

ЮРІЙ ГРОМИК
АНДРІЙ ЯВОРСЬКИЙ

ПОЛІСЬКІ ДІАЛЕКТИ
В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Західнополіський ономастико-діалектологічний центр

Юрій ГРОМИК

Андрій ЯВОРСЬКИЙ

**ПОЛІСЬКІ ДІАЛЕКТИ
В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК 811.161.2'282.3(477.8)

Г87

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 28 червня 2022 р.)*

Рецензенти:

Костусяк Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Совтис Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Громик Юрій

Г 87 Поліські діалекти в сучасній художній літературі : монографія / Юрій Громик, Андрій Яворський. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 304 с.

ISBN 978-966-940-402-2

Комплексно розглянуто загальні тенденції та індивідуально-авторську специфіку використання північноукраїнських лінгвальних елементів у сучасному художньому тексті (1991–2022 рр.). Для кожного письменника окреслено репертуар діалектних одиниць, які систематизовано за рівнями мовної системи та прокоментовано з погляду походження. Простежено функційне навантаження говіркових елементів, визначено ступінь насиченості ними художньої мови та особливості їхнього комбінування, а також співвіднесеність діалектних одиниць із конкретним типом мови твору – мовою персонажів чи мовою автора.

УДК 811.161.2'282.3(477.8)

ISBN 978-966-940-402-2

© Юрій Громик, 2022

© Андрій Яворський, 2022

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Передмова	5
Розділ 1. Територіально здиференційовані елементи в мові художньої літератури як об'єкт лінгвістичних студій	9
1.1 Теоретичні засади вивчення локально маркованих лексем у мові художньої літератури.....	9
1.2 Дослідження поліських лінгвальних елементів у мові письменників ХІХ – початку ХХ ст.	12
1.3 Дослідження поліських говорів у художньому тексті ХХ – початку ХХІ ст.	19
Розділ 2. Західнополіський говір у сучасному художньому тексті ...	29
2.1 Волинськополіська говірка в романах Володимира Лиса	29
2.2 Берестейська говірка в повісті Федора Климчука «Яныс» .	58
2.3 Берестейська говірка в романі Наталки Бабіної «Бодай, Будка»	76
2.4 Пінська говірка в збірці Олексія Диковицького «Онъдэ» ...	83
2.5 Підляська говірка у творах Степана Сидорука	99
2.6 Підляська говірка в поезії Марії Сарнацької	126
2.7 Підляська говірка в поезії Юстини Королько	132
2.8 Підляська говірка в поезії Зої (Софії) Сачко	157
Розділ 3. Середньополіський говір у сучасному художньому тексті	170
3.1 Середньополіська говірка в романах Миколи Закусила «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків»	170
3.2 Експеримент із реставрації автентичного деревлянського тексту в романі-гризайлі Миколи Закусила «Норинчанка і Птах» .	207
3.3 Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша ..	215
3.4 Середньополіська говірка в повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне і волохате»	234
3.5 Середньополіська говірка в прозі Олени Лотоцької	245
Розділ 4. Східнополіський говір у романі Володимира Дрозда «Листя землі»	260
Висновки	282
Список використаних джерел	292
Використана література	295

Перелік умовних скорочень

біл. – білоруський
відм. – відміна
гебр. – гебрейський
Д. в. – давальний відмінок
діал. – діалектний
дієвідм. – дієвідміна
дійсн. сп. – дійсний спосіб
ж. р. – жіночий рід
З. в. – знахідний відмінок
К. в. – кличний відмінок
крим.-тат. – кримськотатарський
лит. – литовський
М. в. – місцевий відмінок
м'як. гр. – м'яка група
майб. ч. – майбутній час
мин. ч. – минулий час
міш. гр. – мішана група
мн. – множина
наказ. сп. – наказовий спосіб
Н. в. – називний відмінок
нім. – німецький
одн. – однина
ос. – особа
пол. – польський
пор. – порівняйте
псл. – праслов'янський
Р. в. – родовий відмінок
рос. – російський
с. р. – середній рід
староукр. – староукраїнський
стсл. – старослов'янський
тв. гр. – тверда група
теп. ч. – теперішній час
т. с. – те саме (значення)
тур. – турецький
фр. – французький
ч. р. – чоловічий рід

Передмова

Взаємодія літературної мови і діалектів – важлива теоретична і практична проблема функціонування національної мови. Один із її виявів – використання в художніх текстах локально маркованих лексем, які за посередництвом художньо-естетичної функції мови впливають «на динаміку стильових норм, а також на загальнолітературну норму» [33, с. 198]. В. В. Грещук зазначив, що «вивчення мови белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіально-діалектного» [27, с. 347]. Дослідження індивідуально-авторської специфіки використання поліських лінгвальних елементів у сучасному художньому тексті необхідне для повного уявлення про тенденції діалектно-літературної взаємодії загалом та на сучасному етапі розвитку мови і літератури зокрема.

В. М. Мойсієнко [62, с. 87] зауважив, що поліські говірки до початку 90-х рр. ХХ ст. майже не було відображено в художній літературі. Якщо вплив північноукраїнської мовної стихії відчутний у творах Лесі Українки, Ганни Барвінок, Степана Васильченка, Федора Одрача, Пантелеймона Куліша, Павла Тичини, Олександра Довженка, Миколи Олійника, Петра Маха, то він обмежений лише окремими вкрапленнями. На відміну від, наприклад, гуцульського говору, жоден із поліських діалектів упродовж ХІХ ст., а фактично й майже все ХХ ст. не був системно представлений в українській літературі. У цьому контексті заслуговує на увагу зацікавлення письменників північноукраїнськими говірками, яке в Україні посилилося, по суті, лише в кінці 80-х рр. ХХ ст., особливо виразно – від початку 90-х рр.

На Підляшші (Республіка Польща) і Берестейщині (Республіка Білорусь) це зацікавлення виявилось трохи раніше у зв'язку з тим, що молоді поети – носії українських говірок усвідомили свою мовну окремішність від поляків та білорусів, тому стали шукати самовираження в художньому слові. Оскільки не всі такі автори ототожнювали себе з українською нацією та українською літературою, було проголошено навіть наміри створити нові літературні мікромови – «пудляську мову» на основі підляських говірок у Польщі та «їтвєжу володу» на основі берестейсько-пінських говірок у Білорусі. Цими мікромовами започаткували видання художніх, зрідка науково-популярних книг, створили сайти у

всесвітній мережі та тематичні сторінки в періодиці, виконали переклади деяких творів класиків літератури і навіть Святого Письма. Щоправда, рух за створення таких мікрмов поступово затихає, не знаходячи явної підтримки ні серед тамтешнього населення, ні від польської чи білоруської влад, ні з боку України.

Водночас і в 2000-х рр. деякі автори на Підляшші продовжили творити тамтешню архаїчною говіркою, зокрема Зоя (Софія) Сачко, Юстина Королько, Марія Сарнацька й ін. У рамках реалізації проєкту братів Максимюків щодо створення підляської літературної мікрмови письменниця з Північного Підляшшя Галина Максимюк 2022 р. у Білостоці видала прозову книжку «Słowa na wiêtrowi», де тексти створено місцевою говіркою, а складено специфічною, почасти суперечливою графікою, базованою на латинці¹. Більшість же українських письменників на Підляшші тепер видає твори літературною українською мовою, проте зі стилістичною метою може використовувати локально марковані одиниці.

У Білорусі творення художніх текстів західнополіською літературною мікрмовою – явище зараз зовсім не часте. 2013 р. в Мінську, 2015 р. у Львові видано повість «Яныс», у якій як літературну мову діалектолог Федір Климчук використав рідну говірку с. Симоновичі з Дорогичинщини. 2021 р. у Варшаві побачила світ книжка Олексія Диковицького «Онъдэ», тексти якої створено суцільно пінською говіркою. Окремі художні твори берестейською говіркою публікував також часопис «Справа: альманах Таварыства ўкраінскай літаратуры пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў» (у Мінську упродовж 2015–2019 рр. видано було 6 чисел²).

В Україні зацікавлення поліським мовленням виразно виявилось в кінці 1980-х рр. – на початку 1990-х рр. у зв'язку з прагненням авторів підкреслити творчу індивідуальність. Північноукраїнська мовна стихія, яка досі мало була освоєна літературою, відкривала митцям якісно нові художні засоби. 1987 р. з'явився журнальний варіант роману Віктора Лазарука «Світязь», де представлено елементи західнополіського говору. 1992 р. надруковано перший том роману Володимира Дрозда «Листя землі», що засвідчив майстерне використання рис східнополіського діалекту. У проміжку від 1991 р. до 2000 р. опубліковано вісім поетичних збірок відомого дослідника

¹ Історія, статус підляської літературної мікрмови та спроби втілення цієї ідеї в текстах різних жанрів і стилів стануть предметом окремого спеціального дослідження.

² Часопис можна завантажити тут: <http://druzi.by/>

Полісся Миколи Никончука, який за посередництвом своїх текстів ознайомив читачів із середньополіським говором. У кінці 1990-х рр. мовлення мешканців Правобережного Полісся активно використав Микола Закусило в романах «Грамотка скорблячих» (1997 р.) та «Книга плачів» (1999 р.), а 2015 р. з'явився його роман-гризайль «Норинчанка і птах», що містить багатий, почасти суперечливий поліський матеріал. На початку 2000-х рр. середньополіський діалект увів у свої прозові збірки «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько» Олександр Кулеш. 2003 р. опубліковано другий том роману Володимира Дрозда «Листя землі» з колоритним східнополіським говором. 2012 р. вийшла друком повість Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате», де мовлення однієї героїні стилізоване під середньополіський діалект. 2020 р. побачила світ прозова книжка «Нині зозуля кувала», де авторка Олена Лотоцька зафіксувала чимало елементів середньополіської говірки. У романах «Століття Якова» (2010 р.), «Іван і Чорна Пантера» (2012 р.), «Соло для Соломії» (2013 р.), «Діва Млинища» (2016 р.), «Стара холера» (2018 р.), книзі «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» (2014 р.) Володимир Лис використав риси західнополіського говору. 2019 р. опубліковано роман Наталки Бабіної «Бодай, Будка», який написано літературною мовою з окремими лексичними, фонетичними та морфологічними явищами берестейської говірки. Усе це дає підстави констатувати актуалізацію північноукраїнських діалектів у сучасному художньому тексті, а отже, й досліджувати основні тенденції цього явища.

Мета праці – з'ясувати закономірності використання поліських діалектів у сучасному художньому тексті. Узагальнено теоретичні напрацювання вчених у галузі діалектно-літературної взаємодії загалом та у вивченні поліських мовних елементів у белетристиці зокрема; визначено твори сучасної української художньої літератури (1991–2022 рр.), які засвідчують актуалізацію поліських лінгвальних елементів різних рівнів; шляхом суцільної вибірки сформовано корпус використаних авторами поліських говіркових одиниць та систематизовано їх за рівнями мовної системи; прокоментовано виявлені в текстах локально марковані слова з погляду походження; з'ясовано семантику специфічних лексем, які співвідносні з говорами північного наріччя, та окреслено основні тематичні групи, а також групи з погляду походження; визначено загальні тенденції використання поліських лінгвальних явищ у сучасному художньому

тексті; простежено індивідуально-авторську специфіку застосування північноукраїнських говіркових елементів у художніх текстах.

Об'єкт дослідження – твори сучасної художньої літератури, у мові яких представлено поліські говіркові елементи. Предметом дослідження обрано північноукраїнські фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні явища в текстах письменників кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Дослідження фактичного матеріалу проведене в аспекті синхронії методом лінгвістичного опису із властивими йому прийомами зовнішньої (діалектні явища певного рівня досліджено у зв'язку з елементами інших мовних рівнів та з позамовними явищами) та внутрішньої (для інвентаризації, диференціації та класифікації лінгвальних елементів) інтерпретацій. Для встановлення специфіки поліських фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних явищ застосовано зіставний метод (порівняння фактів північноукраїнських діалектів та літературної мови). Частково використано прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкцій (залучення мовних елементів різної давності та матеріалу споріднених мов із метою з'ясувати походження поліських локально маркованих лексем).

Джерельна база – ті художні твори сучасних письменників, у яких найбільш повно і системно представлено поліські говіркові риси різних мовних рівнів. Охоплено період із 1991 р. до 2022 р. Опрацьовано романи «Століття Якова», «Іван і Чорна Пантера», «Соло для Соломії», «Діва Млинища», «Стара холера», книгу «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» Володимира Лиса, роман «Бодай, Будка» Наталки Бабіної, романи «Грамотка скорблячих», «Книга плачів», «Норинчанка і Птах» Миколи Закусила, збірки прози «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько» Олександра Кулеша, прозову книжку Олени Лотоцької «Нині зозуля кувала», повість Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате», повість Федора Климчука «Яныс», роман «Листя землі» Володимира Дрозда, поетичні тексти Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко, Марії Сарнацької, вірші та прозові тексти Степана Сидорука, Олексія Диковицького. Художні твори, опубліковані до 1991 р., не розглянуто. Не стали об'єктом дослідження й поетичні тексти Миколи Никончука через те, що вони ґрунтовно проаналізовані іншими вченими.

Розділ 1

Територіально здиференційовані елементи в мові художньої літератури як об'єкт лінгвістичних студій

1.1 Теоретичні засади вивчення локально маркованих лексем у мові художньої літератури

Діалектизм як стилістичну категорію та основу літературної норми розглядали П. Ю. Гриценко [19; 20], С. Я. Єрмоленко [33; 34]. Функції локально маркованих лексем у мові художньої літератури простежували Д. В. Бондаренко [11], С. Я. Єрмоленко [33; 34], А. С. Зеленько [38], Є. Г. Тичина [75] й ін. Загальні проблеми взаємодії літературної мови і територіальних діалектів осмислювали М. А. Жовтобрюх [37], І. Г. Матвіяс [57; 58; 59; 60] та ін.

Визначаючи поняття *діалектизм*, учені протиставляють говіркові мовні явища кодифікованим одиницям літературної мови, як-от: «Діалектизм (від грец. *διάλεκτος* – наріччя, говір) – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну... віднесеність» [19, с. 146]. У зв'язку з цим П. Ю. Гриценко висловлює методологічні зауваження до вивчення діалектних одиниць у мові художньої літератури попередніх епох. Учений наголошує, що «на початковому етапі розвитку нової української літературної мови використання діалектних одиниць не було чітко регламентоване, зумовлювалося мовним досвідом письменника, нерідко мало риси мовного натуралізму» [19, с. 146]. Загалом же у творах минулих століть ідентифікація якогось явища як діалектизму можлива тільки на тлі тодішнього в нормованого варіанта загальнонаціональної мови. Отже, від власне діалектизмів, слушно наполягає П. Ю. Гриценко, треба відрізнити ті лінгвальні одиниці, які в конкретний період мали статус нормативних у регіональних варіантах літературної мови – наддніпрянському, галицькому, закарпатському, буковинському, прашівському [19, с. 146].

Діалектизм як історично мінливе явище обґрунтувала і С. Я. Єрмоленко [33, с. 199]. Дослідниця наголошує, що в художніх текстах ХІХ ст. статус і функції локально маркованих лексем були іншими, аніж у сучасній літературній мові. «Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизми становили неодмінну частину

лексичної системи літературної мови...» [33, с. 198]. У ХХ ст. і на початку ХХІ ст., на думку С. Я. Єрмоленко, поняття діалектизму треба розглядати вже у зв'язку зі стильовими нормами, тобто як сплановану стилізацію, що передбачає певну реакцію читача. «Діалектизми, – стверджує дослідниця, – набувають статусу стилістичних засобів, що збагачують, урізноманітнюють не лише художній, а й розмовний стиль літературної мови» [33, с. 198].

А. С. Зеленько визначив такі функції локально маркованих лексем у мові художньої літератури: комунікативну, етнографічну та експресивно-виразову [38, с. 39]. Комунікативна функція полягає в тому, що «письменник, вживаючи діалектні елементи рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови» [38, с. 39]. Суть етнографічної та пов'язаної з нею етнічної функцій у тому, що «лексичні діалектизми передають певні відомості про матеріальну культуру жителів тієї чи іншої місцевості», а «фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи діалектного мовлення вказують на їх етнос» [38, с. 39]. Експресивно-виразову функцію локально маркованих лексем у художніх текстах використовують «з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [38, с. 39]. Такого самого погляду на місце і функції специфічної лексики в художньому тексті дотримуються інші вчені. С. Я. Єрмоленко відзначала, що «діалектизми виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей» [33, с. 200], «живе діалектне слово підпорядковане змалюванню народних характерів, життєвих ситуацій, у яких розкриваються ці характери» [33, с. 204]. Подібно й Г. О. Козачук стверджувала: «Вживання діалектизмів у мові художнього твору має бути завжди обумовлене або зображенням реалій, що пов'язані з тією територією, яку описує автор, або відтворенням усного мовлення персонажів» [44, с. 52].

Дослідники відзначають, що «діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови» [19, с. 146]. Першим ступенем цієї адаптації С. Я. Єрмоленко називає письмову фіксацію діалектних елементів у художньому дискурсі [33, с. 199]. «Художньо-стильова норма мотивує використання діалектизмів як художнього засобу,

який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри» [33, с. 200]. У зв'язку з цим П. Ю. Гриценко вважає, що саме художній твір – площина активної взаємодії літературної мови й говорів, канал збагачення літературної мови діалектними елементами [20]. Г. О. Козачук зауважила, що художній стиль не просто фіксує позалітературні мовні елементи, але може й активізувати їх настільки, що вони здатні стати літературною нормою [44, с. 52]. Цьому твердженню цілком відповідає висновок П. Ю. Гриценка, що усталене вживання слів і словоформ як діалектизмів, відповідне опрацювання їх у словниках і граматиках – передумова поступового переходу цих одиниць до нормативних [19, с. 147].

П. Ю. Гриценко визначає два типи художніх текстів як такі, що займають проміжне становище між діалектним і літературним мовленням, а саме: а) тексти, які насичені говірковими елементами і свідомо стилізовані під певний діалект, проте зберігають орієнтацію на літературну норму; у творах цього типу «на тлі нормативних для літературної мови елементів говіркові риси оцінюються як діалектизми»; б) тексти, які орієнтовані не на літературну мову, а на діалект; на позначення творів такого типу вчений використовує термін «„олітературнений” діалект» та акцентує на тому, що в таких текстах відсутня диференціація одиниць на діалектні і нормативні для літературної мови, а отже, говіркові риси не можна кваліфікувати як діалектизми [19, с. 146].

Подібно й І. О. Ніколаєнко в сучасній українській літературі розмежувала два способи використання говіркових елементів. Перший пов'язаний із тим, що «діалектне мовлення сприймається нині вже як не відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний потенціал якого значний». У зв'язку з цим відроджено традицію «„олітературення” діалектів, коли діалектне мовлення піддається літературній обробці» [63, с. 224], письменники творять літературу, орієнтуючись на діалект. На матеріалі творчості Петра Біливоди, який пише вірші східнословобожанською говіркою, дослідниця робить висновок «про значний духовний і поетичний потенціал живого мовлення», розглядає «діалектне мовлення як повноцінний засіб спілкування, випробуваний століттями» [63, с. 224]. Інший спосіб діалектно-літературної взаємодії ілюструють ті письменники, які за

традицією української класичної літератури в художні твори вводять лише окремі діалектні слова [63, с. 224].

В. В. Грещук за мірою і характером використання територіальних діалектів (зокрема гуцульського) в художніх текстах виділяє чотири типи літературно-діалектної взаємодії [27]. Для першого типу характерні окремі вкраплення локально маркованих лексем у літературну мову художнього твору [27, с. 348]. Другий тип представляють такі художні твори, «в яких у канву літературної мови інкрустовано стилізоване під певну говірку мовлення персонажів» [27, с. 351]. Третій тип «теж має ознаки літературно-діалектної диглосії», проте «літературною мовою в художніх творах такого типу є її західноукраїнський варіант, в якому чимало ознак південно-західного наріччя» [27, с. 355]. Четвертий тип літературно-діалектної взаємодії – це явище, коли «за літературну мову править діалект», «авторська мова, як і мова персонажів, повністю ґрунтується на територіальному діалекті» [27, с. 356]. Автори таких текстів достатньо повно і послідовно передають усі діалектні риси, за винятком хіба окремих фонетичних, відображення яких забезпечує фонетична транскрипція. Саме такого типу тексти П. Ю. Гриценко називає «олітературеним» діалектом.

Указані типи (особливо два останні) взаємовідносин місцевих говірок і мови художніх творів переконливо заперечують стереотип, що діалектна мова, на відміну від літературно-нормативної, існує тільки в усній формі.

1.2 Дослідження поліських лінгвальних елементів у мові письменників ХІХ – початку ХХ ст.

Упродовж ХІХ – початку ХХ ст. окремі особливості говірок поліського наріччя в українській художній літературі найбільшою мірою маніфестували Пантелеймон Куліш та Леся Українка.

Зв'язок мови творів Пантелеймова Куліша зі східнополіським діалектом простежено у працях Т. І. Должикової [31], О. П. Кумеди [46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54]. У роботах Т. І. Должикової відзначено, що письменник у своїй літературній практиці орієнтувався на загальноукраїнські мовні особливості, проте східнополіський лінгвальний колорит у його творах усе ж відчутний. Водночас говіркові риси, наголосила Т. І. Должикова, не варто трактувати як стилізацію: вони цілком природний вияв народнорозмовної стихії, у якій сформувався автор [31].

Елементи східнополіських говірок у художніх текстах Пантелеймона Куліша проаналізовано в спеціальних працях О. П. Кумеди. Дослідниця простежила виразний вияв у текстах письменника рідного йому східнополіського говору, до того ж на всіх мовних рівнях. Наприклад, проаналізувавши відображення в першодруках специфіку східнополіської рефлексії *ě, О. П. Кумеда зробила висновок, що «письменник зазнав впливу східнополіського говору», проте, з огляду на «непоодинокі приклади вагань між рефлексами е та і (як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції), а також усунення у фольклорних записах специфічних рис рефлексії *ě, властивих північному наріччю» [51, с. 70], зберігав орієнтацію на весь українськомовний простір. У процесі розгляду рис консонантизму в мові Пантелеймона Куліша дослідниця так само відзначила неусталеність, варіантність у передаванні багатьох слів і словоформ, яку пояснила варіюванням відповідних одиниць у східнополіських говірках [53, с. 66]. Рисам локального мовного довкілля, за спостереженнями О. П. Кумеди, письменник надавав перевагу і на морфологічному рівні [48; 125]. Водночас у творах Пантелеймона Куліша спостережено всього кілька східнополіських лексичних регіоналізмів, окрім того, кільканадцять лексем, які тоді були відомі і в інших українських говорах та активно використовувані іншими письменниками [50]. О. П. Кумеда цілком виправдано акцентувала на тому, що творчість Куліша припала на період, коли нова українська літературна мова не була цілком унормованою, а отже, в його текстах неможливо розділити літературні та діалектні елементи. Окрім того, письменник вивчав народну мову різних регіонів під час етнографічно-фольклористичних експедицій, тому міг використовувати різнодіалектні одиниці, принаймні лексичні [50, с. 31–32].

Леся Українка – перша авторка, яка в художній літературі використала елементи західнополіських говірок, до того ж, як не раз відзначали дослідники її мови, виявила високу художню майстерність у відтворенні народнорозмовної стихії. Про «окремі риси, переважно лексичні, поліських (зокрема західнополіських, волинських) говорів... в мові Лесі Українки в її оповіданнях і в п'єсі "Лісова пісня"» [36, с. 89] принагідно зауважив ще 1955 р. Ф. Т. Жилко. Учений сформулював мету, через яку письменниця вдалася до використання народнорозмовної лексики: «Надати місцевий колорит західного Полісся своїм творам» [36, с. 89]. У наступній праці –

«Говори української мови» – 1958 р. Ф. Т. Жилко зробив наголос на тому, що «найбільш помітно в літературній мові західнополіські або волинські риси виявилися в Л. Українці» [35, с. 46], а також навів кільканадцять місцевих слів та словоформ, які письменниця використала в оповіданнях і в «Лісовій пісні» [35, с. 46–47].

Перше спеціальне ґрунтовне дослідження місцевої лексики Волинського Полісся («волінізмів») у творах Лесі Українки виконав і опублікував 1957 р. В. Ф. Покальчук [70] (1958 р. – у варіанті тез [69]). Учений справедливо визнав, що «діалектизми в українській літературі до Лесі Українки зустрічаються часто, але їх мовна база обмежувалась переважно говорами середньої Наддніпрянщини. До того ж, характер локально маркованих лексем і прийоми їхнього використання позначалися випадковістю і примітивізмом, бо не було ще тоді розроблених настанов для їх вживання і не ставилося питання про функцію діалектизмів у літературному творі. Такі мовні засоби застосовували тоді здебільшого стихійно, під впливом оточення і рідше зі стилістичною метою для відображення місцевого колориту» [70, с. 60]. Натомість Леся Українка не пішла «уторованою дорогою використання діалектних особливостей виключно південно-східного типу, українську народну мову вона черпнула багато глибше, захопивши й говори знайомого й дорогого їй Волинського Полісся і взагалі Волині» [70, с. 61]. В. Ф. Покальчук справедливо наголошує, що у використанні волинськополіських лінгвальних елементів у художній літературі Леся Українка, по суті, була першою, а отже, вона «сміливий новатор, який розширив і мовну базу діалектизмів, і їх добір» [70, с. 61]. Майстерність відображення авторкою волинської розмовної стихії, на думку вченого, виявилася в тому, що «не було у Лесі Українки ні колекціонування діалектизмів, ні стихійного їх вживання... Непомітно для читача вводить вона у літературній переробці діалектні елементи, лексичні, синтаксичні або фонетико-морфологічного типу, з метою відповідного збагачення взагалі української літературної мови і, зокрема, щоб надати своїм творам більшої колоритності і глибшої емоціональної експресивності» [70, с. 62], а отже, «основним для неї є... не протокольний запис діалектизмів, а стилістичне їх вживання» [70, с. 62], «Леся Українка вийшла далеко за межі вживання суто провінціальних засобів мовлення» [70, с. 75], «її “волінізми” це взагалі народна мова в її волинському варіанті» [70, с. 75]. За підрахунками Г. Л. Аркушина, у художніх текстах Лесі Українки В. Ф. Покальчук виокремив і

проаналізував «три десятки лексичних діалектизмів, 3 семантичних, 17 словотвірних та багато фонетичних» [4, с. 135], але чимало говіркових слів «не попали в поле зору цього дослідника» [4, с. 136].

Народнорозмовну основу «Лісової пісні» 1963 р. відзначили літературознавці І. О. Денисюк та Л. І. Міщенко: «Треба тільки дивуватись, як точно поетеса зберегла в своїй пам'яті всі деталі лексики, фразеології, інтонації мови, чутої переважно в дитинстві» [29, с. 74]. Вони ж наголосили на художній майстерності й обережності, з якими в драмі-феєрії використано місцеву лексику: «Лесея Українка уникає вузьких діалектизмів, говіркових слівець непобутового характеру (їх набагато більше в оповіданні з життя волинського Полісся “Приязнь”» [29, с. 75], а отже, «до “Лісової пісні” не треба ніякого словничка діалектизмів» [29, с. 74]. І. О. Денисюк та Л. І. Міщенко, окрім того, сформулювали три цілі використання Лесею Українкою мови волинського Полісся: «для передачі місцевого колориту, для типізації та індивідуалізації персонажів», «для збагачення української літературної мови взагалі» [29, с. 74].

Упродовж 1970–1980 рр. опубліковано, по суті, лише одиничні спеціальні розвідки про західнополіські мовні елементи в художній мові Лесі Українки. 1972 р. статтю про лексичні діалектизми в прозових творах Лесі Українки підготувала Г. О. Козачук [45]. 1985 р. надрукувала статтю Л. В. Голоюх [17], проаналізувавши діалектизми в драмі-феєрії «Лісова пісня» й помітивши, що місцева лексика, використана авторкою, відображає реалії життя волинських поліщуків. 1986 р. невелику розвідку про варіантність форм прикметників і дієслів, а також службових і незмінних слів у «Лісовій пісні» опублікував А. А. Сагаровський [72], який зауважив, що джерелами варіантів для Лесі Українки слугували тодішня фольклорно-літературна мова та говірки північного заходу України; використання ж тієї чи тієї форми підпорядковане було вимогам ритму, розміру та рими.

Виразне зацікавлення лінгвостилістів народнорозмовними елементами в мові Лесі Українки помічене з 1990-х рр. Наприклад, 1991 р. у своїх спостереженнях над текстом і мовою «Лісової пісні» Л. П. Демчук та О. П. Карпенко, наголошуючи, що «мова творів Лесі Українки була максимально наближена до літературної норми», все ж визнали, що «в автографі й першодруках “Лісової пісні” можна знайти ряд фонетичних та морфологічних діалектизмів», що «мова

письменниці відзначалася впливом північно-поліських говорів» [28, с. 24], а також навели окремі перейняті з мовлення поліщуків елементи фонетичного рівня та словозміни. Про «Лісову пісню» як «прекрасне мовне явище» [12, с. 27] 1996 р. висловилася Л. І. Бондарчук. Дослідниця в мові твору простежила такі елементи народнорозмовної стихії, як діалектну, розмовну, просторічну і застарілу лексику, а в результаті зауважила: «Самобутність лексики, звертання, ритмічні наголоси у групах складів, ритмізуюча точна рима наближають віршований текст до народнопісенного» [12, с. 29].

2009 р. ґрунтовну працю про лінгвістичні раритети, зокрема й локально марковані лексеми, у книжці Лесі Українки «На крилах пісень» опублікувала С. К. Богдан [10]. Дослідниця відзначила, що вже в цій – першій – поетичній збірці «були закладені основи особливого, шанобливого ставлення Лесі Українки до рідного слова загалом, а передусім – до слів “меншовартісних”, завжди поціновуваних нею, хоч традиційно позначених у лексикографічних джерелах як “розм.”, “діал.”, “рідко”, “нар-поет.”, а отже, гіпотетично безперспективних, позбавлених будь-яких надій на повноцінний статус у мовній системі» [10, с. 487].

Кілька розвідок про народнорозмовну основу художньої мови Лесі Українки в кінці 90-х рр. – на початку 2000-х рр. підготувала Л. В. Бублейник. 1998 р. дослідниця в невеликій статті простежила «мовні барви Волинського Полісся в художній прозі Лесі Українки» [14], 2000 р. цій темі вона присвятила вже цілий розділ у навчальному посібнику «Особливості художнього мовлення» [13], а 2001 р. в окремому дослідженні простежила вияви народної мовної стихії в листуванні Лесі Українки [15].

1998 р. започатковано цикл спеціальних діалектологічних розвідок про різнорівневі елементи говірок Волинського Полісся в мові Лесі Українки та фіксацію цих явищ у сучасних говірках окресленого ареалу. Наприклад, 1998 р. з'явилася ґрунтовна стаття Г. Л. Аркушина про словотвірні діалектизми (відсубстантивні суфіксальні іменники) у творах Лесі Українки та їхні західнополіські відповідники [1]. Інші два дослідження про зв'язок художньої мови Лесі Українки із говірками Волинського Полісся Г. Л. Аркушин опублікував 1999 р. В одному з них описано регіональну специфіку словотвору антропонімів в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику, а також наведено сучасні західнополіські паралелі до використаних письменницею дериватів [6]. В іншій статті учений

прокоментував прослідки означеного артикля в західнополіських говірках, а також простежив вияви цього унікального граматичного явища у творах Лесі Українки [5]. 2003 р. Г. Л. Аркушин підготував спеціальне дослідження про словотвір займенників в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику та в драмі-феєрії «Лісова пісня» [7]. Учений відзначив високу художню майстерність авторки у використанні народнорозмовних елементів: «Письменниця вміло відтворює мовлення поліщуків, але не сліпо наслідує чи копіює його, а скрупульозно відбирає потрібні вирази, слова та форми, тому репліки дійових осіб звучать невимушено і природно» [7, с. 369].

У монографії «Народна лексика Західного Полісся», що побачила світ 2014 р. [4], Г. Л. Аркушин виокремив підрозділ «Леся Українка і говірки». Учений справедливо зазначив, що «західнополіським говіркам “пощастило” менше в художній літературі, ніж іншим діалектам», але «з усіх письменників саме Леся Українка найбільше використовувала у творах західнополіські слова, щоправда, часто їх називаючи *волинськими*» [4, с. 131]. Г. Л. Аркушин спостеріг, що «найбільше діалектизмів, характерних для Волинського Полісся, ужито в прозових творах письменниці, де дійовими особами виступають корінні жителі поліського краю» [4, с. 132–133]. Дослідник, щоправда, зауважив, що навіть у мовленні персонажів поліські слова і форми вживані непослідовно», на основі чого зробив висновок: «Письменниця не копіювала мовлення поліщуків, а тільки за допомогою декількох “штрихів”, тобто говіркових слів, передавала найхарактерніші особливості» [4, с. 133]. Г. Л. Аркушин суттєво поповнив той реєстр вжитих письменницею західнополіських локально маркованих лексем, який ще в кінці 1950-х рр. окреслив В. Ф. Покальчук. Відзначено, що Леся Українка вдало використала специфічну лексику, яка допомогла їй описати побут і господарювання поліщуків та індивідуалізувати їхнє мовлення; в її творах чимало й семантичних, фонетичних, словотвірних, морфологічних діалектизмів; регіональну специфіку виявляють навіть антропоніми.

1998 р. опубліковано розвідку Ю. В. Громика про розмовні та діалектні варіанти прислівників у творах Лесі Українки [26]. Аналізуючи художні, принагідно й епістолярні тексти письменниці, дослідник підкреслив: «Виріши на Поліссі, Леся Українка ніколи не цуралася поліської мовної стихії; чимало поліських регіоналізмів, як свідчить, наприклад, епістолярна спадщина поетеси, були звичними

для її побутового мовлення» [26, с. 57]. Як і в інших працях, акцентовано на тому, що в художніх текстах нема сліпого чи механічного копіювання народнорозмовної стихії. Використання авторкою діалектних елементів чітко підпорядковане певним стилістичним настановам: «У говірці поліщуків вона вдумливо шукала нові виразові засоби, – ненав'язливо і тонко введені в контекст поліські словесні вкраплення трапляються у її творах часто» [26, с. 57]. 1999 р. опубліковано статтю Р. С. Омельковець про використані у творах Лесі Українки назви лікарських рослин [67]. Дослідниця з'ясувала, що більшість цих найменувань досі активно вживана в західнополіських говірках. 2008 р. про західнополіські фразеологізми, маніфестовані в епістолярній спадщині Лесі Українки, та сучасну фіксацію їх у говірках краю писала З. С. Мацюк [61]. 2009 р. діалектні явища іменної словозміни в прозових творах і фольклорних записах Лесі Українки проаналізувала Р. С. Зінчук [40]. Простеживши в сучасних говірках Волинського Полісся відповідники до більшості позанормативних із погляду сучасної літературної мови словоформ, дослідниця зробила висновки, що «оригінальна мовна палітра художнього мислення Лесі Українки... позначена помітним впливом народнорозмовної традиції», «Леся Українка добре знала місцеву говірку й апелювала до живомовних елементів поліської стихії в художніх роздумах» [40, с. 558]. 2011 р. статтю про «волінізми» у творах Лесі Українки опублікувала Н. С. Дмитренко [30]. На жаль, авторка просто переказала, а то й цілком скопіювала без належного оформлення основні положення вже згадуваної праці В. Ф. Покальчука. Невеликі дослідження про діалектну основу мови Лесі Українки упродовж 2000-х рр. готували студенти, зокрема 2001 р. В. П. Яручик – про діалектизми в листах Лесі Українки з Колодяжного [80], О. Л. Бегаль – про локально марковані явища в художніх текстах письменниці [9] та ін.

Інше бачення місця й ролі елементів західнополіської говірки в художній мові Лесі Українки, а саме в «Лісовій пісні», запропонував 2001 р. авторитетний дослідник Полісся В. М. Мойсієнко в статті «Звідки родом дядько Лев» [62]. Учений, аналізуючи секрети успіху драми-фесрії, визнав, що «одним з головних чинників було напрочуд органічне вплетення у канву твору полісько-волинських типажів», проте, «попри виразно регіональний характер твору, на рівні лінгвальному він наближається до ідеально українськомовних. Намагання дослідників знайти в драмі щось мовнополіське швидше

можна трактувати як – віддати належне Майстру. Адже не може твір, написаний про Полісся, де відображені поліські архетипи, бути зовсім вільний від поліської мовної домішки» [62, с. 87]. За спостереженнями вченого, власне західнополіські локально марковані явища всіх рівнів у «Лісовій пісні» обмежені «бодай десятком утворень», а «із небагатьох діалектних утворень..., що носять переважно загальнополіський характер, кілька – вузьколокального поширення. Це *кловня* та *шіпля*» [62, с. 88]; більшість же інших територіально здиференційованих елементів – рідні для Лесі Українки наддніпрянські слова, які справді були звичними в тодішньому варіанті літературної мови. Це дало вченому підстави підсумувати: «Стверджувати, що Леся Українка використала у своєму творі мову Волинського Полісся, буде аж занадто сміливо» [62, с. 87], а «дядько Лев – справді поліщук-волиняк, який хоч і говорить середньонаддніпрянським діалектом української мови, все ж народився і жив на Ковельщині. Із Жаборицею його може пов'язувати хіба що *кловня*, яку він бере на риболовлю» [62, с. 88].

Висновок В. М. Мойсієнка про в основному наддніпрянський характер мови «Лісової пісні» підтверджує також зіставлення цього тексту із творами сучасних письменників, які використали поліську говірку значно активніше і послідовніше, наприклад, Володимира Дрозда, Миколи Закусила, Володимира Лиса, Віктора Лазарука, Олександра Кулеша та ін. Окрім того, в сучасних дослідженнях художніх текстів попередніх століть варто брати до уваги серйозне методологічне зауваження, висловлене П. Ю. Гриценком [19, с. 146]: у текстах певного часу оцінка якогось явища як діалектизму можлива лише в контексті тодішніх (але не сучасних – кінця ХХ ст. чи початку ХХІ ст.) норм літературної мови. Висновок В. М. Мойсієнка цю методологічну настанову враховує.

1.3 Дослідження поліських говорів у художньому тексті ХХ – початку ХХІ ст.

1971 р. Г. О. Козачук [44] із погляду відображення діалектної стихії критично оцінила дві книги своїх сучасників – повість Миколи Олійника «Велика Глуша» (1965) та поетичну збірку Петра Маха «Поклін Джоконді» (1968). Дослідниця зазначила, що обидва письменники використали окремі елементи говірки Волинського Полісся, і простежила різновиди локально маркованих лексем, їхнє місце та доцільність у мовній системі творів. Зауважено, що Микола

Олійник та Петро Мах виправдано вжили діалектизми в діалогах персонажів, відтворивши в такий спосіб місцевий мовний колорит. Захоплення локалізмами в авторській мові, вживання лексем із непрозорою семантикою, непослідовність у відтворенні звукової структури слова дослідниця не схвалила, визнала це виявом неохайності, порушенням норм художнього стилю [44, с. 56].

Повість Миколи Олійника «Велика Глуша» як приклад невдалого використання діалектизмів у художньому творі 2014 р. кваліфікував Г. Л. Аркушин [4, с. 146–147]. Учений підкреслив: автор не уродженець села, про яке пише, а говірка йому чужа. У зв'язку з цим письменник непослідовно вживає діалектну лексику та словоформи, використовує такі слова, які в мовленні мешканців цього населеного пункту та й загалом на Західному Поліссі не відомі [4, с. 146].

Зацікавлення письменників поліською говіркою в Україні виявилось з кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр., проте предметом лінгвістичного осмислення стало лише в кінці 1990-х рр. – у 2000-х рр. 1987 р. на сторінках журналу «Жовтень» надруковано роман-есе Віктора Лазарука «Світязь», у який автор «сміливо уводить поліське мовлення та поліський фольклор, навіть подавши паспортизацію» [4, с. 137]. Г. Л. Аркушин у монографії «Народна лексика Західного Полісся» високо оцінив майстерність письменника у відображенні західнополіського мовлення: «Зважаючи на те, що як фонетичні, так і лексичні говіркові особливості добре збережені протягом багатьох століть... автор своєрідно “реконструює” присвітязькі говірки XVI–XVII і XIX ст.» [4, с. 137].

Від початку 1990-х рр. північноукраїнські лінгвальні елементи активно використав у своїх творах авторитетний дослідник Полісся Микола Никончук. У кожній із 8 поетичних збірок автора – «Веселе весілля» (1991), «Зворини» (1992), «Незгаркамінь» (1993), «Грезно» (1996), «Її величність жінка» (1999), «Тріумфальна арка» (2000), «Шиндрики да миндрики: Книга поліського гумору» (2000), «Голгофа» (2000) – науковці простежують глибинний зв'язок із Поліссям.

Т. І. Ольховик у 1997 р. у спеціальній розвідці проаналізувала специфічну лексику середньополіських говірок на матеріалі перших трьох збірок Миколи Никончука [66]. Дослідниця наголосила на бажанні самого автора «не переобтяжувати літературну мову діалектизмами, а створювати поезію лише з окремими місцевими

словесними вкрапленнями» [66, с. 145]. Зауважено, що Микола Никончук використав локалізми навіть у назвах збірок, щоб «підкреслити життєдайність і важливість поліських витоків» [66, с. 145]. Загалом же в перших трьох книгах, за спостереженнями Т. І. Ольховик, ужито майже сім десятків поліських лексем, які називають особливості місцевості, рослинний світ, поняття із бортництва, побутові предмети, знаряддя праці, споруди тощо. У підсумку дослідниця відзначила «тонке відчуття автором природної пропорційності і доцільності діалектизмів, які є важливим засобом художнього відтворення місцевого колориту, особливостей побуту, звичаїв, зрештою, мови рідного для нього Полісся» [66, с. 149].

Колоритні «полісизми» в мові Миколи Никончука спостеріг В. В. Халін [77]. Діалектна лексика, стверджує дослідник, допомогла поетові відтворити самотність древлянської землі. В. В. Халін, щоправда, висловив побажання упорядникам майбутніх видань супроводжувати вірші Миколи Никончука спеціальними коментарями чи додавати до збірок мінісловники з тим, щоб читач розумів не тільки значення діалектної лексики, але й авторський задум загалом.

Ґрунтовне дослідження поліських лінгвальних елементів на матеріалі восьми поетичних збірок Миколи Никончука виконала 2010 р. Г. І. Гримашевич [18]. В аналізованих текстах вона простежила чимало локально маркованих явищ усіх мовних рівнів, але їхня кількість в окремих збірках неоднакова: найбільше специфічних поліських лексем помічено в книгах «Зворини», «Грезно», «Її величність жінка», «Шиндрики да миндрики», найменше – у виданнях «Тріумфальна арка» та «Голгофа». Водночас у поетичній мові Миколи Никончука відзначено і пояснено домінування лексичних та семантичних діалектизмів і меншу кількість фонетичних та морфологічних. Г. І. Гримашевич зауважила, що лише частину «полісизмів» автор сам пояснив після віршів, а читачеві, який не проживає на Поліссі, важко зрозуміти більшу кількість лексем. Аналіз поліських лінгвальних елементів у мові Миколи Никончука дозволив зробити висновок, що його «поетична творчість... свідчить про глибоку любов її автора до Полісся», що «цей давній край органічно входив у єство вченого», що «поліське слово... вигравало в його поезії всіма кольорами веселки, виридало з глибини тисячоліть» [32, с. 348].

2011 р. особливості західнополіської говірки активно використав волинський прозаїк Володимир Лис у романі «Століття Якова». Перші спроби аналізу говіркових елементів у мові цього твору належать І. О. Ніколаєнко. В одній зі своїх статей 2011 р. [65] дослідниця схарактеризувала окремі лексичні діалектизми, використані Володимиром Лисом, і зробила такі висновки: мова автора динамічна – від рафінованої літературної до живої народної, яка домінує в діалогах та описах; діалектні лексеми у творі цілком виправдані, бо репрезентують культурні традиції та побут поліщуків; Володимир Лис у романі «Століття Якова» виявив себе справжнім майстром слова [65, с. 227]. В іншій статті 2012 р. І. О. Ніколаєнко описала найбільш виразні західнополіські фонетичні та морфологічні явища, які зауважені в цьому творі, і повторила свій висновок, що «письменник виявив особливу майстерність у відтворенні живих діалогів, місцевого колориту» [64, с. 154].

Функції локально маркованих слів у романі «Століття Якова» Володимира Лиса 2013 р. простежила Л. С. Спанатій. Дослідниця відзначила, що письменник «уміло вплітає в тканину твору місцеві назви широковідомих чи локальних реалій, його характерна оповідь ґрунтується на особливому синтаксисі та ритмомелодиці фрази» [73, с. 111]. Л. С. Спанатій висловила думку, що наявність у романі великої кількості специфічної лексики не створює бар'єра для сприйняття оповіді, бо «діалектні елементи вводяться... у спеціальних контекстах або ж використовуються такі діалектизми, які структурно близькі до загальноживаних нормативних лексем» [73, с. 111]. Дослідниця, визначаючи функції локально маркованих елементів, помітила, що вони «зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в мову твору, і в змальований навколишній світ», «часто... позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут поліщуків» [73, с. 111]. Із погляду походження, за спостереженнями Л. С. Спанатій, в романі представлено як архаїчні діалектні явища, так і запозичення.

Спеціальне дослідження про полонізми в мовно-поетичній картині світу Володимира Лиса на матеріалі роману «Століття Якова» 2014 р. виконала Л. Й. Пулатова. Дослідниця зазначила, що «вір містить надзвичайно виразний місцевий колорит, який передається в тому числі й через мову, увиразнюючи ідіолект автора», а індивідуальний лексикон нараховує велику кількість полонізмів [71, с. 230]. Щоправда, як полонізми Л. Й. Пулатова кваліфікує і

традиційні для західнополіського мовлення фонетичні чи морфологічні варіанти загальноживаних слів на зразок *мнєсо*, *памнєть*, *вечором* та ін. [71, с. 230]. Окрім того, не розмежовано звичні для щоденного мовлення поліщуків полонізми та випадки принагідного цитування польських фраз або ж репліки самих поляків.

На матеріалі творів Володимира Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» специфіку відображення західнополіської мовної стихії простежив Г. Л. Аркушин [4, с. 139–147]. Учений відзначив усі різновиди локально маркованих лексем, а також місцеві оказіоналізми, прислів'я та приказки, прокоментував специфічну адаптацію запозичень. Виявлено й такі слова та деривати, які в західнополіських говірках досі не були зафіксовані. Проаналізовано способи пояснення значень локально маркованих лексем: коментарі чи літературні відповідники в тексті, виноски внизу сторінки. Щодо останнього способу висловлено критичні зауваження, бо «пояснення непередумані, оскільки цифра, що відсилає до виноска, стоїть над словом, ужитим у тексті не в початковій формі і головне слово в поясненні теж не в початковій формі»; відсутні наголоси [4, с. 144]. Значення окремих слів не пояснене і з контексту не зрозуміле. Уживання говіркових лексем та словоформ у романі «Століття Якова» дослідник мотивує тим, що розповідь ведеться від імені головного героя, уродженця села *Загорєни* (сучасне Згорани) [4, с. 139–140]. Така «паспортизація» дозволила прискіпливо проаналізувати використання локально маркованих елементів. Помічено велику варіантність форм, непослідовність чи неточність передачі певних фонетичних процесів, зловживання перекладеними російськими фразеологізмами, неуніфікованість написань говіркових слів; виявлено навіть лексеми та словоформи, які в згоранській говірці взагалі відсутні [4, с. 141–142]. Водночас Г. Л. Аркушин наголосив, що «ці суттєві зауваження не знижують загалом непогане використання говіркових слів, оскільки автор таким чином передав (“увіковічнив?”) особливості рідної говірки» [4, с. 143], «ці два романи В. С. Лиса досьгодні найкраще і найповніше подають волинсько-поліську лексику в українській художній літературі» [4, с. 146].

2015 р. опубліковано невелику студентську статтю М. Перковської про найвиразніші західнополіські фонетичні діалектизми в романі Володимира Лиса «Соло для Соломії». Дослідниця ствердила, що «мова роману... побудована на основі

західнополіського говору, оскільки у творі відзначаємо всі виділені діалектологами фонетичні особливості» [68, с. 33]. За спостереженнями авторки, фонетичні локально марковані явища найчастіше представлені в мовленні персонажів.

2018 р. опубліковано розвідку І. Дружук про локально марковані явища фонетичного рівня в романі Володимира Лиса «Століття Якова» та фіксацію їх у сучасній говірці с. Згорани [32]. Авторка зауважила, що «основний масив фонетичних діалектизмів, використаних В. Лисом у романі “Століття Якова”, ідентичний сучасній згоранській говірці, проте значна частина цих діалектизмів відмінна. Причини такої невідповідності зумовлені впливом літературної мови на говірку; використанням письменником ненормативних для говірки форм та фонетичних варіантів; відсутністю характерних для говірки фонетичних рис (ствердіння [p']); непослідовністю відтворення фонетичної особливості» [32, с. 83].

2020 р. з'явилася стаття Р. С. Зінчук про відображення рис західнополіської словозміни в романі Володимира Лиса «Стара холера» [39]. Зазначено, що «В. Лис використовує діалектні словоформи та деривати, насичуючи ними мовлення персонажів роману «Стара холера», а також продовжує традицію стилізації авторської мови під говірку на граматичному рівні, що допомагає відтворити народнорозмовну стихію Волинського Полісся» [39, с. 71].

У кінці 50-х рр. ХХ ст. на території Північного Підляшшя поети Віктор Швед, Ян Чиквін, Надія Артимович, прозаїк Василь Петручук започаткували традицію писати художні тексти місцевою українською говіркою. У 70-х рр. ХХ ст. підляською говіркою, рідше – українською літературною мовою з багатьма підляськими вкрапленнями почали творити Ірина Боровик, Зоя (Софія) Сачко, Іван Киризюк. У 1980-х рр. цю традицію підтримали Ольга Підляшанка, Євгенія Овсянюк-Мартинюк, Юрій Баєна, Павло Киризюк, Юрій Гаврилюк, Іван Хващевський, Степан Троц, Женя Жабінська та ін.; їхні твори публікували рукописний альманах «Наш голос», згодом – тижневик «Наше слово» та його додаток «Наша культура», видання «Українські календарі» й ін. [81, с. 71],

Творчість кількох письменників із Північного Підляшшя з мовознавчого погляду досліджував М. Лесів, зокрема в монографії «Українські говірки в Польщі» [56, с. 400–410]. Учений зазначив, що

на початку ХХ ст. українською підляською говіркою писав Микола Янчук, який навіть мріяв про створення літератури на основі підляських говірок та підготував відповідний правопис [56, с. 400–401]. В одному з віршів цього автора М. Лесів зауважив небагато власне підляських рис: рефлексии *o, *e, *ě, *ę, *y, деякі лексичні полонізми. Більше говіркових елементів різних мовних рівнів учений простежив у поетичних творах письменників, які увійшли в літературу в 1980-х р. і загалом писали українською літературною мовою, зокрема Степана Сидорука [56, с. 401–403] та Івана Киризяка [56, с. 403–404]. М. Лесів відзначив також спроби творити в 1980-х р. поезію цілком підляською говіркою, зокрема подав як приклади окремі тексти Юрія Гаврилюка [56, с. 404–405] та Жені Жабінської [56, с. 408]. Учений також високо оцінив брошуру Юрія Гаврилюка «Пропозиції запису підляських діалектів» (1988 р.), у якій запропоновано передавати підляське мовлення на письмі засобами української графіки [56, с. 409–410]. Окреме дослідження [55] М. Лесів присвятив аналізу поетичних збірок Софії Сачко – авторки, яка «свідомо, принципово і послідовно» [55, с. 358] пише вірші підляською говіркою, тобто використовує підляське мовлення як літературну мову. У текстах поетеси зауважено виразні особливості підляської говірки на всіх мовних рівнях.

Проблему «підляські говірки і літературна мова» розглянув Г. Л. Аркушин у монографії «Народна лексика Західного Полісся» [4, с. 172–189]. Серед авторів, які використали підляську говірку як літературну мову чи окремі елементи підляської говірки в українській літературній мові, відзначено Миколу Янчука [4, с. 173–174], Женю Жабінську [4, с. 175–176], Степана Сидорука [4, с. 176–177], Софію Сачко [4, с. 177], Юрія Гаврилюка [4, с. 178–179], Івана Киризяка [4, с. 180], Юстину Королько [4, с. 180–181], Василя Альбічука [4, с. 182–184]. У цій самій праці Г. Л. Аркушин критично оцінив спробу створення літературної підляської мікромови, яку реалізували брати Максим'юки, створивши сайт svoja.org [4, с. 184–188]. Серед недоліків цього проєкту вчений відзначив такі: так званий польсько-підляський словник подає слова лише на літеру *a*, до того ж він укладений із порушенням вимог до лексикографічних праць; для позначення на письмі підляського мовлення запропоновано латинську графіку, щоправда, непослідовно і невпорядковано вжито польські, чеські і словацькі літери, запроваджено надрядкові знаки тощо. Більш зручною для передачі підляського мовлення

Г. Л. Аркушин, як і М. Лесів, визнав брошуру «Пропозиції запису підляських діалектів», видану 1988 р. [16].

У монографії «Народна лексика Західного Полісся» Г. Л. Аркушин умістив розділ «Берестейські діалектизми в художній літературі» [4, с. 147–160]. Учений відзначив, що одну з найдавніших фіксацій специфічної лексики берестейсько-пінського Полісся подав польський письменник Юзеф Крашевський ще в 1-ій пол. ХІХ ст. [4, с. 147]. У ХХ ст., за спостереженнями Г. Л. Аркушина, місцеві лексичні діалектизми використали Іван Хміль (Василь Лагодюк-Бойтік) у спогадах-розповідях «Українське Полісся» [4, с. 148–150], Теодор Шоломицький (Федор Одрач) у книзі «Наше Полісся» і в романі «Щебетун» [4, с. 150–152] та відомий дослідник берестейських говірок Федір Климчук у віршах [4, с. 156–158]. Г. Л. Аркушин відзначив також спроби Федора Климчука перекласти берестейською говіркою твори відомих світових письменників та Святе Письмо. Такі переклади, опубліковані 2010–2012 рр., кваліфіковано як намагання «рідну говірку “піднести” до рангу літературної мови» [4, с. 160–172]. Г. Л. Аркушин об’єктивно оцінив спробу створення у 80–90-х рр. ХХ ст. у Білорусі на основі місцевих українських берестейсько-пінських говірок нової літературної мови – так званої ятвязької володи [3]. Відзначено, що натхненником цієї ідеї був Микола Шелягович [79], а втілювали її через діяльність товариства «Полісьсе» й газету «Збудінне». 1990 р. у Мінську навіть було проведено спеціальну науково-практичну конференцію («Жітвјежа (поліська) штудіјно-прахтыцька конфырээнция» [82]), яка покликана була визначити перспективу створення західнополіської (ятвязької) автономії та утвердити статус західнополіської (ятвязької) літературної мови. В основу цієї мови були взяті українські говірки Пінського та Іванівського районів Брестської області Білорусі, водночас «творці володи», за спостереженнями Г. Л. Аркушина, використали значну кількість спотворених іншомовних слів та неологізмів. Для новоствореної мови було запропоновано кириличну графіку і фонетичний принцип правопису, проте кодифікатори досить непослідовно і плутано викладали орфографічні правила [4, с. 168–170]. Г. Л. Аркушин зауважив: «На перших порах М. Шеляговича досить відчутно підтримували насамперед вихідці із Західного Полісся, бо сподівалися, що це хоч якоюсь (навіть найменшою!) мірою зупинить процес росіянізації» [4, с. 171]. Проте в підсумку так

званий ятвязький проєкт виявився політичною грою, мета якої – відволікти населення Берестейщини від українства [4, с. 172].

Про західнополіський літературномовний проєкт писали й білоруські славісти, зокрема Г. О. Цихун [78], який визнав, що М. М. Шелягович у процесі створення західнополіської мікрмови не врахував деяких загальнотеоретичних положень та соціолінгвістичних чинників, зловживав архаїзмами, вузьколокалізмами та індивідуальними неологізмами [78, с. 27].

Проєкт західнополіської літературної мікрмови – цікавий лінгвістичний експеримент, проте його перспективи без підтримки з боку українських мовознавців та місцевого населення виявилися непевними.

* * *

У текстах класичної літератури певне явище як діалектизм кваліфікують тільки в контексті тодішніх норм: ті територіально здиференційовані лінгвальні одиниці, які в конкретний період були звичними в регіональних літературних стандартах, діалектизмами не вважають. У літературі ХХ ст. діалектизми розглядають уже як суто стилістичну категорію, як елемент свідомої стилізації під говірку.

Поліські говірки в класичній українській художній літературі маніфестували Пантелеймон Куліш та Леся Українка. Східнополіські лінгвальні риси в мові Куліша аналізували І. Г. Матвіяс, Т. І. Должикова, О. П. Кумеда, які відзначали, що в текстах автора ХІХ ст. неможливо розділити літературні та діалектні елементи. Вивчення народнорозмовних рис у художній мові Лесі Українки має більшу традицію, а найґрунтовніші дослідження в цій галузі з'явилися упродовж 1990–2000-х рр. Висновки вчених в основному зведені до того, що територіально здиференційовані одиниці займають чільне місце в текстах авторки, найперше в оповіданнях на волинську тематику та в «Лісовій пісні». Щоправда, дослідники мови Лесі Українки в основному кваліфікують конкретні мовні явища як діалектизми, зіставляючи їх із нормами сучасної української літературної мови, а не з тодішнім літературним стандартом.

Упродовж ХХ ст. поліську говірку в художню літературу вводило обмежене коло письменників, відповідно й досліджень у цій царині небагато. Г. О. Козачук критично оцінила спроби Миколи Олійника та Петра Маха відобразити північноукраїнську стихію.

Увага до поліської говірки в письменників, а відповідно й зацікавлення науковців цією темою зросли в 1990–2000-х рр. Т. І. Ольховик, В. В. Халін, Г. І. Гримашевич дослідили поліські лінгвальні елементи в поетичних збірках Миколи Никончука. І. О. Ніколаєнко, Л. С. Спанатій, Л. Й. Пулатова, І. Дружук, Р. С. Зінчук простежили колорит Західного Полісся в одному з романів Володимира Лиса. М. Лесів аналізував творчість тих письменників із Північного Підляшся, які творять говіркою чи літературною мовою з використанням багатьох діалектних елементів. Найбільш ґрунтовні напрацювання в цій галузі має Г. Л. Аркушин: учений простежив поліські елементи у творах Лесі Українки, Віктора Лазарука, Володимира Лиса та ін., українських письменників із Підляшся й Берестейщини, осмислив феномен підляської та західнополіської мікромов тощо.

Розділ 2

Західнополіський говір у сучасному художньому тексті

2.1 Волинськополіська говірка в романах Володимира Лиса

Володимир Лис – відомий український письменник, журналіст, уродженець с. Згорани, що на волинському Поліссі. Романами «Століття Якова», «Іван і Чорна Пантера», «Соло для Соломії», «Діва Млинища», «Стара холера», книгою «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» увів у сучасну художню літературу говірку своїх земляків.

У творах Володимира Лиса представлено особливості західнополіської рефлексії *o, *e в новозакритих складах. На місці *o в наголошеній позиції в кількох випадках простежено [и]: *вин* ‘він’ (СЯ, с. 23), *стильки* ‘стільки’ (СЯ, с. 90; ІЧП, с. 223), *стилько* ‘стільки’ (ІЧП, с. 98), *тільки* ‘тільки, лише’ (СЯ, с. 12; ІЧП, с. 12; СС, с. 235; ДМ, с. 20), *тільки* ‘т. с.’ (СЯ, с. 18; ІЧП, с. 93; СС, с. 90), *килько* ‘скільки’ (СЯ, с. 49; СС, с. 42), *килько* ‘кілька’ (СЯ, с. 186; ІЧП, с. 66; ДМ, с. 82), *килькох* (ДМ, с. 134), так само в закінченні *-ив* < *-овъ Р. в. мн. іменника ч. р.: *псив* (СС, с. 283), у флексії *-ий* < *-ои М. в. одн. порядкового числівника *одна* – *на їдний ниточці* (СЯ, с. 191). В інших випадках *o в цій позиції представлено рефлексом [і], навіть у книжній за походженням лексемі *Біг* (СЯ, с. 213; ІЧП, с. 210; СС, с. 14). У словоформах *пішивки* (СС, с. 223), *на ворітьох* (СЯ, с. 183), *крілик* (ІЧП, с. 96) розвиток *o в [і] відображено у відкритому складі. Нечасті випадки вживання [о] на місці наголошеного *o на зразок *спокойними* (СС, с. 86), *посамовольнічала* (СС, с. 294), *моцним* (СЯ, с. 106), *пудпольного* (СЯ, с. 50), *кончилося* (СС, с. 164) та ін. можна пояснити аналогією чи чужомовними впливами.

Збереження ненаголошеного *o Володимир Лис передає в прийменнику і префіксі *отъ: *одвернися* (ДМ, с. 17), *одходять, од одного* (СЯ, с. 21), *одчинена* (СС, с. 38), *одвели* (СС, с. 227), *одмиєшся* (СЯ, с. 151), *од своєї* (СЯ, с. 26), *час од часу* (ІЧП, с. 11), *одкрила* (ІЧП, с. 173), зрідка – в інших випадках: *война* (СЯ, с. 138), *по війні* (СС, с. 230), *у войну* (СС, с. 41), *вредность* (СЯ, с. 190), *окно* (СЯ, с. 194), *родня* (СС, с. 358) та ін. Частіше на місці *o в таких складах, окрім *отъ, представлено [у]: *на вуйні* (СС, с. 229), *вуйни* (СЯ, с. 147), *вуйні* (ІЧП, с. 210), *вуйною* (ДМ, с. 41), *до кунця* (СС,

с. 153), *Дмитрувська* (СС, с. 100), так само в закінченні Р. в. мн. іменників ч. р. *-ув < *-овъ: родув* (СС, с. 21), *полякув* (СС, с. 99), *самольотув* (СЯ, с. 94), *стройматир'ялув* (СС, с. 227), у структурі префіксів *по-, до-* в словах *пуйшов* (СЯ, с. 47; ІЧП, с. 295; СС, с. 86), *пуйшла* (ІЧП, с. 210; СС, с. 41), *пушла* (ДМ, с. 48), *пуйди* (ІЧП, с. 295), *пуйду* (ІЧП, с. 297; ДМ, с. 27), *пужди* (СЯ, с. 30; ДМ, с. 17), *пуждїте* (СЯ, с. 111), *дуйшов* (СЯ, с. 181), *дуйду* (ІЧП, с. 291), *дуждався* (СС, с. 160) та ін., в префіксі і прийменнику **подъ: пудходь* (ДМ, с. 16), *пудпольного* (СЯ, с. 50), *пуд порогом* (ІЧП, с. 227), *з-пуд землі* (ІЧП, с. 213), *з-пуд граници* (СС, с. 340), *пудпалели* (ДМ, с. 134) та ін. Розвиток **о > [у]* стався в похідних від псл. **poslě*, де не було редукованого, занепад якого спричинив би якісну зміну **о* (ЕСУМ, т. 4, с. 414–415): *пуся* ‘після, потім’ (СС, с. 206), *опуся* ‘т. с.’ (ІЧП, с. 213), *пуслезавтра* (СЯ, с. 34), *пуся смерти* (ІЧП, с. 213), *пуся війни* (СЯ, с. 87), *пуся кохання* (СС, с. 234) та ін. Часом на місці ненаголошеного **о* простежено [и]: *пидведеш* (СЯ, с. 207), *у білим халаті* (СЯ, с. 184), *потим* (ІЧП, с. 220; СС, с. 86), щоправда, в останньому випадку можливий вплив із боку пол. *potym*. Аналогія сформувала звукову структуру префіксів у словах *підуйшли* (СЯ, с. 194), *пудойшла* (СС, с. 95), *пудуйшов* (СС, с. 158), *подуствали* (СС, с. 285), *надийшла* (СЯ, с. 199) й под., де *піду-, пудо-, пуду-, поду- < *подъ-, нади- < *надъ-*.

Серед специфічних рефлексів **е* в закритому складі позначено лише наголошений лабіалізований [о]: *жонка* (СЯ, с. 106), а в сполучнику *ниж* ‘ніж’ (СС, с. 238) *< *neže* (ЕСУМ, т. 4, с. 97) – [и]. Нетипові рефлекси **е* в словоформах на зразок *сельські* (СС, с. 196), *женську* (СС, с. 21), очевидно, відображають чужомовний вплив.

Із-поміж специфічних рефлексів **ě* Володимир Лис обмежено фіксує лише монофтонг [и]. У наголошеній позиції [и] *< *ě* представлено після депалаталізованого [ц'] у прикметнику *циле* (СЯ, с. 190) і лише один раз у закінченні М. в. одн. іменника II відм. тв. гр.: *у селі* (СС, с. 338), щоправда, в інших випадках вживано *в (у) селі*, отже, можна допускати неточність у відтворенні поліського мовлення чи помилку складання. Частіше [и] трапляється в ненаголошеній позиції: *дивчєта* (СС, с. 60), *дивчєтами* (СС, с. 97), *дитей* (СЯ, с. 224), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *в симні* (СС, с. 236), *в сим'ї* (СС, с. 140), *симню* (СС, с. 101), так само в закінченні Д. в., М. в. одн. іменників I та II відм. тв. гр.: *у хати*, *у ступи* (СЯ, с. 175), *в сільради* (СЯ, с. 229), *по шкіри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *у райони* (СС,

с. 227), *на хронти* (СС, с. 230). Номени *к'яти* 'квіти' (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 267), *із к'ят* (СС, с. 236), *к'ятами* (СС, с. 57), *повят* 'повіт' (СС, с. 54) та численні росіянізми на зразок *столетіє* (СЯ, с. 204), *звестіє* (СЯ, с. 188; СС, с. 205), *месность* (СС, с. 56), *нівєста* (СС, с. 206), *партейний з'їзд* (СС, с. 286), *мелкі* (СС, с. 286) відображають чужомовні (польські та російські) впливи.

Ілюстровано й рефлексацию ненаголошеного **ę*, зокрема його розвиток в [e]: *памнєть* (СЯ, с. 230; ІЧП, с. 210), *двадцєть* (СЯ, с. 26), *виходєть* (ІЧП, с. 220), спорадично навіть у зворотних дієсловах, як-от: *всілицє* (СЯ, с. 22), *тримайсє* (СЯ, с. 235), *заплутавсє* (СС, с. 34), рідше – в [i]: *двайціть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183; ДМ, с. 35), *двайцітредій* (СЯ, с. 105). Цю рису письменник передає непослідовно, пор.: *памнять* (СС, с. 38) і *памнєть* (СЯ, с. 230; ІЧП, с. 210), *двадцєть* (СЯ, с. 26) і *двайціть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183).

Тільки словоформами *другімі* (ІЧП, с. 65), *пійнути* (ІЧП, с. 67), *відімоті* (ІЧП, с. 10), *красавіца* (ІЧП, с. 266) відображено збереження **i* після губних (у випадку *відімоті*, де [i] також після [д'], можливий чужомовний вплив). Невеликою кількістю прикладів маніфестовано розвиток **у* в [i] після задньоязикових та фарингального: *з другімі* (ІЧП, с. 65), *по-руські* (СЯ, с. 194), *по-англицькі* (ІЧП, с. 66), *Руській* (ч. р.) (ІЧП, с. 93).

Натомість Володимир Лис активно ілюструє обниження наголошеного [и] незалежно від його походження до [e]: *ме* (СЯ, с. 23; ІЧП, с. 213), *воне* (ДМ, с. 83), *живей* (СС, с. 148), *топетися* (СЯ, с. 23), *влюбетися* (СЯ, с. 22), *забели, вбети* (ІЧП, с. 213), *робети* (СЯ, с. 211; СС, с. 143), *воне* (СЯ, с. 21; ІЧП, с. 213; СС, с. 37), *оддале, з теми* (СЯ, с. 22), *ни гонєся* (ДМ, с. 17), *приснєлася* (ІЧП, с. 220), *буле* (ІЧП, с. 214; СС, с. 142), *молєлася* (СС, с. 213), *прийшле* (ІЧП, с. 210), *пуйшле, пудпалєли, найшле* (ДМ, с. 134), *ходєти* (ІЧП, с. 221), *старєї (люди)* (ДМ, с. 22), *(слова) такеї* (ДМ, с. 82), *буле* (ДМ, с. 80), *подивєтися* (ДМ, с. 82) та ін. Цей процес може супроводжувати м'якшення попереднього приголосного, за нашими спостереженнями, найчастіше губного, задньоязикового й фарингального: *ме* (СЯ, с. 21), *вєйшов* (СЯ, с. 23), *купєти* (СЯ, с. 157), *мєлий* (СЯ, с. 149), *зачіпєли* (СЯ, с. 51), *гувурєти* (СЯ, с. 36), *дугувурєти* (СС, с. 86), *гувурєли* (СЯ, с. 157; ІЧП, с. 214), *заважкєй* (ІЧП, с. 100), *пукєнути* (СЯ, с. 134), *такєм (паном)* (ДМ, с. 30), *за гєнчого* (СЯ, с. 22) та ін., хоча й *пригостєти* (СЯ, с. 50), *командєром* (СЯ, с. 35), *богатирє* (СЯ, с. 23), *плічєма* (ІЧП, с. 185). Допускаючи паралельні написання на зразок *ме*

/ ме ‘ми’, треба сподіватися, Володимир Лис ілюструє варіантність таких структур у говірці, а не власну неточність чи неуважність.

У ненаголошеній позиції відображено підвищення артикуляції [е] до [и]: *міні* (СЯ, с. 22; ІЧП, с. 185; СС, с. 18; ДМ, с. 45), *мине* (СЯ, с. 178; ІЧП, с. 214; СС, с. 247), *тибе* (СЯ, с. 26; ІЧП, с. 295; СС, с. 247; ДМ, с. 17), *сибе* (ІЧП, с. 214; СС, с. 269), *типерка* (СЯ, с. 18; ІЧП, с. 40; СС, с. 288), *пониділок* (СЯ, с. 147), *див’єте* (СЯ, с. 200), *Питро* (СС, с. 148), *Стипан* (СС, с. 40) та ін.; майже послідовно в частці *не > ни*, пор.: *нихай* (СЯ, с. 34; СС, с. 11), *нивже* (ІЧП, с. 65; СС, с. 98), *нима* (СЯ, с. 185; СС, с. 209), *ни боліло* (СЯ, с. 175), *ни типерка*, *ни завтра*, *ни пуслезавтра* (СЯ, с. 34), *ни пуйду* (СС, с. 169), *ни бачив* (ДМ, с. 17) тощо. Після [й], рідше після шиплячих, задньоязикових та бокового [л] ненаголошене [е] може більшою мірою підвищувати артикуляцію – до [і]: *знайте* (ІЧП, с. 309; СС, с. 205; ДМ, с. 23), *знайш* (СС, с. 247), *знайця* (ІЧП, с. 267), *граїться* (ДМ, с. 23), *вибачеїться* (СС, с. 325), *зачіпели* ‘зачепили’ (СЯ, с. 51), *без попереджіння, на плічє* (СЯ, с. 22), *окіянах* (СЯ, с. 44). Нетипова для місцевої говірки реалізація фонемі [е] в лексемах *ляйтінант* (СЯ, с. 194), *аліганцька* ‘елегантна’ (СЯ, с. 117) зумовлена їхнім чужомовним характером.

Наголошене [е] після передньоязикових перед будь-яким твердим приголосним заступається звуком [о], що супроводжує м’якшення попереднього консонанта: *казьоночки* (СС, с. 15), *в льохких* (СЯ, с. 175), *у легенях-льохких* (ІЧП, с. 17), *розведьонка* (ІЧП, с. 44), *на прадьонках* (ДМ, с. 38), *Сьомка* (СЯ, с. 44) – варіант імені *Семен*; пор. також *всьо* (СЯ, с. 210; ІЧП, с. 223). У деяких випадках [е] після [ц], [с], [н] та [й] збережене, не зазнає лабіалізації до [о], зокрема в займенникових словоформах *єго* (СС, с. 41; СЯ, с. 149; ІЧП, с. 225), *у єго* (СС, с. 37), *за него* (СЯ, с. 150), *до него* (СЯ, с. 22), *до него* (СЯ, с. 22), *єму* (СС, с. 59), *цєго* (СЯ, с. 34; СС, с. 95), *в цєму* (ІЧП, с. 46; СС, с. 265), *на цєму* (ІЧП, с. 211), а також у структурі *семій* ‘сьомий’ (СЯ, с. 184). Явище відображено непослідовно, пор.: *пуся цього* (СС, с. 244).

Проілюстровано підвищення і звуження артикуляції наголошеного [а] після м’яких приголосних до [е]: *п’єть* (ІЧП, с. 211; СС, с. 174), *п’єтий* (ДМ, с. 13), *привезаний* ‘прив’язаний’ (СС, с. 87), *дєдька* (СС, с. 92), *дєдини* (ДМ, с. 12), *дєкую* (ІЧП, с. 59; СС, с. 236; ДМ, с. 33), *тєжко* (ІЧП, с. 96; СЯ, с. 147; СС, с. 269), *взєти* (ІЧП, с. 13; СС, с. 291), *мнєсо* (СЯ, с. 68; ІЧП, с. 222), *рівнєтися* (СЯ, с. 22), *вимовлєти* (СЯ, с. 179), *блєшчину* (ДМ, с. 81), *стрєлєли* (ДМ, с. 30),

гарєчий (СЯ, с. 49; ІЧП, с. 184), *цвєшкy* (ІЧП, с. 16) та ін.; так само після історично м'яких шиплячих: *чєс од чєсу* (ДМ, с. 22), *чєсом* (СС, с. 136СЯ, с. 199), *вибачєй* (СЯ, с. 73), *кричєли* (СЯ, с. 178), *дивчєта* (СС, с. 60), *заважєй* (СЯ, с. 131), *зважєли* (СС, с. 324), *спішєть* (СС, с. 285), *лоштєком* (ДМ, с. 13), *стрічєли* (ДМ, с. 82), *получєли* (ДМ, с. 83), *лишєтися* (ДМ, с. 50) та ін. В одиничних випадках [а] в цій позиції звужується до [і]: *щістя* (СЯ, с. 40; ІЧП, с. 287; СС, с. 237), *щістє* (СС, с. 207).

Засвідчено посилення лабіалізації й підвищення артикуляції ненаголошеного [о] до [у]. Це явище Володимир Лис передає як у переднаголошених складах: *пумнєтуха* ‘товчена картопля’ (ПМП, с. 100), *кумпанію* (СС, с. 58), *куперація* (СЯ, с. 12; СС, с. 54), *мумент* (СЯ, с. 21), *гуворить* (СС, с. 37), *гуворять* (СЯ, с. 187), *пуговоримо* (СЯ, с. 186), *пукєнути* (СЯ, с. 134), *чулувік* (СЯ, с. 149), *пупало* (СЯ, с. 150) та ін., так і в післянаголошених: *Якуве* (СЯ, с. 180), *дохтур* (СС, с. 45), *дохтурка* (СЯ, с. 16), *трахтура* (ІЧП, с. 18), *дирехтур* (ІЧП, с. 220), *тілівізури* (ІЧП, с. 221) та ін. Голосний [у] на місці [о] під наголосом у формі *мувите* ‘мовите, говорите’ (СЯ, с. 50), очевидно, результат впливу з боку польської форми 2 ос. мн. теп. ч. дієслова *tówić – tówicie*. У випадку *бомажкою* (СС, с. 55) збережено ненаголошене [о] (ЕСУМ, т. 1, с. 294–295).

В іменниках *богатирє* ‘багатирі’ (СЯ, с. 23), *топчан* (СС, с. 201) у першому складі представлено [о] замість [а] в літературних відповідниках. Ненаголошений [о] перед складом із наголошеним [а] внаслідок регресивної асиміляції може обнижувати артикуляцію до [а]: *салдацька* (СЯ, с. 36), *салдацьких* (СС, с. 195). Так само в словоформах *самашедші* (СС, с. 38), *шамашедша* (СЯ, с. 154), *шамашедшими* (СЯ, с. 148) заступлення [у] > [а] (очевидно, через стадію [о]) в першому складі відображає результат асиміляції до наступного [а]. Серед інших особливостей вокалічної системи волинськополіських говірок Володимир Лис ілюструє збереження [у] в лексемі *замуж* (ІЧП, с. 210; СС, с. 236).

Відображено особливості й консонантної системи говірок, зокрема відмінності в навантаженості м'яких (пом'якшених) варіантів приголосних. Наприклад, перед наголошеним [є] як позиційним варіантом [и] в пом'якшених варіантах часом реалізуються губні: *мє* (СЯ, с. 21), *вєйшов* (СЯ, с. 23), *купєти* (СЯ, с. 157), *мєлий* (СЯ, с. 149), *зачіпєли* (СЯ, с. 51), задньоязикові й фарингальний: *такєм* (ДМ, с. 30), *такєх* (СЯ, с. 184), *ланкє* (СС, с. 219), *заважкєй* (ІЧП, с. 100),

пукенути (СЯ, с. 134), *за генчого* (СЯ, с. 22) та ін. Спорадично в цій позиції передано м'якість деяких передньоязикових: *гувурели* (СЯ, с. 157; ІЧП, с. 214), *гувурети* (СЯ, с. 36), *богатире* (СЯ, с. 23), *пригостети* (СЯ, с. 50), *командєром* (СЯ, с. 35). Вторинну м'якість простежено й у групах [г'і] < *гы, [к'і] < *кы: з *другімі* (ІЧП, с. 65), *по-руські* (СЯ, с. 194), *по-англицькі* (ІЧП, с. 66), *Руській* (ч. р.) (ІЧП, с. 93), натомість словоформу *агітацію* (СЯ, с. 210) з огляду на структуру [ги] замість [г'і] можна вважати гіперкоректною. Володимир Лис маніфестує збереження історичної м'якості шиплячих у ряді позицій: *дивчєта* (СС, с. 60), *вибачей, вибачейте* (СЯ, с. 73), *вибачейтєся* (СС, с. 325), *чєс од чєсу* (ДМ, с. 22), *чєсом* (СЯ, с. 199), *до чєсу* (СЯ, с. 179), *стрїчєли* (ДМ, с. 82), *кричєли* (СЯ, с. 178), *спїшєть* (СС, с. 285), *лошєтком* (ДМ, с. 13), *джичєть* (ІЧП, с. 100), *блищєть* (ІЧП, с. 267), *щє* (СЯ, с. 149), *заважєли* (ІЧП, с. 173), *чужєго* (СЯ, с. 146), *щїстє* (СС, с. 207), *на плїчє* 'на плече' (СЯ, с. 22), *плїчєма* (ІЧП, с. 185) та ін. М'якість передньоязикових передано і в тих складах, де наголошене [є] заступається звуком [о]: *всьо* (СЯ, с. 210; ІЧП, с. 223), *у легєнях-льохких* (ІЧП, с. 17), *в льохких* (СЯ, с. 175), *розведьонка* (ІЧП, с. 44), *прадьонках* (ДМ, с. 38), *Сьомка* (СЯ, с. 44), а також у словах *штирі* 'чотири' (СЯ, с. 23), *лямпу* (СЯ, с. 233), *холєра* (СЯ, с. 15), *жалько* (СЯ, с. 146). Більшість приголосних зберігає історичну м'якість перед рефлексами *ѣ: *двадцєть* (СЯ, с. 26), *двайцїть* (СЯ, с. 204; СС, с. 183), *двайцїтретїй* (СЯ, с. 105), *виходєть* (ІЧП, с. 220). Губні в цій позиції зазнали ствердіння, яке призвело до розвитку додаткової артикуляції, пор.: *памнять* (СС, с. 38) і *памнєть* (СЯ, с. 230; ІЧП, с. 210). М'якість приголосних у випадках *поздоровленїє* (СЯ, с. 204), *осадніков* (СЯ, с. 146), *єнкаведїсти* (СЯ, с. 147), *ляйтїнант* (СЯ, с. 194), *лямпочка* (СС, с. 284), *укриватєльство, недоносїтельство* (СЯ, с. 224), *алїганцької* 'елегантної' (СЯ, с. 117), *Пьотра* (СЯ, с. 31) пов'язана тільки з чужомовним походженням відповідних слів.

Ствердіння приголосних, в основному передньоязикових, представлене перед [и]-рефлексом ненаголошеного *ѣ: *дивчєта* (СС, с. 60), *дивчєтами* (СС, с. 97), *дитєй* (СЯ, с. 224), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *в симні* (СС, с. 236), *в сим'ї* (СС, с. 140), *симню* (СС, с. 101), *у хати* (СЯ, с. 175), *у ступи* (СЯ, с. 175), *в сїльради* (СЯ, с. 229), *по шкїри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230), рідко – перед наголошеним рефлексом *ѣ: *цїле* (СЯ, с. 190), *у сєли* (СС, с. 338). Наслідки депалаталізації [ц']

зауважено і в інших умовах: *з-пуд граници* (СС, с. 340), *німци* (СЯ, с. 152; СС, с. 158), *хлопци* (ІЧП, с. 279; СС, с. 99), *красавіца* (ІЧП, с. 266), *пенції* (СЯ, с. 190), *гинформація* (СС, с. 230), *капаляція* ‘капітуляція’ (СС, с. 159), *циєї ночі* (СЯ, с. 106), *в цим пеклі* (СЯ, с. 160), *з циею* (СЯ, с. 19) тощо. Твердість [ц'], [с'] передано й у тих складах, де зберігається [е] без чергування з [о]: *цего* (СЯ, с. 34; СС, с. 95), *в цьому* (ІЧП, с. 46; СС, с. 265), *на цьому* (ІЧП, с. 211), *семій* ‘сьомий’ (СЯ, с. 184).

Із-поміж інших особливостей консонантної системи волинськополіських говірок Володимир Лис відображає свистячий африкат [ц] у сполучнику, частці *ци* (СЯ, с. 29; ІЧП, с. 10; СС, с. 195), а також похідних *цималі* (СЯ, с. 204), *чимало* (СЯ, с. 150), пор. староукр. *ци* ‘чи’, псл. **сѣ* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 6, с. 242); збереження щілинного [з] у словоформах *звоню*, *звонила* (СЯ, с. 230), *звоніте* (СЯ, с. 190); заступлення звука [ф] сполукою [хв] або одиничним [х]: *хвामीля* (ІЧП, с. 271), *канхвету* (ІЧП, с. 296), *конхвети* (СС, с. 283), *конхветами* (ІЧП, с. 67), *хронт* (СС, с. 68), *на хронти* (СС, с. 230), *кохтину* (СС, с. 58); ствердіння [р']: *з лагера* (СЯ, с. 178), *бурака* (СС, с. 195); непослідовність чергування задньоязикових із шиплячими перед суфіксом *-ин* у присвійних прикметниках: *смій Олькин* (СЯ, с. 228). Часом трапляється явище стягнення подовжених приголосних: *коло Стрітеня* (СЯ, с. 105), *значиця* (СЯ, с. 149), *знаця* (СС, с. 142; ІЧП, с. 12), *впораєця* (ІЧП, с. 287), *волнуєця* (ІЧП, с. 297), *дивеця* (ПМП, с. 107), *дивляця* (ПМП, с. 11), *ни забереся* (ІЧП, с. 68), *вдягаєся* (ІЧП, с. 278), *голєчки* (ІЧП, с. 302) та ін. Наявність [ж] в іменнику *ріжниця* ‘різниця’ (СС, с. 199) свідчить про польський вплив, пор. пол. *różnica* ‘т. с.’.

Простежено чимало випадків використання протетичного [г]: *Гартем* (СС, с. 158), *Гартємова* (ДМ, с. 79), *Гандрій* (СЯ, с. 190), *гонук* (СЯ, с. 224), *гонучка* (СС, с. 284), *гонучко* (СС, с. 95), *гонученьку* (СЯ, с. 191), *горати* (СС, с. 87; СЯ, с. 180), *по гулиці, на гулицю* (СЯ, с. 107), *гомачка* (СЯ, с. 128), *гамериканка* (ІЧП, с. 227), *гінвалід, гінваліцька* (ІЧП, с. 278), *гапетитного* (СС, с. 279), *гинформація* (СС, с. 230), дуже часто – у формах займенника *інший*: *гинший* (ІЧП, с. 295), *гинше* (СЯ, с. 45; ІЧП, с. 222), *гиншу* (СС, с. 220), *гинші* (СЯ, с. 211; СС, с. 224), *гиншого* (СС, с. 142), *генчого* (СС, с. 115), *за генчого* (СЯ, с. 22), *гинчого* (СЯ, с. 197), *в гинчих* (СЯ, с. 208) та под. Натомість протези [в] та [й] представлено одиничними прикладами: *за вугол* (СЯ, с. 194), *у воці* (СС, с. 105), *вочима* (СС, с. 86), *вочах*

(ГЧП, с. 215), *вучишся* (СС, с. 328), *Ігорем* (СЯ, с. 22). Водночас простежено варіант *окно* (СЯ, с. 194), в якому протеза не розвинулась. Відсутня протеза й у звуковій структурі прийменника та префікса *од*: *одходять, од одного, од якоїсь навади* (СЯ, с. 21), *оддале* (СЯ, с. 22), *одчепися, од часу* (ГЧП, с. 11), *од гною* (ГЧП, с. 13), *оддати* (ГЧП, с. 68), *одкрила* (ГЧП, с. 173), *одкривала* (ГЧП, с. 185) тощо.

Чимало фонетичних явищ зумовлено комбінаторними звуковими модифікаціями. Простежено кілька різновидів асимілятивних змін, зокрема прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення [нш] > [нч]: *генчого* (СС, с. 115), *за генчого* (СЯ, с. 22), *гинчого* (СЯ, с. 197), *в гинчих* (СЯ, с. 208), [нс] > [нц]: *пенцію* (СЯ, с. 204; ГЧП, с. 11), *пенцію* (ГЧП, с. 184), *пенції* (ГЧП, с. 12), *пенції* (СЯ, с. 190; ГЧП, с. 267), *пенцій* (СЯ, с. 204), [мй] > [мн']: *мнясо* (ГЧП, с. 8), *мнесо* (СЯ, с. 68), *памнять* (ГЧП, с. 99; СС, с. 38), *напамнять* (ГЧП, с. 315), *памнеть* (СЯ, с. 236; ГЧП, с. 210), *з памняті* (СЯ, с. 193), *запамнятала* (СЯ, с. 187), *симня* (СЯ, с. 224; СС, с. 213), *симню* (СС, с. 101), *в симні* (СС, с. 236), *пумнетуха* 'товчена картопля' (ПМП, с. 100), [мл] > [мн]: у *Любомні* (СС, с. 25), *за Любомнем* (СЯ, с. 204); регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [д'н'] > [н':]: *сьонне* 'сьогодні' (СЯ, с. 34; ГЧП, с. 223; СС, с. 507), за дзвінкстю [пл'] > [бл']: *блешку* (ГЧП, с. 58; СС, с. 24), *блешки* (СС, с. 161), *блешках* (ГЧП, с. 19), *блешкою* (ГЧП, с. 227), *блешчину* (СС, с. 58; ДМ, с. 81), за глухістю [бч] > [пч]: *пчолі* (СС, с. 116), *пчіл* (СС, с. 250), пор. псл. **вьсѣла*, **вьсѣла* (ЕСУМ, т. 1, с. 157–158). Результатом асиміляції за способом творення та за глухістю стали словоформи *сусіцька* (ГЧП, с. 98), *сусіцькій* (ГЧП, с. 186), *сусіцького* (ГЧП, с. 232), *сусіцькі* (СЯ, с. 230), *сусіцьких* (СС, с. 86), *інваліцьку* (ГЧП, с. 11), *гінваліцька* (ГЧП, с. 278). Шляхом регресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого [шч] > [ч:] > [ч] склалася звукова структура займенника *чо* (ГЧП, с. 222), пор. також *чо б* (ГЧП, с. 142). Одзвінчення кінцевого приголосного представлено в іменникові *гриб* 'грип' (можливо, через деетимологізацію і зближення з *гриб* 'нижча безхлорофільна рослина').

Словоформи *самашедші* (СС, с. 38), *самошествіє* (СС, с. 234) засвідчують результат регресивної суміжної асиміляції за способом творення [сш] > [ш:] з наступним стягненням подовженого приголосного; у випадках *шамашедша* (СЯ, с. 154), *шамашедшими* (СЯ, с. 148) відбулася ще й регресивна дистантна асиміляція за

способом творення [с..ш] > [ш..ш]. Депалаталізований свистячий у структурі чужомовної лексеми *сюрприз* (СЯ, с. 233; СС, с. 219) міг постати як наслідок дистантної регресивної асиміляції за твердістю [с'..р] > [с..р].

Зі змін дисимілятивного типу виявлено регресивну суміжну дисиміляцію за місцем і способом творення [д'ц'] > [йц']: *двайцять* (СЯ, с. 61), *двайцятник* (ДМ, с. 12), *двайцять* (СЯ, с. 204; СС, с. 183; ДМ, с. 35), *двайцяти* (ІЧП, с. 211), *двайцятий* (СС, с. 86), *двайцітретій* (СЯ, с. 105), *трийцяти* (СЯ, с. 198), [т':] > [йт']: *знайти* (ІЧП, с. 296), за способом творення [н'к] > [йк]: *малейку* (СЯ, с. 230; СС, с. 167), [чт] > [шт]: *штурі* (СЯ, с. 23), *штури* (СЯ, с. 25; СС, с. 47), *штурьох* (СЯ, с. 175), *штурма* (СС, с. 193), *штурнадцяттеро* (ІЧП, с. 41), [кт] > [хт]: *дохтур* (СС, с. 45), *дохтурка* (СЯ, с. 16), *дохтура* (СЯ, с. 198), *дохтуром* (СС, с. 269), *прахтику* (СЯ, с. 199), *продухтів* (СЯ, с. 150), *трахтура* (ІЧП, с. 18), *дирехтур*, *дирехтуруха* (ІЧП, с. 220), *у дирехтура* (ІЧП, с. 222), *дирехтурова* (ІЧП, с. 215), *подирехтурствував* (ІЧП, с. 268), [мл'] > [вл']: *до Любовля* (СЯ, с. 105), [д'б] > [йб]: *свайби* (ІЧП, с. 151), [жм] > [жм]: *жмелик* (СС, с. 34), *жмелики* (СС, с. 37), *жмеликів* (СС, с. 35), *жмелійки* (СС, с. 33), [ж] > [нж]: *спінжака* 'піджака' (СС, с. 285); прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [шв] > [шм]: *шмидкий* (СЯ, с. 12), *шмидко* (ІЧП, с. 278; СС, с. 110), *шмидше* (ІМПП, с. 14), [вй] > [вл']: *здоровля* (СЯ, с. 13; ІЧП, с. 59; СС, с. 38), *здоровле* (СС, с. 101), [мн'] > [мл']: *не сумлівайся* (ІЧП, с. 92), *сумліватися* (ІЧП, с. 221), *сумліваються* (СС, с. 112), *засумлівався* (ІЧП, с. 224), *сумління* 'сумніви' (СС, с. 196); регресивну дистантну дисиміляцію за способом творення [р..р] > [л'..р]: *у калідорі* (ІЧП, с. 281), *палікмахер* (ІЧП, с. 224), [л..л'] > [н..л']: *анкоголіком* (ІЧП, с. 58). У результаті накладання різних позиційних звукових змін склалася звукова структура словоформи *ахтанабілю* (СС, с. 222).

Із рідної говірки Володимир Лис перейняв чимало слів та словоформ, що відображають прагнення економити зусилля в процесі мовлення. Найбільше виявлено випадків синкопи, зокрема випадіння в середині слова одиничного приголосного перед іншим приголосним: *зусім* (СЯ, с. 92; ІЧП, с. 66; СС, с. 193), *тико* (СЯ, с. 52; ІЧП, с. 10; СС, с. 11; ДМ, с. 18), *стико* (СЯ, с. 175), *кіко* (СЯ, с. 175; ІЧП, с. 281), *скіко* (СЯ, с. 186; ІЧП, с. 12; СС, с. 198), *скико* (ІЧП, с. 185; СС, с. 93), *кікось* (СС, с. 228), *мона* (СЯ, с. 87; ІЧП, с. 12; СС, с. 206; ДМ, с. 26), *потрета* (ІЧП, с. 100), *патрета* (ІЧП, с. 291),

приєджа (ІЧП, с. 220), *мандарики* (ІЧП, с. 93), *фельшер* (СС, с. 269), *тидень* (СЯ, с. 92; СС, с. 201), звідки *тидні* (СЯ, с. 190; СС, с. 234), *тидня* (СЯ, с. 187), *тиднем* (СС, с. 153); рідше – одиничного приголосного між голосними: *каете* (СЯ, с. 188), *кауть* (СЯ, с. 105; ІЧП, с. 213; СС, с. 153), *мауть* (ІЧП, с. 308) < *мабуть*; звукосполуки чи складу: *тра* ‘треба’ (СЯ, с. 16; ІЧП, с. 209), *сьонне* ‘сьогодні’ (СЯ, с. 34; ІЧП, с. 223; СС, с. 50), *мациклета* (ІЧП, с. 221), *знаця* (ІЧП, с. 12; СС, с. 142), *капаляця* ‘капітуляція’ (СС, с. 159). Водночас звукова структура поліського слова може зберігати звук, який унаслідок синкопи втрачено в багатьох інших говорах та в літературній мові: *майбуть* (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 35; СС, с. 112), *тогді* (СЯ, с. 179; ІЧП, с. 42; СС, с. 206), *тогдішня* (СЯ, с. 26), *альбо* (СЯ, с. 50; ІЧП, с. 225; СС, с. 200) тощо. Збережено кореневе [й] також у дієслівних словоформах на зразок *пуйшов* (СС, с. 24), *пуйшла* (СС, с. 134), *пуйшло* (СС, с. 206), *пуйду* (СС, с. 140), хоч і непослідовно: *пушла* (СС, с. 158).

Простежено апокопу, зокрема опускання кінцевого складу: *тре*’ (СЯ, с. 21; ІЧП, с. 12; СС, с. 213; ДМ, с. 30), *чо*’ (*чо*) (СЯ, с. 220; ІЧП, с. 278), *нічо*’ (СЯ, с. 54; ІЧП, с. 20; СС, с. 142), *ничо* (СС, с. 213), *дечо*’ (СЯ, с. 149), *мо*’ (СЯ, с. 35; ІЧП, с. 7), *гля* (ІЧП, с. 206) < *глянув*, *бре*’ (СЯ, с. 36) < *брешете*, *ни бре* (ІЧП, с. 221; СС, с. 297) < *не брешу*, *ди* (ІЧП, с. 315; СС, с. 21) < *дивись*, *мов* (СЯ, с. 152) < *мовляв*, *нидай-бо*’, *ни дай-бо*, *ни дай-Бо* (ІЧП, с. 151; СС, сс. 55, 38) < *не дай Боже*; рідше – одиничного кінцевого приголосного: *зара* (СЯ, с. 228; ІЧП, с. 22; СС, с. 231; ДМ, с. 51); одиничного кінцевого голосного: *додом* (СЯ, с. 191; ІЧП, с. 223; СС, с. 166), *не хоч* ‘не хоче’ (СЯ, с. 12).

Спорадично представлено афезу – переважно відпадіння початкового голосного: *все’дно* (СЯ, с. 161; ІЧП, с. 223), *се’дно* (СЯ, с. 175), *вакуацію* (СС, с. 121), *ніверситету* (СЯ, с. 52), *ніверситеті* (СС, с. 359), *шилон* (СЯ, с. 158), *дікалоном* (ІЧП, с. 227), *дікалони* (СС, с. 247), *тілігенське* (ІЧП, с. 68), *люмінієва* (СС, с. 202). У випадку *вдразу* (ІЧП, с. 11) можна говорити про часткову афезу [o] > [y] > [ǔ] > [v]. Гаплоглозію – випадіння одного з двох однакових голосних – ілюструє іменник *куперація* (СЯ, с. 12; СС, с. 54). Результатом скорочення і стягнення конструкції *присягаю Богу* стали алегроформи *присяй-бо* (СЯ, с. 181; ІЧП, с. 151), *прійсяй-бо* (ІЧП, с. 38), *присяй-бі* (СЯ, с. 230), *присій-бо* (СС, с. 17), що вживані як вигук для потвердження чого-небудь, для запевнення в чомусь.

Поряд зі спрощеннями та скороченнями представлено й епентезу – вставлення неетимологічних приголосних. Наприклад, у словоформах *окіян* (СС, с. 43), *окіянах* (СЯ, с. 44), з *Лагосу* (ІЧП, с. 302), *по радіві* (СС, с. 278) епентетичний приголосний розвинувся між двома голосними. Поява нового приголосного можлива і в інших позиціях, так само в чужомовних словах: *револьверт* (СЯ, с. 195; СС, с. 63), *мондель* ‘модель’ (ІЧП, с. 221), *мигдалі* ‘медалі’ (СС, с. 294), пор. ще: *мигдалю* (СС, с. 284). У випадках *ліворуція* (СЯ, с. 110) засвідчено результат дистантної метатези [р..л'] > [л'..р]; до *фершала* (СС, с. 270), *фершалка* – дистантної метатези [л'..р] > [р..л]; *гамазин* (СС, с. 54), *гамазини* (СС, с. 294), *гамазинні* (ІЧП, с. 279) – дистантної метатези [м..г] > [г..м]. Дієслово *гарнізувати* ‘організувати’ (СС, с. 220) відображає аферезу й метатезу. Наслідок накладання кількох комбінаторних звукових змін можна вбачати в лексемі *к'яти* ‘квіти’ (СЯ, с. 44; ІЧП, с. 267) (пор. також форми *к'ятами* (СЯ, с. 191; СС, с. 57), *к'ят* (СС, с. 236)), яку сам автор трактує як полонізм. Адаптація польського *kwiaty* на ґрунті української говірки, очевидно, передбачала депалаталізацію [в'] перед рефлексом *ѣ, у зв'язку з цим – розвиток епентези [й], а згодом – спрощення в консонантній групі [квй] > [кй]: *кв'ати > *квй'ати > кй'ати.

Із метою створення ефекту природного діалектного мовлення Володимир Лис використовує чимало морфологічних особливостей волинськополіських говірок. Деякі локальні риси відмінювання іменників ж. р. показано на прикладі форм одн. іменників І відм.: в М. в. у формах тв. гр. засвідчено закінчення *-и* – рефлекс ненаголошеного *ѣ: *у хати*, *у ступи* (СЯ, с. 175), *в сільради* (СЯ, с. 229), *по шкіри* (ІЧП, с. 223), *у школи* (ІЧП, с. 39), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230); за зразком тв. гр. оформлені іменники з основою на депалаталізований [ц]: *красавіца* (ІЧП, с. 266), *з-пуд граници* (СС, с. 340), *до больниці* (СС, с. 272), *по гулиці* (СЯ, с. 107); в О. в. виявлено форму іменника м'як. гр., яка відображає результат аналогічного вирівнювання за схемою тв. гр.: *із бабцьою* (СЯ, с. 192), а також словоформу *Іллею* (СС, с. 229), яка за аналогією до інших відмінків ілюструє м'якість кінцевого приголосного основи. З явищ словозміни іменників ж. р. III відм. використано давнє закінчення *-и* у формах Р. в. та М. в.: *до старости* (СЯ, с. 12), *до смерти* (СЯ, с. 230; СС, с. 139), *жало смерти* (СЯ, с. 231), *провісника смерти* (СЯ, с. 179), *в його смерти* (СС, с. 168), *од здогадливости* (СС, с. 56), *на сповіди* (СЯ, с. 231), *у тій Сибіри* (СЯ, с. 181) та ін.

Зауважено кілька діалектних явищ словозміни іменників ч. р. та с. р., зокрема форми М. в. одн. іменників II відм. тв. гр. із переважно ненаголошеною флексією *-и* < **ě*: *у сели* (СС, с. 338), *у райони* (СС, с. 227), *на хронти* (СС, с. 230). Виявлено також зумовлену аналогією флексією *-ові* в М. в. одн. іменників-назв неістот: *по льодові* (СЯ, с. 145), *на сінові* (СС, с. 100). Флексія О. в. одн. іменника м'як. гр. *дъогтьом* (СС, с. 31) ілюструє вирівнювання за зразком тв. гр. Збережено закінчення іменників с. р. м'як. гр. на зразок *весілле* (СЯ, с. 34; СС, с. 119), *підвіконне* (СЯ, с. 177), *столітте* (СЯ, с. 183), *житте* (СЯ, с. 150; ІЧП, с. 66; ДМ, с. 13), *змаганне* (СС, с. 106), *щісте* (СС, с. 207), *платте* (СС, с. 225; ІЧП, с. 151), *вітанне* (СЯ, с. 229), *поторочче* (СЯ, с. 17; СС, с. 197), *процанне* (ДМ, с. 13), також в О. в. одн.: *платтем* (ІЧП, с. 314), *зіллем* (ІЧП, с. 220), *життем* (СС, с. 49), *процаннем* (СС, с. 293), *попружжем* (СС, с. 205), *Сплиннем* (СЯ, с. 108). Фонетично зумовлене закінчення *-е* представлене в іменниках IV відм. на зразок *диге* (СС, с. 212), *тиге* (СС, с. 328), *пане* (СС, с. 19). У формі М. в. одн. *у вікнѹ* (СЯ, с. 191) можна вбачати наслідок вирівнювання за зразком структур *у ліжку*, *у саду* чи под.

У формах Н. в. мн. простежено зумовлену обниженням артикуляції [и], [і] флексією *-е*: *богатире* (СЯ, с. 23), *ланке* (СС, с. 219). Закінчення *-а* у формі Н. в. мн. *дохтура* (СЯ, с. 198) відображає вплив із боку форм мн. с. р. або двоїни ч. р. Форма ж О. в. мн. *пличема* (ІЧП, с. 185) засвідчує двоїнну флексію. Специфіку словозміни множинних іменників простежено на прикладі форми *люде* (СЯ, с. 145; ІЧП, с. 214) із закінченням *-е*, перенесеним із колишніх основ на приголосний, а також паралельних флексій *-ох*, *-ех* у М. в.: *в грудех* (СС, с. 153), *на воротех* (СЯ, с. 107), *на ворітьох* (СЯ, с. 183).

Володимир Лис ілюструє інше, ніж у літературній мові, родове значення деяких іменників: *та тіліфона* (СХ, с. 261), *другої доми* (СХ, с. 8), *поперечний бальок* (СС, с. 123), *чоколяди носити* (СС, с. 198), *у тій Сибіри* (СЯ, с. 181), *у тій Сибері* (СС, с. 169), *ціла літра* (СЯ, с. 94), *хліб з повідлюю* (ІЧП, с. 279), *чорну портфелю* (СС, с. 219), *у вашу ахтанабілю* (СС, с. 222), *не получиш прем'я* (СС, с. 238), *для мого гладшика* (СС, с. 193). У випадку *потороч* (СЯ, с. 20), *з потороччю* (СЯ, с. 19), *потороччя* (СЯ, с. 20), *поторочче* (СЯ, с. 17) виявлено родову варіантність: іменник має значення то ж. р., то с. р. Простежено флективну варіантність субстантивів зі збереженням значення роду: *чорніша болезня* (СЯ, с. 199), *сиза блекіть* (СЯ, с. 46).

Виявлено форми непрямих відмінків чужомовних слів, які в літературній мові кваліфіковані як невідмінювані: *на паню* (СХ, с. 82), *гістанях* (ГЧП, с. 220), *в кіні* (СС, с. 307), *панею* (СС, с. 47; СХ, с. 71). Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють іменникові форми *щавусик* ‘щавель’ (СЯ, с. 146), *гладущика* ‘гладишки, глека’ (СС, с. 35), *хлопак* ‘хлопець’ (СС, с. 21), *черваки* ‘черв’яки’ (СС, с. 184), *сумління* ‘сумніви’ (СС, с. 24), пор. *сумліваються* ‘сумніваються’ (СС, с. 112), *дитисьько* ‘дитина’ (СС, с. 174), *жизня* ‘життя’ (СС, с. 161).

Із явищ ад’єктивної словозміни відтворено повні нестягнені форми Н.-З. в. ж. р., с. р. та мн.: *страшная сила* (СЯ, с. 35), *простая жінка* (ГЧП, с. 102), *царствіє небесное* (ГЧП, с. 213), *такое сурйозное* (ГЧП, с. 248), *чужеї очі* (ГЧП, с. 222), *золотеї яблучка* (СС, с. 218), *мої дорогеї рідниї* (СС, с. 154), *червоніі ружі* (СС, с. 236), *стареї люди* (ДМ, с. 22); стягнену форму Н. в. мн. із закінченням *-и*: *бабця й самі не ради* (ГЧП, с. 214); форму М. в. одн. ч. р. у *білим халаті* (СЯ, с. 184) з рефлексом [и] відповідно до **o*; специфічні форми Р. в. одн. ч. р. *чужєго чоловіка* (СЯ, с. 146), *костюма блищуєго* (ГЧП, с. 281), які засвідчують колишню флексію м’як. гр.; форму Р. в. одн. прикметника тв. гр. *страшнейі похоронки* (СС, с. 169) із колишнім закінченням м’як. гр., що з’явилося тут за аналогією. Результат вирівнювання за зразком тв. гр. простежено в оформленні прикметника *будного (дня)* (ГЧП, с. 225).

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють прикметникові форми *щавушний* ‘щавлевий’ (ПМП, с. 174), *бабоцькі* ‘бабські’ (ПМП, с. 151), *п’янізний* ‘дуже п’яний’ (СЯ, с. 220), *остатні* ‘останні’ (СС, с. 196), *цільних* ‘цілих’ (СС, с. 227), *буднічний* ‘будній’ (СС, с. 38), *манюпуньої* ‘малесенької’ (СС, с. 24), *аліганцька* ‘елегантна’ (СС, с. 223), пор. також специфічну форму вищого ступеня порівняння *хужіші* (СС, с. 195), утворену від прикметника **худь* ‘поганий’.

Найбільш повно й послідовно передано відмінності супроти літературної мови у фонетичному оформленні, морфемному складі та словозміні займенників. Займенник 2 ос. мн. виявлений у варіанті *ви-те* (СЯ, с. 13; ГЧП, с. 9; СС, с. 225; ДМ, с. 23; СХ, с. 12), який пов’язують «зі старою формою 2 особи множини теперішнього часу допоміжного дієслова *быти*, що виступала у відповідній формі перфекта, а в більшості південно-західних українських говорів збереглася як особова енклітика *-с'те (-сте)* при дієсловах минулого

часу 2 особи множини» [23, с. 288]. На підтвердження такої гіпотези можна навести варіант *висте*, який трапився в одному з текстів автора: *висте порозуміється* (СХ, с. 62), хоча факту вживання його в мовленні волинських поліщуків документально не засвідчено.

Ряд відмінностей супроти літературної мови простежено у формах предметно-особових займенників. У формі Р. в., З. в. в особовому та присвійному значеннях зауважено варіант *его*: *его відлупила, не видко его* (ІЧП, с. 221), *его знаю* (ІЧП, с. 215), *его вб'ю* (СС, с. 37), *его привезу* (СС, с. 50), *его пам'ять* (СЯ, с. 149), *его жінки* (СС, с. 37), *могилку его* (СС, с. 41), після прийменника з'являється приставний [н]: *більше в него* (СС, с. 16), *за него трималися* (СЯ, с. 150), *до него горнеться* (СЯ, с. 22). Д. в. представлений формою *ему*: *ему тре* (ІЧП, с. 221), *ему носити* (СС, с. 59). Ці структури з огляду на збереження голосного [е] можна вважати архаїзмами [24, с. 135]. Предметно-особовий займенник ж. р. маніфестовано архаїчною формою Д. в. *ей*, пор.: *ей у груди вбети* (ІЧП, с. 213). У Р. в., З. в. простежено можливість появи приставного [н] незалежно від наявності прийменника, отже, за аналогією: *вдягніте-но неї* (ДМ, с. 258), *неї побачити* (СХ, с. 69), *відучив неї* (СЯ, с. 192), *неї назвала* (СЯ, с. 199), *не їж неї* (ІЧП, с. 295), *неї не лякайся* (ІЧП, с. 295), *навчу неї* (ІЧП, с. 43), *гонимо неї* (ІЧП, с. 305), *неї знає* (ІЧП, с. 288), *викликає неї* (СС, с. 103), *неї любили* (СС, с. 169), *ждав неї* (СС, с. 135). У випадках *єї бити* (СС, с. 38), *єї поїть* (ІЧП, с. 221), *вкраду єї* (СЯ, с. 38), *єї так назвіте* (СЯ, с. 189), *єї чоловіка* (СЯ, с. 110) в особовому та присвійному значеннях використано форму Р. в. ж. р. *єї* – рефлекс старої форми Р. в. зі збереженням [е] в першому складі [23, с. 289].

Відповідно до особливостей рідної говірки в присвійному значенні Володимир Лис використовує не тільки звичні форми Р. в. предметно-особового займенника ж. р. *єї*, *неї*, але й похідні, утворені шляхом поширення структури *неї* суфіксом *-н-*: *неїн голос* (ДМ, с. 85), *неїн слід* (СХ, с. 9), *неїн муж* (СС, с. 97), *неїн страх* (СС, с. 36), *Ростик неїн* (ІЧП, с. 288), *неїна голова* (ІЧП, с. 102), *неїна родичка*, *неїна мати* (ІЧП, с. 215), *неїна гуска* (СС, с. 156), *з неїної дитини* (ІЧП, с. 39), *неїне лице* (ІЧП, с. 186), *за неїним тілом* (СЯ, с. 57), *неїного дзьоба* (СХ, с. 97), *неїні слова* (СЯ, с. 53), *родичі неїни* (ІЧП, с. 221), *очі неїни* (СЯ, с. 26), *неїні спідниця й сорочка* (ДМ, с. 17), *з неїних очей* (СС, с. 197) та ін.

Передано також специфічні стягнені форми непрямих відмінків присвійних займенників *мій, твій, свій*, що склалися шляхом випадіння звукосполюки [ой], пор. у Р. в.: *коняку свего* (ДМ, с. 30), *сина свего* (СХ, с. 77), *брата свего* (159), *до свего сина* (СЯ, с. 160), *меї хати* (ІЧП, с. 68), *доми меї* (СХ, с. 27), *свеї допитливості* (СЯ, с. 26), *свеї обіцянки* (СЯ, с. 183), *свеї пантери* (ІЧП, с. 174), *свеї хати* (ІЧП, с. 41), *свеї вчительки* (ІЧП, с. 236), *сестри свеї* (СС, с. 137), *свеї волі* (СС, с. 198), *свеї цікавості* (ІЧП, с. 213); в О. в.: *мею Улянкою* (СЯ, с. 21), *мею, твею* (СЯ, с. 26), *мею правнучкою* (ІЧП, с. 215), *твею мамою* (СС, с. 58), *твею стану* (ДМ, с. 52), *жінкою твею* (ДМ, с. 34), *Любою свею* (СХ, с. 77), *свею рукою* (ІЧП, с. 10), *свею машиною* (ІЧП, с. 93), *зі свею жінкою* (СЯ, с. 55), *з Мариною свею* (СЯ, с. 95); у М. в.: *у меї Каті* (СХ, с. 130), *в мему письмі* (СС, с. 153), *у свему колодязі* (СС, с. 262), *у свему селі* (СЯ, с. 209; СС, с. 180), *у свему хліві* (ІЧП, с. 13) тощо. У словосполученні *мому охвермі* (ІЧП, с. 221) стягнена форма Д. в. займенника *мій* засвідчує опускання складу [йе]. У випадках *мамі твеї* (СЯ, с. 186), *у своєї Расеї* (СЯ, с. 175) позначено стягнену форму Д. в. та нестягнену форму М. в., що відображають результат аналогії до форм Р. в. займенників.

Великою кількістю прикладів Володимир Лис відтворює відмінності супроти літературної мови в оформленні та словозміні займенників *цей, той*. Відповідно до *той* у романі використано варіант *тей*, пор.: *на тей час* (СЯ, с. 150), який міг розвинутися з *тои* за аналогією до *сеи* ‘цей’. Активно представлено членні нестягнені форми Н. в., З. в. ж. р. і с. р.: *цяя людина* (СС, с. 62), *цяя шалава* (ІЧП, с. 311), *тая морока* (СЯ, с. 19), *тая дружба* (СЯ, с. 22), *тая дівка* (СЯ, с. 52), *тая чоколядниця* (ІЧП, с. 220), *тая совіця* (ІЧП, с. 232), *сюю новину* (СЯ, с. 150), *за цюю довгу ніч* (СЯ, с. 176), *тую сучку* (СЯ, с. 185), *тую вдяганку* (ІЧП, с. 185), *цеє місце* (ІЧП, с. 213), *цеє вино* (ІЧП, с. 94), *тоє пригадував* (ІЧП, с. 17), *тоє казав* (СС, с. 52), *про теє говорили* (СЯ, с. 22), *теє бачать* (СЯ, с. 185) тощо. Виникають сумніви в існуванні говіркових форм *цея* ‘ця’, *цею* ‘цю’, *тея* ‘та’, як-от: *цея полячка* (СЯ, с. 146), *цею ніч* (СЯ, с. 180), *цею жінку* (ІЧП, с. 236), *тея відьмачка* (СС, с. 21). Повні нестягнені форми Н. в., З. в. мн. ілюструють обниження артикуляції голосного в першому складі до [е]: *цеї місця* (ІЧП, с. 213), *цеї приступники* (СЯ, с. 34), *цеї діди* (СХ, с. 99), *цеї хлопци*, *теї слова* (ІЧП, с. 279), *теї юдеї* (СС, с. 62), *теї упиряки* (ІЧП, с. 223), *теї псиська* (ІЧП, с. 206), *теї богатирс* (СЯ, с. 23), *теї деревця* (СЯ, с. 26), *теї відмовилися* (СЯ, с. 199), *на теї*

жарини (СЯ, с. 151) тощо. Форми Р. в., Д. в., М. в. займенника *цей* засвідчують збереження голосного [e] в першому складі без чергування його з [o]: *цего коня* (СЯ, с. 104), *цего поліціянта* (СЯ, с. 50), *цего дармоїда* (СЯ, с. 34), *цего разу* (СС, с. 199), *цему гостю* (СЯ, с. 83), *в цьому житті* (ІЧП, с. 46), *у цьому гурті* (ДМ, с. 38), *у цьому кабінеті* (СС, с. 265), *на цьому світі* (ІЧП, с. 211). За аналогією до *цего* (можливо, також під впливом польської мови) виникла форма Р. в. займенника *той*: *тего Вергуна* (СЯ, с. 23), *тего хлопця* (СС, с. 206), *в того чоловіка* (СС, с. 49). У формі О. в. займенника *цей* простежено наслідок ствердіння [ц']: *в цим пеклі* (СЯ, с. 160). Володимир Лис використав специфічні форми Р. в. займенників ж. р.: історичну флексію збережено у випадках *цеї бабці* (СХ, с. 65), *цеї руки* (СС, с. 95), *цеї неділі* (СЯ, с. 149), *цеї жінки* (ІЧП, с. 241), *цеї ночі* (ІЧП, с. 223; СЯ, с. 34), результат аналогії представлено в сполученнях слів з *теї армії* (СЯ, с. 142), *теї любові* (СЯ, с. 22), *теї стугняви* (ІЧП, с. 16), *теї посуду* (ІЧП, с. 98), *теї дівчини* (ІЧП, с. 46), *теї сосни* (ІЧП, с. 234), *теї невісточки* (ІЧП, с. 222), *теї хати* (ІЧП, с. 214), *теї хлібини* (ІЧП, с. 206). Виявлено також подібну за походженням архаїчну форму О. в.: *цею вирвою* (СС, с. 183), *цею молитвою* (СХ, с. 268). Нестягнені форми Р. в., О. в. займенника *ця* ілюструють результат ствердіння свистячого африката: *циєї ночі* (СЯ, с. 106), *з цією потороччю* (СЯ, с. 19). Займенник *ці* в М. в. виявлено у варіанті з результатом депалаталізації [ц'] та обниження артикуляції голосного до [e]: *у цих Загорєнах* (СЯ, с. 50); очевидно, структура *цих* склалася через аналогію до форми Н. в. мн. *цеї* 'ці'. У формах непрямих відмінків займенника *ті* позначено розвиток [и] > [e]: *тех відправляють* (СЯ, с. 145), *з теми багатирами* (СЯ, с. 22).

Із народного мовлення Володимир Лис перейняв указівні займенники з основою *там-*, яка вказує на більшу віддаленість об'єкта: *тамтий бік* (СС, с. 193), *тамтий світ* (СЯ, с. 197), *на тамтім боці* (СЯ, с. 145), *з тамтого боку* (СЯ, с. 176), *з тамтого світу* (ІЧП, с. 175), *тамтої суботи* (СС, с. 360), *тамтої війни* (СЯ, с. 23), з указівною часткою *то-*, яка вказує на меншу віддаленість: *тотий шваб* (СЯ, с. 138), *пантери тотії* (ІЧП, с. 46), *в тотему селі* (СЯ, с. 50), а також з указівною часткою *-о (-во)*: *перед тимо* (СЯ, с. 191), *тим'о, чоколядом обмазана* (ІЧП, с. 220), *отая впертість* (ІЧП, с. 209), *отакей-во* (СС, с. 160).

Зафіксовано членні нестягнені форми ж. р. та с. р. займенників *такий, який*, пор.: *такая ж худюща* (ІЧП, с. 220), *такую однущу*

(ГЧП, с. 226), *такою красу* (СС, с. 141), *такоє сурйозноє* (ГЧП, с. 248), *такеє багацтво* (ГЧП, с. 185), *такіі вредні* (СЯ, с. 190), *слова такеї* (ДМ, с. 82), *якеї родичі* (ГЧП, с. 221), *якеї ружі* (СС, с. 236); останній приклад відображає обниження голосного в другому складі до [e]. Це ж явище, а також вторинну м'якість задньоязикового відображено у формі Р. в. займенника *такі*: *такєх шкап* (СЯ, с. 184). Форма Р. в. займенника ж. р. *така* у випадках *такеї жінки* (СС, с. 195), *такеї пори* (СС, с. 154) відображає закінчення *-еї*, співвідносно з історичною флексією прикметників м'як. гр.

Займенники *скільки* (СЯ, с. 15; ГЧП, с. 65), *кілько* (ГЧП, с. 40; СС, с. 196), *килько* (СЯ, с. 49), *скіко* (ГЧП, с. 12; СЯ, с. 186), *скико* (ГЧП, с. 185), *кіко* (ГЧП, с. 281) як відповідники загальноновживаного питального *скільки*; *стільки* (СЯ, с. 90; ГЧП, с. 223), *стільки* (ГЧП, с. 98), *стико* (СЯ, с. 175) як відповідники вказівного *стільки*; *кілько* (ГЧП, с. 21), *килько* (СЯ, с. 186; ГЧП, с. 66), *кіко* (СЯ, с. 175) як відповідники неозначеного *кілька*, окрім варіювання суфіксальних сегментів *-ки / -ко / -ка* та необов'язковості префікса *с-*, показують можливість синкопи в групі приголосних [л'к] та рефлексії *o як [и], пор. також *кікось* 'скількись' (СС, с. 228). Виявлена специфічна форма Р. в. займенника *скільки* – *скільких* (СС, с. 136), де закінчення *-их* могло постати за аналогією до займенникових форм на зразок *тих, таких, яких*.

Із-поміж інших відмінностей Володимир Лис фіксує історично закономірну частку *ни-* в структурі заперечних займенників: *нихто* (СЯ, с. 29; ГЧП, с. 15; СС, с. 234; ДМ, с. 17), *никому* (СС, с. 281), *никого* (ГЧП, с. 206; ДМ, с. 82), *ничого* (СЯ, с. 24; СС, с. 168), *ниака* (ГЧП, с. 183), *ниакого* (ГЧП, с. 296; СС, с. 213); апокопу у формах Р. в. займенників *ніщо, дещо*: *нічо'* (СЯ, с. 54), *нічо* (ГЧП, с. 60; СС, с. 142), *ничо* (ГЧП, с. 60; СС, с. 213), *дечо'* (СЯ, с. 149); специфічну демінутивну форму Р. в. заперечного займенника *ніхто*: *никогісько* (ГЧП, с. 222); запозичену з польської мови форму Р. в. займенника *ніщо*: *ніц* (СЯ, с. 52; ГЧП, с. 42; СС, с. 112; ДМ, с. 15); частку *-ся* в структурі неозначених займенників: *просити щося* (ДМ, с. 80), *щося розказуй* (СС, с. 19), *щося збрешу* (ГЧП, с. 184), *хранцуз якийся* (ДМ, с. 41), *якіся змагання* (СЯ, с. 230); займенники *всейкий* (ПМП, с. 12), *кождий* (СЯ, с. 182), *жадним* (СС, с. 182), *жедного* (СС, с. 218; СХ, с. 26), *нашенський* (ГЧП, с. 296); займенник *всякий* у формі Н. в. мн. із флексією *-и*: *люди всяки* (ГЧП, с. 221).

У тексті роману засвідчено деякі відмінності супроти літературної мови у фонетичному оформленні числівників. Наприклад, із місцевої говірки Володимир Лис узяв числівники-полонізми *іден* (СЯ, с. 12; ІЧП, с. 60; СС, с. 21; ДМ, с. 82), *ідна* (СЯ, с. 182; ІЧП, с. 42; СС, с. 207), *ідне* (СЯ, с. 45; ІЧП, с. 10; СС, с. 137), пор. також *на ідній* (СЯ, с. 199), *ідного* (ІЧП, с. 41; СЯ, с. 199), *ідним* (ІЧП, с. 43), *ідну* (ІЧП, с. 176), *все ідно* ‘однаково, байдуже’ (СЯ, с. 12) та под. З особливостей діалектної словозміни числівників використано повну нестягнену форму порядкового числівника ж. р. *другії* (СЯ, с. 197); зумовлені аналогією до відповідних форм прикметників м’як. гр. структури *семій* ‘сьомий’ (СЯ, с. 184) та *од одного* (СЯ, с. 21); специфічні форми Р. в. та О. в. одн. числівника *одна – іднеї* (ІЧП, с. 97; СЯ, с. 36), *іднею* (СС, с. 87), де закінчення *-еї, -ею* співвідносні з колишніми флексіями Р. в. прикметників м’як. гр.; форму М. в. числівника *одна – на ідний ниточці* (СЯ, с. 191), де в наголошеному закритому складі засвідчено рефлекс [и] на місці *о. Зауважено також оригінальну форму О. в. числівника *вісім: восьмима* (СХ, с. 22).

Специфіку західнополіського дієвідмінювання засвідчено архаїчними формами 2 ос. мн. наказ. сп. на зразок *благословіте, пуждіте* (СЯ, с. 111), *пождіте* (СС, с. 206), *глядіте, звоніте* (СЯ, с. 190), *мовчіте* (СЯ, с. 196), *візьміте, несіте, похороніте* (СЯ, с. 197), *пустіте* (ІЧП, с. 149; СС, с. 210), *молотіте* (ІЧП, с. 226), *відпустіте* (ІЧП, с. 287), *одчиніте* (СС, с. 185), *вдягніте-но* (ДМ, с. 258), *живіте* (ІЧП, с. 312) та ін.; формами 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. *видіт* (СС, с. 19), *виздоровіют* (СС, с. 101) зі збереженням кінцевим [т]; архаїчними формами 1 ос. одн. теп. ч. та простого майб. ч. *могу* (ДМ, с. 80), *помогу* (СС, с. 179) зі збереженням [г] у кінці основи. З архаїчним явищем дієслівної словозміни можна пов’язати сегмент *-сь*, кілька разів помічений у структурі прислівників та службових слів: *коли-сь ви благословити не проти* (СЯ, с. 111), *вчорась перед весіллям Тиміш напився* (СЯ, сс. 33–34), *щобись ти спитала* (СЯ, с. 13), *забіг, абись попрощатися* (СС, с. 151) та ін. Імовірно, *-сь* – успадкована від колишнього перфекта особова енклітика, яка фіксована в західній частині волинськополіських говірок (побіля Західного Бугу) [2, с. 122–123], щоправда, в текстах Володимира Лиса вона вживана безвідносно до особи і числа, що може відображати руйнування колись стрункої системи перфектних форм або ж свідчити про неточність у передачі народного мовлення.

Енклітикою 3 ос. мн. є сегмент *-те* у випадку *Чули-те, ото як стріляли, то ж то Захарка вбили* (СС, с. 147), він же, мабуть, представлений у структурі займенника 2 ос. мн. *ви-те* (СЯ, с. 13; ІЧП, с. 9; СС, с. 225).

Володимир Лис використав також деякі фонетично зумовлені інновації, наприклад, форму 1 ос. мн. майб. ч. *житимо* (ДМ, с. 78) з результатом фонетичного скорочення. Відмінності супроти літературних відповідників у морфемному складі ілюструють дієслівні форми *загледувати* ‘заглядати’ (СС, с. 21), *полічити* ‘полікувати’ (ІЧП, с. 10).

Відтворюючи говіркові особливості в морфемному складі прислівників, Володимир Лис активно використовує дериват *тута* (ІЧП, с. 101; СС, с. 112; ДМ, с. 78); формально демінутивні структури *тутка* (СЯ, с. 44; СС, с. 114), *типєрка* (ІЧП, с. 40; СЯ, с. 48; СС, с. 136), *типєрки* (ІЧП, с. 225), *теперички* (ІЧП, с. 13), *типєричка* (ІЧП, с. 65), *тамика* (СС, с. 50), *тамєчки* (ІЧП, с. 11; СЯ, с. 103), *тутєчки* (ІЧП, с. 36; СЯ, с. 45; СС, с. 213), *тутоньки* (ІЧП, с. 60), *такєчки* (ІЧП, с. 43), *тудєчки* (ІЧП, с. 60), *зновика* (ІЧП, с. 10; СЯ, с. 13; СС, с. 13; ДМ, с. 75), *ондєчки* (ІЧП, с. 228), *завтрєчки* (ІЧП, с. 223), *троньки* ‘трохи’ (СЯ, с. 228), *злєцько* ‘зле’ (СС, с. 41); архаїчні форми займенникових прислівників: *когда* ‘коли’ (СЯ, с. 111), *нікди* ‘ніколи’ (ІЧП, с. 11; СС, с. 169), *нігди* ‘т. с.’ (СЯ, с. 190), *всіди* ‘завжди’ (ІЧП, с. 232), *завсіди* ‘т. с.’ (ІЧП, с. 232; СЯ, с. 145; СС, с. 212), *навсігди* ‘назавжди’ (ПМП, с. 158), *тогді* (ІЧП, с. 42; СЯ, с. 179), *куда* (СЯ, с. 224; СС, с. 236); полонізм *юж* ‘уже’ (СЯ, с. 50); уживає заперечні прислівники із часткою *ни-*: *ніколи* (СЯ, с. 104; СС, с. 199), *ніде* (СЯ, с. 230), *ніяк* (ІЧП, с. 97), *нікуди* (ДМ, с. 27), а також неозначені із часткою *-ся*: *колися* (ІЧП, с. 10; СС, с. 188), *дєся* (СХ, с. 64); поширює прислівникові основи вказівною часткою *-о (-во)*: *тако* (ІЧП, с. 19; СЯ, с. 145), *отако* (ІЧП, с. 7; СС, с. 17), *таково* (ІЧП, с. 184; СС, с. 308), *отако-о* (СЯ, с. 190), *тамо* (СЯ, с. 158), *там-о* (СС, с. 338) тощо. Використано місцеві адвербативи *мусово* ‘конче, обов’язково’ (СС, с. 279), *далє* ‘далі’ (СС, с. 148), *далиий* ‘т. с.’ (ПМП, с. 14), *шуткома* ‘жартома’ (СС, с. 158), *встидно* ‘соромно’ (СС, с. 184), *привельми* ‘дуже’ (СС, с. 19), *раз-два* ‘дуже швидко’ (ІЧП, с. 278), *троньки* ‘трішки’ (СЯ, с. 228), *тріньки* ‘т. с.’ (ІЧП, с. 315), *кронєчки* ‘т. с.’ (ІЧП, с. 311), *лучче* ‘краще’ (ІЧП, с. 45), полонізм з *малєнства* ‘зmalку’ (СС, с. 101), росіянізми *воще* ‘взагалі’ (ІЧП, с. 278),

самолічно ‘особисто’ (ГЧП, с. 224), пор. також *самоліч* ‘т. с.’ (СС, с. 37).

У романах Володимира Лиса відтворено деякі відмінності в оформленні службових слів. Вони в основному пов’язані з регулярними фонетичними процесами. Окрім того, збережено розділовий сполучник та питальну частку *ци*, пор.: *Али в нашій родині ніхто ніколи не йшов проти батька ци матері* (СЯ, с. 29); *Ци не хоче повернути в своє кодро цю порятовану дівчину?* (СЯ, с. 79); *Ци побачила вона моє багацтво?* (ДМ, с. 16). Як архаїзми можна кваліфікувати і розділовий сполучник *альбо*, який не зазнав синкопи, пор.: *Ци Господь вам альбо дідько молоко п’яної кози подарував?* (СЯ, с. 59), *вийдуть альбо посидять* (СС, с. 55); прийменник *криме* ‘крім’, пор.: *Він погоджувався взяти обох чи хоча б одну з доньок, криме Ольки* (СЯ, с. 191), *криме Руфини* (СС, с. 53), *криме вас обох* (ДМ, с. 30); єднальний сполучник *ни...ни*, пор.: *Ніколи, ни теперка, ни завтра, ни пуслезавтра, Яшка ни зачеплять* (СЯ, с. 34).

Із рідної говірки Володимир Лис перейняв прийменник *окромля* ‘крім’, пор.: *окромля Кукурічок* (ГЧП, с. 19); заперечну частку *не*, явний полонізм, пор.: *Не, голова не крутилася* (СЯ, с. 52), *Семенишину хату став рахувати, а не – палужка стирчить* (ГЧП, с. 12), *Не, синку* (ДМ, с. 22); сполучник, частку *хотя* ‘хоч, хоча’, пор.: *Летіла, генби птаха, хотя і велика, а легка* (СС, с. 18), *І весілля мусить бути, ну, вінчення хотя б* (СС, с. 47); підсилювальну частку *навіть*, пор.: *Навіть витяг далі тіло* (СЯ, с. 182); підрядний умовний сполучник *коби*, зокрема і в значенні частки: *Сама не повірила, кобись од Уляни Стрейчиської не почула* (ГЧП, с. 220), *Коби ж то знаття, що приїде ця пані* (ГЧП, с. 228), *Коби чого не лучилося* (СС, с. 21), *Коби ж можна було братові й сестрі женитися* (СС, с. 118), *Ох, синку, коби ж, як має щось статися, хоч хай буде добре* (ДМ, с. 23); специфічні порівняльні сполучники, частки *гейби*, *геньби* (*гень би*, *генби*), *геть би*, *нав би*, пор.: *гейби вчуся* (ГЧП, с. 89), *гейби на шашликах закопчена* (ГЧП, с. 222), *гей би не зовсім чорна* (ГЧП, с. 220), *геть би образене дитя* (СЯ, с. 112), *гень би буряк червоний* (ГЧП, с. 62), *Уляся зусім гень би дівка* (СЯ, с. 22), *геньби у нього хтось лежата запхнув* (СЯ, с. 150), *летіла генби птаха* (СС, с. 18), *нав би біблейський апостол* (СЯ, с. 50) тощо. Засвідчено також формально демінутивний суфікс у структурі вигуку *ой*: *Ойєчки, та він у тебе геть заснув* (ГЧП, с. 62). Зі специфікою говіркового мовлення пов’язане часте вживання прийменника *по* ‘після’: *По сварці... за*

хатою на лавочці сиділа (СС, с. 209), *І ото по війні сюда, в наші краї, направили* (СС, с. 230).

У творах Володимира Лиса простежено випадки, коли підмет виражено іменниками на зразок *мама, тато, бабуця*, але означення, присудки, займенникові еквіваленти мають форми мн. (так звана пошанна мн.): *мама типер стали гиншими, як буле* (СС, с. 56), *мама живі й здорові* (ГЧП, с. 21); *мама не сплять* (ГЧП, с. 71); *мамуня твої помруть* (ГЧП, с. 18); *мати таки його до столу покликали* (ГЧП, с. 89); *сказали тато* (СС, с. 200); *мусять тато почути, як тужить за ними Іван* (ГЧП, с. 175); *бабуця казали, бабуця перехрестилися* (ГЧП, с. 213), *бабуця покійні самі бачили* (СС, с. 17) тощо. Часом такі форми вжито з іншою стилістичною метою – підкреслити улесливість мовця, його запобігання перед представниками влади: *завітали сам голова* (СС, с. 219).

Із метою створення ефекту природного говіркового мовлення Володимир Лис часто використовує специфічну лексику. Кілька локально маркованих лексем простежено серед назв одягу й суміжних понять, зокрема полонізмами³ *маринарка* ‘чоловічий піджак’ (пол. *marynarka* ‘чоловіча куртка’), пор.: *Те, що під маринарку піддягають, латав* (СЯ, с. 59), *То хоч картуза одінь. І маринарку* (ГЧП, с. 184), *Маринарка, правда, тіснуватою виявилася* (СС, с. 285); *майтки, майтечки* ‘трусики’ (пол. *rajtki*), пор.: *Добре, що вона хоч сьогодні майтечки вдягла та нові* (СС, с. 233), *Тільки старе, геть вибруднене платтячко, а під ним, вочевидь, давно не міняні майтечки, трусики, як типерка кажуть* (СЯ, с. 18); *станік* ‘безрукавка’ (пол. *stanik* ‘бюстгалтер’), пор.: *Соломія соромливо куфайку та станіка, а там і кофтину підняла* (СС, с. 18); *пацьори* ‘намисто’ (пол. *raciorki* ‘чотки, намисто’), пор.: *Калина цілу торбу добра приніс – і посуд, і рушники, і пацьори* (СС, с. 104). У цій самій групі виявлено іменники *ногавиці* ‘штани’, пор.: *Прутень став розпирати ногавиці* (ДМ, с. 16); *шальоха* – назва великої вовняної хустки, похідну від *шаль*, пор.: *А тоді вже сказала – нащо пані така добра, нащо, то ж вельми дорога шальоха* (СЯ, с. 109), *Мама Панаска і собі розкішну хустку-шальоху за теї гроші дармові справила* (ГЧП, с. 267), *З-під квітчастої хустки-шальохи виднілося густе пшеничне волосся* (СС, с. 160); *пальчатка* ‘рукавички з відділеннями для кожного пальця’, мотивований словом *палець*, пор.:

³ Як полонізмами кваліфікуємо слова, запозичені безпосередньо з польської мови, а також слова, запозичені з інших мов за польським посередництвом.

Можете до нього доторкнутися. Ви ж у пальчатках (ІЧП, с. 235); *попруга* ‘чоловічий шкіряний ремінь’, збірний *попружжє*, що продовжують псл. **prǫgъ* ‘смуга, край’ (ЕСУМ, т. 4, с. 615), пор.: *Іден раз тико мине Юрчик мій попругою сперезав* (СС, с. 193), *Зі шматків одержі, кілків, попруг зробили щось наподобіє драбини* (ДМ, с. 134), *Тиша міцним попружжєм оповила хату* (СС, с. 205).

У кількох випадках використано місцеві назви меблів, кухонного начиння, побутового приладдя, зокрема полонізми *люстро* ‘дзеркало’ (пол. *lustro*), пор.: *Наче втікаючи од думок, він став вдивлятися в люстро* (СЯ, с. 52), *Блищєть, як люстро* (ІЧП, с. 278); *поренжа* ‘поручні’ (пол. *poręcz*), пор.: *Такий би він красівий був, з поренжами* (ІЧП, с. 19); *бутелька* ‘пляшка’ (пол. *butelka*), пор.: *Він у нас добрий... особливо, як бутельку казьоночки ци й самогоночки занести* (СС, с. 15); а також *куфер* ‘скриня для одягу’ (пол. *kufer*), пор.: *Свої пошиті одержини берегла у куфері й тільки іноді перебирала* (СЯ, с. 130).

Із назв знарядь праці зафіксовано локально марковану лексему *городник* ‘дерев’яна лопата для скопування землі’, пов’язану з *город*, пор.: *Руки, як два городники* (СС, с. 193), *Бери оно городника, помагай копати* (ДМ, с. 232). Простежено кілька назв зброї, зокрема у значенні ‘рушниця’ – росіянізм *ружжє*, пор.: *Опусти ружжє й пропусти весілля* (СЯ, с. 40), германізм (ЕСУМ, т. 1, с. 486) *гвер*, пор.: *Вже й до колиски підуйшли, гвера наставили* (СЯ, с. 194), *Раз на вечорниці забіг, жартома гвера наставив* (СС, с. 90); лексема *скоростріл*, пов’язана зі *скорий*, *стріляти*, вжита на позначення кулемета, пор.: *Строчить, як із скоростріла* (СС, с. 204).

Поліська транспортна лексика представлена лексемами *крипа* ‘човен’ (пол. *krypa* ‘баржа’), пор.: *Місяць, що пливе небом, як крипа без весел* (СЯ, с. 37), *То човен, крипа така велика* (СС, с. 43); *таксувка* ‘легковий автомобіль’ (пол. *taksówka*), пор.: *Машина-таксувка спинилася, ну й шофйор вилазить* (ІЧП, с. 220); *самольот* ‘літак’ (пол. *samolot*), пор.: – *Самольот! – щосили зарепетував Іван* (ІЧП, с. 175), *Час од часу в небі гуркотять самольоти* (СС, с. 109); *ровер* ‘велосипед’ (пол. *rower*), пор.: *Потрібна ти мені, як роверу третє колесо* (ДМ, с. 303).

Серед найменувань страв, напоїв зауважено лексеми *гомачка* ‘сир, розтертий зі сметаною’, пов’язану з дієсловом *мачати* ‘умочати’, пор.: *Улюбленою ж стравою цих селян на свята була гомачка* (СЯ, с. 128), *пумнєтуха* ‘товчена картопля’, пов’язану з

пом'яти, пор.: *Пумнєстуху на молоці (пюре) вживати при хворобі нирок, печінки* (ПМП, с. 100); семантичний діалектизм, за походженням – слов'янський архаїзм (ЕСУМ, т. 5, с. 670) *тук* ‘жир зі смаженого сала’, пор.: *Їжею були кисле й свіжовидоєне молоко (в кого були корови), зрідка шкварки, себто печене сало, хліб, вмочений у тук* (СЯ, с. 128); можливо, спотворений полонізм *лагодзінки* ‘ласощі’, пор.: *Пані – молоденька жінка – наказала, що купувати: мнєсо, ковбаски, всілякі там лагодзінки* (СЯ, с. 68), *Поклав припасені для звірини лагодзінки на лавочку* (ІЧП, с. 205), *Сміхочки з торби висипає, а ще всякі лагодзінки* (СС, с. 105).

У тематичній групі назв рослин та суміжних понять Володимир Лис використав найменування *мохулі* ‘журавлина, бруслина’, мотивоване, мабуть, лексемою *мох*, пор.: *Хіба за мохулями* (ДМ, с. 14); полонізми без ‘бузок’ (пол. *bez*), пор.: *Перецвіли садки і вже й відцвів без* (ДМ, с. 88), пор. також гру слів: *Ви ще припомните добрим словом Федося Беза. Він ще вам пахнутиме* (СС, с. 260); *трускавки* ‘полуниці’ (пол. *truskawka*), пор.: *По трускавки лісові ходив* (ІЧП, с. 220); *димка* ‘сорт кущової цибулі’ (пол. *dymka*), пор.: *Невістка посеред роботи – саджання бульби ци висаджування димки – на яблуні та сливи задивляється* (СС, с. 20), *Навесні купив п'ять мішків димки* (ДМ, с. 143); семантичні діалектизми *динька* ‘гарбуз’, пор.: пор.: *Вони садили диньки по бульбі* (СС, с. 211), *Я тобі диньки не пошкодую* (ДМ, с. 166); *горох* ‘квасоля’, пор.: *Луциха... луцила горох, як по-місцевому звали також квасолю* (СС, с. 16); *бульба* ‘картопля’, пор.: *Ну, а далі звична круговерть, вже не смерті, а життя: оранка, сівба, садіння бульби, полоття й косовиця* (СЯ, с. 145), *Тамечки вже скоро бульбу треба садити* (ІЧП, с. 301), *Як уже бульбу садили... почала розмову про себе* (СС, с. 114); *бакун*, *бакунець* ‘тютюн (загальна назва, а не назва конкретного сорту)’, пор.: *Що, бакун має пропадати?* (СЯ, с. 13), *Він і бакунця лишив* (СС, с. 137); *ведмеді* ‘ожина’, пор.: *Усе поросло чагарником – терен, лоза, ведмеді* (СЯ, с. 87), *Соломія сказала, що по-їхньому цієї ягоди ведмедями зветься* (СС, с. 234), *Пристав на пропозицію Тетяни – сходити до лісу по ведмеді* (ДМ, с. 124); також ще кілька місцевих назв якихось рослин, як-от у реченнях: *І цвідрубал, і кропивицю лісову, розмай-траву, і квітушку цибуляну* (СЯ, с. 20), *І Соломійка тепер прокладає стежку од тих джмелиних нір до дивних квіток із ще дивнішою назвою – жмелійки* (СС, с. 33).

Із західнополіських фаунономенів у романах представлено полонізми боцюн ‘лелека’ (пол. *bocian*, діал. *bociiń* (ЕСУМ, т. 1, с. 239–240)), пор.: *Неїна печаль схожа на довгоногого боцюна* (СЯ, с. 182), *Я теперка як боцюн* (ГЧП, с. 7), *Гуси, як і журавлі, як і боцюни, приносять весну* (СС, с. 109), також похідні боцюник ‘т. с.’, боцьониха ‘самка лелеки’, боцюнячий ‘лелечий’, пор.: *Ти ж тако хтіла, доню, аби таку боцюник приніс* (СС, с. 269), *Підбита на їдну ногу боцьониха* (ГЧП, с. 176), *Пахло... вечером, що весну приніс, як не на боцюнячих, то шпачиних крилах* (СС, с. 95); дзік ‘дивий кабан’ (пол. *dzik*), пор.: *Кого хочеш – вибирай: зайця або дзіка* (ГЧП, с. 35), *Ціле стадо диких свиней, дзіків, вибігло* (СС, с. 131); малпа ‘мавпа’ (пол. *małpa*), пор.: – *Малпа, – здивовано проказав Іван* (ГЧП, с. 291). Серед ентомологічних назв використано семантичний діалектизм прусак ‘тарган’, пор.: *Той їхній коняка щось міні прусаками смердів* (СС, с. 238), та найменування петрусь ‘комаха сонечко’, яке, як і діал. петрик ‘т. с.’, постало шляхом зближення діал. бедрик ‘т. с.’ із власними іменами *Петрик, Петрусь* (ЕСУМ, т. 4, с. 361–362), пор.: *Матусю, дивись, на мою ручку сів петрусь* (СС, с. 30).

Специфіку поліського рельєфу підкреслює локально маркована лексема ружок ‘ліс-острівець, урочище серед болота’, пор.: *Заболочені ліски, ружки, гайки з’їла меліорація* (СЯ, с. 227), *Коло Грицьового ружка лежить* (СС, с. 144). За значенням цей номен можна було б зіставити з лексемою ріжа ‘галявина, що врізається клином у ліс’, яку, щоправда, пов’язують із дієсловом *різати* або з *рідкий* (через значення ‘розріджений ліс’) (ЕСУМ, т. 5, с. 90); з огляду на фонетичне оформлення західнополіського деривата більш імовірний зв’язок його з лексемою *ріг*. Цю ж групу представляє номен калабаня ‘невелика водойма’, пор.: *Верба... росте на краю городу, коло калабані* (СС, с. 84), який вважають результатом контамінації слів *ковбаня* і діал. *калабатина*, похідного від *кал* ‘бруд, грязь, болото’ (ЕСУМ, т. 2, с. 345). Локально маркована лексема ланке ‘широке поле’, мабуть, пов’язана з *лан*, пор.: *На ланкє, де ото сходи буряків оглядали... завітали сам голова* (СС, с. 219).

У тематичній групі назв людей за фізичними, психічними та іншими ознаками виявлено лексичні запозичення *кобіта* ‘жінка’ (пол. *kobieta*), *менцизна* ‘чоловік’ (пол. *mężczyzna*), пор.: *Дами і менцизни, кобіти і двоє таких різних чоловіків вийшли з машини* (ГЧП, с. 232); *охверма* ‘недолуга, нездатна людина’ (пол. *oferma*), пор.: *І на що він вродився такою охвермою* (ГЧП, с. 43); *файний* ‘гарний,

симпатичний' (пол. *fajny*), пор.: *Файна дівка була в Луцихи* (СС, с. 17); *контетний* 'самовпевнений, самозадоволений' (пол. *kontent*), пор.: *Якби ж вона тико хоч раз дурного батька послухала, така красива та контетна* (СС, с. 87), *Тетяна у сорок літ виглядала ще контетною* (ДМ, с. 138); *затєтний* 'впертий' (пол. *zacięty*), пор.: *Він тихий, али чєсом як зірветься. Затєтний він...* (СС, с. 136); церковнослов'янїзм (ЕСУМ, т. 6, с. 42) *вредний* 'нечемний', пор.: *І не обмию, й ни заплачу, як будите такії вредні* (СЯ, с. 190); росїянізм *пойнятливий* 'тямущий', пор.: – *Я пойнятливий, прийсьяй-бо...* (ГЧП, с. 38). За фонетичними ознаками як росїянізми можна кваліфікувати й лексеми *дєвка* 'дівчина', пор.: *Ну, на дєвку схожий?* (ГЧП, с. 11), *нївєста* 'наречена', пор.: *У мене нївєста вжє є* (ГЧП, с. 63), *плїмянник* 'племінник', пор.: – *Все мона, плїмяннику!* (ГЧП, с. 15). Помічено й інші локально марковані лексеми в основному з прозорою мотивацією: *зурочник, зурочниця* 'назви людини, яка може вректи', пор.: *Може, там стоїть хто під вікном, який-небудь зурочник чи зурочниця її дитини* (СС, с. 27); *політок* 'підліток', пор.: *Никому й не признавалася, бо ж політок* (СС, с. 182), *Матері в поділ ткнувся, чого вжє давно не робив, бо політок як-не-як* (СЯ, с. 23); *перебиранці* 'ряджені', пор.: *Щедрий вечір... привів до хати Троцюків, по вуличному Зозуликів, перебиранців* (СС, с. 11); *вирва* 'негідниця (?)', пор.: *І тая вирва, Варочка їхня* (СС, с. 193); етимологічно неясний прикметник *оцибенський* 'фальшивий, нещирий', пор.: *Мало, мало тобі дурної, оцибенської Руфки?* (СС, с. 207).

Кількома говірковими словами представлена тематична група «анатомічні та фізіологічні назви і суміжні поняття». Наприклад, використано лексему *льохкі* 'легені', субстантивований прикметник у формі мн., пор.: *Той смалив тютюн, як холеру, нажив болячку в льохких* (СЯ, с. 175); лексичний архаїзм (ЕСУМ, т. 2, с. 205) *жолудок* 'шлунок', пор.: *Часом жолудок поболює* (ГЧП, с. 10). Володимир Лис послуговується також семантичними діалектизмами *груба* 'вагітна', пор.: *Я груба, Яську* (СЯ, с. 32), *Певно, зновика груба* (СС, с. 13), пор. також похідне: *загрубіти* 'завагітніти', пор.: *Нїяк жінка його не загрубіє* (ДМ, с. 143); *понести* 'завагітніти', пор.: *Понесла наша дочка од вашого сина. Третій місяць, як груба вжє* (СС, с. 205). Як синоніми-евфемізми до слова *пронос* використано лексеми *швидкий, шмидкий*, пор.: *Він давно вжє не п'є молока, бо ж одне розстойство од того, швидкий нападає, та то Ольга так вимовляє, а він каже по-їхньому, загорєнськи – шмидкий* (СЯ, с. 12). У цьому ж контексті

засвідчено слово *розстройство* ‘розлад органів травлення’, очевидно, росіянізм. Перелік росіянізмів продовжують *болєзня* ‘хвороба’, пор.: *Не, таки чорна, за ніч чорніша болєзня* (СЯ, с. 199); *болєзнєний* ‘хворий’, пор.: *Ни можу, у мене голова болєзнєна* (ІЧП, с. 18); *болєзний* ‘т. с.’, пор.: *Га, Іваночку, болєзний ти, а тако п’єш* (ІЧП, с. 100). Із цією групою лексики можна співвіднести дієслова *хорувати* ‘хворіти’, що пов’язане з *хора* ‘хвороба’ < псл. **chor-* (ЕСУМ, т. 6, с. 200), пор.: *А Ступан все хорує?* (СС, с. 40); *видіти* ‘бачити’, що пов’язане з псл. **vidēti* ‘дивитися’, пор.: *Вже все твоя царівна нероджена видіт і чує* (СС, с. 19); етимологічно неясне *оклематися* ‘видужати’, пор.: *Може, оклемається та ще полетить* (СС, с. 112).

Серед дієслів, які позначають емоційні стани, почуття людини, відзначено локально марковані лексеми *довгарати* ‘мучити, бентежити’, що, мабуть, пов’язана з *горіти*, пор.: *Бачу, щось тобі довгарає* (СС, с. 125), *Хіба шутком, як довгарала чєсом* (ДМ, с. 192); *розпасіюватися* ‘розгніватися’, пов’язана з *пасія* ‘злість’, пор.: *Вона всміхнулася і зовсім не розпасіювалася* (ІЧП, с. 247), також похідне *розпасійований* ‘розгніваний’, пор.: *Розлючений, розпасійований чи розлючено-розпасійований Георгій Семенович ледь не розчавив чиюсь гуску* (ІЧП, с. 217). У значенні ‘погребувати, погидувати’ використано дієслово *погрумічати*, пор.: *Не забув, як загорєнське сало пахне? Не погрумічаєш?* (СС, с. 342), *Думаю, не погрумічаєте, прийдете* (СЯ, с. 44); паралель біл. діал. *грумєчаць* ‘гребувати’ (Тур., т. 1, с. 229) зіставляють із лит. *grūmti* ‘наминати’, *grōmaloti* ‘пережовувати’ (ЭСБМ, т. 7, с. 302). На жаль, автор не пояснив значення етимологічно неясного дієслова в реченні *Ти тико спокійно, подруго, не крендишися* (СС, с. 219).

Виявлено кілька дієслів звуконаслідувального походження, об’єднаних спільною семою ‘говорити’, зокрема *затарандорити* ‘набридливо повторювати те саме’, пор.: *Затарандорила то Ольга – мусите дожити* (СЯ, с. 176); *жвандіти* ‘набридливо говорити’, пор.: *І не сокори. Не жванди* (СЯ, с. 197), також похідне *жвандлива* ‘така, що набридливо говорить’ (ПМП, с. 172); *галайкувати* ‘кричати’, пор.: *То не мішай. І не галайкуй* (СЯ, с. 188). Лексему діал. *сабанити* ‘сварити’, пор.: *На них сабанить бабуся* (СС, с. 14), *Мама за те на нього сабанила* (ІЧП, с. 11), *Олька посабанила, побушувала* (СЯ, с. 59), відому і в інших говорах, визнано етимологічно неясною (ЕСУМ, т. 5, с. 158).

У групі дієслів зі значенням руху простежено лексему *сагонити* ‘швидко йти’, пор.: *За нею слідом розмашисто сагонить, майже біжить, її біда* (ГЧП, с. 143), *Бач, куди посагонили...* (СЯ, с. 136), *Рвучко відірвалася й швидко посагонила* (СС, с. 166); можливе зіставлення з діал. *саганістий* ‘довгоногий (про коня)’, яке визнано богемізмом (ЕСУМ, т. 5, с. 161). Дієслово *втарагунити* ‘підняти й покласти, докладаючи зусиль’, *втарагунитися* ‘вилізти’, пор.: *Понатужившись, як коло доброї колоди, на ліжко втарагунив* (СЯ, с. 17), *По драбині втарагунився на горище* (ГЧП, с. 13), належить до полонізмів (пол. *targać* ‘смикати, тягти, рвати’ (MSJP, с. 932)). Лексема *шкіндиляти* ‘шкандибати’, пор.: *То я назад мимо Жорикової хати й прошкіндиляла* (ГЧП, с. 222), очевидно, афективне утворення, що постало шляхом контамінації дієслів *шкунтильгати*, *шкандибати*. Трапляється звуконаслідувальне утворення *монькатися* ‘повільно щось робити’, пор.: *Чо монькаєшся, Іване, вдягаєся, як мокре горить* (ГЧП, с. 278); слов’янський архаїзм *попудити* ‘прогнати’ (псл. **poditi* ‘гнати, переслідувати’ (ЕСУМ, т. 4, с. 627)), пор.: *А ще раз попудять, то дідька лисого утретє в обойму попадеш* (СС, с. 307).

Суспільно-політична термінологія представлена історизмами-полонізмами *осаднік* ‘польський колоніст’, пор.: *Вивозять тико цілі сім’ї, де всі поляки, та й то тико панів осадніков* (СЯ, с. 146); *жолнеж* ‘солдат польського війська’, пор.: *Візьми собі, жолнеж, на куриво, сказала сестра* (СЯ, с. 68); *солтис* ‘сільський староста’, пор.: *Той із солтисом дружить* (СЯ, с. 47); *постерунок* ‘відділок поліції’, пор.: *Мені щось наче затьмарило розум, – скаже він пізніше в поліцейському постерунку* (СЯ, с. 37), *Із садка, що навпроти советського постерунку, стрілили* (СС, с. 148); *тміна* ‘найменша адміністративна одиниця в Польщі’, пор.: *Його викликали в район – волость по-колишньому, по-царськи, по-польськи – тміна* (СС, с. 54); росіянізмами *власті* ‘влада’ (СС, с. 169), *совіщаніє* ‘нарада’ (СС, с. 251), *участковий* ‘дільничний’ (СС, с. 273), *награди* ‘нагороди’ (СС, с. 358), *граждани* ‘громадяни’ (СЯ, с. 210), *государський* ‘державний’ (СЯ, с. 204), *преступники* ‘злочинці’ (СЯ, с. 34), *советський* ‘радянський’ (ГЧП, с. 8), *сільсовет*, *сельсовет* ‘сільська рада’ (СЯ, 223; СС, с. 148), *колхоз* ‘колгосп’ (СЯ, с. 210) та ін.; семантичним діалектизмом *питомий* ‘корінний, споконвічний’, пор.: *У питомій, як вони казали, польській Польщі, служили вояки зі «східних кресів»* (СЯ, с. 99); також лексемами *турміян* ‘в’язень’ (очевидно, дериват від *тюрма*), пор.: *Не могли в тямю поліщуки*

взєти, як то мона безневинних, ще не засуджених людей, хай і турміянів, з самострілів косити (СЯ, с. 147); *грипси ‘таємні повідомлення, листи для повстанців’* (етимологічно неясне), пор.: *Ті їхні грипси до лісу носила?* (СС, с. 246).

Абстрактна лексика представлена локалізмом *притирк ‘відповідь’*, пор.: *За вредітельство людині їден притик – тюрма* (ДМ, с. 145); полонізмом *назвисько ‘будь-яка назва’*, пор.: *В тайзі, на березі великої річки Об. Коротке дивне назвисько* (СЯ, с. 223); росіянізмами чи церковнослов’янізмами *положеніє ‘становище, положення’* (СС, с. 213), *привєтствіє ‘привітання’* (СС, с. 17), *воздержаніє ‘утримання’* (СС, с. 39), *заявленіє ‘заява’* (СС, с. 196), *зазреніє ‘докір’* (СС, с. 196), *наваждєніє ‘мана’* (СС, с. 201), *вредность ‘шкідливість’* (СЯ, с. 190), *врем’я (время) ‘час’* (СЯ, с. 170), *звєстіє ‘звістка’* (СЯ, с. 188; СС, с. 205), *указаніє ‘вказівка’* (ГЧП, с. 278), *роздуміє ‘роздуми’* (ГЧП, с. 278), *побєда ‘перемога’* (СС, с. 161), *волнєніє ‘хвилювання’*, *переживаніє ‘переживання’*, *содроганіє ‘здрігання’* (ГЧП, с. 185), *причитаніє ‘голосіння’* (ГЧП, с. 185), *укривательство ‘приховування’*, *недоносительство ‘неінформування’* (СЯ, с. 224), *поздоровленіє ‘привітання’* (СЯ, с. 204), *прощаніє ‘прощання’* (СС, с. 100), *столєтіє ‘сторіччя’* (СЯ, с. 204), *средства ‘кошти’* (ГЧП, с. 315), *особеній ‘особливий’* (СЯ, с. 190), *лічний ‘особистий’* (СЯ, с. 190), *остальній ‘інший’* (СЯ, с. 222), *польза ‘користь’* (ГЧП, с. 17), *пользительній ‘корисний’* (ГЧП, с. 185); також лексемами *навада ‘привид, мана’*, пор.: *Швидкошвидко, наче од якоїсь навади втікала* (СЯ, с. 20), *здерубок ‘учинок’*, пор.: *Але все село гуде про твій, хлопче, вар’ятський здерубок* (СЯ, с. 50) та ін.

Володимир Лис у романах використав кілька народних назв місяців: *мартець ‘березень’*, пор.: *Мартець тико на дворі* (ГЧП, с. 278); *марець ‘т. с.’*, пор.: *Марець приїде – спасу нема од того нявкоту* (СС, с. 16); *май ‘травень’*, пор.: *В маю стали хруці вилітати* (СС, с. 20). Одиначні локально марковані лексеми виявлено і в інших тематичних групах. Із рідної говірки Володимир Лис перейняв архаїзм *лучитися, случитися ‘трапитися’*, що продовжує псл. **lučiti ‘цілитися; потрапити’* (ЕСУМ, т. 3, с. 316), пор.: *Коби чого не лучилося* (СС, с. 21), *Я й ни знаю, як то сталося, случилося* (СС, с. 216); семантичний діалектизм *могилки ‘кладовище’*, пор.: *Той похід на могилки Яків робив кожнісінького року за два тидні до року нового* (СЯ, с. 190), *І шлях до могилок під лісом* (ГЧП, с. 97); також

деривати із прозорою мотивацією *лупень* ‘побої’, пов’язаний із *лупити* ‘сильно бити’, пор.: *Зара я вам лупня дам* (СС, с. 12); *палуза* ‘різка’, ‘палиця’, мабуть, похідне від загальноновживаного *лоза*, пор.: *А палузою чи рукою по лицу, по головошці або плечах – можна* (ІЧП, с. 38); дієслово *учварити* ‘утнути, виробити’, очевидно, пов’язане із *чвара*, *чвари*, пор.: *Я тій видрі таке учвару* (СС, с. 38).

Реєстр використаних Володимиром Лисом полонізмів продовжують лексеми, які не віднесено до згаданих тематичних груп: *криж* ‘хрест, пам’ятник на могилі’ (пол. *krzyż*), пор.: *Крижа на татовій могилі файного кам’яного справлю* (ІЧП, с. 185); *дзюрка* ‘дірка’ (пол. *dziurka*), пор.: *Та всіх забрала старша Іванова сестра Нюра, яку Іван прозиває Нюрка – розпатлана дзюрка. Або Нюрка – не зашита дзюрка* (ІЧП, с. 9); *шпацер* ‘прогулянка’ (пол. *spacer*), пор.: *А після того ганебного шпацеру відводив жінку до неїних батьків* (СС, с. 140); *шпацирувати* ‘прогулюватися’ (пол. *spacerować*), пор.: *На третій день по селу солдати шпацирували по двоє* (СС, с. 148).

Іменник *буца* ‘великий шматок, кавалок’, пор.: *Вдався високим, огрядним, ціла буца м’яса, тверда, могутня* (ДМ, с. 18), очевидно, запозичення з німецької мови, пор. нім. *butze* ‘брила, грудка, шматок’ (ЕСУМ, т. 1, с. 312–313).

Перелік перейнятих із мовлення поліщуків росіянізмів або церковнослов’янізмів можна поповнити іменниками *отдел* (СС, с. 181), *месность* ‘місцевість’ (СС, с. 56), *плен* ‘полон’ (СС, с. 182), *крепление* ‘кріплення’ (СС, с. 57), *стройка* (СС, с. 203), *стройматир’яли* ‘будівельні матеріали’ (СС, с. 227), *учоба* ‘навчання’ (ІЧП, с. 277), *больница* ‘лікарня’ (ІЧП, с. 284), *должность* ‘посада’ (СС, с. 198), *свайба* ‘весілля’ (ІЧП, с. 151), *царствие* ‘царство’ (ІЧП, с. 213), мабуть, також *годок* ‘рік’ (ІЧП, с. 213) та ін.; дієсловами *пощитати* ‘вирішити’ (СЯ, с. 14), *здіватися* ‘знущатися’ (СЯ, с. 20), *придлагати* ‘пропонувати’ (СС, с. 227), *вищитати* ‘вирахувати’ (СС, с. 17), *щитати* ‘вважати’ (СС, с. 19), *розволноватись* ‘розхвилюватися’ (СС, с. 17), *сочувствувати* ‘співчувати’ (СС, с. 159), *ошибатися* ‘помилятися’ (СЯ, с. 210), можливо, також *запомнити* ‘запам’ятати’ (СЯ, с. 189) та ін.; прикметниками *безпридельний* ‘безмежний’ (СС, с. 196), *женський* ‘жіночий’ (СС, с. 21) та ін.; сполучником *тоїсть* ‘тобто’ (СС, с. 252) тощо. Деякі з наведених слів, щоправда, можуть бути лексичними архаїзмами.

Часом письменник показує наслідки суттєвої видозміни, спотворення іншомовних слів. Незульат модифікації

росіянізму *сумасшедший* засвідчено у випадку *шамашедший* ‘божевільний’, пор.: *Більшість загоренців вважали сімейство Бубенців варіятами, шамашедшими* (СЯ, с. 148). Подібно на основі словоформи рос. *волнуешься* склався варіант *волніруєся* ‘хвилюєся’ (СС, с. 252). Унаслідок зближення чужомовних лексем *траур* і *трактор* постала структура *трахтур* ‘траур’, пор.: *Той-во, трахтур ци як там, ну де плакати тре’, об’явили* (СС, с. 278).

У книзі «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» письменник подав невеличкий словник (140 одиниць) локально маркованих лексем і новотворів, очевидно, okazіоналізмів, які він чув від своєї бабусі (ПМП, с. 48–57). Частина з тих слів він використав у романах (*аліганцький, боцюнець, ведмеді, гомачка, горох, груба, грумічати, диньки, довгарати, жвандіти, здерубок, криж, крипа, куфир, лагодзінки, любовальниця, майтки, неїн, оцибенська, пацьори, петрусь, політок, пумнєтуха, попруга, ружок, сабанити, сагонити, тук, шмидко*).

2.2 Берестейська говірка в повісті Федора Климчука «Яныс»

Федір Климчук – білоруський мовознавець, історик, дослідник говірок берестейсько-пінського ареалу. Народився в с. Симоновичі (тепер – Дорогичинський район Брестської області Республіки Білорусь). Переклав рідною говіркою Святе Письмо, фрагменти з деяких творів класиків світової літератури. Від 1974 р. до 2012 р. писав оригінальну повість «Яныс», яку створено симоновицькою говіркою, а складено білоруською графікою з додаванням літери *и* на позначення звука, середнього між [и] та [і]. Твір видано було 2013 р. в Мінську (перевидано 2015 р. у Львові). Хоч в анотації львівського видання і вказано, що «повість написана на основі стародавніх білоруських говірок» (Я, с. 2), але навіть поверхового ознайомлення з текстом та зіставлення його лінгвальних особливостей з історико-типологічними рисами української та білоруської мов достатньо для висновку про те, що мова автора базована на берестейській говірці західнополіського діалекту північного наріччя української мови.

Повагу до народного мовлення і свідоме прагнення зберегти берестейську говірку висловлено через репліку одного з героїв повісті: «*А я та'ту, бырыстю'цькью мо'выю говору'... Гэ'то моя' рідна мо'ва, мо'ва мой'х та'та й ма'мы. На'шо, та'ту, отка'зуватысь од тако'го удово'льствія, як оставля'ты за собо'ю мо'ву свого' рідного наро'да*» (Я, с. 85). Шкода, щоправда, що ні в

художніх, ні наукових, ні публіцистичних текстах Федір Климчук так і не висловився про типово північноукраїнський характер мовлення берестейців / берестюків.

У тексті ж простежено типові північноукраїнські риси в рефлексії давніх голосних *o, *e, *ě, *ę, *y, *i. Наприклад, на місці давнього *o в наголошеному новозакритому складі автор використовує графему *ы*, позначаючи нею, як і у своїх діалектографічних роботах, новий передній високо-середній [и], що постав як результат злиття давніх *y, *i: *молы'дчий* (Я, с. 60), *кы'лько* 'скільки' (Я, с. 6), *кы'лько* 'декілька' (Я, с. 28), *кы'лька* 'т. с.', *наскы'лько*, *насты'лько* (Я, с. 7), *скы'лько* (Я, с. 11), *скы'льки* (Я, с. 12), *ты'лько*, *кы'ссе* 'держак коси' (Я, с. 13), *спокы'йна* (Я, с. 16), *ныч* (Я, с. 18), *ны'чка* (Я, с. 77), *ныс* (Я, с. 12), *гысть* (Я, с. 28), *стыл* (Я, с. 41), *засты'лля* (Я, с. 71), *насты'лныкамы* (Я, с. 73), *па'ру слыв* (Я, с. 17), *колы'дку* (Я, с. 11), *ослы'н* (Я, с. 31), *збы'рні* (Я, с. 58), зокрема і у відповідних наголошених іменних закінченнях: *островы'в* (Я, с. 59), *вынкы'в* (Я, с. 69), *ворогы'в* (Я, с. 71), *разы'в*, *пастухы'в* (Я, с. 8), *чоловікы'в* (Я, с. 85), *сыны'в* (Я, с. 94), *кошыкы'в* (Я, с. 23), *браты'в* (Я, с. 29), *лісы'в* (Я, с. 51), *грыбы'в* (Я, с. 30), *бырыстюкы'в* (Я, с. 47), *в яку'м сві'ты* (Я, с. 27), *в тым свыро'ночку* (Я, с. 60). Цей самий монофтонг маніфестовано навіть у наголошених відкритих складах, де він спричинений аналогією: *в гы'чы*, *болы'тычко* (Я, с. 4), *мны'го* (Я, с. 9). Після губних на місці наголошеного *o в новозакритих складах складено літеру *и*, що, як зауважував сам Федір Климчук, позначає звук, середній між [и] та [і]: *пудви'р'йі* (Я, с. 19), *пи'зно* (Я, с. 41), *вин*, *би'льшу*, *пи'йдуть* (Я, с. 4), *свий*, *жыви'т*, *пит* (Я, с. 7), *мий* (Я, с. 8), *пи'йдыш* (Я, с. 10), *пи'йдымо* (Я, с. 14), *ми'цно* (Я, с. 11), *найби'льш* (Я, с. 12), *Биг* (Я, с. 15), *вбик* (Я, с. 18), *пудви'р'йі* (Я, с. 19), *розби'йнык* (Я, с. 19); після вібранта трапляється то *и*, то *і*: *рик* (Я, с. 6), *ри'мнынько* (Я, с. 11), *при'йдэ* 'пройде' (Я, с. 16), *корі'в* (Я, с. 4), *рі'дний*, *рі'дных* (Я, с. 8), *дрі'бных* (Я, с. 11), *зарі'бкы* (Я, с. 21), *господарі'в* (Я, с. 8). В окремих словах позначено [o]-рефлекс наголошеного *o: *мо'скамы* (Я, с. 53), пор.: псл. **tozgzь* (ЕСУМ, т. 3, с. 497), *слов* (Я, с. 58), *про во'йны*, *во'йнэй* (Я, с. 26), *ко'нчылось*, *ко'нчыцьця* (Я, с. 27), *ко'нчывся* (Я, с. 72), *ко'мнатку* (Я, с. 9), *во'льно* (Я, с. 11), *часо'в* (Я, с. 7); у флексіях Д. в. та М. в. прикметників, порядкових числівників та родових займенників ж. р. – [у]: *бу'ты одну'й* (Я, с. 63), *в одну'й ві'ры* (Я, с. 54), *в таку'й хо'рмы* (Я, с. 27), *в яку'й фо'рмы* (Я, с. 37), *таку'й до'лі* (Я, с. 40).

У ненаголошеній позиції в новозакритих складах давній *o представлено переважно монофтонгом [o]: *по'моч* (Я, с. 68), *вы'рос* (Я, с. 41), *родня'*, *родню'* (Я, с. 29), *родне'ю* (Я, с. 40), *на війні'* (Я, с. 26), *ра'досьть* (Я, с. 10), *мудросьць* (Я, с. 47), *смї'лосьть*, *ва'ртьсьть*, *спо'соб*, *поспокойні'шала* (Я, с. 55), *ба'тьковичына* (Я, с. 30), *пойду'* (Я, с. 5), *пойты'* (Я, с. 6), *пошла'* (Я, с. 60), *коровкы'* (Я, с. 7), *конця'* (Я, с. 8), *конця'мы* (Я, с. 23), *в конці'* (Я, с. 14), *кончя'йіцьця* (Я, с. 27), *пошлы'*, *з голля'*, *голле'*, *гольшы'нку* (Я, с. 11), *голлічко'м* (Я, с. 15), *с повдні'* (Я, с. 17), *повторы'* (Я, с. 20), *отчы'мом* (Я, с. 21). Проте часом, як-от у *на'нуч* (Я, с. 85), *друб'язкы* (Я, с. 58), *пузнї'й* (Я, с. 53), послідовно у відповідних ненаголошених іменних закінченнях замість *o представлено [y]: *цэ'нтрув* (Я, с. 59), *выпа'дкув* (Я, с. 44), *сусі'дув*, *ра'нкув* (Я, с. 4), *грэ'кув* (Я, с. 6), *айсо'рув* (Я, с. 7), *кіло'мытрув* (Я, с. 8), *зако'сув* (Я, с. 14), *чэ'хув* (Я, с. 29), *кава'лкув* (Я, с. 40), *шра'мув* (Я, с. 47), *з нэ'рвув* (Я, с. 56), *в прыя'тнуй усмі'шцы* (Я, с. 4), *у по'внуй сы'лы* (Я, с. 18), *в ка'жнуй на'цыйі* (Я, с. 54). Цей самий рефлекс помічено в префіксі і прийменнику *подь: *пудганя'юцьця* (Я, с. 4), *пуд опі'ку* (Я, с. 6), *пудйі'лы*, *пудхо'дять*, *пудганя'лась*, *пудганя'вся* (Я, с. 7), *пуд тур'камы*, *пудря'д*, *пудросту'* (Я, с. 9), *пудвыло'* (Я, с. 10), *пудсу'нусь*, *пудві'вся* (Я, с. 17), *пудви'р'йі* (Я, с. 19), *пудныму'* (Я, с. 19), хоч можливі винятки: *подгото'вки* (Я, с. 94), *подва'лы* (Я, с. 9). Префікс *пуд*, очевидно, через вирівнювання звукового складу представлено навіть у наголошеній позиції: *пуд'длытком* (Я, с. 14), *пуд'дбыгом* (Я, с. 19). Натомість префікс і прийменник *одь / *оть виявлено у варіанті з [o]: *одчува'ты*, *одчу'ла*, *одда'в*, *отказа'ла* (Я, с. 4), *одно'сылась*, *одчу'йіш* (Я, с. 6), *одно'шусь* (Я, с. 9), *одвырну'вся*, *одчува'ю* (Я, с. 10). Зрідка відповідно до *o в ненаголошеному новозакритому складі Федір Климчук допускає передній високо-середній [и]: *рыдні'шого* (Я, с. 29), *дэ'кылька* (Я, с. 58), *дэ'кылька* (Я, с. 7), *кылькама'* (Я, с. 94), *в хуткым чя'сы* (Я, с. 54), *в гэ'тым ро'цы* (Я, с. 4), *на гэ'тым ты'жні* (Я, с. 23), за аналогією – і у відкритому складі: *на хутыря'х*, *хутырі'* (Я, с. 4).

Закономірно збережено давній *o у відкритих складах у варіантах *конэ'ць* (Я, с. 8), *окэ'нычко* (Я, с. 17), *восімна'ццыті* (Я, с. 75) та в прислівнику *по'сля* (Я, с. 6), де не було умов для формування новозакритого складу; так само новий [o] з *ь у префіксах, прийменниках на зразок *возьмэ'ш*, *возьму'* (Я, с. 19), *возьмы'* (Я, с. 39), *зобра'вся* (Я, с. 41), *войшла'* (Я, с. 46), *зо мно'ю* (Я, с. 58). Звуковий склад префіксальних морфем у структурах

обожда'вши (Я, с. 19), *пудогна'лысь* (Я, с. 4), *розобра'тысь* (Я, с. 26), *пудобра'ты* (Я, с. 13), *пудожда'ты* (Я, с. 90), *пудыйты* (Я, с. 51), *пудыйшо'в* (Я, с. 19), *одыйшо'в* (Я, с. 92), *обынялы'сь* (Я, с. 41) засвідчує в першому відкритому складі на місці давнього *о монофтонг [о], часом [у] за аналогією, в другому – новий [о], що розвинувся з *ь, або ж можливість розвитку його в [и] перед [й]; у випадку *ввыйшо'в* (Я, с. 66) – так само розвиток нового [о] > [и] перед [й].

На місці давнього *е в наголошеному новозакритому складі засвідчено монофтонг [і]: *по-сі'льському* (Я, с. 4), *чырі'дка*, *впырі'дж* ‘вперед, колись, перед тим’ (Я, с. 4), *ті'тка* (Я, с. 6), *сырі'днього* (Я, с. 51), *втік* (Я, с. 9), *днів* (Я, с. 11); після шиплячих – графему *и* (тобто монофтонг, середній між [и] та [і]): *шисть* (Я, с. 8), *жи'нка* (Я, с. 6); трапляються також *ы* (передній високо-середній [и]): *в чым* (Я, с. 24), [о]: *впыро'д* (Я, с. 12), [у]: *юй* (Я, с. 4), *по всюю' голові'* (Я, с. 80), *на мою'й ба'тьковичыны* (Я, с. 30), *в свою'й ха'ты* (Я, с. 53). Новий монофтонг, зокрема [і], відповідно до наголошеного *е позначено й у відкритому складі, де він спричинений дією аналогії: *засі'ляна* ‘заселена’ (Я, с. 59), так само – на місці нового [е] < *ь: *грік* ‘грек’ (Я, с. 52).

На місці ненаголошеного *е в новозакритому складі представлено також кілька рефлексів, зокрема [е]: *го'сэнь* (Я, с. 11), [и]: *на за'пычку* (Я, с. 14), *на пэ'ршым мі'сьці* (Я, с. 55), [о]: *вэ'чор* (Я, с. 18), *вычоркы'* (Я, с. 54), *вы'нёс* (Я, с. 40), [у]: *хло'пцюв* (Я, с. 10), *ты'жнюв* (Я, с. 28), *асіры'йцюв* (Я, с. 30), *мі'сяцюв* (Я, с. 33), *по кра'йнюй мі'ры* (Я, с. 53), *в вэ'рхнюй чя'сті* (Я, с. 44), *старода'внюй Грэ'цьийі* (Я, с. 59), *сымні' на'шуй* (Я, с. 34).

Відповідно до наголошеного *ё в позиції під наголосом засвідчено майже послідовно [і]: *наді'лы*, *сусі'дув*, *літ*, *в мі'сты*, *ді'вчына*, *дід*, *вмі'ю*, *собі'* (Я, с. 4), *ліпш* (Я, с. 5), *лі'чынне*, *чолові'ком*, *ці'лий*, *порі'зав*, *ві'ру* (Я, с. 6). В окремих випадках зауважено [е]: *ныдооцэ'ював* (Я, с. 87), *россэ'чанэ*, *посэ'чаны* (Я, с. 7), *сэ'мню* (Я, с. 21), *окрэ'пныш*, *крэ'пнуты* (Я, с. 14), *одде'льно* (Я, с. 9), *заме'тів* (Я, с. 41), *заме'тно* (Я, с. 44), *по-зве'рську* (Я, с. 53), *розоде'тый* (Я, с. 28), *цвет* (Я, с. 21), один раз – [и]: *лы'чыцьця* (Я, с. 8). Натомість у ненаголошеній позиції на місці *ё використано майже без варіантів графему *ы* (передній високо-середній [и]): *сыножя'ть*, *змыны'ты* (Я, с. 4), *роспрыдылы'лы*, *опрыдылы'лы*, *со'высть*, *рышы'в*, *сымня'*, *смья'тысь* (Я, с. 6), *мышя'ты* (Я, с. 14), *поцылу'ю*, *поцылова'ла*, *з*

дытьмы', *змыны'лось* (Я, с. 8), *покрыпчі'шало*, *пырымыны'вся* (Я, с. 10), *осмыхнэ'цьця* (Я, с. 12), *быду'* (Я, с. 16), *вспыва'в*, *одно'лыткы* (Я, с. 19), *гныздо'* (Я, с. 41), *сымняны'н* (Я, с. 30), зокрема і в ненаголошеному закінченні Д. в. одн. та М. в. одн. іменників І відм. та II відм.: *да'ты скоты'ны* (Я, с. 7), *ді'вчыны* (Я, с. 4), *у робо'ты* (Я, с. 12), *в ха'ты* (Я, с. 53), *на ба'тьковичыны* (Я, с. 30), *в фо'рмы* (Я, с. 37), *по мі'ры* (Я, с. 53), *по доро'зы* (Я, с. 54), *по лі'сы* (Я, с. 51), *в мі'сты* (Я, с. 30), *на сві'ты* (Я, с. 39). Рефлекс [і] – рідко: *лісы'в* (Я, с. 51), *місьця'* (Я, с. 13).

Федір Климчук у текстах засвідчив той факт, що в берестейській говірці давні голосні *у та *і, як і в більшості українських діалектів, витворили новий звук – передній високо-середній [и], що його позначено графемою *ы*: *коровы'*, *спра'вывся*, *буды'лы*, *робы'ты*, *попросы'в*, *нагучы'ты*, *забыра'лы*, *вытэ' 'ви'* (Я, с. 11), *хва'тыть*, *прыхо'дылось*, *му'сыть*, *косы'ты* (Я, с. 12), зокрема й після задньоязикових та фарингального: *кро'хы* (Я, с. 12), *пастухы'* (Я, с. 13), *по'кы* (Я, с. 14), *тур'кы* (Я, с. 27), *кніжкы'* (Я, с. 6), *кы'даты*, *ру'кы*, *дру'гый* (Я, с. 37). Щоправда, часом на місці давнього *і позначено таки монофтонг [і], зокрема у випадках *ліцо'* (Я, с. 4), *кніжкы'* (Я, с. 6), *сі'роты* (Я, с. 8), *молі'тву* (Я, с. 10), *ві'ду* (Я, с. 25), *пря'нікы* (Я, с. 69), *заме'тів* (Я, с. 41), *плі'тка* (Я, с. 43), *уча'сніком* (Я, с. 50), *сімпа'тія* (Я, с. 60) та інших формах цих самих слів, так само *дывыті'* (Я, с. 90), *дысыті'* (Я, с. 4), *восімна'ццыті* (Я, с. 75), *по-кні'жному* (Я, с. 58).

Відповідно до ненаголошеного *е з-поміж специфічних рефлексів використано то [и]: *лыгла'*, *с па'мыты* (Я, с. 7), *помыта'ю* (Я, с. 9), *помыта'йіш* (Я, с. 29), *спомыта'йісься* (Я, с. 58), *дывыті'* (Я, с. 90), *дысыті'* (Я, с. 4), *восімна'ццыті* (Я, с. 75), то [е]: *дэ'сэть* (Я, с. 86), *дэ'вэть* (Я, с. 91), *два'ццэть* (Я, с. 8), *тры'ццэть* (Я, с. 53), *кылькана'ццэть* (Я, с. 26). Часом [е], очевидно, через тенденцію до вирівнювання звукового складу кореневої морфемі збережено й у наголошеній позиції: *оглэ'дылы* (Я, с. 41), *доглэ'дыты* (Я, с. 13), *вглэ'дыла* (Я, с. 16), *заглэ'дыла* (Я, с. 16).

У випадку *за'муж* (Я, с. 60) представлено закономірний рефлекс давнього *g; у словоформі *хры'стяцьця* (Я, с. 10) – нетиповий для наголошеної позиції (а отже, спричинений аналогією) розвиток давнього звукосполучення *гь.

Переконаливо маніфестовано специфіку позиційної реалізації в говірках берестейського ареалу сучасних голосних. Наприклад,

відображено реалізацію ненаголошеного [e] у звукові з більш високою артикуляцією – [и]: *зымні', стыжкы', ны мно'го, ныдалё'ко, нывылы'кы, сыбэ', всырэ'дыны, тыпэ'р, мынэ'* (Я, с. 4), *пырыйня'ты, нылё'гко* (Я, с. 6), *высылі'й* (Я, с. 10), *дырвыну'* (Я, с. 11), *зылё'нэ* (Я, с. 18), *сыло'* (Я, с. 8), *чырыты'цію* (Я, с. 9), *дыржя'ты* (Я, с. 11), *вычэ'раты* (Я, с. 17), *пырыкусы'лы* (Я, с. 41), *тыпло'* (Я, с. 49), *вызу'* (Я, с. 41), *пырыпышы'* (Я, с. 58), а після [й] – навіть [і]: *розумі'йтэ, одчу'йіш, почу'ствуйіш* (Я, с. 6), *зна'йіш, трапля'йіцьця* (Я, с. 7), *розумі'йіш* (Я, с. 10), *поруба'йімо* (Я, с. 12), *ма'йіш* (Я, с. 34). Після м'яких передньоязикових перед історично твердим приголосним позначено лабіалізацію переважно наголошеного [e] до [o]: *в сё'лах* (Я, с. 39), *сё'стры* (Я, с. 26), *ныдалё'ко* (Я, с. 4), *далё'кых, далё'ко* (Я, с. 4), *лё'хкы* (Я, с. 58), *лё'хко, лё'гынько, лё'киш* (Я, с. 11), *нылё'гко* (Я, с. 6), *зылё'нэ* (Я, с. 18), *высё'лыі* (Я, с. 41), *шэ'стёро* (Я, с. 94); у цій позиції, щоправда, попередній вібрант і шиплячі стверділи: *быро'зыю* (Я, с. 77), *чэ'роду* (Я, с. 4), *чырода'* (Я, с. 4), *ныскончо'но* (Я, с. 74), *ныповрыджо'нэ* (Я, с. 25), *посвяшчо'на* (Я, с. 59). Натомість без лабіалізації [e] > [o] після шиплячих зауважено форми *чырня'выі* (Я, с. 21), *чырня'вы* (Я, с. 41). Форма *попрэ'бувалы* (Я, с. 10), можливо, гіперкоректна (відштовхування від процесу [e] > [o]). У структурі *яды'нэ* 'єдине' віддзеркалено обниження й розширення артикуляції ненаголошеного [e].

Збережено з ненаголошеним [o] варіанти на зразок *бога'тому* (Я, с. 46), *бога'ство* (Я, с. 67), *бога'тылысь* (Я, с. 58), *бога'тчий* (Я, с. 62), *хозя'йством, по-хозя'йську, на хозя'йствы* (Я, с. 43), *хозя'йкам* (Я, с. 74), *хозя'йкыю* (Я, с. 75), але *гаря'ча* (Я, с. 44). Випадків заступлення [o] > [a] в ненаголошеній позиції, що є типологічною рисою білоруської мови, не виявлено; так зване «акання» для більшої частини берестейського ареалу таке нетипове, що можливі навіть гіперкоректні форми на зразок *окура'тно* (Я, с. 43), *ковале'ра* (Я, с. 74).

Посилення лабіалізації в ненаголошеній позиції [o] > [y] помічене хіба у формах *пуба'чыв* (Я, с. 25), *пуба'чу* (Я, с. 29); переважно збережено [o] й у складі суфіксів у дериватах на зразок *шкодова'в* (Я, с. 7), *пожартова'ла* (Я, с. 60), *вмоцёва'ты* (Я, с. 23), *воёва'лы* (Я, с. 9), *запрацёва'вся* (Я, с. 19), *пылнова'тысь* (Я, с. 40), *годова'ты, годова'лныка* (Я, с. 26), але *догова'риватысь* (Я, с. 22).

Відображено чимало локально маркованих явищ на рівні консонантизму. Скажімо, Федір Климчук передав чітку тенденцію до

депалаталізації всіх приголосних перед [e]: *дэнь* (Я, с. 56), *понтэ'йшому*, *будэ* (Я, с. 10), *понасэ'тэ*, *дэ'колы* (Я, с. 11), *всэ*, *мэ'нчого* (Я, с. 12), *вэ'льмы* (Я, с. 13), *мынэ'* (Я, с. 14), *пасэ'* (Я, с. 56), *хло'пэць*, *ба'чытэ*, *западэ'*, *дэ* (Я, с. 60), *добры'дэнь* (Я, с. 66), також і тоді, коли ненаголошений [e] заступається варіантом [и]: *тыбэ'* (Я, с. 56), *нывылы'кы*, *сыбэ'*, *всырэ'дыны*, *тыпэ'р*, *мынэ'* (Я, с. 4), *пырыйня'ты* (Я, с. 6); так само перед рефлексами *i та ненаголошених *ё, *е: *дывы'лась* (Я, с. 47), *оды'н* (Я, с. 10), *спра'вывся*, *буды'лы*, *попросы'в*, *нагучы'ты*, *забыра'лы* (Я, с. 11), *хва'тыть*, *прыхо'дылось*, *косы'ты* (Я, с. 12), *мышя'ты* (Я, с. 14), *поцылу'ю*, *поцылова'ла*, *з дытьмы'*, *змыны'лось* (Я, с. 8), *осмыхнэ'цьця* (Я, с. 12), *быду'* (Я, с. 16), *лыгла'*, *с па'мыты* (Я, с. 7), *дэ'сэть* (Я, с. 86), *дэ'вэть* (Я, с. 91). Перед рефлексами ненаголошеного *e в новозакритому складі депалаталізація не послідовна: *го'сэнь* (Я, с. 11), *на за'пычку* (Я, с. 14), *вэ'чор* (Я, с. 18), але *вы'нёс* (Я, с. 40), *хло'пцюв* (Я, с. 10), *ты'жнюв* (Я, с. 28). Спорадично приголосні зазнали ствердіння і перед наголошеними рефлексами *ё, *е: *ныдооцэ'ював* (Я, с. 87), *россэ'чанэ*, *посэ'чаны* (Я, с. 7), *сэ'мню* (Я, с. 21), *окрэ'пныш*, *крэ'пнуты* (Я, с. 14), *лы'чыцьця* (Я, с. 8), *оглэ'дылы* (Я, с. 41), *доглэ'дыты* (Я, с. 13). М'якшення приголосних перед [e] та *i трапляється, але зовсім не часто, лише в поодиноких словоформах; воно не становить виразної риси говірки, а можливо, в багатьох випадках відображає чужомовні впливи: *помале'ньку* (Я, с. 44), *мале'нькы* (Я, с. 4), *молоде'ц* (Я, с. 12), *хара'ктер* (Я, с. 11), *ле'нту* (Я, с. 60), *ліцо'* (Я, с. 4), *кніжкы'* (Я, с. 6), *сі'роты* (Я, с. 8), *молі'тву* (Я, с. 10), *заме'тів* (Я, с. 41). Випадків реалізації проривних [д'], [т'] у варіантах [з'], [ц'], що є типологічною рисою білоруської мови, у тексті Федора Климчука не простежено.

Депалаталізація шиплячих та вібранта в берестейській говірці, як свідчать факти з повісті, відбулася непослідовно. Наприклад, шиплячі в основному зазнали ствердіння, зокрема і в кінці основ слів: *плэ'чы* (Я, с. 41), *го'чы* (Я, с. 4), *но'чы* (Я, с. 18), *това'рышы* (Я, с. 10), *гы'нчыйі* (Я, с. 12), але в позиції перед наголошеним [а] зберегли історичну м'яку вимову: *случя'йно* (Я, с. 60), *шы'блі* (Я, с. 9), *корчя'мы*, *сыножя'ть*, *чясть* (Я, с. 4), *корчя'* (Я, с. 13), *дывчя'та* (Я, с. 69), *моложя'вый* (Я, с. 60), *почя'в*, *получя'йіцьця*, *чя'сом* (Я, с. 58), *обыжя'лы* (Я, с. 88), *дыржя'ты* (Я, с. 11), *полыжя'ты*, *лыжя'ла*, *нышчя'сний*, *шчя'сьце* (Я, с. 7), *шкварчя'ть*, *на гоця'х* (Я, с. 8), зрідка і перед ненаголошеним [а]: *почяло'сь* (Я, с. 58), *гу'чять* (Я, с. 10).

Подібно в більшості позицій ствердів вібрант: *роспраглы'*, *запраглы'* (Я, с. 40), *трасты'сь* (Я, с. 55), *трасу'цьця, говору'* (Я, с. 7), *договору'сь, догова'руватысь* (Я, с. 22), *радо'к* (Я, с. 12), *ввэ'чыры, вычэ'раты* (Я, с. 17), *радно'* (Я, с. 31), *обві'траный* (Я, с. 41), але перед наголошеним [а] представлено його м'який варіант: *запря'жаным* (Я, с. 59), *повторя'лы* (Я, с. 58), *хутыря'х* (Я, с. 4), *вычоря'мы* (Я, с. 30), *кучыря'вы* (Я, с. 41), *гаря'ча* (Я, с. 44); окрім того, [р'] можливий перед [і]-рефлексом давнього *о в новозакритому наголошеному складі: *кори'в* (Я, с. 4), *рі'дний, рі'дних* (Я, с. 8), *дрі'бных* (Я, с. 11), *зарі'бкы* (Я, с. 21), *господарі'в* (Я, с. 8).

Фактично лише в кінці основ у формах Д. в. та М. в. одн. іменників I відм. та II відм. зауважено стверділий [ц] (очевидно, це наслідок рефлексії ненаголошеного *ě > [и]): *Ма'ньцы* (Я, с. 6), *в усмі'шцы* (Я, с. 7), *на му'зыцы* (Я, с. 24), *по лу'стоцы* (Я, с. 18), *на тарі'лцы* (Я, с. 73), *в ро'цы* (Я, с. 11). В інших позиціях ствердіння свистячих трапляється рідко, несистемно: *хло'пэц* (Я, с. 19), *на'цыйі* (Я, с. 12), *пасовы'ско* (Я, с. 4), *до жытлы'ска* (Я, с. 75), *грэ'чыского* (Я, с. 6), *по-грэ'чыску* (Я, с. 7). Натомість м'якість глухого свистячого африката підкреслено в словоформах *мі'сьце* (37), *цюкэ'ркы* (Я, с. 43), *цюкэ'ркув* (Я, с. 60).

Заступлення [ф] > [х], [хв] ілюстровано структурами *ко'хта* (Я, с. 73), *хва'йный* (Я, с. 14), *хва'йных* (Я, с. 46), відсутність африката [з] – *гу'зыкы, гу'зыках* (Я, с. 44), *гу'зыка* (Я, с. 16). Свистячий африкат [ц] представлено в прикметнику *цыма'лу* (Я, с. 43).

Виразними прикладами Федір Климчук зафіксував комбінаторні зміни в групах приголосних, зокрема регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [вн] > [мн]: *ри'мнынько* (Я, с. 11), *сёромно'* (Я, с. 4), за твердістю [л'н] > [лн]: *сално'е* (Я, с. 53), *пылнова'тысь* (Я, с. 40), *высі'лных* (Я, с. 71), *высі'лныкам* (Я, с. 69), *годова'лныка* (Я, с. 16), *насты'лныкамы* (Я, с. 73); прогресивну контактну асиміляцію за дзвінкістю [рк] > [рг]: *обмырго'вувалы* (Я, с. 58), місцем і способом творення [рй] > [рд']: *с Мардію* (Я, с. 77), [мй] > [мн']: *мня'со, мня'хкэ* (Я, с. 53), *мня'чык* (Я, с. 13), *сымня'* (Я, с. 6), *сымне'ю* (Я, с. 47), *сымняны'ном* (Я, с. 33), способом творення [мл'] > [мн']: *зымня', в зэ'мню* (Я, с. 13), *зымні'* (Я, с. 8), *зымне'ю* (Я, с. 83), *вто'мнююсь* (Я, с. 38), *сто'мняны* (Я, с. 18), *вто'мняный* (Я, с. 24), *пырыто'мнюйісься* (Я, с. 39), *вто'мнювалась* (Я, с. 42), *накормню'* (Я, с. 63), *соро'мнюся* (Я, с. 24), [нш] > [нч]: *гы'нчыйі* (Я, с. 12), *гы'нчого, мэ'нчый* (Я, с. 9), *мэ'нча* (Я, с. 4), *мэнч* (Я, с. 53), [тш] > [тч]: *бога'тчый* (Я, с. 62), [дш]

> [дч]: *мо́лы'дча* (Я, с. 4), [с'т'] > [с'ц']: *со'высьць* (Я, с. 46), *дасьць* (Я, с. 6), *шчя'сьце* (Я, с. 7), *го'сьцем* (Я, с. 28), *мі'сьце* (37), *му'дросьць* (Я, с. 47); регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [н:] > [дн]: *повы'дна* (Я, с. 62), *повы'дны* (Я, с. 65), [чт] > [шт]: *шты'ры* (Я, с. 6); регресивну дистантну дисиміляцію за способом творення [н..н] > [д..н]: *повы'дён* (Я, с. 15); натомість без наслідків дисиміляції збережено структуру *ручны'кы'* (Я, с. 73). Оглушення сполуки з двох дзвінких приголосних між голосними маніфестовано у словоформах *одйішчя'ю* (Я, с. 35), *мо'скамы* (Я, с. 53), пор.: псл. **tozgzь* (ЕСУМ, т. 3, с. 497).

Передано опускання [й] на межі префіксальної і кореневої морфем: *прыты'* (Я, с. 15), *прышо'в* (Я, с. 35), *пры'дыш* (Я, с. 13), *пры'дыцьця* (Я, с. 14), *нашо'в* (Я, с. 7), *нашлы'* (Я, с. 41), втрату [г] на початку та в середині слова перед приголосним: *лыбо'кымы* (Я, с. 61), *ляды'* (Я, с. 12), *мо'лыці* (Я, с. 8), пор. варіант *мо'глиці* 'кладовище' (Арк., т. 1, с. 317). Натомість із протезою [г] засвідчено *го'сэнь* (Я, с. 11), *го'сыню* (Я, с. 10), *го'ндэ* (Я, 9), *гуч'ять* (Я, с. 10), *гучы'в* (Я, с. 10), *гучы'лы* (Я, с. 10), *гучы'тымэ* (Я, с. 23), *гу'зынькый* (Я, с. 13), *на гочя'х* (Я, с. 8), *го'чка* (Я, с. 23), *гольшы'нку* (Я, с. 11), *гусэ'й* 'вусів' (Я, с. 60), *Гамэ'рыку* (Я, с. 30), *гы'нчыйі* (Я, с. 12), *гы'нчого* (Я, с. 9), з епентезою [г] – *згучу'* (Я, с. 58), *нагучу'сь* (Я, с. 4), *нагучы'вся* (Я, с. 9), *нагучы'всь*, *погучы'тысь* (Я, с. 10), *погучы'ты* (Я, с. 11), *нагучы'сься* (Я, с. 12), *пырыгына'чывся* (Я, с. 82), епентезою [е] – *кылё'мытэр* (Я, с. 52). Без протези збережено форми *окэ'нычко* (Я, с. 17), *окэ'нычка* (Я, с. 23), *отчы'мом* (Я, с. 21), без дієрези – *охво'та* (Я, с. 51), натомість з аферезою представлено *на'чэй* 'інакше' (Я, с. 29), *сёромно'* (Я, с. 4), з дієрезою – *бога'ство* (Я, с. 67), *бога'ством* (Я, с. 68), *шо* (Я, с. 7). Метатеза сформувала звуковий склад словоформи в *ганавы'цях* (Я, с. 46), пор.: *нагави'ци* 'штани' (Арк., т. 1, с. 329), похідне від *нога*.

Федір Климчук позначив найбільш виразні локально марковані явища морфологічного рівня. У системі іменникового формотворення зауважено залишки колишньої двоїни: *дв'і вырбі'* (Я, с. 15), *дв'і кі'лі* (Я, с. 93), *дв'і дэ'рывы* (Я, с. 15); збереження історичних флексій Н. в., З. в. та О. в. одн. іменників с. р. на *-ьје: *шчя'сьце* (Я, с. 7), *хоті'нне* (Я, с. 46), *жы'тте* (Я, 40), *па'свынне* (Я, с. 17), *сні'данне* (Я, с. 19), *роздо'льле* (Я, с. 25), *частова'нне* (Я, с. 42), *лі'чынне* (Я, с. 6), *здоров'е* (Я, с. 7), *кы'ссе*, *кы'сsem*, *кысьцем* (Я, с. 13), *высі'ллем* (Я, с. 69), *шчя'сьцем* (Я, с. 67), *здоров'ем* (Я, с. 43), нульової флексії Р. в.

мн. колишніх *ǫ-, *jǫ-основ: *п'ять рик* (Я, с. 6), *кы'лько рик* (Я, с. 39), *ма'ло рик* (Я, с. 75), *мэнч рик* (Я, с. 93), *кылькана'ццэть рик* (Я, с. 69), закінчення -и Р. в. одн., М. в. одн. колишніх *ї-основ ж. р.: *па'мыты* (Я, с. 7), *любо'вы* (Я, с. 61), *молодо'сты* (Я, с. 77), *ко'рысты* (Я, с. 22), *в цыло'сти* (Я, с. 53), *в высёло'сты* (Я, с. 79), флексії -а в Р. в. одн. в іменниках ч. р.: *спо'соба* (Я, с. 62), *наро'да* (Я, с. 47), *коровая'* (Я, с. 69).

Відображено актуалізацію (через аналогію) закінчення -ови в Д. в. та М. в. одн. іменників ч. р. і с. р., зокрема і в м'як. гр.: *Я'нысовы* (Я, с. 11), *Ді'довы* (Я, с. 12), *чолові'ковы* (Я, с. 9), *сві'товы* (Я, с. 54), *в пысьмо'вы* (Я, с. 87), *в свыро'ночковы* (Я, с. 14), *в по'грыбковы* (Я, с. 43), *на ло'бовы* (Я, с. 47), *на пасовы'сковы* (Я, с. 4), *по ті'ловы* (Я, с. 19), *по цюкэ'рковы* (Я, с. 43), *хло'пцёвы* (Я, с. 4), *на ліцо'вы* (Я, с. 13), *по ймэ'ннёвы* (Я, с. 51), хоча у формах м'як. гр. спостережено і флексію -еви після м'якого кінцевого приголосного основи: *коне'вы* (Я, с. 40), *господаре'вы* (Я, с. 22); також закінчення -ей у Р. в. мн.: *хворо'бэй* (Я, с. 82), *во'йнэй* (Я, с. 26), *хатэ'й* (Я, с. 9), *бу'квэй* (Я, с. 58), *гусэ'й* 'вусів' (Я, с. 60), *долоне'й* (Я, с. 49), флексії -ум у Д. в. мн.: *лю'дюм* (Я, с. 36), *ко'нюм* (Я, с. 75), *дывчя'тюм* (Я, с. 69), закінчення -ух у М. в. мн.: *по ко'сюх* (Я, с. 91), *в го'стюх* (Я, с. 30), *на гру'дюх* (Я, с. 13), *в плэ'чух* (Я, с. 55). У формах О. в. одн. іменників І відм. тв. гр. в ненаголошеній позиції використано флексію -ию, що фонетично постала на основі закінчення м'якого різновиду -ею, яке на форми тв. гр. перенесене за аналогію: *мо'выю* (Я, с. 10), *мужчы'нью* (Я, с. 14), *скоты'нью*, *ху'сткью*, *доро'гыйу* (Я, с. 16), *Пе'тькью* (Я, с. 19), *дыты'нью* (Я, с. 26), *пудво'дыю* (Я, с. 28), *усмі'шкью* (Я, с. 4), *з Ма'нькью* (Я, с. 6), *робо'тыю* (Я, с. 11), *прыро'дыю* (Я, с. 25), *на'ймычкью* (Я, с. 26), *сокі'рыю* (Я, с. 11); у формах м'як. гр. – наголошену флексію -ею після м'якого кінцевого приголосного основи: *родне'ю* (Я, с. 40), *сымне'ю* (Я, с. 47), *зымне'ю* (Я, с. 83), у ненаголошеній позиції – варіант -ію: *чырыпы'цію* (Я, с. 9), *з Ва'сію* (Я, с. 23), *пыка'рнію* (Я, с. 77), *Ма'рдію* (Я, с. 77), *Мі'тію* (Я, с. 84), *святы'нію* (Я, с. 82). В О. в. одн. іменників II відм. м'як. гр., міш. гр. або збережено флексію -ем і м'якість кінцевого приголосного основи: *го'стем* (Я, с. 63), або ж проілюстровано наслідок аналогії до форм тв. гр.: *пі'рначом* (Я, с. 31), *ліцо'м* (Я, с. 19); щодо останнього іменника, то вирівнювання за зразком тв. гр. трапилося і в Н. в., З. в. одн.: *ліцо'* (Я, с. 4). Засвідчено унікальні західнополіські форми Р. в. та З. в. одн. іменника *мати*: *в ма'тыра* (Я, с. 73), *од ма'тыра* (Я,

с. 43), *дру'гыйі ма'тыра* (Я, с. 8), *за ма'тыра* (Я, с. 73), *взяв ма'тыра* (Я, с. 8); в О. в. одн. цей іменник представлено словоформою аналогічного походження з *ма'тырыю* (Я, с. 26).

Спеціальні (відмінні від Н. в.) форми К. в. в тексті трапляються нечасто: *Іва'нку, ты мыні' про всэ роска'жыш покро'хы* (Я, с. 8), *Ді'ду, вытэ' йді'тэ, я сам па'стыму* (Я, с. 11). Словоформа м'як. гр. I відм. *Ма'нё* (Я, с. 16) склалася через аналогію до тв. гр.; форму *бра'це* (Я, с. 26) кваліфікуємо як полонізм. Переважно ж як звертання зауважено форми, співвідносні з Н. в.: *Да шо ты, Іва'нко, шо ты гэ'то, хло'пчык ты мий до'брый* (Я, с. 8), *А зна'йіш, Ма'нька, я грэ'чыскыю мо'выю кро'хы корыста'юсь* (Я, с. 10), *Іва'н, вза'втра тыбэ' Дід пырэ'ймэ* (Я, с. 13), *Я'ныс, ну й твій Дід – му'дрый чоловік* (Я, с. 34).

Зауважено такі локально марковані форми Н. в. мн. іменників: *лю'дэ* (Я, с. 9), *сусі'дэ* (Я, с. 55), *ко'сты* (Я, с. 77), *го'сты* (Я, с. 94), *друзья'* (Я, с. 4). Місцеву специфіку словозміни іменників IV відм. проілюстровано архаїчною формою О. в. одн. з *ягня'тэм* (Я, с. 4). Відмінне від літературно-нормативного родове значення субстантивів Федір Климчук продемонстрував у випадках *ві'яты збиж* (Я, с. 38), *ко'ло до'мы* (Я, с. 13), *блы'жэй до'мы* (Я, с. 17), *карто'пля обрі'жу* (Я, с. 53).

Локальну специфіку словозміни прикметників, порядкових числівників та займенників прикметникової відміни передано, наприклад, через форми ж. р., с. р. та мн. з наголошеними повними нестягненими флексіями: *доброта' людська'я* (Я, с. 19), *така'я ж чырі'дка* (Я, с. 4), *ра'досьть яка'я* (Я, с. 6), *така'я хва'йна* (Я, с. 6), *ту'ю быду'*, *яку'ю пырыжы'в* (Я, с. 15), *глухо'е сыло'* (Я, с. 8), *шось жыво'е* (Я, с. 15), *здоро'в'е слабо'е* (Я, с. 62), *мня'со сыро'е* (Я, с. 53), *золото'е пра'выло* (Я, с. 39), *тако'е сално'е* (Я, с. 53), *яко'е ліка'рство* (Я, с. 19), *то'е по'лэ* (Я, с. 43), *зусі'м ны то'е* (Я, с. 19), *тако'е хороство'* (Я, с. 41), *тако'е ді'ло* (Я, с. 21), *якы'йі дороги'йі вытэ'* (Я, с. 40), *якы'йі шра'мы* (Я, с. 25), *такы'йі коровы'* (Я, с. 10), *всі малы'йі* (Я, с. 26); стягнені форми мн. з ненаголошеним закінченням *-и*: *ка'рты допі'рышны і старода'вны* (Я, с. 59), *пасовы'ска мале'нькы, наді'лы нывылы'кы, коровы' попу'таны* (Я, с. 4), *шра'мы вылы'кы шыро'кы* (Я, с. 7), *хаты' кры'ты* (Я, с. 8), *колы'шны ра'ны* (Я, с. 14), *бу'квы грэ'чыскы* (Я, с. 58), *ру'ськы языкы', господарі' до'бры, шу'стры коровы'* (Я, с. 10), *ня'кы кры'кы* (Я, с. 9), *гэ'ты рокы'* (Я, с. 13); форми Р. в. одн. ж. р. з наголошеною флексією *-ейі*, яка

поширилася за аналогією з історичних форм м'як. гр.: *людськэ'йї души'* (Я, с. 19), *грома'ды людськэ'йї* (Я, с. 50), *якэ'йї нэ'будь дру'жбы, сва'ркы якэ'йї* (Я, с. 26), також із її ненаголошеним варіантом *-ийї*: *з далэ'кыйї сторони'* (Я, с. 5), *дру'гыйї ма'тыра* (Я, с. 8), *одна' до дру'гыйї* (Я, с. 4), *на'шыйї Ма'нічкы* (Я, с. 71), *ко'рысты нья'кыйї* (Я, с. 22), *до вся'кыйї робо'ты* (Я, с. 13), *гы'нчыйї на'цыйї* (Я, с. 12); форми О. в. одн. ж. р. з наголошеним закінченням *-ейу*, яке поширилося за аналогією з історичних форм м'як. гр.: *малэ'ю дыты'нью* (Я, с. 26), *такэ'ю усмі'шкью* (Я, с. 4), *однэ'ю* (Я, с. 11), також із його ненаголошеним варіантом *-ийу*: *рі'днью сымне'ю* (Я, с. 47), *с прья'тнью усмі'шкью* (Я, с. 4), *грэ'чыскью мо'выю* (Я, с. 10), *духвалі'шыю, крыпчі'шыю, пывні'шыю, розсудлыві'шыю* (Я, с. 47), *гэ'тыю косо'ю* (Я, с. 13), *пра'выю, лі'выю* (Я, с. 11); форми м'як. гр., які переоформлено за зразком тв. гр.: *тыпэ'рышного дня* (Я, с. 6), *вчора'шного дня* (Я, с. 20), *тыпэ'рышна ба'тьковшчына* (Я, с. 30), *тыпэ'рышну* (Я, с. 8), *ко'лы'шнэ* (Я, с. 9), *хворо'бэй колы'шных* (Я, с. 82).

Федір Климчук із рідної говірки в художній текст переніс унікальну західнополіську форму займенника 2 ос. мн. *вытэ'* (Я, с. 11); прийменникові форми непрямих відмінків предметно-особових займенників без приставного [н]: *на'дылысь на ёго, дружо'к в ёго, одно'сылась до ёго'* (Я, с. 6), *па'сты за ёго'* (Я, с. 12), *говори'ла з йім* (Я, с. 6), *гово'рыть з йім* (Я, с. 4), *ко'ло е'йї* (Я, с. 15), *ля е'йї було'* (Я, с. 91), *з е'ю дру'жыть* (Я, с. 34), *ожыны'тысь з е'ю* (Я, с. 46), *ка'жному з йїх* (Я, с. 15), *в йїх получи'вся* (Я, с. 4), *за йї'мы дывы'тысь* (Я, с. 7), *дру'жбы з йї'мы* (Я, с. 26); форми вказівного займенника ж. р. тв. гр. *та*, що засвідчують результат аналогії до історичних форм займенника м'як. гр. *ся*: *по'сля тэ'йї быды'* (Я, с. 33), *с тэ'йї поры'* (Я, с. 9), *тэ'ю доро'гыю* (Я, с. 16); нестягнену форму Д. в. присвійного займенника ч. р. *своё'му господаре'вы* (Я, с. 22) та стягнені форми Р. в. та О. в. присвійних займенників ж. р. на зразок *мэ'йї ма'мы* (Я, с. 8), *до мэ'йї до'мы* (Я, с. 65), *до твэ'йї на'цыйї* (Я, с. 54), *ха'ты твэ'йї* (Я, с. 42), *зымні' свэ'йї* (Я, с. 61), *мэ'ю жи'нкью* (Я, с. 65), *за мэ'ю скоты'нью* (Я, с. 16), *свэ'ю дыты'нью* (Я, с. 40), *свэ'ю руко'ю* (Я, с. 83); унікальний місцевий варіант присвійного займенника їхній: *йї'хого сы'на* (Я, с. 87), *йї'ха ра'досьть* (Я, с. 66), *йї'хы ді'ты* (Я, с. 26); локально марковані вказівні займенники *ге'той*, зрідка – *ге'такий*, пор.: *гэ'той хло'пэць* (Я, с. 12), *гэ'того ро'ку* (Я, с. 13), *в гэ'тым ро'цы* (Я, с. 4), *пы'рыд гэ'тым* (Я, с. 6), *гэ'ту чэ'роду*

(Я, с. 4), *одчу'ла гэ'тэ* (Я, с. 4), *гэ'ты роки'* (Я, с. 13), *гэ'такого хло'пця* (Я, с. 13), неозначені *нымаві'сты якы'й*, *нымаві'сты яко'е* (Я, с. 65), *нымаві'сты шо* (Я, с. 68), *альбы' чым* (Я, с. 40), *ні'шо* 'щось' (Я, с. 46), *ні'чым* 'чимось' (Я, с. 82), *ні'кому* 'комусь' (Я, с. 23), *ня'кый* 'якийсь' (Я, с. 7), *ня'кого* 'якогось' (Я, с. 8), пор. також: *ні'шо абы'шо* 'бозна-що' (Я, с. 15), питально-відносні *кы'лько* 'скільки' (Я, с. 6), *скы'лько* 'т. с.' (Я, с. 11), означальний *ка'жон* (Я, с. 4), вказівний *о'ньнякый* (Я, с. 50), де сегмент *онь* – вказівна частка, заперечні на зразок *ныко'го* (Я, с. 47), *ныко'му* (Я, с. 7), *ныя'кому* (Я, с. 80), зокрема й полонізм *ныц* (Я, с. 7).

Використано й окремі місцеві форми числівників, як-от: *двыма'* (Я, с. 58), *трыма'* (Я, с. 71), *обыйма'* (Я, с. 11), *обыё'м* (Я, с. 25), *обо'йім* (Я, с. 57), також неозначено-кількісне утворення *кы'лько* 'декілька' (Я, с. 28).

Специфіку дієслівного формотворення проілюстровано через локально марковані інфінітиви дієслів з основою на *г*, *к*, *х* на зразок архаїчного *втычы'* (Я, с. 9) чи нових варіантів *бырыжты'* (Я, с. 81), *збырыжты'* (Я, с. 83), *поможты'* (Я, с. 22), де [ж] в кінці основи – результат аналогічного впливу з боку форм теп. ч., простого майб. ч., наказ. сп.; стягнені форми 1 ос. мн. майб. ч. недоконаного виду, що сягають першого майбутнього: *ба'чытымось* (Я, с. 4), *па'стымо* (Я, с. 5), *робы'тымо* (Я, с. 33), *йты'мо* (Я, с. 52), *дружы'тымо*, *жы'тымо* (Я, с. 53); форму 2 ос. одн. наказ. сп. *вы'нысь* (Я, с. 72), що склалася через аналогію до форм на зразок *стань*, архаїчні форми 2 ос. мн. наказ. сп. *йді'тэ* (Я, с. 11), *в'яві'тэ* (Я, с. 40), *ході'тэ* (Я, с. 18), *прсті'тэ* (Я, с. 34), *подыві'тэсь* (Я, с. 33), також специфічні конструкції зі спонукальною функцією: *дава'й ході'м* (Я, с. 13), *дава'йтэ ся'дьмо* (Я, с. 21), *дава'йтэ ході'тэ* (Я, с. 19); форми давноминулого часу: *був ожыны'вся* (Я, с. 8), *був хворі'в* (Я, с. 12), *булы' договори'лысь* (Я, с. 13); пасивні дієприкметники минулого часу на *-ан-ий*, спричені аналогією до дериватів від інфінітивних основ із суфіксом *-а-*: *покалі'чаний* (Я, с. 6), *спаску'джаний*, *згы'джаний*, *ра'няный* (Я, с. 7), *скры'вляный* (Я, с. 14), *наро'бляны*, *сто'мняны* (Я, с. 18).

Локальні особливості словотвірного рівня маніфестовано дериватами *братко'* 'брат (без відтінку фамільярності)' (Я, с. 13), *пода'рок* 'подарунок' (Я, с. 80), *жы'тлыска* 'житла' (Я, с. 76), *тыплиня'* 'тепло' (Я, с. 18), *выдныня'* 'виднота' (Я, с. 18), *добрыню'* 'добро' (Я, с. 92), *прыка'з* 'наказ' (Я, с. 14), *дывочу'ром* 'дівчуром' (Я,

с. 19), *па'сыво* 'пасіння' (Я, с. 21), *дытюка'* 'дитини' (Я, с. 60), *дыды'ско* 'дідусь' (Я, с. 60), *жы'тка* 'життя' (Я, с. 42), *красу'нь* 'красень' (Я, с. 33), *краса'вэць* 'т. с.' (Я, с. 81), *голы'н* 'гілок' (Я, с. 11), *молодѣ'ж* 'молодь' (Я, с. 18), *з людка'мы* 'з людьми' (Я, с. 71), *збожыну'* 'збіжжя' (Я, с. 38), *дружба'к* 'друг' (Я, с. 17), *тутэ'йша* 'тутешня' (Я, с. 8), *оста'тній* 'останній' (Я, с. 18), *правды'чным* 'справжнім' (Я, с. 39), *кмэ'тыстый* 'кмітливий' (Я, с. 44), *па'свыты* 'пасти' (Я, с. 4), *опочы'ты* 'відпочити' (Я, с. 21), *грыбсты'* 'гребти' (Я, с. 13), *запыня'ла* 'зупиняла' (Я, с. 16), *поопыня'в* 'позупиняв' (Я, с. 17), *на'дывся* 'надіявся' (Я, с. 29), *опочы'нэ* 'відпочине' (Я, с. 21).

Специфіку в морфемному складі прислівників передано через деривати *ныгдэ'* 'ніде' (Я, с. 41), *ныко'лы* 'ніколи' (Я, с. 55), *ны'тды* 'т. с.' (Я, с. 12), *тоды'* 'тоді' (Я, с. 7), *скыль* 'звідки' (Я, с. 9), *зысты'ль* 'звідси' (Я, с. 8), 'звідти' (Я, с. 27), *по'кыль* 'поки' (Я, с. 24), *тако'* 'ось так' (Я, с. 53), *гэ'так* 'т. с.' (Я, с. 10), *завсі'ды* 'завжди' (Я, с. 58), *за'вшы* 'т. с.' (Я, с. 4), *допі'ро* 'зараз' (Я, с. 11), *ні'колы* 'колись' (Я, с. 10), *няк* 'якось' (Я, с. 21), *ня'кось* 'т. с.' (Я, с. 7), *нымаві'сты як* 'бозна-як' (Я, с. 68), *зусі'м* 'зовсім' (Я, с. 7), *то'жэ* 'також' (Я, с. 4), *на'чэй* 'інакше' (Я, с. 29), *впырі'дж* 'вперед (давніше, колись)' (Я, с. 4), *вдо'мака* 'вдома' (Я, с. 71), *вра'но* 'вранці' (Я, с. 18), *в лі'то* 'влітку' (Я, с. 11), *в го'сэнь* 'восени' (Я, с. 11), *взы'му* 'взимку' (Я, с. 10), *зрэ'шты* 'зрештою' (Я, с. 47), *мовчачы'* 'мовчки' (Я, с. 67), *з бі'льшого* 'здебільшого' (Я, с. 52), *поза'втрэй* 'післязавтра' (Я, с. 22), *позаза'втрэй* 'через три дні' (Я, с. 22), *зопра'вды* 'справді' (Я, с. 19), *шэ'но* 'щойно' (Я, с. 16), *о'прыч* 'осторонь' (Я, с. 7), *одумы'сно* 'навмисне' (Я, с. 14), *холодня'во* 'холоднувато' (Я, с. 31), *по-грэ'чыску* 'по-грецьки' (Я, с. 58), *по-хозя'йську* 'по-хазяйськи' (Я, с. 43), *по-польську* 'по-польськи' (Я, с. 9), *по-бэ'рыстську* 'по-берестейськи' (Я, с. 9), також прислівникові компаративи *горі'й* 'гірше' (Я, с. 6), *блы'жэй* (Я, с. 4), *да'лэй* (Я, с. 7), *спокойні'й* (Я, с. 4), *правильні'й* (Я, с. 9), *высылі'й* (Я, с. 10), *здорові'й* (Я, с. 37), *сложні'й* (Я, с. 33).

На основі художнього тексту складно судити про локальні особливості в синтаксичній організації мовлення поліщуків-берестейців, проте окремі локальні риси синтаксичного рівня Федір Климчук таки маніфестував. Трапляються випадки, коли підмет має збірне значення, а присудок представлено в множині: *Нывылы'ка гру'па повстава'лы, зра'нку до'брэ посні'далы* (Я, с. 72), *Молодѣ'ж збыра'юцьця* (Я, с. 18), або коли підмет і присудок відрізняються граматичним значенням роду: *Часть остава'лось* (Я, с. 72). У

словосполученнях, організованих зв'язком керування, можливий інший, аніж у літературній мові, прийменник: *в грибы' іду'ть* (Я, с. 85); представлено варіанти загальноновживаних прийменників, зокрема *ля 'для': ля мэ'нэ рі'дний* (Я, с. 33), *конта'кт ля дру'жбы* (Я, с. 4), *робы'ты ля чолові'ка, ля дыты'ны* (Я, с. 33), *кы'рыз 'через': кы'рыз дэнь ба'чытыму* (Я, с. 56), *мыз 'між': попа'в мыз лю'дэ* (Я, с. 94), *по'мыз 'поміж': сырі'дня по'мыз двыма'* (Я, с. 58); прийменник-полонізм *вэ'длук 'порівняно з': тако'го ро'сту вэ'длук іййі', вэ'длук мынэ'* (Я, с. 21). У тексті використано також єднальний сполучник *да*, пор.: *вмі'ййш чыта'ты да ныса'ты* (Я, с. 10), *мы ж шэ тут па'стымо да па'стымо* (Я, с. 5); розділовий сполучник *альбо'*, пор.: *А пудобра'ты ко'су. Альбо' й грыбсты', копы'цю кла'сты, сто'га кла'сты* (Я, с. 13); сполучник, частку *бы 'ніби, наче'*, пор.: *чого'сь бы бойі'цьця* (Я, с. 4), *хло'пцёвы ста'ло бы ны по собі'* (Я, с. 4), 'якби', пор.: *Бы оно' я, ты ж то'жэ до'вго ны пудганя'вся* (Я, с. 7); сполучник мети *коб*, пор.: *Алэ' зра'зу трэ'ба кро'хы пруття врі'заты, коб мо'жна було' го'чка (окэ'нычка) заплысты', коб рэ'бра вста'выты* (Я, с. 23); умовно-протиставний сполучник, видільну, модальну частку *сыба' 'хіба'*, пор.: *Ны пуба'чыть вжэ ёго' Я'ныс, хоч бы й жыв був, сыба' якы'м чудом чы в сні* (Я, с. 6), *Сам? Сыба' втомы'всь ё'мко* (Я, с. 23); питальну частку *нывжэ'нь 'невже'*, пор.: *Як гэ'то так, нывжэ'нь я такы'й був?* (Я, с. 82); обмежувально-видільні частки *ты'лько, оно'*, пор.: *Тур'кы тоды' рі'залы всіх хрыстія'н, ны ты'лько гре'кув* (Я, с. 7), *Па'свыты мо'жна оно' на пасовы'сковы* (Я, с. 4); вказівні частки *гэ'то, онь*, пор.: *Нывылы'чкий ста'ток: гэ'то одно'го господаря' дво'е корі'в* (Я, с. 4), *А с тобою' нам онь як пошыхова'ло* (Я, с. 13); заперечувальну частку *не*, пор.: – *А впырі'дж ты ны пас? – Не, ны пас* (Я, с. 4); підсилювальну частку *да*, пор.: *Да як ёго' змі'раты той довг* (Я, с. 53), *Да вжэ й вэ'чор* (Я, с. 80).

Федір Климчук природно й органічно використав специфічну лексику симоновицької говірки, щоправда, не витлумачив значення таких слів (у цьому допомагають хіба що лексикографічні праці, що містять матеріал із західної частини Полісся, або факти споріднених мов).

У тексті часто трапляються місцеві дієслова. Лексеми *судосы'ты, судосы'тыся* (див.: *судосыты* 'зустріти' (ДСБ, с. 221), *судоситися* 'зустрітися' (Арк., т. 2, с. 185)), пор.: *Став опыня'ты коровы', шоб ны мышя'ты хло'пцям судосы'тысь* (Я, с. 28), *Судосы'лы мынэ'* (Я, с. 66), – виразні слов'янські архаїзми, що

продовжують псл. **sqdositi* (ЕСУМ, т. 5, с. 468). Використано й спільнокореневі іменники зі значенням 'зустріч', зокрема *суды'с*, пор.: *Ну, суды'с (встре'ча) в нас!* (Я, с. 90), *А я в тобі' ба'чыла сур'ё'зного мужчы'ну с пэ'ршого ра'зу, с пэ'ршого суды'су* (Я, с. 82), *судосі'нне*, пор.: *Тут була' ра'досьть судосі'ння* (Я, с. 55). Засвідчено також лексеми *шыхова'ты* (див.: *шыхаваць* 'щастити' (ДСБ, с. 267)), пор.: *Ны шыхова'ло йім на пастухы'в* (Я, с. 8); *прышыхова'ты* (див.: *шихувати* 'готувати щось' (Арк., т. 2, с. 265)), пор.: *Трэ'ба шо йі'сты прышыхова'ты* (Я, с. 56); *лёкоті'ты* (див.: *лёкотіты* 'дрижати, тремтіти' (ДСБ, с. 123)), пор.: *Лицо' було' зму'чанэ. Гру'ды лёкоті'лы* (Я, с. 16); *вмоцёва'ты* (див.: *моцуватис* 'вмоцуватися на якомусь місці, кублітис' (Арк., т. 1, с. 321), *моцоваць* 'пробувати на міцність' (Тур., т. 3, с. 95)), пор.: *Гла'внэ, коб нам до'брэ рэ'бра вмоцёва'ты* (Я, с. 23); *духва'ты* (див.: *духваць* 'думати, міркувати, сподіватися' (СБГ, т. 2, с. 109), із пол. *dufać*), пор.: *За'рэ, поніма'йіш, я духва'ю, шо ны захворі'ю* (Я, с. 24); *кыці'каты* (див.: *кіцікатэ* 'лоскотати' (ДСБ, с. 95), пор.: *А як дотыка'тысь до йіх, Я'ныс, то як? болы'ть? брыны'ть? кыці'кае?* (Я, с. 31); *владкова'ты* (див.: *ладоваць* 'готувати, порядкувати' (Тур., т. 3, с. 9)), пор.: *Трэ'ба будэ тобі' пості'ль владкова'ты там на за'пычку* (Я, с. 14); *ошоломы'ты* (див.: *пришоломити* 'приголомшити' (ЕСУМ, т. 6, с. 452)), пор.: *Однэ'е мое' рожде'ніе йіх обыё'х ошоломы'ло* (Я, с. 88); *окрыя'ты* (див.: *окрыяты* 'одужати' (ДСБ, с. 153)), пор.: *За'рэ вжэ окрыя'в бильш-мэ'нч* (Я, с. 92); *сповня'ты* (див.: пол. *pełnić* 'виконувати'), пор.: *Іва'н свою' робо'ту сповня'е быз вся'кых дога'н* (Я, с. 33); *ра'йітысь, пора'йітысь* (див.: *нараяти* 'порадити' (Арк., т. 1, с. 338)), пор.: *Алэ' нам трэ'ба оды'н одного' дыржя'тысь, помага'ты оды'н одному', сове'туватысь, ра'йітысь* (Я, с. 53), *А пора'йітысь с кым?* (Я, с. 62); *прыпомі'туваты* (див.: *прыпамятываць* 'пригадувати' (СБГ, т. 4, с. 152)), пор.: *Да й сам будыш прыпомі'туваты свою' мо'ву* (Я, с. 58); *подухвалі'шаты* (див. *подуфалий* 'зухвалій' (ЕСУМ, т. 2, с. 149)), пор.: *Я'ныс вжэ пудрі'с і подухвалі'шав* (Я, с. 39); *йня'тысь* (див.: *йінятис'я* 'зустрічатися', *нятис'я* 'братися' (ЕСУМ, т. 2, с. 326)), пор.: *Шчаслы'ва до'ля йняла'сь на'шым та'товы й ма'мы* (Я, с. 87); *нара'вытысь* (див.: *наравіцца* 'подобатися' (Тур., т. 3, с. 155), рос. *нравиться*), пор.: *І я ны дружы'ла с ты'мы хло'пцямы, ны нара'вылысь вони' мыні'* (Я, с. 8). На жаль, без авторських приміток не вдалося достеменно з'ясувати значення дієслів у таких реченнях: *А то і я надё'гався за гэ'тыю косо'ю* (Я, с. 13); *Ну, мойі' козаки' вжэ*

роскама'рують на дворі' (Я, с. 19); *А так як я сты'шчу Ма'ньцы прыдложэ'ніе робы'ты* (Я, с. 67).

Помічено локально марковані прислівники, зокрема архаїзм *лі'тюсь* (див.: *літюсь* 'торік' (ДСБ, с. 123), із псл. **lētosъ* 'цього року, цього літа; найближчого року, найближчого літа' (ЕСУМ, т. 3, с. 269)), пор.: *А в твої'х господарі'в лі'тюсь два пастухы' змыны'лось* (Я, с. 8), та дериват від нього *поза'літюсь* (див.: *позалі'тюсь* 'позаторік' (Арк., т. 2, с. 63)), пор.: *А лі'тюсь і поза'літюсь я мно'го-мно'го хворі'в* (Я, с. 12); германізм (через польське посередництво) *ры'хтык* (див.: *рихтик* 'якраз, саме так' (ДСБ, с. 197), із нім. *richtig* 'правильний, відповідний' (ЕСУМ, т. 5, с. 85)), пор.: *О, ры'хтык так, пуд дэ'рыво* (Я, с. 90). Також зауважено лексеми *кро'хы* (див.: *крохы* 'трохи' (ДСБ, с. 111)), пор.: *Нагны'сь кро'хы, Іва'нку* (Я, с. 8); *дробы'ну* (див.: *дробынка* 'небагато' (ДСБ, с. 58)), пор.: *Хай дробы'ну опочы'нэ, побудэ' вдо'ма* (Я, с. 21); *нычо'го* (див.: *нычого* 'погано' (ДСБ, с. 148)), пор.: *Нам попада'лысь такы'йі пастухы', шо нычо'го, пога'но па'слы* (Я, с. 13); *ё'мко* (див.: *ёмко* 'швидко', 'дуже, міцно' (ДСБ, с. 63)), пор.: *Сам? Сыба' втомы'всь ё'мко* (Я, с. 23); *мусо'во* (див.: *мусово* 'обов'язково' (ДСБ, с. 136)), пор.: *Ну, а по'кы жывэ'ш в нас, то мусо'во і ны соро'мся* (Я, с. 39); *навыдо'ццы* (див.: *навідоку, навідоццы* 'на видноті' (СБГ, т. 3, с. 124)), пор.: *На'вэть невыдо'ццы шра'мув, то й хороство' ліца' ліпш ба'чыш* (Я, с. 47). Федір Климчук зафіксував і вставне слово *му'сыть* (див.: *мусить* 'мабуть' (Арк., т. 1, с. 325)), пор.: *Тоды' бі'глы ня'кы лю'дэ, му'сыть дэсь грэ'кы втыка'лы* (Я, с. 9).

Використано кілька найменувань зі сфери господарювання, побуту: *свыро'ночок* (див.: *свиرونк* 'будівля для сільськогосподарського реманенту' (Арк., т. 2, с. 138), біл. *свірон*), пор.: *Свыро'ночок вжэ став бы ёго' ко'мнатка* (Я, с. 17); *займанкы'* (див.: *займанець* 'помічник пастуха, який засмає корів у череду', 'пастух, який пасе чужі корови за продукти харчування' (Арк., т. 1, с. 163)), пор.: *Ба'тько ёго', шось пырыду'мав, там ко'ло до'мы займано'к набра'в* (Я, с. 13); *кро'ватъ* (див.: *кроваць* 'ліжка' (Тур., т. 2, с. 235)), пор.: *Пырынысэ'мо туды' ты'йі шыро'кы кро'ваты* (Я, с. 28); *пі'рнач* (див.: *пірнач* 'перина' (ДСБ, с. 167)), пор.: *Тут і пі'рнач е. Мо'жэ холодня'во будэ, то пі'рначом надэ'нытэсь* (Я, с. 31); *руба'шка* (пор.: *рубашка* 'чоловіча кольорова сорочка' (Арк., т. 2, с. 130)), пор.: *Руба'шка була' росшчэ'пляна і выдні'лось кро'хы шра'ма* (Я, с. 16); *ганавы'ці* (див.: *ганавыці* 'штани' (ДСБ, с. 42), *нагавыці*

‘т. с.’ (ДСБ, с. 140)), пор.: *Був го'лий, в одны'х ганавы'цях* (Я, с. 46); *пудвы'чка, пудвы'чычка* (див. *подвычка* ‘стрічка’ (ДСБ, с. 172)), пор.: *Ну, колы' так, на, Та'нька, шэ пудвы'чычку (ле'нту)... тут так знадобы'лась, така'я вышнё'ва пудвы'чычка* (Я, с. 60), – *Дя'ку, – сказа'ла Та'нька, быручы' пудвы'чку* (Я, с. 60); *кручо'к* (див.: *кручок* ‘пляшечка місткістю 100–125 г’ (Арк., т. 1, с. 260)), пор.: *Тут в мынэ' на шчя'сьце кручо'к горі'лки е (1/8 лі'тра)* (Я, с. 53); *лу'сточка* (див.: *лустка, лусточка* ‘скибка хліба’ (Арк., т. 1, с. 294)), пор.: *Нама'зали по лу'стоццы хлі'ба з мэ'дом* (Я, с. 18).

Абстрактну лексику презентовано назвами *прыступ'н* (див.: *прыступ* ‘завзятість’), пор.: *Ну, як в прыступ'ны отпраля'лы свою' дыты'ну* (Я, с. 39); *хороство'* (див.: *хороство* ‘краса’ (Арк., т. 2, с. 232)), пор.: *Тако'е хороство' хло'пэць, шо ну* (Я, с. 41); *упомы'ток* (див.: *упомы'ток* ‘спомин’ (ДСБ, с. 239)), пор.: *Подары'в ёму' дэ'шо с свэ'йі робо'ты, шоб був упомы'ток, шо пода'рок од грэ'ка* (Я, с. 80); *ганьба* (див.: *ганьба* ‘гандж’ (Арк., т. 1, с. 85)), пор.: *А шоб яка'я мызэ'рнынька ганьба в йім була' – аныя'кыйі* (Я, с. 81).

Зауважено й інші локально марковані лексеми, зокрема *довг* (див.: *довг* ‘борг’, псл. **d^blgъ* (ЕСУМ, т. 2, с. 99–100)), пор.: *Якы'й мо'жэ буты довг* (Я, с. 53); *мо'лыці* (див.: *мо'глиці* ‘кладовище’ (Арк., т. 1, с. 317)), пор.: *Мы ходы'лы ра'зом на мо'лыці, на мого'лы на'шых ма'мы й та'та* (Я, с. 8); *груд, грудок* (пор.: *груд, грудок* ‘підвищене, відносно сухе місце серед болота’ (Арк, т. 1, с. 110)), пор.: *Шэ там кро'хы груды' оста'лось* (Я, с. 21), *Дава'й ході'м на грудок, посыдімо, опочы'ньмо* (Я, с. 13); *козля'к* (див.: *козляк* ‘будь-який їстівний гриб, окрім білого’ (ДСБ, с. 100)), пор.: *До'брэ було' б і на рі'чку сходыты... І в козлякы' – гэ'то в грыбы'* (Я, с. 34); *занэ'ндзаный* (див.: *заненджаний* ‘худий, занедбаний’ (Арк., т. 1, с. 172), пол. *peźny* ‘жалюгідний’), пор.: *Я, Я'ныс, такы'й занэ'ндзаный, ныкуды'шныий і ны на шчо ны ва'ртыий* (Я, с. 39); *гы'мпыт* (див.: *гімпит* ‘раптовий порив (імпульс)’ (Арк., т. 1, с. 90), із пол. *impet*), пор.: *Гэ'та йі'ха радость аж бы гы'мпытом вда'рыла Я'нысовы в ліцо'* (Я, с. 66); *труска'вочныий* (див.: *трускавка* ‘полуниця’ (Арк., т. 2, с. 211), із пол. *truskawki*), пор.: *І вин вы'йняв два літро'вых сло'йкы труска'вочного варэ'ння* (Я, с. 93).

Федір Климчук у текст повісті увів також росіянізми (на жаль, берестейську говірку і зараз безжально витісняє російська мова).

Декілька діалектних слів не вдалося знайти в тих лексикографічних працях, які фіксують поліську лексику (тут

доречними були б примітки самого автора): *нывпра'вка*, пор.: *До'брэ було' б мыні' поможты' сво'ёму господаревы ра'нкув зо два покосы'ты, а то в ёго' нывпра'вка* (Я, с. 22); *гы'рынько*, пор.: *Ныма' мыні' гы'рынько колы'* (Я, с. 14); *прышыбэ'нькы*, пор.: *Хло'пці повстава'лы, побра'лы свойі' прышыбэ'нькы* (Я, с. 52); *опыта'тысь*, пор.: *Так опыта'йімось, ны буду' руку' подава'ты* (Я, с. 57); *духва'лыі*, пор.: *Такы'й хоро'шыі да ро'слыі, да в плэ'чух духва'лыі* (Я, с. 55).

2.3 Берестейська говірка в романі Наталки Бабіної «Бодай, Будка»

Наталка Бабіна – білоруська письменниця і журналістка українського походження; народилася в с. Заказанка на Берестейщині, мешкає в Мінську (Республіка Білорусь); пише прозу білоруською та українською мовами, частково використовуючи елементи рідної західнополіської говірки.

2019 р. в Білорусі (того самого року – і в Україні) опубліковано роман Наталки Бабіної «Бодай, Будка», який написано українською літературною мовою з використанням лексичних, окремих фонетичних та морфологічних фактів української берестейської говірки. Сама авторка, яка докладає багато зусиль, доводячи білоруській громадськості, зокрема в численних виступах та публікаціях у ЗМІ, типово український (з мовного погляду) характер берестейського ареалу, зізнавалася, що написати роман саме українською – це був давній задум, а також один із суттєвих аргументів, що вона таки українка, що українська мова для неї, а отже, і для її земляків рідна й цілком природна.

Текст Наталки Бабіної за фонетичними параметрами загалом відповідає українському літературному стандарту, тому зовсім обмежено відображає релевантну рису північного наріччя – відмінну від літературної мови рефлексію давніх голосних *o, *e, *ě, *ę, *y, *i. Наприклад, порівняно небагатьма прикладами підкреслено рефлексію етимологічного *o > [o], [y] в ненаголошених новозакритих складах: *одкрив* (Б, с. 165), *оддай* (Б, с. 248), *одразу* (Б, с. 5), *одпустіте* (Б, с. 7), *досталося* (Б, с. 35), *познала* (Б, с. 82), *косткі* (Б, с. 75), *гольшини* (Б, с. 162), *гуляччя* (Б, с. 201), *з гуляк* (Б, с. 18), *стульці* (Б, с. 91), *пудпалюпахи* (Б, с. 17), *спудниця* (Б, с. 58), *уддай, пуйду* (Б, с. 139). Лише двічі авторка позначила розвиток *o > [o] в наголошеному новозакритому складі: *ногтів* (Б, с. 71), *з прорви*

(Б, с. 90), натомість із говірки перейняла структуру *мніго* ‘багато’ (Б, с. 8), де рефлексія **o > [i]* у відкритому складі під наголосом відображає результат аналогії до новозакритого складу, як-от: *немніжко* ‘небагато’ (Б, с. 13). Так само лише зрідка в текстах маніфестовано розвиток ненаголошеного **ě > [и], [е]*: *вбиги* (Б, с. 216), *квитюча* (Б, с. 62), *випрещаними* (Б, с. 146), *цепáми* (Б, с. 36), *на стени* (Б, с. 124); використана один раз словоформа *рени* (Б, с. 101) з наголошеним [е]-рефлексом **ě*, припускаємо, відображає не так рису місцевої говірки, як вплив білоруської літературної мови. Зовсім спорадично Наталка Бабіна передає характерну для північного ареалу рефлексію **у > [i]* у звукосполученнях **гы, *кы, *хы*: *три моргі* (Б, с. 222), *сокіри* (Б, с. 16), *якійсь* ‘якийсь’ (Б, с. 40), натомість без цієї зміни вжито сполучник, частку *хиба* (Б, с. 35).

Зі своєї говірки авторка перейняла й варіант *вісив* ‘висів’ (Б, с. 131), де однозначно трактувати зв’язок [i] з **i* чи **ě* складно з огляду на паралельні форми псл. **visěti / *věsiti* (ЕСУМ, т. 1, с. 408), а також структуру *глубоко* (Б, с. 139), де кореневий вокалізм відображає рефлекс псл. **glqb-*, паралельного до псл. **glyb-* (ЕСУМ, т. 1, с. 523), словоформу *дірки* (Б, с. 45), що безпосередньо продовжує псл. **dira* (ЕСУМ, т. 2, с. 920). Лексема *хріститься* (Б, с. 217), яку теж узято з західнополіської говірки, показує нетиповий розвиток **рѣ > [ри]* в наголошеній позиції за аналогією до ненаголошених рефлексів.

Небагатьма прикладами передано специфіку позиційної реалізації в берестейській говірці сучасних голосних. Наприклад, фонема [e] після шиплячих у ненаголошеній позиції може реалізуватися у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [a], що відобразила й Наталка Бабіна: словоформи *чарені* (Б, с. 34), *чаренятами* (Б, с. 33), які позначають місце з грибами, засвідчують результат семантичної і фонетичної модифікацій загальноживаного *черінь* ‘вогнище; під печі; майдан, простір’, що продовжує псл. **čerěнь* (ЕСУМ, т. 6, с. 306); натомість у випадку *черниці* ‘чорниці’ (Б, с. 162) збережено **e* без лабіалізації, як у літературній мові, чи власне говіркових видозмін. Використаний у тексті Наталки Бабіної варіант з *натрів* ‘з нетрів’ (Б, с. 61), можливо, ілюструє характерне для частини західнополіських говірок обниження і розширення артикуляції наголошеного [e] в напрямку до [a]. Кількома прикладами передано характерну для північного ареалу лабіалізацію сучасного [e] після м’якого приголосного перед

твердим: *вітюр* (Б, с. 121), *одьон* (Б, с. 118) < **одьнь*, *вмикньоне* (Б, с. 70), *замкньона* (Б, с. 88); лише один раз позначено підвищення і розширення артикуляції ненаголошеного [e] > [и]: *вылыке* (Б, с. 139). Як і в говірці, Наталка Бабіна зберігає [o] без посилення його лабіалізації в суфіксі *-ова-* та деяких інших випадках, як-от: *сировато* (Б, с. 19), *здивовання* (Б, с. 94), *давновато* (Б, с. 131), *годованців* (Б, с. 36), *покоштувала* (Б, с. 12).

Особливості західнополіської системи консонантизму авторка передає лише спорадично; простежено, зокрема, депалаталізацію вібранта: *ратувалися* (Б, с. 17), *радюгу* (Б, с. 240), *гарачинь* (Б, с. 216), *бура* (Б, с. 184), *грукот* (Б, с. 194), *впранути* (Б, с. 36); ствердіння шиплячих: *в Дуричи* (Б, с. 189), *до фермерши* (Б, с. 193), *зачиску* (Б, с. 22), *дúши* (Б, с. 56); депалаталізацію консонантів перед рефлексами ненаголошеного **ě*: *вбиги* (Б, с. 216), *квитюча* (Б, с. 62), *випрещаними* (Б, с. 146), *цепáми* (Б, с. 36), *на стені* (Б, с. 124); ствердіння свистячих у деяких позиціях: *з колодязу* (Б, с. 103), *ножицями* (Б, с. 79), *на картоплискові* (Б, с. 182), *тицнув* (Б, с. 198), *тлумиско* (Б, с. 108); так звану четверту неперехідну палаталізацію задньоязикових та [г] у звукосполюках **гы*, **кы*, **хы*: *три моргі* (Б, с. 222), *сокіри* (Б, с. 16), *якійсь* ‘якийсь’ (Б, с. 40); заступлення [ф] > [хв]: *Хведька* (Б, с. 178); протезу [г]: *гольшини* (Б, с. 162), *гозері* (Б, с. 245), *гозеро* (Б, с. 122), *гоко* (Б, с. 139), або, навпаки, збереження форм без протези: *узьких* (Б, с. 32), *огонь* (Б, с. 54), *огнисько* (Б, с. 101); прогресивну асиміляцію за способом творення у групі [мй] > [мн’]: *мняса* (Б, с. 157), *мняв* (Б, с. 116); прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [шв] > [шм]: *шмидко* (Б, с. 16); вставлення неетимологічних приголосних: *радиво* (Б, с. 217); апокопу: *зара* (Б, с. 186); афезу: *шов* (Б, с. 55), *лисapedi* (Б, с. 26).

Наталка Бабіна окремими штрихами відображає західнополіські локальні особливості й на рівні словотвору та словозміни. Специфіку субстантивного формотворення передано, зокрема, через історично закономірні флексії *-и* у формах М. в. одн. іменника с. р. II відм. м’як. гр.: *на полі* (Б, с. 165), Р. в. одн. іменників III відм.: *лугів Смерти* (Б, с. 245), *посували крові* (Б, с. 32), *в плямах крові* (Б, с. 41), *з задумливости* (Б, с. 60), *до радості* (Б, с. 64), а також Н. в., З. в. мн. іменника ж. р. з колишньою **ї*-основою: *ломити кости* (Б, с. 244), *болять кости* (Б, с. 246); архаїчну флексію *-юм* < **-емь* у формах Д. в. мн. на зразок *цім людям* (Б, с. 36), *дати свинюм та гусюм* (Б, с. 48); архаїчну форму О. в. одн. іменника IV відм. з

давньою **t*-основою: *котенятом* (Б, с. 122); більшу порівняно з літературною мовою частотність флексій *-ові*, *-ови*, *-еви* у формах М. в. одн. іменників II відм.: *на снігові* (Б, с. 6), *у бігові* (Б, с. 197), *у крикові* (Б, с. 200), *на люстрові* (Б, с. 116), *на картоплискові* (Б, с. 182), *у набірчикові* (Б, с. 193), *на лицеві* (Б, с. 146); специфічні локальні форми Р. в., З. в. одн. іменника *мати*: *від матира* (Б, с. 50), *по стопам матера* (Б, с. 142), *свою матера* (Б, с. 185), *згубили матера* (Б, с. 47); організовані за зразком тв. гр. форми іменників ж. р. історично м'як. гр. в О. в. одн.: *за Маньою* (Б, с. 206), *мережою* (Б, с. 89); форму К. в. іменника ч. р. з нульовим закінченням, що відображає аналогію до Н. в.: *Толік, то ти?* (Б, с. 181), *Толік, ти думаєш...* (Б, с. 243), *Толік, ти мене любиш?* (Б, с. 243); флексію *-и* як рефлекс ненаголошеного **ě* в М. в. одн. іменників тв. гр.: *в ліси* (Б, с. 158), *у ліси* (Б, с. 122), *в свѣтри* (Б, с. 163), *в цѣркви* (Б, с. 165), *у світи* (Б, с. 252), *на папери* (Б, с. 35), а також у Д. в. іменників I відміни тв. гр.: *подарувала цѣркви* (Б, с. 7) та ін. Наталка Бабіна, очевидно, за зразком своєї говірки використовує також архаїчну форму іменника давньої **ĭ*-основи *долонь* (Б, с. 154); передає відмінне від літературної мови граматичне значення роду іменників у випадках *йшла колієм* (Б, с. 10), *болочу мозоль* (Б, с. 30), *упав пачок запалок* (Б, с. 81), *з багни* (Б, с. 36); відмінює чужомовне слово *шосе* як іменник II відм. ч. р.: *біля шосу* (Б, с. 69), *шосом* (Б, с. 82), *по шосі* (Б, с. 82); вживає специфічну збірну форму *люддя* 'створіння, подібні на людей, але не люди' (Б, с. 61), надаючи їй граматичного значення то с. р., то мн.

Локальні особливості прикметникового формотворення передано небагатьма явищами. Простежено, зокрема, використання повних нестягнених форм ж. р. та мн.: *зелэная вышня* (Б, с. 125), *Наталка радая* (Б, с. 5), *зеленіі моховинки* (Б, с. 215), *дідо розумніі* (Б, с. 6), *такіі міцніі* (Б, с. 8), *передніі ноги* (Б, с. 6), *рукави задовгіі* (Б, с. 8), а також форми М. в. прикметників ж. р. з флексією *-ий*, що, очевидно, відображає рефлексію **o* > [и] в закритому наголошеному складі: *на довгий стрісі* (Б, с. 225), *на сухий бэрэзі* (Б, с. 125).

Деякими виразними штрихами позначено місцеві особливості системи форм займенника. Авторка використовує унікальний західнополіський варіант займенника другої особи *віте* (Б, с. 69); нестягнені форми вказівного займенника на зразок *тая* (Б, с. 185), *тую* (Б, с. 6), *тоє* (Б, с. 154), *тіі* (Б, с. 104); структуру *тамтой* (Б,

с. 52) для вираження вказівки на більшу віддаленість об'єкта; стягнену форму Д. в. присвійного займенника *твій*: *твому котові* (Б, с. 128); полонізм *ніц* 'нічого' (Б, с. 5); неозначені займенники *невадно що* (Б, с. 158), *комуся* (Б, с. 11); поєднує вказівні займенники з часткою *о*: *оцей-о Німець* (Б, с. 32), *отим-о пристроєм* (Б, с. 9), *о в цьому теплі* (Б, с. 218) та ін. У конструкціях *цім людом* (Б, с. 36), *за цім ховалося* (Б, с. 101) форми Д. в. мн. та О. в. одн. ілюструють наслідок вирівнювання давніх варіантів м'як. гр. *симъ*, *симь* за зразком відповідних форм тв. гр. *тѣмъ*, *тѣмь*; у випадку *в теї ж Ірки* (Б, с. 101) засвідчено, навпаки, результат вирівнювання давньої форми Р. в. займенника тв. гр. *тоѣ* за зразком відповідної структури м'як. гр. *сеѣ*.

Специфіку дієвідмінювання ілюструють прості форми наказ. сп., зокрема архаїчні 2 ос. мн. (часом вони поширені спонукальною часткою *-но*): *помовчіте* (Б, с. 176), *говоріте* (Б, с. 248), *одпустіте* (Б, с. 7), *поясніте* (Б, с. 94), *сходіте* (Б, с. 117), *ідіте-но* (Б, с. 233), *зломіте-но* (Б, с. 243), аналогічного походження форма 1 ос. мн.: *ходьмо* (Б, с. 165), форма 2 ос. одн. *ти* (Б, с. 37) з утраченим кінцевим [й]; інфінітиви на зразок архаїчного *січи* (Б, с. 29) чи гібридного *бігчи* (Б, с. 82), що ілюструє контамінацію старої форми *бічи* та нової *бігти*; архаїчна форма 3 ос. мн. теп. ч. зі збереженим кінцевим [г] в основі: *бігутъ* (Б, с. 216) та ін. Авторка за народнорозмовною традицією використовує й так званий давноминулий час: *поповзла була* (Б, с. 154) тощо.

Говіркову специфіку на рівні словотвору ілюструють західнополіські деривати *кресиво* 'кресало' (Б, с. 157), *щавух* 'щавель' (Б, с. 227), *жнея* 'жниця' (Б, с. 222), *губляти* 'губити' (Б, с. 27) (пор. також словоформу *гублялися* (Б, с. 99)), *придумляє* 'придумує' (Б, с. 223), *видумляю* 'видумую' (Б, с. 54), *противливе* 'противне' (Б, с. 122), *велизний* 'величезний' (Б, с. 15), *голубових* 'голубих' (Б, с. 216), *спішувалися* 'поспішали' (Б, с. 222), *зутикалися* 'стикалися' (Б, с. 54), *подається* 'здається' (Б, с. 30) тощо. Наталка Бабіна засвідчила архаїчні займенникові прислівники *нигди* 'ніколи' (Б, с. 155), *зкіля* 'звідки' (Б, с. 206), *зколя* 'т. с.' (Б, с. 91), *сколя* (Б, с. 94), *зтиля* 'звідти' (Б, с. 122), *зціля* 'звідси' (Б, с. 117), *покуль* 'поки' (Б, с. 209); поєднала прислівники займенникового походження з указівною часткою *го*: *онде-го* (Б, с. 34); активно використала місцеві форми вищого ступеня порівняння прислівників: *міцній* (Б, с. 158), *правій* (Б, с. 160), *ясній*, *прозорій* (Б, с. 162), *теплій*, *гарячій* (Б, с. 242),

далій (Б, с. 9), раній (Б, с. 96), безпечній (Б, с. 91), вищій (Б, с. 148), нижчій (Б, с. 30), легшій (Б, с. 120), глибшій (Б, с. 243), ближчий (Б, с. 108); маніфестувала й інші локальні деривати на зразок *посусідську* (Б, с. 48), *колись-колись* ‘дуже давно’ (Б, с. 55), *сют-тут* ‘то тут, то там’ (Б, с. 205), *напроцки* ‘навпрошки’ (Б, с. 161) та ін. У текст роману з західнополіської говірки взято й присудкове слово *можня* ‘можна’ (Б, с. 96).

У романі помічено лише деякі виразні локальні особливості синтаксичного рівня. Активно використано конструкції так званої пошанної мн.: *дідо були, дідо сиділи, дідо лежали* (Б, с. 4), *тато збиралися, пообіцяли, тато були бліді і одразу лягли, дідо хворі* (Б, с. 5), *діло розумній, баба хрестяться та вітаються, кажуть баба* (Б, с. 6); говіркові прийменники *кіля, з-за* відповідно до нормативних *біля, через*: *чекати кіля столу* (Б, с. 26), *крутила пальцем кіля лоба* (Б, с. 32), *стілець кіля стіни* (Б, с. 94), *з-за її гріха* (Б, с. 185), *з-за того, що вона... вигнала* (Б, с. 185); сполучник, частку *нисе* як еквівалент нормативного *ніби*: *І ось я його нисе видирала з себе* (Б, с. 4); *Їм нисе вдалося це зробити непомітно* (Б, с. 125), *Все складалося так, нисе бог на їхньому боці* (Б, с. 68); сполучне слово *покуль* ‘поки’ та сполучник *коб* ‘щоб’: *Хлопці губилися в здогадках, аж покуль на одній з ділянок не завважили чоловіка* (Б, с. 209), *Підкладала поліниця, коб хоча б закипіло* (Б, с. 102), *Коб звідсіль вибратися... мені треба повзти наперед* (Б, с. 109) тощо.

Як еквіваленти стверджувальних речень авторка за традицією говірки використовує слова *бодай, але*, пор. у діалогах:

- *Хватить же стільки?*
- *Бодай!* (Б, с. 196).
- *Толік, ти мене любиш?*
- *Так, – відказав він з могили.*
- *А кохаєш?*
- *Але, – і подивився на мене, щоб я не сумнівалася* (Б, с. 243).

Крім того, щоб читач адекватно сприйняв текст, до цього фрагмента дібрано ще й відповідний заголовок: «*Але*» в значенні «*так*» (Б, с. 241).

Для відображення місцевого колориту Наталка Бабіна використала й деякі локально марковані лексеми, зокрема назви людей за різними ознаками: *наврята* ‘набридлива людина’ (Б, с. 111), *ненаїда* ‘ненажера’ (Б, с. 6), *роверист* ‘велосипедист’ (Б, с. 69), *мужик* ‘чоловік’ (Б, с. 156); найменування будівель та їх частин:

реміза ‘велике порожнє приміщення’ (Б, с. 23), *вушак* ‘одвірок’ (Б, с. 6), *коворот* ‘ворота’ (Б, с. 8), *вишки* ‘горище в хліві’ (Б, с. 236), *полап* ‘стеля’ (Б, с. 51); назви одягу та суміжних понять: *ногавиці* ‘штани’ (Б, с. 102), *опинка* ‘плахта, запаска; фартух’ (Б, с. 190), *опинянка* ‘велика хустка’ (Б, с. 116), *велюн* ‘фата’ (Б, с. 68), *зреб’я* ‘домоткане полотно’ (Б, с. 193), *обцасик* ‘каблук’ (Б, с. 24), *впранутися* ‘одягтися’ (Б, с. 11), *під циганку* ‘спосіб зав’язувати хустку’ (Б, с. 246); найменування рослин і грибів та суміжних понять: *бар’яки* ‘сосни’ (Б, с. 9), *трускавки* ‘полуниці’ (Б, с. 162), *баранці* ‘брусниця’ (Б, с. 115), *лотать* ‘латаття’ (Б, с. 62), *журахлини* ‘журавлина’ (Б, с. 123), *вишар* ‘торішня трава’ (Б, с. 36), *справедливі гриби* ‘білі гриби’ (Б, с. 115), *губи* ‘всі їстівні гриби, крім білих’ (Б, с. 115), *чарені, чаренята* ‘місця, де ростуть гриби’ (Б, с. 33–34), *косачі* ‘якісь (?) квіти’ (Б, с. 32), *кохїлка* ‘якась (?) рослина’ (Б, с. 62), *печурки, пудпалюпахи* ‘якісь (?) гриби’ (Б, с. 17), *шипота* ‘опала хвоя’ (Б, с. 6); назви тварин та птахів: *вепрук* ‘кабан’ (Б, с. 127), *туркавка* ‘горлиця’ (Б, с. 18), *вуткач* ‘одуд’ (Б, с. 53), *деряба, мухоловиця, очеретівка-барсучок* ‘якісь (?) птахи’ (Б, с. 53); дієслівну лексику: *зохматися* ‘зібратися’ (Б, с. 46), *капсеніти* ‘проводити час бездіяльно’ (Б, с. 93), *шухнутися* ‘заворушитися (про гілки)’ (Б, с. 201), *зганути* ‘пригадати’ (Б, с. 155), *мильгинути* ‘промайнути’ (Б, с. 45), *мкнути* ‘рухатися’ (Б, с. 109), *помкнути* ‘кинутися’ (Б, с. 42), *сигнутися* ‘кинутися бігти’ (Б, с. 82), *заврацяти* ‘завертати’ (Б, с. 194), *бзюмкати* ‘дзичати’ (Б, с. 36); прислівникову лексику: *рихтик* ‘достоту’ (Б, с. 93), *допіру* ‘зараз’ (Б, с. 165), *знарошна* ‘зумисне’ (Б, с. 184), *мніго* ‘багато’ (Б, с. 8), *немніжко* ‘небагато’ (Б, с. 13), *змаленьства* ‘змалку’ (Б, с. 17); деякі назви зі сфери традиційної культури: *наруби* ‘дерев’яні колоди на могилах’ (Б, с. 60), *перепитки, запоїни, сумовини, вінок* ‘етапи передвесільного обряду’ (Б, с. 68); одиничні назви інших тематичних груп: *їдло* ‘їжа’ (Б, с. 81), *плянти* ‘ділянки’ (Б, с. 122), *околичність* ‘деталь’ (Б, с. 139), *віда* ‘знання’ (Б, с. 88), *люстро* ‘дзеркало’ (Б, с. 79), *котурхи* ‘патли’ (Б, с. 90), *щїпта* ‘щїпка’ (Б, с. 102), *мусить* ‘мабуть’ (Б, с. 154), *бодай* ‘мабуть’ (Б, с. 171), *лейці* ‘віжки’ (Б, с. 6), *золотко* ‘фольга’ (Б, с. 25), *хлюбка* ‘прутик’ (Б, с. 163), *слоїк* ‘скляна банка’ (Б, с. 212), *смочок* ‘сосок’ (Б, с. 236) та ін.

У книжці значення діалектних слів переважно (але, на жаль, не завжди) витлумачене в примітках. Деякі лексеми пояснює сама авторка в тексті, вживаючи поряд літературний відповідник або

коментуючи значення, як-от: *В наших місцях усі гриби, крім справедливих, називають губи* (Б, с. 115); *Біля купини все всипано брусницями (у них їх звать баранцями)* (Б, с. 115).

Зрідка письменниця, яка зовсім недавно опанувала літературну українську мову, устами своєї головної героїні вагається, який із відомих їй синонімів говірковий, а який представляє стандарт, яка мова їй рідніша – діалектна чи літературна: *Я не їла нигди (чи ніколи?) в житті. Я в нього ніколи (чи нигди?) не бачила* (Б, с. 157); *Як ми маємо говорити: ніц – чи нічого? геть – чи зовсім? ніколи – чи нигди? Яка оця справжня мова нашої землі?* (Б, с. 188).

У романі постійно відчутно стурбованість і сум авторки, що українська говірка корінних мешканців Берестейщини зникає під натиском функційно потужнішої російської мови. Водночас висловлено ідею, що «говорити по-своєму», тобто української говіркою, – це єдиний спосіб уберегти від катастрофи через нашествя чужинців-«антигомів» не тільки Берестейщину, але й усю Білорусь: *Працездатна частина мешканців Будки... тепер мають розійтися навколишніми селами, провести там тлумачальну роботу, спонукнути людей для зміцнення звукового хвильового поля говорити по-своєму* (Б, с. 188). Саме звукове поле, створене розмовами «по-своєму», зрештою і знищить те страшне «люддя», яке вбивало мешканців Білорусі і фактично загрожувало існуванню країни.

2.4 Пінська говірка в збірці Олексія Диковицького «Онъдэ»

Олексій Диковицький – білоруський журналіст, заступник директора незалежного білоруськомовного телевізійного каналу «Белсат», що веде мовлення з Польщі. Мешкає у Варшаві (Республіка Польща). Народився в м. Пінську (Республіка Білорусь), виховувався в діда й баби в с. Містковичі на Пінщині, де від «тутейших» засвоїв свою першу мову – поліську («по-свойому»). 2021 р. у Варшаві побачила світ книжка «Онъдэ», суть і призначення якої автор влучно висловив у присвяті: *«Моюй зэмлі – Пыньшчыны. Мойім дідам, батькам і своякам, мойім зэмлякам, дякуючы якым я такый, який е»* (Д, с. 3). Вірші й оповідання в цій збірці, як зауважено в білоруськомовній анотації, написано «на палескай гаворцы, той яе версії, якую ужываюць жыхары ваколіцаў Пінску» (Д, с. 4).

Тексти створено всуціль типовою поліською говіркою, проте складено їх із використанням білоруської графіки (звичайно, вона не зовсім відповідає фонетичній системі північноукраїнського мовлення,

бо, наприклад, графема *ы* в білоруській мові позначає середній високий [ы], а для більшості українського ареалу, зокрема й берестейсько-пінської його частини, характерний новий передній високо-середній [и], що постав на місці давніх *у, *і). Водночас авторові вдалося досить чітко й переконливо передати колорит поліського (пінського) мовлення, до того ж на всіх рівнях, найповніше – на фонетичному.

Твори Олексія Диковицького ілюструють непослідовність еволюції етимологічного *о в наголошених новозакритих складах. В одних випадках автор позначає монофтонг [о]: *говорка* (Д, с. 13), *спокойно* (Д, с. 171), *род, поход* (Д, с. 213), *злость* (Д, с. 200), *подобный* (Д, с. 175), *горш* (Д, с. 223), *найгоршэ* (Д, с. 176), *сэнокос* (Д, с. 181), *горко* (Д, с. 183), *ногтём* (Д, с. 407), *скончыв* (Д, с. 325), *посный* (Д, с. 291), *покойныком* (Д, с. 322), *рок* (Д, с. 278), *порог* (Д, с. 227), *особно* (Д, с. 291) та ін.; в інших маніфестує [у]: *вун* (Д, с. 219), *суль* (Д, с. 395), *бульш* (Д, с. 218), *твуй, стульки* (Д, с. 171), *скульки* (Д, с. 204), *пузвульте, муг, свуй* (Д, с. 172), *буйса* (Д, с. 342), *буль муй* (Д, с. 189), *двур* (Д, с. 256), *пут* (Д, с. 275), *в лужку* (Д, с. 331), *труйка, двуйкы* (Д, с. 299), *рувным* (Д, с. 242), навіть *Буг* ‘Бог’ (Д, с. 195), *знув* ‘знов’ (Д, с. 238), *туй* ‘той’ (Д, с. 181), *музг* ‘мозок’ (Д, с. 408) < псл. **mozgъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 497) та ін. За аналогією [у] засвідчено й у відкритому складі: *з булём* (Д, с. 195), *бэз булю* (Д, с. 218). Часом дуалізм [о] / [у] поет засвідчив і в передаванні звукової структури того самого чи спільнокореневих слів: *ноч* (Д, с. 284), *нуч* (Д, с. 315), *ровно* (Д, с. 285), *рувно* (Д, с. 267), *гнойна* (Д, с. 284), *гнуи* (Д, с. 327).

У ненаголошеній позиції в новозакритих складах здебільшого використано [о]: *старость* (Д, с. 13), *мудрость* (Д, с. 176), *нэпэвность* (Д, с. 289), *радость* (Д, с. 200), *радостью* (Д, с. 214), *войну* (Д, с. 176), *выходный* (Д, с. 191), *окно* (Д, с. 184), *ольха* (Д, с. 256), *пірожка* (Д, с. 20), *од Роства* (Д, с. 24), *конца* (Д, с. 239), *кончаты* (Д, с. 240), *покончалы* (Д, с. 261), *хлопот* (Д, с. 312), *з родні* (Д, с. 343) та ін.; лише спорадично представлено структури з [у]: *выбур* (Д, с. 281), *пузній* (Д, с. 270). З історичного погляду закономірно збережено ненаголошений [о] у відкритому складі у випадках *конец* (Д, с. 202), *пры окэңцы* (Д, с. 192), *восэмдэсятъ* (Д, с. 386).

Дещо інші тенденції простежено в закінченнях змінюваних слів, де незалежно від наголосу майже без винятків передано рефлексію *о > [у], очевидно, через вирівнювання флексій: *батькув* (Д, с. 209),

языкув (Д, с. 263), вікув (Д, с. 194), мужыкув (Д, с. 221), понтув, капканув (Д, с. 236), нэрвув (Д, с. 263), за Советув, з фільмув (Д, с. 13), стрэсув, котікув (Д, с. 199), пахув (Д, с. 230), по лінії шляхэцкуй (Д, с. 175), мні біднуй (Д, с. 193), в новуй жызнi (Д, с. 317), на нэчыстуй сылі (Д, с. 256), в дідувуй хаті (Д, с. 287) та ін.; лише одиничними випадками – [о]: годов (Д, с. 13), [и]: в якым (Д, с. 172).

Певну специфіку у фіксації розвитку *o в новозакритих складах простежено й у структурі префіксів, прийменників (здебільшого йдеться про ненаголошену позицію). Наприклад, майже послідовно використано варіант пуд відповідно до давнього *подь: пудлітком (Д, с. 213), пудвэдуть (Д, с. 175), пудманом (Д, с. 187), пуддалыса, пудхалімства (Д, с. 203), з-пуд пэра (Д, с. 208), пуд порог (Д, с. 227) та ін., тільки один раз – под-: подчынышса (Д, с. 304); [у] маніфестовано в новозакритому складі й у префіксі по-: пуйты (Д, с. 273), пуйсты (Д, с. 176), пуйшов (Д, с. 255), пуйдэтэ (Д, с. 335). Натомість без винятків саме з [о] автор позначає од / от та до-, про-: од Роства (Д, с. 24), од роспачы (Д, с. 202), одкыну (Д, с. 231), однымае (Д, с. 247), одразу (Д, с. 260), отдаты (Д, с. 173) та дойду (Д, с. 238), дойшов (Д, с. 312), прорва (Д, с. 351), в прорві (Д, с. 350) і под. У деяких префіксах монофтонг [у] за аналогією розвинувся замість нового [о] відповідно до *ъ, як-от: вузьмы (Д, с. 244), вузьмэмо (Д, с. 272), хоча трапляються і закономірні з історичного погляду варіанти на зразок возьму (Д, с. 234).

На місці етимологічного *e в наголошеному новозакритому складі Олексій Диковицький в основному засвідчив лабіалізований [у], перед яким більшість приголосних, окрім шиплячих, зберігає історичну м'якість: жунка (Д, с. 239), жункою (Д, с. 173), жунцы (Д, с. 384), юй (Д, с. 198), з юй (Д, с. 320), привюз (Д, с. 255), завюв (Д, с. 310), люг (Д, с. 399), зацвюв (Д, с. 292); зрідка – [е], перед яким шиплячі зазнали депалаталізації: шэсть (Д, с. 402), сем (Д, с. 285); лише один раз трапився рефлекс [і]: втік (Д, с. 183); у ненаголошених новозакритих складах – переважно [е] після стверділого консонанта: осэнь (Д, с. 410), восэнь (Д, с. 409), промэнь (Д, с. 285), сэмнаццать (Д, с. 387); один раз – [о]: вэчор (Д, с. 244). У флексіях передано розвиток *e > [у] безвідносно до наголосу (шиплячі та свистячі перед цим монофтонгом стверділи): ковалюв (Д, с. 260), днюв (Д, с. 262), рублюв (Д, с. 273), тыжднюв (Д, с. 270), хлопцув (Д, с. 221), чырвонцув (Д, с. 268), ліпшуй (похвалы) (Д, с. 176), своуй (Д, с. 273), моуй (Д, с. 328), твоуй (Д, с. 176), всуй (зэмли) (Д, с. 267).

На місці давнього **ě* в наголошеній позиції домінує монофтонгічний рефлекс [i]: *розумінне* (Д, с. 215), *бігло* (Д, с. 215), *вспів* (Д, с. 175), *в світі* (Д, с. 218), *вічним* (Д, с. 187), *пувірать*, *провіру* (Д, с. 237), *пуввіку*, *чоловіком* (Д, с. 171), *віры*, *літ*, *йісты* (Д, с. 172), *обомліты* (Д, с. 208), *жэлізо* (Д, с. 253), *на колінях* (Д, с. 273), *сусідам* (Д, с. 277), *по-поліску* (Д, с. 176), *в лісі* (Д, с. 217), *гріх*, *хотіты* (Д, с. 218); можливий також [e], перед яким деякі приголосні, хоч і непослідовно, зберігають історичну м'якість: *цэлыі* (Д, с. 255), *цэны* (Д, с. 273), *цэныш* (Д, с. 266), *цэлу* (Д, с. 204), *крэпко* (Д, с. 278), *тэнь* (Д, с. 271), *на лэво* (Д, с. 362), *в лево* (Д, с. 211), *злева* (Д, с. 313), *меру* (Д, с. 391); рідко – [и]: *цвыллю* (Д, с. 326), *стрыхамы* (Д, с. 188).

Олексій Диковицький передав розмаїття в розвитку ненаголошеного **ě*, маніфестуючи то [e] після стверділого консонанта: *пэсочку* (Д, с. 205), *бэда* (Д, с. 174), *бэдняжка* (Д, с. 200), *совэсті* (Д, с. 191), *вэтрак* (Д, с. 234), *цвэтныйі* (Д, с. 274), *помэняеш* (Д, с. 197), *смэятыс*, *полэшук* (Д, с. 13), *змэнылоса* (Д, с. 175), *дэтыно*, *змэныты* (Д, с. 172), *сэнокос* (Д, с. 181), *стэна* (Д, с. 195), *над рэкуй* (Д, с. 207), *нэмым* (Д, с. 217), *слэпэц* (Д, с. 234); то трохи менш частотний [и]: *дытэй* (Д, с. 277), *всмыхаютса* (Д, с. 184), *спываты* (Д, с. 185), *заспывав* (Д, с. 207), *втыкав* (Д, с. 227), *втыкають*, *росцвытэ* (Д, с. 188), *свытанок* (Д, с. 198); в одиничних випадках – [i]: *діды* (Д, с. 171), [e] після м'якого бокового: *лекарства* (Д, с. 283), а також [o] в словоформах *поцолуваты* (Д, с. 173), *поцолував* (Д, с. 267), *цолував* (Д, с. 208), де лабіалізований рефлекс пов'язаний, очевидно, із впливом [y], що в наступному складі. Мабуть, у такий спосіб маніфестовано специфіку цього явища в пінській говірці.

Практично послідовно відображено типове для більшості українських діалектів злиття давніх **y*, **i* в новому звукові [и], що його автор позначає білоруською графемою *ы*: *жывэш*, *бачымо*, *ты*, *ходыш*, *спыныса*, *пытаты* (Д, с. 171), *пудывлюса*, *выглядыш*, *з лыца*, *робыты*, *забырай* (Д, с. 175), так само після задньоязикових та фарингального: *рукы*, *мукы*, *слэзонькы* (Д, с. 200), *дорогы* (Д, с. 207), *тулькы*, *скулькы*, *такый*, *могылы* (Д, с. 205) та ін., навіть в іменнику *дырка* (Д, с. 275), пор. псл. **dira* (ЕСУМ, т. 2, с. 920), та в частці *хыба* (Д, с. 13). Тільки зрідка відповідно до етимологічного **i* автор маніфестував [i], як-от: *нэправільну* (Д, с. 329), *правільно* (Д, с. 383), *нэсправэдліво* (Д, с. 330), *п'яті* (Д, с. 403).

У структурах *глубоку* (Д, с. 361), *глубыну* (Д, с. 407) кореневий вокалізм відображає рефлекс псл. **glqb-*, паралельного до псл. **glyb-* (ЕСУМ, т. 1, с. 523). Закономірний розвиток давнього носового заднього ряду представлено й у випадку *замуж* (Д, с. 25). Відповідно до ненаголошеного **ę* автор показує [а], перед яким приголосні, окрім губних, шиплячих, свистячих та вібранта, зберігають історичну м'якість: *языкув* (Д, с. 263), *місяцув* (Д, с. 248), *пувтысячы* (Д, с. 273), *пучалы* (Д, с. 259), *сэмнаццать* (Д, с. 387), *п'ятнаццать* (Д, с. 248), *трыццать* (Д, с. 283) та ін.

Непоследовність розвитку в пінській говірці давніх звукосполучень **гь*, **ль*, **гь*, **ль* можна побачити на прикладі словоформ *яблона*, *яблуку* (Д, с. 45), *пэрэхрыстятса* (Д, с. 402), *пэрэкрысты* (Д, с. 331), *хрыстыны* (Д, с. 257), *крэсты* (Д, с. 254), *крэстылы* (Д, с. 253), *крэстытыс* (Д, с. 239), *лыжкою* (Д, с. 397), *слэза* (Д, с. 210), *слэзу* (Д, с. 213), *слэзьмы* (Д, с. 328), *до слэз* (Д, с. 202), *од слэз* (Д, с. 227), *слэзонькы* (Д, с. 200), *слэз* (Д, с. 299).

Олексій Диковицький у поетичних текстах передав і деякі особливості в позиційній реалізації сучасних голосних, зокрема звичайно непослідовне підвищення артикуляції ненаголошеного [e] до [и]: *ныхай* (Д, с. 208), *нымае* (Д, с. 189), *ныма* (Д, с. 172), *втыкты* (Д, с. 206), *чырвоныйі* (Д, с. 200), *чырвонымы* (Д, с. 191), *чырвунцув* (Д, с. 268), *вылыкого* (Д, с. 194), *пэрыіхав* (Д, с. 174), *збырэмоса*, *кыруе* (Д, с. 172), *пычэ* (Д, с. 238), *чырывыкы* (Д, с. 341) та ін., а після задньоязикового часом аж до [і]: *окіяны* (Д, с. 176), *кіруваты* (Д, с. 264); так само непослідовне посилення лабіалізації і підвищення артикуляції ненаголошеного [o] до [у]: *спутіла* (Д, с. 257), *пулэжу* (Д, с. 254), *пуправыш* (Д, с. 171), *пубіглы*, *пуйіхаты* (Д, с. 174), *пудывлюса* (Д, с. 175), *схувавса* (Д, с. 181), *мувчы* (Д, с. 183), *пуловынка* (Д, с. 189), *дідува* (Д, с. 196), *пухваливса* (Д, с. 199), *промувчаты* (Д, с. 203), *пुслав* (Д, с. 208), *пусадыты* (Д, с. 222) та ін.; лабіалізацію [e] > [o] перед твердим консонантом після історично м'якого: *шэстёро* (Д, с. 171), *далёко* (Д, с. 204), *вітёр* (Д, с. 214), *лёгкий* (Д, с. 257), *лёгко* (Д, с. 227), *шалёны* (Д, с. 256), *шчодённо*, *шчодённого* (Д, с. 336), *шалёны* (Д, с. 256), а також після стверділого вібранта чи шиплячого: *бэроза* (Д, с. 256), *бэрозовык* (Д, с. 301), *твэрозый* (Д, с. 220), *впэрод* (Д, с. 240), *чэротом* (Д, с. 352), *в чэроті* (Д, с. 255), *смажоны* (Д, с. 261), *замучоного* (Д, с. 330). Інші позиційні вияви голосних представлено одиничними випадками: *анучою* (Д, с. 389), *схомэнэтса* (Д, с. 255), *парэ* 'пара; декілька' (248), *трохэ* (Д, с. 173).

Натомість окремі голосні в ненаголошеній позиції збережено без позиційних змін, зокрема [e] без заступлення його звуком [o] після шиплячих у випадках *чэрноту* (Д, с. 389), *чэтыры* (Д, с. 403), *чэртяка* (Д, с. 258) та ін.; [o] без розвитку його в [a] перед складом із переважно наголошеним [a]: *хозяін* (Д, с. 259), *хозяйска* (Д, с. 261), *хозяйство* (Д, с. 266), *горача* (Д, с. 193), *горачэ* (Д, с. 184), *горачкой* (Д, с. 247), *богатый* (Д, с. 268), *богатша* (Д, с. 353), *богаття* (Д, с. 193), *пумогав* (Д, с. 246); [o] без посилення лабіалізації до [y], зокрема в суфіксах у випадках на зразок *холодногато* (Д, с. 255), *протэстоваты* (Д, с. 223), *бунтоваты* (Д, с. 223) та ін.

На рівні консонантизму Олексій Диковицький ілюструє виразну тенденцію до депалаталізації всіх приголосних перед [и]-рефлексом *i: *жывэиш, бачымо, ты, ходыш, спыныса, пытаты* (Д, с. 171), *пудывлюса, выглядыш, з лыца, робыты, забырай* (Д, с. 175); перед [e]: *будэ, тэбэ, пруйдэ, мэнэ* (Д, с. 192), *в чэроті, замэрзло* (Д, с. 255), *хлопэц* (Д, с. 175), *восэні* (Д, с. 408), *сэлэзні* (Д, с. 236), *в зэмэльцы* (Д, с. 384), *вэльмо* (Д, с. 286), *вэрнэтса* (Д, с. 176), *чэкатэмуты* (Д, с. 318), *побудэмо, выйдэ* (Д, с. 272); перед ненаголошеними рефлексами *ě: *совэсті* (Д, с. 191), *вэтрак* (Д, с. 234), *цвэтныйі* (Д, с. 274), *помэняеш* (Д, с. 197), *смэятыс, полэшук* (Д, с. 13), *змэнылоса* (Д, с. 175), *дэтыно, змэныты* (Д, с. 172), *сэнокос* (Д, с. 181), *дытэй* (Д, с. 277), *заспывав* (Д, с. 207), *втыкав* (Д, с. 227), *втыкають* (Д, с. 188), *свытанок* (Д, с. 198), а в деяких випадках навіть перед наголошеними: *цэлый* (Д, с. 255), *цэны* (Д, с. 273), *цэныш* (Д, с. 266), *цэлу* (Д, с. 204), *крэпко* (Д, с. 278), *тэнь* (Д, с. 271), *на лэво* (Д, с. 362), *цвыллю* (Д, с. 326), *стрыхамы* (Д, с. 188).

Проілюстровано ствердіння свистячих у ряді позицій, зокрема в кінці основ іменників: *слэпэц* (Д, с. 234), *хлопэц* (Д, с. 175), *хлопца* (Д, с. 193), *шанэц* (Д, с. 197), *чэrvонцы* (Д, с. 266), *вулыцах* (Д, с. 187), *місца* (Д, с. 230); у суфіксах прикметників та похідних від них прислівників: *шляхэцкуй* (Д, с. 175), *царскы* (Д, с. 176), *заморскых* (Д, с. 187), *городску* (Д, с. 192), *нэкэпско* (Д, с. 175), *поліска, близька* (Д, с. 186), *близко* (Д, с. 177), *варшавскэ, паньскэ* (Д, с. 363), *шампанскэ* (Д, с. 207), *городзкый* (Д, с. 231), *хозяйска* (Д, с. 261); у постфіксах зворотних дієслів та похідних дієприслівників: *выпрамытыс* (Д, с. 216), *крэстытыс* (Д, с. 239), *смэятыс* (Д, с. 13), *вбралыс* (Д, с. 173), *вучывса* (Д, с. 13), *навучымса* (Д, с. 379), *ставса, довэлоса* (Д, с. 171), *пробытыса, вырватыса* (Д, с. 188), *вучацца* (Д, с. 264), *розвальваецца*

(Д, с. 348), *розміньваючыса* (Д, с. 296); у числівниках *п'ятнаццать* (Д, с. 248), *трыццаць* (Д, с. 283) та под.

Послідовно підкреслено депалаталізацію вібранта: *порадок* (Д, с. 171), *горачэ* (Д, с. 184), *прама* (Д, с. 185), *выпрамытыс* (Д, с. 216), *горать* (Д, с. 411), *вырачыв* (Д, с. 187), *боруса* (Д, с. 199), *мора* (Д, с. 205), *гора* (Д, с. 183), *радом* (Д, с. 213), *вэтрак* (Д, с. 234), *пувірать*, *провіру* (Д, с. 237), *ратувалы* (Д, с. 237), *ратунок* (Д, с. 238), *гразь* (Д, с. 415), а також шиплячих: *грошы* (Д, с. 176), *нашы* (Д, с. 185), *душы* (Д, с. 186), *быльмачы* (Д, с. 187), *плэчы* (Д, с. 228), *пувтысячы* (Д, с. 273) та ін.

Як і в більшості українських діалектів, м'якість губних, зокрема перед рефлексом **ɣ*, у процесі ствердіння розвинулася в окрему артикуляцію – звук [й]: *п'ять* (Д, с. 278), *п'ята* (Д, с. 283), *п'ятнаццать* (Д, с. 248), *м'ясо* (Д, с. 174), *дэв'ятого* (Д, с. 283), *зв'яжэш* (Д, с. 286), *пам'яті* (Д, с. 291), хоча трапилася й форма без ствердіння: *мяккым* (Д, с. 352).

Із-поміж інших явищ діалектного консонантизму Олексій Диковицький актуалізував тенденцію до заступлення [ф] звукосполученням [хв] чи одиничним [в]: *хвайно* (Д, с. 354), *хвайный* (Д, с. 181), *хвайні* (Д, с. 253), *асвальті* (Д, с. 190), хоча трапляються і варіанти *хфайно* (Д, с. 259), *файным* (Д, с. 313); заміну проривного дзвінкого [г] глухим [к], можливо, через дисиміляцію: *краты* (Д, с. 277), *за кратамы* (Д, с. 378); контактну асиміляцію у групі [дн'] > [н']: *сёгоння* (Д, с. 259); суміжну дисиміляцію [шв] > [шм]: *шмыдко* (Д, с. 370); відсутність контактної дисиміляції у [кр], [ш:]: *крэстытыс* (Д, с. 239), *крэстылы* (Д, с. 253), *крэсты* (Д, с. 254), *пэрэкрысты* (Д, с. 331), *выша* (Д, с. 194), *вышишості* (Д, с. 236); відсутність дистантної асиміляції у *жэлізо* (Д, с. 253), *жэлізну* (Д, с. 314); збереження фрикативного [з] у випадках на зразок *звоню* (Д, с. 284) та подовженого [к:] без стягнення в словоформі *мяккым* (Д, с. 352), пор. псл. **тєкькь* (ЕСУМ, т. 3, с. 547); активну протезу й епентезу [в]: *вучыв* (Д, с. 288), *вучывса* (Д, с. 13), *вучаца* (Д, с. 264), *вучобы* (Д, с. 278), *вучоный* (Д, с. 298), *возэра* (Д, с. 322), *возэром* (Д, с. 353), *вочэй* (Д, с. 195), *вочкамы* (Д, с. 222), *восэні* (Д, с. 408), *навукуы* (Д, с. 173), *навучымса* (Д, с. 379), *навучытыса* (Д, с. 314). Результат афери́зи представлено у випадку *гурка* 'огірка' (Д, с. 258), апокопи – *мо* (Д, с. 187), *трэ* (Д, с. 214). Наслідком фонетичного розвитку лексеми **Рожьство* 'Різдво' (ЕСУМ, т. 5, с. 92) стала форма **Роство*, пор.: *од Роства* (Д, с. 24). Очевидно, чужомовний вплив

відображає звукова структура варіантів *зрада* (Д, с. 277), *зрадыты* (Д, с. 203), *зрадыш* (Д, с. 315), пор. пол. *zdrada*, біл. *зрада* (ЕСУМ, т. 2, с. 279); *турма* (Д, с. 185), *в турмі* (Д, с. 228), пор. пол. *turma*, біл. *турма* (ЕСУМ, т. 5, с. 695).

На рівні словозміни іменників Олексій Диковицький маніфестував чимало інновацій фонетичного походження. Скажімо, в О. в. одн. іменників ж. р. помічено усічену флексію *-ой*: *горачкой* (Д, с. 247), а частіше – її варіант з [у]-рефлексом **о* в закритому складі: *дубынкуй* (Д, с. 172), *мамуй* (Д, с. 177), *брычкуй* (Д, с. 190), *рэкуй* (Д, с. 207), *усмішкуй* (Д, с. 260), *прыродуй* (Д, с. 262), *хатуй* (Д, с. 266), *рутынуй* (Д, с. 323) та ін. У закінченні словоформи *на світы* (Д, с. 346) відображено рефлекс ненаголошеного **ё* та ін.

Виявлено чимало інновацій, що мають аналогічний характер, зокрема вирівнювання форм м'як. гр., міш. гр. за зразком тв. гр. в О. в. одн. субстантивів ч. р.: *віршом* (Д, с. 171), *выбранцом* (Д, с. 398), *пальцом* (Д, с. 401), *пэрцом* (Д, с. 228), *огнём* (Д, с. 402), *дызелём* (Д, с. 186), *пэрэворотнём* (Д, с. 405), *гэроём* (Д, с. 409), *Олэксійом* (Д, с. 173), *крайом* (Д, с. 185), меншою кількістю прикладів – ж. р.: *олією* (Д, с. 381), *граныцою* (Д, с. 301), с. р.: *сонцом* (Д, с. 273). Із дією граматичної аналогії пов'язані також форми Н. в., З. в. одн. іменників с. р. історично м'як. гр. із закінченням *-о*, співвідносним із тв. гр.: *плэчо* (Д, с. 391), *лыцо* (Д, с. 370); Н. в., З. в. мн. іменників ч. р. із флексією *-а*, перенесеною, очевидно, з відповідних форм с. р. або з форм двоїни ч. р.: *города* (Д, с. 176), *голоса* (Д, с. 175), *года* (Д, с. 387), *лагэра* (Д, с. 200), а також с. р. із закінченням *-и*, перенесеним, навпаки, з відповідних форм ч. р.: *яблукы* (Д, с. 45), *словы* (Д, с. 186), *путы* (Д, с. 258), пор. також словоформу множинного іменника: *дровы* (Д, с. 172); Р. в., З. в. мн. іменників переважно ж. р. давніх **ā*-основ, часом також ч. р. та с. р. із флексією *-ей*, що історично характерна для **ī*-основ ж. р.: *коровэй* (Д, с. 13), *од думэй* (Д, с. 201), *хворобэй* (Д, с. 235), *хатэй* (Д, с. 235), *сусідэй* (Д, с. 174), *віршэй* (Д, с. 209), натомість словоформу *матэрэй* (Д, с. 369) за ознакою збереження історичного закінчення **ī*-основ можна кваліфікувати як архаїчну. За зразком м'як. гр. оформлено окремі форми множини іменників *коліно*, *сусід*, зокрема в М. в. – *на колінях* (Д, с. 273), у Д. в. – *сусідам* (Д, с. 277).

Як морфологічні архаїзми можуть бути кваліфіковані хіба що форми Н. в., З. в. одн. та О. в. одн. іменників с. р. на **-ьје*, які зберігають історичну флексію: *розумінне* (Д, с. 188), *вмінне* (Д,

с. 203), *камінне* (Д, с. 240), *ботвынне* (Д, с. 215), *здоров'е* (Д, с. 235), *смітте* (Д, с. 265), *повітрэ* (Д, с. 355), *шчастем* (Д, с. 407), *лыстем* (Д, с. 391), *ботвыннем* (Д, с. 268), *пустослов'ем* (Д, с. 289), *Поліссем* (Д, с. 395), *повітрэм* (Д, с. 382), а також З. в. мн. іменника ч. р. з колишньою *ї-основаю: *госты* (Д, с. 232).

Відображено інше родове значення іменника *роль: свою ролю* (Д, с. 295), родову варіативність іменника *т^ънь: *рогата тэнь* (Д, с. 271), *чорный тэнь* (Д, с. 272), *тэньм* (Д, с. 271), відмінювання чужомовних іменників на -о за зразком українських с. р. з флексією -о: *в кіні* (Д, с. 227), *з радіва* (Д, с. 277), *в радіві* (Д, с. 376).

Специфіку морфемної структури іменників передано в таких дериватах: *тэлюка* 'теляти' (Д, с. 27), *на чужбыні* 'на чужині' (Д, с. 174), *прагою* 'прагненням' (Д, с. 184), *тэпра* 'темрява' (Д, с. 184), *світ* 'світло' (Д, с. 184), *богаття* 'багатства' (Д, с. 193), *на кладбышча* 'на кладовища' (Д, с. 213), *пахув* 'запахів' (Д, с. 230), *продавачка* 'продавчиня' (Д, с. 270), *людцы* 'люди' (Д, с. 278), *вышынь* 'висот' (Д, с. 317).

Місцеві відмінності словозміни прикметників, а також займенників так званої прикметникової відміни, порядкових числівників, дієприкметників автор проілюстрував спорадичними усіченими формами Н. в. ч. р.: *вчорайшы лывэнь* (Д, с. 254), *вун найфайнішы* (Д, с. 352); формами М. в. ч. р. та с. р. з закінченням -им, що відображає нетиповий для говірки рефлекс *о в новозакритому складі: *в сухым пэсочку* (Д, с. 205), *в якым жыву* (Д, с. 172), *в тым сэлі* (Д, с. 371), *в гэтым* (Д, с. 194), *на кажным языку* (Д, с. 376); словоформами О. в. ж. р. з закінченнями -уй, що постало з *-ою фонетично – через редуцію кінцевого голосного й рефлексію *о > [у], та -ею, яке перенесене за аналогією з м'як. гр.: *кров штучнуй не буває* (Д, с. 191), *за туй граныцуй* (Д, с. 263), *з хатуй нашуй* (Д, с. 175), *з такэю* (Д, с. 320); випадками вирівнювання прикметників м'як. гр. за зразком тв. гр.: *говно справжнэ* (Д, с. 311), *самотному* (Д, с. 404), *ніколышнэ* 'колишне' (Д, с. 363); частими (хоч і непослідовно вживаними) повними нестягненими формами Н. в., З. в. ж. р., с. р. та мн.: *голова пустая* (Д, с. 188), *вытыснутая совэсть* (Д, с. 191), *свэтлійшая частына* (Д, с. 308), *хатка пустая* (Д, с. 239), *кувалда вылыкая* (Д, с. 265), *бэда лыхая* (Д, с. 205), *якая доля* (Д, с. 211), *в лыхую хвылю* (Д, с. 182), *дурнэ горэ* (Д, с. 190), *такэе пысьмо* (Д, с. 286), *мойі родныйі* (Д, с. 195), *твэрдыі, надійныйі зэмлі* (Д, с. 177), *колёровыйі спудныцы* (Д, с. 187), *одныйі нэрвы* (Д, с. 200), *другыйі*

выбралы (Д, с. 191), хаты родныйй, пустыйй (Д, с. 237), люды божыйй (Д, с. 258), стройныйй такыйй (Д, с. 274), якыйй запахы (Д, с. 242), вашыйй часы (Д, с. 172), тыйй дівкы (Д, с. 265), самыйй крэсты (Д, с. 254); стягненими формами Н. в., 3. в. мн. з закінченням -и: старыйшы пытають (Д, с. 171), царскы рублі (Д, с. 176), товсты сэлэзні (Д, с. 236), дывны пальмы (Д, с. 274), якысь олівкы (Д, с. 302), такы потрэбы (Д, с. 273), сылы такы (Д, с. 182).

Відображено варіантність флексій деяких непрямих відмінків у ж. р. Скажімо, у формах Р. в. помічено закінчення -уй, яке постало з флексії тв. гр. -ойі < *-оѣ, історичної флексії м'як гр. -ейі < *-еѣ шляхом редукції кінцевого голосного з наступним розвитком ненаголошеного *о чи *е > [у] в закритому складі: *правыльнуй дороги* (Д, с. 207), *ліпшуй похвалы* (Д, с. 176), *копійкы лышнюй* (Д, с. 209), *жызні гэтуй* (Д, с. 366), *до твоюй хаты* (Д, с. 176), *твоюй смерті* (Д, с. 335), *з туй хаты* (Д, с. 324); -ейі < *-еѣ, що історично оформляло тільки м'як. гр., а за аналогією поширилося на тв. гр.: *дурнэйі пыхы* (Д, с.), *дорожкы слызкэйі* (Д, с. 367), *смачнэйі воды* (Д, с. 358), *святэйі сэстры* (Д, с. 414), *чорнэйі працы* (Д, с. 354), *такэйі тяжкэйі восэні* (Д, с. 408), *другэйі нымае* (Д, с. 253), *однэйі з хат* (Д, с. 291), *воды болотнэйі* (Д, с. 353), *якэйі ныма* (Д, с. 245), *з такэйі глыны* (Д, с. 290), *з нашэйі грубкы* (Д, с. 381), *правды тэйі* (Д, с. 413); -ей, що розвинулося з -ейі внаслідок редукції кінцевого голосного: *роднэй зэмэлькы* (Д, с. 174); -ийі, що існує як варіант -ейі та засвідчує позиційну реалізацію в ненаголошеній позиції [е] > [и]: *тэмныйй воды* (Д, с. 415), *до гэтыйй трыццаткы* (Д, с. 345).

Подібне розмаїття помічене в Д. в., М. в., де використано флексії -уй < *-ои, що ілюструє розвиток *о > [у] в закритому складі: *по лінії шляхэцкуй* (Д, с. 175), *мні біднуй* (Д, с. 193), *в новуй жызні* (Д, с. 317), *на нэчыстуй сылі* (Д, с. 256), *в дідувуй хаті* (Д, с. 287), *в хаті нашуй* (Д, с. 173), *ныякуй заразі* (Д, с. 313), *на някуй мові* (Д, с. 260), *в Австралійі туй* (Д, с. 360); -ойі, що, очевидно, відображає аналогічний вплив із боку закінчення Р. в. ж. р. тв. гр. *-оѣ: *по набэрэжнойі* (Д, с. 331), *в тэмнойі комнаті* (Д, с. 235), *в зэмэльцы лагэрнойі* (Д, с. 253), *в зэмэльцы поліскоій* (Д, с. 384), *на зэмэльцы гэтойі* (Д, с. 171), *на нашойі зэмлі* (Д, с. 172), *в кажнойі жызні* (Д, с. 318); -ейі, що склалася через аналогію до флексії Р. в. ж. р. м'як. гр. *-еѣ: *в чужэйі хаті* (Д, с. 353), *в пустэйі хаті* (Д, с. 401), *в старэйі хаті* (Д, с. 287), *в робочэйі одэжі* (Д, с. 28), *на малэнькэйі должності* (Д, с. 405), *мовы якэйі* (Д, с. 402), *в такэйі дупі* (Д, с. 329), *на своейі*

мові (Д, с. 260); *-ей*, що або фонетично розвинулася з зумовленого аналогією варіанта *-ейі*, або зберігає зв'язок з історичною флексією Д. в., М. в. ж. р. м'як. гр. **-еи*: *в любэі дорозі* (Д, с. 332), *в сырэй зэмлі* (Д, с. 201), *на чужэй зэмлі* (Д, с. 263).

Олексій Диковицький із рідної говірки в поетичні тексти переніс архаїчні форми вищого ступеня порівняння прикметників із суфіксом *-ійш-* < *-ѣш-*: *частійшого* (Д, с. 316), *чыстійшого* (Д, с. 329), *світлійшого* (Д, с. 266), *свэтлійшая, тэмнійша* (Д, с. 308), *смачнійшэ* (Д, с. 302), *важнійшыі* (Д, с. 346), *твэрдійшыі* (Д, с. 279), зокрема й оформлений за цим зразком варіант *мнійшого* (Д, с. 323), пор. псл. **тъльѣ* (ЕСУМ, т. 3, с. 438); можливо, і специфічні компаративні утворення на зразок *вылыкшому* (Д, с. 225), *вышійшыі* (Д, с. 201); інші деривати: *тутэйша* (Д, с. 189), *вчорайшы* (Д, с. 254), *ніколышнэ* 'колишне' (Д, с. 363), *мовкльвымы* 'мовчазними' (Д, с. 406), *гігантычнэ* 'гігантське' (Д, с. 366), *спродвічны* 'предвічний' (Д, с. 256), *дбайный* 'дбайливий' (Д, с. 259).

Зафіксовано й інші специфічні риси, зокрема архаїчну форму Д. в. одн. займенника 1 особи *мні* (Д, с. 173); форму О. в. одн. займенника 2 особи з *тобой* (Д, с. 214) з усіченим кінцевим голосним; прийменникові форми непрямих відмінків предметно-особових займенників, а також безприйменникові О. в. без приставного [н']: *в його пальнэш* (Д, с. 175), *по йому плачэ* (Д, с. 192), *поговорымо з йім* (Д, с. 284), *бэз ейі* (Д, с. 405), *для йіх була* (Д, с. 323), *в йіх губляю* (Д, с. 292), *наговорышса з йімы* (Д, с. 177), *стойть за йімы* (Д, с. 260), *йімы травыш* (Д, с. 369), зокрема й локальні форми О. в. ж. р.: *разом з юй* (Д, с. 320), *робыты з ёю* (Д, с. 402), які розвинулися з давнього варіанта **ёю* фонетично; нестягнені або частково стягнені форми непрямих відмінків присвійних займенників: *мойого крыку* (Д, с. 217), *брата свойого* (Д, с. 286), *мойго часу* (Д, с. 365), *тэпла твойго* (Д, с. 173), *свойго тіла* (Д, с. 330); присвійний займенник *ваш* у членній формі: *вашый сын* (Д, с. 247), а також переоформлений за твердим різновидом *йіхний*, пор.: *йіхною пам'яттю* (Д, с. 412), *йіхнійі статусы* (Д, с. 236); варіант указівного займенника ч. р. *туй* 'той' пор.: *туй вэтрак* (Д, с. 234), та похідні від нього (очевидно, білорусизми) з часткою *ге-* для вираження меншої віддаленості: *гэтый час* (Д, с. 172), *хотілы гэтого* (Д, с. 172), *гэта мова* (Д, с. 13), *до гэтыйі трыццаткы* (Д, с. 345), *про гэто пытаты* (Д, с. 171), *гэтыйі місяцы* (Д, с. 248); архаїчні неозначені займенники з часткою *ні-* > **нѣ-*: *скажэ ніхто* (Д, с. 176),

ніхто знав (Д, с. 243), *робыш нішчо* (Д, с. 171), *нішчо спываючы* (Д, с. 255), або її скороченим варіантом *н'*: *някій знак* (Д, с. 296), *няка ідэя* (Д, с. 184), *од някэйі дівчыны* (Д, с. 259), *на някуй мові* (Д, с. 260), *дыво някэ* (Д, с. 176), *някэ слово* (Д, с. 184), *някых новых* (Д, с. 241); неозначені займенники на зразок *нымавісты шчо* (Д, с. 305), *шчокольвэчы* (Д, с. 413); заперечні займенники з історично закономірною часткою *ни-* > **ни*: *ныхто* (Д, с. 192), *нычого* (Д, с. 183), *нычым* (Д, с. 199), зокрема й *ныц* ‘нічого’ (Д, с. 183); варіанти *кажний* (Д, с. 171), *каждый* (Д, с. 26), *кулькы* ‘декілька’ (Д, с. 286), *который* (Д, с. 278), *што* (Д, с. 188).

У текстах Олексія Диковицького зафіксовано також структури *одыный* (Д, с. 175), *одына* (Д, с. 172), *одынэ* (Д, с. 211) та форми непрямих відмінків збірних числівників на зразок *обідвума* (Д, с. 36), *за двойіх* (Д, с. 192).

Місцеві особливості дієслівного формотворення передано через варіанти зворотних дієслів із постфіксами *-с*, *-са*: *выпрамытыс* (Д, с. 216), *крэстытыс* (Д, с. 239), *смэятыс* (Д, с. 13), *вучывса* (Д, с. 13), *довэлоса* (Д, с. 171), *пробытыса*, *вырватыса* (Д, с. 188), *вучацца* (Д, с. 264), *розвальваецца* (Д, с. 348) та ін.; архаїчні форми 3 ос. мн. теп. ч. дієслів I дієвідм. з основою на *г*, *к* без зміни цих консонантів: *могуть* (Д, с. 248), *бэгуть* (Д, с. 330); аналогічного походження форми 1 ос. одн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм. на зразок *сыдю* (Д, с. 326), *погладю* (Д, с. 219); варіанти форм колишнього першого майбутнього на зразок *розумітэму* (Д, с. 295), *бігатэмэш* (Д, с. 324), *лэтітэмэ* (Д, с. 399), *дэвбатэмуть* (Д, с. 237), *вмітэмуть* (Д, с. 239), де [е] в інфінітивному суфіксі – позиційний варіант ненаголошеного [и]; форми давноминулого часу: *був спывав* (Д, с. 234), *пуйшов був* (Д, с. 257), *прывюз був* (Д, с. 255); форми 2 ос. мн. наказ. сп. дієслів із закінченням *-ите*, де [и] – рефлекс **ё* після послідовно стверділих приголосних: *скажытэ* (Д, с. 246), *завэзытэ* (Д, с. 328), *городытэ* (Д, с. 329), *пудождытэ* (Д, с. 361), *спэшытэ* (Д, с. 361), *платытэ* (Д, с. 223), *любытэ* (Д, с. 196).

Специфічні риси морфемної структури дієслівних форм передано через варіанти з суфіксом *-ва-* на зразок *выконвае* (Д, с. 366), *допытвае* (Д, с. 366), *прычосваюса* (Д, с. 17), *розвальваецца* (Д, с. 348), *розказвав* (Д, с. 234), *пэрэтягвалы* (Д, с. 327), *загойвалыса* (Д, с. 357), *одказватымэ* (Д, с. 394), а також деривати *пасвыть* ‘пасти’ (Д, с. 352), *змушаты* ‘змушувати’ (Д, с. 405), *сустрыкатымэш* ‘зустрічатимеш’ (Д, с. 383), *кусыть* ‘спокушає’ (Д,

с. 260), *губляты* ‘губити’ (Д, с. 365), *отвдячыты* (Д, с. 364), *здывывса* ‘здивувався’ (Д, с. 270). Із говірки письменник переніс у художні тексти і присудкове слово *нымаека* ‘немає’ (Д, с. 412).

Із мовлення пінчуків Олексій Диковицький узяв специфічні прислівникові деривати, зокрема архаїчні структури займенникового походження: *скуль* ‘звідки’ (Д, с. 226), *стуль* ‘звідти’ (Д, с. 395), *одтуль* ‘т. с.’ (Д, с. 276), *одсюль* ‘звідси’ (Д, с. 258), *повсюль* ‘всюди’ (Д, с. 337), *тогді* (Д, с. 172), *пока* (Д, с. 191), *покуда* (Д, с. 396), *ледво* (Д, с. 384); прислівник *гэ* ‘так’ (Д, с. 24) та похідні з указівним *ге* в складі: *гэтак* ‘ось так’ (Д, с. 13), *догэтуль* ‘досі’ (Д, с. 190); неозначені прислівники з часткою *ні-* > **нѣ-* або варіантом *не-*: *нідэ* ‘десь’, *ніколы* ‘колись’ (Д, с. 237), *нікуды* ‘кудись’ (Д, с. 408), *нэяк* ‘якось’ (Д, с. 230), хоча трапляються й утворення з часткою *-сь*: *колысь* (Д, с. 186), *дэсь* (Д, с. 244), а також на зразок *нымавісты* як (Д, с. 319); заперечні прислівники з часткою *ни-*: *ныдэ* (Д, с. 229), *ныколы* (Д, с. 125), *ныкуды* (Д, с. 184), *ныяк* (Д, с. 254); форми вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ій*: *далій* (Д, с. 231), *тэплій* (Д, с. 250), *раній* (Д, с. 265), *страшній* (Д, с. 396), *пузній* (Д, с. 270), *лэгчій* (Д, с. 173), *блыжій* (Д, с. 301), *дорожій* (Д, с. 352), а також дериват *іначэй* ‘інакше’, який так само співвідноситься з компаративами; прислівники з префіксом *по-* і суфіксом *-у*: *по-поліску* (Д, с. 176), *поруску* (Д, с. 174), *по-панску* (Д, с. 335), *по-шляхэцку* (Д, с. 332), *посвыньску* (Д, с. 352); інші: *оньдэ* ‘ось тут’ (Д, с. 198), *оньдэ о* ‘т. с.’ (Д, с. 222), *тэпэрэка* (Д, с. 271), *вэльмо* (Д, с. 286), *дармо* (Д, с. 233), *сёгодня* (Д, с. 242), *сёгоння* (Д, с. 259), *ввэсну* (Д, с. 315), *зарэ* (Д, с. 204), *по-свойму* ‘поліською говіркою’ (Д, с. 306), *по-своёму* ‘т. с.’ (Д, с. 187), *мовчком* (Д, с. 182), *много* (Д, с. 205), *трохэ* (Д, с. 25).

У словосполученнях, організованих зв’язком керування, помічено такі форми 3. в. одн. іменників ч. р., які співвідносні з Р. в.: *на сэнокоса пуйдэмо* (Д, с. 262), *на базара пруйіхатыс*, *трымае парасона* (Д, с. 274), *отпуска взяты* (Д, с. 326), *глядів тэлэвізора*, *короткого фільма чы фільма довгого* (Д, с. 356) та ін.

Олексій Диковицький часто використовує специфічні місцеві службові слова, зокрема прийменник *з-за* для вираження відношення причини: *З-за глупых справ, хотів пувісытыс* (Д, с. 243); єднальні сполучники *да*, *дай* «і, та»: *Купымо корову, до посадым жыто* (Д, с. 181), *Сяду дай дывлюса, його выглядаю, жду вжэ, нэ дождуса, того, шчо кохаю* (Д, с. 192); протиставний сполучник *да* ‘але’: *Булы, да осушылы всі до одного* (Д, с. 205); розділовий сполучник *альбо*

‘або’: *Ай, будэ выдно, альбо й нэ будэ* (Д, с. 212); порівняльний сполучник *би* ‘як, ніби’: *Сыдять, бы на пэроні* (Д, с. 186), *Вэрнэтса раптом, бы слаба карта* (Д, с. 183); допустовий сполучник *хоть* ‘хоч’: *А віра, хоть просыв, нэ надто мні досталас* (Д, с. 233); сполучник умови *коб* ‘щоб’: *Пушлы, діду, мні сылу, таку, як в тобі була, коб нэпэвность мэнэ одпустыла, коб нэ зрадыв, і нэ продав* (Д, с. 289); сполучник часу *аж* ‘поки, доки’: *Нэ даватымэ спаты ночкамы запах квіту, аж прыйдэ світ* (Д, с. 301); видільні і підсилювальні частки *оно* ‘тільки’, *навэт* ‘навіть’: *Всі слова файны останутса оно словамы* (Д, с. 260), *Оно б ты йів, крэпывса, оджыв, да мэньш журывса* (Д, с. 225), *Нычого не хочу робыты, з лужка навэт рано вставаты* (Д, с. 261); підсилювальні частки *да* ‘та’, *ажно* ‘аж’: *А пуйшов одсюль, да шпарко* (Д, с. 258), *Повылэтають з головы тыйі солодкыйі акорды, якымы ты мэнэ кусыв, ажно спывав* (Д, с. 265); заперечну частку *не*: *А не – будэ крывдно* (Д, с. 194), *Не, тых людэй нэ знаю* (Д, с. 232); вказівну частку *гето* ‘це’: *Шчо гэто за робота, віршы собі пысаты* (Д, с. 208).

У текстах зауважено також локально марковані лексеми, які виразно підкреслюють місцевий колорит. На жаль, автор не витлумачив значення таких слів ні в примітках, ні в спеціальному словничку, що читачеві, не обізнаному з пінською говіркою, часом ускладнює розуміння написаного. Семантику місцевих лексем можна з’ясувати хіба що за місцевими лексикографічними працями («Дыялектны слоўнік Брэстчыны», «Тураўскі слоўнік», «Словник західнополіських говірок») або фактами інших мов.

Використано назви людей за різними ознаками, часто з емоційно-оцінним маркуванням, зокрема *офэрма* (див.: *аферма* ‘недолуга, нездатна людина’ (ДСБ, с. 14), з пол. *oferma*), пор.: *Офэрмо ты – нычого нэ розуміеш* (Д, с. 19); *рохля* (див.: *рохля* ‘товста неповоротка жінка’ (Тур., т. 4, с. 331)), пор.: *Тобі, слабэйі рохлі, коб нэ заглохло тэ, шчо лыкочэ* (Д, с. 188); *мутун* (див.: *мутюн* ‘брехун’ (ДСБ, с. 137)), пор.: *Рыхтык жэ ж мутун!* (Д, с. 319); *жмында* (див.: *жмінда*, *жмында* ‘скупа людина’ (ДСБ, с. 65)), пор.: *Всэ гомзыть на хлопцув: мякулы і жмынды* (Д, с. 320); *солонэй* (див.: *солонэй* ‘роззява’ (ДСБ, с. 212)), пор.: *Вэсь россапаны, жадно, з хэнсом, торочыть нішчо, солонэй* (Д, с. 319); *бэрэмэнна* (див.: *берэм’е* ‘вагітність’ (Тур., т. 1, с. 55)), пор.: *Мы самыій остаемса бэрэмэнныйй* (Д, с. 312); *збавца* (пор.: біл. *збайца* ‘рятівник, той, хто позбавляє когось небезпеки’, з пол. *zbawca*), пор.: *Дэ ты, наш новый світ, і*

збавца дэ? (Д, с. 277). На жаль, за доступними діалектографічними працями не вдалося з'ясувати значення таких локально маркованих лексем, що також, очевидно, характеризують людину: *мнякула*, пор.: *Всэ гомзыть на хлопцув: мнякулы і жмынды* (Д, с. 320); *выхля*, пор.: *А вун: дывыса, шчо за выхля* (Д, с. 320); *голяпуватый*, пор.: *Стойіть голяпуватый, голова в облаках* (Д, с. 204); *рэпша*, пор.: *Ну рэпша ж рыхтык, а на курках* (Д, с. 320); *горотный*, пор.: *Старому, хворому, горотному* (Д, с. 404).

Зауважено декілька назв анатомічних та фізіологічних понять, зокрема *твар* (див.: *твар* 'лице' (Тур., т. 5, с. 136)), пор.: *Всэ в твар казав, колы трэба* (Д, с. 195); *быльмачы* (див.: *бельмачэ* 'витрішкуваті очі' (Тур., т. 1, с. 53)), пор.: *В голові шпыраеш, больмачы вырачыв* (Д, с. 187); *трэбух* (див.: *трыбух* 'шлунок' (ДСБ, с. 231)), пор.: *Хоть тяжко гэто, про трэбух забуты* (Д, с. 172); *вонтробы* (пор.: біл. *вантробы* 'нутроці', з пол. *wątroba* 'печінка'), пор.: *Нэ крутыть вонтробы людям-роботам* (Д, с. 235); *лыкаты* (див.: *лыгаты* 'глитати' (ДСБ, с. 127)), пор.: *Можэ трэба лыкаты, до чого прывыклы* (Д, с. 245).

Виявлено деякі місцеві лексеми з тематичної групи «назви страв, напоїв», зокрема *кумняк* (пор.: біл. *кумняк* 'стегно свині для запікання', з пол. *kitriak*), пор.: *З віршэй на будэйш сытый, нэ хватыть на кумняк* (Д, с. 209); *драныкы* (пор.: біл. *дранікі* 'деруни'), пор.: *Я – можу на обід драныкы заказаты* (Д, с. 325); *мочанка* (див.: *мочалка* 'смажене сало' (Тур., т. 3, с. 96), *мочанье* 'сметана з молоком і сиром' (Тур., т. 3, с. 96)), пор.: *Чы от свіжэнька мочанка да пуд добру чарку* (Д, с. 381); *пизи* (див.: *пизи* 'картопляні галушки', 'печена на деці терта картопля' (Арк., т. 2, с. 44), пол. *pyzu*), пор.: *Оньдэ шчэ пызы – блюдо такэ капрызнэ* (Д, с. 381); *жымырва* (див.: *жэмэра* 'відходи після вичавлювання соку' (ДСБ, с. 67)), пор.: *Оскому набылы всім, бы жымырва* (Д, с. 320).

Із тематичної групи «назви одягу, взуття» Олексій Диковицький використав лексеми *наговыцы* (див.: *нагавыцы* 'штани' (ДСБ, с. 140)), пор.: *А наговыцы ж ліпшыйі, дорогыйі, одівалы в город* (Д, с. 17); *буркы* (див.: *бурка* 'ватник' (ДСБ, с. 26)) і *парасон* (пор.: біл. *парасон* 'парасоля'), пор.: *Вун в бурках тэплых і чомусь трымае парасона!* (Д, с. 274); «назви предметів домашнього вжитку» – *запалкы* (див.: *запалок* 'сірник' (Арк., т. 1, с. 172), з пол. *zapalki*), пор.: *Пуйшов по дровы, взяв запалкы* (Д, с. 255); *обрус* (див.: *обрус* 'скатертина' (Арк., т. 2, с. 6), біл. *абрус*), пор.: *І горнічна всмыхаецца і нішчо кажэ по-*

своёму, обруса поправляючы пэрэд гостэй прыёмом (Д, с. 274); *кубок* (див.: *кубок* ‘чашка’ (Арк., т. 1, с. 263)), пор.: *А кава тая – п’ять рублюв за кубок* (Д, с. 273); «назви господарських споруд та їхніх частин» – *свырон* (див.: *свиرون* ‘будівля для сільськогосподарського реманенту’ (Арк., т. 2, с. 138), біл. *свірон*) і *шопа* (див.: *шопа* ‘великий хлів для зберігання снопів і реманенту’ (Арк., т. 2, с. 273)), пор.: *Шчэ справдыв шопу, свырон* (Д, с. 271); *вышкы* (див.: *вышкі* ‘горище в хліві’ (ДСБ, с. 33)), пор.: *Нэ на вышках, хыба, бо нэ влізэш вжэ туды* (Д, с. 17); з абстрактної лексики – *водар* (пор.: біл. *водар* ‘аромат’), пор.: *А взымку е холодный водар чыстоты* (Д, с. 362); *хэнс* (див.: *хэнц* ‘бажання, охота’ (ДСБ, с. 247)), пор.: *Вэсь россапаны, жадно, з хэнсом, торочыть нішчо, солонэй* (Д, с. 319).

Активно автор послуговується діалектною дієслівною лексикою, зокрема *баяты* (див.: *баяты* ‘розмовляти’ (ДСБ, с. 19)), пор.: *Тут новыйі прыходять – ну і кажуть всякэ разнэ, баяють, шчо власті зарэ гонору нэ мають* (Д, с. 171); *кронаты* (пор.: біл. *кранаць* ‘торкатися’), пор.: *Я таку музыку люблю, Лёша, коб вона сэриэ кронала* (Д, с. 20); *ціковаты* (див.: *цікнуть* ‘глянути’ (ДСБ, с. 249)), пор.: *І окупант цікуе, і б’е свойіх вжэ свуй* (Д, с. 172); *завыхатыс(а)* (див.: *завіхацца* ‘вештатися’), пор.: *А так всэ бігаю шчодня в сэбэ там на роботі, завыхаюс* (Д, с. 173); *шпыраты* (пор.: біл. *шпіраць* ‘колупатися’), пор.: *В голові шпыраеш* (Д, с. 187); *поркатыс(а)* (див.: *поркацца* ‘копатися’ (Тур., т. 4, с. 181)) і *настрончыты* (див.: *настрэнчыць* ‘підмовити’ (Тур., т. 3, с. 163)), пор.: *З думкамы поркавса, бо настрончылы, шчо нідэ е «правда»* (Д, с. 187); *злытоватыс(а)* (див.: *злітовацца* ‘зробитися твердим’ (Тур., т. 2, с. 155)), пор.: *Дайтэ мні п’ять хвылын, злытуйтэса, почэкайтэ* (Д, с. 287); *бзыкаты* (пор.: біл. *бзыкаць* ‘гудіти’) і *гомзаты* (див.: *гомзаты* ‘гугнявити’ (Тур., т. 1, с. 216)), пор.: *Вона всэ бзыкае, всэ гомзыть на хлопцув* (Д, с. 320); *натолыты* (див.: *толіць* ‘збирати, ховати’ (Тур., т. 5, с. 140)), пор.: *Знув жэ ж хочэш натолыты* (Д, с. 353); *лыкотіты* (див.: *лекотіты* ‘колотитися, труситися’ (ДСБ, с. 122)), пор.: *Коб пэрэстало сэриэ боліты, бо як кыпнэм облытэ, болыть, лыкотыть і клэкочэ* (Д, с. 363). На жаль, за доступними словниками не вдалося уточнити значення таких дієслів (дуже доречними були б посторінкові примітки): *скартыты*, пор.: *Нэ скартыть швагер, аны друг* (Д, с. 306); *дызнуты*, пор.: *І по голові дубынуу нэ дызнув* (Д, с. 285); *лязнутыс(а)*, пор.: *Внучку, колысь всэ гэто лязнэтса* (Д, с. 392);

мэмляты, пор.: *І так заходьтса вун, мэмлыть* (Д, с. 319); тэмбаты, пор.: *Лэдь тэмбають, бы пэрэдуькы* (Д, с. 320); *взрушытыс(а)*, пор.: *А як обдымэши батька, до сэбэ прытягнэши, взрушаюса* (Д, с. 347); *спляжыты*, пор.: *Алэ як хто з народу протів – того спляжыты* (Д, с. 405).

Використано й інші локально марковані лексеми, зокрема *облоky* (див.: *облокі* ‘хмари’ (ДСБ, с. 150)), пор.: *Стойіть голяпуватый, голова в облаках* (Д, с. 204); *хваля* (пор.: біл. *хваля* ‘хвиля’, з пол. *fala*) і *год* (див.: *год* ‘рік’ (Тур., т. 1, с. 208)), пор.: *Лэтять, бы хвалі, годы* (Д, с. 213); *літошній* (див.: *літюшній* ‘торішній’ (ДСБ, с. 125)), пор.: *Запас шчэ літошній оставса* (Д, с. 255); *бачно* (див.: *бачно* ‘видно’ (Тур., т. 1, с. 45)), пор.: *Казала, шчо розумный я, одразу бачно* (Д, с. 259); *здаратыс(а)* (пор.: біл. *здарацца* ‘бувати, траплятися’), пор.: *Якыйі сны здараятса поліскым ковалям* (Д, с. 261); *рыхтык* (див.: *рыхтык* ‘якраз, достеменно’ (ДСБ, с. 197)), пор.: *Коб погодывса на такэ, то був бы рыхтык гадом* (Д, с. 268); *бойко* (див.: біл. *бойка* ‘жваво, енергійно’), пор.: *І бае бойко так, росказвае палко* (Д, с. 275); *вучоба* (див.: *вучоба* ‘навчання’ (Тур., т. 1, с. 184)), пор.: *А не, то – вон роботы чы вучобы* (Д, с. 278); *бэз* (пор.: біл. *бэз* ‘бузок’, з пол. *bez*), пор.: *Ай, в окні – пахнучый бэз, раптом зацвюв сёгодня рано* (Д, с. 292); *лэс* (див.: біл. *лэс* ‘доля’, з пол. *los*), пор.: *Кажный раз поворочвае лэс* (Д, с. 299); *штуришок* (див.: біл. *штуришок* ‘дотик; поштовх’), пор.: *Як чуеш от душы штуришок, такога ліши нэ обмынаты* (Д, с. 347); *быдло* (див.: біл. *быдло* ‘рогата худоба’, з пол. *bydło*), пор.: *Всі дворы пустыйі, ходыть быдло* (Д, с. 268); *ровэр* (див.: *ровэр* ‘велосипед’ (ДСБ, с. 194), з пол. *rower*), пор.: *До швагра взяв да ровэром пудскочыв* (Д, с. 271); *вэпрук* (пор.: біл. *вяпрук* ‘кабан’), пор.: *Вэпрук, машына, трактор, куры чы корова?* (Д, с. 278); *маланка* (пор.: біл. *маланка* ‘блискавка’), пор.: *Тэ вспоміння з колышніх літ, бы з маланкы, шчо блыснэ слабэнько* (Д, с. 378); *высна* (пор.: біл. *высна* ‘острів’, з пол. *wyspa*), пор.: *І мні нычого нэ бракуе, я – бы высна* (Д, с. 391).

2.5 Підляська говірка у творах Степана Сидорука

Степан Сидорук – поет із Південного Підляшшя, який мешкав у с. Ставки біля Володави в Люблінському воєводстві Республіки Польщі, був членом літературної секції загальнопольського «Stowarzyszenia Twórców Ludowych». Писав вірші і прозу польською та українською мовами, використовуючи елементи рідної

південнопідляської говірки. Його художні тексти українською мовою друкували в різних польських часописах та антологіях, а 1983 р. у Варшаві вийшла збірка «Над Бугом» (в упорядкуванні Михайла Лесіва), 2005 р. та 2013 р. у Любліні – наступні збірки «Журавлі стелять гнізда над Бугом» та «Скликуються всі журавлі» (обидві в упорядкуванні Тадея Карабовича).

Тексти Степана Сидорука відображають специфіку північноукраїнської рефлексії давніх голосних *o, *e, *ě, *ę, *i, *y, хоча й написані загалом українською літературною мовою.

Опрацьований матеріал ілюструє характерний для всього поліського ареалу монофтонг [o] відповідно до давнього *o в ненаголошених новозакритих складах: *на стольці* (ЖГС, с. 79), *овсяним* (ЖГС, с. 50), *жартобливо* (СВЖ, с. 134), *остров* (СВЖ, с. 6), *чоботьми* (СВЖ, с. 7), *костьми* (СВЖ, с. 17), *за окном* (СВЖ, с. 24), *в окні* (СВЖ, с. 84), *з фольварку* (СВЖ, с. 87), найчастіше в префіксах, прийменниках *од-* / *от-* та *под-*: *одвідати* (ЖГС, с. 16), *одпливав* (СВЖ, с. 72), *оддати* (СВЖ, с. 5), *одлетіла* (СВЖ, с. 8), *одмерзає* (СВЖ, с. 10), *одхилити* (СВЖ, с. 22), *отгороджоне* (СВЖ, с. 47), *подходив*, *подвезти*, *подманити* (СВЖ, с. 129), *подпалю* (СВЖ, с. 122), *подстеляєш* (СВЖ, с. 103), *подгризают* (СВЖ, с. 63), *подвечур* (СВЖ, с. 8) та ін. Рефлексію ненаголошеного *o > [o] виявлено й у структурі префіксів *по-*, *до-* в словах на зразок *пойти* (СВЖ, с. 90), *не поймеш* (СВЖ, с. 131), *дойти* (СВЖ, с. 47), *пошла* (ЖГС, с. 62), натомість у префіксах та прийменниках у випадках *во мні* (СВЖ, с. 69), *возьми* (СВЖ, с. 72; ЖГС, с. 24), *зорвати* (СВЖ, с. 22), *зошло* (ЖГС, с. 26), *зосли* (ЖГС, с. 63), *зо мною* (ЖГС, с. 12), *надо мною* (ЖГС, с. 29), *зотхнувши* (ЖГС, с. 20), *розозлився* (ЖГС, с. 17), *зоссати* (СВЖ, с. 8) та ін. представлено новий [o] < *ь. З історичного погляду закономірна звукова структура префікса в словоформах *одозветься* (СВЖ, с. 61), *одорветься* (СВЖ, с. 95), *одотхнув* (ЖГС, с. 13), де перший [o] – у відкритому складі, а другий [o] – новий, з *ь. У відкритому складі виправданий ненаголошений [o] < *o й у випадку *в оконці* (СВЖ, с. 35).

У наголошеному новозакритому складі монофтонг [o] на місці давнього *o простежено в словоформах *гнойне* (ЖГС, с. 87), *дорожки* (ЖГС, с. 84), *локті* (ЖГС, с. 59), *локтями* (ЖГС, с. 38), *окна* (ЖГС, с. 56), *окнах* (СВЖ, с. 58), *скончили* (СВЖ, с. 130) та прислівниках *потом* (СВЖ, с. 123), *на переکور* (ЖГС, с. 90); у випадку *локоть* (ЖГС, с. 137) – закономірно у відкритому складі.

Лише зрідка в закритих складах представлено розвиток етимологічного *o в [y]: *пушли* (ЖГС, с. 12), *пруйде* (СВЖ, с. 133), *вирус* (СВЖ, с. 112), *пуждати* (ЖГС, с. 37), частіше у відповідних прикметникових флексіях і закінченнях родових займенників: *по нагрітуй сталі* (ЖГС, с. 112), *по зруділуй стрісі* (ЖГС, с. 98), *в білуй хатині* (ЖГС, с. 72), *кобилі дурнуй* (СВЖ, с. 103), *в клунілуй тині* (СВЖ, с. 134), *в березовуй чечоті* (СВЖ, с. 5), *о тамтуй Матері* (ЖГС, с. 121).

Часто на місці давнього *o в закритому складі позначено новий [i], зокрема й у *Біг* (СВЖ, с. 20), *молідь* (СВЖ, с. 33; ЖГС, с. 14), а за аналогією – навіть у відкритому складі: *мніго* (СВЖ, с. 124), *немніго* (ЖГС, с. 135).

Голосний [и] відповідно до *o трапився лише у флексіях займенників, прикметників у випадках *по мокрим бруку* (ЖГС, с. 120), *у вербовим дуплі* (ЖГС, с. 85), *в кождим календарі* (СВЖ, с. 120), *на кождим кроці* (СВЖ, с. 98), *на кождим вільним пляцові* (СВЖ, с. 131). На місці нового [o] < *ъ монофтонг [и] помічено у формах *зийде* (СВЖ, с. 114), *відийти*, *відийду* (ЖГС, с. 123), *обийняв* (ЖГС, с. 13).

В іменниках *клин* (СВЖ, с. 59), *мід* (СВЖ, с. 124) у наголошеному новозакритому складі [i] на місці *e закономірний, якщо взяти до уваги форми псл. **klenъ* (ЕСУМ, т. 1, с. 458), псл. **medъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 427), а от у словоформі *поцірбляний* (СВЖ, с. 18) поява [i] на місці нового [e] спричинена аналогією до рефлексів давнього *e в закритому складі; у випадку *чмілі* ‘джмелі’ (ЖГС, с. 79) [i]-рефлекс *e у відкритому складі склався, очевидно, через вплив з боку *чміль*. У структурі *поперід* (СВЖ, с. 119) появу [i] в повноголоссі можна пояснити так само дією аналогії.

У випадках *попил* (СВЖ, с. 48), *затик* (ЖГС, с. 18), *на вишишим березу* (СВЖ, с. 125) у ненаголошеному закритому складі засвідчено розвиток *e в [и]; у *вечур* (СВЖ, с. 8), *в нашуй сім'ї* (СВЖ, с. 98), *Божуй Матері* (СВЖ, с. 5) на місці *e в такій позиції після шиплячого розвинувся лабіалізований рефлекс [y]. Єдиний випадок появи [и] на місці *e в наголошеному новозакритому складі – у формі М. в. предметно-особового займенника ч. р., пор.: *на ним* (ЖГС, с. 18), *о ним* (ЖГС, с. 28), *по ним* (ЖГС, с. 108).

Послідовніше і більшою кількістю прикладів Степан Сидорук проілюстрував північноукраїнську рефлексію ненаголошеного *ě, вживаючи в цій позиції (очевидно, за традицією своєї говірки) то [e]

після твердого приголосного: *делила* (ЖГС, с. 83), *перетекає* (СВЖ, с. 53), *бежить* (СВЖ, с. 51), *занеміло* (СВЖ, с. 49), *потрепати* (СВЖ, с. 71), *переспішили* (СВЖ, с. 131), *припекало* (СВЖ, с. 133), *метлою* (СВЖ, с. 21), *на лещині* (СВЖ, с. 40), *на стені* (СВЖ, с. 130), *метлу* (СВЖ, с. 122), *облепився* (СВЖ, с. 16), *в сем'ї* (СВЖ, с. 114), то [и]: *стина* (ЖГС, с. 83), *по риці* (ЖГС, с. 41), *винчаня*, *заспівала* (ЖГС, с. 12), *співати* (ЖГС, с. 14), *цвите* (СВЖ, с. 78), *повинчаємся* (СВЖ, с. 54), *нарикати* (СВЖ, с. 48), *диток* (СВЖ, с. 40), *приблужи* (СВЖ, с. 39), *вигрибати* (СВЖ, с. 29), *биді* (СВЖ, с. 27), *диляницю* (СВЖ, с. 132), *надлитає* (СВЖ, с. 10), *линово*, *мизерні* (СВЖ, с. 125), *румуніют* (СВЖ, с. 58), зокрема й у відповідних флексіях іменників на зразок *в місти* (СВЖ, с. 120), *в обишири* (СВЖ, с. 125), *в хати* (СВЖ, с. 7), *(сипнути) кобили* (СВЖ, с. 122).

Тільки в структурах *сядає* (ЖГС, с. 63), *сядають* (ЖГС, с. 42), *сядали* (ЖГС, с. 43), *посядали* (СВЖ, с. 29), *присядали* (ЖГС, с. 46) на місці ненаголошеного **ě* помічено [а] зі збереженням м'якості попереднього консонанта ([а] тут міг з'явитися під впливом наголошеного [а] в наступному складі, пор. також за аналогією *висясти* (ЖГС, с. 76)).

Відмінні від [і] рефлексии наголошеного **ě* трапилися в словоформах *тисно* (ЖГС, с. 70), *гришники* (ЖГС, с. 79), *грешника* (ЖГС, с. 85), *ведьми* (ЖГС, с. 42), *сели* (ЖГС, с.), *сечкі* (СВЖ, с. 129), *вслеп* (ЖГС, с. 25), а також у виразних полонізмах *цалу* (ЖГС, с. 51), *цалий* (СВЖ, с. 117; ЖГС, с. 81), *бляски* (ЖГС, с. 79), *бляском* (СВЖ, с. 127), пор. варіант **blěskъ*, паралельний до **blьskъ*, **blisk-* (ЕСУМ, т. 1, с. 210).

Степан Сидорук через свої художні тексти ілюструє й характерну для підляських говірок рефлексію давнього **i* як [і]; таке явище відображене найчастіше після бокового [л], як-от: *началі*, *утялі* (СВЖ, с. 29), *наліває* (СВЖ, с. 130), *залів* (СВЖ, с. 46), *налів* (СВЖ, с. 129), *прилів* (ЖГС, с. 127), хоча можливе й після інших приголосних: *перебірає* (СВЖ, с. 30), *збірати* (СВЖ, с. 61), *гусі* (СВЖ, с. 52), *до ніх* (СВЖ, с. 130), *шіршу* (СВЖ, с. 112), *пахучій (хліб)* (СВЖ, с. 71), *корзину* (СВЖ, с. 134). У багатьох словоформах позначено новий [і] на місці етимологічного **у* після задньоязикових та фарингального: *підлогі*, *скібка* (ЖГС, с. 18), *думкі*, *похілились*, *тяжкій* (ЖГС, с. 12), *дочки* (ЖГС, с. 12), *лемкі*, *бойкі* (СВЖ, с. 5), *тількі* (СВЖ, с. 11), *кісіль* (СВЖ, с. 13), *сосонкі*, *іголкі* (СВЖ, с. 23), *на бакір* (СВЖ, с. 29), *гадюкі*, *онуки* (СВЖ, с. 95), *одхилити* (СВЖ,

с. 22), *молодухі* (СВЖ, с. 119), *юхі* (СВЖ, с. 120), *похілилась* (ЖГС, с. 33), *пирогі* (СВЖ, с. 12), *догінає* (СВЖ, с. 24), *погінула* (СВЖ, с. 124) та ін. Варіант *вісив* ‘висів’ (ЖГС, с. 18), очевидно, продовжує форму псл. **věsiti*, паралельну до **visěti* (ЕСУМ, т. 1, с. 408).

Кореневий вокалізм у словоформах *глибини* (СВЖ, с. 26), *глибокій* (СВЖ, с. 34; ЖГС, с. 71), *вглибивши* (ЖГС, с. 65) відображає рефлекс кореня **glqb-*, паралельного до **glyb-* (ЕСУМ, т. 1, с. 523). Закономірний рефлекс давнього носового заднього ряду передано у випадку *дуброва* (СВЖ, с. 73), але помічено й варіант у *дуброві* (ЖГС, с. 124). В іменнику *огледини* (СВЖ, с. 118) на місці давнього наголошеного **ę* простежено монофтонг [e] після депалаталізованого бокового; у випадку *заяць* (ЖГС, с. 76) ненаголошений **ę* > [’a]. Варіант *міхура* ‘міхура’ (СВЖ, с. 133) продовжує псл. **těxurgь* (ЕСУМ, т. 3, с. 487) і засвідчує регулярні процеси: рефлексію в ненаголошеній позиції **ě* > [и] та розвиток **xu* > [x’i].

Опрацьовані тексти передають також специфіку рефлексії в підляській говірці ненаголошеного редукованого **ъ* у позиції після сонорних плавних, зокрема не тільки закономірний в українській мові розвиток звукосполук **ль*, **рь* у [ли], [ри], як-от: в *Ябличній* (СВЖ, с. 126), але й можливість появи сполучень [ло], [ро]: *яблока* (СВЖ, с. 82), *яблоню* (ЖГС, с. 107), *яблоньовим* (СВЖ, с. 75), *дрожать* (СВЖ, с. 122), *дрожала* (СВЖ, с. 5), очевидно, за аналогією до наголошеної позиції або ж у результаті чужомовного впливу. У словоформі *іголкі* (СВЖ, с. 23) збережено початковий [i], що постав з **јь*, мабуть, ще на ґрунті праслов’янської мови, пор.: *јьгъла* (ЕСУМ, т. 1, с. 549), натомість варіанти *заржавіли* (СВЖ, с. 10), *приржавіла* (ЖГС, с. 94) в кореневій морфемі засвідчили відсутність початкового [i], появу якого в українській мові спричинив занепад зредукованого після сонорного. Форма *мхів* (ЖГС, с. 124) показує закономірний занепад слабкого зредукованого.

Виразними прикладами в текстах Степана Сидорука відображено й специфіку позиційної реалізації сучасних голосних. Скажімо, простежено результат підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e], наслідком чого стає заступлення його, як правило, звуком [и]: *дирвяне* (ЖГС, с. 25), *в пичі* (ЖГС, с. 18), *ни скажеш*, *нислося*, *будим* (ЖГС, с. 14), *дочикався*, *бирозонька* (ЖГС, с. 12), *висною* (СВЖ, с. 56), *помилом* (СВЖ, с. 71), *забиріте* (СВЖ, с. 73), *тиче* (СВЖ, с. 74), *Питро* (СВЖ, с. 12), *бристи* (СВЖ, с. 26), *чикає* (СВЖ, с. 30), *кусинь* (СВЖ, с. 32), *пирину* (СВЖ, с. 33),

стукниши (СВЖ, с. 118), (*через*) *щилюби* (СВЖ, с. 17), пор. пл. **ščelʹ* (ЕСУМ, т. 6, с. 511). У позиції після [й] ненаголошене [е] внаслідок акомодатії зазнає більшого звуження і більшою мірою підвищує артикуляцію, через що реалізується у звукові [і]: *зближуїмся* (СВЖ, с. 131), *виседзуїтєся* (СВЖ, с. 134), *відчовуїм* (СВЖ, с. 131), *танцюїм* (СВЖ, с. 30). Розвиток [е] > [і] в позиції без наголосу представлено й після задньоязикового у варіантах *кіпкувати* (СВЖ, с. 29), *окіяні* (СВЖ, с. 19).

Помічено й наслідки дзеркального фонетичного процесу – обниження артикуляції [и] > [е] в позиції без наголосу: *протєрєли* (СВЖ, с. 90), *подевиєся* (СВЖ, с. 88), *девитиєсь* (ЖГС, с. 88), *прєніє* (СВЖ, с. 71), *сєдить* (СВЖ, с. 6), *не девиєся* (СВЖ, с. 8), *детинство* (СВЖ, с. 17), *дєвєтїть* (СВЖ, с. 30), *позбєрати* (СВЖ, с. 104) та ін.

У випадках *пшєниця* (ЖГС, с. 64), *в пшєницї* (ЖГС, с. 23), *пшєницю*, *до пшєницї* (СВЖ, с. 133), *пшєничних* (СВЖ, с. 84) Степан Сидорук відобразив характерне для говірки обниження артикуляції ненаголошеного [е] до [а], що, очевидно, зумовлено було акомодатією [е] як звука переднього ряду середнього піднесення до попереднього депалаталізованого шиплячого. Про розвиток [е] > [а] в ненаголошеній позиції можна говорити й стосовно звукової структури іменника *пєлюхі* (СВЖ, с. 21), який пов'язують із *пєлюстка*, *пєлюшка* (ЕСУМ, т. 4, с. 333), та дієслова *стрєпнєтьєся* (СВЖ, с. 51), пор. *трєпєт*. У випадку прикметника *лєдєчїї* (ЖГС, с. 43) поява [а] на місці [е], очевидно, зумовлена польським впливом, пор. пол. *ładaco*.

У деяких випадках поет позначив результат підвищення і звуження артикуляції [а] в напрямку до [е] після м'яких приголосних, зокрема і після шиплячих: *душє моя* (ЖГС, с. 29), *пєцєнє* (ЖГС, с. 42), *дуплїнєстїй* (ЖГС, с. 11), *з глєвєрєми* (ЖГС, с. 128), *трєтьєго мєршє* (СВЖ, с. 119); також у флексії 3 ос. мн. теп. ч. дієслова II дієвідм.: *кєрєви гзєтьєся* (ЖГС, с. 140); мабуть, саме це явище й у випадках *кєльєднє*, *кєльєдні* (ЖГС, с. 98), *зємльє нєшє* (ЖГС, с. 16), де ь позначає просто м'якість бокового. Часом у цій позиції на місці [ʹа] представлено [і]: *мєвчїнє* (ЖГС, с. 44), *дїтьєл* 'дятел' (ЖГС, с. 11), а після стверділого шиплячого – [и]: *здєржїв* (ЖГС, с. 12).

У текстах маніфєстовано новий [о], що виник незалежно від наголосу на місці [е] після історично м'яких приголосних перед твердими; як правило, таке заступлення супроводжує збереження м'якості попереднього консонанта: *вїньєн* (ЖГС, с. 49), *дїтьєл* (ЖГС,

с. 11), *вітюр* (СВЖ, с. 10; ЖГС, с. 14), *весьоло* (СВЖ, с. 40), *невисьоле* (ЖГС, с. 13), *весьолоє* (ЖГС, с. 42), *чорнозьому* (СВЖ, с. 88), *нагньони* (ЖГС, с. 83), *ведьоне* (ЖГС, с. 90), *розвиньоного* (СВЖ, с. 134), *упойони* (ЖГС, с. 77), *відчиньоною* (СВЖ, с. 113), але шиплячі та вібрант у цій позиції пережили ствердіння: *опуцоній* (СВЖ, с. 136), *впечоний* (СВЖ, с. 71), *отгороджоне* (СВЖ, с. 47), *витверозився* (СВЖ, с. 8), *бирозонька* (ЖГС, с. 12), *бирозавим* (ЖГС, с. 53) та ін. Лише у випадках *всьо* (ЖГС, с. 11), *всьой* (СВЖ, с. 89), *усьоє* (СВЖ, с. 109), *пісонька* (СВЖ, с. 102) це саме явище виявлено в кінці слова або перед м'яким приголосним. Зумовлену аналогією лабіалізацію [e] > [o] після шиплячого перед історично м'яким консонантом маніфестує словоформа *щотинястою* (ЖГС, с. 29), пор. *щетина*, але це явище закономірно відсутнє у випадку *черниць* 'чорниць' (ЖГС, с. 115).

Відповідно до фонетичних особливостей своєї говірки Степан Сидорук уживає деривати з ненаголошеним суфіксом *-ова-* (без розвитку [o] > [y]): *ціловали* (ЖГС, с. 13), *захвильовала* (СВЖ, с. 134), *впаковалася* (СВЖ, с. 129), *протанцьовани* (СВЖ, с. 30), *куповати*, *сторговала* (СВЖ, с. 31), *раховала* (СВЖ, с. 50), *поціловав* (СВЖ, с. 81) та ін. Подібне збереження ненаголошеного [o] помічено й у дієсловах *ковати* (ЖГС, с. 112), пор. псл. **kovati* (ЕСУМ, т. 3, с. 121), *ворошиця* (СВЖ, с. 133), пор. споріднене **vorxъ* 'купа хліба для обмолоту' (ЕСУМ, т. 1, с. 429), а також у першому складі в словоформі *бохонців* (СВЖ, с. 50), пор. варіант *бохонь* (1529 р.) (ЕСУМ, т. 1, с. 311), хоча іншого разу використано *буханцьом* (СВЖ, с. 17). Натомість посилення лабіалізації і підвищення артикуляції ненаголошеного [o] > [y] ілюстровано у випадках *гудував* (ЖГС, с. 85), *панува донька* (СВЖ, с. 87), *пучути* (ЖГС, с. 39). Варіанти *куди* 'куди' (ЖГС, с. 140), *кодись* 'кудись' (ЖГС, с. 92) – явища гіперкоректні.

У випадках *горачий* (ЖГС, с. 127), *богатими* (СВЖ, с. 134), а також у другому складі в структурах *бохонців* (СВЖ, с. 50), *бухонець* (ЖГС, с. 83) відсутнє заступлення в ненаголошеній позиції [o] > [a] перед складом із наголошеним [a], натомість дистантну регресивну асиміляцію голосних ілюструють дієслівні форми *позамакають* (СВЖ, с. 28) та *харащав* (СВЖ, с. 50), стосовно якої відновлюють **хорошати* 'каструвати тварин' (ЕСУМ, т. 6, с. 203).

Використані автором варіанти *могітньому* (СВЖ, с. 19), *тютін* (СВЖ, с. 31) відображають гіперкоректну заміну [y] > [i] в

наголошеному закритому складі як наслідок відштовхування від характерного для частини північноукраїнських говірок заступлення *o > [y] в такій позиції. У випадках *дерво* (СВЖ, с. 44), *дерва* (СВЖ, с. 63), *дирвяне* (ЖГС, с. 25) передано редукцію другого – ненаголошеного – голосного в складі повноголосся.

Виразними прикладами маніфестовано специфіку підляського консонантизму, зокрема тенденцію до ствердіння вібранта, як-от: *за мора, прамують* (ЖГС, с. 90), *окарач* (ЖГС, с. 53), *радками* (ЖГС, с. 43), *кучерави* (ЖГС, с. 41), *в гразі* (ЖГС, с. 38), *буру* (ЖГС, с. 17), *богатира* (СВЖ, с. 16), *говорат* (СВЖ, с. 63), *вітрака, вітракі, урадовці* (СВЖ, с. 124), *воротара* (СВЖ, с. 125), *монастира, для монастиру* (СВЖ, с. 126), *розговорує* (СВЖ, с. 78), *журуся* (СВЖ, с. 28), *трох* (СВЖ, с. 127), *двери* (СВЖ, с. 30) та ін.; четверту неперехідну палаталізацію задньоязикових перед [i]-рефлексом давнього *у: *навкругі* (ЖГС, с. 63), *сокіру* (ЖГС, с. 11), *бойкі* (СВЖ, с. 5), *на бакір* (СВЖ, с. 29), *гадюкі, онукі* (СВЖ, с. 95), *одхилити* (СВЖ, с. 22), *молодухі* (СВЖ, с. 119), *пирогі* (СВЖ, с. 12), *догінає* (СВЖ, с. 24), а також перед [e]: *велике* (СВЖ, с. 132), *гірке* (СВЖ, с. 53), *ангел* (ЖГС, с. 135) (мабуть, це саме явище у випадках *ангіел* (ЖГС, с. 63), *лагієрний* (ЖГС, с. 87), де за принципом польського правопису пом'якшену вимову консонанта позначено літерою *i*, яка в цій позиції не має жодного звукового значення); непослідовність стягнення подовжених приголосних в іменниках с. р. колишніх *jō-основ: *на обличу* (СВЖ, с. 88), *надбанє* (СВЖ, с. 109), *гаданьом* (СВЖ, с. 114), *зданя, питання* (СВЖ, с. 116), *до раня* (СВЖ, с. 127) та ін., хоча й *волоссе, колоссе* (СВЖ, с. 17), *життя* (СВЖ, с. 69), *взуттє* (СВЖ, с. 73), *диньовинне* (СВЖ, с. 31), *жниніння* (СВЖ, с. 135); непослідовність ствердіння шиплячих: *на обличу* (СВЖ, с. 88), *очи* (СВЖ, с. 25), *наши души* (ЖГС, с. 64), *гроши* (СВЖ, с. 31), але *душе моя* (ЖГС, с. 29), *щіро* (ЖГС, с. 54), *шіршу* (СВЖ, с. 112), *пахучій (хліб)* (СВЖ, с. 71), а також губних: *увязнілий* (СВЖ, с. 34), *взяли* (ЖГС, с. 17), *дубяга* (ЖГС, с. 11), *червякам* (ЖГС, с. 20), *трапє* (ЖГС, с. 80), *спіать* (ЖГС, с. 70) (тут *i* за польським зразком не має окремого звукового значення, а вказує на пом'якшену вимову приголосного, як у *ангіел, лагієрний*), але *м'ярко* (ЖГС, с. 75), *п'яти* (ЖГС, с. 29), *памнятали* (СВЖ, с. 23), *памнятатиму* (ЖГС, с. 138) та ін.; втрату [й] на межі префіксальної та кореневої морфем: *приняти* (СВЖ, с. 129), *прошло* (СВЖ, с. 15), *нашло* (ЖГС, с. 11), *пришла* (ЖГС, с. 15), *вишла* (ЖГС, с. 17), *вишло* (ЖГС, с. 25), *зошло*

(ЖГС, с. 26), *заняти* (ЖГС, с. 42), хоча й *пойти* (СВЖ, с. 90); зрідка – ствердіння свистячих, як-от у словоформах *по пальцови* (СВЖ, с. 121), *від колодязя* (СВЖ, с. 133), *танець* (ЖГС, с. 59); збереження кінцевих приголосних основи без оглушення у випадку *дожджом* (ЖГС, с. 56), звукосполучення [гк] (без спрощення) у *м'яко* (ЖГС, с. 75), *мяко* (ВЗР, с. 44), пор.: псл. **тегъкъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 547), сполюки [чм] (без регресивної асиміляції за дзвінкістю) у *чмілі* ‘джмелі’ (ЖГС, с. 79), пор.: псл. **сьтель* (ЕСУМ, т. 2, с. 52).

Відображено натомість деякі комбінаторні зміни в групах приголосних, зокрема прогресивну суміжну асиміляцію за місцем і способом творення [мй] > [мн']: *памнятали* (СВЖ, с. 23), *памнятатиму* (ЖГС, с. 138), за способом творення [с'т'] > [с'ц']: *продасць* (СВЖ, с. 109), *часьцій* (СВЖ, с. 131); регресивну суміжну асиміляцію за місцем і способом творення [вн'] > [мн']: *підрімнював* (СВЖ, с. 134), за способом творення [д'ц'] > [ц':] з наступним стягненням і ствердінням: *трицяторіче* (ЖГС, с. 65); за твердістю [л'н] > [лн]: *весілники* (СВЖ, с. 119), *пустелника* (ЖГС, с. 85), за глухістю [дж] > [тк]: *жертку* (СВЖ, с. 77), [бч] > [пч]: *пчолою* (ЖГС, с. 27), *пчолам* (ЖГС, с. 11), *пчолярі* (СВЖ, с. 103), *пчолінний* (ЖГС, с. 115), пор. **вьсѣла*, **вьсѣла* (ЕСУМ, т. 1, с. 158), [бт] > [пт]: *задоптуються* (СВЖ, с. 61), *доптаний* (ЖГС, с. 97), пор. псл. **дъвьтати* (ЕСУМ, т. 2, с. 110), за дзвінкістю [пл'] > [бл']: *зблющив* (СВЖ, с. 8); регресивну дисиміляцію за способом творення [н:] > [лн]: *гумелником* (СВЖ, с. 120), [кт] > [хт]: *дохторант* (СВЖ, с. 55), [д'ц'] > [йц']: *молойці* (ЖГС, с. 13), [ч:] > [тч]: *клотчом* ‘клоччям’ (ЖГС, с. 56). Дієслівні форми *допкати* (СВЖ, с. 7), *допкав*, *подопкати*, *здопкати* (СВЖ, с. 15), *придопкую* (ЖГС, с. 93), дієприкметник *вдопканих* (ЖГС, с. 87) відображають прогресивну дистантну дисиміляцію за місцем творення [д..т] > [д..к], пор. **дъвьтати* (ЕСУМ, т. 2, с. 110). На відміну від літературно-нормативної лексеми, підляський номен *ручники* (СВЖ, с. 135) не зазнав регресивної дисиміляції за способом творення [чн] > [шн].

У структурах *вбидва* (ЖГС, с. 73), *вбідви* (СВЖ, с. 15) представлено результат так званої часткової афери [о] > [у] > [в]; словоформа *вчимом* (ЖГС, с. 13), пор.: **отьчимь*, маніфестує результат часткової афери й асиміляції [тч] > [ч:] з наступним стягненням подовженого консонанта. Повна афера – у варіанті *трутка* (СВЖ, с. 30).

У прислівнику *зара* (СВЖ, с. 64) засвідчено апокопу, у *зага* ‘згага’ – синкопу. У варіантах *гінша* (СВЖ, с. 119), *гінших* (СВЖ, с. 129), *горати* (ЖГС, с. 138) зауважено протезу [г], у *згорати* (ЖГС, с. 48) – епентезу; натомість відсутній приставний приголосний у випадках *ухо* (СВЖ, с. 47), *окна* (ЖГС, с. 56), *окнах* (СВЖ, с. 58), *за окном* (СВЖ, с. 24), *в окні* (СВЖ, с. 84), *овсяним* (ЖГС, с. 50), *огньом* (СВЖ, с. 133); не розвинулася епентеза в *паутини* (ЖГС, с. 87). Початковий етимологічний [в] представлено в словоформі *воробці* (СВЖ, с. 7; ЖГС, с. 81), пор. **vorbьсь* (ЕСУМ, т. 1, с. 570). З етимологічним [і] зафіксовано варіант *іголки* (СВЖ, с. 23). Мабуть, чужомовний вплив відображає звукова структура лексем *зрадливи* (СВЖ, с. 89), пор. пол. *zdrada*; *костропатий* ‘кострубатий’, пор. пол. *kostropaty*; *жартобливо* (СВЖ, с. 134), пор. пол. *żartobliwie*; *шлякі* ‘шляхи’ (ЖГС, с. 89), пор. пол. *szlak*.

Збереження дзвінкого шиплячого африката ілюструє іменникова словоформа *сэджу* (*протерали*) (СВЖ, с. 90), водночас прислівник-полонізм *барзо* (СВЖ, с. 125) засвідчує заступлення дзвінкого свистячого африката щілинним [з]. Варіант *окіяні* (СВЖ, с. 19) свідчить про тенденцію до уникнення збігів голосних завдяки появі епентези.

Словоформа *до шкіри* (СВЖ, с. 80) зберігає зв'язок зі **skora* (ЕСУМ, т. 5, с. 280), отже, на противагу літературному відповідникові *шкіра*, консервує початкове сполучення [ск] без переходу його в [шк]; звукосполуча [сл] збережена у випадках *зосли* ‘зішли’ (ЖГС, с. 63), *подосли* ‘підішли’ (СВЖ, с. 24), пор.: *зіслати*, *підіслати*. Натомість розвиток початкового кореневого [ск] > [шк], а також [ст] > [шт] представлено у випадках *шкло* (СВЖ, с. 122), *шклом* (СВЖ, с. 58), *на шторць* (СВЖ, с. 134).

Фонетичне оформлення лексеми *стовб* (СВЖ, с. 130) не пов'язане з комбінаторними змінами, а зберігає звукову структуру варіанта псл. **st^blbъ*, паралельного до псл. **st^blpъ* (ЕСУМ, т. 5, с. 421). Безпосередній зв'язок із давнім псл. **medvěď* (ЕСУМ, т. 1, с. 343–344) простежено в іменнику *медвідь* (СВЖ, с. 103), який не зазнав метатези, як його літературний український відповідник. Метатеза трапилася в структурі *ладонях* (ЖГС, с. 39), пор. псл. **dolnъ* (ЕСУМ, т. 2, с. 106), хоч у цьому випадку можливий чужомовний вплив, пор.: рос. *ладонь*.

Степан Сидорук у своїх текстах позначив найвиразніші особливості субстантивної словозміни в підляських говірках,

зауваживши переважно інновації фонетичного походження або такі, що зумовлені були граматичною аналогією. Найповніше відображено словозміну іменників II відм. ч. р. Маніфестовано більшу стосовно літературної мови частотність флексій *-а (-я)* в Р. в.: *того світа* (СВЖ, с. 22), *з-за ліса* (СВЖ, с. 65), *з ліса* (ЖГС, с. 37), *до танця* (ЖГС, с. 76), *біля става* (СВЖ, с. 9); закінчення *-ови* в Д. в., зокрема і м'як. гр.: *жидови* (СВЖ, с. 102), *ковальови* (ЖГС, с. 53). Іменники II відм. обох родів м'як. гр., міш. гр. в О. в. одн. засвідчують наслідок вирівнювання за зразком тв. гр.: *дожджом, клотчом* (ЖГС, с. 56), *польом* (ЖГС, с. 39), *дъогтьом* (ЖГС, с. 34), *інійом* (ЖГС, с. 31), *віконцьом, серцьом* (ЖГС, с. 12), *огньом* (СВЖ, с. 133), *з ключом* (СВЖ, с. 15), *з буханцьом* (СВЖ, с. 17), *саминцьом* (СВЖ, с. 58), *за підвірцьом* (СВЖ, с. 96), *крильцьом* (СВЖ, с. 49), *тенганьом* (СВЖ, с. 131), *гаданьом* (СВЖ, с. 114), *граньом* (СВЖ, с. 84), *з коріньом* (СВЖ, с. 11), *збіжом* (ЖГС, с. 16), *доцом* (ЖГС, с. 17), *над мором* (ЖГС, с. 19), *зіллям* (ЖГС, с. 37). Колишні **јѡ*-основи с. р. зберігають флексію Н. в. та З. в. одн. *-є (-е)*, а також у різних відмінках ілюструють непослідовність процесу стягнення подовженого консонанта: *латате, шмате* (ЖГС, с. 53), *зілле* (ЖГС, с. 33), *лисьце* (ЖГС, с. 15), *щастє* (СВЖ, с. 101), *надбанє* (СВЖ, с. 109), *взуттє* (СВЖ, с. 73), *життє* (СВЖ, с. 19), *волоссе, колоссе* (СВЖ, с. 17), *диньовинне* (С. 31), *збіже* (ЖГС, с. 17), *трицяторіче* (ЖГС, с. 65), *на обличу* (СВЖ, с. 88), *гаданьом* (СВЖ, с. 114), *зданя, питаня* (СВЖ, с. 116), *до раня* (СВЖ, с. 127) та ін. У М. в. в іменниках обох родів II відм. простежено велику (через дію аналогії) частотність флексій *-ови, -ові*, зокрема й у випадку м'як. гр. та с. р.: *на низови* (ЖГС, с. 87), *в куткови, в садкови* (ЖГС, с. 45), *у куткові* (ЖГС, с. 56), *на слупови* (СВЖ, с. 122), *на верхови* (СВЖ, с. 125), *в амокови* (СВЖ, с. 115), *при бокові* (СВЖ, с. 81), *у вельонові* (СВЖ, с. 118), *на ковріткові* (СВЖ, с. 119), *на коньові* (СВЖ, с. 135), *на пляцьові* (СВЖ, с. 131), *на пальцьови* (СВЖ, с. 121), *в сінови* (СВЖ, с. 129); збереження архаїчних форм із закінченням *-i < *ě*, перед яким задньоязикові зазнали другої перехідної палаталізації: *в саді* (ЖГС, с. 120), *в подарці* (ЖГС, с. 80), *о світанці* (СВЖ, с. 54), *в барханці* (СВЖ, с. 54), *в язиці* (СВЖ, с. 24; ЖГС, с. 14), *на тоці, в засторонці* (СВЖ, с. 30); також фонетично спричинене ненаголошене закінчення *-и < *ě* у тв. гр.: *в обишири* (СВЖ, с. 125), *у повали* (СВЖ, с. 95), *в місти* (СВЖ, с. 120); поширення флексії *-у (-ю)* за аналогією на субстантиви с. р.: *на обличу* (СВЖ, с. 88), *в серцю* (СВЖ, с. 108), *в*

полю (ЖГС, с. 62), у життю (СВЖ, с. 121), колишні *-*ǫ*-основи ч. р.: на березу (СВЖ, с. 125). Зафіксовано перенесення закінчення К. в. одн. іменників ч. р. тв. гр. на форму м'як. гр.: *бугає* (СВЖ, с. 20). Словоформа М. в. одн. *по Велицедні* (СВЖ, с. 118) може бути кваліфікована як архаїзм, бо продовжує староукр. **по Велицѣ дъни*.

Специфіку відмінювання іменників I відм. передано через ненаголошене закінчення *-и* < **ě* в Д. в., М. в. одн. тв. гр.: (*сипнути*) *кобили* (СВЖ, с. 122), *в хати* (СВЖ, с. 7), *на кобили* (ЖГС, с. 89); такого самого походження флексію *-и* у Р. в. одн. м'як. гр.: *неволи* (ЖГС, с. 101); форму О. в. одн. м'як. гр.: *долонєю* (СВЖ, с. 129); форми К. в. одн. м'як. гр. з закінченням *-о*, перенесеним із тв. гр.: *земльо* (ЖГС, с. 83), *дольо* (ЖГС, с. 111).

Місцеві явища словозміни іменників III відм. показано через історично закономірні форми *пам'яти* (СВЖ, с. 11), *соли* (ЖГС, с. 101), *в пам'яти* (ЖГС, с. 113), *в дійсности* (ЖГС, с. 128) та аналогічного походження форми Р. в. *кровлі* 'крові' (СВЖ, с. 134), М. в. *в кровлі* (СВЖ, с. 134); IV відм. – через збереження суфіксів та аналогічні закінчення у формах О. в. одн.: *з дитятом* (СВЖ, с. 95), Н. в. мн.: *дитята сміються* (ЖГС, с. 51), Р. в. одн.: *племена мого* (ЖГС, с. 34).

Із діалектних явищ мн. Степан Сидорук використав форми Н. в. з флексіями *-е*, *-и*, *-і*: *люде* (СВЖ, с. 87), *двери* (СВЖ, с. 30), *гроши* (СВЖ, с. 31), *очи* (СВЖ, с. 25), *плечи* (ЖГС, с. 92), *кости* (ЖГС, с. 91), *кони* (ЖГС, с. 102), *свини* (ЖГС, с. 142), *гусі* (СВЖ, с. 52); колишню двоїну у випадку *дві слови* (ЖГС, с. 73); оригінальні форми О. в. *людьмима* (СВЖ, с. 77), *дотьмима* (ЖГС, с. 23), які засвідчують поєднання флексій мн. та двоїни, та словоформу *людями* (ЖГС, с. 90), що з'явилася внаслідок аналогії; форми Р. в. мн. *крильців* (ЖГС, с. 99), *церквів* (ЖГС, с. 13), *машинів* (ЖГС, с. 94), *селянів* (ЖГС, с. 111), *тополів* (СВЖ, с. 133), закінчення яких перенесене з колишніх **-й*-основ; форму Р. в. з нульовою флексією *до сінь* 'до сіней' (СВЖ, с. 118); форми Р. в. мн. деяких іменників із флексією *-и* (*-і*), що відображає польський вплив: *без гроши* (ЖГС, 143), *пси відганяє* (ЖГС, с. 111), *ведьми кличе* (ЖГС, с. 42), *родить близнюки* (ЖГС, с. 73), *воробці гонити* (СВЖ, с. 7), *для земельних нації* (СВЖ, с. 12). Архаїчні закінчення, актуалізовані, зокрема, дією граматичної аналогії, засвідчено у Д. в. мн: *дівчатом* (ЖГС, с. 115), *дотьом* (ЖГС, с. 114), М. в. мн.: *в литьох* (ЖГС, с. 107).

Відображено й специфічне родове значення деяких іменників: *спішився до цілю* (СВЖ, с. 125), *обсипала пиль* (ЖГС, с. 112), *на піщану пляжу* (ЖГС, с. 108), *у літрову бутлю, о дно бутлі* (СВЖ, с. 129), *сивого гадюкі* (СВЖ, с. 95), *юнош молодий* (СВЖ, с. 101), *якійсь мечет* (СВЖ, с. 132), *поза клуньом* (С. с. 31), *хоча з-під тамтеї клуні* (СВЖ, с. 136), *олію нема* (СВЖ, с. 98), *пробльем ціой* (ЖГС, с. 90). У словосполученнях *моя шоса, від шоси* (СВЖ, с. 46), *ленту шоси* (ЖГС, с. 76) маніфестовано відмінювання чужомовного іменника *шосе* за зразком ж. р. Значення жіночого роду зберіг іменник у випадку *стара яблунь* (ЖГС, с. 107).

У системі словозміни прикметників, порядкових числівників та родових займенників письменник проілюстрував повні нестягнені форми ж. р., с. р.: *нашая пам'ять* (ЖГС, с. 58), *густая товпа* (СВЖ, с. 131), *гарная дівчина* (СВЖ, с. 90), *бистрая чайка* (СВЖ, с. 49), *чорнявую косу* (СВЖ, с. 39), *новеє кочовище* (СВЖ, с. 36), *вкраденое сало* (СВЖ, с. 90), *світло весьолоє* (ЖГС, с. 42), *чумацькое добро* (СВЖ, с. 54), *жовтоє лататє, випраное шматє* (ЖГС, с. 53), *сонце одноє* (СВЖ, с. 22), *тая* (СВЖ, с. 118), *цяя дялянця* (ЖГС, с. 54), *що такоє* (СВЖ, с. 19), *тоє диво* (СВЖ, с. 127), зокрема й такі, що відображають аналогію до тв. гр.: *останньое лисьце* (ЖГС, с. 15), *усьое* (СВЖ, с. 109), *місце цьое* (ЖГС, с. 40), *нашое місце* (ЖГС, с. 16). У нестягнених формах мн. представлено флексію *-иї*: *молодіжній літа* (СВЖ, с. 120), *подібній збитки* (СВЖ, с. 123), *незнаній річкі* (СВЖ, с. 125), *дурній питаня* (СВЖ, с. 116), *тиї янталігенти* (СВЖ, с. 134), *люде тиї* (СВЖ, с. 94), *тамтиї літа* (СВЖ, с. 65), *нашиї пісні* (СВЖ, с. 61), а після задньоязикових – *-ії*: *поліськії звістуни* (СВЖ, с. 103), *морози тенгії* (СВЖ, с. 129); у стягнених формах – *-и*: *кучерави криви верби* (ЖГС, с. 41), *біли стіни* (ЖГС, с. 18), *верби сиви, стари кости* (ЖГС, с. 12), *непобіджени вояки* (СВЖ, с. 134), *дні повни* (СВЖ, с. 15), *чорни очі* (СВЖ, с. 74), *груби сурми* (СВЖ, с. 25), *наши кожухі* (СВЖ, с. 85). Повною нестягненою формою представлено займенник ч. р. *всьой* (*світ*) (СВЖ, с. 89).

Часто вживано нестягнені форми непрямих відмінків присвійних займенників *мій, свій* зі зміною суфікса *-йє- > -йо-*: *моєму синові* (ЖГС, с. 104), *у моєму садочку* (СВЖ, с. 39), *в своєму обишири* (СВЖ, с. 125), *на своєму порозі* (СВЖ, с. 46), *моєго коня* (ЖГС, с. 24), *племена моєго* (ЖГС, с. 34), *для моєго Петрика* (СВЖ, с. 118); лише один раз використано частково

стягнену форму с. р. в Р. в.: *мойго поля* (СВЖ, с. 17). Натомість Степан Сидорук позначив такі форми Р. в. займенників ж. р. *та, уся*: аналогічні *теї зірки* (СВЖ, с. 9), *до теї Європи* (СВЖ, с. 131), *до теї пишаниці* (СВЖ, с. 133), *з-під тамтеї клуні* (СВЖ, с. 136), архаїчну *усеї* (СВЖ, с. 130); О. в. ж. р. *своя, та*: стягнену *свею Угеркою* (ЖГС, с. 91), аналогічного походження *тею гілкою* (ЖГС, с. 120). У випадку *серце тве* (ЖГС, с. 13) маніфестовано стягнення форми Н. в. присвійного займенника с. р.

Помітний чинник появи морфологічних інновацій у системі словозміни прикметників та займенників прикметникої відміни – граматична аналогія. Скажімо, у текстах простежено вирівнювання форм тв. гр. за зразком м'як. гр.: *диток дрібніх* (ЖГС, с. 51), *щастє одніх, всьовладній Біг* (ЖГС, с. 44), *західнім небом* (ЖГС, с. 43), *пустинній вітьор* (СВЖ, с. 32), *земельній закон* (СВЖ, с. 22), *хата рідня* (СВЖ, с. 36), *рідня пісьня* (ЖГС, с. 14), *рідня мати* (ЖГС, с. 19), *народньої пори* (СВЖ, с. 85), *весільнім гуртом* (СВЖ, с. 118), зокрема й у Р. в. в ж. р.: *до другеї хати* (ЖГС, с. 96), *новеї весни* (ЖГС, с. 84), *стареї газети* (СВЖ, с. 134), *від стареї* (СВЖ, с. 131), *до Великеї Європи* (СВЖ, с. 131), *батьківськеї віри* (ЖГС, с. 57), *з якеїсь Волині* (СВЖ, с. 124), *такеї юхі* (СВЖ, с. 120), *з такеї хмари* (СВЖ, с. 117), *такеї вітчизни* (СВЖ, с. 88), *для самеї* (СВЖ, с. 133), *однеї весни* (СВЖ, с. 135), в ненаголошеній позиції можливий фонетичний варіант флексії -іі: *мови ріднії* (ЖГС, с. 16), *країни тутешнії* (ЖГС, с. 24). Натомість в О. в. прикметники ж. р. м'як. гр. зберігають свої історичні флексії: *раннею весною* (СВЖ, с. 103), *літнею порою* (СВЖ, с. 101; ЖГС, с. 49), *чужею* (СВЖ, с. 15); за аналогією це саме закінчення перенесене на форму тв. гр.: *другею* (ЖГС, с. 48). Форми мн. вказівного займенника на зразок *цім язиком* (ЖГС, с. 60), *до сіх пір* (СВЖ, с. 24; ЖГС, с. 32), *ціх слів* (ЖГС, с. 54), *ціми ж руками* (ЖГС, с. 20), *ціми чудесами* (ЖГС, с. 39) склалися через вирівнювання давніх варіантів *симвь, сихъ, сими* за зразком *тѣмь, тѣхъ, тѣми*.

Із підляського мовлення письменник перейняв і закономірні з погляду історичної фонетики форми Д. в., М. в. займенника першої особи *мні* (СВЖ, с. 9; ЖГС, с. 14) та Р. в. предметно-особового займенника ж. р. *єї* (СВЖ, с. 114); унікальні архаїчні форми З. в. предметно-особового займенника с. р. – *є, нє*, як-от: *відчиню є* ‘відчиню його [вікно]’ (СВЖ, с. 83; ЖГС, с. 72), *через є виходять* ‘через нього [вікно] виходять’ (СВЖ, с. 83), *у нє перун мірить* ‘в

нього [дерево] блискавка цілить' (СВЖ, с. 34), *через не* 'через нього [вікно]' (ЖГС, с. 72), які постали на базі відомого з пам'яток варіанта *є* (після прийменника можливе додавання початкового [н']); прийменникову форму О. в. предметно-особового займенника ж. р. без початкового [н] з *єю* (СВЖ, с. 127); вказівні займенники *ціой* (ЖГС, с. 90) (мабуть, помилка складання, треба: *цьой*), *тільки* 'стільки' (СВЖ, с. 16), також з основою *там-*, яка вказує на віддаленість об'єкта: *тамтій літа* (СВЖ, с. 65), *тамтій дні* (ЖГС, с. 114), *з-під тамтеї клуні* (СВЖ, с. 136), *о тамтуй Матері* (ЖГС, с. 121); означальні займенники *всьой* (СВЖ, с. 89), *кождий* (СВЖ, с. 12; ЖГС, с. 16), *жадна* (СВЖ, с. 22); заперечні з часткою *ни-* (*не-*): *нихто* (СВЖ, с. 130; ЖГС, с. 15), *ничого* (СВЖ, с. 78), *никому* (ЖГС, с. 92), *нечий* (ЖГС, с. 92), зокрема й полонізм *ниц* (СВЖ, с. 131; ЖГС, с. 13); відносні *кількі* 'скільки' (СВЖ, с. 63), *котори* (ЖГС, с. 97); неозначені деривати на зразок *які будь* (ЖГС, с. 48), *що-будь* (ЖГС, с. 123), *коє що* (СВЖ, с. 9), *никотриї* (СВЖ, с. 132), *чим то* (СВЖ, с. 130), *о якій то* (ЖГС, с. 118), *які-то* (ЖГС, с. 120), *чорт ві що* (СВЖ, с. 120).

Підляську специфіку дієслівного формотворення передано через виразні морфологічні архаїзми, зокрема: форму 1 ос. одн. *могу* (ЖГС, с. 103); форми 3 ос. теп. ч.: *шумит* (СВЖ, с. 10), *румуніют* (СВЖ, с. 58), *говорат* (СВЖ, с. 63), *подгризают* (СВЖ, с. 63), *райцюют* (СВЖ, с. 103), *роблят* (СВЖ, с. 115); форми 2 ос. мн. наказ. сп.: *прийміте* (ЖГС, с. 19), *вступіте* (ЖГС, с. 16), *поверніте, заткніте* (СВЖ, с. 63), *забиріте* (СВЖ, с. 73), *пливіте, всадіте* (СВЖ, с. 9), *сваріте* (СВЖ, с. 31), *заходіте* (СВЖ, с. 90), *торопітеся* (СВЖ, с. 57); форми 3 ос. мн. теп. ч. дієслів II дієвідм. з основою на губний на зразок *скрип'ять* (ЖГС, с. 70), *спіать* (ЖГС, с. 70) (в останньому випадку буква *і*, очевидно, за правилом польського правопису просто позначає пом'якшену вимову губного); складені форми майб. ч., що продовжують так званий перший майбутній: *меш заходити* (СВЖ, с. 101), *меш перетинати* (СВЖ, с. 89), *міш товчи* (СВЖ, с. 70), *ме бити* (ЖГС, с. 13), *ме стати* (ЖГС, с. 66), *ме виглядати* (СВЖ, с. 28), *мем махати* (СВЖ, с. 29), *мем збирати* (ЖГС, с. 37), *мете везти* (СВЖ, с. 9), *муть пити* (ЖГС, с. 74); форми мин. ч. та умовного способу з особовими енклітиками, що переважно зазнали зрощення зі службовими словами: *прийшов жем – том і є* (ЖГС, с. 123), *жем стояв* (ЖГС, с. 101), *том направив* (СВЖ, с. 33), *щоби-м вертався* (СВЖ, с. 122), *єсь говорив* (СВЖ, с. 136), *якую б єсь пісню почав*

(СВЖ, с. 66), *що жесь впися* (СВЖ, с. 8), *не вийшлась* (ЖГС, с. 101), *кім жесь би не був* (СВЖ, с. 109), *щоби-сь пам'ятала* (СВЖ, с. 5), *босьте началі, босьте утялі* (СВЖ, с. 29), *міг бись* (ЖГС, с. 95), *прошовбись* (ЖГС, с. 138), *хотівбим* (ЖГС, с. 141); часом – зворотні дієслова, які не лексикалізовані з *ся*: *ся не взнати* (ЖГС, с. 66), *ся наладять* (ЖГС, с. 68), *ся погублять* (ЖГС, с. 105).

Степан Сидорук із підляської говірки перейняв також архаїчні інфінітиви на зразок *товчи* (СВЖ, с. 70), *спечи* (СВЖ, с. 50) та новіші варіанти *стягчи* (СВЖ, с. 122), *потягчи* (СВЖ, с. 123), *бігчи* (ЖГС, с. 39), *могчи* (ЖГС, с. 50); специфічні форми 2 ос. одн. наказ. сп.: *виходи* (ЖГС, с. 45), *влази* (СВЖ, с. 65), *злази* (СВЖ, с. 48), *прибіж* (СВЖ, с. 38), *підбіж* (ЖГС, с. 44); форму 3 ос. мн. теп. ч. *мчуть* (СВЖ, с. 66), що склалася через аналогічний вплив із боку відповідних форм І дієвідм.; спеціальну форму 2 особи одн. теп. ч. дієслова *бути* – *їстесь* (СВЖ, с. 124), що продовжує польську *jesteś*; форму 3 ос. одн. теп. ч. дієслова *дрімати* – *дремле* (ЖГС, с. 15), що ілюструє аналогію до *сипле*; форми зворотних дієслів 3 ос. одн. теп. ч., простого майб. ч. з опущеним *-т'* на зразок *дотичеся, збиреся* (ЖГС, с. 17); зумовлену польським впливом форму 3 ос. одн. теп. ч. дієслова *жити* – *жис* (ЖГС, с. 128). Складені форми наказ. сп. утворено за допомогою частки *нех* (полонізм або ж скорочення загальноновживаної *нехай*): *нех вберуться* (ЖГС, с. 23). Помічено дієприкметники з суфіксом *-ан-* аналогічного походження на зразок *причиняни двери* (ЖГС, с. 42), *спасяни проміненти* (ЖГС, с. 87), *крадяне* (ЖГС, с. 97), *не любляний* (ЖГС, с. 118), дієприслівники архаїзм *хотя* (ЖГС, с. 85) та зумовлений аналогією новотвір *стоючи* (ЖГС, с. 88).

Цікавими прикладами Степан Сидорук маніфестував місцеві явища словотвірного рівня: *молодьожи* ‘молоді’ (СВЖ, с. 125), *молодухою* ‘молодою (на весіллі)’ (СВЖ, с. 118), *дитюк* ‘дитина’ (СВЖ, с. 135), *муравник* ‘мурашник’ (ЖГС, с. 27), *кладьбище* ‘кладовище’ (ЖГС, с. 40), *в колишці* ‘в колисці’ (ЖГС, с. 50), *колибкою* ‘коліскою’ (ЖГС, с. 60), *снопягу* ‘великого снопа’ (ЖГС, с. 63), *матчиско* ‘мати’ (ЖГС, с. 62), *воркнінь* ‘воркотань’ (ЖГС, с. 109), *хітруса* ‘хитруна’ (ЖГС, с. 142), *щилюби* ‘щілі’ (СВЖ, с. 17), *на сливню* ‘на сливу’ (СВЖ, с. 24), *худина* ‘худий’ (СВЖ, с. 64), *пучинок* ‘пучок’ (СВЖ, с. 84), *підвірцьом* ‘подвір’ям’ (СВЖ, с. 96), *вчуть* ‘почуттів’ (СВЖ, с. 133), *теплійний* ‘теплий’ (СВЖ, с. 10), *зустрічив* ‘зустрів’ (СВЖ, с. 135), *зустрілось* ‘зустрілося’ (СВЖ,

с. 115), *спастися* ‘впасти’ (СВЖ, с. 122), *просміють* ‘засміють’ (СВЖ, с. 119), *начав* ‘почав’ (ЖГС, с. 11), *закруне* ‘закрутить’ (СВЖ, с. 12), *провірував* ‘перевіряв’ (СВЖ, с. 46), *помстуйте* ‘помстяться’ (СВЖ, с. 31), *затратив* ‘утратив’ (СВЖ, с. 44), *постерігаю* ‘спостерігаю’ (СВЖ, с. 95), *оцалів* ‘уцілів’ (СВЖ, с. 89), *сховився* ‘сховався’ (СВЖ, с. 90).

Активно використано архаїчні форми вищого ступеня порівняння прикметників із суфіксом *-ійш-* < *-ѣши-* та співвідносні з ними прислівники: *важнійши*, *твердійших* (ЖГС, с. 122), *вартнійшюю* (ЖГС, с. 143), *пізнійше* (ЖГС, с. 121), *частійше* (ЖГС, с. 131); виявлено й такі варіанти цих дериватів, які у суфіксі засвідчують регресивну суміжну асиміляцію [йш] > [ш:]: *ясьнійшиа* (ЖГС, с. 59), *частішше* (ЖГС, с. 131), наступну контактну дисиміляцію [ш:] > [шч]: *яркоше* (ЖГС, с. 61). Помічено також утворення *лихші* ‘гірші’ (ЖГС, с. 131), *лихше* ‘гірше’ (ЖГС, с. 131; СВЖ, с. 82), *найлихше* ‘найгірше’ (ЖГС, с. 62). У випадках *нижшої* ‘нижчої’ (ЖГС, с. 118) передано наслідок регресивної асиміляції [зш] > [жш], у варіантах *вижше* (ЖГС, с. 113), *вижши* (СВЖ, с. 12), *вижшим* (СВЖ, с. 125), *вивижшати* (СВЖ, с. 22) – поліетапність комбінаторних змін асимілятивного та дисимілятивного характеру: [сш] > [ш:] > [жш].

Відтворюючи говіркові особливості в морфемному складі прислівників, поет використовує архаїчні відзайменникові деривати на зразок *куда* (СВЖ, с. 98; ЖГС, с. 38), *сюда* (СВЖ, с. 58), *нигде* (СВЖ, с. 88), *нигди* ‘ніколи’ (ЖГС, с. 17; СВЖ, с. 89), *скіль* ‘звідки’ (СВЖ, с. 52; ЖГС, с. 16), *з кіля* ‘т. с.’ (СВЖ, с. 120), *з тіль* ‘звідти’ (ЖГС, с. 19), *з тіля* ‘т. с.’ (ЖГС, с. 53), *з сіль* ‘звідси’ (ЖГС, с. 45), *з сіля* ‘т. с.’ (ЖГС, с. 53), *поکیل* ‘поки’ (СВЖ, с. 109), *пока* ‘поки’ (СВЖ, с. 130), *до кіль* ‘доки’ (СВЖ, с. 5), *тогді* (ЖГС, с. 129), пор. також прикметник *тогдішній* (ЖГС, с. 114), *товди* ‘т. с.’ (СВЖ, с. 75); похідні від первинних прислівників пізніші новотвори або варіанти: *неде* ‘ніде’ (СВЖ, с. 96), *никуда* (ЖГС, с. 108), *товди* ‘тоді’ (СВЖ, с. 75), *тогді* ‘т. с.’ (ЖГС, с. 14), *скільсь* ‘звідкись’ (СВЖ, с. 134; ЖГС, с. 14), *зтамтіль* ‘звідти’ (СВЖ, с. 1154), *сюд і тут* ‘час від часу’ (СВЖ, с. 33), *сюд – де тут* ‘т. с.’ (СВЖ, с. 118), *сют і тут* ‘т. с.’ (ЖГС, с. 25), *то сюд то тут* ‘т. с.’ (ЖГС, с. 35), *пик* ‘поки’ (ЖГС, с. 27), *коліто* ‘колись’ (ЖГС, с. 40), *дето* ‘десь’ (ЖГС, с. 54), *чорт ві як* ‘бозна-як’ (СВЖ, с. 119); форми вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ій*: *далій* (СВЖ, с. 23), *темній* (СВЖ, с. 46), *иляхетній*

(СВЖ, с. 121), *міцній* (СВЖ, с. 51; ЖГС, с. 16), *часьцій* (СВЖ, с. 131), *ліній* (СВЖ, с. 74), *охочій* (СВЖ, с. 75), *хучій* (СВЖ, с. 11); відприкметникові похідні префіксально-суфіксального творення на зразок *по бурлацьку* (ЖГС, с. 87), *по-циганську* (СВЖ, с. 135), *по європейську* (СВЖ, с. 131), *по козацьку* (ЖГС, с. 53). У текстах зауважено варіанти загальноновживаних структур, як-от: *тепера* (СВЖ, с. 52), *тута* (ЖГС, с. 31), *зара* ‘зараз’ (СВЖ, с. 131), *вельме* (СВЖ, с. 28), *охочо* (ЖГС, с. 81), *неохочо* (СВЖ, с. 11), *на шторць* (СВЖ, с. 134), *на прощкі* (ЖГС, с. 38), *в вечір* (ЖГС, с. 45), *до пізня* (ЖГС, с. 45), *впереді* (ЖГС, с. 87), *на протів* ‘наперекір’ (СВЖ, с. 89), *з низа* (ЖГС, с. 100), *з дальша* (СВЖ, с. 94), *саминцьом* (СВЖ, с. 58), *круганом* (ЖГС, с. 82), *остатньо* ‘востаннє’ (СВЖ, с. 73), *полонізм вчорай* (СВЖ, с. 74) та ін.

У текстах Степана Сидорука відтворено деякі відмінності в оформленні службових слів, але вони в основному пов’язані з регулярними фонетичними процесами. Окрім того, як свідчить письменник, у підляському ареалі збережено прийменник *о*: *о нього дбати* (ЖГС, с. 85), *кажуть о ним* (ЖГС, с. 28), *о майбутнім учити* (ЖГС, с. 11), *просять о даток* (СВЖ, с. 78), *просячи о інтерв’ю* (СВЖ, с. 127), *о згоду не спитає* (СВЖ, с. 109), *говорили о судах, о корові* (СВЖ, с. 135), *розговорює о душах, о людях, о дикіх тернинах* (СВЖ, с. 78), *спам’ятався о світанці* (СВЖ, с. 54), *хату о трьох шибках* (СВЖ, с. 35); виявлено також прийменник *мість* як еквівалент *замість*: *глина мість підлогі* (ЖГС, с. 18), *мість звірюки тільки бобки* (ЖГС, с. 75); прийменник *ближ* ‘біля’: *ближ порога вісив хомут* (ЖГС, с. 18); протиставний сполучник *но*: *дає но їй кістю в горлі стає* (СВЖ, с. 80), *о тому не говорять но вже видно* (СВЖ, с. 63), *зима... вкрила но ніхто ни знав* (ЖГС, с. 15); протиставний сполучник *однако*, *пор.:* *Моє дитинство було каменисте... однако ж я з ним міцно зжився* (СВЖ, с. 17); розділовий сполучник *альбо*: *невістка альбо хліб* (СВЖ, с. 50); видільні частки *оно, ано, тільки* ‘тільки’: *ни в чернь одягали оно в світкі біли* (СВЖ, с. 9), *просять не здоров’я оно гроші* (ЖГС, с. 44), *Ано – о тім не говорат* (СВЖ, с. 63), *Скоро тільки на дубині облетіло листя, почали зрізувати способніші дерева* (СВЖ, с. 127–128); сполучник умови *коб*: *Жайворонки напилися б – коб вміли достати* (ЖГС, с. 74); сполучники, частки *будь* ‘начебто, буцімто’, *будьто* ‘т. с.’ (СВЖ, с. 80), *будь би то* ‘т. с.’, *якби* ‘т. с.’ (СВЖ, с. 119), *пор.:* *Мишей надслуховує будь ноти на концерт марцьовий вкладає* (ЖГС, с. 79),

Будь-то заблудим, вийдем десь на млакї (ЖГС, с. 119), *Наш Матвій – якби придурів – вперся малювати* (СВЖ, с. 7); підсилювальні частки *хотяж би, аже*, пор.: *Но він хотів Леонардом бути чи хотяж би Нікіфором стати* (СВЖ, с. 7), *Наш хміль за окном аже на сливню вперся* (СВЖ, с. 24); частку-полонізм *нех* ‘нехай’ (СВЖ, с. 20), пор.: пол. *niech*. У підрядних реченнях часу зауважено сполучне слово *пik* ‘поки’, пор.: *Пik я стався чоловіком людиною деревом був я* (ЖГС, с. 27), *Амор в нашу сторону свої стріли пускав пik йому срібний лук не зламався* (ЖГС, с. 135); сполучник-полонізм *заним* ‘т. с.’ (пол. *zanim*), пор.: *Заним роси опадуть з придорожним паутин і сонце соснам тверди гриви обсушить їдьмо* (ЖГС, с. 124); у з’ясувальних – полонізм *же* ‘що’ (пол. *że*), пор.: *А же зближуїмся до теї «Великеї Європи», то видно по реклямах* (ЖГС, с. 143). Часто трапляється спонукальний вигук *но*: *Но то, чортяко, поворожи мені. Но, маєш мою руку* (СВЖ, с. 135).

Помічено підмети, виражені іменником та числівником у формі родового відмінка: *Під Бугом двох косарів косами махало* (ЖГС, с. 41), *В малій рибацькій хатці біля ріки жило трох братів рибаків* (СВЖ, с. 127); архаїчну конструкцію з предикативним дієприслівником: *Сусід уже вставши – чути дрова рубає* (ЖГС, с. 102); підрядні словосполучення зі зв’язком керування, де залежне слово має при собі інший прийменник, аніж передбачає літературна норма: *в пироги богата* (СВЖ, с. 13), *багатою в рибу* (СВЖ, с. 127), *страхає з корости* (СВЖ, с. 33).

Степан Сидорук використав чимало локально маркованих лексем, щоправда, не витлумачив їх у примітках; на жаль, відсутній і спеціальний словничок, а він дуже допоміг би читачеві, який не знає підляської говірки. Значення більшості слів допомагають з’ясувати хіба що лексикографічні праці, які фіксують поліську лексику, або факти інших мов.

Представлено різні тематичні групи, переважно слова прозорії мотивації (часом – архаїзми), що в поліських чи інших діалектах фіксовані й давніше. Найбільш активно використано місцеву дієслівну лексику: *баяти* (див.: *баяти* ‘говорити’ (Арк., т. 1, с. 12)), пор.: *А вони крачуть скрегочуть баяють що зіллям скіби по мні врастають* (ЖГС, с. 37); *торопитися* (пор.: *уторопити* ‘установити очі, погляд’ (ЕСУМ, т. 5, с. 607)), пор.: *Страшно спати було в хати, бо на тебе торопились чорти та страшидла* (СВЖ, с. 7); *райцювати* (див.: *райцевати* ‘співати пасхальні поздоровлення’ (ЕСУМ, т. 5,

с. 18)), пор.: *Тільки відіми по дуплах райцюють потиху* (СВЖ, с. 103); *приганути, зганути* (див.: *зганути* ‘згадати’ (Арк., т. 1, с. 184)), пор.: *Уже і села такого як було – нема а повинно бути, нам молодість приганути* (СВЖ, с. 96), *Племеннії події згану як історію* (ЖГС, с. 34); *тровити* (див.: *тровити* ‘цькувати’ (ЕСУМ, т. 5, с. 614)) і *понагляти* (див.: *наглити* ‘квапити’ (ЕСУМ, т. 4, с. 21)), пор.: *Дідусь, що сто літ прожив, та нераз кійочком мене вчити брався, тепер батька тровить-понагляє* (СВЖ, с. 6); *пукати* (див.: *пукати* ‘вдаряти одним предметом об інший’ (Арк., т. 2, с. 104)), пор.: *Цяхнув – щось там одлетіло – пукло сонце – потемніло* (СВЖ, с. 8); *мутити* (див.: *мутить* ‘обманювати’ (Арк., т. 1, с. 325)), пор.: *Як твої очі могли так мутити?* (СВЖ, с. 15); *моцюватися* (див.: *моцюватис* ‘вмоцуватися, кублитися’ (Арк., т. 1, с. 321)), пор.: *А вокруг мене побіч та за плотом павутини моцюються з колючим дротом* (СВЖ, с. 45), пор. також *вмоцюватися*: *Тут і камінь придоріжній підкотився міцно в землю вмоцювався* (СВЖ, с. 58); *харащати* (див.: *харащати* ‘каструвати тварин’ (Арк., т. 2, с. 224)), пор.: *Селом венглер мандрував, людьам барани, бичкі харащав* (СВЖ, с. 50); *дотинати* (див.: *дотинати* ‘дорікати’ (Арк., т. 1, с. 140)), пор.: *А я матері подговорюю – дотинаю – Як моєї Гандзі свекруха* (СВЖ, с. 80); *шугати* (див.: *шугатися* ‘гойдатися’ (Арк., т. 2, с. 277)), пор.: *Нас внуків в вербовій колисці шугав* (ЖГС, с. 20); *прочукатися* (див.: *прочютись* ‘проснутися’ (Арк., т. 2, с. 96)), пор.: *Прочукаюсь то знов цебто в безодню якуюсь влетав* (ЖГС, с. 29); *варувати* (див.: *варуватися* ‘соромитися’ (Арк., т. 1, с. 45)), пор.: *Заглядає осінь в окна під вуглом варує* (ЖГС, с. 56); *венути* (див.: пол. *wienąć* ‘з вітром піти’ (SJP, т. 6, с. 180)), пор.: *Нех-но тільки дозріють малини ароматом навкругі вене* (ЖГС, с. 86); *шелепати* (див.: *шелепати* ‘говорити невиразно’ (Арк., т. 2, с. 261)), пор.: *Пощо тобі було шелепати чорт знає що – такій осі* (СВЖ, с. 135).

У текстах засвідчено такі назви людей за родом занять, характеристики осіб за характером, поведінкою: *коминер* (див.: *коминяр* ‘сажотрус’ (Арк., т. 1, с. 239)), пор.: *Тепер баба винного шукає – то той коминер виньон* (СВЖ, с. 48); *ратай* (див.: *ратай* ‘орач’ (Арк., т. 2, с. 115)), пор.: *З-за вугла вечір несьміло підходить немов ратай, що в полі весь день нагонився* (ЖГС, с. 42); *ленгуз, леньгуз* (див.: *леногуз* ‘лежень’ (Тур., т. 3, с. 21)), пор.: *А щож ви леньгузи виседзуйтеся* (СВЖ, с. 134), *Вставайте леньгузи! Голото – будися* (СВЖ, с. 77); *весілники* (див.: *весільники* ‘учасники весілля’

(Арк., т. 1, с. 51)), пор.: *Весілники молодухі вже і кулакі між нашими починають сукати* (СВЖ, с. 119); *ошоломілий* (див.: *пришоломити* 'приголомшити' (ЕСУМ, т. 6, с. 452)), пор.: *От – і вивів я Петруся ошоломілого на двір* (СВЖ, с. 119); *опиус* (див.: *опиусник* 'п'яниця' (Арк., т. 2, с. 14)), пор.: *Шинкарочка добра була опиуса пригорнула* (СВЖ, с. 54); *цвигун* (див.: *цвіт* 'великий здоровий хлопець' (Арк., т. 2, с. 237)), пор.: *Но – уже не мені цвигуна догонити* (ЖГС, с. 50); *шалавила* (див.: *шалавило* 'той, хто виконує роботу швидко, але абияк' (Арк., т. 2, с. 258)), пор.: *Не потрібній був нікому старий шалавила* (ЖГС, с. 52); *челядь* (див.: *челядь* 'всі члени родини' (Арк., т. 2, с. 248)), пор.: *Думав челядь з-побіду Буга нигди не збиреся* (ЖГС, с. 17), також *челядник*, пор.: *Челядник – хутко і справно як факір плугам прикручував п'ятки* (ЖГС, с. 112).

Тематична група «назви частин тіла» представлена лексемами *твар* (див.: *твар* 'обличчя' (Арк., т. 2, с. 194)), пор.: *Дивишся і всьмішка твар твої опромінить* (ЖГС, с. 106); *зикраки* (див.: *зікраї* 'очі (зневажливо)' (Арк., т. 1, с. 190)), пор.: *На криші хати голодний чортяка припав носюру в комин встебив, зикраки прямує* (ЖГС, с. 96); *віскі* (див.: *віска* 'скроня' (Тур., т. 1, с. 127)), пор.: *А зі школи дитя шло з інійом на вісках* (ЖГС, с. 31); «найменування одягу та взуття і суміжних понять» – *ногавиці, нагавиці* (див.: *нагавиці* 'штани' (ДСБ, с. 140)), пор.: *Сорочку собі повпихай і ногавиці* (СВЖ, с. 133), *Лататте розцвилося немов просить щоб нагавиці закотити бродити* (ЖГС, с. 140); *папруга* (див.: *папруга* 'ремінний пояс' (Арк., т. 2, с. 26)), пор.: *Ішла з дитиною десь причепляною по циганську в якісь хусткі, ручники і папруги* (СВЖ, с. 135); «метеорологічні назви» – *перун* (див.: *перун* 'грим з блискавкою' (Арк., т. 2, с. 41)), пор.: *Терпиш – як дерево, що у не перун мірить, цілить* (СВЖ, с. 34); *ширіш* (див.: *ширіш* 'лід на поверхні снігу' (Арк., т. 2, с. 265)), пор.: *На річці крига – ширіш гострий – як поцірбляний ніж* (СВЖ, с. 19); *зяб* (див.: *зяб* 'холод' (Тур., т. 2, с. 170)), пор.: *Щораз то питався, чи в руці не змерзла чи зяб не страхає* (ЖГС, с. 31); «назви, що відображають специфіку рельєфу» – *струг* (див.: *струг* 'невелика притока до річки' (Арк., т. 2, с. 182)), пор.: *Однаходив по дорозі мизерні струги, незнанії річки* (СВЖ, с. 125); *груд* (див.: *груд* 'підвищене сухе місце серед болота' (Арк., т. 1, с. 110)), пор.: *Дівкі мусять юбки зняти, щоб на груд повитягати* (СВЖ, с. 29); «назви рослин та суміжних понять» – *чечота* (див.: *чачотка* 'вид берези' (СБГ, т. 5, с. 420)), пор.: *Хотів би Тебе хотя в березовуй чечоті*

вирізьбити (СВЖ, с. 5); *диньовинне* (див.: *диновинне* ‘стебла і листя гарбузів’ (Арк., т. 1, с. 132)), пор.: *Замотався в диньовинне наробив я шкоди* (СВЖ, с. 31); *короста* (див.: *короста* ‘рештки після переробки соломки льону і конопель’ (Арк., т. 1, с. 244)), пор.: *Під яблуною сторож крила простить а Горпинка – спідничку страхає з корости* (СВЖ, с. 33); «найменування знарядь праці» – *ковріток* (див.: *коворіток* ‘прядка’ (Арк., т. 1, с. 231)), пор.: *Зо своєю Теклюсею між люде виходить, на вечірниці разом ідуть – думаю – що ще і прясти на ковріткови його научить* (СВЖ, с. 119); *осілка* (див.: *оселка* ‘точильний брусок’ (СБГ, т. 3, с. 263)), пор.: *Йванкові під час гострінья коси осілка так якось захвильовала в Йванковій долоні і цях – кількома пальцями по гострому березі коси* (СВЖ, с. 134).

Поза окресленими тематичними групами використано такі місцеві номени: *вугол* (див.: *угол* ‘кут’ (СБГ, т. 5, с. 175)), пор.: *З-за вугла вечір несміло підходить немов ратай, що в полі весь день нагонився* (ЖГС, с. 42); *клюв* (див.: *клюв* ‘дзьоб’ (ЕСУМ, т. 2, с. 467)), пор.: *Трохі заржавілими клювами Христос Воскрес всьому світу співає* (СВЖ, с. 10); *палюхі* (див.: *палюшки* ‘страва з вареного тіста; маленькі вареники’ (Арк., т. 2, с. 24)), пор.: *У печі палюхі кіпіли та мої очи їх гляділи* (СВЖ, с. 21); *кошматий* (див.: *кошмани* ‘зім’ятий, розкуйовджений’ (Арк., т. 1, с. 249)), пор.: *А над польом, садами, лугами павутини кошмати снуються* (СВЖ, с. 40); *туско* (див.: *туск* ‘туга, смуток’ (ЕСУМ, т. 5, с. 685)), пор.: *Кури туско сокотіли – хотіли нестися* (СВЖ, с. 77); *кіпка* (див.: діал. *кипа* ‘окріп’ (ЕСУМ, т. 2, с. 434)), пор.: *В хаті глина мість підлогі запик в пичі кіпка* (ЖГС, с. 18); *стар вік* (див.: *старвик* ‘старість’ (Арк., т. 2, с. 170)), пор.: *А може декотрий то ухар на стар вік забув що сам колись дитиною на цім світі був* (ЖГС, с. 31); *могилки* (див.: *могілки* ‘кладовище’ (Арк., т. 1, с. 317)), пор.: *Кладьбище. Могилки* (ЖГС, с. 40); *трапе* (див.: *трапа* ‘ганчірка’ (Лис., с. 216)), пор.: *На трапе свої діла, сили додираю* (ЖГС, с. 80); *бусинь* (див.: *бусень* ‘лелека’ (Арк., т. 1, с. 39)), пор.: *Чорний бусинь* (ЖГС, с. 82); *жушмо* (див.: *жушмо* ‘декілька жменьок льону’ (ДСБ, с. 66)), пор.: *Кому сьвітла жушмо, кому тепла в’язку* (ЖГС, с. 110); *такрічний* (див.: *такрічний* ‘торішний’ (Арк., т. 2, с. 191)), пор.: *Дітіол дзвонить – шишкі лущить такрічні* (ЖГС, с. 124).

Лексему встебити, пор.: *Сюда, може поміг йому біс і встебив [хату] під ліс* (СВЖ, с. 58), *На криші хати голодний чортяка припав носюру в комин встебив* (ЖГС, с. 96), кваліфікуємо як таку, що

означає ‘встромити, вставити’, можливо, первісно – ‘збудувати’; вона, ймовірно, зберігає зв’язок із псл. **jъstьba* ‘дім; господарство’ (ЕСУМ, т. 1, с. 382). В одному з текстів трапився номен *хмеретеча*, пор.: *Довговічний дуб дідуга в хмеретечі сам остався* (ЖГС, с. 11). Відомий у деяких діалектах варіант *хмеречця* ‘лісова хаща’ визнано результатом контамінації слів *хмиз* і *дрюччя* або *суччя* (ЕСУМ, т. 6, с. 188) або ж, що більш вірогідно, лексем *мереча*, що сягає псл. **merča* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 3, с. 441), і *хмиз*.

Помітний пласт словника складають полонізми, звичайно адаптовані до фонетико-граматичної системи української мови. Із-поміж них найбагатше представлено дієслівну лексику: *манувати* (див.: пол. *eta nować* ‘виходити’), пор.: *Господня воля, коли нам той світ творила то така була безмежна, така з неї манувала сила* (СВЖ, с. 13); *зареквірувати* (див.: пол. *zarekwirować* ‘забрати’), пор.: *Но офіцер не уступає, хоче коня зареквірувати* (СВЖ, с. 129); *істніти, зітнутися* (див.: пол. *istnieć* ‘існувати’, *zaistnieć* ‘з’явитися’), пор.: *Істніє мужество перемогі* (СВЖ, с. 34), *Всьо задумане в діло помістити. То і зітнулася. Яко воля, та постало село Голя* (СВЖ, с. 13); *язготіти* (див. пол. *jazgotać* ‘верещати’), пор.: *До сидючих під клунею надходить Яринка – і як то вона – трохи жартобливо, трохи сварливо до них язготить* (СВЖ, с. 134); *котлуватися* (див.: пол. *kotłować się* ‘кипіти’), пор.: *Вертаюся, і фактично бачу, що по хаті туман котлується* (СВЖ, с. 122); *мускінути* (див.: пол. *muskać* ‘торкатися’), пор.: *Рибу стоючою під льодом дерев’яною шлегою мускінути* (СВЖ, с. 129); *отранутися* (див.: пол. *otrząsnąć* ‘струснутися’), пор.: *Отранися протри очи та крикни – ни на те мене мати родила* (ЖГС, с. 24); *кročити* (див.: пол. *kroczyć* ‘ступати’), пор.: *Нехай місто Підляшшя до нового крочить* (ЖГС, с. 81); *саркати* (див.: пол. *sarkać* ‘бурчати’), пор.: *Вильзибуб постійно нань саркав, скриготів* (ЖГС, с. 85); *кусити* (див.: пол. *kusić* ‘спокушати’) і *витикати* (див.: пол. *wytykać* ‘вказувати’), пор.: *Я тобі Боже не витикаю що злomu даєш людей кусити* (ЖГС, с. 95); *прикуцнути* (див.: пол. *przykuśnić* ‘присісти’), пор.: *Прикуцнуло сило у вечірній памороці і слухає зоряної музики* (ЖГС, с. 98); *прицупнути* (див.: пол. *przycupnąć* ‘сховатися’), пор.: *Прицупнуло село – слухає радіє, – що Маленькій Колядник в нашу хату приходить* (ЖГС, с. 98); *трвонити* (див.: пол. *trwonić* ‘марнувати’), пор.: *Не скажеш мені матінко дивлячись з-за світів, що син твій на землі лихо жите трвонить* (ЖГС, с. 106); *єдночити*

(див.: пол. *jednoczyć* ‘сполучати, єднати’), пор.: *Найчастіше вона свій дім не єднчить* (ЖГС, с. 133); *гзитися* (див.: пол. *gzić się* ‘гедзатися’), пор.: *Ось нашії корови на пасовискови гзеться* (ЖГС, с. 140), *Таке то сниться що чогось наше бидло гзиться* (ЖГС, с. 140); *затяжити* (див.: пол. *zaciążyć* ‘стати, здатися важким’), пор.: *Но як перун лупнув в крила, йому голова затяжила придуріла та і довго не пожив* (СВЖ, с. 124); *познаковати* (див.: пол. *rozpoznać* ‘позначити’), пор.: *Но як малюнкі познаковати, як я не вмію читати та писати* (СВЖ, с. 124); *усадовитися* (див.: пол. *usadowić się* ‘осісти, влаштуватися, розміститися’), пор.: *Дубиця, невеличке містечко..., усадовилася на децю вижшим берегу Буга* (СВЖ, с. 125); *оцалити* (див.: пол. *ocalić* ‘зберегти, врятувати’), пор.: *Малий вогонець – Синка оцалити* (ЖГС, с. 121); *повнити* (див.: пол. *pełnić* ‘виконувати’), пор.: *Повнив свою функцію цілком ненаганно* (ЖГС, с. 85); *холпитися* (див.: пол. *chęcić się* ‘хвалитися’), пор.: *Холпляться своєю вченістю, огладою і паньським корінньом* (ЖГС, с. 118).

Чимало виявлених полонізмів – найменування чи характеристики людей за різними ознаками: *передшколякі* (див.: пол. *przedszkolaki* ‘дошкільнята’), пор.: *Теперішні передшколякі вже учаться чужого язика* (СВЖ, с. 131); *форналь* (див.: пол. *fornal* ‘конюх’), пор.: *Міх – як родючая баба – стогнав промовляв до присутніх форналів* (ЖГС, с. 112); *вибавець* (див.: пол. *wybawca* ‘рятівник’), пор.: *Вибавець – то був взір чоловіка* (ЖГС, с. 80); *промінент* (див.: пол. *prominentny* ‘видатний’), пор.: *Савтають собі судо спасаєни проміненти* (ЖГС, с. 87); *сафандула* (див.: пол. *safandula* ‘тупий’), пор.: *А Петрик – якого поперед у селі мали за сафандулу – тепер уже смірно по селі ходить* (СВЖ, с. 119); *собовтір* (див.: пол. *sobowtór* ‘двійник’), пор.: *А може то тая, як то називають реінкарнація з якогось льорда на мене перейшла і такий собовтір як кажуть всьо на себе по кімсь там приймає?* (СВЖ, с. 120); *псотник* (див.: пол. *psotnik* ‘жартівник’), пор.: *Як тут виправляти що той псотник скоїв* (ЖГС, с. 69); *вархол* (див.: пол. *warchoł* ‘бешкетник’), пор.: *Чи не є він плебейським вархолем – писаром з народу* (ЖГС, с. 130); *осібка* (див.: пол. *osóbka* ‘маленька непомітна людина’), пор.: *Скільсь перед моїми очима появилася твоя гожа осібка* (СВЖ, с. 134); *пінда* (див.: пол. *pinda* ‘жінка (зневажливо)’), пор.: *А чом же ж ти не дивився на мене каваліром бувши, тільки ганявся за богатими піндами* (СВЖ, с. 134); *наремний* (див.: пол. *paremny* ‘впертий; примхливий’ (SGP, t. 3, s. 259)), пор.: *За*

клуною, на леваді, вже і сонце пригріло як він вперся докосити – наремний Данило (СВЖ, с. 8); безпотімний (див.: пол. *biezpotomny* ‘бездітний’), пор.: Жив самітник безпотімний аж нашло його причудія начав пчолам надь давати (ЖГС, с. 11); підексцитований (див.: пол. *podeksytowany* ‘схвильований’), пор.: Поміж сьвяткуючую товпу войшли – мати з дочкою, своєю іншістю дивно підексцитовані (ЖГС, с. 109).

Транспортну лексику представлено полонізмами *крипа* (див.: *крипа* ‘човен’ (Арк., т. 1, с. 255), пол. *krypa* ‘баржа’), пор.: З радощів і крипи вивертаєш (СВЖ, с. 103); *ровер* (див.: пол. *rower* ‘велосипед’), пор.: Роверами при залізничній колії мчала наша молодецька кавалькада..., щоб по переправі на лівий біг Буга, добратися вже правє в ночі до своїх домів (СВЖ, с. 126); *самохуд* (див.: пол. *samochód* ‘автомобіль’), пор.: Вже того вечора приїхало чимало самоходів (СВЖ, с. 127); назви споруд та їхніх частин – *гаївка* (див.: пол. *gajówka* ‘лісовий будинок’), пор.: За дуктом гаївка, з гайовим поговорим (ЖГС, с. 76); *офіцина* (див.: пол. *ofisyna* ‘прибудова’), пор.: У старій двірській офіцині – чорт гниздо устелив (ЖГС, с. 85); *кондигнація* (див.: пол. *kondugnacja* ‘поверх’), пор.: Драбина на щораз вижши кондигнації (СВЖ, с. 12); *слуп* (див.: *слуп* ‘стовп’ (Арк., т. 2, с. 157), пол. *słup*), пор.: І от я по слупови, по драбині як кіт лізу (СВЖ, с. 122); *полап* (див.: *полап* ‘стеля’ (Арк., т. 2, с. 66), пол. *ryłar*), пор.: Аж корок під полап полетів (СВЖ, с. 130–131); *футрина* (див.: пол. *futryna* ‘одвірок’), пор.: Радіють стіни, футрини (ЖГС, с. 72); прислівникову лексику – *правє* (див.: пол. *prawie* ‘майже’), пор.: Роверами при залізничній колії мчала наша молодецька кавалькада..., щоб по переправі на лівий біг Буга, добратися вже правє в ночі до своїх домів (СВЖ, с. 126); *вцале* (див.: пол. *wcale* ‘зовсім’), пор.: Що у кінці – не видно його вцале (ЖГС, с. 100); *барзо* (див.: пол. *bardzo* ‘дуже, сильно’), пор.: Старовинний Буг линиво точив свою воду і якось не за барзо спішився до цілю (СВЖ, с. 125); *наремно* (див.: пол. *naREMnie* (SGP, t. 3, s. 259)), пор.: Пішли наремно у пшаничний лан (ЖГС, с. 94); *пощо* (див.: пол. *po co* ‘для чого’), пор.: Хто вмер у селі – а пощо про це відати мені (СВЖ, с. 11); *ненаганно* (див.: пол. *niepaganne* ‘бездоганно’), пор.: Повнив свою функцію цілком ненаганно (ЖГС, с. 85); найменування абстрактних понять: *зданє* (пор.: пол. *zdanie* ‘думка’), пор.: Що до мого зданя то – щоб не відповідати на дурнії питання (СВЖ, с. 116); *вакат* (див.: пол. *wakat* ‘вакансія’), пор.: Там по останнім суді каждый вакат (СВЖ, с. 12);

амок (див.: пол. *atok* ‘несамовитість, шаленство’), пор.: *А наши дівчата худа чи пузата в амокови ходять* (СВЖ, с. 115); *льос* (див.: пол. *los* ‘доля’), пор.: *Сумний Павлик, сумний Сірко – от льос навпаки* (ЖГС, с. 73); *оглада* (див.: пол. *ogłada* ‘лоск’), пор.: *Холпляться своєю вченістю, огладою і паньським корінньом* (ЖГС, с. 118); *заказ* (див.: пол. *zakaz* ‘заборона’), пор.: *Хітрець псяюха самогонку собі гонив заказу не слухав* (ЖГС, с. 141); конфесійну лексику – *пацір* (див.: пол. *racierz* ‘молитва’), пор.: *Пацір шепче богобійний потік чи ручай* (ЖГС, с. 124); *інфула* (див.: пол. *infuła* ‘митра’) і *орнат* (див.: пол. *ornat* ‘риза’), пор.: *Голови їх накрити здібними інфулами, на грудях амарантови здібні орнати* (ЖГС, с. 90); *ружанець* (див.: пол. *rózaniec* ‘чотки’), пор.: *У полю сунув машинів ружанець* (ЖГС, с. 94).

Поодинокі полонізми виявлено і в інших тематичних групах лексики, як-от: *капуза* (див.: пол. *kariza* ‘головний убір, велика шапка’), пор.: *Ніч йому капузу всовує на очи* (ЖГС, с. 116); *гандель* (див.: пол. *handel* ‘торгівля’), пор.: *Напевно підносить зиск у гандлі* (СВЖ, с. 131); *шильд* (див.: пол. *szylt* ‘вивіска’) і *склеп* (див.: пол. *sklep* ‘магазин’), пор.: *А же зближуємся до теї «Великеї Європи», то видно по реклямах, по шильдах склепів* (СВЖ, с. 131); *флюнта* (див.: *флінта* ‘мисливська рушниця’ (Арк., т. 2, с. 221), пол. *flinta*), пор.: *Стрільці флюнти чистять – самопали щоб цільно до звірюк стріляли* (СВЖ, с. 103); *цума* (див.: пол. *sita* ‘трос, канат’), пор.: *З ніг збивала житева ріка, ввічлива людина кинула мні цуму* (ЖГС, с. 80); *латвий* (див.: пол. *latwy* ‘легкий’), пор.: *Аванс ни є латвий для земельних нації* (СВЖ, с. 12); *тенгий* (див.: пол. *tegi* ‘великий’), пор.: *Степане – тенга в тебе голова – ой голова но в твоїй головці олію нема* (СВЖ, с. 98); *кац* (див.: пол. *kas* ‘похмілля’), пор.: *Вже щораз рідша чарка спирту а щораз частше кац страшливий* (СВЖ, с. 82); *дукт* (див.: пол. *dukt* ‘просіка’), пор.: *За дуктом гаївка, з гайовим поговорим* (ЖГС, с. 76); *ревір* (див.: пол. *rewir* ‘район, дільниця’), пор.: *Пішов, рад що ревір матиме так близько* (СВЖ, с. 33); *риковісько* (див.: пол. *rykowisko* ‘колія’), пор.: *Том його направив в танцювальне риковісько* (СВЖ, с. 33); *мальовидло* (див.: пол. *malowidło* ‘живопис’), пор.: *То і мазав він по стінах вішав всякі мальовидла* (СВЖ, с. 7); *дзік* (див.: пол. *dzik* ‘дикий кабан’), пор.: *А через болота перли в стаді дзікі* (ЖГС, с. 75); *гіль* (див.: пол. *gil* ‘снігур’), пор.: *Гілі надуті, як вогонь червони* (ЖГС, с. 90); *трухтом* (див.: пол. *truchtem* ‘риссю’), пор.: *Коник трухтом смиче* (ЖГС, с. 75); *посутий* (див.: пол. *posępny* ‘похмурий’), пор.: *Не*

втікай – *лиш з-за хмар посуних мою душу теплом ogrівай* (СВЖ, с. 38); *тулачий* (див.: пол. *tułaczy* ‘бродячий’), пор.: *І всьо такі бачу – нашу долю тулачу* (СВЖ, с. 35); *противлеглий* (див.: пол. *przeciwległy* ‘протилежащий’), пор.: *Не летять разом за мора далекі тільки прамують в противлеглий бік* (ЖГС, с. 90); *здібний* (див.: пол. *ozdobny* ‘багато прикрашений’) і *амарантовий* (див.: пол. *amarantowy* ‘пурпуровий’), пор.: *Голови їх накрити здібними інфулами, на грудях амарантови здібні орнати* (ЖГС, с. 90); *їдло* (див.: пол. *jadło* ‘їжа’), пор.: *Видно зголоднів – їдло в хаті чує* (ЖГС, с. 96); *фаля, хваля* (див.: пол. *fala* ‘хвиля’), пор.: *Горачий вітер жене прибій фалі* (ЖГС, с. 127), *На дрібній річній хвалі щось ясного пливе* (СВЖ, с. 127); *ликоватий* (див.: пол. *łukowaty* ‘жорсткий, твердий’), пор.: *Пани..., відганяючися перед лихом надбужанських комарів, зваблених незнаними парфюмеріями і делікатним, а не ликоватим як мужицьке тілом, шукали...* (СВЖ, с. 127).

Окремі лексеми кваліфіковано як германізми: *калдун* (див.: *калдун* ‘шлунок’ (СБГ, т. 2, с. 371); нім. діал. *kaldüne* ‘кишки, потрухи’ (ЕСУМ, т. 2, с. 508)), пор.: *Щоб він туди не втік – давай йому кулаками по калдуні сукати* (СВЖ, с. 119); *цуг* (див.: *цуг* ‘тяга в печі’ (Арк., т. 2, с. 243), нім. *Zug* ‘рух; перехід; потяг; тяга’ (ЕСУМ, т. 6, с. 264)), пор.: *Ну – от допіру я пойняв чого в печі гасло, чом не міг цуг потягчи* (СВЖ, с. 122–123); *шлега* (див.: *шлега* ‘великий дерев’яний молот’ (Арк., т. 2, с. 269); нім. *Schlage*), пор.: *Рибу стоючою під льодом дерев’яною шлегою мускінути* (СВЖ, с. 129). Лексема *мужество*, пор.: *Істніє мужество перемогі* (СВЖ, с. 34), – церковнослов’янським (‘мужність’). Іменник *млака*, пор.: *Чорт на млаках хвостом барабанить* (ЖГС, с. 42), *Будь-то заблудим, вийдем десь на млакi* (ЖГС, с. 119), відомий в інших українських діалектах зі значенням *млака* ‘заболонена низина; багно; трясовина’, кваліфіковано як запозичення зі східнороманських мов, пор. румунське *mlăcă* ‘багно’ (ЕСУМ, т. 3, с. 489); у підляській говірці лексема з’явилася, імовірно, за польським посередництвом, пор.: пол. діал. *mlaka* ‘багнисте місце’ (ЕСУМ, т. 3, с. 489).

На жаль, значення деяких місцевих слів не вдається достеменно з’ясувати, а це ускладнює сприйняття текстів Степана Сидорука: *смородитися*, пор.: *Ат, ворожи там собі, що хочеш, люде вже жниво кінчають, а в нас всьо якось смородиться в господарстві* (СВЖ, с. 133); *носатрізна*, пор.: *Виходило якби кінь храпів хворий на носатрізну* (СВЖ, с. 130); *лігня*, пор.: *Тут пригарне місто, лігня*

спить-лежить (СВЖ, с. 51); *ретьман*, пор.: *Мусить справу Могітньому ретьманові здавати* (СВЖ, с. 19); *нешпатірний*, пор.: *І поправді то вона така нешпатірна* (СВЖ, с. 119); *призувати*, пор.: *А у попаді дочка пукла призукала дитюка* (СВЖ, с. 70); *надь і людики*, пор.: *А своїх людиків на підстріші складав червякам на жертву відносив* (ЖГС, с. 20); *гань*, пор.: *Чи тільки сонце що гань зошло його малюнок мені принесло* (ЖГС, с. 26); *ухар*, пор.: *А може декотрий то ухар на стар вік забув що сам колись дитиною на цім світі був* (ЖГС, с. 31); *нань*, пор.: *Вильзибуб постійно нань саркав, скриготів* (ЖГС, с. 85). Тут важливо було б мати посторінкові авторські примітки або спеціальний словник діалектної лексики.

2.6 Підляська говірка в поезії Марії Сарнацької

Марія Сарнацька – поетеса з Південного Підляшшя, яка мешкає в селі Довгоброди Люблінського воєводства. Окрім семи поетичних збірок польською мовою, а саме: «Wiersze» (1992), «Wyrosły z chłopskich pól» (1999), «Sercem pisane» (2002), «Oddałam serce Bogu i wioskom» (2002), «Przez życie z Poezją» (2005), «Poezja – dziecięcy świat, mój świat» (2007), «U progu jesieni» (2009), – вона 2012 р. в Любліні видала книгу віршів «Пуклулися своєю зимлі», куди ввійшли твори, писані українською підляською говіркою. Більшість цих віршів було видрукувано в альманасі «Український літературний провулок» за 2005, 2006, 2007, 2008 роки, у журналі «Над Бугом і Нарвою».

Опрацьовані поетичні тексти ілюструють основну історико-типологічну рису української мови на рівні вокалізму – розвиток наголошених етимологічних голосних **o*, **e* в нових закритих складах, а також **ě* в [i]. За цією ознакою говірки Південного Підляшшя протиставляють північнопідляським, де в окреслених позиціях під наголосом домінують дифтонги. У структурі прислівника *мніго* (С5, с. 17) простежено розвиток **o* в [i] навіть у відкритому складі, очевидно, за аналогією до закритих складів. У кількох випадках, щоправда, представлено й відмінні від літературної мови, але типові для північної частини підляських говірок рефлексі наголошеного **o*, зокрема дифтонг [yo], монофтонги [o], [y], [и]: *своєю, дом* (С6, с. 176), *потом* (С4, с. 109), *коньчиться, законьчилися* (С3, с. 163), *сконьчилося* (С2, с. 123), *найбільше* (С2, с. 124), *всіх плодів* (С3, с. 162), *тільки* (С3, с. 163), за аналогією також *мніго* (С6,

с. 179). У словоформах *зйде* (С6, с. 178), *зубрано* (С2, с. 123) [и], [у] з'явилися на місці секундарного [о] < *ъ.

У ненаголошеній позиції давній *о представлено монофтонгами [о] та [у]: *од Буга, одходиш* (С6, с. 176), *од Бога* (С2, с. 124), *удлитають* (С3, с. 163), *пушло* (С4, с. 109), *пудляська* (С3, с. 163), *батькувщини, з тих квітув* (С2, с. 126), *чорнуй землі* (С6, с. 179).

Монофтонг [у] виявлено серед рефлексів наголошеного *е в закритих складах: *творцув* (С5, с. 17), *на муйуй* (С3, с. 162), *на юй* (С4, с. 107), а за аналогією – й у відкритому складі: *виртюно, для виртюна* (С4, с. 109). Окрім [і]-рефлексації давнього *ѣ, можливі й типові для північноукраїнських говірок монофтонги [е], [и], також [а], що відбиває вплив польського вокалізму: *вечний* (С4, с. 109), *гриє* (С2, с. 124), *цалий* (С2, с. 123).

Ненаголошений *е залежно від характеру наступного консонанта розвинувся в [у] перед твердим приголосним: *вечур* (С2, с. 125), в [и] – перед м'яким: *госинь* (С3, с. 163).

Етимологічний *ѣ в ненаголошеній позиції майже послідовно реалізовано в монофтонгові [и]: *винком* (С3, сс. 162, 163), *винка* (С4, с. 108), *удлитають* (С3, с. 163), *гнздо* (С2, с. 125), *на гнздови* (С6, с. 176; 2, с. 125), *витає* (С6, с. 176), *повитав* (С6, с. 178), *помишівся, дозривають, нарикати* (С6, с. 177), *мишок* (С2, с. 123), *мишок, мишків* (С6, с. 179), *рика* (С2, сс. 124, 126), *на рику* (С2, с. 126), *цвисти, цвितочки* (С2, с. 124), *зацвите, співає* (С2, с. 125), *спивають* (С5, с. 17).

Виявлено деякі відмінності супроти літературної мови в реалізації сучасних голосних фонем. Скажімо, в наголошеній позиції після м'яких приголосних, зокрема шиплячих, які зберігають історичну палатальну вимову, [а] підвищує і звужує артикуляцію до [і]: *світо* (С5, с. 17), *тіжская* (С5, с. 17), *жіль* (С4, сс. 107, 108), *чісом, пудікуймо* (С4, с. 108), *дікує* (С6, с. 179), *дікую* (С3, с. 162), *дікуїм, пумишівся* (С6, с. 177), *пріло* (С4, с. 109), *дитічих, зоставлієш* (С6, с. 176), *звितіжиш* (С2, с. 124), *сидіт* (С2, с. 125), зрідка до [е]: *в пудєци* (С3, с. 162). Голосний [е] незалежно від його походження в наголошеній позиції перед твердими консонантами та в кінці слова після передньоязикових, що представлені м'якими варіантами, також після стверділих шиплячих заступається звуком [о]: *висьоло* (С2, с. 125; 5, с. 17; 6, с. 176), *зельона* (С6, с. 176), *зильоная, виньон* (С2, с. 124), *їдьон* (С4, с. 108), *вітьор* (С3, с. 162), *гулодьон* (С3, с. 162), *всьо* (С2, с. 123), *печоний* (С6, с. 178).

Більше відмінностей простежено в позиційній реалізації ненаголошених голосних. Фонема [o] через посилення лабіалізації представлена варіантом [y]: *зулутое, в кумори, на стулі, гуспудар, в свуго, блугуславить, каждому, размнужив, размножує, в колусах зулутих, пу кутках, рудина* (С2, с. 123), *пувисилів, закликутів, свує, на лавучци, куханком* (С2, с. 125), *чуго, Тубі, рудини, мулудих, мулоде, мулудії, пурвав* (С4, с. 107), *чулувікуви, мулудії, угонь, свую* (С4, с. 109), *кулосє, гулодьон, в пудєци* (С3, с. 162), *пувшєднім, щудєнь, куротиший, зулута* (С3, с. 163), *прудає, мулудії, сулом'яне, зубачат* (С5, с. 17) тощо. Ненаголошене [e] часто підвищує і звужує артикуляцію аж до до [и]: *зимлі, ни буде, плиту́* (С3, с. 162), *сило* (С3, с. 163), *нисє, висьоло, нипам'ятают* (С5, с. 17), *висні, силá, ни вирнутья* (С4, с. 107), *тирпить, ни може, литить, пулитіли, сиплється, в силі, напичуть, впитімо* (С4, с. 108), *виртюно, нипутрібне, нинависьть* (С4, с. 109), *сибе, биз слова* (С2, с. 123), *ни можна, висна, зильоная, рузмирзайтья* (С2, с. 124), *пувисилів, прилитів, закликутів, висьоло* (С2, с. 125), а після [й], так само після [л'], що зберігає м'яку вимову, та вторинно пом'якшеного задньоязикового – навіть до [і]: *їдьон* (С4, с. 108), *дікуїм* (С6, с. 177), *рузмирзайтья* (С2, с. 124), *алі* (С6, с. 178), *кірувати* (С2, с. 124).

Поетичні тексти Марії Сарнацької ілюструють окремі відмінності супроти літературної мови на рівні консонантизму, зокрема непослідовність процесу ствердіння в підляських говірках шиплячих, як-от: *жіль* (С4, сс. 107, 108), *чісом* (С4, с. 108), *пумишівся* (С6, с. 177), *збіжє* (С4, с. 108), *хоча очи* (С4, с. 108), *збіжє* (С3, с. 163; 4, с. 108), *в збіжу* (С2, с. 123), *збіжжа* (С6, с. 177), *Карабовичи* (С5, с. 17) тощо. Маніфестовано й наслідки процесу ствердіння в різних позиціях вібранта: *бура* (С6, с. 178), *праде* (С4, с. 109), *ду мора, рику* (С2, с. 126), *рика* (С2, сс. 124, 126), *гриє* (С2, с. 124), *в кумори* (С2, с. 123), *дозривають, нарикати* (С6, с. 177). Натомість вторинне м'якшення задньоязикових простежене у звукосполучі, що продовжує давню **ку*: *мукі* (С6, с. 178), *субакі* (С4, с. 108), *качки, рибакі* (С2, с. 126), *квіткі, цвєточкі, коткі* (С2, с. 124). Марія

Сарнацька передає також майже послідовний процес стягнення подовжених консонантів, як-от: *дивися < дивишся* (С4, с. 107), *росипалося* (С2, с. 123), *лататє* (С6, с. 176), *колосє* (С6, с. 178), *куханє* (С2, с. 124), *житє* (С4, с. 107), *свогого життя* (С6, с. 178), *тканє, убражанє* (С4, с. 109), *збіжє* (С2, с. 123), *клекотіньом* (С6, с. 178), *але лани збіжжа* (С6, с. 177), можливість появи протези [г]:

госинь (С3, с. 163), втрату [й] на межі префіксальної та кореневої морфем та в закінченнях прикметників, дієприкметників, родових займенників чоловічого роду: *пришла* (С6, с. 176), *кожди* (С2, с. 123), регресивну суміжну асиміляцію за твердістю у групі [л'н] > [лн]: *мелник* (С4, с. 108) тощо.

Серед підляських іменникових словоформ домінують морфологічні інновації фонетичного походження. Саме так можна кваліфікувати форми Д. в., М. в. одн. іменників ч. р., с. р. із флексіями наголошеною *-ови* й ненаголошеною *-уви*: *Христови* (С6, с. 177), *на гниздови* (С6, с. 176), *на курчови* (С2, с. 125), *чулувікуви* (С4, с. 109), *в шпихерикуви* (С3, с. 163); форми М. в. одн. іменників тв. гр. з переважно ненаголошеною флексією *-и*, яка відображає відповідний рефлекс **ě*: *в місти* (С3, с. 163), *в ліси* (С6, с. 177), *у хліби* (С6, с. 178), *в сили* (С6, с. 177), в частині форм М. в. – ствердіння м'яких [ц'], [р']: *в моци* (С6, с. 177), *на лавучци* (С2, с. 125), *в пудеци* (С3, с. 162), *на зори* (С6, с. 178).

Як морфологічні інновації аналогічного походження можна кваліфікувати форми О. в. одн. іменників с. р. м'як. гр. із флексією *-ом*, перенесеною зі словоформ тв. гр.: *серцьом* (С6, с. 177), *клекотіньом* (С6, с. 178); форми М. в. цих самих іменників із флексією *-у*, яка в цій відмінковій позиції характерна для частини іменників ч. р.: *в твоїм серцю* (С2, с. 124). У випадку з *причепио* (С4, с. 108) засвідчено родове переосмислення, зокрема і на формальному рівні, іменника *причип*; флексія ж *-ио* тут фонетично (в ненаголошеній позиції) розвинулася з *-ею*, перенесеної за аналогією з м'як. гр. та міш. гр. У реченні *Світла пугасли* (С4, с. 108) однинний у літературній мові іменник *світло* представлено у формі мн.

Виразних морфологічних архаїзмів Марія Сарнацька фіксує небагато. До них можна віднести словоформи іменників с. р. м'як. гр., що ілюструють історичну флексію *-є (-е)*: *латате*, *листе* (С6, с. 176), *колосе* (С6, с. 178), *кухане* (С2, с. 124), *житє* (С4, с. 107), *ткане*, *убражане* (С4, с. 109), *збіже* (С4, с. 108), *збіже* (С2, с. 123). Варто відзначити також збереження окремих архаїчних закінчень у деяких відмінкових позиціях, зокрема *-ом* у формах Д. в. мн.: *гуспударом* (С4, с. 108), *коханком* (С2, с. 125); *-ох* у формах М. в. мн.: *по молодих літьох* (С4, с. 107); *-и* у формах Д. в., М. в. одн. іменників III відм.: *о любови* (С2, с. 125).

Поетеса активно послуговується словоформою *люде* (С6, с. 177), використовує форми Р. в. та З. в. одн. іменника *мати*, співвідносні з

формою Н. в.: *дзісяй свято мати, любить свую мати* (С2, с. 126). Очевидно, під впливом польської мови окремі іменники в Р. в. мн. мають закінчення *-и*: *лапає жаби, весна тішить діти* (С6, с. 176), *мніго люди приїжджає* (С5, с. 17).

Явища ад'єктивної словозміни підляських говірок представлені короткими формами прикметників ч. р. на зразок *виньон* (С2, с. 124), *гулодьон* (С3, с. 162), *рад* (С6, с. 177); повними нестягненими формами ж. р., с. р. і мн.: *вуда теплая* (С2, с. 126), *зильоная трава* (С2, с. 124), *родимая сторона* (С2, с. 125), *тіжкая праця* (С5, с. 17), *пудляська госинь* (С3, с. 163), *зулутое збіже* (С2, с. 123), *зулутое зирно* (С4, 108), *білії цвितочки* (С2, с. 124), *мулудії дні* (С4, с. 107); стягненими формами Н. в., З.в. мн. із флексією *-и*, спорадично *-е*: *гожи квіти* (С2, с. 126), *повни причети* (С4, с. 108), *власни очи* (С5, с. 17), *довги літа* (С4, с. 109), *лугови квіти* (С2, с. 126), *файне люде* (С5, с. 17), *списане дні* (С4, с. 107).

Із системи займенникової словозміни підляської говірки Марія Сарнацька використала архаїчну форму Д. в. займенника 1 ос. *мні* (С6, с. 178); унікальну форму З. в. предметно-особового займенника с. р. *йе* 'його', пор.: *вітьор є кулише* (С3, с. 162) (пор. відомий із пам'яток варіант *ю*); заперечні прономени з часткою *ни-* у структурі: *нихто* (С3, с. 162), *никому* (С4, с. 109), зокрема й займенник-полонізм *ниц* (С5, с. 17); нестягнені форми родових займенників на зразок *за тії дари* (С6, с. 177), *тії квіти* (С2, с. 126), *свойого* (С6, с. 178), *свуйого* (С2, с. 126). Явища діалектної фонетики зумовили переоформлення в підляській говірці архаїчних структур *каждий*, *кажди*, *каждуму* (С2, с. 123), *кажда* (С2, с. 126), *кутора* (С2, с. 124), *куторуго* (С3, с. 162), *кутура* (С2, с. 124). Відмінності у фонетичному оформленні числівників можна простежити лише в словоформі *їдьон* (С4, с. 108).

Із-поміж явищ дієслівної словозміни передано лише форми 3 ос. з кінцевим флексійним [т] (хоча дуже непослідовно): *сидіт* (С2, с. 125), *крутит*, *кажут*, *нипам'ятают*, *спивают*, *зубачат* (С5, с. 17), форму 2 ос. одн. теп. ч. *дивися* (С4, с. 107) з результатом стягнення подовженого внаслідок асиміляції свистячого, також форми 1 ос. мн. наказ. сп. *занесьмо* (С4, с. 108) та 3 ос. одн. теп. ч. *дрімле* (С2, с. 123), що мають аналогічний характер.

Відмінності супроти літературної мови на синтаксичному рівні можна звести до використання говіркових прийменників, як-от: *пуриз* *вітьор* (С4, с. 107), *приз довги літа* (С4, с. 109), *спиває о любови о*

куханках (С2, с. 225), більшої частотності дієслівної зв'язки *є*: *каждий є з літа рад* (С6, с. 177) тощо. Окрім того, констатовано специфічні сполучні засоби у складних реченнях: *Ділиться хлібом пувшеднім Би нигди ни бракувало... Би на щудень каждый був ситий* (С3, с. 163), *Христос рузмнужив хліб Би каждый був ситий* (С2, с. 123), *Кричи на всі сторони сьвіта же звитіжиши зло* (С2, с. 124), *Ідите в поле сіяти Жеб було що збирати* (С6, с. 178).

Марія Сарнацька активно використовує вживані в її рідній говірці полонізми, як-от: *ксюндз* 'священник' (С3, с. 163), пор.: *Ксюндз святить хліб*; *кусьцел* 'церква' (С3, с. 163), пор.: *Булка хліба в кусьцелі*; *шпихерик* 'комора' (С3, с. 163), пор.: *Законьчилися жнива Збіже в шпихерикуви*; *пльон* 'урожай' (С2, с. 123), пор.: *Дікую Тубі Боже За добрий пльон* (С3, с. 162); *зеспол* 'гурт співаків' (С5, с. 17), пор.: *Зисполи гоже співають*; *морг* 'міра землі' (С6, с. 179), пор.: *Як мниго мішків з морга Господар тішиється*; *бусюн* 'лелека' (С6, сс. 176, 178), пор.: *Прилитів бусюн і закликотів* (С2, с. 125); *яскулка* 'ластівка' (С3, с. 163), пор.: *Удлитають пташки Яскулка, соловей і бусюн*; *ямин* 'жасмин' (С6, с. 177), пор.: *Помишівся запах ямину і липи*; *без* 'бузок' (С2, с. 125), пор.: *Соловій висьпіває На курчови безу*; *мокрадло* 'болото' (С6, с. 176), пор.: *Бусюн бродить По мокрадлах*; *фаля* 'хвиля' (С2, с. 126), пор.: *Фаля стукає о бериг*; *криж* 'хрест' (С2, с. 123), пор.: *Знаком крижа блугуславить*; *кромка* 'шматок хліба' (С2, с. 123), пор.: *Каждому кромку зуставить*; *лапати* 'ловити' (С6, с. 176; С2, с. 126), пор.: *Рибакі лапають риби на вудку* (С2, с. 126); *здобити* 'прикрашати' (С6, с. 177), пор.: *Хороством світ здобиши*; *існити* 'існувати' (С2, с. 124), пор.: *Для чого існіє зло*; *звитіжити* 'перемогти' (С2, с. 124), пор.: *Кричи на всі сторони сьвіта Же звитіжиши зло*; *тутай* 'тут' (С2, с. 125), пор.: *Тутай родимая сторона*; *нигди* 'ніколи' (С3, с. 163), пор.: *Ділиться хлібом пувшеднім Би нигди ни бракувало* (С3, с. 163); *дужо* 'багато' (С2, с. 126), пор.: *В Бугу є дужо риб*; *бардзо* 'дуже' (С4, с. 108), пор.: *Бардзо збіже убрудило*; *найбардзій* 'найбільше, найсильніше' (С4, с. 107), пор.: *А найбардзій шкода мулудих літ*; *дзись* 'сьогодні; тепер' (С2, с. 123), *дзісяй* 'т. с.' (С2, с. 126), *дісяй* 'т. с.' (С5, с. 17), пор.: *Рузмножує і до дзісь* (С2, с. 123), *Дісяй мулудії нипам'ятают ниц* (С5, с. 17); *пувшедній* 'щоденний' (С3, с. 163), пор.: *Ділиться хлібом пувшеднім*; *цалий* 'цілий' (С2, с. 123), пор.: *Стоить цалий мишок мукі в кумори*; *гожий* 'гарний' (С2, с. 125), пор.: *Бусюн гожий і милий*; *нех* 'нехай' (С2, с. 123), пор.: *Нех каждый буде ситий* тощо. В аналізованих

текстах простежено й діалектизми іншого походження, як-от: *варабух* ‘горобець’ (С3, с. 163), пор.: *Зостануться тільки Варабух і крук*; *мниго* ‘багато’ (С5, с. 17), *мниго* ‘т. с.’ (С6, с. 179), пор.: *Як мниго мішків з морга Господар тішиться; хороство ‘краса’* (С6, с. 177), пор.: *Хороством світ здобии*.

2.7 Підляська говірка в поезії Юстини Королько

Юстина Королько – поетеса з Північного Підляшшя (Республіка Польща), яка пише місцевою північноукраїнською говіркою. 2005 р. побачила світ поетична збірка «Між золотом і смертю». Вірші були надруковані також у часописі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» 1997 р., у двох числах щорічника «Український літературний провулок» – за 2006 р. та 2007 р.

Із літературознавчого погляду творчість Юстини Королько позитивно оцінили І. Ігнатюк [41, с. 180] та Б. Столярчук [74, с. 33–34]. Якщо перший критик вдався лише до стриманого означення «дуже гарна поезія» [41, с. 180], то Б. Столярчук зробив спробу літературного портрета авторки, відзначивши й колорит її поетичного мовлення: «Її вірші окутані теплою і ніжною говіркою» [74, с. 33].

Підляські говірки, як і інші говори поліського наріччя, від решти українських діалектів відрізняє найперше специфіка рефлексії давніх голосних. Поезія Юстини Королько виразно відображає цей процес. Відповідно до **o* в новозакритих складах під наголосом виступає дифтонг [уо]: *туолько* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 37; В, с. 11), *муой* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 24), *дуом* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 45; В, с. 11), *буоль* (ЯТО, с. 121; ВЗР, с. 22), *куот* (ЯТО, с. 120), *спокуойно* (ВЗР, с. 38), *буольш* (ВЗР, с. 19), *Буог* ‘Бог’ (ВЗР, с. 25), *нуоч* (ВЗР, с. 19; В, с. 11), *злуосьць*, *пуозно* (ВЗР, с. 26), *без шипуов* (ВЗР, с. 42), *з рукавуов* (ВЗР, с. 43), *богуов* (ВЗР, с. 27), *муоцнуй*, *нуог*, *скуончимо*, *пуд луожком* (ВЗР, с. 21), *крижуов* (ВЗР, с. 33), *гуосць*, *на луожкові* (В, с. 11) тощо. За аналогію в кількох випадках дифтонгічний рефлекс **o* засвідчено у відкритому складі під наголосом: *мнуого* ‘багато’ (ВЗР, с. 32) < **тъного* (ЕСУМ, т. 3, с. 490), *скуора* ‘шкіра’ (ВЗР, с. 31) < **skora* (ЕСУМ, т. 5, с. 280), *скуору* (ВЗР, с. 34). Одиначними прикладами представлено інші рефлекси наголошеного **o*, зокрема монофтонги [о]: *порог* (ВЗР, с. 43), *окна* (ВЗР, с. 22, 44), *в голубой* (ЯТО, с. 117), [у]: *самобуйствах* (ВЗР, с. 37).

Дифтонг [уо], зумовлений аналогією до наголошеної позиції, зрідка трапляється в закритих ненаголошених складах: *в куонціе*

(ВЗР, с. 26), *муоцніей, гриешникуов* (ВЗР, с. 32), *по сонечнуой* (ЯТО, с. 118). Значно частіше на місці *o в ненаголошеному новозакритому складі помічено [o]: *окно* (ЯТО, с. 118), *скритосьць* (ВЗР, с. 21), *радосьцьою, добраноч* (ЯТО, с. 119), *конця* (ВЗР, с. 27), *вошла* (В, с. 11), *не познаю* (ВЗР, с. 29), зокрема послідовно в префіксі та прийменнику *од (от)*: *одкопаних* (ВЗР, с. 19), *одміериті* (ВЗР, с. 37), *од середіни* (ВЗР, с. 40), *од віетру, откриваю* (ВЗР, с. 43), *одворочуюсь, одгадав* (ВЗР, с. 44), *открити* (ВЗР, с. 45), *одказаті* (ВЗР, с. 35), *од початку* (ЯТО, с. 120), *отказ, од ключа* (ЯТО, с. 121), *одбудовалісь* (В, с. 11) тощо. Виправдане збереження [o] в префіксі *одо-*, де перше [o] у відкритому складі, а друге [o] – з *ь: *одорве* (ВЗР, с. 39).

На місці ненаголошеного *o часто фіксовано монофтонг [y]: *на кунціе* (ВЗР, с. 24), *захуд* (ВЗР, с. 39), *спокуй* (ВЗР, с. 40), *крокув* (ВЗР, с. 40), *макув* (ВЗР, с. 19), *з тварув* (ВЗР, с. 28), *волосув* (ВЗР, с. 45), *алфавітув* (ВЗР, с. 20), *по каждум* (ЯТО, с. 117), *в воздушнум* (ЯТО, с. 120), *в каждум* (ЯТО, с. 121), *манкетув* (ЯТО, с. 121), зокрема послідовно в префіксі та прийменнику *пуд*: *пуд місяцьом* (ВЗР, с. 19), *пуд подушкі, пуд столом, по пудлозі* (ВЗР, с. 36), *пуд кроками, пудносіт, пуд повіскою, пудсуну* (ВЗР, с. 41), *пудшіте, пудвесті* (ВЗР, с. 30), *пудбітим, пуд серце* (ЯТО, с. 118), *спуд ковдри* (ЯТО, с. 119) тощо. У випадку *кунець* (ВЗР, с. 41) поява [y] у відкритому складі зумовлена аналогією. У прислівникові *потим* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 28) відповідно до ненаголошеного *o простежено монофтонгічний рефлекс [и], можливо, під впливом пол. *potym*, біл. *потым* (ЕСУМ, т. 4, с. 542).

Позиційних варіантів сучасного [o], зокрема ненаголошеного, в поезії Юстини Королько, по суті, не представлено. Очевидно, в підляській говірці, якою послуговується авторка, [o] вимовляється чітко незалежно від наголосу. Виявлено, щоправда, дві словоформи, у структурі яких засвідчено заступлення ненаголошеного [o] звуком [a]: *аксамітна* (ВЗР, с. 32), *скланяю* (ЯТО, с. 117), але вони, без сумніву, відображають вплив польської чи білоруської мов (пор. пол. *aksamitny, skłaniać*, біл. *аксамітны, скланяць*).

На місці *e в новозакритих складах у ненаголошеній позиції простежено [e]: *попел* (ВЗР, с. 32), *осень, промень* (В, с. 11), хоча можливий і лабіалізований [y], очевидно, зумовлений аналогією до словоформ із відповідним рефлексом *o: *навильот* (ВЗР, с. 32), *в ліетнюм, з пальцюв* (В, с. 11). У наголошеній позиції в нових

закритих складах відповідно до *е засвідчено дифтонги [іе], [іє]: *постіель* (ВЗР, с. 19), *щієм* ‘щем’ (ВЗР, с. 21), *щцельно* (ВЗР, с. 23), хоча після [й] простежено також лабіалізований дифтонг [уо], що постав за аналогією: *по твоюом* (ЯТО, с. 117), *по моюом* (ВЗР, с. 38), *в юом* (ЯТО, с. 120), *в моюой* (ВЗР, с. 30). Розвиток [уо] з нового [е] < *ь у словоформі *слюоз* (ВЗР, с. 38) можна пояснити тільки дією аналогії.

У підляських говірках боковий [л] перед [е] зберігає м’яку вимову: *телефонові* (ЯТО, с. 117), *шелест* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 21), *шелестіт*, *сплетяні* (ВЗР, с. 30), *летімо* (ЯТО, с. 120), *злетімось* (ЯТО, с. 119), *летієвши* (ВЗР, с. 31), *зелень* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 34), *в зелені* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 19), *але* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 41), *плєчи* (ВЗР, с. 19), *недалєко* (ВЗР, с. 23) тощо. У цій самій позиції засвідчено збереження історичної м’якості африката [ц’]: *сонце* (ЯТО, с. 119; ВЗР, с. 25), *мієсьце* (ЯТО, с. 119), *серце* (ЯТО, с. 118). М’якшення перед [е] інших приголосних представлено хіба що у випадках *інєй* (ВЗР, с. 39), *озєра* (ВЗР, с. 35) та *манкєтув* (ЯТО, с. 121).

Кількома прикладами відображено розвиток перед твердим приголосним голосного [е] в [о]. У підляських говірках цей процес супроводжує збереження м’якої вимови більшості передньоязикових консонантів: *будьонна* (ВЗР, с. 42), *зельони*, *зельоне* (ВЗР, с. 33), *замкньони* (ВЗР, с. 35; В, с. 11), *вієтьор* (ВЗР, с. 19; В, с. 11), пор. також *всьо* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 38), але шиплячі та вібрант у цій позиції стверділи: *берози*, *непрошони* (В, с. 11), *шопотом* (ВЗР, с. 23), *рожови* (ВЗР, с. 25), *чорстви*, *чорствієє* (ЯТО, с. 121), *зчорствієє* (ВЗР, с. 40). Натомість форма Н. в. мн. іменника *вєчір* – *вєчєра* (ЯТО, с. 117) – в позиції перед твердим приголосним зберігає [е] без його заступлення звуком [о]. Розвиток у ненаголошеній позиції [е] > [и] маніфестовано лише у випадку *щиміт* ‘щемить’ (ВЗР, с. 19).

Відповідно до *ě в наголошеній позиції в основному представлено дифтонг [іє]: *повієкі*, *цїєли сьвієт*, *вієрую* (ЯТО, с. 117), *лієта*, *сьпієв*, *повієкою*, *цьвієт* (ЯТО, с. 118), *бієли*, *цьвієтом*, *вієчне*, *сьвієжи*, *мієсьце*, *зусієм*, *при сьвієтлові*, *слід* (ЯТО, с. 119), *в вієри*, *вієримо*, *помалієй*, *чолівієка*, *хотієла* (ЯТО, с. 121), *звієр*, *сієльнієй*, *досьпієли*, *хотієлось*, *тієло*, *хлієб*, *чорствієє*, *успієті*, *вбієгчи*, *незамієтно* (ЯТО, с. 121), *насмієшкі*, *тієні*, *вієчносьцьою* (ЯТО, с. 122), *умією*, *глубієй*, *заплієсьняни*, *вієчни* (ВЗР, с. 24), *чолівієка*,

тієня, чоловієк (ВЗР, с. 25), *з колієн, стієни, цьвієта* (ВЗР, с. 27), *муоцнієй, всієх* (ВЗР, с. 32), *тієло* (ВЗР, с. 33), *бієдни, лієс, пуд повієкою, слієно, о стієни, лієт, сьвієт* (ВЗР, с. 39), *од вієтру, мієсець, вієчність, усьмієшкі* (ВЗР, с. 43), *лієс, мієсьця, влієієв* (В, с. 11) тощо. Цей самий рефлекс **ě* під наголосом наявний в іменних закінченнях, зокрема Д. в. одн.: *мніє* (ЯТО, с. 117), *тобіє* (ВЗР, с. 41), *собіє* (ВЗР, с. 42); М. в. одн.: *в глубініє* (ЯТО, с. 117), *в тішиніє* (ВЗР, с. 42), *в тьміє* (ВЗР, с. 39), *в головіє* (ВЗР, с. 30; В, с. 11), *на століє* (ЯТО, с. 121; В, с. 11), *в тепліє* (ВЗР, с. 41), *на кунціє* (ВЗР, с. 24), *в кунціє* (ВЗР, с. 26), *при мніє* (ВЗР, с. 37), *при тобіє* (ВЗР, с. 20); Н. в. та З. в. мн.: *кішініє* (ВЗР, с. 24), *гуліціє* (ВЗР, с. 35), *яблініє* (ВЗР, с. 45), *простиніє* (ЯТО, с. 119), *пніє, паліє* (ЯТО, с. 121), *дніє* (ВЗР, с. 19, 43), *муравліє* (ВЗР, с. 20), *каменіє* (ЯТО, с. 121; ВЗР, с. 32), Р. в. одн.: *мертви калєндару дніє* (10, с. 25), *мякіш земліє* (10, с. 41) тощо.

Після вібранта в позиції під наголосом натомість послідовно вживано дифтонг [іє], що відображає ствердіння приголосного: *криєсла* (ЯТО, с. 119), *на криєслах* (ВЗР, с. 24), *стриєли, старієєтьєся* (ЯТО, с. 120), *старієюєсь* (ВЗР, с. 44), *постарієєв* (ВЗР, с. 38), *на встрієчу* (ЯТО, с. 121), *гриєх* (ВЗР, с. 42), *гриєшнікуєв* (ВЗР, с. 32), *рієкі* (В, с. 11). Цей самий рефлекс в іменних закінченнях виявлено після шиплячих та [р], зокрема у формах М. в. одн.: *в ночіє* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 23), *в норіє* (ВЗР, с. 45), Р. в. одн.: *на порогіві душіє* (ЯТО, с. 122), Н. в. та З. в. мн.: *пазуріє* (ВЗР, с. 31, 42), *ужіє* (ВЗР, с. 20), *крижіє* (ВЗР, с. 31) тощо. Лише в кількох випадках на місці наголошеного **ě* наявний монофтонг [є]: *цєлі* ‘цілі’ (ВЗР, с. 30), *чародєй* (ВЗР, с. 34), *лєпі, лєпі* ‘ліпше’ (ВЗР, с. 33), а також [а] після м’якого приголосного: *сярку* (ВЗР, с. 35), *бляском* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 21), *одбляск* (ВЗР, с. 21). Припускаємо, що такі рефлекси фіксують наслідки впливу інших мов, зокрема польської (пор. пол. *łepiej, siarka, blask*) або білоруської (біл. *цэль, чарадзеі*).

У ненаголошеній позиції **ě* представлено в основному монофтонгом [і], як і в літературній українській мові. Інші рефлекси ненаголошеного **ě* трапляються зрідка. Монофтонг [и] виявлено в основному після стверділого вібранта [р]: *рієко* (ВЗР, с. 38), *стрилялі* (ВЗР, с. 43), *гришат* (ВЗР, с. 32), *зогришит* (ЯТО, с. 118), *встрічаю* (ЯТО, с. 120, 122), *трищат* (ВЗР, с. 33); в одиничних випадках також після депалаталізованих [ц] і [т]: *циловавшись* (ЯТО, с. 122), *стикає* (В, с. 11). Дифтонг [іє], що міг бути зумовлений аналогією до позиції під наголосом, простежено хіба що у випадках *по тієлах* (ВЗР, с. 37),

поїзда (ВЗР, с. 19). Монофтонг [а] після м'якого приголосного представлено тільки у формах дієслова *сідати*: *сядають* (ВЗР, с. 19), *осядає* (ВЗР, с. 23).

У поезії Юстини Королько спостережено монофтонг [і], що походить із давнього *i, після губних: з *комінка*, *глибиніє* (ЯТО, с. 117), *розвіднюєш*, *наступіш*, *пудбітим*, *наполовіну* (ЯТО, с. 118), *днямі* (ЯТО, с. 119), *щиміт*, *спіхають*, *дівішся* (ВЗР, с. 19), *стієнамі* (ВЗР, с. 21), *оставіті* (ВЗР, с. 22), *золотимі полямі* (ВЗР, с. 27), бокового [л]: *клічеш* (ЯТО, с. 117), *розліюцьця*, *лісьце* (ЯТО, с. 118), *блізько* (ЯТО, с. 120), *колі* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 39), *злізують*, *попалісь* (ВЗР, с. 23), *долінах* (ВЗР, с. 28), *велікі* (ВЗР, с. 42), *пілі*, *стрилялі*, *пахлі* (ВЗР, с. 43), *поплилі*, *лісьце*, *пліта* (В, с. 11), передньоязикових проривних [д], [т]: *тіхо* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 38), *сплошиті*, *кляскаті*, *одін артист*, *всходіт* (ЯТО, с. 118), *затірає*, *виставаті*, *оттісне* (ЯТО, с. 119), *мутіт*, *одінока*, *биті* (ЯТО, с. 120), *дівішся* (ВЗР, с. 19), *дікі*, *пудходіш* (ВЗР, с. 20), *входім*, *зобачиті*, *любіті* (ВЗР, с. 41), *одбудоватісь*, *тішина*, *чуті*, *заходіт*, *дівюсь*, *гладіт* (В, с. 11), передньоязикових щілинних [з], [с]: *зімни* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 39), *сільнієй* (ЯТО, с. 121), *просімо*, *сіто* (ВЗР, с. 29), *сіні*, *пудносіт* (ВЗР, с. 41), *сільне* (ВЗР, с. 42), носового [н]: *пронікає* (ЯТО, с. 118), *лініво* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 44), *ходніках* (ВЗР, с. 23), *наснілось*, *снітьсья* (ВЗР, с. 36), *зініць* (ВЗР, с. 39), *ніщу* (ВЗР, с. 41), *кніжку* (В, с. 11). Лише словоформа *пудшіте* (ВЗР, с. 30) показує збереження *i після шиплячого. У випадках *павутієне* (ЯТО, с. 118), *павутієня* (ВЗР, с. 39), *розлієти* 'розлитий' (ВЗР, с. 44) на місці *i дифтонг [іє] постав, очевидно, за аналогією до структур із рефлексами *ě.

Давні сполуки *gy, *ky, *xy розвинулися в [г'і], [к'і], [х'і]: *рукі*, *повієкі*, *свєчкі*, *вовкі*, *тяжкіх* (ЯТО, с. 117), *крокі*, *ногі* (ЯТО, с. 119), *дорогі* (ЯТО, с. 121, 122), *ракі*, *насмієшкі* (ЯТО, с. 122), *вигінають* (ВЗР, с. 19), *глухі крик*, *дікі* (ВЗР, с. 39), *думкі*, *в руці* (ВЗР, с. 40), *глибокі сон* (ВЗР, с. 41), *згінають* (ВЗР, с. 34), *кініт* (ВЗР, с. 35), *огуркі* (ВЗР, с. 36), *коти-посідухі* (ВЗР, с. 23), *хілюсь* (ВЗР, с. 33) тощо.

Кореневий вокалізм у словоформах *глибокі* (ВЗР, с. 41), *вглуб* (ЯТО, с. 122), *глибиніє* (ЯТО, с. 117) відображає рефлекс псл. *glqb-, паралельного до псл. *glyb- (ЕСУМ, т. 1, с. 523). Натомість у формах дієслів *биті* (ЯТО, с. 120; ВЗР, с. 38), *біло* (ВЗР, с. 35), *забиті* (ВЗР, с. 40) збережено псл. *bu- без розвитку його в бу- (ЕСУМ, т. 1, с. 309).

На місці переважно ненаголошеного *ę простежено монофтонг [є], перед яким приголосний може зберігати історичну м'якість:

погледає (ЯТО, с. 120), *погледаєш* (ВЗР, с. 35), *пригледаюсь* (ВЗР, с. 33), *пригледаємся* (ВЗР, с. 45), *загледаю* (ВЗР, с. 25), *загледають* (ВЗР, с. 121), *перелекани* (ВЗР, с. 19), *іме* (ВЗР, с. 44), а може виступати у своєму депалаталізованому варіанті: *загледає* (ВЗР, с. 33), *паметь* (ВЗР, с. 39), *паметі* (ВЗР, с. 31, 39, 42), *місець* (ВЗР, с. 43; В, с. 11), *місеця* (ВЗР, с. 29), *місецьом* (ВЗР, с. 19), *на місецьові* (ВЗР, с. 29) тощо. У багатьох випадках **ε* рефлексує як [’а], губні перед ним майже послідовно зберегли свою пом’якшену вимову: *вязи* (В, с. 11), *мягка* (ВЗР, с. 44), *мякіш* (ВЗР, с. 41), *змятих* (ВЗР, с. 45), *змята* (ЯТО, с. 118), *помятих* (ВЗР, с. 36), *девяти* (ВЗР, с. 32), *терпят* (ВЗР, с. 27), *скрипят* (ВЗР, с. 30), *благословят* (ВЗР, с. 43), *ломяться* (ВЗР, с. 31), *губяться* (ВЗР, с. 38) тощо. Пом’якшені варіанти губних засвідчено й у структурі дієприкметників на зразок *розставяни* (ВЗР, с. 23), *вижлобяних* (ВЗР, с. 23), *приготовяне* (ВЗР, с. 30), *розчепяних* (ВЗР, с. 45), *загубяни* (ВЗР, с. 20), *згубяних* (ЯТО, с. 118), *оправяних* (ВЗР, с. 37), *вилюбяни* (ЯТО, с. 118).

Пом’якшену вимову губних за аналогією до форм 3 ос. мн. *терпят*, *скрипят* та под. поширено й на форми 1 ос. одн. теп. ч.: *терплю* (ВЗР, с. 26), *любю* (ВЗР, с. 19), *спю* (ВЗР, с. 36), *дівюсь* (ВЗР, с. 24; В, с. 11). Щоправда, паралельно фіксовано й варіанти *люб’ю* (ВЗР, с. 25), *сп’ю* (ВЗР, с. 37), *голубью* (ВЗР, с. 44), де результат ствердіння губних виявлено в епентезі [й], яка витіснила [л’], очевидно, через аналогію до відомих у частині західноукраїнських діалектів форм 3 ос. мн. на зразок *л’убіят’*, *спіят’*, *голубіят’* [43, с. 310]. Подібного походження й дієслівна форма *сипьє* (ЯТО, с. 118).

Тексти ілюструють специфіку рефлексії в підляській говірці ненаголошеного редукованого **ь* у позиції після сонорних [р], [л], зокрема не тільки закономірний розвиток звукосполук **рь*, **ль* у [ри], [ли]: *в кривавум* (ВЗР, с. 28), *дрижат* (ЯТО, с. 117), *яблїніє* (ВЗР, с. 45), але й можливість появи сполучень [ро], [ло]: *в кровавум* (ВЗР, с. 32), *глатаю* (ВЗР, с. 32), очевидно, за аналогією до наголошеної позиції. Давні сполуки **or*, **ol*, **el* перед приголосним мають відмінні від літературної української мови рефлексії хіба що в словоформах *оглошеннях* (ВЗР, с. 21), *млєчним* (ЯТО, с. 120), де відчутно вплив польської фонетичної системи (пор. пол. *mlęczny*, *ogłoszenie*), а також у прикметникові *разни* ‘різний’ (ВЗР, с. 30).

Відомо, що в староукраїнській мові на межі префіксальної і кореневої морфем **ь* та **i* шляхом взаємної асиміляції злилися в **ы*, як-от: **отъ-ишьли* > *одышли* [43, с. 190–191]. Саме такий результат

цього процесу збережено в підляській говірці: *пудиді* (ВЗР, с. 24) < **подь-иди, одидеш* (ВЗР, с. 27) < **отъ-идьшь, пудидеш* (ЯТО, с. 118) < **подь-идьшь*. Щоправда, один раз у цій позиції засвідчено (і): *пудідеш* (ЯТО, с. 118) < **подь-идьшь*. Мабуть, сліди подібного явища можна вбачати й у звуковій структурі словоформи *здими* ‘зніми’ (ВЗР, с. 32), пор. староукр. *сымають* [43, с. 191].

Словоформа *огуркі* (ВЗР, с. 36) засвідчує збереження голосного [у] без заступлення його звуком [і], як у літературному відповідникові (ЕСУМ, т. 4, с. 153). У підляських говірках кореневе [у] може бути підтримуване впливом польської (пор. *ogórek*) та білоруської (пор. *агурок*) мов.

Аналізовані художні тексти відображають відмінності в частотності окремих приголосних. Наприклад, послідовно передано редукцію [й] у флексіях Н. в. та З. в. прикметників та дієприкметників ч. р., як-от: *голуби цьвіет, змучани воздух* (ЯТО, с. 118), *ціели сьвіет* (ЯТО, с. 117), *чорстви хліб* (ЯТО, с. 121), *віечни огонь* (ВЗР, с. 24), *біели цьвіет* (ВЗР, с. 45), *нови час* (ВЗР, с. 21), *глухі крик* (ВЗР, с. 38), *червони ліес, застигли павук* (ВЗР, с. 39), *гуоркі мак* (ВЗР, с. 40) тощо. Опускається [й] на початку кореневої морфеми після префікса, що закінчується на голосний: *приде* (ВЗР, с. 37), *вошла* (В, с. 11), *примаєш* (ВЗР, с. 30). В іменниках с. р. м’як. гр. відображено стягнення подовжених консонантів: *павутієнє* (ЯТО, с. 118), *насієнє* (ВЗР, с. 28), *цілованє* (ВЗР, с. 20), *ворожиєнє* (ВЗР, с. 23), *убранє* (В, с. 11), *змерканє, змерканя* (ВЗР, с. 43), *на змеркані* (ВЗР, с. 24), *питанямі* (ВЗР, с. 29), *оглошенях* (ВЗР, с. 21), *без перестаня* (ВЗР, с. 41), *од лганя* (ВЗР, с. 41) тощо. В іменниках *платьє* (ВЗР, с. 43), *більйо* (ВЗР, с. 29) збережено [й] після [т’], [л’] без наслідків асиміляції.

Процес депалаталізації шиплячих ілюструють словоформи *тисячи* (ВЗР, с. 40), *очи* (ЯТО, с. 188; ВЗР, с. 19), *стражи* (ВЗР, с. 23), *плєчи* (ВЗР, с. 19), *ужие* (ВЗР, с. 20), *крижие* (ВЗР, с. 31), *ночи* (ВЗР, 43), *в ночие* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 23), *при ночи* (ВЗР, с. 42), *уночи* (ВЗР, с. 36), *хучией* (ВЗР, с. 22), *ворожиєнє* (ВЗР, с. 23), *щиейно* (ВЗР, с. 23) тощо. Натомість у дієприкметниковій формі *пудшіте* (ВЗР, с. 30) збережено пом’якшену вимову шиплячого перед *і. Наслідки ствердіння вібранта [р’] позначено не тільки перед рефlekсами *є на зразок *криєсла* (ЯТО, с. 119), *стрилялі* (ВЗР, с. 43), *постариев* (ВЗР, с. 38), *встричаю* (ЯТО, с. 120, 122), *гришат* (ВЗР, с. 32), *риєкі* (В, с. 11) та ін., але й перед іншими голосними, як-от:

повітре (ВЗР, с. 38), *до господаря* (ЯТО, с. 121), *на днові мора* (ВЗР, с. 43), *повторає* (ВЗР, с. 31), *набракає* (ВЗР, с. 41), *говору* (ВЗР, с. 37), *говорат* (В, с. 11), *згораті* (ВЗР, с. 32), *горат* (ВЗР, с. 19, 27), *згорат зори*, *вієрат* (ВЗР, с. 28), *переговорують* (ВЗР, с. 19), *двери* (ВЗР, с. 43), *календару* (ВЗР, с. 25) тощо. Іменники *сонце* (ВЗР, с. 25; ЯТО, с. 119; В, с. 11), *мієсьце* (ЯТО, с. 119), *серце* (ЯТО, с. 118) засвідчують збереження м'якої вимови свистячого афrikата перед [e].

У випадках на зразок *гуосьць* (В, с. 11), *скритосьць* (ВЗР, с. 21), *куосьць* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 31), *злуосьць* (ВЗР, с. 26), *вієчньосьці* (ВЗР, с. 34), *вієчньосьцьою* (ЯТО, с. 122), *старосьцьою* (ВЗР, с. 24), *пропасцьою* (ВЗР, с. 33), *лісьце* (ЯТО, с. 118; В, с. 11), *щасьце* (ВЗР, с. 43), *з щасьця* (ВЗР, с. 30), *посьцієране* (ВЗР, с. 43), *дасьць* (ВЗР, с. 39) розвиток [т'] > [ц'] відображає не чужомовний вплив, а результат суміжної прогресивної асиміляції за способом творення в групі [с'т'] > [с'ц']. Звукова структура словоформ *неправдзівих* (ЯТО, с. 122), *правдзиви*, *дзюркі* (ЯТО, с. 121), *дзюрку* (ЯТО, с. 119), *дзюраве* (ВЗР, с. 29), *жице* (ВЗР, с. 31; В, с. 11), *жиця* (ВЗР, с. 37), *по жицьові* (ВЗР, с. 31), де в іншому оточенні помічено заступлення проривних [д'], [т'] свистячими афrikатами, без сумніву, свідчить про їхнє запозичення з польської чи білоруської мов (пор. пол. *prawdziwy*, *dziurka*, *dziurawy*, *życie*, біл. *праўдзівы*).

Відповідно до українського афrikата [з] можливе вживання фрикативного [з], зокрема відзначено збереження [з] у словоформах *звонк* (В, с. 11), *по звонкові* (ВЗР, с. 21), *гузік* (ВЗР, с. 40), пор. псл. **zvon-* (ЕСУМ, т. 2, с. 55), псл. **guz-* (ЕСУМ, т. 1, с. 612–613). Словоформи *скуора* (ВЗР, с. 31), *скуору* (ВЗР, с. 34) зберігають зв'язок із псл. **skora* (ЕСУМ, т. 5, с. 280), отже, на противагу літературному українському відповідникові *шкіра* консервують початкове сполучення [ск] без переходу його в [шк]. Натомість розвиток [ск] > [шк] представлено у формах *шкля* (ВЗР, с. 34), *шкляних* (ЯТО, с. 117), *шклянкою* (ЯТО, с. 121). Займенник *што* (ЯТО, с. 118; ВЗР, с. 19, 39) та підрядний сполучник *што* (ВЗР, 32), пор. також похідні займенник *штось* (ВЗР, с. 21), прислівники *на што* (ВЗР, с. 29), *штораз* (ВЗР, с. 29), *што дня* (ЯТО, с. 119; ВЗР, с. 19), *што поранок* (ВЗР, с. 44) тощо, зберігають зв'язок із псл. **što* (ЕСУМ, т. 6, с. 512–513): після занепаду редукованого консонантна група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполука [шт].

Специфіка звукового оформлення дієслів *допчеш, придоптую* (ВЗР, с. 29), припускають учені, не відображає якусь модифікацію структури загальноновживаних відповідників *топчеш, притоптую*, а пов'язана з псл. **dъbъtati* (ЕСУМ, т. 2, с. 110), до якої зводять і пол. *deptać* 'топтати' (MSJP, с. 127). У такому випадку підляські і польська форми засвідчують асиміляцію за глухістю в групі [бт] > [пт] після занепаду слабкого редукованого. Словоформа *мгла* (ВЗР, с. 44), *за мглою* (ВЗР, с. 30) супроти літературного відповідника *мла* (*імла*) показує відсутність спрощення сполуки трьох приголосних, яка склалася після повної редукції слабкого **ь*, пор. псл. **mъgla* (ЕСУМ, т. 3, с. 488–489). Така форма в підляських говірках може бути підтримувана впливом інших мов (пор. пол. *mgła*, біл. *імгла*). Звукове оформлення лексем *менч* (ЯТО, с. 121), *найменч* (ВЗР, с. 44) відображає прогресивну суміжну асиміляцію за способом творення в групі [нш] > [нч]. У випадку *ковкаєш* 'ковтаєш' (ВЗР, с. 28) зміна [т] > [к] могла бути зумовлена прогресивною дистантною асиміляцією за місцем творення [к..т] > [к..к]. У дієсловах, що історично належали до І дієвідм. й мали інфінітивний корінь на задньоязиковий, у формах 1 ос. одн. теп. ч. відсутні наслідки заступлення задньоязикових (фарингального) шиплячими: *лгу* (ВЗР, с. 36), *бігу* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 23). В українській мові такі форми визнано архаїчними [76, с. 175]. Появу протетичного приголосного, зокрема [г], простежено хіба що в континуантах псл. **ulica* (ЕСУМ, т. 1, с. 439): *гулицю* (ВЗР, с. 26), *на гулиці* (ВЗР, с. 25), *гулиціє* (ВЗР, с. 35), *гулицях* (ВЗР, с. 22). Натомість відсутність протези констатовано в словоформах *окно* (ЯТО, с. 118), *окна* (ВЗР, с. 44), *уха* (ЯТО, с. 121), *огня* (ЯТО, с. 117), *в огньові* (ВЗР, с. 30). У випадку *мягка* (ВЗР, с. 44) збережено консонантне сполучення [гк], пор.: псл. **męgъкъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 547).

Відмінне від літературних відповідників фонетичне оформлення лексем *карузеля* (ВЗР, с. 42), *карузелі* (ВЗР, с. 20), *претенсиях* (ВЗР, с. 37), *фільозофія* (ВЗР, с. 30), *вульканами* (ВЗР, с. 35), *фалшивих* (ЯТО, с. 122), *криштал* (ВЗР, с. 42), *лямпи* (ЯТО, с. 119), *мільоном* (ВЗР, с. 20) пов'язане з запозиченнях їх із польської мови, пор. польські *karuzela, pretensja, filozofia, wulkan, fałszywy, kryształ, lampa, milion*.

Юстина Королько відтворила чимало морфологічних особливостей підляської говірки. Мабуть, найбільш повно й системно передано локальні особливості субстантивної словозміни. У Н. в. та З. в. одн. відзначено специфіку формотворення іменників

с. р. м'як. гр., які зберігають давнє [42, с. 87] закінчення *-e*: *щастє* (ВЗР, с. 22), *здоров'є* (ВЗР, с. 22), *навутієнє* (ЯТО, с. 118), *насієнє* (ВЗР, с. 28), *цілованє* (ВЗР, с. 20), *ворожиєнє* (ВЗР, с. 23), *убранє* (В, с. 11), *щасьцє* (ВЗР, с. 43), *лісьцє* (ВЗР, с. 24; ЯТО, с. 118; В, с. 11). В іменникові *імє* (ВЗР, с. 44) представлено або специфічну рефлексію ненаголошеного **ѣ* як [e], або результат вирівнювання за зразком субстантивів с. р. м'як. гр. на *-e*. Іменник *тієнь* 'тінь' має граматичне значення ч. р.: *сухі тієнь* (ВЗР, с. 21), *своуі тієнь* (ВЗР, с. 28), *в тієньові* (ВЗР, с. 22).

Локальні особливості форм Р. в. одн. показано на прикладі іменників ч. р., які ілюструють більшу частотність флексії *-a* (*-я*): *перед брамою рая* (ВЗР, с. 26), *двери рая* (ВЗР, с. 33), *бляском огня* (ЯТО, с. 117), *з горизонта* (ЯТО, с. 118); іменників ч. р. та с. р. м'як. гр., які мають закінчення, що відповідають наголошеним дифтонгічним рефлексам **ѣ*: *мякіш земліє* (ВЗР, с. 41), *на порогові душіє* (ЯТО, с. 122), *мертви календару дніє* (ВЗР, с. 25); іменників ж. р. III відм., які зберігають давнє [42, с. 113] закінчення *-и*: *смерти голоса* (ВЗР, с. 21), *до пувночи* (ВЗР, с. 25), *завтрашнієї ночи* (ВЗР, с. 20). У випадку *в тієньові любові* (ВЗР, с. 22) форма Р. в. іменника *любов*, очевидно, запозичена з російської мови.

У Д. в. діалектну специфіку виявляють лише іменники ж. р., які у флексії в позиції під наголосом мають дифтонгічний рефлекс **ѣ*: *на злуосцьє судьбіє* (ВЗР, с. 26). В О. в. одн. іменники ж. р. м'як. гр. представлені у формах із флексією *-ою*, що перенесена із тв. гр.: *земльою* (ВЗР, с. 26), *долоньою* (ВЗР, с. 42), *пустиньою*, *за клуньою* (ВЗР, 19), *крапльою* (ВЗР, с. 39), *кропльою* (ЯТО, с. 118). Таке саме закінчення поширено на відповідні форми іменників III відм.: *кровльою* (ВЗР, с. 32; ЯТО, с. 118), *радосьцьою* (ЯТО, с. 119), *пропасцьою* (ВЗР, с. 33), *перед старосьцьою* (ВЗР, с. 24), *перед завісьтьою* (ВЗР, с. 34), *перед смертьою* (ВЗР, с. 36), *ночою* (ВЗР, с. 37). Іменники ч. р. та с. р. м'як. гр. внаслідок аналогії до форм тв. гр. отримали флексію *-ом*: *больом*, *огньом* (ВЗР, с. 30), *дньом* (ВЗР, с. 31), *пуд місяцьом* (ВЗР, с. 19), *куньцьом* (ВЗР, с. 20), *перед полудньом* (ВЗР, с. 43), *перед скварцьом* (ВЗР, с. 117), *щастьом* (ВЗР, с. 41), *пуканьом* (ВЗР, с. 43), *сонцьом* (ВЗР, с. 19), *пуд серцьом* (ВЗР, с. 20).

У М. в. одн. в іменниках усіх родів, які в літературній мові мають флексію *-і*, засвідчено наголошене закінчення, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ѣ*: *в головіє* (ВЗР, с. 30; В, с. 11), *по*

стороніе (ВЗР, с. 33), *в тішиніе* (ВЗР, с. 42), *в глублиніе* (ЯТО, с. 117), *в тьміе* (ВЗР, с. 39), *на століе* (ЯТО, с. 121), *в тепліе* (ВЗР, с. 41), *в куонціе* (ВЗР, с. 26), *на кунціе* (ВЗР, с. 24), а вібрант [p'] і шиплячі в кінці основи стверділи: *в ночіе* (ЯТО, с. 118), *в норіе* (ВЗР, с. 45). В іменниках ч. р. та с. р. простежено більшу супроти літературної мови частотність флексії *-ові*, яка виходить далеко за межі назв істот: *в воздухіві*, *в бляскові* (ВЗР, с. 26), *на крижові* (ВЗР, с. 27), *в сьміехові* (ВЗР, с. 28), *в ротові* (ВЗР, с. 29), *в снові* (ВЗР, с. 23), *по телефонові* (ЯТО, с. 117), *в театрові* (ЯТО, с. 118), *на луожкові* (В, с. 11), *при сьвіетлові* (ВЗР, с. 21; ЯТО, с. 119), *в люстрові* (ВЗР, с. 30), *на днові* (ВЗР, с. 35). За аналогією це ж закінчення поширилося на відповідні форми іменників м'як. гр.: *на міесецьові* (ВЗР, с. 29), *в огньові* (ВЗР, с. 30), *в танцьові* (ВЗР, с. 34), *на крайові* (ВЗР, с. 35), *в тіеньові* (ВЗР, с. 22), *в сонцьові* (ВЗР, с. 27; ЯТО, с. 122), *по жицьові* (ВЗР, с. 31).

В іменниках ч. р. та ж. р., які в літературній мові мають флексію *-і*, у формах Н. в. та З. в. мн. в наголошеній позиції представлено закінчення, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ě*: *гуліціе* (ВЗР, с. 25, 35), *кішеніе* (ВЗР, с. 24), *простиніе* (ВЗР, с. 22; ЯТО, с. 118), *каменіе* (ВЗР, с. 32; ЯТО, с. 120), *дніе* (ВЗР, с. 19), *муравліе* (ВЗР, с. 20), *пніе*, *паліе* (ЯТО, с. 120), причому [p'] та шиплячі перед цією флексією депалаталізовано: *пазурие* (ВЗР, с. 31), *крижіе* (ВЗР, с. 33), *ужіе* (ВЗР, с. 20). У ненаголошеній позиції після стверділих шиплячих та вібранта простежено закінчення *-и*: *зори* (ВЗР, с. 28), *двери* (ВЗР, с. 22, 29; ЯТО, с. 119; В, с. 11), *очи* (ВЗР, с. 19; ЯТО, с. 118, 119), *ночи* (ВЗР, 43), *стражи* (ВЗР, с. 23). Іменники ч. р., крім того, засвідчені з закінченням *-а*: *ліса* (ВЗР, с. 28; В, с. 11), *города* (ВЗР, с. 35), *голоса* (ВЗР, с. 21), *вечера* (ВЗР, с. 23; ЯТО, с. 117), *кольора* (ЯТО, с. 118), *віска* (ЯТО, с. 121), яке трактоване як колишня двоїнна флексія або результат аналогії до форм с. р. [64, с. 107]. Трапляється структура *люде* (ВЗР, с. 36; ЯТО, с. 121).

У формах Р. в. мн. в іменниках ч. р. наявні флексії, що відображають різні рефлекси **o* в історичному закінченні **-овъ* [42, с. 104], а саме: в наголошеній позиції – дифтонг: *богуов* (ВЗР, с. 27), *з садуов* (ВЗР, с. 28), *без шипуов* (ВЗР, с. 42), а в позиції без наголосу – монофтонг [у]: *з тварув* (ВЗР, с. 28), *крокув* (ВЗР, с. 21), *макув* (ВЗР, с. 19). Флексія *-юв* < **-евъ* [42, с. 104] у випадку *з пальцюв* (ВЗР, с. 42) ілюструє рефлексацію ненаголошеного **e* в [у] перед твердим приголосним. Окрім того, за аналогією до вказаних форм ч. р. флексії *-уов* (*-юов*), *-юв* поширилися на відповідні форми с. р. та ж. р.: *з*

деревуов (В, с. 11), *од початку питаніюв* (ЯТО, с. 120), *простинюов* (ВЗР, с. 20), *з долонюв* (ВЗР, с. 33), *покручених долонюв* (ВЗР, с. 20), *долоніуов* (ВЗР, с. 23). Очевидно, під впливом польської мови окремі іменники з основою на історично м'який консонант у Р. в. мн. мають закінчення *-і, -и*: *ясних тієні* (ЯТО, с. 122), *мур тієні* (ЯТО, с. 122), *нових люді* (ВЗР, с. 35), *показуєш люді* (ВЗР, с. 35), *із поля люді* (ВЗР, с. 26), *одкришиш з очі* (ВЗР, с. 27), *сон з очі* (ВЗР, с. 27), *за клуньою плєчи* (ВЗР, с. 19), *твоїх плєчи* (ВЗР, с. 19), *дотик дєвери* (ВЗР, с. 33), *запукаю до дєвери* (ВЗР, с. 21), *скрипом дєвери* (ЯТО, с. 118), *заказаних дєвери* (ВЗР, с. 33), *до твоїх дєвери* (ВЗР, с. 21), *скрипом дєвери* (ЯТО, с. 118).

У системі формотворення прикметників, дієприкметників та порядкових числівників відзначено збереження нестягнених флексій у ж. р., с. р. і мн., але тільки в наголошеній позиції: *земля сухая* (ВЗР, с. 28), *як дурная* (ВЗР, с. 35), *старое цілованє* (ВЗР, с. 20), *золотое я* (ВЗР, с. 26). Натомість у закінченнях ч. р. відображено редукцію кінцевого (й): *пудходіш як живи* (ВЗР, с. 20), *нови час* (ВЗР, с. 21), *квасни смак* (ВЗР, с. 29), *пусти ломот* (ВЗР, с. 30), *руовни оддых* (ВЗР, с. 31), *терньови вієць* (ВЗР, с. 32), *червони лієс* (ВЗР, с. 39), *бієли цьвієт* (ВЗР, с. 45), *змучани воздух* (ЯТО, с. 119), *замкнієни сьвієт* (В, с. 11), *сон забороняєни, заспані оддых* (ВЗР, с. 24), *з'їєджани час* (ВЗР, с. 25), *нєсплошани воздух* (ВЗР, с. 27), *злапани час* (ВЗР, с. 27), *набракняєни зєльєни час* (ВЗР, с. 33), *дєвяти мїєсєць* (ВЗР, с. 32), а паралельно й розвиток звукосполук **гы, *кы, *хы* в [г'і], [к'і], [х'і]: *сухі тієнь* (ВЗР, с. 21), *жежкі вієтьєр* (ВЗР, с. 24), *глубокі сон* (ВЗР, с. 41), *високі вяз* (В, с. 11). Діалектну специфіку форм ч. р. простежено також у М. в., де засвідчено типову для підляського ареалу видозміну ненаголошених флексій **-омь > -ум, *-емь > -юм*: *в кровавум вієчєкєві* (ВЗР, с. 32), *в кривавум сьмієхові* (ВЗР, с. 28), *в жешкєум пієскєві* (ВЗР, с. 42), *в червєнєум сонцьєві* (ВЗР, с. 27), *в воздухєнєум прострєнєстві* (ЯТО, с. 120), *в охриплєум танцьєві* (ВЗР, с. 34), *на запиляєнєум тварєві* (ВЗР, с. 38), *в лієтєнєум нєбі* (ВЗР, с. 31).

У формах ж. р. відмінності від літературної мови простежено в Р. в. та М. в. У Р. в. помічено колишню флексію м'як. гр.: *завтрашнєї нєчи* (ВЗР, с. 20), наслідок вирівнювання словоформ тв. гр. за зразком м'як. гр.: *лівєї ногі* (ВЗР, с. 28), *до четвєртєї* (ВЗР, с. 43), а паралельно і вторинне м'якшення задньєязикового перед [є]: *солєдкєї воді* (ВЗР, с. 28). У М. в. відображено закінчення *-уєй, -уєй*, що маніфєстують різні, в основному залежні від наголєсу рєфлєксі **о*: в

голубуой глyбiнiе (ЯТО, с. 117), по сонечнуой дорозi (ЯТО, с. 118), по моцнуй кавi (ВЗР, с. 21), по другуй сторонiе (ВЗР, с. 33).

Вiдмiнностi у формах мн. можна звести до наявностi нестягнених флексiй в наголошенiй позицiї: *старiї пнiе, старiї простинiе* (ЯТО, с. 120), *риекi голубиї* (В, с. 11), але стягненої флексiї *-и* в позицiї без наголосу: *кульгави днiе* (ВЗР, с. 19), *бiели простинiе* (ВЗР, с. 22), *хороши рожови очи* (ВЗР, с. 25), *такiї хороши* (ВЗР, с. 27), *боси ногi* (ВЗР, с. 26), *нови слiди* (ВЗР, с. 29), *нови дома* (ВЗР, с. 35), *червони ракi* (ЯТО, с. 122), *зельони слъози* (ВЗР, с. 33), *необдумани учинкi* (ВЗР, с. 22), *зачаровани стражи* (ВЗР, с. 23), *зсохли трави* (ВЗР, с. 24), *похiляни крижие* (ВЗР, с. 31), *вилюбяни простинiе* (ЯТО, с. 118), *двери открити* (ЯТО, с. 119), *простинiе бiели i штивни* (ЯТО, с. 120), *перши ворота* (ВЗР, с. 44), а пiсля задньоязикових та фарингального – *-i*: *дiкi муравлiе* (ВЗР, с. 20), *тiхi снi* (ВЗР, с. 22), *тiхi плями* (ВЗР, с. 26).

Деякi локально маркованi явища простежено в системi дiєслiвного формотворення. Iнфiнiтивнi основи, якi закiнчуються на фарингальний [г], поширенi суфiксом *-чи*: *стерегчи* (ВЗР, с. 34), *вбiегчи* (ЯТО, с. 121). Специфiчне iнфiнiтивне утворення *поможтi* (ВЗР, с. 24), можливо, вiдображає тенденцiю до вирiвнювання дiєслiвної основи в базовому варiантi **помогтi* за формами теп. ч., якi мають розвиток [г] > [ж] перед голосними переднього ряду, на зразок *поможеш, помози*.

У флексiях 3 ос. одн. теп. ч. та майб. ч., а також у вiдповiдних формах 3 ос. мн. вiдзначено тверду вимову кiнцевого [т]: *пудносiт* (ВЗР, с. 41), *щимiт* (ВЗР, с. 19), *кiнiт* (ВЗР, с. 35; В, с. 11), *мутiт* (ЯТО, с. 120), *блудiт* (ВЗР, с. 28; В, с. 11), *ходiт* (ВЗР, с. 36), *виходiт* (ВЗР, с. 40), *всходiт* (ЯТО, с. 118), *вiесiт, лежить, заходiт, гладiт* (В, с. 11), *кружат, топочут* (ВЗР, с. 20), *кричат* (ВЗР, с. 22), *вiерат* (ВЗР, с. 28), *скапуют, будуют, стають, загледають* (ЯТО, с. 121), *падають, опадають, б'ють, ростут, говорат* (В, с. 11) тощо. У дiєсловах, що iсторично належали до I дiєвiдм. й мали iнфiнiтивну основу на задньоязиковий, у формах 1 ос. одн. теп. ч. вiдсутнi наслiдки заступлення задньоязикових i фарингального шиплячими: *лгу* (ВЗР, с. 36), *бiгу* (ЯТО, с. 122; ВЗР, с. 23). В українськiй мовi такi форми визнано архаїчними [76, с. 175].

Вiдмiнностi супроти лiтературної мови простежено в оформленнi дiєприслiвникiв. Очевидно, за традицiєю мiсцевої говiрки поетеса творить дiєприслiвники з суфiксом *-вши* вiд iнфiнiтивних

основ недоконаного виду: *губяться в їх очи не умієвши признатись* (ВЗР, с. 38), *коб кричавши могла розбіті серця* (ВЗР, с. 34), *дотикавши долонью обернуті в криштал* (ВЗР, с. 42), *душаться дихавши* (ВЗР, с. 21), *пронікаємо себе лєтієвши крилом* (ВЗР, с. 31).

У структурі пасивних дієприкметників відповідно до суфікса *-ен-*, представленого в літературній мові, зауважено в ненаголошеній позиції варіант *-ан-*, що міг скластися не фонетично, а внаслідок аналогії до дієприкметників на *-н-*, похідних від дієслів з інфінітивними основами на *-а-*: *зблуджана, покручаних, викручани* (ВЗР, с. 20), *переходжаних* (ВЗР, с. 21), *вижлобяних* (ВЗР, с. 23), *створана* (ВЗР, с. 31), *отуляна* (ВЗР, с. 33), *переповняне, несповняним, виворожану* (ВЗР, с. 37) тощо. Поетеса зрідка використовує також активні дієприкметники мин. ч. з суфіксом *-ви-*: *стукавших* (ВЗР, с. 20), *отікавшие* (ВЗР, с. 30).

Юстина Королько передає специфіку займенникового формотворення. Займенники 1 ос. та 2 ос. одн. в Д. в. та М. в. мають флексію, що відповідає дифтонгічному рефлексу наголошеного **ě*: *мніє* (ЯТО, с. 117; ВЗР, с. 22, 31), *во мніє* (ВЗР, с. 20), *тобіє* (ВЗР, с. 33), *при тобіє* (ВЗР, с. 20). Варіант *мніє*, окрім того, зберігає зв'язок із формами *мьнѣ, мънѣ* [42, с. 137]. У 3 ос. відзначено архаїчну форму Р. в., 3. в. предметно-особового займенника ж. р. *єї < љѣ* [42, с. 152], пор. *захочеш єї* (ВЗР, с. 40), *єї нема* (В, с. 11). У предметно-особових займенниках, окрім того, відображено відсутність приставного [н] після прийменника у формах непрямих відмінків: *в його* (ВЗР, с. 33), *до їх* (ВЗР, с. 28), *перед їмі* (ВЗР, с. 21).

У групі присвійних займенників відмінності супроти літературної мови пов'язані в основному зі специфікою підляської рефлексії давніх голосних, зокрема **o* у формах ч. р. *мій, твій, свій*: *муой чоловієк* (ВЗР, с. 25), *муой чоловієче* (ВЗР, с. 26), *сон муой* (ВЗР, с. 24), *день муой* (ЯТО, с. 118), *твуой погляд* (ВЗР, с. 41), *свуой тієнь* (ВЗР, с. 28), **ě* у формах мн. *мої, твої, свої*: *моїє очи* (ВЗР, с. 29), *моїє сади* (ВЗР, с. 27), *моїє люде* (ЯТО, с. 121), *моїє сліди* (ВЗР, с. 29), *твоїє таїни* (ВЗР, с. 25), *твоїє очи* (ВЗР, с. 44), *своїє полапкі* (ВЗР, с. 23), **e* в наголошеному закритому складі у формі М. в. займенника ж. р. *моя*: *в моюой головіє* (ВЗР, с. 30). Відзначено форму Н. в. та 3. в. мн. займенника *наш* з історично закономірним закінченням *-и* або результатом ствердіння шиплячого: *наши руки* (ВЗР, с. 30), *наши стопи* (ЯТО, с. 119), *наши таїни* (ЯТО, с. 120), форму О. в. займенника ж. р. *наша* з архаїчною флексією *-єю*: *перед старосьцьою*

нашею (ВЗР, с. 24), стягнену форму Р. в. займенника ж. р. *моя: меї долоні* (ВЗР, с. 37).

Специфіка формотворення вказівних займенників передана в основному через нестягнені форми ж. р., с. р. та мн.: *тая паметь, такая малюсінька* (ВЗР, с. 33), *я такая* (ЯТО, с. 117), *зобачиті тоє* (ВЗР, с. 41), *про тоє* (ВЗР, с. 29), *не тоє* (ВЗР, с. 37), *тоє што родіться* (ВЗР, с. 39), *такое мієсьце* (ЯТО, с. 119), *тїі тисячи* (ВЗР, с. 32), *такїі хороши* (ВЗР, с. 27), а також зрощення *сієти* ‘цей’, пор.: *на сієти раз* (ВЗР, с. 23), *примаси сієте* (ВЗР, с. 30). Відображено дифтонгічний рефлекс **о* у формах М. в. займенників ч. р. *той, такий: в туом танцьові* (ВЗР, с. 34), *в такуом віночкові* (ВЗР, с. 32), а також аналогічного походження форму О. в. займенника ж. р. *та: биті тею* (ВЗР, с. 38).

Відзначено також вживання дериватів *нехто* (ВЗР, с. 21), *некого* (В, с. 11), у структурі яких частка *не-* розвинулася фонетично з варіанта **нѣ-*, полонізмів *ніц* ‘нічого’ (ВЗР, с. 23, 31, 35) та *кажду* ‘кожну’ (ВЗР, с. 41) (пор. польські *nic, każdy*), займенника *што* (ВЗР, с. 37) < **цьто* (ЕСУМ, т. 6, с. 512–513) та похідного *штось* (ВЗР, с. 21), означального займенника *все* у варіанті *всьо* (ВЗР, с. 23, 32), нестягненої форми займенника ж. р. *яка – якая* (ВЗР, с. 30) тощо. Займенник *котрий* представлено архаїчними [42, с. 135] формами ж. р. *котора* (ВЗР, с. 35), *котоною* (ВЗР, с. 38), у мн. – *катори* (ВЗР, с. 21), *в которих* (ВЗР, с. 28), *каторимі* (ВЗР, с. 26). У формах Р. в. одн. ж. р. *катореї* (ВЗР, с. 41), *самеї* (ВЗР, с. 22) представлено результат аналогічного вирівнювання за зразком прикметників м’як. гр.

Відмінності в оформленні та словозміні кількісних числівників передано лише спорадично: *девяти* (ВЗР, с. 32), *тисячи* (ВЗР, с. 40), *вієримо обидвоє* (ЯТО, с. 120), *на обїєдві сторони* (ВЗР, с. 40). Із поміж інших морфологічних особливостей говірки відзначено специфічні форми вищого ступеня порівняння прислівників: *муоцнієй* (ВЗР, с. 32), *помалієй* (ЯТО, с. 120), *сільнієй* (ЯТО, с. 121), *глубієй* (ВЗР, с. 24), *хучієй* (ВЗР, с. 22), *далєй* (ВЗР, с. 35), *лєпі, лєпі* (ВЗР, с. 33) тощо.

Відмінності супроти літературної мови в структурі словосполучень наявні в тих конструкціях, компоненти яких об’єднані зв’язком керування. У народному мовленні залежне слово може мати форму іншого, ніж у літературній мові, відмінка, що відображено й у поетичних текстах Юстини Королько. У випадку

прислухатись шорохові (ВЗР, с. 43) замість очікуваної форми Р. в. залежного іменника вжита форма Д. в., у словосполученні *заздростілі всього* (ВЗР, с. 36) замість М. в. – форма Р. в.

Інший тип діалектних відмінностей у підрядних словосполученнях пов'язаний з говірковими варіантами загальноновживаних прийменників, а також прийменників, які в літературній мові відсутні або вживані для вираження інших відношень. У словосполученнях *виходжу міжду люде* (ВЗР, с. 36), *танцюю міжду крижамі* (ВЗР, с. 34) зауважено прийменник *міжду*, який вважають запозиченням із церковнослов'янської мови (ЕСУМ, т. 3, 472). Із рідної говірки поетеса перейняла прийменник *о*, який використовує в словоформах З. в. та М. в. як еквівалент загальноновживаного *про*: *просімо о лепше завтра* (ВЗР, с. 29), *забуває о смерті* (ВЗР, с. 31), а також у словоформах З. в. відповідно до загальноновживаного *об*: *розбівається о стіени* (ВЗР, с. 40), *потикаюсь о твоє очі* (ВЗР, с. 44), *розбіваються о дні* (ВЗР, с. 19). Поетеса часто послуговується прийменником *по*, зокрема в словоформах М. в. у значенні 'після': *по кождум твоюом телефонови* (ЯТО, с. 117), *поранок встає по звонкові будільніка і муоцной каві* (ВЗР, с. 21), *завтра по заходові а хучией може по пувночи сяду перед тобою* (ВЗР, с. 22), *голубіт дотикі по ночних марах* (ВЗР, с. 21), *ніхто в тебе не вступіт по пувночи* (ВЗР, с. 25), *закриваю очі по смерті* (ВЗР, с. 25). Окрім того, *по* в поєднанні зі словоформами М. в. іменників виступає й відповідно до загальноновживаного *за*, як-от: *по сьвітлові познаю дуом* (ВЗР, с. 26), *по кроках не познаю уже тебе* (ВЗР, с. 29).

Деякі відмінності супроти літературної мови виявлено в складнопідрядних реченнях. Місцева специфіка може виявлятися в уживанні тих сполучних засобів, які в українській літературній мові загалом чи саме в такій функції невідомі. Наприклад, підрядне речення мети до головного часто приєднане сполучником *коб* 'щоб', що постав у результаті зрощення займенникової основи **ko-* та частки *б* < **бы*, пов'язаної з формою 2–3 ос. одн. сигматичного аориста від **byti* (ЕСУМ, т. 2, с. 476): *не шевельну рукою коб не сплошиті* (ЯТО, с. 118), *моє люде стают на пальці коб бачиті менч* (ЯТО, с. 121), *загледают через дзюркі од ключа коб вбіегчи незамітно* (ЯТО, с. 121), *хотіела би биті тобою... коб виті і не обідіті самеї себе* (ВЗР, с. 22), *розоб'ємо бутелькі на наших головах коб так само думаті* (ВЗР, с. 22), *боюсь коб дівівся* (ВЗР, с. 34), *валіцьця всьо коб одбудоватісь* (В, с. 11), *виходжу на порог коб*

прислухатися (ВЗР, с. 43), *падаю... коб сьвітло лічило карузели покручаних долонюв* (ВЗР, с. 20). Сполучник *коб* відповідно до загальноновживаного *щоб* можливий у структурі підрядного з'ясувального речення: *молюсь коб в туом танцьові нога не наступіла на тіень* (ВЗР, с. 34). Значно частіше в складі підрядних з'ясувальних речень трапляється сполучник *же* 'що', запозичений, очевидно, з польської мови, пор. пол. *że: здаєцьця же хтось лежит* (В, с. 11), *добре знаєм же ім тоже нічого не снітьця* (ВЗР, с. 36), *то не припадок же не спю* (ВЗР, с. 36), *розломіш хліб і поблагословіш за страх же за хутко зчорствієє* (ВЗР, с. 40). Цей самий сполучний засіб відповідно до загальноновживаного *що* засвідчено в структурі підрядних речень міри і ступеня: *я така одінока же воздух старієєтьця помалієй* (ЯТО, с. 120), *я кричу так тіхо же не задрижит навіть повітре* (ВЗР, с. 38), *вони так твоє же боюсь* (ВЗР, с. 7).

У структурі підрядного умовного речення в конструкції *єсли* *уміраю на ново роджусь* (ВЗР, с. 40) зауважено сполучник *єсли*, який в українських говірках визнано запозиченням із польської мови, пор. пол. *jeśli*. У підрядних часових реченнях, які вказують на часові межі, період тривання дії або стану, у функції сполучника вжито слово *аж* 'поки', пор.: *жду аж перевернешся на буок* (ВЗР, с. 37), *терпімо рико глухі крик моїх слюоз... аж виплачем з себе всьо* (ВЗР, с. 38), *жду аж спасеш мене завтра од любові помсти і дня* (ВЗР, с. 44). Очевидно, подібні конструкції відображають вплив синтаксичної системи польської мови, де в таких реченнях сполучник *aż* відповідає літературній нормі (MSJP, с. 29). Щоправда, староукр. *ажє, ажъ, аж* вважають архаїчним явищем [42, с. 461]. У підрядних часових реченнях зауважено і прислівник *пока*: *голубіт дотикі по ночних марах пока не запукаю до твоїх двери* (ВЗР, с. 21), *хотієла би биті тобою пока скрипнут двери* (ВЗР, с. 22), *радуєся пока сьмієх є* (ВЗР, с. 28).

Підрядні означальні речення засвідчують сполучне слово *катори* – давній (продовжує псл. **kotorъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 61)) варіант загальноновживаного *котрий*: *розжену спокуй катори курчит думкі* (ВЗР, с. 40), *лієс пахне деревами катори все ростут* (В, с. 11), *не встрічаю чоловієка каторим хотієла би биті* (ЯТО, с. 120), *то ще одна із скритих думок катори в посьпіхові дніє входят пуд подушкі* (ВЗР, с. 21), *перестаю биті тею каторою завше є* (ВЗР, с. 38), *ніщу*

навіть твою перелекани правдою погляд правдою котореї і я не знаю (ВЗР, с. 41).

У значенні порівняльних сполучників у підрядних реченнях способу дії та в порівняльних зворотах поетеса використовує слово *би*, що за походженням сягає форми 2–3 ос. одн. сигматичного аориста дієслова **byti* [42, с. 459], пор.: *утікаєш би звір* (ВЗР, с. 30), а також складний сполучник *якби* < **як(о)бы* [42, с. 478], пор.: *погледаєш якби щось чув* (ВЗР, с. 35), *женси розвівають сьвіт якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41). Окрім того, в структурі складнопідрядних речень виявлено фонетичні варіанти загальноновживаних сполучних засобів.

Відмінності супроти літературної мови у вживанні сурядних сполучників можна звести хіба що до використання давніх (ЕСУМ, т. 4, с. 106, с. 192) протиставних сполучників *оно, но* ‘але, тільки’, пор.: *співають звучно оно глухо* (ВЗР, с. 27), *впаду в зотлієвши жар... но заколисана не умією вернутись* (ВЗР, с. 23–24), а також фонетичного варіанта *але* загальноновживаного протиставного сполучника: *близько але з боку* (ЯТО, с. 120), *терпят але даремно* (ВЗР, с. 27).

У художньому мовленні Юстини Королько специфічна лексика представлена в основному полонізмами – запозиченнями з польської мови чи з інших мов за польським посередництвом⁴. Зрозуміло, що більшість таких лексем адаптовано до фонетико-морфологічних особливостей української підляської говірки. Поетеса активно використовує полонізми з різних тематичних груп місцевого словника, з усіх лексико-граматичних класів. Найбільше польських запозичень виявлено серед іменників, переважно найменувань конкретних предметів: *запалкі* ‘сірники’ (пол. *zapalka*), пор.: *одягняна туолько в животік з каштана і ручкі з запалок* (ВЗР, с. 33); *гузік* ‘гудзик’ (пол. *guzik*), пор.: *кольорами запінаю сьвіт на остатні гузік* (ВЗР, с. 40); *банька* ‘бульбашка’ (пол. *bania*), пор.: *в баньках з мила одпливаємо в тішину* (ВЗР, с. 27); *бутелька* ‘пляшка’ (пол. *butelka*), пор.: *розоб’ємо бутелькі на наших головах* (ВЗР, с. 22), *в долінах солодкеї води ковкаєш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28); *капсель* ‘ковпачок’ (пол. *kapsel*), пор.: *в долінах солодкеї води ковкаєш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28); *криж* ‘хрест’ (пол. *krzyż*), пор.: *Христос умер на крижові й воскрес* (ВЗР, с. 27), *кричу в небо над крижамі*

⁴ Окремі слова, кваліфіковані нами як полонізми, можуть бути праслов’янськими архаїзмами, які, вважаємо, в підляських говірках підтримувані саме польським впливом.

(ВЗР, с. 30), *танцюю міжду крижамі і всьо молюсь* (ВЗР, с. 34); *ліна* ‘канат’ (пол. *lina*), пор.: *в люстрах твари ногі на лінах* (ВЗР, с. 34); *люстро* ‘дзеркало’ (пол. *lustro*), пор.: *од люстра одбиваюсь туолько* (ЯТО, с. 122), *одбляск люстра* (ВЗР, с. 21), *одбіти в люстрах ховаються пуд рами* (ВЗР, с. 27), *наш дуом в норіє кроліка пуд розбітим люстром* (ВЗР, с. 45); *манкет* ‘манжета’ (пол. *mankiet*), пор.: *помалу скапуют із стертих манкетув в чари повни віна* (ЯТО, с. 121); *полапка* ‘пастка’ (пол. *pułarka*), пор.: *коти-посідухі попалісь в своёе полапкі* (ВЗР, с. 23); *тафля* ‘пластина’ (пол. *tafla*), пор.: *на шклянних тафлях оси сскробуют весну* (ЯТО, с. 117); *фотель* ‘крісло’ (пол. *fotel*), пор.: *животи оперти на вибжджаних фотелях* (ВЗР, с. 20); *лямпа* ‘лампа’ (пор. *lampra*), пор.: *злетімось як тьми до лампи* (ЯТО, с. 119); *спуст* ‘замок, засув’ (пол. *spust*), пор.: *живемо замкньони на всіе спусти* (ВЗР, с. 35). Полонізми трапляються серед назв машин, механізмів: *вінда* ‘ліфт’ (пол. *winda*), пор.: *страшаються віндами і прорванімі сходамі* (ВЗР, с. 24); *ровер* ‘велосипед’ (пол. *rower*), пор.: *то бабця з відром води звонок ровера брамка двери* (В, с. 11); *карузеля* ‘карусель’ (пол. *karuzela*), пор.: *коб сьвієтло лієчило карузели покручаних долонюв* (ВЗР, с. 20), *туолько што починаєтьсє будьонна карузеля* (ВЗР, с. 42); найменувань різних споруд та частин будівель: *пристанок* ‘зупинка, мала залізнична станція’ (пол. *przystanek*), пор.: *на пристанках шумно встає нови час* (ВЗР, с. 21); *полап* ‘стеля’ (пол. *pułap*), пор.: *а в хаті крутятьсє столи загубяни полапи* (ВЗР, с. 20). До групи іменників із конкретним значенням прилягають лексеми *кропля* ‘крапля’ (пол. *kropła*), пор.: *стерта скрипом двери і кропльою бьющою в окно* (ЯТО, с. 118); *сярка* ‘сірка’ (пол. *siarka*), пор.: *на днові мого слуху смокі випльовуют сярку* (ВЗР, с. 35); *дзюрка* ‘дірка’ (пол. *dziurka*), пор.: *всьо окружающе влілось через дзюрку в рані* (ЯТО, с. 119), *загледают через дзюркі од ключа* (ЯТО, с. 121), пор. ще похідне *дзюрави* ‘дірявий’ (пол. *dziurawy*), пор.: *а завтра нікне пусте звіхняне дзюраве як сіто* (ВЗР, с. 29); *ходнік* ‘тротуар’ (пор. *chodnik*), пор.: *по ходніках шопотом промикают прохожи* (ВЗР, с. 23).

У групі анатомічних та фізіологічних назв простежено лексеми *твар* ‘обличчя’ (пол. *twarz*), пор.: *муой чоловієк одягняни в сонцє і твар його так сієє* (ВЗР, с. 25), *твар заліває кров і жовч – страшу всіх* (ВЗР, с. 32), *паперови твар малюют* (ВЗР, с. 36); *женси* ‘вія’ (пол. *rzęsy*), пор.: *женси розвівають сьвієт якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41); *шпон* ‘кіготь’ (пол. *szpon*), пор.: *шпони крукув* (ВЗР,

с. 20); *взрок* ‘зір’ (пол. *wzrok*), пор.: *мутіться мені взрок перед їх бляском* (ВЗР, с. 37), *ворочаюсь і скланяю повікі перед скварцьом – взроком без скази* (ЯТО, с. 117).

Тематична група назв тварин, комах маніфестована полонізмами *смок* ‘змій’ (пол. *stok*), пор.: *на днові мого слуху смокі випльовуют сярку* (ВЗР, с. 35); *тьма* ‘нічний метелик’ (пол. *ста*), пор.: *злетімось як тьми до лямпи* (ЯТО, с. 119); найменувань рослин – *огурок* ‘огірок’ (пол. *ogórek*), пор.: *в ваннах кісят огуркі* (ВЗР, с. 36).

Назви процесів, дій, станів репрезентують іменники *вищечка* ‘екскурсія’ (пол. *wycieczka*), пор.: *по дорозі з вищечкі з Кійова* (В, с. 11); *самобуйство* ‘самогубство’ (пол. *samobójstwo*), пор.: *в змієнах вієри самобуйствах претенсиях* (ВЗР, с. 37); *бляск* ‘блиск’, *одбляск* ‘відблиск’ (пол. *blask, odblask*), пор.: *мутіться мені взрок перед їх бляском* (ВЗР, с. 37), *одбляск люстра* (ВЗР, с. 21); *оглошенє* ‘оголошення’ (пол. *ogłoszenie*), пор.: *встає нови час по переходжаних оглошенях* (ВЗР, с. 21); *жицє* ‘життя’ (пол. *życie*), пор.: *в нас сонце... повторає жицє по жицьові* (ВЗР, с. 31), *луожко... переповняє неколі на половіну смерті і жиця* (ВЗР, с. 37), *мієла тебе любіті ... цієє жицє* (ВЗР, с. 42).

Кілька полонізмів використано й у групі іменників з абстрактним значенням: *літосьць* ‘жалість, співчуття’ (пол. *litość*), пор.: *топіться долоня в долоні літосьці* (ВЗР, с. 42); *ульга* ‘полегшення’ (пол. *ulga*), пор.: *кричу в небо над крижамі – яка ульга* (ВЗР, с. 30); *сказа* ‘огріх, вада; недосконалість’ (пол. *skaza*), пор.: *скланяю повікі перед скварцьом – взроком без скази* (ЯТО, с. 117); *претенсия* ‘претензія’ (пол. *pretensja*), пор.: *в змієнах вієри самобуйствах претенсиях* (ВЗР, с. 37); *фільозофія* ‘філософія’ (пол. *filozofia*), пор.: *фільозофія нульсує в люстрові* (ВЗР, с. 30); *припадок* ‘випадковість’ (пол. *przypadek*), пор.: *то не припадок же не сплю* (ВЗР, с. 36); *пльотка* ‘чутка, плітка’ (пол. *plotka*), пор.: *ти не одгадав... моїх пльоток* (ВЗР, с. 45). У групі найменувань природних явищ виявлено лексеми *фаля* ‘хвиля’ (пол. *fala*), пор.: *волоси пахлі фалямі* (ВЗР, с. 43), *насмієшкі омивають спливають фалямі* (ЯТО, с. 122), *колише фаля* (ВЗР, с. 20), *колишу фалі до смерті* (ВЗР, с. 41); *вулькан* ‘вулкан’ (пол. *wulkan*), пор.: *уха обліпляю вульканами повнимі смоли* (ВЗР, с. 35). До полонізмів, мабуть, можна віднести і субстантив *поранок* ‘початок ранку’ (пол. *poranek*), пор.: *поранок встає по звонкові будільніка і муоцной каві* (ВЗР, с. 21), *заточилісь поранкі і вечера – одна колотнеча* (ВЗР, с. 23), *проста ніби поранок в*

вітругу (ЯТО, с. 118), а потім *випьєм* звикли *поранок* (ЯТО, с. 119), *ласкаюсь і тулюсь* *скуляна пуд серцьом розцвітаю поранком* (ВЗР, с. 20), *буджусь при тобіє што поранок* *мягка як мгла* (ВЗР, с. 44).

У групі дієслівної лексики засвідчено такі полонізми: *виставати* ‘випирати’ (пол. *wystawać*), пор.: *твої ноги будуть виставати спуд ковдри* (ЯТО, с. 119); *лапати* ‘ловити’, *злапати* ‘піймати’ (пол. *łapać*), пор.: *лапаємо чисте повітре* (ВЗР, с. 22), *тримавшись криесла злапаєм дотик* (ЯТО, с. 119); *пукати* ‘стукати’, *запукати* ‘постукати’ (пол. *rykać*), пор.: *воздух круто стірається в порох пукє в урни* (ВЗР, с. 34), *запукаю до твоїх двери* (ВЗР, с. 21), пор. ще похідне *пуканє* ‘стукіт, стукання’, пор.: *коб ти не порисовав пуканьом усьміешкі* (ВЗР, с. 43); *кісіті* ‘квасити’ (пол. *kisić*), пор.: *в ваннах кісят огуркі* (ВЗР, с. 36); *переочити* ‘прогаяти’ (пол. *przeoczyć*), пор.: *моє слово приготвяне коб збавіті любов не переочити* (ВЗР, с. 30); *плошити* ‘полохати, лякати’, *сплошити* ‘сполохати, налякати’ (пол. *řłoszyć*), пор.: *заспани оддых плошит віечни огонь* (ВЗР, с. 24), *не шевельну рукою коб не сплошити* (ЯТО, с. 118), пор. ще похідне *несплошани* ‘несполоханий’, пор.: *за окнами присієв несплошани воздух* (ВЗР, с. 27); *промикати* ‘проноситися’ (пол. *przemykać*), пор.: *по ходніках шопотом промиканют прохожи* (ВЗР, с. 23); *жлобіті* ‘робити заглиблення; довбати’, *вижлобіті* ‘зробити заглиблення; видовбати’ (пол. *řłobić*), пор.: *місець жлобіт талію* (ВЗР, с. 43), *на моїх пальцях осієв тил постарієв і вижлобієв сліди* (ВЗР, с. 38), пор. ще похідне *вижлобяни* ‘видовбаний; такий, що має зморшки’, пор.: *слідами вижлобяних долоніуєв бігу по волосах* (ВЗР, с. 23); *заздростіті* ‘заздрити’ (пол. *zazdrościć*), пор.: *лжемо як наняти коб нам не заздростілі всього навіть того чого не маємо* (ВЗР, с. 36), *заздростят стоїмо пусти і задовольони* (ВЗР, с. 36); *доптати* ‘топтати’, *придоптовати* ‘притоптувати’ (пол. *deptać*), пор.: *і на што ж встаєш лівою ногою допчєш моїє очи* (ВЗР, с. 29), *ходжу навколо і придоптую шторає то нови моїє сліди* (ВЗР, с. 29); *кляскати* ‘плескати’ (пол. *klaskać*), пор.: *на што ж кляскати стоя* (ЯТО, с. 118); *скланяти* ‘схиляти, опускати’ (пол. *skłaniać*), пор.: *скланяю повієкі перед скварцьом* (ЯТО, с. 117); можливо, також *потикатіся* ‘спотикатися’ (пол. *potykać się*), пор.: *потикаюсь о твоїє очи* (ВЗР, с. 44). Імовірно, польські впливи відображають дієприкметники *заказани* ‘заборонений’ (пол. *zakazany*), пор.: *з долонюєв... стєртих перед остатнім дотиком заказаних дєри рая* (ВЗР, с. 33); *затрути* ‘отруєний’ (пол. *zatruty*, похідне від *zatruić* ‘отруїти’), пор.: *в*

затрутих одіночеством кутках ховається наша скритосьць (ВЗР, с. 21), як затрути стриєли летімо близько але з боку (ЯТО, с. 20). Із польським дієсловом *kulić* ‘зіщулювати, згинати, звивати’ (MSJP, с. 369) пов’язаний дериват *скуляни*, пор.: *ласкаюсь і тулюсь скуляна* (ВЗР, с. 20); із дієсловом *szochrać* ‘обламувати, обрубувати гілля’ (MSJP, с. 111) – дієприкметник *розчохрани*, пор.: *потим скачеш через розчохрани ліса* (ВЗР, с. 28); із *otulić* ‘укутати’ (MSJP, с. 587) – *отуляни*, пор.: *судьба утуляна скалами і мглою* (ВЗР, с. 33).

Виразні полонізми виявлено серед прикметників, зокрема назв фізичних властивостей предметів: *зімни* ‘холодний’ (пол. *zimny*), пор.: *в зімни каменіє вбіваємо наши тайни* (ЯТО, с. 120); *квасни* ‘кислий’ (пол. *kwaśny*), пор.: *той квасни смак в ротові з далека шарпає горло* (ВЗР, с. 29); *шари* ‘сірий’ (пол. *szary*), пор.: *рукі опадають як шаре лісьце* (В, с. 11); *штивни* ‘жорсткий’ (пол. *sztywny*), пор.: *сушим старії простиніє бієли і штивни* (ЯТО, с. 120); найменувань рис характеру й особливостей поведінки людини: *звінни* ‘моторний, спритний’ (пол. *zwinny*), пор.: *завтра встану звінна як дзись* (ВЗР, с. 20), *звінни ноги і руовни оддых* (ВЗР, с. 31); *упарти* ‘впертий’ (пол. *uparty*), пор.: *упарти в вієри а вієримо обидвоє* (ЯТО, с. 120). Як виразні полонізми кваліфікуємо і прикметники *млєчни* ‘молочний’ (пол. *mleczny*), пор.: *за млєчним плотом води плюск вбіває паліє часу* (ЯТО, с. 120); *аксамітни* ‘оксамитний’ (пол. *aksamitny*), пор.: *аксамітна долоня розтірає мніє віска набракняни* (ВЗР, с. 33); *правдзиви* ‘справжній’ (пол. *prawdziwy*), *неправдзиви* ‘несправжній’, пор.: *за мною мур ясних тієні почті неправдзівих* (ЯТО, с. 122), *і бимі хоч на міг – правдзиви* (ЯТО, с. 121); *остатні* ‘останній’ (пол. *ostatni*), пор.: *кольорамі запінаю сьвієт на остатні гузік* (ВЗР, с. 40), *на сієти раз всьож-такі одскочу перед остатньою мінутою* (ВЗР, с. 29), *з долонюв... стертих перед остатнім дотиком заказаних дєвери рая* (ВЗР, с. 33). Можливо, адаптацію в підляській говірці польського *przejrzysty* (MSJP, с. 724) або його вплив засвідчує прикметник *прозристи* ‘прозорий’, пор.: *в прозристу гуліцю ночи вносіт нас* (ВЗР, с. 26).

Кілька виразних полонізмів простежено в складі прислівникової лексики: *барзо* ‘дуже’ (пол. *bardzo*), пор.: *і хоч я так барзо стараюсь тії тисячи всьо буольш гришат* (ВЗР, с. 32), *так барзо бракує тебе по другуй стороні люстра* (ВЗР, с. 33); *дзись, дзіся* ‘сьогодні’ (пол. *dziś, dzisiaj*), пор.: *але нам дзись наснілось* (ВЗР, с. 36), *стрилялі дзись перед полудньом* (ВЗР, с. 43), *завтра встану звінна як дзись*

(ВЗР, с. 20), *хілюсь над тобою коб спав дзись лепі* (ВЗР, с. 33), *може хватіт на дзіся* (ВЗР, с. 25); *лепі, лепі* ‘краще’ (пол. *lepiej*), пор.: *хілюсь над тобою коб спав дзись лепі* (ВЗР, с. 33), *загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* (ВЗР, с. 33); *мабуть, також глибоіей* ‘глибше’ (пол. *głębiej*), пор.: *глибоіей дівюсь стружу очи* (ВЗР, с. 24); *украдко* ‘крадькома’ (пол. *ukradkiem*), пор.: *узьміхаємся украдко* (ВЗР, с. 36), *в погребях пригледаємся украдко* (ВЗР, с. 44), *погледає украдко* *куот* (ЯТО, с. 120); можливо, *й навиліот* ‘наскрізь’ (пол. *na wylot*), пор.: *моіе велізуоразни очи навиліот біели білюсенькі* (ВЗР, с. 32).

Іншу групу запозичень складають росіянізми та слова церковнослов'янського походження (щоправда, деякі з цих лексем можуть бути збережені в архаїчній підляській говірці з давнього часу). Найбільшу кількість їх виявлено серед іменників, зокрема назв абстрактних понять: *завість* ‘заздрість’ (рос. *зависть*), пор.: *присягну стерегчи оддиху перед завістюю* (ВЗР, с. 34); *одіночество* ‘самотність’ (рос. *одиночество*), пор.: *в затрутих одіночеством кутках ховається наша скритосьць* (ВЗР, с. 21); *судьба* ‘доля’ (рос. *судьба*), пор.: *на злуосць судьбіє бачу туолько плями* (ВЗР, с. 26), *судьба... загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* (ВЗР, с. 33); *пространство* ‘простір’ (рос. *пространство*), пор.: *слухаємо в воздушнум пространствіє* (ЯТО, с. 120); *подобіє* ‘подоба’ (рос. *подобие*), пор.: *я створана на образ і подобіє Бога* (ВЗР, с. 31); назв дій, процесів, станів: *вздох* ‘зітхання’ (рос. *вдох*), пор.: *глибокім вздохом попереджуємо смерть* (ВЗР, с. 35); *воздыханія* ‘зітхання’ (рос. *воздыхания*), пор.: *вкочую їх пуд дуом моіх воздыханій* (ЯТО, с. 120); найменувань конкретних предметів та їхніх сукупностей: *часи* ‘годинник’ (рос. *часы*), пор.: *тикают часи скрипят секунди* (ВЗР, с. 30); *воротнік* ‘комірець’ (рос. *воротник*), пор.: *ковкают будні кольору стіен і помятих воротнікуов* (ВЗР, с. 36); *більйо* ‘білизна’ (рос. *бельё*), пор.: *ше туолько більйо і очи висохнут на клямках* (ВЗР, с. 29); номінацій людей: *чародеї* ‘чаклун’ (рос. *чародей*), пор.: *як чародеї перейті босо не окалічивишь* (ВЗР, с. 34); анатомічних назв: *вісок* ‘скроня’ (рос. *висок*), пор.: *аксамітна долоня розтірає мніє віска набракняни* (ВЗР, с. 33), *кажди як звіер в каждом сільній розбіти віска* (ЯТО, с. 121). Перелік запозичень із російської мови продовжують прикметники *прозрачни* ‘прозорий’ (рос. *прозрачный*), пор.: *прозрачна як павутієне ліета* (ЯТО, с. 118); *разни* ‘різний’ (рос. *разный*), пор.: *у нас разни цілі* (ВЗР, с. 30); *обіцати* ‘обіцяти’ (рос. *обещать*), пор.: *мніє обіцалі што колі я спасаюсь кругом мене*

спасаються тисячи (ВЗР, с. 32), *обіщала собіє* (ВЗР, с. 42); *спротивлятісь ‘чинити опір’* (рос. *сопротивляются*), пор.: *схочеш єї повернуті – не буде спротивлятісь* (ВЗР, с. 40); *шевельнуті ‘ворухнути’* (рос. *шевельнуть*), пор.: *не шевельну рукою коб не сплошиті* (ЯТО, с. 118); *сохраняті ‘зберігати, оберігати’* (рос. *сохранять*), пор.: *сохраняє мене пусти ломот в головіє* (ВЗР, с. 30); субстантивовані прикметники *прошле ‘минуле’* (рос. *прошлое*), пор.: *прошле оттісне на нас слід як што дня* (ЯТО, с. 119), *непонятне ‘незрозуміле’* (рос. *непонятное*), пор.: *голубью непонятне* (ВЗР, с. 44) а також дієприкметник *окружающе ‘навколишнє’* (рос. *окружающее*), пор.: *всьо окружающе влілось через дзюрку в рані* (ЯТО, с. 119); прислівник *почті ‘майже’* (рос. *почти*), пор.: *за мною мур ясных тіені почті неправдзівих* (ЯТО, с. 122).

У деяких випадках складно кваліфікувати однозначно, з якої саме мови (або за посередництвом якої саме мови) – польської чи російської – запозичене слово, бо відповідники наявні в обох мовах, як-от: *міг ‘мить’* (пол. *mig*, рос. *миг*), пор.: *і биті хоч на міг – правдзіві* (ЯТО, с. 121); *мгла ‘імла’* (пол. *mgła*, рос. *мгла*), пор.: *як за мглою бачу: утікаєш би звієр* (ВЗР, с. 30), *судьба отуляна скаламі і мглою* (ВЗР, с. 33), *буджусь при тобіє што поранок мьака як мгла* (ВЗР, с. 44); *лгаті ‘брехати’* (пол. *łgać*, рос. *лгать*), пор.: *лжємо як наняти коб нам заздростілі всього навіть того чоґо не маємо* (ВЗР, с. 36), *усьміхаюсь виходжу міжду люде і лгу* (ВЗР, с. 36), пор. ще похідне *лганє ‘брехня’*, пор.: *на девяти місяць лганя далісь ще ковтнуті* (ВЗР, с. 32); *кажди ‘кожен’* (пол. *każdy*, рос. *каждый*), пор.: *кажди як звієр в каждом сільній розбіти віска* (ЯТО, с. 121), *кажду мінуту би любіла без перестаня* (ВЗР, с. 41); *мінута ‘хвилина’* (пол. *minuta*, рос. *минута*), пор.: *на сієти раз всьоґ-такі одскочу перед остатньою мінутою* (ВЗР, с. 29), *примаєш сієте за нормальну простоту мінути* (ВЗР, с. 29), *кажду мінуту би любіла без перестаня* (ВЗР, с. 41).

Лексема *воздух ‘повітря’*, найімовірніше, належить до лексичних архаїзмів, а не росіянізмів, пор.: *кружусь в воздухові безвоздушнум* (ВЗР, с. 32), *воздух круто стіраєтьсє в порох* (ВЗР, с. 34), *рострачує запах в змучани радосьцьою воздух* (ЯТО, с. 119), *воздух тає в сонцьові* (ЯТО, с. 122). Подібного походження прикметник *воздушни ‘повітряний’* (рос. *воздушный*), пор.: *слухаємо в воздушнум пространствіє* (ЯТО, с. 120).

Юстина Королько використала й інші місцеві слова. Серед них особливої уваги заслуговують давні за походженням лексеми. Наприклад, безпосереднім продовженням псл. *žeg- (ЭСБМ, т. 3, с. 269) є відомий у підляській говірці прикметник *жежкі, жешкі* ‘гарячий’, пор.: *перелєкани таракани за жежкім сьвітлом* (ВЗР, с. 45), *зсохли трави тебе унесут як колоси жежкі віетьор* (ВЗР, с. 24), *туолько нога в жешкум піскові* (ВЗР, с. 42). Юстина Королько засвідчила прислівник *мнуого* ‘багато’, пор.: *за мнуого оно одворочуюсь* (ВЗР, с. 32), який продовжує псл. *тъног- (ЕСУМ, т. 3, с. 490). Зв’язок із псл. *vortjati, паралельним до *vortiti (ЭСБМ, т. 2, с. 64–65), зберігають підляські дієслова *ворочатися* ‘повертатися назад’, пор.: *ворочаюсь і скланяю повієкі перед скварцьом – взроком без кази* (ЯТО, с. 117), *карти ворочаюцьця до господара* (ЯТО, с. 121); *одворочоваті* ‘відвертати’, пор.: *лініво одворочую твар* (ЯТО, с. 122), *одворочую любов виворожану з руки* (ВЗР, с. 37); *одворочоватися* ‘відвертатися’, пор.: *за мнуого оно одворочуюсь* (ВЗР, с. 32).

Поетеса послуговується також відомими і в інших українських діалектах варіантами загальноновживаних слів, які засвідчують нерегулярні фонетичні модифікації або зміни морфемної структури, як-от: *ковкаті* ‘ковтати’, пор.: *ковкают будні кольору стіен* (ВЗР, с. 36), *город в снові ковкаю з криком* (ВЗР, с. 23), *в долінах солодкєї води ковкаєш капслі на бутельках* (ВЗР, с. 28), *ти зловів мене як ковкала сонце* (ВЗР, с. 41); *мотилка* ‘метелик’, пор.: *падаю як зблуджана мотилка при тобіє* (ВЗР, с. 20), *женси розвівають сьвіт якби настав день мотилок* (ВЗР, с. 41).

Із підляської говірки Юстина Королько перейняла також виразний регіоналізм *сієти* ‘цей’, пор.: *тож не всоліш мніє на сієти раз* (ВЗР, с. 23), *што нас на сієти раз розкінуло по кутках* (ВЗР, с. 25), *на сієти раз всьож-такі одскочу перед остатньою мінутою* (ВЗР, с. 29), *примаєш сієте за нормальну простоту мінути* (ВЗР, с. 30).

Локалізмом, а може, авторським новотвором є прикметник *велізуоразни*, значення якого з контексту точно встановити складно (можливо, ‘великий’), пор.: *моїє велізуоразни очи навилют бієли білюсєнькі* (ВЗР, с. 32). Так само не вдалося чітко визначити семантику іменника *гуцар*, можливо, пов’язаного з *густий*, пор.: *в гуцарові крижов аксамітна долоня розтірає мніє віска* (ВЗР, с. 33). Затемнене походження і значення використаних поетесою лексем

таровий, пор.: *сад таровий* (ВЗР, с. 21), *скварець*, пор.: *ворочаюсь і скланяю повікі перед скварцьом* (ЯТО, с. 117), *куось*, пор.: *куось зрослась нам в куосьць* (ВЗР, с. 31). Засвідчена в одному з текстів дієслівна форма *долонюют* (*заплієсняни долоні долонюют кішеніє* (ВЗР, с. 24)), найімовірніше, авторський новотвір.

2.8 Підляська говірка в поезії Зої (Софії) Сачко

Зоя (Софія, також Зося) Сачко – поетеса з Північного Підляшшя, яка народилася в с. Вулька біля Більська-Підляського; пише тамтешньою північноукраїнською говіркою. Її вірші друкували у 1980-х рр. у білоруськомовній пресі, українському тижневику «Наше слово» та ін. Авторка поетичних збірок «Пошукі» (1982 р.), «Над днём похіляна» (1991 р.), «Шчэ одна вэсна» (1995 р.), «Паэмы» (2000 р.). Тексти, що увійшли до двох останніх книжок, цілком написано підляською говіркою, але складено білоруською графікою, адаптованою під північноукраїнське мовлення.

У текстах Зої (Софії) Сачко простежено всі основні північноукраїнські тенденції в рефlekсації давніх голосних. Наприклад, етимологічний **o* в наголошеному новозакритому складі представлений лабіалізованим дифтонгом [yɔ]: *буольш*, *туолько*, *заслуонкі* (ШОВ, с. 10), *в горуодцях*, *на куолько* (ШОВ, с. 11), *нэспокуойных* (ШОВ, с. 12), *облуог* (ШОВ, с. 15), *руок* (ШОВ, с. 16), *плуот* (ШОВ, с. 18), *буоль* (ШОВ, с. 21), *двуор* (ШОВ, с. 24), *суоль*, *дуом* (П, с. 6), *гуорке* (П, с. 7), *свуой*, *з слуов* (П, с. 11), *нуоч* (П, с. 13), *гнуой* (П, с. 16), *Буог* (П, с. 19), *пуользы* (ШОВ, с. 31); так само у відповідних іменних флексіях: *дідуов* (ШОВ, с. 12), *в старуой бэрозі* (ШОВ, с. 11), *на старуой яблыні* (ШОВ, с. 13), *на тафлі шклянуй* (П, с. 11), *на пльткуй водіэ* (ШОВ, с. 28). За аналогією цей дифтонгічний вияв помічено на місці **i* в іменнику *куозня* (П, с. 26), пор. псл. *kiz(ь)nja* (ЕСУМ, т. 3, с. 126). Лише по одному разу відповідно до наголошеного **o* в закритих складах трапилися рефлекси [o]: *окна* (ШОВ, с. 10), [y]: *пуў* ‘пів, половина’ (ШОВ, с. 11).

У ненаголошеній позиції в новозакритих складах маніфестовано більшу варіантність розвитку **o*, а саме появу монофтонгів [o]: *радосьць* (ШОВ, с. 21), *ластовкі* (П, с. 6), зокрема й у префіксі та прийменнику **одь*: *одчынті* (П, с. 5), *оджэну* (П, с. 25), *од грому* (П, с. 25); [y]: *порумну* (ШОВ, с. 30), *клопунт* (П, с. 22), *по другуй стороніэ* (П, с. 27), *мніэ краснуй* (П, с. 28), *по пльткуй водіэ* (ШОВ, с. 28), зокрема й у прийменнику та префіксі **подь*: *пуд цьвітушчою*, *пуд*

очыма (П, с. 5), *пуд дэрэвом* (П, с. 11), *пудкажу* (П, с. 25), *пудлогі* (П, с. 19), *пуд плотом* (ШОВ, с. 7); дифтонга [уо] (мабуть, за аналогією до наголошеної позиції): в *нэспоўнянуом* (П, с. 11). Закономірно збережено [о] < *о у відкритому складі в словоформі *ластовок* (П, с. 5), натомість у випадку *кунэць* (ШОВ, с. 31) розвиток *о > [у] трапився через аналогію до тих форм цього самого слова, де *о в новозакритому складі. Варіант *потым* (П, с. 13), мабуть, склався під впливом пол. *potym*, біл. *потым*.

Закономірно збережено секундарний [о] < *ь, зокрема в префіксах: *зоб'юцьця* (П, с. 23), *войдут* (П, с. 9).

На місці давнього *е в наголошених новозакритих складах представлено кілька рефлексів, зокрема лабіалізований дифтонг [уо] в основному перед історично твердим приголосним, як-от: *люод* (П, с. 26) < псл. **ledь* (ЕСУМ, т. 3, с. 258), *пэчуонку* (П, с. 23), в *своюом городові* (П, с. 15), в *сюом рокові* (ШОВ, с. 17), *прынюос* (ШОВ, с. 31), а також на *юой* (ШОВ, с. 15); нелабіалізований дифтонг [іе] перед історично м'яким консонантом, після стверділого вібранта – [іе]: *чміэль* (ШОВ, с. 12), *вэсіэльным* (П, с. 25), *вэсіэле* (ШОВ, с. 12), *зілём* (П, с. 25), *корыэнямі* 'коріннями' (П, с. 27), пор. псл. **veselъje*, **zelъje*, **korenъje*. Поява [уо] на місці давнього *ь у слові *слюоз* (П, с. 18) – результат аналогії.

У ненаголошеному новозакритому складі на місці *е помічено два рефлекси, зокрема монофтонг [у] в основному перед твердим приголосним: *вэчур* (ШОВ, с. 15), в *пэришум лучові* (П, с. 5), в *нашум сэрці* (П, с. 10), а також на *нашуй хаті* (ШОВ, с. 17), *мніэ бігушчуй* (П, с. 28); монофтонг [е] перед м'яким консонантом: *осэнь* (П, с. 28, ШОВ, с. 6), *камэнь* (П, с. 26).

Кількома рефлексами, залежними від наголосу, а частково від характеру попереднього консонанта, представлено давній *ё. Як правило, в цій позиції авторка позначає дифтонг [іе], пор.: *ліэто*, *тіэнь*, *сьвіэтом*, *сьвіэтлом* (ШОВ, с. 6), *ціэлэ*, *хліэбом* (ШОВ, с. 7), *зіэла*, *тіэшимось*, *усьпіэши* (ШОВ, с. 9), *насіэне*, *гніэзда* (ШОВ, с. 12), *сьміэх* (ШОВ, с. 13), *горіэті* (ШОВ, с. 28), *нэсьвіэжсы*, *сіэсті*, *тіэнём* (П, с. 5), *насміэшиво*, *сьвіэт*, *сьніэг* (П, с. 7), *міэрыт* (П, с. 11), *пробіэг* (П, с. 14), *повіэтрэ* (П, с. 16), *хріэн* (П, с. 18), *віэтёр* (П, с. 22), зокрема й у відповідних іменних флексіях Р. в. одн. іменників ч. р. м'як. гр.: *до зэмліэ* (ШОВ, с. 14), М. в. одн. іменників ж. р. та ч. р.: *по травіэ* (ШОВ, с. 15), *по водіэ* (ШОВ, с. 28), в *тішыніэ* (П, с. 13), на

мэжіэ (П, с. 16), *в головіэ, на уміэ* (П, с. 10), Н. в. мн. іменників ч. р. м'як. гр.: *журавліэ* (ШОВ, с. 19). Після [р] та шиплячих відповідно до **ѣ* можливий варіант наголошеного дифтонга – [іє]: *грыэт* (ШОВ, с. 8), *грыэцьця* (ШОВ, с. 25), *стрыэха* (ШОВ, с. 14), *встрыэтімось* (ШОВ, с. 21), *крыжыэ* (ШОВ, с. 12). Кількома прикладами в наголошеній позиції позначено монофтонгічний рефлекс [е] після м'якого консонанта: *чародей* (П, с. 21), *сумлене* (П, с. 22), *сетку* (ШОВ, с. 6), *прийэду* (ШОВ, с. 14), *лені* 'ліпше' (ШОВ, с. 32), лише один раз – [і]: *поліна* (ШОВ, с. 25). Очевидно, форма *бляск* (ШОВ, с. 25) – запозичення з польської мови, пор. пол. *blask*.

У ненаголошеній позиції давній **ѣ* представлено в основному монофтонгічним рефлексом [і]: *цьвітэ* (ШОВ, с. 8), *цьвісті* (ШОВ, с. 11), *біжыт* (ШОВ, с. 10), *злодій* (ШОВ, с. 15), *свѣчок* (ШОВ, с. 16), *цьвітушчою* (П, с. 5), *вінок* (ШОВ, с. 11), *пісок* (П, с. 11), проте після депалатізованого вібранта – [и]: *встрычают* (ШОВ, с. 27), *рыка* (ШОВ, с. 29; П, с. 7), *рыкою* (П, с. 7), *стрылою* (П, с. 26).

На місці давнього **і* Зоя (Софія) Сачко маніфестує [і] після більшості приголосних, але після вібранта та шиплячих – [и]: *прыходіт* (ШОВ, с. 6), *робіті, любіті, збірают, жыце* (ШОВ, с. 8), *каліны, чытаті, тіхо, зашыті, бачыті* (ШОВ, с. 9), *гуліцѣю* (ШОВ, с. 10), *зіма* (ШОВ, с. 19), *колі, Вэлідэнь, лісьцѣм* (ШОВ, с. 13), *прылетят* (ШОВ, с. 11), *утірае, прыпісаны, вчэпіцьця, учыт* (ШОВ, с. 14), *дівітіся* (ШОВ, с. 17), *одчыніті, очыма* (П, с. 5), *хватіт* (П, с. 6), *половіні* (П, с. 7). Збережено [і] на початку слова в *ігралі* (ШОВ, с. 22), але в словоформі *взыгралі* (ШОВ, с. 28) < **въз-игрالی* помічено розвиток **і* > [и] в позиції після префікса на [з].

Давній **у* здебільшого представлено рефлексом [и], але сполуки **гу, *ку, *ху* послідовно засвідчують появу [і]: *батькі, ногі* (ШОВ, с. 6), *думкі* (ШОВ, с. 8), *пташкі, роскінут* (ШОВ, с. 11), *трохі* (ШОВ, с. 12), *хітаюцьця, лавочки* (ШОВ, с. 13), *могілках* (ШОВ, с. 22), *кідаю* (П, с. 17), *закіпае* (П, с. 22). У словоформах *быті* (ШОВ, с. 26), *была* (ШОВ, с. 19), *збытісь* (ШОВ, с. 30) збережено псл. **бу-* без розвитку його в *бу-* (ЕСУМ, т. 1, с. 309). Дифтонг [іє] на місці **і* у випадку *розліэтымі* 'розлитими' (П, с. 11) та замість **у* в лексемах *міхіэр* 'міхур' (П, с. 21), пор. псл. **тѣхурь* (ЕСУМ, т. 3, с. 487), *сокіэра* (ШОВ, с. 14), пор. псл. **sokura* (ЕСУМ, т. 5, с. 345), з'явився, мабуть, за аналогією до наголошеного рефлексу **ѣ*.

Відповідно до ненаголошеного **ѣ* авторка використовує [е], перед яким історичну м'якість зберігає лише боковий плавний:

коледу (П, с. 19), прыгледайся (ШОВ, с. 15), догледали, выглядаті (ШОВ, с. 17), выглядали (ШОВ, с. 18), выглядают (ШОВ, с. 32), выглядае (П, с. 16), пэрэгледаюцьця (П, с. 12), один раз навіть у позиції під наголосом: *вгледжуйсь* (ШОВ, с. 15), очевидно, через тенденцію до вирівнювання звукового складу кореневої морфеми; інші приголосні перед [e] < *ɛ зазнали ствердіння: *пэто* (П, с. 25), *колодэць* (П, с. 24), *міэсэць* (ШОВ, с. 14), *памэть* (ШОВ, с. 15), *одінацэты* (ШОВ, с. 9), *трэсуцьця* (П, с. 7). Закономірний рефлекс давнього *q представлено в структурі *замуж* (П, с. 25). У словоформах *яблыня* (ШОВ, с. 27), *на яблыні* (ШОВ, с. 12), *яблынёю* (П, с. 5) відображено історично закономірну рефлексію давнього звукосполучення *ль у ненаголошеній позиції. На межі префіксальної і кореневої морфем *ь та *і шляхом взаємної асиміляції злилися в *и: *зышлісь* (ШОВ, с. 30) < *сь-ишьли.

Серед позиційних виявів сучасних голосних авторка показала наслідки процесу лабіалізації [e] > [o] після м'яких приголосних перед твердими і в кінці слова в займеннику *все*: *зелёны* (ШОВ, с. 6; П, с. 20), *віэтёр* (ШОВ, с. 18; П, с. 22), *замкнёна* (П, с. 26), *всё* (ШОВ, с. 7; П, с. 16); щоправда, перед [o] зазнав ствердіння вібрант: *бэрозі* (ШОВ, с. 11), *бэрозовы* (ШОВ, с. 9). Виявлено лише два випадки реалізації [o] > [a] в ненаголошеній позиції: *палынь* (П, с. 7), *зазулёю* (ШОВ, с. 22), проте тут можна говорити радше про вплив білоруської мови. Без посилення лабіалізації і підвищення артикуляції збережено [o] в дієсловному суфіксі *-ова-*: *розвіднёвало* (П, с. 14), *помалёвала* (П, с. 19), *вышоровала* (П, с. 19).

Зоя (Софія) Сачко в текстах позначила й деякі релевантні явища говірки на рівні консонантизму. Більшість приголосних перед [e] зазнала ствердіння: *тэпэр* (П, с. 5), *пэрэкажэ*, *учытэль*, *сэбэ* (П, с. 6), *тэбэ*, *колодэць* (П, с. 24), *дэрэвом* (П, с. 11), *звэзэм* (ШОВ, с. 8), *кладэ* (ШОВ, с. 6), *дэнь* (ШОВ, с. 16), *мэртвого сэла* (ШОВ, с. 11), *Вэлікдэнь* (ШОВ, с. 13); м'яку вимову в цій позиції зберігають плавний боковий та [ц']: *плечы* (П, с. 16), *але* (П, с. 11), *оплетяного* (П, с. 27), *маленька* (П, с. 21), *плелась* (П, с. 13), *коле* (П, с. 7), *зэленіэйша* (ШОВ, с. 23), *прылятаю* (ШОВ, с. 11), *сэрце* (ШОВ, с. 15), *міэсьце* (ШОВ, с. 14). Перед рефлексами *ё та *і передано депалаталізацію тільки вібранта й шиплячих: *грыэт* (ШОВ, с. 8), *грыэцьця* (ШОВ, с. 25), *стрыэха* (ШОВ, с. 14), *встрыэтімость* (ШОВ, с. 21), *встрычаю* (ШОВ, с. 27), *рыка* (ШОВ, с. 29; П, с. 7), *рыкою* (П, с. 7), *стрылою* (П, с. 26), *крыжыэ* (ШОВ, с. 12), *чытаті*, *зашыті*,

бачыті (ШОВ, с. 9), *прылятят* (ШОВ, с. 11), *прыпісаны*, *учыт* (ШОВ, с. 14). Депалаталізацію вібранта позначено також перед голосними заднього ряду: *повіэрат* (П, с. 23), *говора́т* (П, с. 20), *буру* (П, с. 16), *пралась* (П, с. 13), *гора́т* (П, с. 22), *ратуй* (П, с. 24), *ра́дкі* (ШОВ, с. 9), в кінці основ іменників: *двэ́ры* (ШОВ, с. 24), *пові́трэ* (П, с. 16). У кінці іменних основ стверділи й шиплячі: *нашы́ очы* (ШОВ., с. 16), *грошы́* (ШОВ, с. 7). Перед [е]-рефлексом ненаголошеного **ε* історичну м'якість зберіг лише боковий плавний: *коле́ду* (П, с. 19), *прыгледа́йся* (ШОВ, с. 15), *догледа́лі*, *выгледа́ті* (ШОВ, с. 17), *выгледа́лі* (ШОВ, с. 18), *выгледа́ют* (ШОВ, с. 32), *выгледа́е* (П, с. 16). Вторинне м'якшення фарингального і задньоязикових маніфестовано в сполуках **гу*, **ку*, **ху*, а також перед [е]: *думкі́* (ШОВ, с. 8), *пташкі́*, *роскі́нут* (ШОВ, с. 11), *трохі́* (ШОВ, с. 12), *хітаю́цьця*, *лавочкі́* (ШОВ, с. 13), *могі́лках* (ШОВ, с. 22), *дру́ге* (ШОВ, с. 14), *гуо́рке* (П, с. 7). Очевидно, написаннями на зразок *обовязках*, *вялых* (П, с. 11), *повялі́* (П, с. 24), *соломяны́* (П, с. 13) авторка позначила збереження в її мовленні м'якої вимови губних, хоча в інших формах апостроф після літери на позначення губного вказує на епентезу [й], зокрема й у формах, де історично були сполуки «губний + [л']»: *торо́п'юсь* (ШОВ, с. 24), *куп'яны́* (П, с. 7), *выро́б'янэ́* (ШОВ, с. 7), *выжло́б'яна́* (П, с. 16).

На рівні консонантизму авторка маніфестувала також втрату [й] на межі префіксальної й кореневої морфем: *прыня́ті* (ШОВ, с. 16), *прыня́ў* (П, с. 15), *пры́ді* (П, с. 17); стягнення подовжених приголосних в іменниках с. р. м'як. гр. на зразок *насіэ́не* (ШОВ, с. 11), *вэсіэ́ле* (ШОВ, с. 12), *убра́не* (ШОВ, с. 16), *змэ́ркане* (П, с. 7), *сумле́не* (П, с. 22), *вэ́ртане* (П, с. 28), *з кова́ня* (ШОВ, с. 12), *в сьміэ́тэві́* (П, с. 10); прогресивну контактну асиміляцію за способом творення [с'т'] > [с'ц']: *радо́сьць* (ШОВ, с. 21), *лісьця́* (П, с. 7), *дасьця́* (П, с. 19), *хвосцьці́ком* (П, с. 20), [нш] > [нч]: *мэ́нч* (ШОВ, с. 9), *мэ́нчае* (ШОВ, с. 15); регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [вн] > [мн]: *пору́мну* (ШОВ, с. 30), за глухістю [бт] > [пт]: *допчу́т* (П, с. 10), пор. **дъбъ́таті* (ЕСУМ, т. 2, с. 110); сполуку [чм] (без регресивної асиміляції за дзвінкістю) у *чміэ́ль* 'джміль' (ШОВ, с. 22); регресивну контактну дисиміляцію за місцем творення [тл] > [кл]: *клу́ста* (П, с. 17); збереження початкового фрикативного [з] у випадках *звоны́* (ШОВ, с. 12), *звонко́м* (П, с. 9) та звукосполучення [ск] у лексемі *до́ска* (П, с. 16); зміну початкового [ск] на [шк] у *шкляну́й* (П, с. 11); відсутність протетичних приголосних у

словоформах *уха* (П, с. 10), *ушко* (П, с. 7), *огонь* (П, с. 13), *огня* (П, с. 28), *в огнёві* (ШОВ, с. 16), *окна* (ШОВ, с. 10), але протезу [г] у *гострыём* (ШОВ, с. 14), *гуліці* (ШОВ, с. 28), *гуліцёю* (ШОВ, с. 10). Заступлення [д'] > [з'], [т'] > [ц'], що є історико-типологічною рисою білоруської мови, помічене лише у двох прикладах, які, без сумніву, відображають чужомовний вплив: *правдзівшэ* (П, с. 9), *жыце* (ШОВ, с. 7).

У коренях слів *ржавы*, *заржавянэ* (П, с. 16), *мглою* (П, с. 26) показано відсутність приставного голосного, який у більшості українських діалектів розвинувся перед сонорним після занепаду наступного слабкого редукованого, у випадку *мглою* – також відсутність спрощення в групі з трьох приголосних. Словоформа *ічко* ‘ячко’ (П, с. 26), очевидно, засвідчує втрату початкового звукосполучення [йай] та позиційну зміну [е] > [і] під впливом попереднього [й].

Поетеса в текстах позначила деякі локально марковані одиниці з галузі словозміни. Серед архаїчних явищ указано збереження історичного закінчення Н. в., З. в. одн. в іменниках с. р. м'як. гр. на зразок *насіэне* (ШОВ, с. 11), *вэсіэле* (ШОВ, с. 12), *убране* (ШОВ, с. 16), *змэркане* (П, с. 7), *сумлене* (П, с. 22), *вэртане* (П, с. 28); флексії М. в. мн. -ох: *в двэрох* (ШОВ, с. 27); форми Н. в. одн. іменника *миша*: *мыш з'іэла* (ШОВ, с. 9).

Трапилися виразні вияви граматичної аналогії. У системі відмінювання іменників помічено вирівнювання форм О. в. одн. м'як. гр. I відм. та II відм. за зразком тв. гр.: *пуд яблынёю* (П, с. 5), *кухнёю* (П, с. 9), *гуліцёю* (ШОВ, с. 10), *зазулёю* (ШОВ, с. 22), *Плашчэніцою* (П, с. 14), *болём* (П, с. 7), *днём* (П, с. 15), *пальцём* (ШОВ, с. 12), *дошчом* (П, с. 16), *крыжом* (П, с. 27), *зілём* (П, с. 25), *сонцём* (ШОВ, с. 8), *лісьцём* (ШОВ, с. 13), *гострыём* (ШОВ, с. 14); форм О. в. іменників III відм. – за зразком відповідних субстантивів I відм.: *за кровлёю* (П, с. 21). Відзначено велику частотність флексії -ові в М. в. одн. іменників ч. р. та с. р.: *в бэзові* (ШОВ, с. 12), *в рокові* (ШОВ, с. 17), *на брукові* (ШОВ, с. 18), *в дуплові* (ШОВ, с. 26), *в ротові* (П, с. 17), *на балькові*, *в туманові* (П, с. 22), *на віэтрові* (П, с. 27), зокрема й у випадку історично м'якого різновиду за аналогією: *в огнёві* (ШОВ, с. 16), *на сонцёві* (ШОВ, с. 25), *в сьміэтёві* (П, с. 10), *у выроёві* (П, с. 28), *в лучові* (П, с. 5); більшу супроти літературної мови навантаженість закінчення -а (-я) в Р. в. одн. іменників ч. р.: *до огня* (П, с. 28), *з цьвіэта* (ШОВ, с. 12); поширення флексії Р. в. мн. *-овь

на субстантиви ж. р.: з *долінуов* (ШОВ, с. 26), закінчення К. в. одн. тв. гр. *-е на відповідну форму м'як. гр.: *проводырэ* (П, с. 23). Флексія Н. в. мн. -а в іменниках ч. р., як-от у випадку *зышлись голоса* (ШОВ, с. 30), очевидно, перенесена з відповідних форм двоїни ч. р. або з мн. с. р. Окремі іменники з основою на історично м'який консонант у Р. в. мн. мають закінчення -і, -и (таке явище характерне для польської мови, отже, можна вбачати тут чужомовний вплив): *нэ было двэры* (П, с. 5), *для самых грошы* (П, с. 20), *у вэлікіх діті* (П, с. 22), *сьміэх діті* (ШОВ, с. 13). Поетеса маніфестувала також інше, аніж у літературній мові, родові значення двох іменників: *зэлёны тіэнь* (ШОВ, с. 6), *тіэньм* (П, с. 5), *само полудне* (ШОВ, с. 11).

Із підляської системи словозміни прикметників, займенників так званої прикметникової відміни та порядкових числівників у тексті перенесено форми ч. р. одн. з усіченою флексією -и, після задньоязикового -і: *зэлёны тіэнь* (ШОВ, с. 6), *зэлёны мох* (ШОВ, с. 12), *зэлёны віэтёр* (ШОВ, с. 29), *новы цьвіэт* (ШОВ, с. 13), *нэвысказаны буоль* (ШОВ, с. 21), *твар мокры* (ШОВ, с. 25), *труд напрасны* (ШОВ, с. 31), *мэртвы пэрэкажэ* (П, с. 6), *куп'яны товар* (П, с. 7), *грумнічны крыж* (П, с. 22), *которы* (П, с. 6), *одінацэты час* (ШОВ, с. 9), *пэршы раз* (П, с. 11), *бэззубы час і бэз'языкі* (П, с. 7), *вэлікі клопут* (П, с. 22); повні нестягнені форми ж. р. та с. р.: *баба яга костяная* (П, с. 10), *костяная рука, лёдяная слёза* (П, с. 10), *старая яблыня* (ШОВ, с. 27), *такая маленька* (П, с. 21), *тая вэсна* (ШОВ, с. 14), *якую здобула* (ШОВ, с. 15), *слово жывое* (П, с. 6), *ічко простое, камэнное* (П, с. 26), *сырое ліэто* (ШОВ, с. 32), *якое пучэ* (ШОВ, с. 19); нестягнені форми Н. в. мн. деяких родових займенників: *тыі хітаюцьця* (ШОВ, с. 13), *самыі тіэні* (ШОВ, с. 29); стягнені форми Н. в. мн. прикметників, дієприкметників, окремих родових займенників: *тэплы рукі* (П, с. 7), *біэлы туманы* (П, с. 11), *гості званы, гості жданы* (П, с. 15), *пусты окна* (ШОВ, с. 10), *камэнны крыжыэ* (ШОВ, с. 12), *біэлы поліна* (ШОВ, с. 25), *нашы буслы* (ШОВ, с. 13); історичні форми Р. в. одн. м'як. гр. *сінеі рыкі* (П, с. 7), *нашэі пэчы* (П, с. 17) та зумовлені аналогією до м'як. гр. форми цього самого відмінка тв. гр.: *твэрдэі зэмліэ* (П, с. 6), *шарэі зазулі* (ШОВ, с. 12), *старэі грушы* (ШОВ, с. 260); компаративну форму *зэленіэйша* (ШОВ, с. 23).

Авторка використала також форми Д. в., М. в. одн. займенника 1 ос. *мніэ* (П, с. 16), *во мніэ* (ШОВ, с. 29); Р. в., З. в. одн. предметно-особового займенника ж. р. *еі*, пор.: *прыняті еі* (ШОВ, с. 16), *ховае еі*

(ШОВ, с. 14); М. в. одн. предметно-особового займенника ж. р. без приставного [н] та з розвитком *e > [yo]: *вэсна на юой* (ШОВ, с. 15); варіанти присвійних займенників у формах мн. на зразок *мойэ волосы* (П, с. 22), *цвѣточкі мойэ* (П, с. 13), *свойэ кості* (П, с. 11), де [e], мабуть, рефлекс *ě; форми О. в. одн. вказівних та присвійних займенників ж. р. на зразок зумовленої аналогією *тэю кровлѣю* (П, с. 21), стягнутої *іконою твэю* (П, с. 27); питально-відносні займенники *што*, пор.: *што зробілі* (П, с. 7), *которы*, пор.: *учытэль короты нэ научыў сэбэ* (П, с. 6), *куолько*, пор.: *куолько соку в старуой бэрозі* (ШОВ, с. 11); заперечні *нэкого* (ШОВ, с. 15), *ніц* (ШОВ, с. 19), вказівний *сюой*, пор.: *в сюом рокові* (ШОВ, с. 17).

Із локально маркованих дієслівних форм помічено архаїчні інфінітиви на зразок *тэчы* (ШОВ, с. 28), *утэчы* (П, с. 24); форми 3 ос. теп. ч. та простого майб. ч. з кінцевим -т: *стоіт*, *мыют*, *поят*, *чэрпают* (ШОВ, с. 6), *лічыт*, *збірают* (ШОВ, с. 7), *грыэют* (ШОВ, с. 8), *біжыт* (ШОВ, с. 10), *прылетьят* (ШОВ, с. 11), *научыт* (П, с. 6), *розлюбіт* (П, с. 7), *пчыстыт* (П, с. 10).

Локальну специфіку на рівні словотворення проілюстровано дериватами *мотылки* ‘метелика’ (ШОВ, с. 13), *вэсновымі* ‘весняними’ (П, с. 11), *пэрэкрунуті* ‘перекрутити’ (ШОВ, с. 10), *встрыэтімось* ‘зустрінемось’ (ШОВ, с. 21), *злюю* ‘злюся’ (П, с. 5). Помічено пасивні дієприкметники мин. ч. з суфіксом -ан-, що склався через аналогію: *розтопяны* (П, с. 7), *куп’яны* (П, с. 7), *выроб’янэ* (ШОВ, с. 7), *выжлоб’яна* (П, с. 16), *опухляны* (П, с. 5), *пэрэкруняны* (П, с. 9), *нэспоўняном* (П, с. 11), *накрохмяяны* (П, с. 27), *оплетяного* (П, с. 27), *пэрэкруняны* (П, с. 9).

Специфічні структурні риси прислівників маніфестовано через варіанти *на куолько* (ШОВ, с. 11), *нэгдэ*, *нэяк* (ШОВ, с. 24), *пока* (ШОВ, с. 8), *іначэй* (ШОВ, с. 14), *дармо* (ШОВ, с. 31), *найвыжэй* (ШОВ, с. 31), *лені* (ШОВ, с. 32), *порумну* (ШОВ, с. 30), *моўча* (ШОВ, с. 25).

Наведено деякі локально марковані явища в системі службових слів, зокрема прийменник *міжду*, пор.: *можэ удасьця нам якчтабудь міжду сьвіэтом а сьвіэтлом* (ШОВ, с. 6); єднальний сполучник *а*, пор.: *міжду кухнѣю а быті з звонком на час ждэш на слово* (П, с. 9); протиставний сполучник *но*, пор.: *і дзісь над дня рыкою нэ станэ тішына но всіэ мы гості давно званы* (П, с. 15); порівняльний сполучник *бы*, пор.: *зобранэ – а гуорке бы палынь* (П, с. 7); з’ясувальний сполучник *жэ* (пор. пол. *że*), пор.: *хто сказаў жэ за*

сінёю рыкою сіня рыка (П, с. 7); сполучне слово *што* в підрядних з'ясувальних реченнях: пор.: *в туом што збытісь могло порумну добра і зла* (ШОВ, с. 30); сполучне слово *которы* в підрядних означальних реченнях: пор.: *учытэль которы нэ научыў сэбэ як нас научыт* (П, с. 6); сполучник мети *коб*: *як двэры одчыніті коб за двэрыма нэ было ужэ двэры* (П, с. 5); сполучник умови *если* (пор. пол. *jeśli*) пор.: *а если нэ можна іначэй раз нэ можна...* (П, с. 11); обмежувально-видільну частку *туолько*, пор.: *чы настояшчэ то туолько памэть прошлого* (ШОВ, с. 15).

У словосполученнях, організованих зв'язком керування, місцеву специфіку виявлено в конструкціях *наслуховуют дошчу* (ШОВ, с. 7), *чуті жабы* (ШОВ, с. 26).

Виразними штрихами Зоя (Софія) Сачко відобразила специфічну підляську лексику, проте не пояснила значення цих слів ні в посторінкових примітках, ні в спеціальному словничку. Семантику лексем можна з'ясувати хіба що за лексикографічними працями, які пов'язані з поліськими говорами; часом допомагають контекст чи факти суміжних мов.

Авторка використала локально марковані лексеми різних тематичних груп, зокрема *сіголіта* (див.: *сеголето* 'цього року' (Тур, т. 5, с. 24)), пор.: *ніц нэ вымэрзло сіголіта добра зіма была* (ШОВ, с. 19); *могілкі* (див.: *могілкі* 'кладовище' (Арк., т. 1, с. 317)), пор.: *я тут на могілках орленьських нэдавно ж пальцём камэнны крыжыэ дідуов чыталі* (ШОВ, с. 22); *гострые* (див.: *гостриє* 'гостра частина ножа, сокири' (Арк., т. 1, с. 105)), пор.: *нэдоумівае Тато: як пэнька нэ росколоти і гострыём попадаті всё в друге міесьце* (ШОВ, с. 14); *пучэ* (див.: *пуччэ* 'бруньки' (СБГ, т. 4, с. 199)), пор.: *а пучэ якое на дэрэвах якое пучэ на нову вэсну* (ШОВ, с. 19), див. також споріднене *роспучаны* 'розбрунькований', пор.: *до дуба з чуть роспучаным лісьцём дэ крук прылетае* (ШОВ, с. 14); *сьвісьцюол* (див.: *свістёл* 'сопілка' (ДСБ, с. 201)), пор.: *а піэсьня – в нэвыструганых шчэ сьвісьцёлах з вэрбы* (П, с. 12); *прыбыль* (див.: *прыбыль* 'прибуток' (СБГ, т. 4, с. 124)), пор.: *кому коле в руці куп'яны товар боліт болём прыбыль* (П, с. 7); *гладунка* (див.: *гладунка* 'глечик' (Арк., т. 1, с. 91)), пор.: *смэтану з гладунок позьбірала будэш клуста як гаргара* (П, с. 17); *шэвэльніті* (див.: *шэвэліца* 'ворушитися' (Тур., т. 5, с. 353)), пор.: *пташка шэвэльніла крылом пэрышы раз* (П, с. 11); *бусёл* (див.: *бусьол* 'лелека' (Арк., т. 1, с. 40)), пор.: *вэрнулісь нашы буслы* (ШОВ, с. 13); *прогумэне* (див.: *прогуменок* 'місце біля току з господарчими

будівлями' (Тур., т. 4, с. 218)), пор.: *на прогумэні порубаных дров нэ станэ* (ШОВ, с. 14); *твар* (див.: *твар* 'лице' (Тур., т. 5, с. 136)), пор.: *вытрэм твар мокры прысядэм* (ШОВ, с. 25); *луч* (див.: *луча* 'промінь сонця' (Лис., с. 118)), пор.: *нэсьвіэжы од раня опухляны ужэ в пэришум лучові* (П, с. 5).

Помітну групу складають полонізми або похідні від них: *плыткі* (див.: пол. *plytki* 'неглибокий'), пор.: *пробіэгли бы по плыткуй водіэ* (ШОВ, с. 28); *шары* (див.: пол. *szary* 'сірий'), пор.: *з кованя шарэі зазулі гадаетэ вэсіэле і смэртъ* (ШОВ, с. 12); *дзісь* (див.: пол. *dziś* 'сьогодні'), пор.: *летіэлі дзісь журавліэ чы од Вас іх чуті* (ШОВ, с. 19); *фаля* (див.: пол. *fala* 'хвиля'), пор.: *а фаля біжыт і умые ногі* (ШОВ, с. 31); *бэз* (див.: пол. *bez* 'бузок'), пор.: *як зацьвітэ в сюом рокові бэз – Тато Тато – як вжэ нэ бачат ёго Вашы очы* (ШОВ, с. 17); *пстрокаты* (див.: пол. *pstrokaty* 'строкатий'), пор.: *тут гуліця пływэ шумом бурліт насъміэшліво моргае пстроката* (П, с. 7); *покуост* (див.: пол. *rokost* 'лак'), пор.: *прыді до дому сіэні покостом помалёвала* (П, с. 19); *балён* (див.: пол. *balon* 'повітряна куля'), пор.: *бо пуд тулярызным мясом дэсь там міхіэр а з ёго можна балён* (П, с. 21); *гэрбата* (див.: пол. *herbata* 'чай'), пор.: *п'ют каву п'ют гэрбату чы каву чы гэрбату і так шчэбэчут* (П, с. 24); *дзюравы* (див.: пол. *dziurawy* 'дірявий'), пор.: *нэ будь дзюрава бородо* (П, с. 25); *тафля* (див.: пол. *tafla* 'кахельна плитка'), пор.: *на тафлі шклянуй око подаю* (П, с. 11); *крыж* (див.: пол. *krzyż* 'хрест'), пор.: *я тут на могілках орленьскіх нэдавно ж пальцём камэнны крыжыэ дідуов чыталі* (ШОВ, с. 22); *макатка* (див.: *макатка* 'вишита картина' (Арк., т. 1, с. 301), пол. *takata* 'гобелен'), пор.: *жар сэрця і каліны в макатку зашыті* (ШОВ, с. 9); *поштывнілы* (див.: пол. *sztynny* 'жорсткий'), пор.: *пальці поштывнілі як повіэтрэ на буру* (П, с. 16).

Деякі місцеві слова можна кваліфікувати як росіянізми (авторка, до речі, здобула освіту з російської філології) чи церковнослов'янізми, але частина з них може належати й до архаїчної лексики: *прошлэ* (див.: рос. *прошлое* 'минуле'), пор.: *вэрнулось прошлэ по старому жывэм* (ШОВ, с. 23); *настоящэ* (див.: рос. *настоящее* 'сучасне'), пор.: *чы настоящэ то туолько памэть прошлого* (ШОВ, с. 15); *нэдоуміваті* (див.: рос. *недоумевать* 'дивуватися'), пор.: *нэдоумівае Тато: як пэнька нэ росколоті і гострыём попадаті всё в друге міэсьце* (ШОВ, с. 14); *сквозьняк* (див.: рос. *сквозняк* 'протяг'), пор.: *вжэ нэма дому і в двэрох сквозьняк* (ШОВ, с. 27); *вдоволь* (див.: рос. 'вдосталь'), пор.: *як хутко сохнэ*

цьвіэт нэ надівілісь вдоволь (ШОВ, с. 28); *почті* (див.: рос. *почти* ‘майже’), пор.: *почті нэ было у мэнэ знакомых* (ШОВ, с. 29); *напрасны* (див.: рос. *напрасный* ‘марний’), пор.: *всё давалось як на дарогу і слёзы і сьміэх і труд напрасны* (ШОВ, с. 31); *пуольза* (див.: рос. *польза* ‘користь’), пор.: *труд напрасны што пуользы нікому нэ прынюос* (ШОВ, с. 31); *шорох* (див.: рос. *шорох* ‘шарудіння’), пор.: *шорох лісьця туолько* (П, с. 7); *сумашэдшы́й* (пор.: рос. *сумасшедший* ‘божевільний’), пор.: *чы терпенія хватіт на сумашэдшы́й дуом которы мусіт быті сумашэдшым домом* (П, с. 6).

Значення й походження п’ятьох локалізмів не вдалося з’ясувати, як-от: *роспомэнтун*, пор.: *Нэ роспомэнтун – в туом што збытісь могло порумну добра і зла* (ШОВ, с. 30); *тулярызны*, пор.: *бо пуд тулярызным мясом дэсь там міхіэр а з ёго можна балён* (П, с. 21); *матына*, пор.: *і слова втягают мэнэ в свуй колодэць но тут повялі як матына* (П, с. 24); *якчтабудь*, пор.: *можэ удасьця нам якчтабудь міжду сьвіэтом а сьвіэтлом* (ШОВ, с. 6); *тэпэд*, пор.: *як бы тэпэд рымовала цьвіэтом біэлым опавшым* (ШОВ, с. 29).

* * *

Волинськополіську говірку в сучасну «материкову» художню літературу увів у 2010-х рр. Володимир Лис. Він позначив усі виразні особливості місцевої фонетики, на морфологічному рівні найбільш детально маніфестував відмінності в оформленні та словозміні займенників, виразними прикладами відтворив специфіку формотворення іменників, відмінності у фонетичному оформленні та словозміні числівників, меншою мірою – локальні риси дієвідмінювання та прикметникової словозміни. Локальні явища синтаксичного рівня письменник обмежив уживанням фонетичних варіантів загальноновживаних службових слів, кількох специфічних сполучних засобів, а також пошанної множини.

Із метою створення ефекту природного народного мовлення, для відображення місцевого рельєфу, побуту і господарювання поліщуків Володимир Лис активно використав говіркову лексику, зокрема назви одягу і суміжних понять, меблів, кухонного начиння, страв і напоїв, побутового приладдя, знарядь праці, найменування людей за фізичними, психічними та іншими ознаками, анатомічних та фізіологічних понять, транспортну лексику, флоро- і фаунономени, назви особливостей поліського рельєфу, суспільно-політичну

термінологію, дієслівну та абстрактну лексику тощо. Переважають полонізми, помітний відсоток складають росіянізми та церковнослов'янізми; зрідка трапляються германізми; виразних слов'янських архаїзмів простежено небагато. Значення специфічної лексики в основному вказане у виносках або розкрито в авторських коментарях чи просто зрозуміле з контексту.

Різнорівневі діалектні явища Володимир Лис передає найперше в діалогах, репліках, внутрішніх монологів, спогадах персонажів, хоча говорити про точне і послідовне відтворення народного мовлення не можна (художній твір, зрештою, не діалектографічна праця). Під говірку письменник часто стилізує фрагменти авторської мови. Таке використання діалекту можна вважати цікавим художнім прийомом, що створює ефект суб'єктивної оповіді-сповіді.

Наталка Бабіна, написавши роман українською літературною мовою, спорадично відтворила лише деякі релевантні особливості берестейської говірки. Діалектні явища простежено непослідовно, до того ж не тільки в мовленні персонажів, але й у власне авторській мові. Водночас цих говіркових рис виявилось достатньо, щоб витворити художній образ говірки, передати її колорит.

Аналізовані тексти Степана Сидорука переконливо засвідчили, що автор, пишучи тексти, як і Наталка Бабіна, загалом українською літературною мовою, з різним ступенем частотності й послідовності відтворює особливості говірок південної частини підляського ареалу.

Обоє авторів на фонетичному рівні позначили деяку специфіку рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних фонем; окремі відмінності в навантаженості приголосних фонем; одиничні комбінаторні звукові зміни. На морфологічному рівні найвиразнішими діалектними явищами відтворили особливості словозміни іменних частин мови і дієслів; ілюстрували особливості в морфемному складі прислівників. Наталка Бабіна використала чимало діалектних лексем, часто в примітках пояснюючи їх значення, що полегшує сприйняття текстів невідготовленим читачем. Натомість Степан Сидорук, який засвідчив специфічні підляські слова, не витлумачив їхні значення ні в примітках, ні в словничку.

Точного відтворення всіх рис західнополіської говірки ні в романі «Бодай, Будка» Наталки Бабіної, ні в текстах Степана Сидорука немає; автори, зрозуміло, і не ставили перед собою такої мети (художній текст, зрештою, не діалектографічна праця).

На відміну від Володимира Лиса, Наталки Бабіної та Степана Сидорука, у мові яких усе ж можна розмежувати літературні (стандартні) і локально марковані елементи, Федір Климчук, Олексій Диковицький, Марія Сарнацька, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко пишуть суціль говіркою, тобто використовують її як літературну мову, «олітературнюють». Аналізовані тексти засвідчили, що ці автори максимально повно й системно відобразили колорит відповідно берестейсько-пінського та підляського мовлення на фонетичному та морфологічному рівнях.

На лексичному рівні однозначну і свідому орієнтацію на місцеву говірку найбільш послідовно підтверджує мова творів Юстини Королько. Поетеса активно використовує підляську лексику різних тематичних груп, усіх лексико-граматичних класів, не уникає характерних для підляського ареалу полонізмів і навіть вузькорегіональних лексем. Найбільше польських запозичень виявлено серед іменників, зокрема в найменуваннях конкретних предметів, дій, процесів та станів, тварин, комах, у групі анатомічних та фізіологічних назв, в абстрактній лексиці. Чимало полонізмів простежено в різних тематичних класах прикметників та прислівників. Іншу групу запозиченої лексики складають росіянізми та слова церковнослов'янського походження; найбільшу їхню кількість виявлено серед іменників, зокрема назв абстрактних понять. Використано також кілька виразних лексичних архаїзмів. Оскільки ні авторка, ні упорядники видань не подбали про пояснення діалектної лексики, то значення багатьох лексем непідготовлений читач змушений буде з'ясовувати за словниками; без цього сприймати тексти буває важко.

Чимало специфічної лексики з пінського ареалу використав Олексій Диковицький (зокрема й полонізми, білорусизми, зрідка архаїзми), проте, як і Юстина Королько, не запропонував читачеві ні приміток, ні словничка. Тієї самої інформації бракує в текстах Зої (Софії) Сачко, Федора Климчука.

Загалом тексти Федора Климчука, Олексія Диковицького, Марії Сарнацької, Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко настільки повно репрезентують українські говірки відповідно берестейсько-пінського Полісся і Підляшшя, що можуть бути використані як матеріал для діалектологічних студій.

Розділ 3

Середньополіський говір у сучасному художньому тексті

3.1 Середньополіська говірка в романах Миколи Закусила

Микола Закусило – прозаїк, драматург, есеїст, живописець, збирач пісенної архаїки поліщуків, дослідник поліської міфології та демонології; уродженець с. Малі Мошки на Овруччині Житомирської області. У романах «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків» письменник часто вдається до рідної говірки, а окремі публіцистичні твори стилізує цілком під рідний правобережнополіський діалект, щоправда, доповнюючи його церковнослов'янськими вкрапленнями.

Микола Закусило в романах «Грамотка скорблячих» та «Книга пророків» детально відобразив специфіку типової для говірок Овруччини рефлексації *о. У наголошеній позиції в закритих складах часто вказано монофтонгічний рефлекс, позначений літерою о (можливо, так графічно передано голосний [ô]): *гной* (ГС, с. 389), *конь* (ГС, с. 394), *ноч* (КП, с. 66), *живот* (КП, с. 66), *вон* (КП, с. 10; ГС, с. 387), *мой* (КП, с. 39; ГС, с. 436), *бойся* (КП, с. 99), *вокна* (ГС, с. 426), *стой* (КП, с. 133), *поспокойнєй* (КП, с. 150), *моцно* (ГС, с. 398), *позно* (ГС, с. 422) та ін. Такий самий рефлекс у позиції під наголосом трапляється в закінченнях, зокрема іменників: *хрестов* (КП, с. 152), *годков* (ГС, с. 401), *братов* (ГС, с. 375), *дерунов* (ГС, с. 393), *боков* (ГС, с. 432), *кубов* (ГС, с. 481), *з берегов* (ГС, с. 482), прикметників: *в сирой* (КП, с. 99) та ін. Голосний [o] закономірно збережений у прислівнику *опосля* (КП, с. 4; ГС, с. 377), *после* (ГС, с. 422), *послей* (ГС, с. 462), а також у наголошених відкритих складах: *межі окон* (ГС, с. 373), *ноченьку* (ГС, с. 375), *восем* (КП, с. 112), можливо, сюди ж *осімдесят* (ГС, с. 414).

На місці наголошеного *о в закритих складах знайдено й написання уо, що може свідчити про бажання автора передати дифтонгічний рефлекс [yo]: *вуон* (КП, с. 72; ГС, с. 375), *твуой* (ГС, с. 376), *нуоч* (ГС, с. 429), *туольки* (ГС, с. 440), *двуор* (ГС, с. 480), за аналогією в структурі полонізма *хлуопцям* (ГС, с. 462). У кількох лексемах на місці *о в цій позиції трапилося є, яке мало б означати монофтонг [e]: *неч* (ГС, с. 432), *лежко* (ГС, с. 496), *непледна* (ГС, с. 480), *непледдем* (ГС, с. 429), *резками* (КП, с. 43), пор. псл. *rozga ‘лозина’ (ЕСУМ, т. 5, с. 93), один раз – у ([y]): *вукна* (ГС, с. 496). Деякі слова засвідчують, окрім того, ще й не зовсім очікуваний у

цьому ареалі розвиток **o* > [i]: *сиродій* (КП, с. 68), *покійничков* (КП, с. 111), *скільки* (КП, с. 114), *кілько* (КП, с. 141); у випадку *підгірля* (КП, с. 7) [i] в другому складі виступає ще й на місці [o] < *ь. Важливо, що більшість з указаних слів на сторінках книг Миколи Закусила має варіанти з [o] замість [yo], [e], [y], [i], пор.: *вуон* – *вон*, *твуй* – *твой*, *туольки* – *только*, *двуор* – *двор*, *нуоч*, *нєч* – *ноч*, *лєжко* – *ложок*, *пуд ложком*, *вукна* – *вокна*, *кілько* – *колько* тощо. Можливо, письменник намагався передати варіативність рефлексії наголошеного **o*. Наявність в одній говірці варіантів, наприклад, з [o] та [yo] і навіть з [y] сумнівів, у принципі, не викликає; впливом літературної мови можна пояснити форми з [i]; структури ж із [e] на місці **o* в цій самій говірці видаються непереконливими, штучними. На жаль, автор міг виявити неточність у відображенні народного мовлення, використовуючи форми, народжені його уявленням про можливі наслідки давніх мовних процесів.

У ненаголошеній позиції теж простежено варіативність у передачі рефлексів **o* в новозакритих складах. Найчастіше відображено [o]: *война* (ГС, с. 382), *ночліг* (ГС, с. 488), *родня* (ГС, с. 496), *смород* (ГС, с. 496), *у вокне* (ГС, с. 498), *радоць* (ГС, с. 373), *светлоць*, *жалоць* (КП, с. 36), *моторошность*, *вмиротвореность*, *болісность* (КП, с. 148), *овсюки* (ГС, с. 389), *познав* (КП, с. 150), *зровняєца* (КП, с. 152) та ін. На відміну від літературних відповідників, виправдано збережене **o* у відкритих складах: *конец* (ГС, с. 516), *колочка*, *колочком* (КП, с. 152), *осімнанцать*, *восімнадцата* (ГС, с. 402). Явище **o* > [o] в ненаголошеній позиції в закритих складах відображене й у флексіях іменників: *гадов* (КП, с. 34), *покійничков* (КП, с. 111), *ангелов* (КП, с. 150), *сидельников* (ГС, с. 373), *партизанов* (ГС, с. 387), *годоцьков* (ГС, с. 441), *рубщиков* (ГС, с. 462), *градусов* (ГС, с. 477) та ін., прикметників: *на белом конє* (ГС, с. 375), *к подвійной радості* (ГС, с. 373), *[y] ямі глибокой*, *[y] печері бездонной* (КП, с. 158) та ін.; у префіксі та прийменнику **оть*: *одитовхнуца* (КП, с. 158), *одтуль* ‘звідти’ (КП, с. 71; ГС, с. 498), *одсюль* ‘звідси’ (КП, с. 119), *однекуйса* (КП, с. 149), *од похльобки* (КП, с. 40), *од капусти* (КП, с. 52), *од хрещення* (КП, с. 148), *од ленощів* (ГС, с. 403) та ін. Рефлексію **o* > [o] виявлено й у структурі префіксів *по-*, *до-* в словах на зразок *пойди* (КП, с. 150), *пойдеш* (ГС, с. 462), *пойдемо* (ГС, с. 451), *пойдуть* (КП, с. 99), *пошли* (ГС, с. 375), *пошла* (ГС, с. 375; КП, с. 110), *дойшли* (КП, с. 72). На відміну від літературних відповідників, закономірна звукова

структура префіксів, де [о] – з *ъ, зокрема *розо-* < **розь-*: *розоллеца* (ГС, с. 432), *розоп'ять* (КП, с. 41), *розопнуца* (КП, с. 158), *розошлуса* (ГС, с. 377), *зо-* < **зь-*: *зорвав* (ГС, с. 479), *зойнявса* (ГС, с. 481), *зозналас* (ГС, с. 375), *обо-* < **объ-*: *обогнало* (ГС, с. 479), *обойшов* (ГС, с. 443), *воз-* < **въз-*: *возьмуца* (ГС, с. 482), *возьми* (КП, с. 34). Так само й тоді, коли перший [о] префікса у відкритому складі, а другий – новий: *подо-* < **подъ-*: *подойти* (ГС, с. 433), *одо-* < **одъ-*: *одойди* (КП, с. 156).

Натомість у префіксі і прийменнику *под* < **подъ* відповідно до **о* майже послідовно позначено [у]: *пудняв* (КП, с. 4), *пудписав* (КП, с. 34), *пудставляє* (КП, с. 112), *пудлога* (ГС, с. 443), *пудводи* (ГС, с. 462), *пудсобне* (ГС, с. 432), *пуднімалися*, *пуд ними* (КП, с. 87), *пуд хрестом* (КП, с. 148), *пуд образами*, *пуд покровом* (ГС, с. 373), *пуд козинок* (ГС, с. 377), *пуд очима* (ГС, с. 466), *з-пуд низу* (ГС, с. 481), але [о] у випадку *поцвинок* ‘підсвинок’ (КП, с. 40). Розвиток **о* > [у] в ненаголошеному закритому складі представлено і в лексемах *спудніца* (ГС, с. 422), *пувпланети* (ГС, с. 479), один раз – у прийменнику **отъ*: *вуд смерті* (ГС, с. 439). У словоформі *пуошов* (ГС, с. 432), яку письменник ужив лише раз замість традиційної для нього *пошов* (КП, с. 16; ГС, с. 377), на місці ненаголошеного **о* зауважено дифтонг [уо], який у відкритому складі міг з’явитися хіба що за аналогією. Не зовсім зрозуміла звукова структура слів *вуона* (ГС, с. 393), *вуоно* (ГС, с. 441), *вуони* (ГС, с. 463), *гуосударству* (ГС, с. 462), *вискуочило* (ГС, с. 477), *в буолоті* (ГС, с. 478), *внуочі* (ГС, с. 495), *куоні* (ГС, с. 463), де дифтонг позначено у відкритих переважно ненаголошених складах, а також словоформи *стуовни* (ГС, с. 477), де дифтонг – на місці ненаголошеного [о] < *ъ, пор. **st^blpъ* (ЕСУМ, т. 5, с. 422). Такі варіанти в середньополіських говірках не були фіксовані, тому видаються штучними.

У текстах Миколи Закусила ілюстровано залежну від наголосу рефлексію **е* в новозакритому складі. Перед складом, у якому стояв редукований переднього ряду, на місці наголошеного **е* в основному позначено монофтонг [е] / [ê], до того ж указано на можливе ствердіння губних та [р] перед **е*: *семдесят* (ГС, с. 441), *печ* (КП, с. 37), *п'еч* (ГС, с. 443; КП, с. 52), *похмелля* (КП, с. 66). Перед складом, у якому занепав редукований заднього ряду, розвинувся лабіалізований рефлекс [о]: *льод* (ГС, с. 464; КП, с. 151), *тьотка* (ГС, с. 402), *тьотко* (ГС, с. 479), *сьол* (ГС, с. 386), *неподальок* (ГС, с. 386), зокрема в дієслівних формах мин. ч. на зразок *зовйов* (ГС, с. 389),

повйоз (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441), *ньос* (ГС, с. 429), *приньос* (ГС, с. 422; КП, с. 39), *вньос* (КП, с. 131), *втьок* (КП, с. 16), у флексії Р. в. мн. іменників ч. р. м'як. гр. **-евъ* > *-ов*: *крьолов* (ГС, с. 444), *бойов* (ГС, с. 482), *рубльов* (ГС, с. 433), *дньов* (КП, с. 141). За аналогією [о] постало й у словоформах *йой* 'ій' (ГС, с. 402; КП, с. 39), *в ньой* 'в ній' (ГС, с. 497; КП, с. 110), *на ньом* (КП, с. 150) перед історично м'яким приголосним [42, с. 149]. З [о]-рефлексом **e* Микола Закусило використовує й форми іменника **женька*: *жонка* (ГС, с. 373; КП, с. 39), *жонко* (ГС, с. 375; КП, с. 9), *жонкою* (ГС, с. 389; КП, с. 51), *жонку* (ГС, с. 436), проте в кількох випадках позначено дифтонгічний рефлекс [уо] на місці **e*: *жуонка* (ГС, с. 463), *жуонко* (ГС, с. 467), *жуонкою* (ГС, с. 479). Дифтонг за аналогією представлено навіть у ненаголошеному складі: *жуонкі* (ГС, с. 376), зокрема у відкритому: *жуонок* (ГС, с. 376). Не зовсім зрозуміла в цьому плані структура *вжуо* 'вже' (ГС, с. 441), де умов для розвитку дифтонга не було. Закономірно збережено новий [е] у формі *восем* (КП, с. 112). У ненаголошеному закритому складі відповідно до **e* фіксовано [е], пор.: *попел* (ГС, с. 516), *вусень* 'гусінь' (ГС, с. 441), *шестсот* (КП, с. 112), *сельце* (ГС, с. 402), *колещатко* (КП, с. 65), або лабіалізований рефлекс [о]: *тьотками* (ГС, с. 438), *жонками* (КП, с. 95), пор. також за аналогією у відкритому складі: *жоночу* (КП, с. 158); розвиток **e* > [о] відображено й у закінченні Р. в. мн. іменників ч. р. м'як. гр.: *променьов* (КП, с. 148), *із злидньов* (ГС, с. 466), *до Норинцов* (ГС, с. 479).

Тексти Миколи Закусила віддзеркалюють специфіку рефлексії в поліській говірці **ě*. Наголошений **ě* представлений тільки монофтонгічним рефлексом [ê] / [e], який позначено літерами *e*, *є*: *грешникам* (КП, с. 149), *горех* (ГС, с. 481), *грелиса* (ГС, с. 389), *греє* (ГС, с. 434), *погреця* (ГС, с. 460), *нагрели* (ГС, с. 463), *резали* (КП, с. 110), *резала* (КП, с. 111), *грех* (ГС, с. 396), *треснуло* (ГС, с. 462), *стрєв* (КП, с. 110), *мєсецом* (ГС, с. 498), *при свєці* (ГС, с. 495), *вєтер*, *двє* (ГС, с. 390), *чоловєче* (ГС, с. 394), *вєк* (КП, с. 10), *вєдьма* (КП, с. 11), *пєвень* (КП, с. 16), *сметтє* (КП, с. 158), *цєвет* (ГС, с. 507), *свєтеця* (КП, с. 61), *розумели* (ГС, с. 386), *єж* (ГС, с. 394), *єздили* (ГС, с. 379), *єхала* (КП, с. 10), *дєвка*, *сєла* (КП, с. 4), *дєда*, *хотєв* (КП, с. 10), *сєно* (КП, с. 34), *лєс* (ГС, с. 382), *Полєсєє* (ГС, с. 380), *лєкар* (ГС, с. 387), *нємци* (ГС, с. 386), *снєгом* (ГС, с. 389), *цєли* 'цілий' (ГС, с. 479) та ін.; також у закінченнях М. в. одн. іменників I та II відмін: *в*

сем'є (ГС, с. 466), *у водє* (ГС, с. 482), *на самотє* (ГС, с. 518), *по землє* (ГС, с. 495), *в селє* (ГС, с. 417), *в деснє* (ГС, с. 497), *на чужинє* (ГС, с. 508), *в молоцє* (ГС, с. 466), *в руцє* (ГС, с. 402) та ін., 2 ос. мн. наказ. сп. дієслів: *одомкнєт*, *спалєт* (ГС, с. 516), *ослобонєт* (ГС, с. 481), *простєт* (КП, с. 66), *наллєт* (КП, с. 57), *йдєт* (ГС, с. 377) та ін. Єдиний рефлекс ненаголошеного **ě* – монофтонг [e]: *беда* (ГС, с. 462), *венок* (КП, с. 4), *мешок*, *пробежи* (КП, с. 150), *насметив* (КП, с. 34), *песок* (КП, с. 99; ГС, с. 429), *венок* (КП, с. 4), *чоловєки* (КП, с. 65), *осєменяють* (КП, с. 73), *помєшаласа* (ГС, с. 421), *грєха* (КП, с. 99), *грєшила* (ГС, с. 375), *коло рєки* (ГС, с. 478), *детей* (ГС, с. 386), *лечица* (ГС, с. 497), *сем'я* (ГС, с. 451), *вделяв* (ГС, с. 433), *левша*, *левица* (ГС, с. 463), *втекат* (ГС, с. 480), *цєлюца* (ГС, с. 495), *посєвна* (КП, с. 42), *вилетєла* (КП, с. 87), *вчадєла* (КП, с. 79), *заслєтила* (ГС, с. 422), *хлєбину* (ГС, с. 463), *дєтьми* (ГС, с. 386). У структурах *пудоб'юг* 'підбіг' (ГС, с. 377) та *вильоз* 'виліз' (КП, с. 4) відповідно до **ě* письменник указав [o], який у схожих формах мин. ч. дієслів загалом виступає на місці **e* перед складом із колишнім **ь*, див.: *зов'юв*, *пов'юоз*, *прин'юс*, *втьок* та под. Лабіалізований рефлекс у випадках *пудоб'юг*, *вильоз* міг з'явитися якраз за аналогією до форм із континуантами **e*.

Відображено також специфіку рефлексії в поліських говірках **ę*, найперше в ненаголошеній позиції, де в основному позначено [e]: *памєть* (ГС, с. 440), *памєті* (КП, с. 148), *жабєча* (КП, с. 129), *дєсєть* (ГС, с. 496), *лекают* (ГС, с. 508), *висвети* 'висвятити' (ГС, с. 467), *вирєчив* 'вирячив' (ГС, с. 481), *трєсуца* (ГС, с. 434), *виглєдают* (ГС., с. 496), *лекачка* 'та, що лякає' (КП, с. 135), *пуд мєсєцьом* (ГС, с. 498), *три мнєсєци* (ГС, с. 422), *колько мєсєцов* (ГС, с. 382); так само в закінченні 3 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм.: *курєт* (ГС, с. 401), *ходєт*, *виходєт* (ГС, с. 432), *поприходєт* (КП, с. 10), *принєсєт* (ГС, с. 494), *крутєт* (КП, с. 10), *свєтєца* (КП, с. 61), *плодєца* (КП, с. 71), *дивєца* (ГС, с. 496), *настєвбурчєт* (ГС, с. 432) та ін. Рефлекс [e] відповідно до **ę* можливий і в наголошеній позиції: *застрєв* 'застряв' (КП, с. 477), *глєдь* (КП, с. 119). У структурі складних числівників у другій основі на місці ненаголошеного **ę* зауважено [a]: *одинанцєть*, *осімнанцєть* (ГС, с. 402), *дванцєть*, *двананцєть* (КП, с. 112), *тринцєть* (ГС, с. 394) та ін.

На відміну від іншого представника так званої «древлянської» літератури – Олександра Кулєша, Микола Закусило дуже скупко відтворив специфіку поліської рефлексії **i* та **у*. Наприклад, про

збереження *i можна говорити лише в одиничних випадках, а саме: *гусі* (КП, с. 71), *смоліну* (ГС, с. 432), *соромотніца, сподніца* (ГС, с. 422), *ягодица* (ГС, с. 425), *поворотніца* (ГС, с. 427), *вечорніци* (ГС, с. 436), *рятувальніца, ратовніца* (ГС, с. 439), *лесніка* (ГС, с. 433), *завіщала* ‘завищала’ (КП, с. 129), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *межі окон* ‘між вікнами’ (ГС, с. 373), *хтото інші* (КП, с. 149), *подріпаєш* (КП, с. 86), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *животворящі хрест* (КП, с. 149). Процес розвитку *у в [і] маніфестовано після губних лише такими спорадичними словоформами: *віще* ‘вище’ (ГС, с. 375), *до Жабі* (КП, с. 42), *у сові* (КП, с. 61), *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *той же самі хрест* (КП, с. 148), *кущові семінар* (ГС, с. 389); непослідовно після задньоязикових та фарингального в групах *гы, *кы, *хы > [г’і], [к’і], [х’і]: *ви гідкі* (КП, с. 42), *[Фенечка] такі чахли, такі нудни* (КП, с. 39), *[блуд] крепкі* (КП, с. 95), *кожен не глухі* (КП, с. 148), *Мост великі, високі, довгі* (ГС, с. 375), *[ти] сухі ж* (ГС, с. 401), *колодязь глибокі* (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), *сон такі* (ГС, с. 518) та ін., один раз – після [р]: *я вже старі* (ГС, с. 401).

Структури *змеї* (ГС, с. 429), *змеюка* (ГС, с. 478) відображають появу [е] з *ь у позиції перед *j, очевидно, під впливом білоруської мови, пор. біл. *змеі* (ЕСУМ, т. 2, с. 269). У випадку *накрошив* (ГС, с. 462) представлено розвиток ненаголошеного звукосполучення *рѣ до [ро], а не [ри], як у літературній мові. Часом діалектне слово зберігає давній голосний, який у літературній мові втрачений: лексема *глибоко* (КП, с. 118) засвідчує давній корінь псл. *glqb- (ЕСУМ, т. 1, с. 523); слово *замуж* (ГС, с. 389) зберігає прямий зв’язок із псл. *mqž- (ЕСУМ, т. 2, с. 231).

Аналізовані тексти відтворюють позиційну реалізацію в говірках Середнього Полісся сучасних голосних. Підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [а] до [е] після [й] можна простежити у випадках *єк* (ГС, с. 438; КП, с. 43), *єкби* (ГС, с. 465; КП, с. 150), *єкраз* (ГС, с. 479), *єке* (ГС, с. 479; КП, с. 150), *єку* (ГС, с. 498; КП, с. 148), *в єкоє* (ГС, с. 508), *єкі* (ГС, с. 402), *єкими* (КП, с. 148), *єкесь* (КП, с. 152), *єпонського* (ГС, с. 479). Підвищення артикуляції ненаголошеного [е] до [и] маніфестовано лише в словоформі *мінє* ‘мені’ (КП, с. 10; ГС, с. 375); посилення лабіалізації ненаголошеного [о] до [у] – тільки в лексемах *вугонь-реактор* (ГС, с. 429), *свує* ‘свої’ (ГС, с. 429), *дудом* (ГС, с. 429), *розкуркоряць* ‘розкоркують’ (ГС, с. 381), *кучеріжник* ‘місце для кочерг’ (КП, с. 114), *куверкає* (ГС, с. 389); лабіалізацію [е] > [о] – лише в випадках *шчодре* (ГС, с. 440),

всьо ‘все’ та, можливо, в прислівнику *вжуо* ‘вже’ (ГС, с. 441), а словоформа *вечерами* (ГС, с. 389) розвитку [e] > [o] не засвідчує. У випадку *заматала* (КП, с. 110) поява [a] замість ненаголошеного [o] сталася, мабуть, внаслідок асиміляції до [a] в наступному наголошеному складі; подібне явище вбачаємо в словоформі *вихарашали* ‘кастрували’ (ГС, с. 479), пор. початкове *харашати* < **хорошати* (ЕСУМ, т. 6, с. 197). Можливо, обниження і розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a] маніфестовано в структурі лексем *нарети* (ГС, с. 429), пор. загальноновживане *нерет* ‘риболовна сітка’, *хмареча* ‘лісова хаща’, пор. в інших говорах: *хмеречця* (ЕСУМ, т. 6, с. 188), *мереча* (ЕСУМ, т. 3, с. 441). Дієслівна словоформа *жоваю* (ГС, с. 515), на відміну від представленого в літературній мові інфінітива *жувати*, зберігає [o], що постало шляхом лабіалізації [e] < **ь*, пор. псл. **žvati* (ЕСУМ, т. 2, с. 207). У структурах *чавончик* ‘горщик із чавуну’ (ГС, с. 495), *в копочках* ‘в купочках’ (КП, с. 111) представлено гіперичний розвиток [y] > [o].

У системі консонантизму віддзеркалено в основному ті відмінності від літературної мови, які пов’язані з частотністю вживання в поліських говірках м’яких чи пом’якшених варіантів приголосних. У різних групах консонантів відзначено свою специфіку щодо м’якшення чи депалаталізації в цій позиції. Перед рефлексом наголошеного **ě* письменник частіше підкреслює збереження пом’якшеної вимови попереднього губного шляхом написання літери *є*: *месецом* (ГС, с. 498), *при свєчці* (ГС, с. 495), *ветер, двє* (ГС, с. 390), *чоловєче* (ГС, с. 394), *чоловєк, вєк, собє* (КП, с. 10), *тобє* (КП, с. 48), *ведьма* (КП, с. 11), *пєвень* (КП, с. 16), *двєсті, збєгла, прибєг* (КП, с. 34), *бєгли, прибєгли, задимєла* (ГС, с. 389), *бєла* (КП, с. 47), *бєдна* (ГС, с. 379), *мєсце* (ГС, с. 380), *у свєті* (ГС, с. 382), *освєтлює* (КП, с. 148), *бєлом, свєтит* (ГС, с. 375), *примєром* (ГС, с. 413) та ін. Трохи рідше в цій позиції трапляється літера *е*, яка, отже, вказує на можливість ствердіння губних перед **ě*: *сметтє* (КП, с. 158), *цвєт* (ГС, с. 507), *сьвєта* ‘світла’ (КП, с. 119), *освєтлює* (КП, с. 148), *свєтеця* (КП, с. 61), *розумєли* (ГС, с. 386), *успєли* (ГС, с. 389), *обєшчаною* (ГС, с. 477), *совєтував* (ГС, с. 495), *вєсть* (ГС, с. 508), *на мєсці* (ГС, с. 508; КП, с. 133), *свєчка* (ГС, с. 498), *пєшки* (ГС., с. 380), *тобє* (ГС, с. 377), *собє* (КП, с. 65), *розумєючих* (ГС, с. 375) та ін. Спорадично фіксовано й інший наслідок ствердіння губних перед наголошеним **ě* – розвиток додаткової артикуляції [й], а після [м] – [н’]: *об’єд* (ГС, с. 515), *б’єдни* (КП, с. 52), *б’єдна* (КП, с. 61), *пов’єр*

(КП, с. 150), *прим'єром* 'приміром' (ГС, с. 445), *п'єре* 'пір'я' (КП, с. 72), *в голов'є* (ГС, с. 423), *три мнєсеци* (ГС, с. 422). Неетимологічний [й] як результат депалаталізації губних указаний також перед рефlekсами наголошеного *е: *п'єч* (ГС, с. 443; КП, с. 52), *зовйов* (ГС, с. 389), *повйоз* (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441), хоча в одному випадку і в цій позиції маніфестовано звичайне ствердіння губного: *похмелля* (КП, с. 66). Більш виразну тенденцію до депалаталізації губні виявляють перед рефлексом ненаголошеного *є. Форми зі стверділим у цій позиції губним трапляються удвічі частіше, аніж форми зі збереженням пом'якшення губного, пор.: *беда* (ГС, с. 462), *венок* (КП, с. 4), *мешок*, *пробежи* (КП, с. 150), *бегом*, *насметив* (КП, с. 34), *песок* (КП, с. 99; ГС, с. 429), *замешаю*, *мешаю* (КП, с. 99), *смеюцца* (КП, с. 110), *осветило* (КП, с. 148), *спєває* (ГС, с. 377), *спєши* (ГС, с. 462) та ін., але й *венок* (КП, с. 4), *по светах* (КП, с. 52), *чоловеки* (КП, с. 65), *осєменяють* (КП, с. 73), *помєшаласа* (ГС, с. 421), *просветлиса* (ГС, с. 433), *пєшаком* (ГС, с. 482) та ін. Ствердіння губного в слові *попел* (ГС, с. 516) сталося перед рефлексом ненаголошеного *е. Специфіка передачі пом'якшеної вимови чи ствердіння губних перед рефlekсами *є та *е ще й у тому, що автор допускає паралельні написання на зразок *пєч* – *п'єч*, *осветлює* – *осветлює*, *тобе* – *тобе*, *собе* – *собе*, *при свєчці* – *свєчка*, *мєсецом* – *три мнєсеци*.

Подібну варіативність у текстах Миколи Закусила помічено в передачі м'якої вимови чи депалаталізації вібранта перед *є. За нашими спостереженнями, після *р* відповідно до *є незалежно від місця наголосу письменник частіше використовує літеру *е*, що свідчить про більш виражену тенденцію до ствердіння [р'] у цій позиції: *грешикам* (КП, с. 149), *грєха* (КП, с. 99), *грєшила* (ГС, с. 375), *горєх* (ГС, с. 481), *резали* (КП, с. 110), *прорєзуют* (ГС, с. 508), *скорєй* (КП, с. 113), *горєли* (ГС, с. 386), *горєв* (ГС, с. 477), *згорєв* (ГС, с. 479), *грєт* 'гріти' (ГС, с. 498), *грєлиса* (ГС, с. 389), *грєє* (ГС, с. 434), *погрєцца* (ГС, с. 460), *нагрєли* (ГС, с. 463), *стрєху* (ГС, с. 389), *стрєнешся* (ГС, с. 382), *у дворє* (ГС, с. 508), *за рєчкою* (ГС, с. 402). Щоправда, депалаталізацію [р'] перед *є письменник відобразив непослідовно, пор.: *рєзала* (КП, с. 111), *грєх* (ГС, с. 396), *трєснуло* (ГС, с. 462), *стрєв* (КП, с. 110), *погрєцца* (КП, с. 4), *сєрєт* 'сірити' (ГС, с. 478), *рєжуют* (ГС, с. 482), *коло рєки* (ГС, с. 478). Часом навіть в одній кореневій морфемі відзначено різні наслідки цього явища, пор.: *резали*, *прорєзуют* – *рєзала*, *рєжуют*, *стрєнешся* – *стрєв*, *грешикам* –

грех. Натомість передано послідовне ствердіння в позиції перед [e] < *ě шиплячих, зокрема у формах Д. в. та М. в. одн. іменників ж. р.: *душе своей* (ГС, с. 375), *в душе* (ГС, с. 382), *на пече* (ГС, с. 460), а також у формах 2 ос. мн. наказ. сп.: *свищет* ‘свищіть’ (ГС, с. 376), *держет* ‘держіть’ (КП, с. 34). Подібне за природою ствердіння в слові *шестсот* (КП, с. 112) відбулося перед рефлексом ненаголошеного *e.

Після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] відповідно до наголошеного *ě Микола Закусило майже послідовно використав літеру *є*, яка, отже, свідчить про м'яку вимову вказаних консонантів: *дєвка, сєла* (КП, с. 4), *дєда, хотєв* (КП, с. 10), *сєно* (КП, с. 34), *у хлєвчику* (КП, с. 152), *хлєв, сєни* (КП, с. 40), *сусєди* (КП, с. 110), *дєло* (КП, с. 111), *дєти, колєна* (ГС, с. 375), *сидєв* (ГС, с. 373), *лєз* (ГС, с. 375), *лєс* (ГС, с. 382), *Полєссє* (ГС, с. 380), *лєкар* (ГС, с. 387), *нємци* (ГС, с. 386), *снєгом* (ГС, с. 389), *цєли* ‘цілий’ (ГС, с. 479) та ін.; також у закінченнях М. в. одн. іменників I та II відмін: *в сєм'є* (ГС, с. 466), *у водє* (ГС, с. 482), *на самотє* (ГС, с. 518), *по землє* (ГС, с. 495), *в сєлє* (ГС, с. 417), *в деснє* (ГС, с. 497), *на чужинє* (ГС, с. 508), *в молоцє* (ГС, с. 466), *в руцє* (ГС, с. 402) та ін., 2 ос. мн. наказ. сп. дієслів: *одомкнєт* ‘відімкніть’, *спалєт* ‘спаліть’ (ГС, с. 516), *ослєбонєт* ‘звільніть’ (ГС, с. 481), *простєт* ‘простіть’ (КП, с. 66), *налєт* ‘налийте’ (КП, с. 57), *йдєт* ‘ідіть’ (ГС, с. 377) та ін. Випадки написання після цих передньоязикових літери *є*, яка б указувала на результат ствердіння, обмежені лише словоформами *цєлиця* ‘цілиться’ (ГС, с. 463), *тєм'я* ‘тім'я’ (ГС, с. 433), *у сєм'ях* (ГС, с. 441), *лєвою* (ГС, с. 463), пор. також форму наказ. сп. *впустєт* ‘пустіть’ (ГС, с. 516). Щоправда, допущено варіативність *хлєв, у хлєвчику* – *хлєви*. Інша ситуація спостережена у випадку, коли передньоязикові [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] стоять перед рефлексом ненаголошеного *ě. Написань із літерами *є* чи *є* відповідно до *ě приблизно однакова кількість, що свідчить, очевидно, про тенденцію до депалаталізації передньоязикових у цій позиції, але незавершеність чи непослідовність цього процесу, пор.: *дєтєй* (ГС, с. 386), *лєчиця* (ГС, с. 497), *полєкую* (ГС, с. 387), *вилєчи* (КП, с. 110), *лєкарствє* (КП, с. 57), *сєм'я* (ГС, с. 451), *вдєляв* (ГС, с. 433), *лєвишє, лєвиця* (ГС, с. 463), *втєкат* (ГС, с. 480), *цєлющє* (ГС, с. 495), але *посєвнє* (КП, с. 42), *вилєтєлє* (КП, с. 87), *вчєдєлє* (КП, с. 79), *надєлю* (ГС, с. 373), *привидєлєсь* (ГС, с. 382), *дєлиця* (ГС, с. 386), *заслєпилє* (ГС, с. 422), *лєсникувєв* (ГС, с. 436), *хлєбину* (ГС, с. 463), *дєтьми* (ГС, с. 386). У словах *вусєнь* ‘гусінь’ (ГС, с. 441),

сельце (ГС, с. 402) ствердіння передньоязикового відбулося перед рефлексом ненаголошеного **e*.

Треба сподіватися, що допущена письменником варіативність у відтворенні м'якої вимови чи ствердіння приголосних перед рефlekсами **ě* означає непослідовність, незавершеність процесу депалаталізації консонантів у вказаній позиції, а не помилкове чи неточне відображення автором указанного явища.

Микола Закусило передав депалаталізацію губних і передньоязикових перед ненаголошеним **ę* > [e], [a]: *паметь* (ГС, с. 440), *десеть* (ГС, с. 496), *лекают* (ГС, с. 508), *висвети* (ГС, с. 467), *виречив* (ГС, с. 481), *тресуца* (ГС, с. 434), *вигледают* (ГС., с. 496), *лекачка* 'та, що лякає' (КП, с. 135), *пуд місяцьом* (ГС, с. 498), *одинацать*, *осімнанцать* (ГС, с. 402), *дванцать*, *двананцать* (КП, с. 112). Ствердіння приголосних представлено і перед закінченням 3 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм.: *курет* (ГС, с. 401), *ходить*, *виходет* (ГС, с. 432), *поприходет* (КП, с. 10), *познаходет* (ГС, с. 441), *говорет* (ГС, с. 482) та ін., причому у випадку губних депалаталізацію не супроводжував розвиток епентези [й] чи [л']: *поцупет* 'поцуплять' (ГС, с. 463), *ставет* 'ставлять' (ГС, с. 481), *поставет* 'поставлять' (КП, с. 158), *дивеца* 'дивляться' (ГС, с. 496). Інколи ствердіння консонанта позначене й у позиції перед наголошеним [e] з **ę*: *застрев* 'застряв' (КП, с. 477), *гледь* (КП, с. 119).

Письменник лише спорадично зафіксував збереження м'якої вимови приголосних перед **i*: *гусі* (КП, с. 71), *смоліну* (ГС, с. 432), *соромотніца*, *сподніца* (ГС, с. 422), *йягодица* (ГС, с. 425), *поворотніца* (ГС, с. 427), *вечорніци* (ГС, с. 436), *ратовніца* (ГС, с. 439), *лесніка* (ГС, с. 433), *пекучі хрест* (КП, с. 148), *межі окон* 'між вікнами' (ГС, с. 373), *хтото інші* (КП, с. 149), *подріпаєш* (КП, с. 86), а також вторинне м'якшення губних і задньоязикових перед [i] з **u*: *віще* 'вище' (ГС, с. 375), *до Жабі* (КП, с. 42), *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *кущові семінар* (ГС, с. 389), *ви гідкі* (КП, с. 42), *[блуд] крепкі* (КП, с. 95), *кожен не глухі* (КП, с. 148), *Мост великі*, *високі*, *довгі* (ГС, с. 375), *колодязь глибокі* (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), *сон такі* (ГС, с. 518). На відміну від інших представників «древлянської» літератури, Микола Закусило жодним прикладом не вказав на збереження м'якої вимови приголосних перед [e].

В аналізованих художніх текстах можна простежити й поліську тенденцію до депалаталізації вібранта [p'] перед голосними заднього

ряду: *ратовніца* (ГС, с. 439), *горат* ‘горять’ (ГС, с. 480), *вигорат* ‘вигорять’ (ГС, с. 480), *радюжкою* (КП, с. 131), *радюжками* (КП, с. 37), *радюжечку* (КП, с. 68), *круком* ‘крюком’ (КП, с. 118), *чирак* (ГС, с. 427), *припарувала* (ГС, с. 733), *зрахлела* (КП, с. 114), а також у випадку *сухари* (ГС, с. 515). Збережено (ЕСУМ, т. 2, с. 398) твердий [р] у формі *карачкаліса* (ГС, с. 477). Багатьма прикладами передано ствердіння в ряді позицій [ц'], зокрема в кінці основ іменників: *пальци* (ГС, с. 343), *хлопци* (ГС, с. 507), *хлопцями* (ГС, с. 376), *нємци* (ГС, с. 386), *конец* (ГС, с. 508), *конца* (ГС, с. 375; КП, с. 150), *конци* (КП, с. 111), *кровопивци* (ГС, с. 42; КП, с. 42), *вдовица*, *светлиця* (ГС, с. 495), *поленбица* (КП, с. 113), *ратовніца* (ГС, с. 439), *рушницю* (ГС, с. 432), *вечорніци* (ГС, с. 436), *бєдунци* (КП, с. 16), *мєсца* (КП, с. 150), *посля Тройци* (ГС, с. 507) та ін.; у складних числівниках на зразок *тринцать* (ГС, с. 394), *восімнадцата*, *дев'ятнанцать*, *осімнанцать*, *одининцать*, *дванцать* (ГС, с. 402) та ін.; у прикметниковому суфіксі *-цьк-*: *ведьмацьку* (КП, с. 137), *морацькая* (КП, с. 34); у зворотних дієсловах у формі інфінітива та 3 ос. теп. ч. та простого майб. ч.: *погрєцца*, *дивицца* (КП, с. 4), *пасуцца*, *боїцца* (ГС, с. 376), *бояцца*, *впивацца* (КП, с. 95), *числиця* (КП, с. 98), *сницца*, *грєсцца*, *вивалюсцца* (КП, с. 110), *смеюцца* (КП, с. 110), *припинясцца* (КП, с. 57), *светецца* (КП, с. 61), *плочецца* (КП, с. 71), *згинасцца* (КП, с. 111), *дєлиця* (ГС, с. 386), *розолєцца* (ГС, с. 394) та ін., також зі стягненням подовженого приголосного: *валицца* (КП, с. 113), *живеца* (ГС, с. 441), *боїца* (ГС, с. 457). У структурі зворотних дієслів в інших формах депалаталізації зазнав свистячий [с']: *снилося*, *питайса*, *ознала*, *молилася*, *осметилася* (ГС, с. 375), *замахнувса*, *остановлюєтес*, *викупалиса* (ГС, с. 376), *возродилося* (ГС, с. 387), *женивса*, *плакавса*, *народилося* (ГС, с. 389), *дивюся* (ГС, с. 435), *вправюся*, *росилася*, *вдавилася*, *вперлося* (КП, с. 113) та ін. Словоформи *ночу* ‘нічю’ (ГС, с. 373; КП, с. 131), *ключи* (ГС, с. 516) ілюструють явище ствердіння [ч].

Звук [й] Микола Закусило часто опускає, зокрема у флексіях Н. в. прикметників, дієприкметників, родових займенників ч. р.: *вогонь пекучи*, *хрест чесни* (ГС, с. 375), *ти вредни* (ГС, с. 376), *живи Антон* (ГС, с. 382), *куци вєтер* (ГС, с. 390), *собачка такі* (ГС, с. 432), *последні пес*, *добри був*, *народ озлоблени* (ГС, с. 433), *бєдни помер* (ГС, с. 457), *батько хвори*, *кволи* (ГС, с. 466), *льод окаменни* (КП, с. 151), *чисти четвер* (КП, с. 150), *хресни дух* (КП, с. 158) та ін.; у закінченні 2 ос. одн. наказ. сп.: *вині* (КП, с. 74); на межі префіксальної

і кореневої морфем у випадках на зразок *вишла* (ГС, с. 375), *вишов* (ГС, с. 389), *вишли* (ГС, с. 498), *виде* (ГС, с. 495), *винаяв* (ГС, с. 377), *вимали* (ГС, с. 481), *вими* (ГС, с. 434), *у прими* (ГС, с. 389). Натомість звук [й], на відміну від літературної мови, збережено в словоформах *пойдемо* (ГС, с. 451), *пойдеш* (ГС, с. 462), *пойди* (КП, с. 150), *гарнейшоє* (ГС, с. 495), *важнейші* (ГС, с. 477).

Складно однозначно кваліфікувати спорадичні форми 1 ос. одн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів II дієвідм. на зразок *див'юса* (КП, с. 119), *дивюса* (ГС, с. 435), *дивюся* (ГС, с. 460), *подивюса* (КП, с. 119; ГС, с. 423), *вправюса* (КП, с. 113). У першому випадку письменник, без сумніву, фіксує наслідок процесу [вл'] > [вй]; розвиток тут [й] замість [л'] вважають явищем вторинним, порівняно пізнім, зумовленим аналогією [43, с. 310]. В інших же словоформах бракує апострофа, який би вказав на наявність звукосполюки [вй]. Можна було б припустити, що структури *дивюса*, *подивюса*, *вправюса* маніфестують пом'якшення губного без появи [й]. Але такі написання без апострофа вважаємо помилками технічного складання з урахуванням того факту, що в книгах Миколи Закусила цей надрядковий знак з якоїсь причини може бути пропущений і в інших випадках, як-от: *пудєжджає* (ГС, с. 375), *бецца* (ГС, с. 463), *соємса* (КП, с. 113), *сопєцца* (КП, с. 113), *полумє* (ГС, с. 479) тощо. У словоформах *здоровлє* (ГС, с. 515), *здоровля* (КП, с. 10) представлено протилежний процес – розвиток [вй] > [вл'].

Відсутність або принаймні обмежене вживання в мовленні поліщуків звука [ф] маніфестують лексеми *теліхон* (ГС, с. 497), *кохти* (КП, с. 113), *патіхони* (КП, с. 10), *з патіхонами* (КП, с. 113), *конхіскація* (КП, с. 42), *прохура* (КП, с. 112), *інхормація* (ГС, с. 419), *рехорма* (ГС, с. 515), *схотографірувацца* (ГС, с. 377); відсутність звука [ж] – словоформи *провожає* (ГС, с. 421), *присєжав* (ГС, с. 433), *повієзжали* (ГС, с. 482), *бужу* (ГС, с. 438), *утвержать* (ГС, с. 375); у випадку *кукурузу* (КП, с. 110) африкату [з] відповідає фрикативний [з]. Можливо, написаннями на зразок *взяуса* (ГС, с. 462), *кроунасти* (ГС, с. 441), *заутра* (ГС, с. 464) письменник хотів підкреслити нескладовий [ў]. У випадках *горєвку* (ГС, с. 462), *в горєвці* (ГС, с. 507) представлено розвиток [л] > [в] у кінці складу. Лексеми *браццє* (КП, с. 95), *браццєчко* (ГС, с. 508), вжиті як звертання до співрозмовника з метою активізації його уваги (пор.: *Я, браццє, гарно з жонками живу*), з огляду на їхній зв'язок із *брат*, *браття*, ілюструють, мабуть, вплив білоруської звукової системи. Заступлення [з'] > [ж] у

слові *княжівною* (КП, с. 36) має, мабуть, не фонетичний, а аналогічний характер, пор. *княжсий* і под.

У структурі частини локально маркованих одиниць, перейнятих письменником із поліського мовлення, відображено наслідки позиційних фонетичних змін. Прогресивну асиміляцію за способом творення [мй], [мл'] > [мн'] зауважено у випадках *мясо* (КП, с. 71; ГС, с. 496), *мясом* (КП, с. 110), *земня* (ГС, с. 479), *земню* (ГС, с. 480), за місцем і способом творення [зй] > [з':] – *ззість* (КП, с. 43), за дзвінкістю [рт] > [рд] – *скирда* ‘скирта’ (КП, с. 38), за способом творення [шч] > [ш:] зі стягненням подовженого приголосного – *шо* (ГС, с. 389; КП, с. 110), *нашо* (КП, с. 154); регресивну дисиміляцію за способом творення [кт] > [хт] – у лексемі *Дохтор* (прізвисько) (КП, с. 65), [чт] > [шт] – у числівнику *штири* (ГС, с. 462), [чн] > [шн] – *вилошника* (КП, с. 121); прогресивну дисиміляцію на віддалі за місцем і способом творення [т..т] > [т..к] – *топкав* (КП, с. 154), за способом творення [н..д] > [н..н] – у числівниках другого десятка *дев'ятнанцать*, *осімнанцать*, *одининцать* (ГС, с. 402) та ін., за аналогією також *дванцать* (ГС, с. 402), *тринцать* (ГС, с. 394); регресивну асиміляцію на віддалі за способом творення [ц..с] > [с..с] – *сальсисона* ‘свинячого шлунка, начиненого шматочками м'яса, сала, легень’ (КП, с. 113), пор. пол. *salceson* ‘вид ковбаси’ (ЕСУМ, т. 5, с. 170). Наслідок контактної асиміляції в групах [тс'], [дс'] і наступного стягнення та ствердіння подовженого [ц':] зауважено в словоформах *скоцки* < **скотський* (ГС, с. 463), *поцвинок* ‘підсвинок’ (КП, с. 40), *люцка* < *людська* (ГС, с. 389), пор. також *люцку* (КП, с. 42), *люцкі* (КП, с. 42), *люцкиє* (КП, с. 71), *люцких* (ГС, с. 478), *полюцки* (ГС, с. 451) та ін. У дієслівній формі *гочеш* ‘хочеш’ (ГС, с. 375), якщо це не помилка складання, можна вбачати регресивну дисиміляцію на віддалі за дзвінкістю-глухістю [х..ч] > [г..ч]. Мабуть, унаслідок позиційних змін приголосних склалася звукова структура й лексем *ослобонет* ‘звільніть’ (ГС, с. 481) < **освободить*, *поленбица* ‘полядвизця’ (КП, с. 113), пор. пол. *połędwica* (ЕСУМ, т. 4, с. 506–507). Результат метатези на віддалі відображено у випадку *ліворуції* (КП, с. 24), а також у складі дієслова *скацапніло* (ГС, с. 383), пор. *капцаніти* ‘убожіти, занепадати’, яке кваліфіковане як застаріле запозичення з мови їдиш (ЕСУМ, т. 2, с. 380).

Протезу й епентезу [в] зауважено в таких словоформах: *вусіх* (ГС, с. 462), *навучився* (КП, с. 72), *навучили* (ГС, с. 422), *навучилася*, *навучивса* (ГС, 427), *вусень* ‘гусінь’ (ГС, с. 441), *восушували* (ГС,

с. 515), *вот-вот* (ГС, с. 482), протетичний [й] – *йона* ‘вона’ (КС, с. 39), *йодна* (КП, с. 36), *йопозорилась* (ГС, с. 429), *ето* ‘це’ (ГС, с. 515), [г] – *гой* (ГС, с. 380), *ге* (ГС, с. 387), *гети* (ГС, с. 441), *годягають* (ГС, с. 508). У кількох випадках збережено давніші форми без протези: *осьмий* (ГС, с. 432), *осімдесят* (ГС, с. 414), *осімнанцять* (ГС, с. 402), *ухо* (ГС, с. 439; КП, с. 39), *в окне* (ГС, с. 498), *окнами* (КП, с. 112), *ольху* (ГС, с. 439), *ольхові* (ГС, с. 487), *олешник* ‘зарості вільхи, вільшняк’ (КП, с. 99), *олешня* ‘т. с.’ (ГС, с. 374), *овсюки* (ГС, с. 389), *овсюками* (ГС, с. 389). Про відсутність початкового етимологічного [в] як результат відштовхування від форм із відповідною протезою можна говорити у випадках *оспитую* ‘виховую’ (ГС, с. 375) < **воспитую*, *наоспитувала* (ГС, с. 429), *озьмемо* (ГС, с. 445).

Чимало локально маркованих одиниць засвідчують різнотипні скорочення в структурі. Зокрема, опускання початкового голосного (афери́зу) простежено в лексемах *ритмія* (КП, с. 57), *єроплани* (ГС, с. 429), *пінціціт* (КП, с. 65), *лергія* (ГС, с. 466), *все ’дно* (ГС, с. 464), *Лексей*, *Лексія* (ГС, с. 376), *храннічка* (ГС, с. 427), опускання приголосного на початку слова: *’язать* ‘в’язати’ (КП, с. 113), опускання на початку слова складу: *лісанетом* (ГС, с. 495), а також у займенниковій формі *є* ‘її’ < *їє* < *єѣ*, пор.: *в є окне* (ГС, с. 498), *коло є*, *пальців в є* (КП, с. 9), *є прибацнув* (КП, с. 74), *в є не живе* (КП, с. 113). Вияви синкопи, зокрема опускання одиничного звука, вбачаємо у випадках *скоко* ‘скільки’ (КП, с. 42; ГС, с. 386), *стоко* ‘стільки’ (КП, с. 65; ГС, с. 416), *токо* ‘тільки’ (КП, с. 66), *туко* ‘т. с.’ (ГС, с. 429), *токи* ‘т. с.’ (ГС, с. 419), *мона* ‘можна’ (ГС, с. 396; КП, с. 10), *моляв* ‘мовляв’ (ГС, с. 401), *хльоска* ‘хльостка’ (ГС, с. 430), *фелшер* (ГС, с. 466), *нетрони* ‘нейтрони’ (ГС, с. 466), *ренгени* (ГС, с. 434), *міліцонеров* (ГС, с. 478), *революцьйонера* (ГС, с. 428), *тишчу* (ГС, с. 428), опускання цілого складу – *сьодні* (ГС, с. 464), *сьоднішні* (ГС, с. 479), *сьонішній* (ГС, с. 498), *унірмазі* (КП, с. 10), *мациклетом* (КП, с. 65). Зауважено такі приклади з усіченням кінцевого одиничного звука чи цілого звукосполучення – апокопою: *заре* ‘зараз’ (КП, с. 43; ГС, с. 402), *ка* ‘каже’ (ГС, с. 462), *бо* ‘Боже’ (ГС, с. 488), *тре* (КП, с. 57), *мо* (КП, с. 57; ГС, с. 420), *чо* (КП, с. 52), *ая* ‘аякже’ (ГС, с. 420), *дудом* (ГС, с. 429). Про апокопу можна говорити й у випадку інфінітивів на *-т* та *-ть*: *одлетет* (КП, с. 158), *спат* (КП, с. 113), *поціркат* (КП, с. 113), *покликат* (КП, с. 110), *полежат*, *подумат* (КП, с. 10), *слухат* (ГС, с. 377), *кричать* (КП, с. 90), *одживать* (ГС,

с. 377), *цілувать* (ГС, с. 375) та ін.; форм 3 ос. одн. теп. ч. на зразок *зна* ‘знає’ (ГС, с. 375). Комбінування афери́зи й апоко́пи представлено у звертанні до чоловіка на ім'я Олексій: *Льо*’ (ГС, с. 380). Результат різнопланового скорочення чи інших модифікацій компонентів зауважено й у виразах *на чорту матер* ‘навіщо; ні для чого, без потреби’ (КП, с. 57), *крий Бога* ‘не можна; вживано для вираження небажаності, заперечення чого-небудь’, в алегроформах *ей-бо*, *ай-бо*, пор.: *Поралник слави*, *ей-бо* (ГС, с. 463), *Не, не, пробуйте*, *ай-бо* (КП, с. 114).

У наведених прикладах, окрім усічення чи стягнення, часом простежено й позиційні зміни приголосних. Наприклад, у випадку *тишчу* ‘тисячу’ (ГС, с. 428) після синкопи відбувалася регресивна асиміляція за місцем і способом творення [сч] > [шч]; у лексемі *пінціціт* (КП, с. 65), окрім афери́зи, – регресивна асиміляція на віддалі за способом творення [д.ц] > [ц.ц]; у структурі *сьонішній* (ГС, с. 498), крім синкопи, – регресивна асиміляція за місцем і способом творення [д'н'] > [н':] і стягнення подовженого консонанта тощо. Розвиток інтервокального приголосного зауважено в словоформах *радігація* (ГС, с. 429), *радігації* (ГС, с. 438), *радігацією* (ГС, с. 482), інтерконсонантних голосних – у випадку *пихнув* ‘пхнув’, *пихне* ‘пхне’ (КП, с. 141), *міністер* (ГС, с. 433) та, мабуть, *жуваво* ‘жваво’ (КП, с. 65), неетимологічної групи приголосних – *ножниці* (ГС, с. 487).

Тексти Миколи Закуси́ла відображають найвиразніші специфічні ознаки поліської іменникової словозміни. У кількох випадках помічено відмінності супроти літературної мови в граматичних значеннях роду та числа. Наприклад, іменники *дерен*, *літр* представлені варіантами ж. р.: *дерна суха* (КП, с. 97), *на дерну* (ГС, с. 477), *дві літри* (КП, с. 18); субстантив *ліжко* – варіантом ч. р.: *в ложок* (ГС, с. 457), *пуд ложок* (ГС, с. 497); іменники *тетеря*, *свара*, *довбня*, *болість* – варіантами ч. р.: *глухар і тетер токуют* (ГС, с. 432), *свару буде* (ГС, с. 496), *випущена отакимом довбнем* (ГС, с. 477), *в болісті своїом* (ГС, с. 375). Микола Закуси́ло активно використовує збірний іменник с. р. *костє* як граматичну одн. відповідно до загальноновживаної форми *кістки*, пор.: *риб'яче костє* (КП, с. 33), *чиє костє* (КП, с. 42), *костє тверде* (КП, с. 105), *хрускає костє* (ГС, с. 466) та ін. Подібно в одн. вживано й форми *мебля* ‘меблі’ та *драгель* ‘драглі’, пор.: *меблю поставлю* (ГС, с. 496), *твою меблю* (ГС, с. 496), *трусивса драгель такі* (ГС, с. 478).

Виразних морфологічних архаїзмів виявлено небагато. До них можна зарахувати форми іменників с. р. колишніх *-jō-основ із закінченням *-e*: *ремінячче* (КП, с. 67), *п'єре* (КП, с. 72), *воронне*, *звір'є* (КП, с. 114), *сметте* (КП, с. 158), *Полессе* (ГС, с. 380), *здоровле* (ГС, с. 515), *сухожилле* (ГС, с. 394), *животте* (ГС, с. 417), *корчов'є* (ГС, с. 432), *клочче* (ГС, с. 444), *подвор'є* (ГС, с. 467) та ін., так само О. в. цих субстантивів із флексією *-em*: *рем'яччем* (КП, с. 22), *непледдем* (ГС, с. 429); форми Р. в. одн. іменників III відм. колишніх *-j-основ із закінченням *-u*: *від любови* (КП, с. 48), *крови* (КП, с. 50), *смерти* (КП, с. 113), *кроунасти* (ГС, с. 441); форму Р. в. одн. іменника ч. р. колишньої *-jō-основи із флексією *-a*: *сьвета* (КП, с. 119); форму Р. в. мн. іменника ж. р. I відм. з нульовим закінченням: *кур* (ГС, с. 436); двоїнну за походженням форму іменника ж. р. *літра* 'літр' у сполуці *дві літри* (КП, с. 18), якщо тут не відображено характерний для говірок цього ареалу, але мало переданий Миколою Закусиллом розвиток *у > [i].

Деякі форми іменників засвідчують вияви граматичної аналогії. У випадках *месецом*, *кошельом* (ГС, с. 498), *галошою* (КП, с. 111), *душою* (КП, с. 119), *горчицою* (ГС, с. 463) засвідчено вирівнювання форм м'як. гр. та міш. гр. за зразком тв. гр. Словоформи іменника III відм. колишньої *-j-основи *кровею* (ГС, с. 496), *кров'єю* (КП, с. 41) відображають аналогію до форм I відм. *-jā-основ. Форми Н. в. мн. іменників ч. р. із, очевидно, наголошеною флексією *-a* на зразок *леса*, *голоса* (ГС, с. 379), *края* (ГС, с. 382), *легара* (ГС, с. 463) відображають вплив із боку відповідних форм колишньої двоїни або с. р. [42, с. 102]. Іменники на означення збірності *цигане* (ГС, с. 428), *сельчане* (ГС, с. 515), *люде* (ГС, с. 416), *генерале* (ГС, с. 481) мають флексію *-e*, яка в Н. в. мн. історично була властива основам на приголосний [42, с. 101]. У К. в. іменники ч. р. трапляються у формах, співвідносних із Н. в.: *Пузир*, *пістоля!* (КП, с. 135), *Лексей*, *го Лексей!* (ГС, с. 376), *Карпо!* (КП, с. 32), *Литочка*, *го Литочка!* (ГС, с. 444), *А ти Льонька Кухтель прости* (ГС, 516); іменники ж. р. м'як. гр. можуть набувати флексії *-o* за зразком тв. гр.: *Ганьо-о!* (КП, с. 100).

Більшість інших форм іменників у флексіях засвідчує типові для середньополіського ареалу фонетичні явища. Рефлексію *o > [o] в закритому складі відображено в закінченні *-ov* < *-ovъ Р. в. мн. іменників ч. р. тв. гр.: *хрестов* (КП, с. 152), *братов* (ГС, с. 375), *ворогов* (ГС, с. 376), *чоловеков* (ГС, с. 502), *ангелов* (КП, с. 150) та ін.; рефлексію *e > [o] в закритому складі перед історично твердим

приголосним – у флексії *-ов* < **евъ* цього ж відмінка м'як. гр.: *бойов* (ГС, с. 482), *рубльов* (ГС, с. 433; КП, с. 34), *крьольов* (ГС, с. 444), *променьов* (КП, с. 148), *месецов* (ГС, с. 382), *до Норинцов* (ГС, с. 479). Розвиток наголошеного **ѣ* в [e] з м'якістю попереднього приголосного зауважено у формах М. в. одн. іменників усіх трьох родів: *в воде* (КП, с. 151; ГС, с. 375), *на самоте* (ГС, с. 518), *в борозне* (ГС, с. 389), *у лепесе* (ГС, с. 433), *в голове* (КП, с. 125), *в руце* (ГС, с. 402), *на земле* (ГС, с. 412; КП, с. 150), *у снє* (ГС, с. 375), *в хлеве* (ГС, с. 508), *на конє* (ГС, с. 375), *в безладде* (ГС, с. 480), *в полум'є* (ГС., с. 387) та ін.; в [e] після стверділого шиплячого та вібранта – у формах *в душе* (ГС, с. 382), *на пече* (КП, с. 110; ГС, с. 497), *у дворе* (ГС, с. 508). Таку ж рефлексію наголошеного **ѣ* відображено у формах Д. в. одн. іменників ж. р. на зразок *сатанє* (КП, с. 151), *душе своей* (ГС, с. 375), *душе тепло* (КП, с. 158), а також у формах Р. в. одн. іменників ж. р. І відм. історично м'як. гр.: *до земле* (КП, с. 150), *людям Земле* (ГС, с. 375), *коло земле* (ГС, с. 413), *з сем'є* (ГС, с. 466), *з душе* (ГС, с. 375), *його душе* (ГС, с. 403); мабуть, за аналогією до останніх форм флексія *-є* з'явилася і в іменниках тв. гр.: *травє нассца* (ГС, с. 496), *голове боялиса* (ГС, с. 463), так само у відповідній формі субстантива III відм.: *кров'є не буде* (КП, с. 41). Вияв [e]-рефлексії наголошеного **ѣ* вбачаємо й у формі Н. в. мн. іменника *день* – *дне*, пор.: *три дне* (ГС, с. 481), *дне важнейши* (ГС, с. 477). Форма Н. в. мн. *гусі* (КП, с. 71) засвідчує розвиток **i* > [i], словоформи Р. в. одн. *до Жабі* (КП, с. 42), *у сові* (КП, с. 61) – рефлексію **y* > [i] після губного. У формах М. в. одн. іменника ж. р. *в житци* (КП, с. 150), Р. в. одн. іменника ж. р. *посля Тройци* (ГС, с. 507), а також у словоформах Н. в. мн. іменників ч. р. та ж. р. *Мишковци*, *раковци* (ГС, с. 377), *немци* (ГС, с. 386), *пальци* (ГС, с. 393), *хлопци* (ГС, с. 507), *вечорници* (ГС, с. 436), *конци* (КП, с. 111), *сахари* (ГС, с. 515), *ключи* (ГС, с. 516) у зіставленні з літературними відповідниками можна говорити про ствердіння африкатів [ц'] і [ч'] та вібранта [р'].

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють такі іменникові словоформи: *убийци* 'убивці' (КП, с. 130), *вилупень* 'вилупок' (КП, с. 47), *обєдаловка* 'об'їдання' (КП, с. 72), *стидухи* 'стиду' (КП, с. 72), *за ожереддям* 'за ожередом' (ГС, с. 488), *зугаром* 'згаром' (КП, с. 134), *хворачка* 'хвороба' (ГС, с. 423), *м'якиш* 'м'якуш' (КП, с. 113), *курач* 'курій, курячий гермафродит' (ГС, с. 463), *людечки* 'люди' (КП, с. 39; ГС, с. 394), *труднеча* 'трудність' (КП, с. 42), *вогончик* 'вогник' (КП, с. 72),

олешник ‘вільшняк’ (КП, с. 99), *олешия* ‘т. с.’ (ГС, с. 374), *взувачку* ‘взуття’ (КП, с. 110), *торгачка* ‘торговка’ (ГС, с. 488), *прибирачкою* ‘прибиральницею’ (ГС, с. 422), *дєтви* ‘дітвори’ (ГС, с. 426), *плачки* ‘плакальниці’ (ГС, с. 429), *куропатки* ‘куріпки’ (ГС, с. 438), *затиши* ‘затишок; затишся’ (ГС, с. 447), *добрині* ‘добра’ (ГС, с. 441), *на скосогорі* ‘на косогорі’ (КП, с. 132), *школниками* ‘школярами’ (ГС, с. 439), *лікарства* ‘ліку, ліків’ (ГС, с. 446), *левица* ‘жінка-лівша’ (ГС, с. 463), *заворуха* ‘заворушення, неспокій’ (КП, с. 35), *пекелнов* ‘пекельників’ (КП, с. 118), пор. також іменники зі значенням ‘життя’ та їхні відмінкові форми: *житка* (ГС, с. 480), *в житци* (КП, с. 150), *житку* (КП, с. 150), *з житки* (ГС, с. 428); *жизнь* (ГС, с. 381), *жизні* (ГС, с. 428); *животтє* (ГС, с. 417), *животтєчко* (ГС, с. 425) та ін.

Виявлено відмінності у фонетичному оформленні, морфемній структурі та відмінюванні займенників. У формах особових та предметно-особових займенників простежено ті фонетичні явища, які характерні для говірок окресленого ареалу. Наприклад, словоформи Д. в. та М. в. займенників *ти* і *себе* засвідчують рефлексію **ě* > [e] з пом’якшеним або зі стверділим попереднім губним: *тобє* (КП, с. 48), *тобе* (КП, с. 72; ГС, с. 377), *в тобе* (КП, с. 72), *собє* (КП, с. 10), *собе* (КП, с. 65), *в собе* (КП, с. 149). Такі ж форми займенника 1 ос., окрім **ě* > [e], ілюструють ще в першому складі підвищення артикуляції [e] > [и] в ненаголошеній позиції: *минє* (ГС, с. 375; КП, с. 10), *при минє* (ГС, с. 428).

Предметно-особовий займенник ч. р. в Н. в. маніфестує варіативність рефлексії **o* > [o], [yo]: *вон* (КП, с. 10; ГС, с. 428), *вуон* (КП, с. 72; ГС, с. 375). Форми з дифтонгом [yo] в ненаголошених відкритих складах на зразок *вуона* (ГС, с. 393), *вуоно* (ГС, с. 441), *вуони* (ГС, с. 463) вважаємо штучними; один раз займенник ж. р. вжито з протезою [й]: *йона* (КП, с. 39). Форми непрямих відмінків предметно-особових займенників в основному фіксують наслідки регулярних фонетичних процесів, а також непослідовність появи приставного [н]. Словоформа Р. в., З. в. займенника ж. р. *їє* ‘її’ < *є* ~~ѣ~~ [42, с. 149] показує типовий у говірці [e]-рефлекс **ě*, пор.: *поховали їє* (ГС, с. 419), *їє малював* (ГС, с. 467); після прийменника приставний [н] може бути відсутній: *в їє були* (ГС, с. 508), *в їє все попереду* (КП, с. 65), *на їє кинувся* (КП, с. 71), *коло їє* (ГС, с. 432). Форма *їє* вживана й у присвійному значенні: *їє чоловік* (КП, с. 10), *в їє очах* (КП, с. 119), *в їє житті*, *їє фольклор* (ГС, с. 380), *їє пєсні* (ГС, с. 382) тощо. Окрім того, словоформа *їє* часто представлена варіантом з утраченим

першим складом: *є прибацнув* (КП, с. 74), *кинув є* (КП, с. 43), *в є окнє* (ГС, с. 498), пор. також без приставного [н] після прийменника: *коло є лежать* (КП, с. 9), *в є не живе* (КП, с. 113), *пальці в є повсихали* (КП, с. 9). Варіант *єя* в конструкціях *хрестом єя грєши* (КП, с. 150), *усвідом єя*, *виполощ єя* (КП, с. 149), очевидно, церковнослов'янським. У Д. в. займенник ж. р. представлений формою *йой* < *юи* [42, с. 149], яка засвідчує рефлексію в закритому складі **e* > [o], пор.: *земля йой пухом* (ГС, с. 402), *кажу йой* (ГС, с. 442), *оддавши йой* (ГС, с. 462), *шептала йой* (ГС, с. 478), *йой зробила* (КП, с. 39–40), *йой налити* (КП, с. 115) та ін.; це ж фонетичне явище – в такій самій із походження формі М. в. із приставним [н]: *провалявся в ньой* (КП, с. 110), *в ньой тиє храпуни* (ГС, с. 497). Спорадично трапляється архаїчний варіант Р. в., З. в. предметно-особового займенника ч. р. *єго* < *юго* [42, с. 149]: *резами єго* (КП, с. 43); у цій відмінковій позиції відзначено також відсутність приставного [н] після прийменника: *водою на єго* (КП, с. 43), *в його пінціціт* (КП, с. 65). У формі М. в., яка продовжує *юь* [42, с. 149], зауважено наявність [н] та результат розвитку **e* > [o] в закритому складі: *на ньом лиласа кров* (КП, с. 150), *спалили в ньом* (ГС, с. 386). Предметно-особовий займенник мн. в. О. в. представлений формою без приставного [н] *їми* < *ими* [42, с. 149]: *вигодувала їми* (ГС, с. 429), *подавилиса їми* (ГС, с. 498), а в Д. в. у сполуках *показувала єм* (ГС, с. 429), *земля єм пухом* (КП, с. 42) – специфічною формою *єм*; початкове [йє] в вихідному варіанті *имь* [42, с. 149], постало, можливо, внаслідок аналогії до давніх словоформ одн. на зразок *юго*, *юмоу*, *юь*, *юѣ*, *юи*, *юо* [42, с. 149].

Найбільше відмінностей супроти літературної мови простежено у формах неособових родових займенників. У багатьох випадках, щоправда, виявлено лише типові фонетичні особливості говірки, зокрема рефлексію **o* > [o]: *мой* (ГС, с. 436; КП, с. 87), *твой* (КП, с. 64), *свой* (ГС, с. 507); заступлення [є] > [o] з м'якшенням попереднього приголосного: *всьо* 'все' (ГС, с. 482; КП, с. 125), *усьо* 'т. с.' (КП, с. 68); підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [а] після [й] до [є]: *єке* (ГС, с. 479; КП, с. 150), *єку* (ГС, с. 498; КП, с. 148), *в єкоє* (ГС, с. 508), *єкі* (ГС, с. 402), *єкими* (КП, с. 148), *єкесь* (КП, с. 152); усічення кінцевого [й] у формах ч. р.: *сон такі* (ГС, с. 518), *собачка такі* (ГС, с. 432), *єки* 'який' (ГС, с. 434), *той же самі* (КП, с. 148), *хтото інші* (КП, с. 149). Мабуть, не суто фонетичне явище, а наслідок аналогії до структури *сеи* 'цей' засвідчує вказівний

займенник ч. р. *тей* ‘той’ < *тои*, пор. у контексті в поєднанні з указівною постпозитивною часткою *о*: *тей-о харч розвозит, а цей-о покійничков* (КП, с. 111), *тей-о став мочити* (ГС, с. 497), *присхав тей-о* (ГС, с. 481).

Трапляються форми Р. в., З. в. присвійних займенників ч. р. зі збереженим суфіксом *-йе-* [42, с. 158]: *із мого простору* (КП, с. 43), або зі зміною *-йе-* > *-йо-*: *свогого присуду* (КП, с. 154). Родові займенники ч. р. в М. в. закінчуються на *-м* < *-мь* [42, с. 148]: *при том* (ГС, с. 497), *в том колодязі* (ГС, с. 508), *при цьом* (ГС, с. 482), *в цьом краю* (ГС, с. 515), *на кожном кроці* (ГС, с. 427), *у нашом краю* (ГС, с. 439), *на яком і чийом полі* (ГС, с. 460); присвійні займенники суфікс *-йо-* < *-йе-* [42, с. 158] зберігають: *в своїом зошиті* (ГС, с. 518), *в болісті своїом* (ГС, с. 375). Спорадична форма *мому* в сполуках на зразок *в мому житті* (ГС, с. 465), *в краю мому* (ГС, с. 374) засвідчує нове закінчення *-му*, перенесене з Д. в. [42, с. 149], а також утрату суфіксального елемента *-йе-*, *-йо-*; у випадку *на своїому хресті* (КП, с. 158) суфікс *-йо-* < *-йе-* збережено.

Указівні та присвійні займенники ж. р. в Р. в. представлені архаїчними формами, що безпосередньо продовжують *тоѣ, сеѣ, моѣ, твоѣ, своѣ* [42, с. 158] і засвідчують типовий для говірки розвиток **ě* > [e]: *коло тоє реки* (ГС, с. 480), *тоє осені* (ГС, с. 386), *тоє махорки* (ГС, с. 401), *голове тоє боялиса* (ГС, с. 463), *з тоє хатини* (ГС, с. 387), *до моє баби* (ГС, с. 496); зрідка в таких формах зауважено рефлексію **ě* > [i]: *од тої похльобки* (КП, с. 40), *цьої присутності* (КП, с. 149), *з цьої-го павутиночки, свої хатиночки* (КП, с. 148). Флексію Р. в. *-оє* < *-оѣ* простежено й у формах інших родових займенників ж. р.: *з нашое сем'є* (ГС, с. 466), *од нашое церкви* (ГС, с. 479), *в якоє* (ГС, с. 508), *якоє торкнулося охрестя* (КП, с. 154). Словоформа займенника в сполуці з *душе мойої* (ГС, с. 375) ілюструє закінчення *-ої* < *-оѣ* та розвиток суфікса *-йе-* > *-йо-*. У випадку *всякої злості* (ГС, с. 376) представлено усічену флексію *-ой*. Форми Д. в. та М. в. неособових родових займенників ж. р. мають закінчення *-ой*, яке маніфестує рефлексію **o* > [o] в закритому складі: *у той хаті* (ГС, с. 508), *в кожної трубе* (ГС, с. 477), *в якій земле* (ГС, с. 460); рефлексію **e* > [o] в закритому складі, пор.: *на нашой вулиці* (ГС, с. 389), *цьої чортовщині* (КП, с. 73), *в житці цьої* (КП, с. 150), *на цьої земле* (ГС, с. 382), *по земле цьої* (ГС, с. 413), *по всьої земле* (ГС, с. 495), хоча у випадку словоформ *цьої* < *сеи*, *всьої* < *всьеи* можна говорити і про вирівнювання за зразком *той* < *тои*.

Присвійні займенники в таких формах зберігають суфікс *-ой-*: *на мойой землє* (ГС, с. 518), *на мойой вулиці* (ГС, с. 402), *у порожнечі твоей* (КП, с. 158), *у хаті твоей* (ГС, с. 467), *душе своей* (ГС, с. 375). Виявлено форму О. в. вказівного займенника ж. р. *цьою*, яка постала з первинної *сею*, мабуть, за аналогією до *тою* [42, с. 149], пор. у контексті: *за цьою красою* (КП, с. 148). Трапляється стягнена форма О. в. присвійного займенника ж. р. *свою*, пор.: *перед свою кончиною* (КП, с. 148).

Відповідно до давніх форм мн. присвійних займенників *моѣ*, *твоѣ*, *своѣ* [42, с. 161] та означального *вьсѣ* Микола Закусило використовує варіанти з [е]-рефлексом **ѣ*: *люде моє* (ГС, с. 499), *моє діти* (ГС, с. 417), *супутники моє* (ГС, с. 438), *своє люде* (ГС, с. 507), *своє бумажки* (ГС, с. 482), *мислі своє* (КП, с. 152), *своє цицьки* (ГС, с. 429), *вони все* (ГС, с. 380), *усє лета* (ГС, с. 375) та ін. Інші неособові родові займенники в Н. в. мн. практично послідовно представлені повними нестягненими формами з закінченням *-иє*, де [е], мабуть, так само рефлекс **ѣ*: *тиє деньки* (КП, с. 148), *тиє гроші* (ГС, с. 494), *тиє халамудники* (ГС, с. 477), *тиє дружбовці*, *тиє рили* (ГС, с. 478), *тиє молеца*, *тиє несучки* (ГС, с. 480), *душі нашиє* (ГС., с. 481), *іниєє встравали* (ГС, с. 478), *такиє сорочки* (ГС, с. 479), *все такиє* (ГС, с. 380), *єкиє писала* (ГС, с. 518), *котриє кричали* (КП, с. 150) та ін. Стягнені форми Н. в. мн. простежено лише у випадках *каторі бєгли* (ГС, с. 477), *катори повтекали* (ГС, с. 386), де займенник безпосередньо продовжує **kotorъ* (ЕСУМ, т. 3, с. 61).

Двічі Микола Закусило використав вказівні займенники, безсумнівно, білоруського походження: *гєти молодяциє*, *гєтия встрєчі* (ГС, с. 441). Відповідно до особливостей поліської говірки письменник для більш точної вказівки поширює вказівні займенники часткою *-о*, часом *-во*, *-го*: *тєй-о харч розвозит*, *цєй-о покійничков* (КП, с. 111), *тєй-о став мочити* (ГС, с. 497), *приєхав тєй-о*, *тєй-о пропоров* (ГС, с. 481), *тєй-о Грицько* (КП, с. 10), *тєй-о попопоре* (КП, с. 40), *оті-о штанці* (ГС, с. 387), *чорні тиє-во* (ГС, с. 428), *цимо шляхом* (КП, с. 149), *отакимо довбнем* (ГС, с. 477), *за цє-во не думаєш* (ГС, с. 422), *з цьої-го павутиночки* (КП, с. 148). Використано також варіанти займенників із демінутивним та аугментативним суфіксами в структурі: *нікогочки не було* (КП, с. 71), *тиєчки матюкались* (ГС, с. 478), *на тиєчки нитки* (ГС, с. 435), *оцувоньку хату* (КП, с. 39), *таківе-є-нні карасі* (ГС, с. 377). Заперечні займенники в основному оформлені з використанням частки *ни-*:

нихто (КП, с. 141; ГС, с. 508), *никого* (ГС, с. 421), *ничого* (ГС, с. 421; КП, с. 141), *ниняка* (ГС, с. 466). Виявлено форму неозначеного займенника, утворену за допомогою частки *-то*: *хтото інші* (КП, с. 149). Прогресивну асиміляцію за способом творення [шч] > [ш:] зі стягненням подовженого приголосного простежено в структурі займенника *шо* (ГС, с. 389; КП, с. 110). Займенники *скільки*, *стільки* представлені в основному варіантами з кінцевим *-ко*: *скільки* (КП, с. 114), з [о]-рефлексом **о*: *скольки* (ГС, с. 446), з наслідками синкопи в структурі: *скіко* (КП, с. 42), *скоко* (ГС, с. 386), *стоко* (КП, с. 65; ГС, с. 401); простежено необов'язковість префікса *с-*: *колько* 'скільки' (ГС, с. 374). Результат апокопи зауважено у формі *чо* 'чого', пор.: *чо* 'нам треба' (КП, с. 52).

Письменник використовує прикметники ч. р. з утраченим кінцевим [й]: *Павук гидки*, *молоди* (КП, с. 42), *живот пусти* (КП, с. 52), *язик чисти* (КП, с. 64), *божественни спів* (КП, с. 148), *вогонь пекучи* (ГС, с. 375), *хрест чесни* (ГС, с. 375), *ти вредни* (ГС, с. 376), *батько хвори*, *кволи* (ГС, с. 466), *последні пес* (ГС, с. 433), *сьоднішні день* (ГС, с. 479) та ін. Окрім того, після губних, задньоязикових та вібранта спорадично відображено розвиток **у* > [і]: *скупі чоловік* (ГС, с. 433), *кущові семінар* (ГС, с. 389), *я вже старі* (ГС, с. 401), *кожен не глухі* (КП, с. 149), *сухі ж*, *ек бадиліна* (ГС, с. 401), *колодязь глибокі* (ГС, с. 508), *шлях далекі* (ГС, с. 516), зовсім рідко – збереження **і*, зокрема після африката [ч]: *пекучі хрест* (КП, с. 148), *животворящі хрест* (КП, с. 149). У М. в. прикметники ч. р. засвідчені з архаїчною флексією *-ом*, яка показує розвиток **о* > [о]: *на белом конє* (ГС, с. 375), *в Дубовом гаю* (ГС, с. 478), *в мороце густом* (ГС, с. 481). Виявлено випадок переоформлення прикметника м'як. гр. за зразком тв. гр.: *никудишни* (ГС, с. 516), *некудишне* (ГС, с. 515).

Прикметники ж. р. в Н. в. та З. в. часом представлені повними нестягненими формами: *курва моряцкая* (КП, с. 34), *корову рогатую* (КП, с. 13), *биструю воду* (КП, с. 35), *вольную пісню* (КП, с. 91). У Р. в. у формах усіх прикметників ж. р. зауважено велику продуктивність флексії *-оє* < *-оѣ*, де кінцеве [е] – типовий у говірках цього ареалу рефлекс **ѣ*: з *Федіноє машини* (КП, с. 66), *для соборноє (внутрідушевноє) гармонії* (КП, с. 156), з *доброє житки* (ГС, с. 428), з *утроби земноє* (ГС, с. 462), *коло темноє реки* (ГС, с. 478), *коло розорваноє труби* (ГС, с. 479), *голове тоє вовчоє боялиса* (ГС, с. 463), *коло коров'ячоє голови* (КП, с. 119) та ін. У Д. в. та М. в. усі прикметники ж. р. маніфестують флексією *-ой* < *-ои* з [о]-рефлексом

*o: в сирой могилі (КП, с. 99), у спочилой душе (КП, с. 148), [у] ямі глибокой, печері бездонной (КП, с. 158), к подвійной радості (ГС, с. 373), в светлой хаті (ГС, с. 389), на родной деревлянської землі (ГС, с. 518), в горящій воді (ГС, с. 375), в сьогоднішній Колосовці (ГС, с. 416). Домінують повні нестягнені форми Н. в. та З. в. мн. прикметників, оформлені за допомогою закінчення *-иє*: *темниє леса* (ГС, с. 379), *живиє душі* (ГС, с. 402), *двері не розчиненіє* (ГС, с. 403), *трудниє годочки* (ГС, с. 428), *повненніє вози* (ГС, с. 463), *єропливиє пожарки*, *безладниє такі* (ГС, с. 478), *люцкиє тела* (ГС, с. 479), *несучки добриє* (ГС, с. 480), *стебла сухиє* (ГС, с. 496), *великиє плашки* (ГС, с. 498) та ін. Форма прикметника в словосполученні *квіти Божія* (КП, с. 156), припускаємо, відображає вплив не рідної говірки автора, а церковнослов'янської мови. Меншу частотність мають стягнені форми із флексією *-и*: *патріотични песні* (ГС, с. 374), *розни голоса* (ГС, с. 379), *непотребни помої* (ГС, с. 429), *пожарки навижени* (ГС, с. 480), *люде родни* (ГС, с. 499), *порожни полки*, *почотни грамоти* (ГС, с. 515) тощо.

Деякі прикметникові форми засвідчують відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі: *кметка* 'кмітлива' (КП, с. 113), *повненніє* 'дуже повні' (ГС, с. 463), *родинственні* 'родинні' (ГС, с. 505), *останнєчка* 'остання' (КП, с. 158), *скривучений* 'скривлений' (ГС, с. 433), пор. також присвійні прикметники з суфіксом *-ин-*: *Феніна* (КП, с. 34), *Христіна*, *Геніна*, *Висилиніного* (ГС, с. 402), компаративи з суфіксом *-ейш-*: *гарнейшоє* (ГС, с. 495), *важнейші* (ГС, с. 477).

Передано деякі відмінності у фонетичному оформленні числівників, зокрема маніфестовано полонізм *єден* (КП, с. 66); форму *штири* (ГС, с. 462) з наслідком регресивної дисиміляції за способом творення; структуру *десеть* (ГС, с. 496) із [e]-рефлексом ненаголошеного *ę; варіанти з [e]-рефлексом *e: *семдесят* (ГС, с. 441), *шестсот* (КП, с. 112); форму *осьмий* (ГС, с. 432) без протези [в], подібні *осімдесят* (ГС, с. 414), *осімнанцать* (ГС, с. 402) із закономірним [о] у відкритому складі, як і у випадку *восем* (КП, с. 112), де, окрім того, збережено новий [e]; словоформи *двє* (ГС, с. 402), *двєсті* (КП, с. 34) з [e]-рефлексом *ě та ін. У структурі складних числівників другого десятка на зразок *дев'ятнанцать*, *одинанцать*, *осімнанцать* (ГС, с. 402), *двананцать* (КП, с. 112) у другій основі зауважено [а] на місці ненаголошеного *ę після стверділого свистячого афrikата, а також прогресивну дисиміляцію на віддалі за

способом творення [н..д] > [н..н], яка за аналогією поширена й на форми *дванцять* (ГС, с. 402), *тринцять* (ГС, с. 394). Відповідно до загальноновживаного неозначено-кількісного числівника *кілька* використано форму на *-ко* в основному з [о]-рефлексом *о: *минуточок колько* (КП, с. 150), *колько місяців* (ГС, с. 382), пор. також *кілько днів* (КП, с. 141). Форма Р. в. складеного числівника *триста шістдесят двох* (ГС, с. 386) засвідчує, що в подібних структурах поліщуки відмінюють тільки одиниці. Із демінутивним суфіксом представлено числівник *семочки* ‘сім’ (ГС, с. 402).

Багатьма прикладами передано специфіку системи дієслівних форм. Наприклад, Микола Закусило використовує інфінітиви з утраченим кінцевим голосним – на *-т* та *-ть*: *насипат, ловит, викачуват* (ГС, с. 478), *слухат, читат, падат* (ГС, с. 482), *полежат, подумат* (КП, с. 10), *кликат, покликат* (КП, с. 110), *проведуват* (ГС, с. 420), *пустить* (ГС, с. 373), *одживать* (ГС, с. 379), *чинить* (ГС, с. 374), *обкатать* (ГС, с. 390), *косить* (КП, с. 34), *колоть, розоп'ять* (КП, с. 41) та ін. Зворотні дієслова в інфінітиві та у формах 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. унаслідок поліетапності фонетичних змін закінчуються на *-ця*: *впиваця* (КП, с. 95), *сниця* (КП, с. 98), *погреця* (ГС, с. 480), *вibraця* (ГС, с. 477), *лечиця* (ГС, с. 497), *дивиця* (ГС, с. 394; КП, с. 4), *робиця* (ГС, с. 382), *очистиця* (ГС, с. 375), *делиця* (ГС, с. 386), *плодеця* (КП, с. 71), *признаєця* (КП, с. 11) та ін.; дуже рідко – на *-ца*: *целиця* (ГС, с. 463), *припиняєця* (КП, с. 57), *здасця* (КП, с. 150); пор. також одиничну форму *не доїця* (КП, с. 66). В інших формах зворотні дієслова закінчуються на *-са*: *питаюса* (КП, с. 115), *смієтеса* (КП, с. 39), *напивса* (КП, с. 41), *злякавса* (КП, с. 42), *промучаласа* (ГС, с. 380), *не росиласа, вперлоса* (КП, с. 113), *дивилиса* (КП, с. 65), *подивишиса* (ГС, с. 394), *спустишиса* (ГС, с. 462), *не журиса* (КП, с. 10), *научиса, подивиса* (КП, с. 113), *питайса* (ГС, с. 375), *не сердьса* (ГС, с. 377) та ін.; дуже рідко – на *-с*: *озналас* (ГС, с. 375), *остановлюєтес* (ГС, с. 376).

Деякі відмінності супроти літературної мови простежено у формах 1 ос. одн. теп. ч. і простого майб. ч. дієслів II дієвідм. За аналогією до форм інших осіб збережено [д], [т], [с], [ст] без заступлення їх шиплячими: *седю* (ГС, с. 515), *посидю* (ГС, с. 461), *закусю* (КП, с. 43), *не простю* (КП, с. 65). Відсутність звукосполюки [вл'], що постала внаслідок перехідної йотової палаталізації губного, зауважено в словоформах *див'юса* (КП, с. 119), *дивюса* (ГС, с. 435), *дивюся* (ГС, с. 460), *подивюса* (КП, с. 119; ГС, с. 423), *вправюса* (КП,

с. 113). Форма 1 ос. одн. теп. ч. дієслова І дієвідм. *жоваю* (ГС, с. 515), на відміну від представленого в літературній мові відповідника *жую*, зберігає основу *жова-*, можливо, за аналогією до дієслів на зразок *читати – читаю*.

Дієслова 3 ос. теп. ч. та простого майб. ч. мають тверде кінцеве *-т*: *бачит* (КП, с. 42), *ловит* (КП, с. 71), *кричит* (КП, с. 99), *світит* (ГС, с. 375), *пудходить* (ГС, с. 377), *розсудит* (ГС, с. 375), *поцюрит* (КП, с. 43), *кажут* (КП с. 16; ГС, с. 394), *дихают* (ГС, с. 377), *печут* (ГС, с. 382), *сидят* (ГС, с. 423), *горат* (ГС, с. 480), *перекажут* (КП, с. 113), *померзнут* (КП, с. 111) та ін. Окрім того, в закінченні 3 ос. мн. дієслів ІІ дієвідм. представлено рефлексію ненаголошеного **ε* > [e]: *курет* (ГС, с. 401), *ходить*, *виходет* (ГС, с. 432), *поприходет* (КП, с. 10), *познаходет* (ГС, с. 441), *поцупет* (ГС, с. 463), *ставет* (ГС, с. 481), *говорет* (ГС, с. 482), *приносет* (ГС, с. 494), *крутет* (КП, с. 10), *светеца* (КП, с. 61), *плодеца* (КП, с. 71), *дивеца* (ГС, с. 496) та ін. Дієслова ІІ дієвідм. в 3 ос. одн. часом уживані у варіантах із флексією *-е*, яка відображає аналогічний вплив із боку відповідних форм дієслів І дієвідміни: *ставе* (КП, с. 42), *підставе*, *роззяве* (КП, с. 36), *подзвоне* (КП, с. 65), *заголосо* (КП, с. 71), *розвале* (КП, с. 113), *руле* (КП, с. 39), *доє* (КП, с. 74), *зире* (КП, с. 40). Натомість дієслова І дієвідміни, основа інфінітива яких закінчується на *-а-*, в 3 ос. одн. теп. ч. представлені усіченими формами на зразок *стука*, *маха*, *біга* (КП, с. 42), *стриба*, *глига* (КП, с. 43), *пада* (КП, с. 43), *попива* (КП, с. 110), *втіка* (КП, с. 113), *хльоба* (КП, с. 40).

Форми ч. р. мин. ч. засвідчують рефлексію **e* > [o] зі збереженням м'якості передньоязикових: *ньос* (ГС, с. 429), *приньос* (ГС, с. 422; КП, с. 39), *вньос* (КП, с. 131), *втьок* (КП, с. 16), але зі ствердінням губних, після яких розвивається додаткова артикуляція [й]: *зовйов* (ГС, с. 389), *повйоз* (ГС, с. 389), *завйоз* (ГС, с. 432), *перевйоз* (ГС, с. 495), *привйоз* (ГС, с. 441); за аналогією до таких структур постали форми з [o] на місці **ě*: *пудобйог* 'підбіг' (ГС, с. 377), *вильоз* 'виліз' (КП, с. 4).

Форми 2 ос. мн. наказ. сп. відображають велику продуктивність флексій *-єт*, *-ет*, які ілюструють специфіку рефлексії **ě*: *гребєт* (КП, с. 34), *наллєт* (КП, с. 57), *простєт*, *робєт* (КП, с. 66), *йдєт* (ГС, с. 377), *ослобонєт* (ГС, с. 481), *одомкнєт* (ГС, с. 516), *держєт* (КП, с. 34), *не свищєт* (ГС, с. 376), *вилечєт* (ГС, с. 497), *приймєт* (ГС, с. 386), *впустєт* (ГС, с. 516), *озовєца* (ГС, с. 515). У зворотних дієсловах в основному представлено флексію *-єте-*: *дивєтєса* (ГС,

с. 479), *подиветеса* (ГС, с. 377), *проснетеса* (ГС, с. 438). У 2 ос. одн. зауважено втрату [й] у формі дієслова з інфінітивом на кореневе [и]: *випі* (КП, с. 74), а також зумовлену аналогією нульову флексію замість очікуваної *-и* в структурі *виполощ* (КП, с. 149).

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемній структурі ілюструють дієслівні форми *убавлю* ‘забавлю, заспокою’ (КП, с. 34), *розкуркоряють* ‘розкоркують’ (ГС, с. 381), *крижавіла* ‘крижаніла’ (КП, с. 141), *взобралиса* ‘зібралися’ (ГС, с. 462), *осметиласа* ‘засмітиласа’ (ГС, с. 375), *роздобреніла* ‘роздобріла; стала товстою’ (КП, с. 41), *перевідаю* ‘відвідаю’ (КП, с. 75), *розбєдовалиса* ‘перебїдували’ (ГС, с. 389), *вперіжити* ‘вперіщити’ (КП, с. 130), *схляб* ‘охляв’ (КП, с. 131), *виляла* ‘виліла’ (ГС, с. 429), *вилляй* ‘вилій’ (ГС, с. 494), дієприкметник *сіклим* ‘посіченим’ (ГС, с. 733). Микола Закусило з говірки перейняв також архаїчні структури дієприслівників *чуя*, *готуясь* (КП, с. 148) та варіанти загальноновживаних дієприслівників: *розкусюючи* (КП, с. 142), *не озираючиса* (КП, с. 152), *боячиса* (ГС, с. 497), *прошачи* (КП, с. 148).

Чи не найбільш повно порівняно з іншими представниками «древлянської» літератури Микола Закусило відобразив специфіку місцевої прислівникової системи, зокрема варіативність адвербативів. Окремі використані письменником структури, зокрема займенникового походження, можна вважати виразними слов'янськими архаїзмами. Наприклад, засвідчено прислівники з основами **-куль*, **-туль*, **-сюль*, **-всьюль*, причому і в давньому часовому, і в новому просторовому значеннях [21, с. 38–43]: *покуль* ‘поки’ (ГС, с. 375; КП, с. 41), *докуль* ‘доки, до якого часу’, ‘до якого місця’ (КП, с. 40; ГС, с. 510), *одкуль* ‘відколи’ (КП, с. 79), *откуль* ‘звідки’ (ГС, с. 425), *одтуль* ‘звідти’ (ГС, с. 498; КП, с. 71), *ізтуль* ‘відтоді’ (ГС, с. 466), *дотуль* ‘доти’ (КП, с. 112), *доцюль* ‘досі’ (ГС, с. 394), *одсюль* ‘звідси’ (ГС, с. 512; КП, с. 119), *одусюль* ‘звідусіль’ (ГС, с. 494), пор. також у значенні міри і ступеня *дотуль* ‘настільки’ (КП, с. 150). Представлено паралельні архаїчні форми часових прислівників *всегда* (КП, с. 158), *завсігда* (КП, с. 158), *завсежди* (ГС, с. 382), *тогда* (КП, с. 43), *тогдає* (КП, с. 112; ГС, с. 376), пор. також форму з указівною часткою *о-*: *отогдає* (ГС, с. 432; КП, с. 150). Трапляються давні за походженням займенникові деривати *куда* (ГС, с. 478), *покуда* (ГС, с. 515), *нігде* (ГС, с. 426), *николи* (ГС, с. 382). До архаїзмів належить адвербатив *летось* ‘торік’ (ГС, с. 438) < псл. **lětosъ* ‘цього року’, згодом – ‘минулого (найближчого) року’

(ЕСУМ, т. 3, с. 269). Ознаками архаїчності позначені прислівники *тоже* (КП, с. 34), *внутрі* (КП, с. 10), *после* (ГС, с. 422), останній із яких представлений варіантами *послей* (ГС, с. 462), *опосле* (ГС, с. 482), *опосля* (ГС, с. 377; КП, с. 119); також форми вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ей*, а після шиплячих та вібранта – *-ей*: *веселей* (ГС, с. 417), *холодней* (ГС, с. 464), *гарней* (КП, с. 65), *позней* (ГС, с. 441), *раней* (ГС, с. 459; КП, с. 119), *поспокойней* (КП, с. 150), *дальней* (ГС, с. 391), *болячей* (ГС, с. 150), *скорей* (ГС, с. 428), пор. ще похідний *зараней* ‘завчасу’ (ГС, с. 441).

Найбільшою кількістю варіантів і синонімів представлений просторовий прислівник *тут*, зокрема виявлено дериват *тута* (КП, с. 149) з кінцевим *-а*, яке трактують як дейктичну чи вказівну частку або іменну за походженням флексією [25, с. 94]; структури з формально демінутивним суфіксом, утворені як від *тут*, так і від синонімів, що постали шляхом зрощення вказівних часток із прислівником *де*: *тутечки* (ГС, с. 386), *одечки* (ГС, с. 508), *осьдечки* (КП, с. 51; ГС, с. 477); деривати, що засвідчують вказівну частку *-о*, *-во* для вираження більш точної вказівки: *тутто* (ГС, с. 417), *отутто* (КП, с. 41; ГС, с. 413), *туттово* (ГС, с. 441), *осьдо* (КП, с. 43) < *осьдео* [25, с. 96]. Прислівник *там* представлений варіантами й похідними подібного походження: *тамечки* (ГС, с. 419; КП, с. 36), *ондечки* (КП, с. 72; ГС, с. 386), *тамо* (КП, с. 43), *тамо-о* (ГС, с. 481), *ундо* (КП, с. 67).

Поширення основ формально демінутивними суфіксами [22] та вказівною часткою *о* характерне для займенникових прислівників інших розрядів: *теперечка* (КП, с. 73), *теперечки* (ГС, с. 381; КП, с. 10), *нисколечки* (ГС, с. 389), *такечки* (КП, с. 65), *окакечки* (ГС, с. 412), *оако* (ГС, с. 387), *тако* (ГС, с. 434; КП, с. 43). Демінутивні іменні за походженням суфікси трапляються й у прислівниках іншого походження: *тожечки* (ГС, с. 401), *добречки* (ГС, с. 422), *прямочки* (ГС, с. 433), *неровнечки* (ГС, с. 389), *справдєчки* (КП, с. 65), *потомусьдочки* (КП, с. 158), *прямусенько* (ГС, с. 477), навіть у структурі модальних слів: *можечки* ‘може’ (ГС, с. 444), *мовлячки* ‘мовляв’ (ГС, с. 495). Прислівник *добренно* (КП, с. 41) засвідчує аугментативний суфікс.

Адвербіалізації зазнав вираз у *млі ока* ‘негайно, цієї ж миті’ (КП, с. 135), форма *в скорості* ‘невдовзі’ (ГС, с. 389). Інші використані письменником прислівники засвідчують або типові для середньополіської говірки фонетичні явища: *больш* (ГС, с. 374),

моцно (ГС, с. 401), *ночу* (ГС, с. 373), *єк* (ГС, с. 403), *єкраз* (ГС, с. 479), *віще* ‘вище’ (ГС, с. 375), зокрема різнотипні стягнення й усічення: *сьодні* (ГС, с. 464), *зарє* ‘зараз’ (ГС, с. 402; КП, с. 43), *дудом* (ГС, с. 429), *чо* ‘чого’ (КП, с. 57), або можуть бути кваліфіковані як морфологічні варіанти загальноновживаних адвербативів: *ницьки* (КП, с. 51), *наузад* (ГС, с. 477), *живйом* (КП, с. 130), *постоянно* (КП, с. 149), *вдосветки* (ГС, с. 433). У зв’язку з цим як паралельні вживані варіанти *скрозь* (ГС, с. 374) і *вскрозь* (ГС, с. 508), *пешки* (ГС, с. 380) і *пешаком* (ГС, с. 482), *загодя* ‘завчасу’ (ГС, с. 467) і *завгодеї* ‘т. с.’ (ГС, с. 477).

На рівні словосполучення, окрім фонетичних варіантів загальноновживаних прийменників із наслідками описаних вище регулярних звукових процесів на зразок *од лєноців лепече* (ГС, с. 403), *відвернула вуд смерті* (ГС, с. 439), *пуд хрестом* (КП, с. 148), *вщухла меж коминами* (ГС, с. 480), *межі окон* (ГС, с. 373), *посля войни* (ГС, с. 382), *опосля войни* (ГС, с. 389), *окром усього* (ГС, с. 477), зауважено використання давнього прийменника *к*: *ходить к ньому* (КП, с. 40), *Василь к ньому* (ГС, с. 481), *буде не к хуччому* (КП, с. 150), *укликаючи к себе* (КП, с. 154), *к радості закликав* (ГС, с. 373); прийменника *за* при вказуванні на конкретну особу, предмет або абстрактне поняття, що виступають об’єктом розмови, думки: *мовчите за село* (ГС, с. 482); відмінні від звичних у літературній мові норми керування: *штири з половиною кубов* (ГС, с. 438).

На рівні простого речення виявлено вказівні частки *о* ‘ось’, *єто* ‘це’, *генно*, *уно*, *уночки* ‘он’: *О як воно було* (ГС, с. 375), *А єто все я проводив агітацію* (ГС, с. 515), *Генно тамечки й забуксував* (ГС, с. 477), *Ти уно пустки одкинь* (ГС, с. 402), *А уно Поля жила* (ГС, с. 419), *Уночки в той ямі ви купалися* (ГС, с. 477), *Уночки плодеца, здоровецька одна!* (КП, с. 71); підсилювальну частку *хоть б*: *А твоюй ще молоді, хоть б не робив так моцно* (ГС, с. 401); вказівну і підсилювальну частку *осьо*: *Я осьо думаю поехат до неї...* (ГС, с. 380), *Осьо тебе!* (КП, с. 126), *Осьо я...* (КП, с. 50); питальну і підсилювальну частку *дак*: *Дак ти друг минє чи не?* (ГС, с. 423), *Дак Феніна мати, Гилярка, знуцання не видержала* (КП, с. 34), *Дак вон бегом по хатах* (КП, с. 34), *Дак Овдюшка минє кусочок вазона і гориною прив’язала* (КП, с. 111), *Дак прибий же ти себе молотом душі* (КП, с. 149); стверджувальну і підсилювальну частку *да*: *Да-а, сметана була...* (ГС, с. 421), *Да на кого ти нас покида-а-єш?* (КП, с. 36); заперечну частку *не*: *Думаю, сидить баба, щось шепоче, аж не,*

коло є коржіки печені на газеті лежать (КП, с. 9), *Не, прости Господи, все одно: я, я!* (КП, с. 111), *Не, не, спробуйте, ай-бо* (КП, с. 114); питальну частку *ге*: *Буде мороз, ге?* (КП, с. 111), *Дєвок не одну мали, ге?* (ГС, с. 380); фонетичні варіанти обмежувально-видільної частки *тільки* – *тольки, туольки, токо, токи, туко*: *Тольки я не встеріг* (ГС, с. 374), *Туольки людей зменшуєца* (ГС, с. 441), *Баба Олена одмовилась, сказала: токо не в селе, токи на курганах* (ГС, с. 419), *Туко гудели й гудели* (ГС, с. 429); вигук *го*, вживаний для привернення уваги співрозмовника: *Степане, го', ти живий?* (КП, с. 66), *Лексей, го' Лексей!* (ГС, с. 376), *Го, мамо!* (КП, с. 30). У простих реченнях у значенні частки виявлено *коб* 'хоч би': *Коб здоровля було* (КП, с. 10), *Коб я тих жаб сама поковтала* (КП, с. 35), *Коб узяв та вукна позапинав* (ГС, с. 496).

У простих та складносурядних реченнях відзначено вживання єднального сполучника *да*: *По свету розповзуца, ек жуки да вусень* (ГС, с. 441), *А я купляю да купляю* (ГС, с. 422), *Седю вже да зиру в шибу да кажу всьому свету* (ГС, с. 515), *Простірнула сорочку на чорний день, да хусточки одклала, да муки заготувала* (ГС, с. 416), протиставних сполучників *да, но*: *Ревла в хлевє да ніхто й не чув* (ГС, с. 508), *Гроші в іє були, но грошей... не знайшли* (ГС, с. 508), *Здохнеш собакою... но не посею* (ГС, с. 481), *В куперативников все є но дороге* (ГС, с. 5151).

На рівні складнопідрядного речення відмінності помічено так само в сполучних засобах. Простежено підрядний сполучник *єслі*: *Єслі не виграє, здаєш* (КП, с. 112), сполучні слова *покуль* 'поки', *докуль* 'доки, до якого часу', 'до якого місця', *откуль* 'звідки': *Теля все те бачило, покуль рухнуло* (КП, с. 41), *Покуль народиш, то я й вінка зліплю* (ГС, с. 405), *Вся кров вибіжить у сало, докуль серце нацупає* (КП, с. 40), *По всьому широкому небокраї, докуль оком сягнеш* (ГС, с. 510), *Вогнісько... кинулоса до труби, откуль капала загула, ек смола, кров* (ГС, с. 479). Активно представлено варіанти загальноновживаних сполучних засобів із виявами регулярних фонетичних процесів, як-от: *І ніхто теперечки не знає, де вон лежить, в якій землє, на яком і чийом полі* (ГС, с. 460), *Оставляю... своє письмена, екіє писала* (ГС, с. 518), *Вмерла тьотка Дорогва, в екоє вона й купила ту хату* (ГС, с. 508), *Хто зна, скоко вона лежала* (ГС, с. 508), *Бачу землю й небо шо бринит* (ГС, с. 515), *Тобе сумно шо нас так вже мало* (ГС, с. 516), *Єкби знала, то цицькою вдавила б* (ГС, с. 429) та ін.

Намагаючись максимально точно передати колорит поліського мовлення, а також відобразити специфіку місцевого побуту, господарювання, рельєфу тощо, Микола Закусило використав лексику Середнього Полісся, зокрема рідної Овруччини. На жаль, із контексту значення локально маркованих лексем точно визначити не завжди можна, а сам автор дуже рідко вдається до відповідних пояснень. Окрім того, в таких коментарях варто було б послідовно маркувати місцеву лексику ремаркою *діал.*, бо в деяких випадках слово важко кваліфікувати як локалізм чи авторський новотвір.

Значну частину залучених Миколою Закусилом діалектних лексем можна кваліфікувати як слов'янські архаїзми, зокрема *летось* 'торік', похідні *летошній* 'торішній', *позатолетошній* 'позаторішній', пор.: *Летось вирубали штири з половиною кубов* (ГС, с. 438), *У нас же затиш, летошні й позатолетошні покої* (ГС, с. 447), – продовжують псл. **lětosъ* 'цього літа, року' > '(найближчого) минулого літа, року' (ЕСУМ, т. 3, с. 269); *п'яло* 'вилки, на яких розвішують шкіру', пор.: *Шкурки кролячі на п'ялах сохли* (ГС, с. 487), – продовження псл. **rědlo* 'знаряддя для розтягування' (ЕСУМ, т. 4, с. 649–650); *вистебка* 'опалювана комора в сінях', пор.: *З вистебки квашеної капусти принесе, каже, єж* (ГС, с. 393–394), *Можна було потрапити у хлівець... і у вистебку* (ГС, с. 486), *Он корова зайшла у вистебку!* (КП, с. 13), – похідне від псл. **jьstьba* 'дім; господарство' (ЕСУМ, т. 1, с. 382); *овшула* 'пазовий стовп каркасної будівлі', пор.: *Тут, на полицях, у дірках між овшулами, у стелі висіли, стирчали й лежали різні струги, коловороти, кельми, долота* (ГС, с. 486), *3-за овшули вийшов півник* (КП, с. 27), – похідне від псл. **šula* 'стовп', хоч існує версія про запозичення лит. *šūlas* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 6, с. 487); *блюдити* 'наглядати', пор.: *Токо десь бульдозерист шльондравса, ходив і блюдив* (ГС, с. 478), – продовжує псл. **bljusti* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 1, с. 214); *окрияти* 'стати здоровим', пор.: *Ти вже окриав* (ГС, с. 423), – продовжує псл. **(o-)krъjati* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 3, с. 99); *культя* 'залишок відрізаної ноги чи руки', пор.: *Чув, як нили культі* (КП, с. 118), – продовжує псл. діал. **kult-* (ЕСУМ, т. 3, с. 137–138); *туск* 'туга, смуток; пригніченість', *тускний* 'сумний, пригнічений', пор.: *Бербериха всихала, туск бив з болотних отворів* (КП, с. 129), *Народ темний, тускний* (КП, с. 136), – продовжує псл. **tuskъ* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 5, с. 685); *коршун* 'шуліка', пор.: *Риба вгледіла коршуна* (КП, с. 143), – продовжує псл. **kʀšunъ* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 3, с. 46); *луч* 'промінь', пор.: *А старіє бедуниці кажут, що війни не буде, а як*

буде, то вогнем і лучами (КП, с. 13), – продовжує псл. **lišь* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 3, с. 314); *год* ‘рік’, похідні *годок*, *годочок*, пор.: *І за 10 годов значок, і за 20 годов значок* (ГС, с. 515), *Семочки годков одтарабанив* (ГС, с. 402), *Вже маю почти сімдесят годочков* (ГС, с. 441), – продовжує псл. **godъ* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 1, с. 544–545). Архаїчні корені в структурі зберігають лексеми *пулькатий* ‘витрішкуватий’, пор.: *Звідти, з чорної зябкої челюсти, виходив упир, хижо зирив пулькатими очима* (КП, с. 129), – продовжує псл. **puliti* ‘висувати, набухати’ (ЕСУМ, т. 4, с. 630); *повнежуваца* ‘відчувати гостру потребу, жадати’, пор.: *Повнежувалиса все до цього курева* (ГС, с. 401), – продовжує псл. **něga* ‘радість’ (ЕСУМ, т. 4, с. 95); *мозглятник* ‘гниле, чахла дерево’, пор.: *Ми проминули їх, щогловий ліс, мозглятник* (ГС, с. 430), – похідне від псл. **tъzgyľь* ‘вогкий, сирий’ (ЕСУМ, т. 3, с. 497); *зябкий* ‘холодний’, *зябко* ‘холодно’, пор.: *Звідти, з чорної зябкої челюсти, виходив упир* (КП, с. 129), *Нашимшувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423), – пов’язане з псл. **zěb(nq)ti* ‘мерзнути’ (ЕСУМ, т. 2, с. 285); *утиний* ‘качиний’, пор.: *Бор утиний, казали, на пташиному острові* (ГС, с. 436), – похідне від псл. **qtu* ‘качка’ (ЕСУМ, т. 1, с. 440); *космачі* ‘агрус; малина (?)’, пор.: *В садку дозрівали груші і космачі* (ГС, с. 485), – похідне від псл. **kosť* ‘волос’, мотивація – ‘наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах’ (ЕСУМ, т. 3, с. 50); *стиркати* ‘стромляти’, *вистиркуватися*, *вистиркнутися* ‘стирчати’, пор.: *Тоді же Федора стиркала голки в каструлю з кип’ятком* (КП, с. 128), *Коріння вистиркувалось з води* (КП, с. 143), *З річки вистиркнулося мокре гілля* (ГС, с. 484), – похідне від псл. **st^orkati* ‘стирчати’ (ЕСУМ, т. 5, с. 429). Оформлення іменника *черін* ‘черінь, майданчик над склепінням печі’ відображає зв’язок із псл. **čerěнь*, паралельним до **čerěнь* (ЕСУМ, т. 6, с. 306).

Часом є підстави для припущень про наслідки певних фонетичних модифікацій, які затемнюють структуру архаїчних основ. Наприклад, лексема *вихарашати* ‘каструвати’, пор.: *Гичку жала кнуру, якого вихарашали* (ГС, с. 479), – дериват від **xорошати* ‘т. с.’, яку вважають результатом фонетичного розвитку псл. **xolstiti* (ЕСУМ, т. 6, с. 197). Локально марковану лексему *гергавка* ‘горло’, вжиту в реченні *Звідти вони [жаби] падали у роззявлену гергавку* (КП, с. 16), як і діал. *гергавка* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 1, с. 498), можна зіставляти з *карк*, діал. *торгоші*, *коркоші* ‘плечі’, а отже, зводити до псл. **k^orkъ* ‘шия’ (ЕСУМ, т. 3, с. 26). Наслідок різнотипних модифікацій

засвідчує структура лексеми *хмареча* ‘лісова хаща’, пор.: *Ми вийшли з хмаречі на галявину* (ГС, с. 430). Варіант діал. *хмереччя* ‘т. с.’, припускають, є наслідком контамінації слів *хмиз* і *дрюччя* або *суччя* (ЕСУМ, т. 6, с. 188). Проте, здається, більше підстав зіставляти лексему *хмареча* з діал. *мереча* ‘т. с.’, що продовжує псл. **merča* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 3, с. 441), точніше, вважати **хмареча* результатом контамінації лексем *мереча* і *хмиз*. Розвиток у ненаголошеній позиції [e] > [a] після губних – характерна риса овруцьких говірок. Зауважений у контексті *Там поріс ятельник* (ГС, с. 484) іменник *ятельник* засвідчує, мабуть, регресивну дисиміляцію на віддалі за місцем і способом творення [д'.т] > [й.т] у структурі зафіксованого П. С. Лисенком слова *дятельнік* ‘в’язіль різнобарвний’ (Лис., с. 71), а отже, може бути зведений до псл. **dętel-*, **dętelina* ‘конюшина’ (ЕСУМ, т. 2, с. 154). Із контексту *Така жичка робиться на душі, така моторошність і ковзлятинка* (КП, с. 148) складно точно встановити значення використаних автором лексем *жичка* і *ковзлятинка*, що позначають якісь негативні відчуття людини (можливо, страх, тривожність, незадоволення чи інше). Видається можливим слово *жичка* пов’язувати із псл. **žegti* ‘палити’ (ЕСУМ, т. 2, с. 191), а *ковзлятинка*, як і діал. *ковзитися* ‘вередувати’, *ковеза* ‘вередун’, *ков’яза* ‘мерзляк’, *ков’язнути* ‘ціпеніти; вмирати’ і под., – із псл. **kovęz-* (ЕСУМ, т. 2, с. 488); звичайно, лексема *ковзлятинка* за такої умови засвідчує поліетапність фонетичних та структурних модифікацій, наприклад, через деетимологізацію.

Щодо окремих локально маркованих лексем можна лише припускати їхній зв’язок з архаїчними основами. Це стосується лексем *мизатий* ‘щокатий’, див.: *Мизатий про мене забув* (ГС, с. 429), пор. діал. *миза* ‘морда; рило’, яке визнане неясним, але зіставлялося з давньоіндійським *mīkham* ‘паща, морда’, грецьким *μβζα* (ЕСУМ, т. 3, с. 458); *бахили* ‘нерівні, круті береги (?)’, див.: *Зрезував береги, такі бахили були круті, коні карачкалися, то зрезував* (ГС, с. 477), пор. діал. *баха* ‘випуклість’, яке визнане неясним, але пов’язувалося із псл. **bah-* ‘набухати’ (ЕСУМ, т. 1, с. 152); *ковдобанка* ‘яма з водою, ковбаня’, див.: *Так і посинались біля ковдобанок* (ГС, с. 438), пор. діал. *ковдоба* ‘т. с.’, що визнане неясним, але пов’язувалося з псл. **kolti* ‘довбати’ або **ka-d^olbъ* ‘кадіб’ (ЕСУМ, т. 2, с. 481–482). Сюди ж можна віднести збірний іменник *лабузинне* ‘бур’ян’, див.: *Того лабузиння ціли лес* (ГС, с. 479),

пор. діал. *лабуз* ‘т. с.’, що визнаний неясним, але зіставлявся з давньоіндійським *libujā* ‘очерет, ліана’ (ЕСУМ, т. 3, с. 175).

Письменник із поліської говірки перейняв виразні полонізми, зокрема *арцаб* чи *арцаба* ‘пазовий стовп у будівлі, який не закопується в землю, а ставиться торцем на підвалину; одвірок’, пор.: *Сорочка Савчина розчепилася на арцабі і, як крило, трепотєла* (ГС, с. 479), – запозичення пол. діал. *arcaby* ‘рами, лутки’, пов’язаного з *warcaby* ‘шашки, шашкова дошка’ (ЕСУМ, т. 1, с. 90); *легар* ‘поперечна підвалина, на яку настиляється підлога хати’, пор.: *Це вже ек строїлиса позней, то попотягали тиє легара* (ГС, с. 463), – запозичення пол. *legar* ‘лага’ (ЕСУМ, т. 3, с. 150); *венджі* ‘змійовик, холодильник у вигляді спіралевидної труби’, пор.: *В діжках танцювала брага, бігла у венджі* (КП, с. 114), – запозичення пол. *węże* ‘вужі’ (ЕСУМ, т. 1, с. 349); *раяти* ‘радити’, пор.: (КП, с. 111), – запозичення пол. *raić* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 6, с. 35); *в опаланта* ‘гра, в якій учасники підбивають палицею маленький м’ячик’, пор.: *Ввечері гуляли в опаланта на цвинтарі* (ГС, с. 377), – запозичення пол. *palant* ‘т. с.’ (MSJP, с. 593); *поленбица* ‘полядвиця’, пор.: *Здор стопила, оточини є, мнясо – поленбица на хибу, один м’якиш* (КП, с. 113), – запозичення пол. *rolędwica* (ЕСУМ, т. 4, с. 506–507); *бедз, без* ‘бузок’, пор.: *Бедз горит пуд вокнами* (ГС, с. 480), *І ще цьвет безу мочай* (ГС, с. 507), – запозичення пол. *bez* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 1, с. 161); *шихля* ‘лихоманка’, пор.: *Шихля в мене тут, нашімишувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423), – як і діал. *шихля* ‘т. с.’, може бути наслідком експресивної видозміни пол. *szuchta* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 6, с. 497); *дзьоба* ‘зневажливо про жінку’, пор.: *Наоспитувала, сем’ю інтернаціоналістську, хартію заболєну сотворила, йопозорилась, дзьоба* (ГС, с. 429), – як і діал. *дзьона, дзьоба* ‘дівчина’, може бути запозиченням пол. діал. *dzióra* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 2, с. 63).

Микола Закусило використав запозичення і з інших мов. Лексема *кантарка* ‘вездечка’, пор.: *Різний конячий реманент: кантарка, цибля...* (ГС, с. 487), – продовження угорського *kantár* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 2, с. 366); *бунда* ‘довге плаття’, пор.: *Дак Феніна мати, Гилярка... закинула бунду і виставила круглу диню раком* (КП, с. 34), – запозичення (мабуть, через польське і словацьке посередництво) угорського *bunda* ‘хутро, шуба, кожух’ чи румунського *búndă* ‘бурка, шуба; хутряна безрукавка’ (ЕСУМ, т. 1, с. 295); *букиша* ‘залізна втулка в колесі’, пор.: *Букиши для коліс* (ГС, с. 487), – продовження нім. *Büchse* ‘втулка’ (ЕСУМ, т. 1, с. 288);

цибля ‘вудила’, пор.: *Різний конячий реманент: кантарка, цибля (те, що в рот коню, коли гнущають)* (ГС, с. 487), – мабуть, продовження нім. *Zug* ‘рух; перехід; потяг; тяга; ковток’ (ЕСУМ, т. 6, с. 264); *бовкун* ‘запряжений одинцем віл’, пор.: (ГС, с. 481), – похідне з суфіксом *-ун* від румунського *bóu* ‘віл’ (ЕСУМ, т. 1, с. 218–219); *скацапніти* ‘спорожніти’, пор.: *Скацапніло подвір’я* (ГС, с. 383), як і варіант без метатези діал. *кацапніти* ‘убожіти, занепадати’, – продовження ідиш *kárcəp* ‘жебрак, бідак’ (ЕСУМ, т. 2, с. 380); метатеза могла бути зумовлена зближенням із *кацап*. Лексема *згирицца* ‘згинутти, померти (?)’, пор.: *Думав, кончина, уже згирлюса* (ГС, с. 463), можливо, пов’язана з діал. *гирити* ‘занапащати, втрачати’, яке визнано запозиченням із чеської та словацької мов (ЕСУМ, т. 1, с. 508). Лексема *шершебка* ‘вид рубанка’ (ГС, с. 487), – експресивний варіант германізма *шерхебель* ‘вузький рубанок’ (ЕСУМ, т. 6, с. 487). Іменник *шараміжник* ‘нероба’, пор.: *Тиє шараміжники поприходет до Гальки, крутет патіхони* (КП, с. 10), як і рос. *шаромыга* ‘т. с.’, за М. Фасмером, можна зіставляти з фр. *cher ami* ‘милий друг’ (Фасм., т. 4, с. 411). Очевидно, до запозичень належить і лексема *фельса* ‘продовбаний у стіні вертикальний паз, у який вставляють кінці колод міжкамерної стіни’, пор.: *Одбирники для фельси (четвертинку у віконних рамах вибирати)* (ГС, с. 487).

Із мовлення своїх земляків Микола Закусило перейняв чимало запозичень із російської мови, як-от: *сцепленіє* ‘зчеплення’ (ГС, с. 434), *загноєніє* ‘нагноєння’ (КП, с. 131), *подозреніє* ‘підозра’ (КП, с. 35), *отєчєство* ‘вітчизна’ (ГС, с. 42), *ружжє* ‘рушниця’ (КП, с. 74; ГС, с. 482), *вопшем* ‘одним словом’ (КП, с. 95; ГС, с. 508), *понімаєш* ‘розумієш’ (КП, с. 95), *пойняв* ‘зрозумів’ (ГС, с. 397), *нравицца* ‘подобається’ (ГС, с. 377), *помниш* ‘пам’ятаєш’ (ГС, с. 380), *не розличиш* ‘не відрізниш’ (ГС, с. 394), *считаєш* ‘рахуєш’ (ГС, с. 402), *простірнула* ‘випрала’ (ГС, с. 416), *утром* ‘вранці’ (ГС, с. 429), *почти* ‘майже’ (ГС, с. 441), *стоїт* ‘коштувати’ (ГС, с. 444), *гуосударству* ‘державі’ (ГС, с. 462), *обчєственни* ‘громадський’ (ГС, с. 463), *храбриє* ‘хоробрі’ (ГС, с. 482), *почотни* ‘почесний’ (ГС, с. 515) та ін., мабуть, так само *вредни* ‘нечемний’, *врем’ячко* ‘час (пестливо)’. Можливо, з рос. *оболтус* ‘телепень’, похідним від *болтать* ‘базікати’ (Фасм., т. 3, с. 105), пов’язана лексема *белтус*, пор. у контексті: *Чо’ ти минє цівкаєш, белтус?!* (ГС, с. 426).

Частину лексем можна вважати семантичними діалектизмами, бо в літературній мові вживані відповідники з іншими значеннями,

зокрема *кухонька* ‘літня кухня’, пор.: *У дворі кухонька* (ГС, с. 485); *ополоник* ‘пуголюнок’, пор.: *Зелені, як в ополоника, очиська* (КП, с. 132); *гонка* ‘горілка’, пор.: *Гонка має блуд, та ще й кренкі* (КП, с. 95); *завод* ‘самогонний апарат’, пор.: *І завод перетягли до неї* (КП, с. 111); *бульба* ‘картопля’, пор.: *Свята бульба згнила* (ГС, с. 374); *шлях* ‘центральна вулиця в селі’, пор.: *Провожає автобуси на шляху* (ГС, с. 421); *живець* ‘однорічні сосонки’, пор.: *Жовте звір'я хизувалося в живеці* (ГС, с. 430); *трубити* ‘кусати’, пор.: *Клеци... витрубили й наглиталися, нацмулилися і напецькалися, ек тие свиняки* (ГС, с. 438); *лузати* ‘очищати деревину від кори’, пор.: *Тягати колоди, з яких шився зруб, лузати жердя* (ГС, с. 506); *мурло* ‘пика, морда’, пор.: *А мурло твоє ще не смерділо?* (КП, с. 46); *плаха, плашка* ‘шматок розколотої навпіл деревини, колоди; брус’, пор.: *Одна плаха поскрипує* (ГС, с. 495), *Колись то й дерево моцне було, бо плашки й тепер не гниють* (ГС, с. 405); *козлики* ‘скріплені під кутом два дрючки для притискання гребеня солом'яного даху’, пор.: *Стріха, козлики, комин – колись сіявся димок звідти* (ГС, с. 459).

Інші засвідчені письменником локально марковані слова в основному прозорі за мотивацією, зокрема *четвертуха* ‘пляшечка місткістю 0,25 л’, пов'язане із *четверть, четвертина*, пор.: *Четвертуха виблискувала на столі, чекала, коли її розкуркорять* ГС, с. 381); *ціпуга* ‘палиця’, пов'язане з *ціп*, пор.: *І вона таки полетіла, вхопивши з собою кривеньку ціпугу* (КП, с. 133); *виллошник* ‘держак рогача’, пов'язане з *вилка*, пор.: *«Паскудство!» – крикнула Сахриниха і вхопила виллошника* (КП, с. 71); *лайнуха* ‘ряднина, в якій переносять сміття (вжито переносно для негативної характеристики людини)’, пов'язане з *лайно*, пор.: *Вуон то живе доладу і не беца, хоч і лайнуха добри* (ГС, с. 463); *опинанка* ‘велика суконна хустка’, пов'язане з *обпінатися*, пор.: *Вуона лягла, а я на лице кинула опинанку* (ГС, с. 497); *обувачка* ‘взуття’, пов'язане з *обувати*, пор.: *Вилий воду студену з обувачки* (КП, с. 37); *кирзяки* ‘кирзові чоботи’, пов'язане з *кирза*, пор.: *Дед, одявши кирзяки, кричав: «Мотрунько! Йду гной возит»* (ГС, с. 390); *рубщик, сучкоруб* ‘працівник на лісозаготівлі з певними функціями’, пов'язані з *рубати, сучки рубати*, пор.: *Молоді – один-два сучкоруби* (ГС, с. 439), *Формуй бригаду рубщиків* (ГС, с. 462); *протравник* ‘той, хто травить гризунів’, пов'язане із *протравити, протрава*, пор.: *Досі в чоботях подертих, це йому дали гумові, що протравник* (КП, с. 111); *товч* ‘дєрть’, пов'язане з *товкти*, пор.: *Опосля в кормоцеху – свиням товч возила* (КП, с. 112);

сорокаденка ‘молода картопля’, пов’язане з *сорок, день*, пор.: *У городі вже копали молоду картоплю (сорокаденку)* (ГС, с. 488); *одбирник* ‘якесь (?) знаряддя, що використовують на будівництві’, пов’язане з *одбирати*, пор.: *Одбирники для фельси (четвертинку у віконних рамах вибирати)* (ГС, с. 487); *лобовики* ‘оздоба на схрещенні чи стикуванні вітрових дощок коло дахового гребеня’, пов’язане з *лобовий, лоб*, пор.: *Птахи сідали край хати, де з лобовичків кричали червоні різьблені півні* (КП, с. 10); *смоліна* ‘смолисті дерева’, пов’язане зі *смола*, пор.: *Кабани-хропани вже корчов’є погризли, а теперечки смоліну* (ГС, с. 432); *горбель* ‘криве дерево (?)’, пов’язане з *горб*, пор.: *Бурелом горбеля повалив, а я знайшов у лесі й зробив дугу* (ГС, с. 438); *здвиж* ‘трясовина’, пов’язане з *двигати*, пор.: *Скільки ще йти, цим сосняком, драговиною, здвижем* (ГС, с. 447); *крижень* ‘груда, затверділий нерівний ґрунт (?)’, пов’язане з *крига*, пор.: *Полоззе треснуло; мороз у болоті; крижень взяуса та ще й моцни* (ГС, с. 462); *петерик* ‘скло гасової лампи № 5’, пов’язане з *п’ять, п’ятеро* з урахуванням **ę* > [e], пор.: *Хай петерика поставить, бо горєвка буде цюрити* (КП, с. 112); *лекачка* ‘примара; та, що лякає (?)’, *мабуть*, пов’язане з *лякати* з урахуванням **ę* > [e], пор.: *Я – лекачка для вас!* (КП, с. 135); *маняк* ‘примара, опудало; дурень’, пов’язане з *манити*, пор.: *За маняка сидітимеш* (ГС, с. 501); *ильондраця* ‘вештатися’, пов’язане зі *ильондра* ‘неохайна жінка; повія’ (ЕСУМ, т. 6, с. 440), пор.: *Токо десь бульдозерист ильондравса, ходив і блюдив* (ГС, с. 478); *хмарчов’є* ‘простір над хмарами’, пов’язане із *хмара*, пор.: *Лихач угомонивса, ізнемогса, притуливса десь у хмарчов’є й заснув* (ГС, с. 480); *любота* ‘приємність’, пов’язане з *любий, любо*, пор.: – *Теперечки любота, – каже баба* (КП, с. 10); *оточини* ‘сало на кишках у свиней; перетоплене свиняче сало зі шкварками’, очевидно, пов’язане з *оточити* чи *отекти*, пор.: *Здор стопила, оточини є, м’ясо – поленбица на хибу, один м’якиш* (КП, с. 113); *горина* ‘червона нитка’, *мабуть*, пов’язане з *горіти*, пор.: *Дак Овдюшка минє кусочок вазона і гориною прив’язала* (КП, с. 111). Збірні іменники *ремяччє, рем’яччє, реміняччє*, пор.: *Лисий став на диби, заіржав сердито, ремяччє порвав* (ГС, с. 432), *Від людей пахло гноєм і рем’яччєм* (КП, с. 22), *Тоді чоловіки поцупили за реміняччє* (КП, с. 67), можна пов’язати з *ремінь*, **remy* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 5, с. 57). *Лексеми провозжач* ‘той, хто провозжає’, *встрєвач* ‘той, хто зустрічає’, пор.: *Була проважачем і встрєвачем* (ГС, с. 480),

сидельник ‘той, хто сидить’, пор.: *Бог сидєв ще на возі й слухав своїх сидельников* (ГС, с. 373), можливо, okazіоналізми.

Мотивація деякої кількості лексем стає зрозумілою через зіставлення їх із іншими спільнокореновими словами: *бандурувато* ‘понуро (?)’, пор.: *Бандурувато дивились селяни* (КП, с. 21), – пов’язане з діал. *бандура* ‘велика або незграбна річ; телепень’ (ЕСУМ, т. 1, с. 133); *беззащоту* ‘безмірно’, пор.: *Дороге беззащоту* (ГС, с. 515), – пов’язане з діал. *щитати* ‘лічити, рахувати’ (ЕСУМ, т. 6, с. 511); *мерзавчик* ‘пляшка самогону’, пор.: *Ти постав «мерзавчика», а я вип’ю, щоб припекло трохи* (ГС, с. 393), – пов’язане з діал. *мерзавець* ‘мерзотник’, *мерзити* ‘викликати огиду’ (ЕСУМ, т. 2, с. 441); *цибелник* ‘шибеник, бешкетник (?)’, пор.: *А я тобі зараз, цибелник!* (ГС, с. 484), – мабуть, пов’язане з діал. *циба* ‘довга нога’, *цибилатий* ‘довгоногий’ (ЕСУМ, т. 6, с. 243), а нове значення могло з’явитися під впливом *шибеник*; *трутовка* ‘безплідна жінка’, пор.: *А теперечки трутовка, гаплик* (ГС, с. 426), – результат семантичної видозміни діал. *трутівка* ‘робоча бджола, з яєць якої виходять трутні’ (ЕСУМ, т. 5, с. 660); *кипень* ‘лютий мороз’, пор.: *А там кипень* (ГС, с. 463), – споріднене *скипень* ‘т. с.’ виводять від *скипітися* ‘перетворитися у грудку’ (ЕСУМ, т. 5, с. 271); *ковбик* ‘свинячий шлунок’, пор.: *Я сальсисона спекла... Напхали в ковбик* (КП, с. 113), – результат контамінації слів *ковбаса* та діал. *ковбик* ‘колода’ (ЕСУМ, т. 2, с. 481).

Деякі специфічні лексичні одиниці кваліфікуємо як експресивно-звуконаслідувальні утворення або як похідні від таких, зокрема *цюрити* ‘текти’, пор.: *Хай петерика поставить, бо горєвка буде цюрити* (КП, с. 112); *гуцицикати* ‘підстрибувати’, пор.: *Грицько гуцицикав у кабіні* (КП, с. 130); *гоцуцукати* ‘танцювати, підстрибувати’, пор.: *А дєвки гоцуцукали в клубі* (ГС, с. 389); *гейцнути* ‘вистрибнути’, пор.: *Гейцнула з коцюбою на піч* (КП, с. 92); *гепалка* ‘товста людина’, пор.: *Бочка, гепалка, як і вон* (ГС, с. 442); *жухати* ‘швидко літати’, пор.: *Єроплани з Овруча ек змеї жухали над хатою* (ГС, с. 429); *цівкати* ‘просторікати’, пор.: *Чо’ ти минє цівкаєш, белтус?!* (ГС, с. 426); *гарлигати* ‘погано співати’, пор.: *Гарлигав весь дрімучий народ* (КП, с. 21); *вздубенити* ‘із силою вдарити’, пор.: *Та коцюба вже... вздубенила Йоську по товстій зморщеній голові* (КП, с. 135); *ухордокат* ‘обробити’, пор.: *Десть гектаров з школниками ухордокала* (ГС, с. 439); *бецнути* ‘вдарити’, пор.: *Хома його довбешкою й бецнув по плечах* (КП, с. 46);

вздупелити ‘т. с.’, пор: *Лох вздупелив її кінцем* (КП, с. 67); *дзигати* ‘різати (дрова)’, пор: *Перепелятник дзигає дрова* (КП, с. 37); *нашимшиуватися* ‘закутатися’, пор.: *Шихля в мене тут, нашимшиувався вже по пельку, зябко* (ГС, с. 423); *крехнути* ‘розламатися, розпастися’, пор: *Шкаралупа крехнула на дві половини* (КП, с. 15); *гилгати* ‘корчитися (?)’, пор.: *Єкби внав та одразу, а то ще будеш гилгати* (ГС, с. 502); *шульжати* ‘шуміти (?)’, пор.: *Хрипло шульжали очеретини* (КП, с. 141); *спацюрюцца* ‘зіпсувався (?)’, пор.: *Ото й спацюрився!* (КП, с. 65); *пацьмурки* ‘потьоки’, пор.: *Тепер комин був холодний, і по ньому розтеклися рудуваті пацьмурки* (ГС, с. 459); *живкун* ‘горобець’, пор.: *Живкуни і синиці поховалися у стріху* (ГС, с. 461); *крумкачі* ‘жаби’, пор.: *Крумкачі злякалися птаху, кинулись навтьоки в Бербедиху* (КП, с. 15); *крекотні* ‘лелеки’, пор.: *І крекотні на солом’яному даху мовби злітали* (КП, с. 10); *хропан* ‘кабан’, пор.: *А нафта йшла з труби всю ночку, мов сто хропанов хтось колов швайками* (ГС, с. 478). Наслідки експресивної видозміни загальноновживаного слова вбачаємо у прислівнику *млямливо* ‘мляво’, пор.: *Сухі тріскані губи млямливо ковтали повітря* (КП, с. 21).

На жаль, автор не пояснив значення й тих локально маркованих лексем, які з контексту не зрозумілі, а часто, окрім того, мають затемнену мотивацію, зокрема *галапун*, пор.: *Галапун убієнний!.. Галапун у спідниці!* (КП, с. 46), *смикалка*, пор.: *Паразити, наркомани, смикалки!* (КП, с. 143), *храпач*, пор.: *І як храпачі: аря-а, ацю-у!* (КП, с. 115), *чичирка*, пор.: *Чичирка там отакенна, я знаю...* (ГС, с. 423), *начхуріти*, пор.: *Начхуріла стара, і Йосьці йокнуло в горлі* (КП, с. 35), *Котя начхуріла* (КП, с. 39), *набечки*, пор.: *Тре набечки Пузиря покликат* (КП, с. 110), *обпательжити*, пор.: *Не обпательжити привздохом себе* (КП, с. 146), *грацький*, пор.: *Ці грацькі, тушні пароплави тіл...* (КП, с. 147). Часом лише завдяки паралелям в інших говорах чи мовах можна здогадатися значення діалектного слова, наприклад, семантика іменника *пандьора*, пор.: *Ах ти, пандьоро!* (КП, с. 71), стає зрозуміла лише після зіставлення з рос. діал. *пендерь*, *пендюра* ‘дармоїд, ледар’ (ЕСУМ, т. 4, с. 334).

3.2 Експеримент із реставрації автентичного деревлянського тексту в романі-триптиху Миколи Закусила «Норинчанка і Птах»

2015 р. з’явилася книга-триптих Миколи Закусила «Норинчанка і птах», де вміщено однойменний роман-триптих, що побачив світ уперше. Цей текст містить цікавий і перспективний (але почасти

суперечливий) матеріал для діалектологічних та лінгвостилістичних студій.

Роман-гризайль представлено двома окремими варіантами. Один сам автор називає «Непорочним текстом», схожим на первісний «твір-діалект», інший же іменує «Сучасним текстом», тобто подає переклад українською літературною мовою з використанням лише небагатьох локально маркованих лексем. Власне кажучи, саме з огляду на таку організацію твору письменник використав жанрове визначення роман-гризайль, сам же витлумачивши мистецький термін *гризайль* як живопис, виконаний двома кольорами.

Книгу розпочато розділом «Безумне сподівання (Коментарі до перекладу-реставрації роману-гризайля “Норинчанка і птах”»». Цей фрагмент заслуговує особливої уваги: тут Микола Закусило у властивій йому метафорично-міфологічній манері розкриває механізм «народження» твору і пояснює, чому називає його «перекладом-реставрацією». Шматки цього тексту начебто привиділись авторові в снах як листи, які писав йому покійний хуторянин із прізвиськом Птах: *«...Сей чоловік снівся мені справжнім птахом, який писав (!) мені листи (?!) вирваним із себе золотим пером... Писав, очевидно, кров'ю, що капала з його рани, бо ж яке чорнило могло бути у птаха... Ті листи-сни, власне, писані на пергаменті тексти, я запам'ятав, а згодом ті “кляпті”... спробував відтворити власноруч»* (НП, с. 6). Власне, оцей відреставрований «споглядальником-автором» текст і названо «непорочним», первинним за походженням. «Сучасний текст», який подано літературною мовою, вторинний; це вже витвір «автора-перекладача». Отже, як зауважив письменник, у такий спосіб перед читачем постала «цілісна картина-полотно, що нагадуватиме “живопис” давнього періоду» (НП, с. 7).

Очевидно, сам автор основним й особливо цінним вважає «непорочний», «автентичний» текст: саме він, за задумом, відображає розбуджений генетичний код, «архетипове буття» (НП, с. 10). У такий спосіб «підсвідомо ми прокинулися на рятування свого резервату (“тилу”) – “деревлянської культури”, яка ніколи не була агресивною, бо “жила” в лісах-болотах і “годувала” себе сама», а нині «попросилася “вибухом”» (НП, с. 10), щоб зберегти, ствердити самотність і самодостатність традиційного поліського всесвіту, який виріс із деревлянської спадщини.

Основний спосіб творення «автентичного» тексту, на думку Миколи Закусила, – це «полешукова мова» (НП, с. 11). Намагання досягти максимально точного її відображення в художньому тексті спонукало автора до пошуку відповідних засобів. У зв'язку з цим письменник критикує тих мовознавців, перекладачів, упорядників, які намагаються «вдосконалювати» (цей процес названо «причісування гребінкою» (НП, с. 11)) зміст старих текстів відповідно до норм чинного правопису й усталеної літературної традиції, сам же декларує «сміливий спротив осмітненню сучасному» і приступає до твору, «мовби до хворого, котрому вкрай необхідно здійснити операцію, аби надати свіжого струменевого повітря-світла в присліпуваті очі» (НП, с. 11).

Для творення «автентичного» тексту, найперше для максимально точного відображення звукового ладу «полешукової мови», на думку Миколи Закусила, потрібно переглянути навіть традиційні графіку й орфографію: «Народну вимову не слід ігнорувати, її варто підживити, що надасть мові наших пращурів-норинчанців неспотвореної справдешності, точності, стрункості» (НП, с. 13). Відповідно до особливостей поліської говірки автор, наприклад, пропонує вживати диграф *yo* на позначення відповідного дифтонга, не використовувати *φ* там, де «упродовж віків полешукова мова вперто чинила і чинить йому давезно-первісний опір»: *хвартух, кухвайка, хверма* (але відображати цей звук там, де він виник природно – через комбінаторні зміни: *хфуранка, хфуортка*) (НП, с. 13); за традицією народного мовлення радить використовувати сполучення «*i* + *голосна йотована*» у випадках на зразок *патрійархальний, парохвійальний*, писати *-цькі, -цьа* замість *-ський, -ться*. Якщо такі пропозиції справді спрямовані на відтворення специфіки говірки, а отже, заперечень, у принципі, не викликають, то дискусійними видаються рекомендації писати сполучення літер *йа, йу, йе, йі* замість традиційних *я, ю, є, ї* після голосних та на початку слова, увести диграфи на зразок *ьі* (замість *і* після м'якого приголосного), *ьа* (замість *я* після м'якого консонанта), *шч* (замість *щ*) тощо. Автор наполягає, що такі графічні новації «дух *полє(ьє)шуцький* відбивають стовідсотково – це поза всяким сумнівом» (НП, с. 13), більше того, «така вимога – писати по-народньому – майє знайти ширше територійальне застосування, насамперед у “хатах-читальнях” далеких хуторів і сьл, у кльубах, самодійальних гуртках, де вивчаюцьа народні сьпиви, приказки,

прислів'я, звичайі, обряди, етнокультура, релігійа тощо. Словом, скроузь, скроузь, де відбувайецьа гармонійа мовленнєвого (у полешуков – вигуджувального) й писального слова, гармонійа, шчо одповідає духові нашої живої мови» (НП, с. 13). Важко зрозуміти доцільність такої графічно-орфографічної реформи, адже художня література ілюструє значний досвід передачі народного мовлення засобами традиційної графіки. Варто розуміти, що літери української абетки, звичайно, не гарантують максимально точної фіксації всіх нюансів говірки, але художній текст такого завдання й не має; цю функцію здатна виконати хіба що фонетична транскрипція (вона ж доречна в діалектографічній праці, але навіть елементи її навряд чи виправдані в художньому творі).

Якщо пригадати, що автор декларує максимально точно відтворення в «Непорочному тексті» живого поліського мовлення, яке й так непідготовленому читачеві видається екзотичним, а почасти важким для розуміння, то запропоновані графічні й орфографічні нововведення на тлі нечленованості тексту на речення й відсутності всіх розділових знаків, окрім трьох крапок тільки в кінці великих за обсягом логічно завершених фрагментів, на жаль, ускладнюють сприйняття твору, створюють враження штучного «язичія», а то й спотвореного чи беззмістовного мовлення, як-от: *«Луомачье клуочье куошчы куорчы шпакы біедни двур вздрьела гуодочки чуйавши крилуниху шо гнаувса дурень скільачі утром пльедньачі мучайа бездонной шчельі згусточкы шкребучи гулькали мильярдами поохвормитись живуотину вусльед куовзльатину землю де честь веілика да й мисійа рабу земному тута цебер віна виніт за цьюйу руозпуклу дьеуственость да й вгамувать свооіе начало йек планета здвигнулас вивальуйучі Предка шуоб пригрьев...»* (НП, с. 16). Зміст цього фрагмента можна збагнути хіба що з його варіанта в «Сучасному тексті», де, до речі, яскраво представлено визначальні особливості творчої манери Миколи Закусила – метафоричність, міфологічність, вкраплення розмовної й діалектної лексики та авторських неологізмів, стилізованих то під говірку, то під церковнослов'янську мову, ускладнений синтаксис: *«Трухле галуззя, гниле клочья, непролазні куці, порослі корчі, в яких ховаються шпаки, – все це одразу ж за подвір'ям унизку города, а в дворі немає нічого, одна лише бідність, в якій раптом почувла крилуниху, за котрою гнався дурень-вітер, скиглячи раннім ранком, неначе пліднив її, вимучуючи в бездонній щілині, – і все те видавалося немов попечені*

згусточки, що шкребли нутро десь усередині, вигулькую чи мільярдами створинь, надаючи сформуватися в таку ж саму тваринку, – і тільки доокіл ця сквозька тягла земля, де, власне, велика чеснота та й місія рабу земному випити цебер вина за цю розпуклу невинність та й вгамувати свій початок, в якому – крізь віки й тисячоліття – планета мовби зрушилася, явивши вочевидь старезного Предка, щоби пригрів усе живе в цій холодній порожнечі...» (НП, с. 36).

Певні застереження виникають і стосовно твердження автора про те, що «Непорочний текст» максимально точно й послідовно відображає специфіку поліського мовлення. Скажімо, виразні фонетичні особливості середньополіського говору в «Непорочному тексті» справді відображено, проте не завжди точно й послідовно; часом виникає враження штучності начебто відтворюваних діалектних форм. Наприклад, автор передає варіативність рефлексії давнього *ě, зокрема в наголошеній позиції – дифтонг [ie] чи монофтонг [’e] / [e]: *біедни, жаліев, вусльед, дьеуственость, пригръев, моцньей, тьело, льесом, хтьели, йев, до льекара, съветом, безмерно, кметка, безценни* (НП, с. 16), *несподъеванку, чуоловйеком, не встерпъев, злодъейські, вмейе* (НП, с. 17), *съвет, заветне, мйесце, вйечне, бйелом, зогрета, съветы* (НП, с. 18), *зьверски, рипйела, гудьели, дьве речки* (НП, с. 19), *вйетер* (НП, с. 21), *мньесец, мйетили* (НП, с. 21), *не мньейеш* (НП, с. 22), *довйерчиво* (НП, с. 24), *розумньейа, пйевньа* (НП, с. 25), *месностьу, месни* (НП, с. 26), *звіерйе* (НП, с. 30), у дієслівних формах ч. р. – [’o]: *бйог* (НП, с. 31), *не видьов* (НП, с. 19), *ревйов* (НП, с. 20), хоч і *ревйев* (НП, с. 22), *вільоз* (НП, с. 23); у позиції без наголосу – [e], рідше [’e], [и]: *месцам, одвечайе, од хлева до хлева, безценъ* (НП, с. 16), *вбегатиме, пувведра, смийалос* (НП, с. 18), *бйежит* (НП, с. 29), *вбегайучи, хлевов* (НП, с. 19), *неуспевав, пуднимай* (НП, с. 21), *белок* (НП, с. 23), *хльеву, стьена* (НП, с. 31). Перед указаними наголошеними рефlekсами, як помітно, відображено ще й різну якість попередніх губних, зокрема то збереження їхньої м’якої вимови: *біедни*, то звичайне ствердіння: *съвет, съветом, дьве, зьверски, безмерно, кметка, вмейе, заветне, месностьу, месни*, то депалаталізацію з розвитком додаткової артикуляції [й]: *чуоловйеком, не встерпъев, вйечне, бйелом, бйежит, рипйела, вйетер, довйерчиво, пйевньа*, причому результатом ствердіння носового губного є то [й], то [н’]: *мйесце, мйетили, мньесец, не мньейеш, розумньейа*. Сумнівно сподіватися на аж таке

розмаїття рефлексів **ě* та наслідків ствердіння попередніх губних в одній конкретній говірці, а тим паче у формах того самого слова чи в споріднених словах (як-от: *вмєє – не мньєєш; мїєєце – мєєєность, мєєєни; бїєєжит – вбєєгаїучи; звїєєрїє – зьвєєрски; од хлєєва до хлєєва – хлєєву*); письменник хіба що намагається відтворити специфіку різних говіркових груп Полісся, але в межах одного тексту з конкретною (хай і художньою) локалізацією доцільність творення такого аж надто узагальненого образу поліської говірки дискусійна.

Такий самий висновок можна зробити шляхом аналізу рефлексів інших давніх голосних. На місці **e* перед історично м'яким приголосним у закритому складі маніфестовано під наголосом дифтонг [іє]: *джмиель* (НП, с. 18), монофтонг [e] / [’e]: *шчель, сем* (НП, с. 23), *пїєч* (НП, с. 18), *пїєрїє* (НП, с. 21) (дві останні форми ілюструють появу [й] як результат депалаталізації губного), в ненаголошеній позиції – [e]: *прїєчкучу* (НП, с. 19). Перед історично твердим приголосним відповідно до **e* в наголошеному та переднаголошеному закритому складі представлено [уо], [о]: *жуонки, жуонок, жуоноцтво* (НП, с. 16), *прїєньос* (НП, с. 21), *ньос* (НП, с. 31), *льог* (НП, с. 33).

Специфіка рефлексії **o* в нових закритих складах полягає в появі дифтонга [уо], монофтонгів [о], рідко [у] під наголосом, а через тенденцію до вирівнювання звукового складу кореневих морфем – і в переднаголошених складах: *двуор, муоцно, моцно, козлов, баранов, куолках, пуойде, од вукна до вуокна, спуднїцу* (НП, с. 16), *буольш* (НП, с. 17), *пуозно, скуончица, вуоск, безконечни* (НП, с. 18), *нуоч, бесплудники, пувєєдра, костьма, пуднїат* (НП, с. 19), *пуднїмай* (НП, с. 21), *не муог* (НП, с. 26), *буоль* (НП, с. 32); у післянаголошених складах – [о]: *дьеуственость, нерозумность* (НП, с. 16), *коханость, ровность* (НП, с. 18), *широчезность* (НП, с. 19), *жьаажкость* (НП, с. 28). Крім того, буквосполучення *уо*, часом *оу*, які можуть позначати дифтонги на місці **o* в нових закритих складах, дуже часто використано й у нетипових позиціях, як-от: *луомаччье, клуоччье, куошчы, куорчы, живуотину, руозпуклу, своойє, шуоб, пуочало, буолота, уозера, двуох, тубе, пруопивали, гуорбах* (НП, с. 16), *буочки, муозок, поуставльав, дуобрі, муона, слуово, куожна, спуомїни, дуорога* (НП, с. 17), *пуосуд, муонашка, буоїса, урган* (НП, с. 18), *суон, куоси* (НП, с. 19), *коубїли, боулота, поувзуче, коуровойу, хоудит, вуода* (НП, с. 29) (загалом можна говорити про дивну тенденцію до написання то *уо*, то *оу* на місці очікуваного *о*).

Сумнівно, що в цих випадках (у відкритих складах чи на місці давнього *ь) поліщуки вимовляють дифтонг: у діалектографічних працях таке явище в цих словоформах не зафіксовано, отже, подібні фонетичні варіанти – ніяк не вмотивовані авторські новотвори (не відображають середньополіську вимову й написання *грім, скілько* – очікувано *гром, сколько* або *груом, скуолько*).

У словоформах *веілика, куаменьуках, всео, вжуо, шуоби, миене, сиебе, гнаувса, каушльанути, трео* (НП, с. 16), *знаула, тиебе, тиейе* (НП, с. 17), *меісни, ждаула, наузад, жиене* (НП, с. 19), *заукопат* (НП, с. 20), *меішечок* (НП, с. 21), *міеньє, дауси, стаурого, таунцовав* (НП, с. 22), *веіликенне, греібтиса, теіличка* (НП, с. 25), *внеуред, саумца* (НП, с. 26) звукове значення голосних диграфів загалом важко зрозуміти: умов для дифтонгічної вимови тут нема, в діалектографічних працях такі факти відсутні. Очевидно, що подібні варіанти (особливо за умови їх нагнітання) тільки ускладнюють сприйняття тексту, викликають враження його штучності.

У випадку рефлексів *i, *у спостережено непослідовність відображення специфіки говірки. Збереження *i та процес *у > [i] найчастіше після губних зауважено в словоформах *віна, виніт, обступівши, прибілас, купіла, мучіца, напасты́ха, нувіна, зробіт, студньіцу, переманьіла, зубі, кумі, біком, відайушчійсья, бістро-бістро, вігон* (НП, с. 16), *зробі, йапетьітно, грамамі, спінівса, льубів, вітнула, спітала, травіла, умірав, прищіки, спуоміни* (НП, с. 17), *пуовторілоса, чістенька* (НП, с. 18), *вісоко* (НП, с. 20), *біка до коубіли* (НП, с. 29), але таке явище відсутнє, хоч і очікуване, у випадках *поохвормитись, здвигнулас, вивальуйучі, вивергайя, пруюпили, пруюпивали, свинопас, любив, висуне, нувіна, вишли, скуотину, нугами, руками, жердинах, свиней* (НП, с. 16), *просив, стоятьме* (НП, с. 17), *вилами* (НП, с. 19) тощо. Розвиток *гу, *ку, *ху > [г'і], [к'і], [х'і] відображено також непослідовно: *шпакьі, згусточкьі, хітайеца, хілья, ракі, але береги* (НП, с. 16), *клеккьі, кінула, але буочки, могильі, прищіки* (НП, с. 17), *ракьі, але зьверски, всьядки, присьядки, речки, бесплуодники* (НП, с. 19), *таких* (НП, с. 21).

Більш послідовно й однозначно передано хіба що рефлексацию ненаголошеного *є > [e]: *лекавса, дивеца, мньесец* (НП, с. 27), *лекайу, лекавши* (НП, с. 28), *припаметь* (НП, с. 29), *хвалеца* (НП, с. 30); ствердіння свистячого (а також стягнення африката) в структурі зворотних дієслів: *гнаувса, здвигнулас, сунуло, ложеца, хітайеца,*

сплетайуца, здимайуца, стульайуца, взубраласа (НП, с. 16), *догадкувалас, пудлешчувалис, одкройеца, набралися, дьіваца* (НП, с. 17), а також [с'] у випадках на зразок *вконец* (НП, с. 30), *йанголицу* (НП, с. 32); заступлення [а] > [е] після [й]: *йек, до йезика, Єрило, Єрилиха* (НП, с. 16), *йекісьа, йекбі* (НП, с. 22), *хоча йазики* (НП, с. 24); прогресивну асиміляцію у словоформах *мньасо* (НП, с. 27), *мньасне* (НП, с. 32).

Натомість можна констатувати відсутність єдиного принципу відображення вимови [ф] навіть у формах того самого слова: *хворму* (НП, с. 28) – *формі* (НП, с. 27), непослідовність позначення м'якості шиплячих: *жсьажкость, чьйе* (НП, с. 28), *кушчь, кушчьово* (НП, с. 27), *йдучьі* (НП, с. 29), але *чимхучь, йарчуки, здичавйелийе* (НП, с. 31) тощо.

Микола Закусило передає також різні фонетичні скорочення та стягнення: *птом, хтьели, станныі, тгдьє, ка, суобенно, тре, сла тье, заре, пдумало* (НП, с. 16), *кспериментов* (НП, с. 17), *дудом, кротко, токо, рдьугойу, дьіотски* (НП, с. 18), *дньекуйеца, петьітно, съекомих, бгом* (НП, с. 19), *пчудица, пшов, ничо, пчула* (НП, с. 20), *ктивностьі, дловльуй, пйехала* (НП, с. 21), *бладайуише, ктивни, торитет* (НП, с. 23), *кшели* (НП, с. 24), *нтьересу* (НП, с. 27), *дказуйуца, съонешну, не двечайа, дьіночества, стоту, бманьуйе* (НП, с. 28), *йка-ниебудь* (НП, с. 30) тощо, хоча природність варіантів зі зредукованим непочатковим голосним у першому складі на зразок *птом, тгдьє, пдумало, рдьугойу, пчудица, пшов, пчула, пйехала, кшели* з огляду на відсутність діалектографічних фіксацій сумнівна.

Більш послідовно відображено особливості середньополіської говірки в галузі словозміни. Фіксовано, наприклад, архаїчні флексії у формах іменників с. р. давнього *-jǫ-різновиду: *луомаччьє, клуоччьє* (НП, с. 16), *печатльеньє, хвільованьньє, подейкуваньньє* (НП, с. 18), *життьтьє* (НП, с. 20), *коханьє* (НП, с. 23); усічені форми прикметників ч. р.: *бієдни двур* (НП, с. 16), *перві раз* (НП, с. 18), *кликун небесни* (НП, с. 28); нестягнені форми родових займенників та прикметників: *цьйє вуорота* (НП, с. 19), *цейє пекло* (НП, с. 32), *гарнийє льуцкйіє погоничі, кинутийє ангельські птахи гнанийє* (НП, с. 19), *вуони байдужийє* (НП, с. 32); інфінітиви з відкритими основами на -т: *випіт, вздушит, повернут, ждат, передат, розказат, жит* (НП, с. 17); зумовлені аналогією дієслівні форми теп. ч. на зразок *гледьу* (НП, с. 18), *дивйу* (НП, с. 20), *гуоворе* (НП, с. 18), *робе, губе, трате, ходе, зире* (НП, с. 29), а також усічені

видивля, смика, втека (НП, с. 27), *позьеха, вигина, хапа* (НП, с. 28); архаїчні структури прислівників *покуль, одкуль, отсьуль* (НП, с. 17), *одтуль* (НП, с. 31) тощо. Щоправда, діалектографічні джерела не підтверджують наявності у середньополіському говорі займенникової форми в словосполученні *лубів йейа* (НП, с. 17), прислівників на зразок *кгде* (НП, с. 21), *нікодиножди* (НП, с. 18) тощо.

3.3 Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша

Цікаву спробу введення в сучасну українську художню мову середньополіської говірки зробив житомирський прозаїк Олександр Кулеш, який став відомий за збірками оповідань «На хуторі Курина Сліпота» та «Колодязько». Як філолог за освітою, він адекватно оцінив унікальність рідного «древлянського» діалекту, «який найкраще зберігся в малодоступному для цивілізації, звідусіль оточеному лісами та болотами Овруцькому районі»: «Можливо, саме завдяки цьому діалекту вдасться відтворити модель української прамови» (ХКС, с. 5). Мабуть, саме через такі міркування Олександр Кулеш вирішив писати художні твори рідною овруцькою говіркою.

На місці наголошеного **o* в новозакритому складі письменник вживає літеру *o*, передаючи в такий спосіб, можливо, закритий монофтонг [ô], характерний для цього ареалу, як-от: *бок* (К, с. 40), *гной* (К, с. 39), *ноч* (К, с. 43), *ночку* (К, с. 26), *рок* (ХКС, с. 12), *кот* (К, с. 40), *кроль* (К, с. 40), *вон* (ХКС, с. 18; К, с. 39), *хвост* (ХКС, с. 58; К, с. 41), *воз* (К, с. 42), *конь твой* (ХКС, с. 66), *соллю* (К, с. 43), *толькі* (ХКС, с. 27; К, с. 36), *з горкі* (К, с. 39), *горше* (ХКС, с. 57), *мог* (К, с. 42); так само в закінченнях: *синов* (К, с. 41), *тарганов* (ХКС, с. 57), *трусов* (ХКС, с. 59), *у таком малом* (К, с. 40), *в якій* (К, с. 41), *в одній* (ХКС, с. 60) тощо. Закономірно збережено [o] в структурі прислівника, прийменника *после* (ХКС, с. 60; К, с. 39), подібно й у випадку *блех* (ХКС, с. 57), де [o] < *ъ.

Відповідно до ненаголошеного **o* в нових закритих складах також простежено написання *o*: *помоч* (К, с. 16), *громкосць* (ХКС, с. 69), *радосць, з радостью* (К, с. 41), *ластовка* (К, с. 39), *сподніца* (ХКС, с. 69), *родню* (ХКС, с. 60), *скло окна* (К, с. 41), *в конце-концов* (К, с. 41), *кончалася* (ХКС, с. 69), *повкругі* (ХКС, с. 69), *повчарки* (ХКС, с. 27), *пов літрі* (К, с. 34), *ободком* (К, с. 40); так само послідовно в закінченнях: *міліцьонєров, у зелєпанов* (ХКС, с. 34), *сантіметров* (ХКС, с. 69), *в цинковом* (К, с. 40), *у цинковой* (К, с. 41), *на другій* (К, с. 39) тощо. Збережено ненаголошене [o] й у префіксах

та прийменниках у випадках на зразок *од манє* (ХКС, с. 28), *од землі* (ХКС, с. 39), *од лопалок*, *од його* (К, с. 17), *од їх* (К, с. 43), *одчинит* (ХКС, с. 34), *одчинєну* (К, с. 44), *под ноч*, *под кутом* (К, с. 43), *под вим'ям* (К, с. 40), *под одєялами* (ХКС, с. 32), *под колеса* (ХКС, с. 40), *подсобит* (ХКС, с. 27), *подняв*, *поднімав*, *подстрелит* (К, с. 43), *пойду* (ХКС, с. 29), *пойшов* (К, с. 40), *пошла* (К, с. 40), *пошло* (ХКС, с. 28), *пошли* (ХКС, с. 12; К, с. 42), *кроз мост* (К, с. 16). Закономірна звукова структура префіксів, у яких [о] – з *ь, зокрема у випадках *зобраліса* (К, с. 43), *возьмет* (ХКС, 57), а також там, де перший [о] стоїть у відкритому складі, а другий – новий, з *ь: *одорват* (К, с. 36), *одойдом* (ХКС, с. 33), *подошов* (К, с. 42), *подожді* (ХКС, с. 56) тощо. Виправдане збереження ненаголошеного [о] у відкритому складі й у випадку *ободок* (К, с. 40).

Лише одиничними прикладами в структурі локально маркованих одиниць представлено [і]-рефлекс *о в нових закритих складах: *звідкуль* (ХКС, с. 56), *підгіцвала*, *підгіцуют* (ХКС, с. 69), *під стреху* (К, с. 39), *тільки* (К, с. 39). Можливо, тут [і] відображає вплив на мовлення носіїв говірки літературної української мови або ж помилку автора чи результат неадекватного редагування.

Поліські рефлекси наголошеного *е, передані Олександром Кулешем, різні за якістю залежно від характеру редукованого, який занепав у наступному складі. Перед колишнім складом із *ь (тобто безпосередньо перед м'яким приголосним) у закритому складі розвинувся нелабіалізований монофтонг, який передано через літеру є: *жмель* (К, с. 39), *осенній* (К, с. 40). Якщо в наступному складі занепав *ь, то на місці *е в закритому складі перед історично твердим консонантом виявлено лабіалізований рефлекс, переданий через о: *тьотку* (К, с. 43), *до тьотки* (ХКС, с. 39), *вп'юкса* (ХКС, с. 40), *привїоз* (ХКС, с. 56), *втьок* (К, с. 35), *подньос* (К, с. 40), *жонка* (К, с. 40). У словоформі *по йой* (ХКС, с. 34) лабіалізований рефлекс на місці *е з'явився перед м'яким приголосним, можливо, за аналогією. У випадку ненаголошеного *е в закритих складах в основному простежено написання е чи є: *камень* (К, с. 17), *матєр* (ХКС, с. 11; К, с. 16), *шашель* (К, с. 41), *погреб* (ХКС, с. 57), після шиплячих – о: *жонкі* (ХКС, с. 59), *вєчор* (К, с. 42).

Великою кількістю прикладів можна проілюструвати поліську рефлексію *ѣ. У наголошеній позиції відповідно до *ѣ, по суті, послідовно простежено написання є (можливо, так позначено типовий для середньополіських говірок монофтонг [ê], який

пом'якшує попередній приголосний): *Дева, вєтер, сідєті, бєлого тєла, чаловєчі* (К, с. 16), *пєхєв, прєєду* (К, с. 27), *тєло* (К, с. 33), *дєло* (К, с. 34), *рєзбєгєв, рєнєй, пєбєг, сідєв, пєд стрєхєю* (К, с. 41), *нє мєсцє, хрєн, гєрєлкі, пєвєшусє* (ХКС, с. 12), *дєті, хєтєлі, дєвкє, нємєтілі, зєхєтєлєсє, пєвєсєв, пєбєг, дє нєвєстє, гємєнєв* (ХКС, с. 60), *нєжнє, з'єстє, свєтлє, пєвєтрє, змєшєцє* (ХКС, с. 69) тощє. Такий самий рефлекс наголошеного *ě зауважено у відповідних закінченнях М. в. одн. іменників І відм. та ІІ відм., найперше тв. гр.: *в рєцє* (К, с. 16), *пє щєцє* (К, с. 44), *в сєм'є* (ХКС, с. 60), *пє двєрє* (К, с. 39), *у двєрє* (К, с. 40), *в сєлє* (ХКС, с. 60), *в вєдрє* (К, с. 40), *в кєнцє* (К, с. 41) тощє, Д. в. одн. особових та зворотного займенників: *мєнє* (ХКС, с. 13), *тєбє* (ХКС, с. 13; К, с. 16), *сєбє* (ХКС, с. 11; К, с. 39), у флексіях 1 ос. мн. та 2 ос. мн. дієслів наказ. сп.: *хєдєм* (ХКС, с. 33), *бєрєт* (ХКС, с. 13), *прєнєсєт* (ХКС, с. 20), *вєзьмєт, крєпєт, пєкрєпєт* (ХКС, с. 57), *'днєстєт* (К, с. 42) та ін. Рефлекс [i] наголошеного *ě в структурі локально маркованих лексем обмежено випадком з *тємєчкє* 'з тєм'єчкє' (К, с. 18).

Більш варіативна рефлексія ненаголошеного *ě. Як і в позиції під наголосом, виявлено чимало словоформ із написанням є на місці *ě, зокрема після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [р], [л], [н], а також середньоязикового [й]: *сєм'є* (ХКС, с. 27), *в сєм'є* (ХКС, с. 60), *втєкєш* (ХКС, с. 56), *рєз'єдєлє* (ХКС, с. 57), *одєвєлі* (ХКС, с. 59), *пєрєшєлі, прєдєд* (ХКС, с. 60), *пє-дєвєчємє* (ХКС, с. 69), *стрєчєє* (К, с. 16), *з хлєвє* (К, с. 39), *втєкєт, дєдєдєчє* (К, с. 40), *мєж стєнєю* (К, с. 41), *слєпєк* (К, с. 42) тощє. У позиції після губних зауважено рефлекс із обниженою і розширеною артикуляцією – монофтонг [a]: *пєтєх* (ХКС, с. 33), *вєбєг* (К, с. 41), *прєбєжєт* (ХКС, с. 37), *мєнєє* (ХКС, с. 57), *сємєлєсє* (ХКС, с. 60), *сємєцє, пєсємєцє* (ХКС, с. 69), *вєдрє* (К, с. 41), *в вєдрє* (К, с. 11), *мєшєлє, пємєшєлє* (К, с. 42). Лише спорадично після губних трапилося написання є: *чєлєвєкі* (ХКС, с. 60), *прєбєгєв* (К, с. 41), один раз – [i]: *вєбєгєю* (К, с. 27). В одному випадку – в словоформі *цєлєвєлєсє* (К, с. 42) – розвиток *ě > [a] стався після [ц]. У закінченнях М. в. одн. іменників І та ІІ відмін переважно тв. гр. трапляються різні рефлекси ненаголошеного *ě, які не залежать від попереднього приголосного, зокрема простежено написання є: *нє спєнє* (ХКС, с. 11), *у гєрєдє* (ХКС, с. 59), *і: в рєзєрє* (К, с. 43), *пє мєкєтрє* (К, с. 40), *в хєтє* (ХКС, с. 12), *нє сєрєдєні* (ХКС, с. 32), *нє лєсєні* (ХКС, с. 39), *нє дрєбєні* (К, с. 41), *пє хєзєйствє* (ХКС, с. 28), *у пєвєтрє* (К, с. 43), а після стверділого [ц] – *и: у клєтцє* (К,

с. 40), *на ступенци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на павутінци* (К, с. 41).

Серед специфічних рефлексів **ε* Олександр Кулеш відобразив ненаголошені монофтонги: [e] після м'яких передньоязикових [д], [т], [л] та середньоязикового [й]: *стегну* (К, с. 40), *легай* (К, с. 43), *злекавс* (К, с. 43), *колодец*, *в колодезі* (ХКС, с. 13), *заєц* (К, с. 42), один раз – [e] після стверділого губного: *з тімечка* ‘з тім’ячка’ (К, с. 18), а також [a] після депалаталізованих губних, [ц] та [р]: *сватиє* (К, с. 17), *прівазали* (К, с. 33), *застават* ‘заставлять’ (ХКС, с. 12), *заступаца* ‘заступляться’ (ХКС, с. 33), *патнадцат* (ХКС, с. 69), *тридцат* (ХКС, с. 12), *перезаражат* (К, с. 43).

Найбільшою кількістю прикладів письменник проілюстрував рефлексію в середньополіських говірках **у* та **і*, зокрема збіг їх у звукові [і]. Наприклад, [і] відповідно до **і* передано практично послідовно після всіх приголосних: *схліпувала*, *першім*, *лучім*, *молітовной*, *паралеснік*, *пріклікаю*, *свінячі*, *сідеті*, *смоктаті*, *жіл не сушіті*, *косткі*, *в’яліті* (К, с. 16), *діві*, *прінеслі*, *зловілі*, *чі*, *топіліса* (К, с. 26), *люді*, *зналі*, *очіма*, *маті-свіня*, *мружілас*, *вкусіть*, *знізу*, *лететі*, *гнилий*, *опаріші*, *робіт*, *получіла*, *жісць*, *скоротіла*, *впалі*, *побачів*, *товаріца*, *яйцями*, *прілетєла* (К, 39), *маті*, *пріперса*, *чі*, *на спіне* (ХКС, с. 9), *з-за прінципу*, *пошли* (ХКС, с. 11), *прідом*, *прічапівса* (ХКС, с. 33), *помогті*, *занєсті*, *прітулів* (ХКС, с. 34) та ін. На місці **у* монофтонг [і] фіксовано найбільш послідовно після губних, зокрема в префіксі **ву-*: *вімовляті*, *вімовляю* (К, с. 16), *вібігаю*, *вібілі* (К, с. 27), *вініт* (К, с. 34), *війшов* (К, с. 39), *вімовів*, *вібрала*, *вібагла* (К, с. 40), *вібаг*, *віломаних*, *вілів* (К, с. 41), *вірешвай* (ХКС, с. 33) тощо, а також у випадках *мі* (ХКС, с. 11; К, с. 34), *ві* (ХКС, с. 13; К, с. 34), *віше* ‘вище’ (К, с. 39), *мабіт* ‘мабуть’ (ХКС, с. 13), пор. давнє *быти*, *жівіх* (ХКС, с. 13), *левій бок* (К, с. 42), *обічного* (ХКС, с. 20), *міш*, *з кобілою* (К, с. 42), *з голові* (К, с. 16), *з бабі* (ХКС, с. 58), *коромісло* (ХКС, с. 11), *букві*, *ієрогліфі*, *мамі* (ХКС, с. 39), *под вім’ям* (К, с. 40), *абі* (К, с. 34), *шобі* (ХКС, с. 27). В основному послідовно рефлексію **у* > **і* відображено після задньоязикових та фарингального (у сполуках **гы*, **кы*, **хы*): *’дкішок*, *’дскладкі*, *косткі* (К, с. 16), *людські голос* (К, с. 17), *токі* (К, с. 35), *толькі*, *закускі* (К, с. 36), *рокі*, *тількі*, *з горкі* (К, с. 39), *птічкі*, *трошкі*, *короткій*, *носкі*, *другім*, *закідвала*, *кінут* (К, с. 40), *вуглекіслий* (К, с. 44), *якіх* (ХКС, с. 9), *горєлкі* (ХКС, с. 12), *накідав* (ХКС, с. 13), *гідотою* (ХКС, с. 20), *блохі* (ХКС, с. 57) тощо. Виявлено кілька випадків розвитку **у* > [і] після інших приголосних,

зокрема [p], [л] та [т]: в *ріло* (К, с. 39), з *рібалки* (К, с. 26), *старі* ‘старий’ (ХКС, с. 29), *лісий, на лісіні* (ХКС, с. 39), *тіжня* (ХКС, с. 27). Спорадичні написання, які не відповідають окресленій тенденції *у, *і > [і], на зразок *повилазят* (ХКС, с. 57), *паратрощила* (ХКС, с. 11), *сварица* (ХКС, с. 29), *до тьотки* (ХКС, с. 39), *трошки* (К, с. 27) й под., можливо, відображають непослідовність указанного процесу, або свідчать про вплив літературної мови, або являють собою результати неадекватного редагування чи помилки автора. У випадку *сокєру* (К, с. 35) [є] на місці псл. *у, пор. псл. **sekyra*, **sokyra* (ЕСУМ, т. 5, с. 345), можна пояснити впливом білоруської мови, пор. біл. *сякера*, діал. *сокєра* (ЕСУМ, т. 5, с. 345).

У творах О. Кулєша можна простежити специфіку позиційної реалізації в говірках Овруччини окремих сучасних ненаголошених голосних. Наприклад, фонема [є] після губних, вібранта [p] та шиплячих у ненаголошеній позиції реалізується у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [а]: *манє* ‘мене’ (ХКС, с. 11), *смардєт* (ХКС, с. 12), *барєт, барєтє* (ХКС, с. 13), *забарєш* (ХКС, с. 29), *валікій* (К, с. 41), *валікє* (ХКС, с. 33; К, с. 33), *валікіє, валікіх* (ХКС, с. 59), *завалá* (ХКС, с. 35), *впакліса* (ХКС, с. 57), *в пачєру* (К, с. 17), *вперед, по гребаню* (К, с. 40), *сварбєла, матєлік, дваріма* (К, с. 41), *парєдньому* (К, с. 42), *паратрощила* (ХКС, с. 11), *параступіла* (К, с. 40), *паравала* (ХКС, с. 58), *парадавали* (ХКС, с. 59), *рацєпт* (ХКС, с. 57), *рамня* (К, с. 41), *прічапівса* (ХКС, с. 33), *жаніца, жаніх, жаніху* (ХКС, с. 60), *чарвоної* (К, с. 16), *чарєшині* (К, с. 36), *жаночі, чаловєчі* (К, с. 42). Лексема *змая* ‘змія’ (ХКС, с. 17) відображає появу [а] на місці нового [є], що замість очікуваного на українському ґрунті [і] розвинулося з *ь у позиції перед *j, очевидно, під впливом білоруської мови, пор. біл. *змей, змая* (ЕСУМ, т. 2, с. 269).

Лише у випадку займенникової форми *мінє* ‘мені’ (ХКС, с. 13) можна говорити про підвищення артикуляції ненаголошеного [є]. Словоформа *корічньовій* (К, с. 40) ілюструє характерне для багатьох поліських говірок заступлення [є] лабіалізованим голосним (процес зазвичай супроводжується м’якістю попереднього приголосного); ймовірно, це ж явище у випадку *тьоца* (К, с. 39), хоча можливий і вплив російської мови. Форми займенника *який* та прислівник *як* ілюструють підвищення і звуження артикуляції голосного [а] після [й] до [є]: *єкіє* (ХКС, с. 57; К, с. 36), *єкоє* (ХКС, с. 9), *єк* (ХКС, с. 17; К, с. 39).

У випадках *хозяїнко* (К, с. 41), *по хозяйству* (ХКС, с. 60), *по хозяйстві* (ХКС, с. 28), *помогают* (ХКС, с. 27) простежено збереження вимови [о] без розвитку [о] > [а] під впливом наступного наголошеного [а], щоправда, виявлено й варіанти *хазяїнко, хазяїства* (К, с. 39). Словоформи *почуствовав* (К, с. 41), *попробоват* (ХКС, с. 57), *рісковат* (ХКС, с. 17) ілюструють відсутність більшої лабіалізації і підвищення артикуляції [о] в напрямку до [у]. Натомість [у] збережено в структурах *огурчик* (ХКС, с. 68), *гурка* (ХКС, с. 20), *замуж* (ХКС, с. 27). Заступлення ненаголошеного [о] звуком [а] у випадках *в майом колодязі* (ХКС, с. 13), *покрапет* ‘покропіть’ (ХКС, с. 57), якщо це не помилки складання, можна пояснити хіба що впливом з боку фонетичної системи білоруської мови; прислівник *пагано* (К, с. 42), окрім того, може відображати ще й фонетичний розвиток [о] > [а] внаслідок асиміляції до [а] в наступному наголошеному складі. У структурах *давайте* (ХКС, с. 17), *носекомімі* (ХКС, с. 57) натомість може бути засвідчено гіперичний розвиток ненаголошеного [а] > [о] як результат відштовхування від білоруського «акання».

Відмінності супроти літературної мови в системі консонантизму в основному пов'язані з частотністю вживання м'яких та пом'якшених приголосних, що тісно пов'язано зі специфікою рефлексії деяких давніх голосних. З урахуванням факту еволюції *i > [i] всі приголосні перед ним зберігають свою м'яку чи пом'якшену вимову: *ссілаю, сіньому, одпусті* (К, с. 17), *робіш, вкралі, на вулицю* (К, с. 27), *робімо, відно, наприклад, попасті, прідумайом, пріде* (К, с. 34), *з-за прінціпу, пошли* (ХКС, с. 11), *прідом, прічанівса* (ХКС, с. 33), *помогті, занесті, прітулів* (ХКС, с. 34) та ін. Перед [i], що постав на місці *у, вторинного пом'якшення зазнали губні: *мі* (ХКС, с. 11; К, с. 34), *ві* (ХКС, с. 13; К, с. 34), *віше* ‘вище’ (К, с. 39), *лівій бок* (К, с. 42), *обічного* (ХКС, с. 20), *міш, з кобілою* (К, с. 42), *коромісло* (ХКС, с. 11), *букві, ієрогліфі, мамі* (ХКС, с. 39), *под вім'ям* (К, с. 40), *вібігаю, вібілі* (К, с. 27) та ін.; задньоязикові та фарингальний [г]: *рокі, тільки, з горкі* (К, с. 39), *птічкі, трошкі, короткій, носкі, другім, заکیدвала, кінут* (К, с. 40), *якій, навпакі, мухі, мукі, якіє* (К, с. 41), *горелкі* (ХКС, с. 12), *гідотою* (ХКС, с. 20), *блехі* (ХКС, с. 57) та ін.; зрідка й інші приголосні, зокрема [р], [л] та [т]: *в ріло* (К, с. 39), *з рібалки* (К, с. 26), *старі* ‘старий’ (ХКС, с. 29), *лісий, на лісіні* (ХКС, с. 39), *тіжня* (ХКС, с. 27). Олександр Кулеш проілюстрував також збереження в говірці історичної м'якої чи пом'якшеної вимови

більшості приголосних перед [e] (за винятком губних, вібранта [p] та шиплячих перед ненаголошеним [e], яке в цій позиції розвинулося в [a]): *це, себе, колесо, де* (ХКС, с. 9), *ледве, в тебе, вже* (ХКС, с. 11), *музейних, може, не буде* (ХКС, с. 12), *двері* (ХКС, с. 13), *почнемо* (ХКС, с. 17), *далеко, не заїде* (ХКС, с. 18), *тепер, усе готове* (ХКС, с. 19), *день* (ХКС, с. 27), *десь, брешеш, інтелектом, хрест* (ХКС, с. 28), *несла, йдеш, з вочей, 'дсерца* (К, с. 16), *лежать, принесли* (К, с. 26), *молодець* (К, с. 35), *лезете* (К, с. 36), *втекла, до дверець, понесла* (К, с. 39) тощо. Вторинного м'якшення перед [e] зазнали й історично тверді задньоязикові та фарингальний: *геройом* (ХКС, с. 32), *валіке* 'велике' (К, 33), *друге* (ХКС, с. 32).

Натомість у багатьох випадках, на відміну від літературної мови, відбулося ствердіння історично м'яких консонантів. Наприклад, губні зазнали депалаталізації перед [a]-рефлексом ненаголошеного *ě: *прібажит* (ХКС, с. 37), *маняє* (ХКС, с. 57), *смаяліса* (ХКС, с. 60), *смаєца, посмаєца* (ХКС, с. 69), *вадро* (К, с. 41), *в вадрє* (К, с. 11), *машала, помашалі* (К, с. 42). Окрім того, ствердіння губних зауважено перед рефлексами ненаголошеного *ę: *з тімечка* 'з тім'ячка' (К, с. 18), *сватисє* (К, с. 17), *прівазали* (К, с. 33), *застават* 'заставлять' (ХКС, с. 12), *заступаца* 'заступляться' (ХКС, с. 33), *патнадцат* (ХКС, с. 69), інколи також ненаголошеного *e: *камень* (К, с. 17). Перед [o]-рефлексом наголошеного *e ствердіння губного супроводжував розвиток додаткової артикуляції – звука [й]: *вп'йокса* (ХКС, с. 40), *привйоз* (ХКС, с. 56). У багатьох випадках депалаталізація охопила історично м'який [ц], зокрема в кінці основ іменників I відм. та II відм.: *рушніца, рушніцу* (К, с. 43), *у клетци* (К, с. 40), *на ступенци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на павутінци* (К, с. 41), *сподніц* (ХКС, с. 59), *у сподніцах* (ХКС, с. 60), *заєц* (К, с. 42), *хлопец* (К, с. 41), *молодець* (К, с. 35; ХКС, с. 56), *палца* (К, с. 39), *задріпанца* (К, с. 40), *'дсерца* (К, с. 16), *з кінцями* (ХКС, с. 28), хоча чомусь трапилося *на вулицю* (К, с. 27). Ствердіння [ц] можливе перед рефлексами *ę: *тридцат* (ХКС, с. 12), *патнадцат* (ХКС, с. 69), а у випадку *цаловаліса* (К, с. 42) – перед рефлексом *ě. Окрім того, послідовно депалаталізації і стягнення зазнав [ц] у структурі зворотних дієслів на зразок *ховаца* (К, с. 39), *дівіца* (К, с. 40), *вертаца* (ХКС, с. 35), *одриваца* (ХКС, с. 39), *справіца* (ХКС, с. 57), *сунуца* (К, с. 42), *сунєца* (ХКС, с. 33), *колупаца* (К, с. 43), *жаніца* (ХКС, с. 60), *розуца* (ХКС, с. 11), *плетеца* (ХКС, с. 32), *додумац* (К, с. 41), *здаєц* (ХКС, с. 59), *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32) тощо. У

структурі зворотних дієслів ствердів також [с']: *робіліса, цаловаліса, знялося, розкідавса, забоявса* (К, с. 42), *причайліса, зобраліса* (К, с. 43), *тоніліса* (К, с. 26), *пріперса* (ХКС, с. 9), *повешуса* (ХКС, с. 12), *дівіліса* (ХКС, с. 29), *подівівс, розбегавс, розсердівс, прімоствіс, запутавс* (К, с. 41), *договарваліс, злякалас* (К, с. 42), *надумавс, злекавс, здавайс, нацелілас, покотівс* (К, с. 43), *не бойс* (ХКС, с. 37), *зв'язіс* (ХКС, с. 32) тощо. Депалаталізацію свистячих простежено й у прикметникових суфіксах у словоформах *ламовськіє* (ХКС, с. 39), *колорадського* (К, с. 39), *музку 'чоловічу'* (К, с. 40), *совецького* (ХКС, с. 34), хоча явище відображено непослідовно: *колорадськіє* (ХКС, с. 57), *людські* (К, с. 17). Вібрант [р'], шиплячий [ч'], на відміну від літературної мови, зазнали ствердіння перед голосними заднього ряду: *повітра* (ХКС, с. 69), *не гарачіс* (ХКС, с. 11), *потєрав, прямо* (К, с. 40), *дверамі* (К, с. 41), *перезаражат* (К, с. 43), *веровку* (К, с. 41), *ноччу* (К, с. 26).

Виявлено й інші відмінності супроти літературної мови в частотності окремих приголосних. Словоформа *кухвайку* (К, с. 39) засвідчує відсутність у говірці губного [ф], структури *вихожу* (ХКС, с. 27), *жмель* (К, с. 39) – утрату проривного в складі афrikата [ʒ]. Дієслівні форми *пріде* (К, с. 34), *прішли* (ХКС, с. 60), *вішли* (ХКС, с. 60) ілюструють утрату після префікса кореневого [й]. Окрім того, редукцію кінцевого [й] зрідка передано в прикметниках ч. р.: *розвратнік старі* (ХКС, с. 29), *людські голос* (К, с. 17). Натомість словоформи *пойшов* (К, с. 40), *пойде* (К, с. 34), *пойду* (ХКС, с. 29) ілюструють збереження кореневого [й] після префікса, на відміну від літературної мови.

Окремі діалектні явища фонетичного рівня зумовлені позиційними модифікаціями в групах приголосних. Наприклад, результат прогресивної асиміляції за місцем і способом творення [с'т'] > [с'ц'] вбачаємо в структурах *радосць* (К, с. 41), *громкосць* (ХКС, с. 69), *жісць 'життя'* (К, с. 39), *жисці* (ХКС, с. 11), *жісці* (ХКС, с. 56). Прогресивну асиміляцію за способом творення [шч] > [ш:] та наступне стягнення подовженого приголосного позначено в *шо* (ХКС, с. 11), *шосць* (К, с. 43), *шоб* (ХКС, с. 28). Прислівник *сьогоні* (К, с. 26) засвідчує регресивну асиміляцію за місцем і способом творення [д'н'] > [н':] і стягнення подовженого консонанта. Словоформа *боїсц* 'боїшся' (ХКС, с. 33), мабуть, відображає, окрім ствердіння свистячого й апокопи, прогресивну дисиміляцію за способом творення [с:] > [сц]. Про регресивну суміжну асиміляцію за способом

творення [тч] > [ч:] можна говорити у варіанті *очепіс* ‘відчепися’ (ХКС, с. 26). Можливо, позиційну фонетичну зміну засвідчено й у випадку [д'] > [й]: *хоіш* (К, с. 34) < **ходіш, схоіш* (К, с. 34) < **сходіш, хоїт* (К, с. 17) < **ходіт, бує* (К, с. 17) < **будє*.

Засвідчено структури з різними типами скорочень. Наприклад, результат афери́зи ілюстровано в основному на прикладі прийменника і префікса *од-*: *дразу* (ХКС, с. 59), *'дпустет* (К, с. 42), *'дпустів* (К, с. 41), *'дсерца, 'дкішок, 'джовчі, 'джілки, 'дскладкі* (К, с. 16), *'дправлят, 'дгною* (К, с. 39), а також словоформи *на слончіку* (ХКС, с. 32). Синкопу представляють структури *сокі* ‘скільки’ (ХКС, с. 13), *токі* ‘тільки’ (К, с. 37), *стокі* ‘стілки’ (ХКС, с. 57), *мона* ‘можна’ (ХКС, с. 17). Явище апокопи засвідчено в лексемах *можь* ‘може’ (ХКС, с. 32), *мо* ‘т. с.’ (ХКС, с. 11; К, с. 26), *треб* ‘треба’ (ХКС, с. 32), *тре* ‘т. с.’ (К, с. 52), *тре* ‘т. с.’ (ХКС, с. 33), *зара* ‘зараз’ (К, с. 63), *зарє* ‘т. с.’ (К, с. 34; ХКС, с. 60), *дужч* ‘дужче’ (К, с. 40), *лучиш* ‘краще’ (ХКС, с. 17), *помовч* (ХКС, с. 17). Про апокопу можна говорити й у випадку інфінітивів на *-т*: *бухат, піт, випіт, гулят* (К, с. 34), *добуват* (К, с. 35), *одорват, зрезат* (К, с. 36), *робіт* (К, с. 39), *втекат, кінут* (К, с. 40), *поставіт, ходіт, смардет* (ХКС, с. 12), *ходіт* (ХКС, с. 13), *рісковат* (ХКС, с. 17) та ін., а також зворотних дієслів без кінцевого [а]: *додумац* (К, с. 41), *здаєц* (ХКС, с. 59), *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32), *подівівс, розбегавс, розсердівс, прімоствівс, запутавс* (К, с. 41), *договарваліс, злякалас* (К, с. 42), *надумавс, злекавс, здавайс, нацелілас, покотівс* (К, с. 43), *не бойс* (ХКС, с. 37), *звяжіс* (ХКС, с. 32) та ін. У випадках *седно* ‘все одно’ (К, с. 41; ХКС, с. 48), *люміньюву* (К, с. 40) вбачаємо результат афери́зи й синкопи, а *'днаков* ‘однаково’ – афери́зи й апокопи. За походженням до алегроформ можна віднести слово *мабіт* ‘мабуть’ (ХКС, с. 13) та лексему *дальбо* ‘їй-богу; справді’ (ХКС, с. 13), яку визнано калькою пол. *dalibóg*, буквально ‘якщо дасть Бог’ (ЕСУМ, т. 2, , с. 10).

Появу інтерконсонантних нових голосних демонструють словоформи *літер* ‘літр’ (ХКС, с. 57), *цєнтер* (ХКС, с. 34), *лушупайках* (К, с. 40), розвиток неетимологічних груп приголосних – іменник *дорц* ‘дош’ (К, с. 41) та дієслівні структури *вп'йокса* (ХКС, с. 40), *привйоз* (ХКС, с. 56), виникнення інтервокального консонанта – лексеми *тувалет* (ХКС, с. 60), *сілуєти, сілуєтамі* (К, с. 42). Протезу виявлено лише у випадку з *вочєй* (К, с. 16), епентезу – з *'скономіт*

(ХКС, с. 60), натомість без приставного приголосного зауважено структури з *окна* (К, с. 42), *огонь* (ХКС, с. 19).

Відмінні від літературної мови форми іменників в основному відображають типові для місцевої говірки фонетичні особливості. Специфіку рефлексії в новозакритих складах *o відтворюють форми Р. в. мн. з основами на твердий приголосний та закінченням -ов < *овъ: *синов* (К, с. 41), *тарганов* (ХКС, с. 57), *трусов* (ХКС, с. 59), *штанов* (ХКС, с. 60), *бураков* (ХКС, с. 67), *мілицьонєров*, у *Зелєпанов* (ХКС, с. 34), *сантіметров* (ХКС, с. 69), *горобейков* (К, с. 42) та ін. Закінчення М. в. одн. іменників I та II відмін відображає рефлексію *ě > [e]: *в руцє* (К, с. 16), *по щоцє* (К, с. 44), *в сєм'є* (ХКС, с. 60), *на спінє* (ХКС, с. 11), *по дворє* (К, с. 39), *у дворє* (К, с. 40), *у городє* (ХКС, с. 59), *в сєлє* (ХКС, с. 60), *в вадрє* (К, с. 40), *в концє* (К, с. 41); у ненаголошеній позиції після стверділого [ц] представлено флексію -и як інший рефлекс *ě: *у клетци* (К, с. 40), *на ступєнци* (К, с. 39), *по дорожци* (К, с. 41), *на павутінци* (К, с. 41). У зв'язку зі збігом *у, *і у звукові [і] флексія Н. в., З. в. мн. -і збережена у формах *люді* (ХКС, с. 59), *дєті* (ХКС, с. 60), *груді* (ХКС, с. 69), а також поширена на форми тв. гр. з основою на губний, задньоязиковий і фарингальний: *ієрогліфі*, *букві*, *молітві*, *мамі*, *монахі* (ХКС, с. 39), *жуки*, *блехі*, *ложкі* (ХКС, с. 57), *жонкі* (ХКС, с. 59), *чоловєкі* (ХКС, с. 60), *мухі* (К, с. 41), *чаравікі*, *вальонкі*, *ногі*, *рукі* (К, с. 43) та ін. Це ж фонетичне явище зумовило появу флексії -і у формах Р. в. одн. іменників ж. р. з основами на губні, задньоязикові і фарингальний консонанти: *з голіві* (К, с. 16), *з бабі* (ХКС, с. 58), *закускі* (К, с. 36), *з горкі* (К, с. 39), *з голінкі* (К, с. 42), *горєлкі* (ХКС, с. 12) та ін., а також збереження [і] у формах О. в. мн. після губного: *з концамі* (ХКС, с. 28), *яйцямі* (К, с. 39), *німбамі* (К, с. 40), *пам'ятнікамі* (К, с. 42), *дверамі* (К, с. 41), подібно після [р] у випадку *дваріма* (К, с. 41). Через ствердіння свистячих та [р] за зразком тв. гр. оформлено структури на зразок *рушніца*, *рушніцу* (К, с. 43), *сподніц* (ХКС, с. 59), *на дверцах* (К, с. 41), *заєц* (К, с. 42), *хлопєц* (К, с. 41), *задріпанца* (К, с. 40), *з концамі* (ХКС, с. 28), *Мотру* (ХКС, с. 28), *повєтра* (ХКС, с. 69) та ін. Збереження м'якості приголосних перед [e] відображено у формах Р. в. мн. *конєй* (К, с. 27), *з вочєй* (К, с. 16) тощо.

Небагато фіксованих Олександр Кулешем форм кваліфіковано як морфологічні архаїзми. До таких можна віднести хіба що іменники с. р. *жабурєньє* (ХКС, с. 18), *здоров'є* (ХКС, с. 27), *віхован'є* (ХКС,

с. 28), *соромот'є* (ХКС, с. 60) з історичною флексією -є; іменник ч. р. у формі Р. в. мн. з нульовою флексією в словосполученні *тридцат рок* (ХКС, с. 12); двоїнну за походженням форму іменника ч. р. у сполучі *два дуба* (ХКС, с. 19).

Одиничними прикладами представлено морфологічні інновації аналогічного походження: за зразком тв. гр. склалася форма О. в. іменника ч. р. *геройом* (ХКС, с. 32). У якості звертання часто зауважено форми, співвідносні з Н. в.: *Тамара* (ХКС, с. 21), *дядько* (ХКС, с. 40), *Олег* (ХКС, с. 33). Відмінна від Н. в. форма К. в. *Васе* (ХКС, с. 27), очевидно, має флексію аналогічного походження. Певну специфіку відмінювання в овруцькій говірці, за свідченням Олександра Кулеша, виявляє іменник *мати*, який у Н. в., крім фонетичного варіанта *маті* (ХКС, с. 9), має й форму *матер* (ХКС, с. 11). Цікаво, що структура *матер* представлена й у Д. в.: *понесла на експертізу матер свого обкроваленого палца, матер подварещват* (К, с. 39), а також К. в., щоправда, лише в сполученні *Матер Божя* (К, с. 16).

Хитання в роді іменників виявлене в таких конструкціях: *летучій міш* (К, с. 42) – *маленька міш* (К, с. 43); *літер води, літер олеї* – *то ше літру* (ХКС, с. 57); іменник *міш*, окрім того, на рівні флексії зберігає безпосередній зв'язок із давньою формою *мышь* [8, с. 52]. Відповідно до загальноновживаного іменника с. р. *лішко* в текстах Олександра Кулеша представлено варіант ч. р. з нульовим закінченням: *давай-но у ложок* (ХКС, с. 32).

Простежено відмінності супроти літературної мови в морфемному складі окремих іменників, пор.: *крадун* ‘крадій’ (К, с. 42), *слепак* ‘сліпень (комаха)’ (К, с. 42), *горобейков* ‘горобців’ (К, с. 42), *голінку* ‘гілочку’ (К, с. 36), з *голінкі* ‘з гілочки’ (К, с. 42), *хазяїнко* ‘хазяїн’ (К, с. 36), *хозяїнко* ‘т. с.’ (К, с. 41), *соромот'є* ‘сором’ (ХКС, с. 60), *патух* ‘півень’ (ХКС, с. 33).

У формах особових, предметно-особових та зворотного займенників більшість відмінностей супроти літературної мови пов'язана зі специфікою фонетичної системи місцевої говірки. У Н. в. предметно-особовий займенник ч. р. має форму *вон* (К, с. 39; ХКС, с. 18), яка відображає рефлексію *o > [o], а займенники 1 ос. та 2 ос. мн. представлені варіантами *мі* (К, с. 34; ХКС, с. 11), *ві* (К, с. 34; ХКС, с. 13), де [i] – типовий після губних рефлекс *у. Форма Р. в. зворотного займенника *себе* ілюструє збереження м'якості приголосних перед [e], а форма цього ж відмінка займенника 1 ос.

мане (ХКС, с. 35) в першому складі – обниження і розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a] після губного. Форми *Д. в. тебе* (К, с. 16; ХКС, с. 13), *собоє* (К, с. 39; ХКС, с. 11) пов'язані з рефлексациєю *ě > [e], а структура *міне* 'мені' (ХКС, с. 13), окрім того, засвідчує ще й підвищення артикуляції [e] > [i] в ненаголошеній позиції. Збереження [i] представляють форми *О. в. мн. вамі* (ХКС, с. 12), *намі* (ХКС, с. 67).

Олександр Кулеш чітко відобразив ще й таку особливість словозміни предметно-особових займенників, як відсутність приставного [н] у Р. в. після прийменника: *коло його* (К, с. 40), *в його* (К, с. 41), *од його* (К, с. 41), *у його* (ХКС, с. 39), *з його* (ХКС, с. 60), *до їх* (ХКС, с. 60). У випадку предметно-особового займенника ж. р. в Р. в., З. в. відображено також збереження [e] в першому складі та типово поліську рефлексацию *ě > [e] в другому складі: *єє ждав* (ХКС, с. 69), *бачит єє* (ХКС, с. 69), *в єє* (ХКС, с. 27), *у єє* (ХКС, с. 57), пор. також у присвійному значенні: *коло єє шії*, *єє очі*, *в єє очах* (ХКС, с. 69), *до єє спіни* (К, с. 43), *єє яйца* (К, с. 39), *єє носкі*, *под єє вим'ям* (К, с. 40), *з єє окна* (К, с. 42). Приставний [н] відсутній також у формах *О. в.*: *з їм* (К, с. 40), *за їм* (ХКС, с. 17), *єю* (ХКС, с. 58), *їми* (К, с. 36); у мн., окрім того, збережено [i]: *їмі* (К, с. 39), *повз їмі* (К, с. 42), *з їмі* (К, с. 43), *под їмі* (ХКС, с. 19). Відсутність [н] простежено й у *М. в.*: *по йой*, *на їх* (ХКС, с. 34); форма *по йой* засвідчує також рефлексацию *e > [o] в закритому складі.

Форми неособових займенників часто засвідчують лише наслідки фонетичних процесів регулярного характеру, зокрема збіг *y, *i у звукові [i]: *такій дурний* (ХКС, с. 60), *такій сікун* (ХКС, с. 32), *такій чувак* (ХКС, с. 39), *хрен такій* (ХКС, с. 57), *якій їх точів* (К, с. 41), *п'яний якійсь* (ХКС, с. 37), *якім приступом* (ХКС, с. 11), *якіх чоботях* (ХКС, с. 9), *якімісь молитвами* (ХКС, с. 40), *у саміх рубашках* (ХКС, с. 59), *кім?* (ХКС, с. 39), *з кімсь* (ХКС, с. 60), *мамою чією* (ХКС, с. 39), *чімось* (К, с. 40) та ін.; збереження м'якої вимови передньоязикових та вторинну м'якість задньоязикових приголосних перед [e]: *все сватиє* (К, с. 17), *все минулос* (К, с. 40), *усе готовє* (ХКС, с. 19), *інше місце* (ХКС, с. 32), *за таке* (ХКС, с. 57), *якесь дурне* (ХКС, с. 40) та ін.; рефлексацию в закритому складі *o, *e > [o]: *конь твой* (ХКС, с. 66), *в якої* (К, с. 41), *у таком дворє* (К, с. 40), *в майом колодєзі* (ХКС, с. 13). У першому складі словоформ *єкіє* (ХКС, с. 57; К, с. 36), *єкоє* (ХКС, с. 9) ненаголошений [a] після [й] зазнав підвищення артикуляції до [e]. Часом займенникові форми

відображають комбінаторні звукові зміни: у випадках *сокі* ‘скільки’ (ХКС, с. 13) та *стокі* (ХКС, с. 58) зауважено результат синкопи; структури *шо* (ХКС, с. 39), *шось* (К, с. 43) ілюструють прогресивну асиміляцію за способом творення та наступне стягнення [шч] > [ш:] > [ш].

Флексія Р. в. займенників ж. р. *єкоє стогноти* (ХКС, с. 9), *’джілки усякоє* (К, с. 16) засвідчує типово поліську рефлексію *ě > [e] [8, с. 171]. Форма *всьоє* ‘всієї’, пор.: *всьоє єє* (К, с. 36), склалася на основі давньої *всьеѣ* [8, с. 171] з урахуванням *ě > [e], а появу [o] замість очікуваного [e] можна пояснити аналогією до давньої форми *тоѣ* ‘тієї’. Мабуть, і форма М. в. вказівного займенника ж. р. *в цьой* ‘в цій’, пор.: *в цьой хаті* (ХКС, с. 12), постала на основі вихідної *в сеи* в результаті аналогічного впливу з боку давньої *тои*. У випадку вказівного займенника ч. р. *теї* ‘той’, пор.: *теї момент* (К, с. 40), *теї жаніх* (ХКС, с. 60), можна говорити про вирівнювання за зразком *сей / цей*. Давнішою порівняно з літературним відповідником вважаємо форму *тоєю* ‘тією’, пор.: *тоєю Ламою* (ХКС, с. 40), яка постала на основі первісної *тою* за аналогією до *моєю* [8, с. 172].

Використані Олександром Кулешем форми Н. в. та З. в. мн. родових займенників у сполуках *твоє дед з бабою* (К, с. 35), *ціє ієрогліфі, ціє мамі* (ХКС, с. 39), *такіє п’ятна* (ХКС, с. 32), *якієсь фобії* (ХКС, с. 32) безпосередньо продовжують давні форми З. в. мн. ч. р. та ж. р. на зразок *твоѣ, сиѣ, такыѣ* [12, с. 150], а отже, ілюструють типову для овруцької говірки рефлексію *ě > [e], а також розвиток *кы > [к’і].

Із поліської говірки перейнято спосіб виражати більш точну вказівку за допомогою частки *о*: *оцїх-о тьотьку з дядьком прїнеслі* (К, с. 59).

Олександр Кулеш у своїх творах відобразив і найвиразніші явища поліської системи прикметникової словозміни. Практично всі вони пов’язані зі специфікою фонетики місцевих говірок. Унаслідок збереження після всіх консонантів [i] та розвитку після губних, задньоязикових і фарингального приголосних *у в [i] в повних формах прикметників (так само порядкових числівників і дієприкметників) ч. р. виступає закінчення *-ій*: *першій побачів* (ХКС, с. 60.), *летучій міш* (К, с. 42), *левій бок* (К, с. 42), *валікій корон* (К, с. 41). Кількома прикладами проілюстровано й форми ч. р. з усіченим кінцевим [й]: *Антон Майські* (ХКС, с. 2), *розвратнік старі* (ХКС, с. 29), *людські голос* (К, с. 17). Збіг *у, *і в [i] простежено також у

флексіях словоформ *лучім часом*, *першим разом* (К, с. 16), *з голубім* (ХКС, с. 34), *жівіх* (ХКС, с. 13), *другім шагом* (К, с. 40), *з другіх дверець* (К, с. 39), *валікіх* (ХКС, с. 59) та ін., збереження м'якої вимови більшості приголосних чи вторинне м'якшення задньоязикових перед [e] – в прикметниках с. р.: *готове* (ХКС, с. 19), *пахуче повітря* (ХКС, с. 69), *серйозне* (ХКС, с. 37), *валіке* (К, с. 33). Зі специфікою рефлексії *ě > [e] пов'язана флексія Р. в. ж. р. -оє < -оѣ [8, с. 197]: *коло тонкое шії* (ХКС, с. 69), *з водяное горкі* (К, с. 39), *жовтое косткі* (К, с. 16), *одеяльної матерії* (К, с. 43). Це ж явище, а в частині структур також розвиток звукосполук *кы, *гы в [к'і], [г'і] зумовили появу повних нестягнених форм Н. в. та З. в. мн. із закінченнями -іє, -іє < -ыѣ [8, с. 201]: *одніє* (ХКС, с. 59), *свадебніє* (ХКС, с. 60), *сексуальніє обриси*, *закругленіє груди*, *вони зафіксованіє*, *краєчки опущеніє* (ХКС, с. 69), *все сватіє* (К, с. 17), *застрікнутиє* (К, с. 43), *малиє і валікіє* (ХКС, с. 59), *букві ламовськіє*, *довгіє дістанції* (ХКС, с. 39), *жуки колорадськіє* (ХКС, с. 57), *довгіє ножкі* (ХКС, с. 69). Специфіку рефлексії в овруцькій говірці *о ілюструють форми М. в. ч. р. із флексією -ом: *у малом дворє*, *в цінковом вадрє* (К, с. 40), а також форми Д. в. та М. в. ж. р. із закінченням -ой: *хращеной*, *молітовной Тетяні* (К, с. 16), *у цинковой балії* (К, с. 41), *в одной сем'є* (ХКС, с. 60), *на другой ступенци* (К, с. 39); у випадку *у прихожой* (К, с. 41) поява флексії -ой замість історичного закінчення м'як. гр. -еи може бути пояснена аналогією до тв. гр. [8, с. 198].

Відмінності супроти літературних відповідників у морфемному складі маніфестують словоформи *капусному* 'капустяному' (К, с. 43), *остатню* 'останню' (К, с. 40), *куріна* 'куряча' (ХКС, с. 15), дієприкметник *прізь'язана* 'прив'язана' (К, с. 40).

Із-поміж діалектних варіантів числівників письменник використав лише специфічні форми непрямих відмінків збірних числівників на зразок *п'ятєром* (ХКС, с. 67), *обідвох* (К, с. 41; ХКС, с. 30).

У системі дієслівних форм Олександр Кулеш ілюструє специфіку в оформленні інфінітива за допомогою суфікса -т, який поширює основи на голосний: *поставіт*, *смардет*, *ходіт* (ХКС, с. 12), *рісковат* (ХКС, с. 17), *мазат* (ХКС, с. 20), *забрат* (ХКС, с. 27), *брат* (ХКС, с. 28), *робіт* (ХКС, с. 32), *знат*, *біт* (ХКС, с. 33), *одчініт* (ХКС, с. 34), *вітягнут* (ХКС, с. 37), *забут*, *підгіцват*, *летат* (ХКС, с. 39), *дат*, *казат*, *попробоват* (ХКС, с. 57), *окропіт* (ХКС, с. 58), *бухат*, *піт*, *гулят* (К, с. 34), *добуват* (К, с. 35) та ін. Очевидно, такі

інфінітивні утворення, як і одиничний варіант на *-ть*, пор.: *бразнуть* (К, с. 40), засвідчують усічення кінцевого голосного. Повніший варіант суфікса – *-ті* – поширює інфінітивні основи на приголосний, пор.: *помогті, занєсті* (ХКС, с. 34), *попасті* (К, с. 34), *стригтіс* (ХКС, с. 67), *наєстіс* (ХКС, с. 32), *з'єсті* (ХКС, с. 69), і лише зрідка приєднується до основ на голосний: *полежаті* (ХКС, с. 32), *сідеті, смоктаті, сушіті, в'яліті* (К, с. 16), *лететі* (К, с. 39), *іті* (ХКС, с. 60).

Зворотні дієслова за традицією середньополіської говірки Олександр Кулеш оформляє за допомогою постфікса зі стверділим свистячим *-са*, пор.: *пріперса* (ХКС, с. 9), *повєщуса* (ХКС, с. 12), *дівіліса* (ХКС, с. 29), *прічачівса* (ХКС, с. 33), *вп'юкса, успокоїшса, дівішса* (ХКС, с. 40), *взяліса* (ХКС, с. 56), *впакліса* (ХКС, с. 57), *согласівса, захотелоса, осталіса, смаяліса* (ХКС, с. 60), *тоніліса* (К, с. 26), *робіліса* (К, с. 42), *знялоса, розкідавса, забоявса* (К, с. 42) та ін., або усіченого варіанта *-с*: *не гарачіс* (ХКС, с. 11), *розувавс* (ХКС, с. 12), *зросліс* (ХКС, с. 19), *займаюс* (ХКС, с. 20), *оченіс* (ХКС, с. 29), *наєстіс, договоріліс, звязіс* (ХКС, с. 32), *дівіс, вісоввайс, вісоввалас* (ХКС, с. 34), *соромаєтєс* (ХКС, с. 57), *мружілас* (К, с. 39), *мінулос, заціпівс* (К, с. 40), *подівівс, розбєгавс, прімоствівс, розсердівс, запутавс* (К, с. 41) та ін. Інколи фіксовані варіанти зворотних дієслів на *-ся* на зразок *побойся* (ХКС, с. 13), *поделася* (ХКС, с. 32), *кончалася* (ХКС, с. 69), можливо, відображають вплив літературної мови, якщо не являють собою помилки складання. У структурі інфінітивів та форм 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. [ц':] зазнав депалаталізації і стягнення, у зв'язку з чим постали варіанти на *-ца*, пор.: *розуца* (ХКС, с. 11), *останавлюваца, пісяца* (ХКС, с. 32), *вертаца* (ХКС, с. 35), *одриваца* (ХКС, с. 39), *розвіваца* (ХКС, с. 58), *жаніца* (ХКС, с. 60), *ховаца* (К, с. 39), *пітаєца* (ХКС, с. 11), *плетеца* (ХКС, с. 32), *сунеца* (ХКС, с. 33), *посмаєца, збараєца, змешуєца* (ХКС, с. 69), *остаюца* (ХКС, с. 32), *дівляца* (ХКС, с. 69), *ховаюца* (К, с. 41), *сунуца* (К, с. 42) та ін., а також менш частотні усічені на *-ц*: *розувац* (ХКС, с. 11), *прісніц* (ХКС, с. 32), *додумац* (К, с. 41), *подкрадавац* (К, с. 43), *здаєц* (ХКС, с. 59; К, с. 33). Словоформа *боїсц* 'боїшся' (ХКС, с. 33), мабуть, наслідок поліетапності звукових змін: ствердіння свистячого в постфіксі *-ся*, апокопа, прогресивна дисиміляція за способом творення [с:] > [сц].

Форми 1 ос. мн. теп. ч. та простого майб. ч. дієслів I дієвідм. організовані за допомогою закінчення *-ом*, рідше – *-омо*: *йдом* (ХКС,

с. 18), *єдом* (К., с. 42), *прідом*, *одойдом* (ХКС, с. 33), *пойдом* (ХКС, с. 37), *подождом* (ХКС, с. 59), *забаром* (ХКС, с. 59), *парідумайом* (К, с. 34; ХКС, с. 11), *покладомо* (ХКС, с. 32), за тим самим зразком – форми майб. ч. дієслова *бути*: *будом* (ХКС, с. 13), *будомо* (ХКС, с. 34). Поява колишнього тематичного суфікса **-o-* в цих структурах могла відбутися за аналогією до давніх форм 1 ос. одн. та 3 ос. мн. Форми 3 ос. теп. ч. і простого майб. ч. засвідчують твердість флексійного *-t*: *гомоніт* (ХКС, с. 40), *бачіт* (ХКС, с. 69), *хоїт* (К, с. 17), *подсобіт* (ХКС, с. 27), *прібажіт* (ХКС, с. 37), *догоніт* (ХКС, с. 60), *постоїт* (ХКС, с. 66), *вкусіт* (К, с. 39), *хочут* (ХКС, с. 27), *кажут* (ХКС, с. 32), *можут*, *ждут* (ХКС, с. 33), *жівут* (К, с. 35), *помогают* (ХКС, с. 27), *повилазят*, *сипнут* (ХКС, с. 57), *'дправлят* (К, с. 39), *вб'ют* (К, с. 39), *хоча лежать* (К, с. 26). Твердість кінцевого *-t* й, окрім того, розвиток у флексії **ě > [e]* зауважено у формах 2 ос. мн. наказ. сп.: *барет* (ХКС, с. 13), *прінесет* (ХКС, с. 20), *возьмет*, *кропет*, *покрапет* (ХКС, с. 57), *'дпустет* (К, с. 42). У випадку дієслівних форм 3 ос. мн. простого майб. ч. II дієвідм. *застават* ‘заставлять’ (ХКС, с. 12), *заступаца* ‘заступляться’ (ХКС, с. 33) Олександр Кулеш відобразив тенденцію до рефлексії **ę > [a]* зі звичайним ствердінням попередніх губних приголосних. Дієслово *вихожу* (ХКС, с. 27) засвідчує втрату проривного елемента африката [ʒ̣].

Форми ч. р. мин. ч. засвідчують рефлексію **e > [o]* зі збереженням м'якості передньоязикових: *втьок* (К, с. 35), *подньоc* (К, с. 40); губні в таких формах зазнали ствердіння, яке супроводжував розвиток додаткової артикуляції [й]: *вп'йокса* (ХКС, с. 40), *привйоз* (ХКС, с. 56). В інших дієслівних формах засвідчено лише наслідки регулярних фонетичних процесів, зокрема збереження **i*: *розкладі* (ХКС, с. 19), *йді* (ХКС, с. 33), *подожді* (ХКС, с. 56), *прінесі* (К, с. 35), *бачіш* (ХКС, с. 19), *робіш* (К, с. 27), *спініш* (ХКС, с. 29), *пошли* (ХКС, с. 12), *понавешивали*, *булі* (ХКС, с. 13), *спорілі*, *гуделі*, *прійшли*, *побеглі* (ХКС, с. 34), *прінесли*, *зловілі* (К, с. 26) та ін., збереження м'якої вимови приголосних перед [e]: *росте* (ХКС, с. 37), *барете* ‘берете’ (ХКС, с. 13), *зайде* (ХКС, с. 18), *поможе* (ХКС, с. 56), *стане* (К, с. 17), *пріде*, *скаже*, *пойде* (К, с. 34), *порезте* (ХКС, с. 20), *шукайте* (К, с. 34) та ін.; рефлексію **ě > [e]*: *ходем* ‘ходімо’ (ХКС, с. 33). Словоформи *хоїш* ‘ходиш’, *схоїш* ‘сходиш’ (К, с. 34), *хоїт* ‘сходить’ (К, с. 17), *бує* ‘буде’ (К, с. 17), *мабуть*, склалися внаслідок якоїсь позиційної фонетичної зміни. Дієслова, інфінітиви яких у

літературній українській мові мають суфікс *-ува-*, у творах Олександра Кулеша відповідно до особливостей говірки оформлені за допомогою суфікса *-ва-*: *занюхвват* (К, с. 42), *підгіцвват* (ХКС, с. 39), *подварсцвват* (К, с. 40), причому цей суфікс послідовно зберігається у формах дійсн. сп. та наказ. сп.: *воспітваю* (К, с. 41), *записвאות* (ХКС, с. 39), *нагіцвав*, *понатягвав*, *вдєржсвав* (К, с. 41), *вісоввалас* (ХКС, с. 34), *вірєшвай* (ХКС, с. 33). Трапляються й варіанти із суфіксами *-ова-*: *почуствовав* (К, с. 41), *попробоват* (ХКС, с. 57), *рісковат* (ХКС, с. 17), *-ива-*: *понавєшивалі* (ХКС, с. 13), *-ава-*: *подкрадавац* (К, с. 43); можливо, деривати з двома останніми суфіксами відображають чужомовні впливи. Відмінності супроти літературної мови в морфемному складі помічено також у дієслівних формах *попріяю* ‘посприяю’ (ХКС, с. 13), *соромаетєс* ‘соромитеся’ (ХКС, с. 57), *здурнєв* ‘здурів’ (ХКС, с. 32), *здурнєлі* ‘здуріли’ (ХКС, с. 11), *вспокоїшса* ‘заспокоїшся’ (ХКС, с. 40).

Відзначено також архаїчні варіанти займенникових прислівників: *тогда* ‘тоді’ (ХКС, с. 27), *зкудова* ‘звідки’ (ХКС, с. 56), *звідкуль* ‘звідки’ (ХКС, с. 56), зокрема поширені суфіксом *-ка*: *тутака* (ХКС, с. 33), *оттуляка* ‘звідти’ (К, с. 36), *зтуляка* ‘т. с.’ (К, с. 39), *отсєляка* ‘звідси’ (ХКС, с. 37), *одсєляка* ‘т. с.’ (ХКС, с. 40). Прислівник *оньдьо* ‘ось тут’ (ХКС, с. 19), *ондьо* ‘т. с.’ (ХКС, с. 9) засвідчує стягнення голосних у структурі вихідного деривата *оньдео* – зрощення вказівної частки *он’*, прислівника *де* і ще однієї вказівної частки – *о*, яка виконує функцію більш точної вказівки [25, с. 98]; у групі [н’д] > [н’д’] відбулася прогресивна асиміляція за м’якістю. Помічено відмінності в морфемному складі прислівників вищого ступеня порівняння: *ранєй* (К, с. 41), *хучєй* (К, с. 39), *віше* ‘вище’ (К, с. 39). Як словотвірні локалізми кваліфікуємо деривати *взад* ‘назад’ (К, с. 34), *завчора* ‘позавчора’ (ХКС, с. 13), *соправді* ‘справді’ (ХКС, с. 57). Більшість же адвербіальних лексем, перейнятих Олександром Кулешем із поліської говірки, засвідчує своїм звуковим складом лише типові фонетичні особливості місцевого мовлення.

Специфічні синтаксичні особливості овруцької говірки у творах Олександра Кулеша представлені невеликою кількістю явищ. На рівні словосполучення зауважено вживання прийменника *повз* із О. в.: *процокала повз їмі* (К, с. 42); прийменника *з-за* на означення причини дії: *не буду з-за прінципу* (ХКС, с. 12); прийменника *кроз* на означення простору, по якому відбувається дія: *йшла кроз мост* (К, с. 16); прийменника *по* для вказівки на підставу якоїсь дії: *по цьому*

поводу прикупів (ХКС, с. 60); прийменника *за* для вказування на конкретний предмет, що виступає об'єктом розмови, думки: *згадали б за штани* (ХКС, с. 60); також фонетичних варіантів загальноновживаних прийменників: *замєст совєцкоґо* (ХКС, с. 34), *под вим'ям* (К, с. 40), *од його* (К, с. 41), *'д гною* (К, с. 39), *без штанов* (ХКС, с. 60), *после чоґо* (К, с. 39), *меж ноґамі* (ХКС, с. 69), *перед тим* (ХКС, с. 60).

На рівні простого речення помічено вживання часток *бутто*, *біто* як відповідників загальноновживаних *ніби*, *наче*: *хазяїну вона ж якось вкусна біто* (К, с. 42), *вона бутто обіжєна* (ХКС, с. 69); частки *да* як еквівалента стверджувального речення: – *Що, стріґтіс?* – *Да* (ХКС, с. 67), – *Цє ві якусь історію розказат хотєлі, чі шо?* – *Да, да* (ХКС, с. 60); частки *нє* як еквівалента заперечного речення: – *Ві нє бачілі, дє сє я штани склав?..* – *Нє, здаєц, нє бачів* (ХКС, с. 59); підсилювальної частки *да*: *Да нє гарачіс, синку!* (ХКС, с. 11); – *А шо, нєльґо хіба?..* – *Да нє, нє!* (ХКС, с. 13); підсилювальної, вказівної частки *сє / цє*: *А шо сє вона в тебе завчора робіла?* (ХКС, с. 29), *А куди сє Люда поделєся?* (ХКС, с. 32), *Куди цє ти вжє влєз?* (ХКС, с. 9), *Цє я колєсо змазав* (ХКС, с. 9); складеного сполучника *да й* як засобу поєднання однорідних членів речення: *Дєвку вжє найшов да й каже батьку* (ХКС, с. 60).

На рівні складного речення відмінності супроти літературної мови простежено у використанні сполучних засобів, зокрема сполучника *коб* у підрядному реченні умови як еквівалента загальноновживаних *якби*, *коли б*: *Коб цє ти або я, то згадали б за штани* (ХКС, с. 60); сполучника *ґейби* в підрядному з'ясувальному реченні як відповідника загальноновживаного *щоб*: *Колодязько теж не міг, ґейби не покласти у відро око* (К, с. 13); також фонетичних варіантів загальноновживаних сполучників: *Вжє луч розуца... але я розувац не буду* (ХКС, с. 11–12); *За те, шобі жєлі!* (ХКС, с. 27); *Ото добре, шо ти мінє того тіжня віорав* (ХКС, с. 27); *Можє, дочка відрєсірєвала, шоб од манє втєкло* (ХКС, с. 28); *Вона ж нє хоче, абі люди знєлі, шо вона їх єст, бо єк взнают – то на роботу 'дправлят* (К, с. 39) тощо.

Звичайно, вплив розмовної стихії відображено в таких синтаксичних конструкціях, де порушено правила сполучуваності слів: *Толькі без сварица* (ХКС, с. 29), – *Куди цє ти вжє влєз?* – *Кого влєз?* – *Да нє кого, а сєбе куди влєз?* (ХКС, с. 9); усталений порядок слів: *На сіньому морі є там камень* (К, с. 17) тощо. Проте такі явища

характерні для розмовного мовлення загалом і не становлять якоїсь виразної особливості саме овруцької говірки.

Олександр Кулеш вводить у діалоги своїх персонажів поліську лексику, щоправда, на сторінках книг зовсім відсутні пояснення локально маркованих лексем. Читач із контексту в основному може зрозуміти, про що йдеться, проте в кількох випадках варто було б дати відповідний коментар. Відзначено такі діалектні назви: *леса* ‘драбина’, пор.: *Андрей попросив мане лесу помогти йому занести кудись там* (ХКС, с. 34), – продовжує псл. **lěsa* ‘плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт’ (ЕСУМ, т. 3, с. 267); *п’ятно* ‘пляма’ (ХКС, с. 32), пор.: *Кажут не такіє п’ятна остаюца* (ХКС, с. 32), – продовження псл. **рѣъно* ‘слід, знак’ (ЕСУМ, т. 4, с. 652); *музкий* ‘чоловічий’, пор.: *Тьоца... жалела, що то не ту музку стать вібрала для отмстєнія* (К, с. 40), – дериват від псл. **тqзь* ‘чоловік’ (ЕСУМ, т. 3, с. 530); *нельго* ‘не можна’, пор.: *А шо, нельго хіба?* (ХКС, с. 13), – результат злиття заперечної частки *не* та іменника *льга* ‘легкість; можливість’, як і біл. *нельга* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 4, с. 69); *сварцало* ‘дзеркало’, пор.: *Подивившись на себе у сварцало, вона раптом відчула фрустацію* (ХКС, с. 19), – полонізм, запозичення пол. *zwierciadło* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 1, с. 361); *мотошно* ‘страшно’, пор.: *Але я не вісоввалас, хоч мотошно було* (ХКС, с. 34), – можливо, варіант загальноновживаного *моторошно*, яке зіставляється з біл. *моташны* ‘неприємний; тривожний’, але визнається неясним (ЕСУМ, т. 3, с. 523); *шаг* ‘крок’, пор.: *Другім шагом вон заціпівс за люміньову бляху* (К, с. 40), *шагнуті* ‘ступити’, пор.: *Вже шагнув іті до хати* (К, с. 40), – утворення на основі первісного **сяг* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 6, с. 366); *потєраті* ‘утратити’, пор.: *Потєрав усє сознание* (К, с. 40), – лексема, пов’язана з *терти* (ЕСУМ, т. 5, с. 560).

Більшість же використаної Олександром Кулешем специфічної лексики – це слова, які мають прямі відповідники в російській мові. Очевидно, значна частина з них може бути кваліфікована як запозичення, хоча не можна відхиляти думку, що якісь слова в архаїчній поліській говірці вживані з давнього часу: *срочно* ‘терміново’ (К, с. 40), *сочувствєнно* ‘співчутливо’ (К, с. 41), *летучій міш* ‘кажан’ (К, с. 42), *последній* ‘останній’ (К, с. 42), *прохладний* ‘прохолодний’ (К, с. 44), *харашо* ‘добре’ (ХКС, с. 19), *хорошо* ‘т. с.’ (ХКС, с. 33), *розвратнік* ‘розпусник’ (ХКС, с. 29), *клубніка* ‘полуниця’ (ХКС, с. 37), *воще* ‘загалом’ (ХКС, с. 33), *вошем* ‘одним словом’ (ХКС, с. 60), *свідєтелі* ‘свідки’ (ХКС, с. 33), *сознание*

‘свідомість’ (К, с. 40), *наследство* ‘спадщина’ (ХКС, с. 59), *наоборот* ‘навпаки’ (ХКС, с. 58), *конечно* ‘звичайно’ (ХКС, с. 60), *свадебниє* ‘весільні’ (ХКС, с. 60), *стуло* ‘стілець’ (ХКС, с. 67), *вкусна* ‘смачна’ (К, с. 42), пор. також словоформи *на криші* ‘на даху’ (К, с. 41), *форточку* ‘кватирку’ (К, с. 44), *зглазілі* ‘врекли’ (ХКС, с. 11), *обічного* ‘звичайного’ (ХКС, с. 20), *Родіну* ‘Батьківщину’ (ХКС, с. 32), *почуствовав* ‘відчув’ (К, с. 41), *у прихожой* ‘у передпокої’ (К, с. 41), *проісходіло* ‘відбувалося’ (К, с. 39), *на ступенци* ‘на сходинці’ (К, с. 39), *поіздевавс* ‘познущався’ (ХКС, с. 58), *отмстєнія* ‘помсти’ (К, с. 40), *воспітваю* ‘виховую’ (К, с. 41), *пойму* ‘зрозумію’ (ХКС, с. 56), *носекомімі* ‘комахами’ (ХКС, с. 57), *бабійо* ‘жіноцтво’ (ХКС, с. 12), *согласівса* ‘погодився’ (ХКС, с. 60) та ін.

3.4 Середньополіська говірка в повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне і волохате»

Володимир Даниленко – прозаїк, літературний критик, літературознавець; народився в с. Туровець на Житомирщині. 2012 р. видав книжку «Тіні в маєтку Тарновських», куди увійшла повість «Сонечко моє, чорне й волохате», де письменник використав колоритну середньополіську говірку, яку вивчив ще в дитинстві від своїх діда й баби. У прозі вирішив удатися до поліського діалекту, бо він пластичний, комічний, образний, свіжий.

Відомо, що одна з суттєвих фонетичних ознак середньополіських говірок – наявність специфічного закритого монофтонга [ô] на місці давнього наголошеного *o в новоутворених закритих складах. Можливо, саме таку рису маніфестує Володимир Даниленко через написання літери o в цій позиції: *мой* (СМ, с. 13), *твой* (СМ, с. 62), *вон* (СМ, с. 60, 62), *кот* (СМ, с. 61, 63), *толькі* (СМ, с. 61, 62), *скільки, стільки, ножка* (СМ, с. 60), *потом, слончику* (СМ, с. 63), *больше* (СМ, с. 64) тощо.

У ненаголошеній позиції згідно з фонетичною особливістю поліських говірок відображено [o] в новозакритих складах: *Роздва* (СМ, с. 60), *меж голєм, повчаркі* (СМ, с. 62), *пойду* (СМ, с. 63) та ін. Виправдана звукова структура префіксів, де [o] – з *ь, пор.: *зобрала* (СМ, с. 60), або перший [o] у відкритому складі, а другий з *ь: *одорвать* (СМ, с. 63).

Кількома прикладами Володимир Даниленко ілюструє рефлексію давнього *e, яка в поліських говорах залежить від наголосу, а в наголошеній позиції – від характеру колишнього

редукованого голосного в наступному складі. Якщо в наступному складі був редукований переднього ряду *ь, то в наголошеному новозакритому складі використано літеру *є*, що, можливо, відображає закритий монофтонг [ê]: *п'єч* (СМ, с. 62), подібно також у прийменникові *мєж*, пор.: *мєж голлем* (СМ, с. 62). У випадках, коли в наступному складі стояв редукований заднього ряду *ь, на місці давнього *е під наголосом простежено написання *о*, що, можливо, відповідає монофтонгові [ô]: *жонка, жонку* (СМ, с. 63), *льод* (СМ, с. 62). У ненаголошеній позиції в закритому складі вказано збереження *е: *защєнку* (СМ, с. 62).

В аналізованому художньому тексті простежено і специфіку рефлексії в правобережнополіському діалекті давнього *ě. Відомо, що в наголошеній позиції відповідно до *ě в говірках цього ареалу представлено закрите [ê], а в позиції без наголосу – [e]. Володимир Даниленко обидва рефлекси *ě – і наголошений, і ненаголошений – передає літерою *є*, пор. у наголошеній позиції: *пєвень* (СМ, с. 12), *тобє* (СМ, сс. 60, 61, 64), *манє* ‘мені’ (СМ, сс. 60, 64), *подєвса, єхат, сусєдку, на сєдалі, єв, з'єла, поєхала* (СМ, с. 60), *сєдела, прієде, чолов'єк, залєз, дєд, всє, менє, горєлки* (СМ, с. 62), *дєвка, тебє* ‘тобі’, *грєх, наслас, нєвєсткою* (СМ, с. 63) тощо, в ненаголошеній позиції: *у вашой хатє, в дорозє, рєшила* (СМ, с. 60), *єсі* (СМ, с. 61), *на болотє* (СМ, с. 62), *дєвкі, од сєм'ї* (СМ, с. 63), *з дєвками, в кацавєєчцє* (СМ, с. 64) та ін. У словоформі *прібьог* ‘прибіг’ (СМ, с. 62) [o] на місці *ě могло з'явитися за аналогією до відповідного рефлексу *е перед складом із *ь.

Великою кількістю прикладів Володимир Даниленко ілюструє специфічний розвиток у говірках Правобережного Полісся праслов'янських голосних *у та *і. На відміну від літературної мови та більшості українських діалектів, у говірках середньополіського ареалу давні *у та *і збіглися не у звукові [и], а в [і]. Саме це явище ілюструє написання літери *і* як відповідно до етимологічного *у: *ті* ‘ти’ (СМ, с. 12), *ві* ‘ви’, *віграє* (СМ, с. 13), *куді, вірос* (СМ, с. 60), *мішеї* (СМ, с. 61), *віорав, мокрій, віпіла* (СМ, с. 62), *укрілас* (СМ, с. 63), зокрема в колишніх сполуках *гы, *кы, *хы: *квочки* (СМ, с. 12), *трохі, столькі* (СМ, с. 60), *толькі* (СМ, с. 61), *Козловскі, повчаркі* (СМ, с. 62), *дєвкі, вертіхвосткі, кінє, горєлки, до подушкі* (СМ, с. 63), *житкі* (СМ, с. 64), так і в великій кількості словоформ на місці давнього *і: *прічанівса* (СМ, с. 12), *жісці, розходівса, чі, думалі* (СМ, с. 13), *дівісса, бачів, іменіни, булі, жєніцца, колі, наснівса, случілос,*

попросіла, кабанчіка, зачініт, куніца, гостінцьов, дівіс, привезла, бачіш, коптіла, свіняча, укралі, решіла (СМ, с. 60), *жівецца, ловіт, есі, спіш* (СМ, с. 61), *втоміласа, прієде, лазіт, обходіт, мусіш, зіму, робіла, жівий, просіш, учісса, хуліганіш, коліс ‘колись’, вчівса, ніколі, влазів, на вішню, мусів, провалівса, прібьог, жабурінне, посаділа, застудівса, поміріліс, сваріліс* (СМ, с. 62), *подівіс, крутіш, квасіла, зробіт, напілас, з вамі, постелі, слончіку, притуліла, сваріца* (СМ, с. 63), *чужіх, з дєвками, ходіш* (СМ, с. 64) тощо.

Із поліських рефлексів давнього **ę* в аналізованому тексті маніфестовано два, а саме: монофтонг [a] після твердого приголосного, пор.: *патнадцат* (СМ, с. 60), а також звук [e] після консонанта [й] як результату ствердіння губного, пор.: *на пам’єт* (СМ, с. 63).

Із позиційних варіантів сучасних голосних фонем кількома прикладами представлено обниження й розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a] після губних і шиплячих: *прічачівса* ‘причепився’ (СМ, с. 12), *манє* ‘мені’, *на манє* ‘на мене’ (СМ, с. 60), *очаніс* ‘відчепися’ (СМ, с. 62).

Приголосні у правобережнополіських говірках можуть виступати у м’яких чи пом’якшених варіантах перед [e], в основному зберігаючи в цій позиції свою історичну м’якість або демонструючи результат вторинного пом’якшення, як у випадку, наприклад, із задньоязиковими. Подібне явище передає і Володимир Даниленко: *нема, в мене, хлопці, Жєнік* (СМ, с. 13), *це ‘це’* (СМ, сс. 13, 60), *се ‘т. с.’* (СМ, с. 60), *не бачів, з села, вжє, у тебе, дє, сунєца, будє, курей, нашкрєбла, грошей, привезла, невжєлі* (СМ, с. 60), *добре, жівецца, не треба, мішеї* (СМ, с. 61), *дєс, хочєш, свєкор, перєд, не влазів, шє, вжє, якє* (СМ, с. 62), *перєд сметаною, вертіхвосткі, кінє, невесткою, постелі* (СМ, с. 63), *більше* (СМ, с. 64) тощо.

М’якість чи пом’якшення приголосних у багатьох випадках підкреслено також перед рефлексом давнього **ě* (незалежно від місця наголосу): *пєвень* (СМ, с. 12), *тобє* (СМ, сс. 60, 61, 64), *манє* ‘мені’ (СМ, сс. 60, 64), *подєвса, сусєдку, на сєдалі, у вашой хатє, в дорозє, решіла* (СМ, с. 60), *сєдела, залєз, дєд, всє, менє, горєлкі, на болотє* (СМ, с. 62), *дєвка, тебе ‘тобі’, грєх, невесткою, дєвкі, од сєм’ї* (СМ, с. 63) тощо.

Історична м’якість приголосних у говірках Середнього Полісся збережена перед [i], що постало як рефлекс давнього **i*, пор. фіксацію цього явища Володимиром Даниленком: *дівісса, бачів, іменіни, булі,*

женіцца, колі, наснівса, случіло, попросіла, кабанчіка, зачініт, куніца, гостінцьов, дівіс, привезла, бачіш, коптіла, свіняча, украли, решіла (СМ, с. 60), *втоміласа, прієде, лазіт, обходіт, мусіш, зіму, робіла, жівий, просіш, учісса, хуліганіш, коліс ‘колісь’, вчівса, ніколі, влазів, на вішню, мусів, провалівса, прібьог, посаділа, застудівса, поміріліс, сваріліс* (СМ, с. 62) тощо.

М'якшення приголосних, зокрем задньоязикових, у говірках окресленого ареалу відбулося також перед [i], що вживане відповідно до давнього *у. Володимир Даниленко це явище передає такими словоформами: *ті ‘ти’, квочки* (СМ, с. 12), *ві ‘ви’, віграє* (СМ, с. 13), *куді, вірос, трохі, столькі* (СМ, с. 60), *мішеї, толькі* (СМ, с. 61), *віорав, мокрій, віпіла, Козловскі, повчаркі* (СМ, с. 62), *укрілас, дєвкі, вертіхвосткі, кінє, горелкі, до подушкі, якій ‘який’* (СМ, с. 63) тощо.

У поліських говірках у деяких фонетичних позиціях відбулося ствердіння свистячих приголосних. Володимир Даниленко цю рису зберігає в таких випадках: а) у постфіксах зворотних дієслів: *прічанівса, розходівса* (СМ, с. 13), *дівісса, женіцца, подєвса, сунєца, наснівса, случіло, дівіс, здаєц* (СМ, с. 60), *жівєцца* (СМ, с. 61), *очаніс, втоміласа, кланяєсса, учісса, вчівса, провалівса, спужавса, застудівса, поміріліс, сваріліс* (СМ, с. 62), *подівіс, жалуваца, напілас, схвотографіруваца, укрілас* (СМ, с. 63), *нє сваріца, товкса* (СМ, с. 64) тощо; б) у частці *-сь* неозначених займенників та прислівників: *шос* (СМ, с. 60), *дєс, коліс* (СМ, с. 62), *якомус* (СМ, с. 63), *дєс* (СМ, с. 64); в) у кінці основ іменників на зразок *хлопєц* (СМ, с. 13), *куніца* (СМ, с. 60); г) у прикметниковому суфіксі *-ськ(ий)*: *Козловскі* (СМ, с. 62); г) у структурі числівників на зразок *патнадцат* (СМ, с. 60). В інфінітиві, формі 2 ос. мн. наказ. сп. та 3 ос. одн. теп. ч. зворотних дієслів, окрім того, зрідка простежено стягнення стверділого свистячого африката, як-от: *жалуваца, схвотографіруваца* (СМ, с. 63), *нє сваріца* (СМ, с. 64), *сунєца* (СМ, с. 60). У випадку вставного слова *здаєц* ‘здається’ (СМ, с. 60), пор.: *Нє, здаєц, ондього* (СМ, с. 60), засвідчено ще й редукцію кінцевого голосного [a] в ненаголошеній позиції.

Характерне для поліських говорів ствердіння в певних позиціях вібранта передає хіба що звукова структура іменника *радно* (СМ, с. 63).

Депалаталізація губних приголосних перед монофтонгами [ê], [i] як рефlekсами давніх голосних *e та *ě може супроводжуватися розвитком додаткової артикуляції – звука [й]. Саме це явище в

аналізованому тексті фіксують лексеми *досв'їта* (СМ, с. 60), *чолов'єк, п'єч* (СМ, с. 62).

Перед рефлексом **ɛ* > [а] простежено звичайне ствердіння історично м'якого губного: *патнадцат* (СМ, с. 60), тоді як перед **ɛ* > [e] – депалаталізація з розвитком додаткового звука [й]: *на пам'єт* (СМ, с. 63). Словоформи *патнадцат* (СМ, с. 60), *на пам'єт* (СМ, с. 63) передають, окрім того, ствердіння кінцевого передньоязикового [т'].

Відсутність у фонетичній системі багатьох поліських говірок звука [ф] демонструє словоформа *схвотографіруваца* (СМ, с. 63), де представлено розвиток [ф] > [хв]. Явище втрати кінцевого [й] у формах ч. р. прикметників та родових займенників засвідчене, наприклад, у сегменті *таки здорови жирни кот* (СМ, с. 61).

Відсутність протези представлено в іменникові *ухо* (СМ, с. 63), афери́зу – у словоформах *слончіку* ‘ослінчику’ (СМ, с. 63), *Ліксандер* (СМ, с. 62), апокопу – у випадках *не тре'* (СМ, с. 64), *тре' ехат, мо'* (СМ, с. 60).

Деякі відмінності в уживанні приголосних звуків зумовлені комбінаторними фонетичними модифікаціями у структурі загальноновживаних лексем. Наприклад, прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення у групі [вй] > [вл'] можна вбачати в іменникові *здоровля* (СМ, с. 60). Унаслідок регресивної суміжної асиміляції за глухістю і способом творення [дч] > [тч] > [ч:] та подальшого стягнення подовженого шиплячого африката склалася звукова структура дієслова *очапіс* ‘відчепися’ (СМ, с. 62), шляхом прогресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого [шч] > [ш:] > [ш] – займенник і сполучник *шо* (СМ, сс. 60, 62), сполучник *шоб* (СМ, с. 62), прислівник *ше* (СМ, с. 62), *ше* (СМ, с. 63).

Щоб максимально точно відтворити колорит середньополіської говірки, Володимир Даниленко використовує чимало діалектних явищ морфологічного рівня.

З особливостей словозміни іменників у середньополіських говірках у повісті відтворено переважно морфологічні інновації фонетичного походження. Відмінкові форми іменників ілюструють наслідки регулярних звукових процесів. Наприклад, ствердіння африката [с'] простежене в кінці основ іменників ч. р. та ж. р., у зв'язку з чим у поліських говорах вони переорієнтовані на твердий варіант відмінювання: *хлопєц* (СМ, с. 13), *куніца*, пор.: *То це Луньов*

хлопець так віграє, чи шо? (СМ, с. 13), *Попросіла... зачініт, щоб куніца не з'їла* (СМ, с. 60). Характерне для частини правобережнополіських говірок збереження м'якої вимови приголосних перед [e] простежено у формах Р. в. мн. іменників у кінці основи перед закінченням -ей: *курей, грошей* (СМ, с. 60), *мішей* (СМ, с. 61), пор.: *Попросіла сусідку курей зачініт* (СМ, с. 60), *Не треба ловит мішей* (СМ, с. 61) та ін. Розвиток давнього голосного *у в [i] та м'якшення приголосних у цій позиції засвідчено, наприклад, у звукосполучі [к'і] < *кы у формах Р. в. одн. іменників ж. р.: *до квочки* (СМ, с. 12), *повчаркі горелкі* (СМ, с. 62), *до подушкі* (СМ, с. 63), *такої житкі* (СМ, с. 64), пор.: *Налей мене, Женік, повчаркі горелкі* (СМ, с. 62), *Не тре' мане такої житкі* (СМ, с. 64) та ін. Натомість форма О. в. мн. *дєвками* (СМ, с. 64), пор.: *По чужіх подушках з дєвками товкса* (СМ, с. 64), ілюструє характерне для говірок окресленого ареалу збереження давнього *і. Незалежну від наголосу рефлексію давнього *ě в [e] в говірках Правобережного Полісся демонструє флексія -є М. в. одн. іменників ч. р. та ж. р. тв. гр.: *у вашой хатє, в дорозє* (СМ, с. 60), *на болотє* (СМ, с. 62), пор.: *Невжєлі в дорозє украли?* (СМ, с. 60), *Под льод провалівса на болотє* (СМ, с. 62), а також іменників с. р. м'як. гр.: *в жабурінне* (СМ, с. 62), пор.: *Прібьог, мокрій і в жабурінне* (СМ, с. 62) та ін. В іменникові ж. р. з нульовою флексією *пам'єт* (СМ, с. 63), пор.: *Я хочу ше з вамі схвотогафіруваца на пам'єт* (СМ, с. 63), простежено ствердіння історично м'якого передньоязикового в кінці основи. Це явище могло бути зумовлене дистантною прогресивною дисиміляцією [й..т'] > [й..т] або аналогійними впливами.

Деякі явища іменникового формотворення склалися через дію механізму граматичної аналогії. Результат вирівнювання за зразком іменників твердого різновиду, а також редукцію ненаголошеного [e] в основі відображає форма О. в. одн. субстантива ч. р. м'як. гр. *камньом* (СМ, с. 62), пор.: *Всю дорогу камньом сєдела* (СМ, с. 62). Флексія -ов у формі Р. в. мн. іменника ч. р. м'як. гр. *гостінцьов* (СМ, с. 60), пор.: *Зобрала в дорогу гостінцьов* (СМ, с. 60), ілюструє наслідок аналогії до колишньої флексії тв. гр. *-овь або рефлексію в новоутвореному закритому складі давнього *e в [o] в історичному закінченні м'як. гр. *-евь. Наслідок аналогічного вирівнювання можна вбачати й у випадку, коли іменник ч. р. – назва неістоти *город* у 3. в. засвідчений у формі, однаковій із формою Р. в., пор.: *Петро Козловскі на зіму города віорав* (СМ, с. 62).

Виразних морфологічних архаїзмів у системі формотворення іменників простежено небагато. Наприклад, із поліської говірки В. Даниленко перейняв давню форму одн. [ЕСУМ, т. 2, с. 17] іменника *двер* ‘двері’ (СМ, с. 62). Субстантиви с. р. м’як. гр. зберігають історичні закінчення з голосним [e], зокрема і в непрямих відмінках: *голлем* (СМ, с. 62), пор.: *Раз на вішню залез да меж голлем застряв* (СМ, с. 62) та ін. У реченні *Сколько тебе вже год?* (СМ, с. 60) як архаїзм можна кваліфікувати форму Р. в. мн. іменника ч. р. *год* ‘рік’ з історичною нульовою флексією [42, с. 104].

У зв’язку обмеженим уживанням у поліських говірках форм К. в. іменників ч. р. Володимир Даниленко як звертання використовує форму Н. в. цих іменників, як-от у реченнях: *А ти, Славік, красанета!* (СМ, с. 60), *Дівіс, Славік, шо я тебе привезла* (СМ, с. 60), *А ти, Славік, як учісса?* (СМ, с. 62), *Налей мене, Женік, повчаркі горелкі* (СМ, с. 62), *Ти ж подівіс, Женік, яка в тебе жонка гарна* (СМ, с. 63) тощо.

Особливості прикметникового формотворення в повісті відтворено лише одиничними прикладами. Засвідчено, скажімо, характерну для більшості поліських говірок редукцію кінцевого [й] у флексії Н. в. прикметників ч. р.: *здорови жирни* (СМ, с. 61), *Козловскі* (СМ, с. 62), пор.: *Таки здорови жирни кот* (СМ, с. 61), *Петро Козловскі на зіму города віорав* (СМ, с. 62). Збіг етимологічних голосних *у та *і у звукові [i], а не [и], демонструють флексії відповідно Н. в. прикметника ч. р. та М. в. мн.: *мокрій* (СМ, с. 62), *по чужіх* (СМ, с. 64), пор.: *Прібьог, мокрій і в жабурінне* (СМ, с. 62), *Не тре’... шоб ти, Женік, дес по чужіх подушках з дєвками товкса* (СМ, с. 64). У кількох випадках передано відмінності в морфемному складі прикметників. Наприклад, присвійний прикметник ч. р., похідний від іменника II відм. м’як. гр., оформлено за допомогою суфікса *-ов*, пор.: *Луньов хлопец* (СМ, с. 13). Простежено також ствердіння свистячого в суфіксі *-ськ-*: *Козловскі* (СМ, с. 62), пор.: *Петро Козловскі на зіму города віорав* (СМ, с. 62).

Багатьма прикладами в повісті передано специфіку форм дієслова в середньополіських говірках. Володимир Даниленко часто використовує інфінітиви з суфіксом *-т*, що, очевидно, розвинувся фонетичним шляхом – через редукцію кінцевого голосного та ствердіння приголосного – з праслов’янського *-ti: *ехат, попорат, зачініт, ждат, порат* (СМ, с. 60), *ловіт* (СМ, с. 61), *обходіт, стягуват* (СМ, с. 62), *дякуват, спат, встават* (СМ, с. 63), пор.:

Попросіла сусідку кабанчика попорат і курей на сідалі зачініт (СМ, с. 60), *Твой дед мусів єго стуль стягуюват* (СМ, с. 62), *Пойду я вже, мабіт, спат* (СМ, с. 63) тощо. Твердість кінцевого [т] передано також у флексіях 3 ос. одн. і мн. теп. ч. та простого майб. ч.: *лазіт* (СМ, с. 62), *зробіт* (СМ, с. 63), *хочут, доведут* (СМ, с. 63), пор.: *Бо ціє дєвкі до добра нє доведут* (СМ, с. 63), *Ше й винуватим зробіт* (СМ, с. 63) тощо.

У повісті простежено велику частотність форм зворотних дієслів зі стверділим свистячим у постфіксі: *прічанивса, розходівса* (СМ, с. 13), *дівісса, женіцца, подевса, наснівса, случілос, дівіс* (СМ, с. 60), *жівеєцца* (СМ, с. 61), *очаніс, втоміласа, кланяєсса, учісса, вчівса, провалівса, спужавса, застудівса, поміріліс, сваріліс* (СМ, с. 62), *подівіс, напілас, укрілас* (СМ, с. 63), *товкса* (СМ, с. 64), пор.: *А так усіх просіш, перед усіма кланяєсса* (СМ, с. 62), *Пора вже женіцца* (СМ, с. 60), *Налей... шоб я віпіла за вас, да ві поміріліс і нє сваріліс* (СМ, с. 62) тощо. В інфінітиві, формі 2 ос. мн. наказ. сп. та 3 ос. одн. теп. ч. зворотних дієслів, окрім того, зрідка простежено стягнення стверділого свистячого афrikата, як-от: *жалуваца, схвотографіруваца* (СМ, с. 63), *нє сваріца* (СМ, с. 64), *сунєца* (СМ, с. 60), пор.: *Ві ж тут большє нє сваріца* (СМ, с. 64), *Мо', дє сунєца за мною?* (СМ, с. 60) тощо. У випадку вставного слова *здаєц* 'здається' (СМ, с. 60), пор.: *Нє, здаєц, ондього* (СМ, с. 60), засвідчено ще й редукцію кінцевого голосного [а] в ненаголошеній позиції.

Збереження давнього голосного *i Володимир Даниленко передає в ряді дієслівних форм, а саме: а) у флексіях 2 с. та 3 ос. одн. теп. ч. дієслів II дієвідм.: *дівісса* (СМ, с. 60), *спіш* (СМ, с. 61), *учісса, мусіш, просіш, хуліганіш, крутіш* (СМ, с. 62), *ходіш* (СМ, с. 64), *лазіт* (СМ, с. 62), пор.: *Шо на манє так дівісса?* (СМ, с. 60), *Нє хуліганіш у школі?* (СМ, с. 62), *Довго вон дєс лазіт* (СМ, с. 62); б) у флексії 2 ос. одн. теп. ч. атематичного дієслова їсти: *єсі* (СМ, с. 61), пор.: *Толькі єсі да спіш* (СМ, с. 61); в) у флексії 2 ос. одн. наказ. сп.: *постелі* (СМ, с. 63), *дівіс* (СМ, с. 60), *подівіс* (СМ, с. 63), пор.: *Ти постелі на якомус слончіку* (СМ, с. 63), *Дівіс, Славік, шо я тобі привєзла* (СМ, с. 60); г) у флексії мн. дієслів мин. ч.: *думалі* (СМ, с. 13), *булі, укралі* (СМ, с. 60), пор.: *Цє у тебе іменіни булі?* (СМ, с. 60) тощо. У кількох дієслівних формах простежено збереження м'якості приголосних у кінці основи перед голосним [є] флексії, зокрема у формах 3 ос. одн. майб. ч.: *будє* (СМ, с. 60), *кінє* (СМ, с. 63), пор.: *А колі вон будє?* (СМ, с. 60), та в формі теп. ч. дієслова I дієвідм.: *хочєш* (СМ, с. 62), пор.: *Хиба хочєш*

обходит? (СМ, с. 62). В аналізованому тексті спорадично трапляються дієслівні форми давноминулого часу: *А то ше був под льод провалівса* (СМ, с. 62) та ін. Діалектну специфіку простежено також у формі 2 ос. одн. наказ. сп. дієслова *налити*: закінчення *-ей* після м'якого приголосного, пор.: *Налей мене, Женік, повчаркі горелкі* (СМ, с. 62), з нетиповим для української мови розвитком давнього редукованого *ь у позиції після сонорного бокового [л] перед [й] в [е], а не [и], очевидно, відображає чужомовний вплив.

У повісті «Сонечко моє, чорне й волохате» передано чимало відмінностей супроти літературної мови у фонетичному оформленні та словозміні займенників. Більшість діалектизмів у системі займенникових форм – інновації фонетичного походження. Наприклад, розвиток давнього голосного *o в новому закритому складі в [o] демонструють присвійні займенники *мой* (СМ, с. 13), *твой* (СМ, с. 62), предметно-особовий ч. р. *вон* (СМ, с. 60), питальний *скільки* (СМ, с. 60), указівний *столькі* (СМ, с. 60), пор.: *А коли вон буде?* (СМ, с. 60), *Це мой Женік так розходівса* (СМ, с. 13), *Скільки тобі вже год?* (СМ, с. 60) та ін. Розвиток давнього голосного *у в [i] передано у звуковому складі займенників 2 ос. *ті* ‘ти’ (СМ, с. 12), *ві* ‘ви’ (СМ, с. 13), а також у структурі відносного займенника *якій* ‘який’ (СМ, с. 63) та вказівного *столькі* (СМ, с. 60), пор.: *Да шо ті причапівса, як певень до квочки?* (СМ, с. 12), *А ві думалі, шо хто?* (СМ, с. 13), *Славік он подівіс, якій у тебе* (СМ, с. 63), *Так вірос да столькі єв* (СМ, с. 60). Натомість форма О. в. займенника 2 ос. мн. *вамi* (СМ, с. 63), пор.: *Я хочу ше з вамi схвотографіруваца на пам'єт* (СМ, с. 63), засвідчує збереження давнього голосного *i. Типовий для східнополіських говірок розвиток давнього *ě в [e] зі збереженням м'якості попереднього приголосного засвідчують форми Д. в. займенників 1 ос. та 2 ос. одн.: *мане* ‘мені’ (СМ, сс. 60, 64), *тобе* ‘тобі’ (СМ, с. 60), *тебе* ‘т. с.’ (СМ, с. 63), пор.: *Не тре' мане такой житкі* (СМ, с. 64), *Дівіс, Славік, шо я тебе привезла* (СМ, с. 60), а також форма Н. в. мн. означального займенника *все* (СМ, с. 62), пор.: *Вже все вдома* (СМ, с. 62). У формах Д. в. і З. в. займенника 1 ос. одн., окрім того, простежено результат обниження й розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a]: *мане* ‘мені’ [сс. 60, 64), *мане* ‘мене’ (СМ, с. 60), пор.: *Шос мане Женік погано наснівса* (СМ, с. 60), *Шо на мане так дівісса?* (СМ, с. 60) тощо. Збереження м'якості приголосних перед [e] ілюстровано у формах Р. в., З. в. займенників 1 ос. та 2 ос. одн.: *мене* ‘мене’ (СМ, с. 13), *мане* ‘т. с.’, *тебе* ‘тебе’

(СМ, с. 60), пор.: *Нема в мене жісці* (СМ, с. 13), *Це ж у тебе іменіни були?* (СМ, с. 60), *Шо на мане так дівісса?* (СМ, с. 60). Шляхом прогресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого [шч] > [ш:] > [ш] склалася звукова структура питально-відносного займенника *шо* (СМ, с. 62) та неозначеного *шос* (СМ, с. 60), пор.: *А то шо б я сама робіла?* (СМ, с. 62), *Шос мане Жєнік погано насівса* (СМ, с. 60). У формах неозначених займенників простежено ствердіння м'якого свистячого: *шос* (СМ, с. 60), *якомус* (СМ, с. 63), пор.: *Ти постелі на якомус слончіку* (СМ, с. 63) та ін. У формі Н. в. указівного займенника ч. р. *таки* 'такий' (СМ, с. 61), пор.: *Таки здорови жирни кот* (СМ, с. 61), відображено редукцію кінцевого [й]. Указівний займенник ж. р. *така* у формі Р. в. одн. *такой* (СМ, с. 64), пор.: *Не тре' мане такой житкі* (СМ, с. 64), ілюструє редукцію кінцевого [і] флексії. Присвійний займенник ж. р. *своя* у формі Р. в. одн. *свойой* (СМ, с. 60), пор.: *Давно не бачів своей баби?* (СМ, с. 60), та в однозвучній формі О. в. одн., пор.: *Я хочу ше схвотографіруваца з своей невесткою* (СМ, с. 63), окрім редукції кінцевих [і] та [у] відповідно, відображає розвиток *е в [о] в закритому складі. Рефлексію *е в [о] в новому закритому складі можна вбачати й у формі М. в. одн. присвійного займенника *ваша* – (у) *вашой*, пор.: *Здрасте у вашой хате* (СМ, с. 60).

У системі займенникових форм простежено кілька морфологічних архаїзмів. Наприклад, засвідчено повні нестягнені форми Н. в., З. в. мн. указівних родових займенників: *ціє помідорі, ціє дєвкі, такіє вертіхвосткі* (СМ, с. 63), пор.: *А це ти сама ціє помідорі квасіла?* (СМ, с. 63), *Бо ціє дєвкі до добра не доведут* (СМ, с. 63). Форми Д. в. займенника 2 ос. одн. *тебе* 'тобі' (СМ, с. 63), пор.: *Тебе, Жєнік, гріх на свою жонку жалуваца* (СМ, с. 63), та Р. в. предметно-особового займенника ч. р. *єго* 'його' (СМ, сс. 60, 62), пор.: *Не було здоровля єго порат* (СМ, с. 60), маніфестують збереження голосного [є] в першому складі.

У повісті відтворено деякі відмінності в оформленні прислівників. Вони в основному пов'язані з регулярними фонетичними процесами. Збіг давніх голосних *і та *у у звукові [і] простежено у структурі прислівників *колі, куді* (СМ, с. 60), *ніколі, коліс* (СМ, с. 62), пор.: *А куді Жєнік подевса?* (СМ, с. 60), *А колі вон буде* (СМ, с. 60), *До й батько твой коліс добре вчівса* (СМ, с. 62). Монофтонг [о] відповідно до давнього *о в новому закритому складі відбито у прислівникові *потом* (СМ, с. 63), пор.: *А потом кінє да ше*

й *винуватим зробіт* (СМ, с. 63). Збереження м'якості приголосних перед [e] передано у прислівниках *де* (СМ, с. 60), *дес, добре* (СМ, с. 62), *ше* (СМ, с. 62), *вжє* (СМ, с. 63), пор.: *Довго вон дес лазит* (СМ, с. 62), *Як був живий чолов'єк... то було добре* (СМ, с. 62), *Пойду я вжє, мабіт, спат* (СМ, с. 63) та ін. Ствердіння свистячого [с'] фіксовано у складі неозначених прислівників *дес, коліс* (СМ, с. 62), *дес* (СМ, с. 64), пор.: *До й батько твоя коліс добре вчівса* (СМ, с. 62), *Дес по чужіх подушках з дєвками товкса* (СМ, с. 64). Шляхом прогресивної суміжної асиміляції за способом творення та стягнення подовженого шиплячого склалася звукова структура прислівника *ше* (СМ, с. 62), *ше* (СМ, с. 63), пор.: *А то ше був под льод провалівса* (СМ, с. 62).

У значенні 'звідти' Володимир Даниленко використовує поліський прислівник *стуль* (СМ, с. 62), пор.: *Твоя дед мусів єго стуль стягуюват* (СМ, с. 62), що кваліфікований як слов'янський архаїзм, пов'язаний за походженням із прислівником міри і ступеня **толь / *туль* [21]. Із поліської говірки перейнято також прислівник *ондього* 'ось тут' (СМ, с. 60), пор.: *Не, здаєц, ондього* (СМ, с. 60). Вставне слово *мабіт* (СМ, с. 63), пор.: *Пойду я вжє, мабіт, спат* (СМ, с. 63), у зіставленні з загальноновживаним відповідником *мабуть* засвідчує використання давньої звукової форми інфінітива *быти* з подальшим розвитком **ы > [i]*, редукцією кінцевого голосного та ствердінням суфіксального [т'].

Більшість використаних Володимиром Даниленком явищ морфологічного рівня – інновації, причинами яких стали регулярні фонетичні процеси. Лише одиничні словоформи кваліфіковано як морфологічні архаїзми або результати аналогічного вирівнювання.

Явища синтаксичного рівня Володимир Даниленко відобразив порівняно мало. В основному передано фонетичні варіанти загальноновживаних службових слів із наслідками типових звукових процесів, як у структурі прийменників *под* (СМ, с. 62), *од* (СМ, с. 63), *меж* (СМ, с. 62), *перед* (СМ, с. 62); часток *чі* (СМ, с. 13), пор.: *То є Луцьов хлопец так віграє, чі шо?* (СМ, с. 13), *только* (СМ, с. 61), пор.: *Толькі єсі да спіш* (СМ, с. 61), *є* (СМ, с. 13), *се* (СМ, с. 60), пор.: *То є Луцьов хлопец так віграє* (СМ, с. 13), *О, а де се одна свиняча ножка?* (СМ, с. 60), *не* (СМ, сс. 60–64), пор.: *Давно не бачив своєю баби з села?* (СМ, с. 60); сполучників *шо* (СМ, сс. 60, 62), *шоб* (СМ, сс. 60, 62), пор.: *Добре, шо Петро Козловскі на зіму города віорав* (СМ, с. 62), *Курей на сєдалі зачініт, шоб куніца не з'єла* (СМ, с. 60).

Частка *хиба* (СМ, с. 62), пор.: *Хиба хочеш обходит?* (СМ, с. 62), супроти загальноновживаного варіанта *хіба* зберігає вихідну звукову структуру без розвитку **хы > [x'i]* (ЕСУМ, т. 6, с. 176–177).

Володимир Даниленко із поліської говірки перейняв давні єднальні сполучники *да, да й*, пор.: *Решіла я не ждат Роздва да заколола кабана* (СМ, с. 60), *Зобрала в дорогу гостінцьов да й поехала* (СМ, с. 60), підсилювальну частку *да*, пор.: *Да шо ті прічанивса, як певень до квочки?* (СМ, с. 12), а також архаїчний варіант питальної частки *невжєлі* (СМ, с. 60), пор.: *Невжєлі в дорозі украли?* (СМ, с. 60), зі збереженою праслов'янською часткою **li* 'чи' у складі (ЕСУМ, т. 4, с. 58).

3.5 Середньополіська говірка в прозі Олени Лотоцької

Олена Лотоцька – уродженка с. Крупове (Крупов'є) на Дубровиччині Рівненської області; мешкала в Криму, після його окупації переїхала до Львова; дебютувала як письменниця щойно 2020 р. прозовою книжкою «Нині зозуля кувала». Збірку складено з 26 новел та образків, у які авторка, як сама зазначає в передмові, «вживляла... говірку» (Л, с. 7): «*Батенько, матьонка, соненько, кунь, кут, плут, алє, моя ляленько, дальбу присяльбу* – слова та вирази, які вишивали в середині мене історію рідного краю <...> Схотілося залишити ті слова на папері і не як впорядковані стовпці у словнику діалектизмів, а вживити в діалоги, вималювати картини побуту односельчан, події, які відбувалися» (Л, с. 6).

Відповідно до особливостей середньополіської говірки письменниця часто використовує діалектні одиниці з монофтонгом [o] на місці давнього **o* в ненаголошених новозакритих складах: *гокно* (Л, с. 98), *родня* (Л, с. 111), *война* (Л, с. 122), *вигон* (Л, с. 58), *стожки* (Л, с. 121), *сподніцюю* (Л, с. 105), *ягоднік* (Л, с. 64), *пов села* (Л, с. 103), *пов п'ятого* (Л, с. 66). Один раз у цій позиції трапився [y]: *рувнусеньки* (Л, с. 69); це саме явище можливе й у ненаголошеному відкритому складі: *друбозá* 'дрібнота' (Л, с. 62)

На місці етимологічного **o* в наголошених новозакритих складах практично послідовно вказано монофтонг [y]: *Буг* (Л, с. 129), *пуп* (Л, с. 111), *покуйнік* (Л, с. 133), *руд* (Л, с. 113), *друбни* (Л, с. 117), *поруг, муцно* (Л, с. 119), *постуйте, дуйку* (Л, с. 124), *нучку* (Л, с. 101), *муй руст* (Л, с. 104), *пул* (Л, с. 78), *стул* (Л, с. 79), *буйка* (Л, с. 81), *доружча* (Л, с. 88), *бульше* (Л, с. 96), *не буйса, кунь* (Л, с. 109), *твуй* (Л, с. 108), *помуг* (Л, с. 64), *вун* (Л, с. 67). За аналогією до

новозакритих складів [у] в середньополіській говірці може з'явитися й у наголошеному відкритому складі, що й передано у випадках із *зукон* (Л, с. 111), *Мутє* 'Мотю' (форма К. в.) (Л, с. 128), пор. також структури, які відображають випадіння приголосного: *навушо* (Л, с. 96), *в вушо* (Л, с. 100), *за вушо* (Л, с. 106), *скуко* (Л, с. 111), *туко* (Л, с. 20). У словоформах *вспокойса* (Л, с. 105), *восім* (Л, с. 45), *после* (Л, с. 135) представлено наголошене [о] на місці давнього *о.

У закінченні *-овъ у формах Р. в. і співвідносних З. в. мн. іменників ч. р. виявлено рефлексію *о > [у] незалежно від наголосу (очевидно, спрацювала тенденція до вирівнювання закінчень): *вовкув* (Л, с. 63), *дубкув* (Л, с. 67), *вуркув* 'огірків' (Л, с. 110), *за братув* (Л, с. 88), *синув* (Л, с. 100), *рибув* 'грибів' (Л, с. 62), *обидув* (Л, с. 111), *цибахув* (Л, с. 110). Подібно [у] на місці *о безвідносно до наголосу представлено й у флексіях інших змінюваних слів: *в гетум лісі* (Л, с. 121), *на самуй станцеї* (Л, с. 97), *на теплуй печи* (Л, с. 25), *в такуй сорочци* (Л, с. 88), *старуй жаби* (Л, с. 102).

Певні тенденції в розвитку *о в новозакритому складі спостережено в структурі прийменників та префіксів. Скажімо, у випадку *одъ- відображено монофтонг [о]: *одризана* (Л, с. 120), натомість у складі *подъ- – тільки [у]: *пуд пудбивку* (Л, с. 107), *пуд ноги* (Л, с. 97), *пуд молодіцу* (Л, с. 56), *пуд дубамі* (Л, с. 67), *пуд сподніцою* (Л, с. 105), *пуддасте* (Л, с. 56), *пуддівком* (Л, с. 62). У префіксах по-, до- відображено розвиток *о в [о] або [у], імовірно, залежно від місця наголосу: *пойду* (Л, с. 52), *пошла* (Л, с. 63), але *пуйдем* (Л, с. 61), *дуйдемо*, *пуйдемо* (Л, с. 116).

Натомість у випадках *возьми* (Л, с. 20), *возьму* (Л, с. 96), *зогнать* (Л, с. 52), *зогриє* (Л, с. 106), *зобравса* (Л, с. 111), *не зойду* (Л, с. 63), *зо своїм* (Л, с. 63) у префіксах та прийменниках збережено новий [о] з *ъ. З історичного погляду закономірна і звукова структура ненаголошеного префікса в словоформах *одошла* (Л, с. 64), *обокрала* (Л, с. 113), де перший [о] – у відкритому складі, а другий – із *ъ. У словоформі *взьмеш* (Л, с. 111) у закритому складі відображено розвиток нового [о] (< *ъ) в [у] за аналогією до рефлексії етимологічного *о.

На місці давнього *е в новозакритому наголошеному складі майже послідовно позначено лабіалізований рефлекс – монофтонг [ʷу]: *жунка* (Л, с. 87), *жунку* (Л, с. 109), *тютка* (Л, с. 111), *тютко* (Л, с. 103), *одалюк* (Л, с. 97), *вичурню* (Л, с. 124), *поперук* (Л, с. 105), *по юм* (Л, с. 120), *на юм* (Л, с. 119), *в юм* (Л, с. 135), *юй* (Л, с. 74),

втюк (Л, с. 98), *прив'юз* (Л, с. 131), *вив'юз* (Л, с. 100), *в'юв* (Л, с. 88), *прив'юв* (Л, с. 113), *дов'юв* (Л, с. 120), *зав'ювса* (Л, с. 69). В іменних закінченнях [у] відповідно до **e* простежено безвідносно до наголосу, очевидно, через дію тенденції до вирівнювання флексій: *днюв* (Л, с. 95), *місяцув* (Л, с. 132), *хлопцув* (Л, с. 80), *на верхній полиці* (Л, с. 111), *в передній хаті* (Л, с. 120), *души моєю* (Л, с. 132), *в їхньому дворі* (Л, с. 79), *на нашум в'язі* (Л, с. 88), *на моєм городі* (Л, с. 61), *твоєю матери* (Л, с. 68). Тільки в *пич* (Л, с. 111), *шисть* (Л, с. 95) відображено [и]-рефлекс наголошеного **e*, у випадку *на веселя* (Л, с. 79) – [e]. У словоформі *наметок* (Л, с. 74) [e] збережено закономірно – у відкритому складі.

Серед особливостей північноукраїнської рефlekсації **ě* авторка ілюструвала монофтонг [e] в ненаголошеній позиції, перед яким більшість приголосних стверділа: *бежу* (Л, с. 80), *добегаю* (Л, с. 109), *бедняк* (Л, с. 111), *венок* (Л, с. 110), *ведром* (Л, с. 132), *спевати* (Л, с. 84), *спевачко* (Л, с. 85), *детей* (Л, с. 76), *девчата* (Л, с. 81), *одевав* (Л, с. 119), *втекать* (Л, с. 122), *семню* (Л, с. 100), *сече* (Л, с. 115), *в снегу* (Л, с. 118), *грехи* (Л, с. 134), але боковий плавний зберігає історичну м'якість: *сліди*, *слідок* (Л, с. 118), *леснік*, *лесніки* (Л, с. 64), *влєплю* (Л, с. 128), *в хлєви* (Л, с. 79). У випадках *сповать* (Л, с. 79), *зовсюм* (Л, с. 60) лабіалізовані рефлекси **ě* > [o], [y], очевидно, сформувалися через вплив наступного губного консонанта. Монофтонг [a] представлено тільки у формах дієслова *сідати*: *сядайте* (Л, с. 79), *сядай* (Л, с. 95), що може бути пов'язане із впливом наголошеного голосного в наступному складі. У ненаголошених закінченнях Д. в. та М. в. одн. іменників І відм. та II відм. давній **ě* розвинувся в [и]: *старуй жаби* (Л, с. 102), *казала баби* (Л, с. 103), *в комори* (Л, с. 111), *на неби* (Л, с. 79), *в кухри* (Л, с. 80); так само в другому складі в словоформі *до чирина* (Л, с. 125).

Серед специфічних рефлексів наголошеного **ě* передано монофтонг [и] після ствердливих губних, вібранта та глухого свистячого афrikата: *побиглі* (Л, с. 105), *обидно* (Л, с. 81), *обидать* (Л, с. 107), *чоловик* (Л, с. 99), *в хлєви* (Л, с. 79), *в рови* (Л, с. 102), *в голови* (Л, с. 96), *зумію* (Л, с. 114), *ридко* (Л, с. 68), *грех* (Л, с. 112), *одризана* (Л, с. 120), *грійса* (Л, с. 39), *в дворі* (Л, с. 79), *на гори* (Л, с. 69), *циле* (Л, с. 64), *циленьки* (Л, с. 62).

Багатьма прикладами проілюстровано типову для середньополіської говірки рефlekсацію давнього **i* як [i]: *полиці* (Л, с. 111), *налекалі* (Л, с. 124), *молітви* (Л, с. 114), *пошкодоваліса* (Л,

с. 95), *побиглі, спудніцою* (Л, с. 105), *сповестіла* (Л, с. 109), *шелєстїт, розказвали* (Л, с. 64), *злумілі* (Л, с. 61), *рослі, впросіласа, пришлі* (Л, с. 62), *ходіла* (Л, с. 68), *подівітеса* (Л, с. 104), *сьвіні* (Л, с. 113) тощо. На межі префікса і кореня *ь та *і шляхом взаємної асиміляції злилися в [и]: *зидемоса* (Л, с. 67). Зрідка відображено розвиток давнього *у > [і] після задньоязикового: *кіши* (Л, с. 79), *кідать* (Л, с. 81).

На місці ненаголошеного *є позначено монофтонг [е], перед яким тільки боковий плавний зберігає історичну м'якість: *налекалі* (Л, с. 124), *злекаласа* (Л, с. 105), *налекав* (Л, с. 99), *доледів* (Л, с. 135), *залєдав* (Л, с. 60), *дєсеть* (Л, с. 131), *дєветь* (Л, с. 132), *дєвеносто* (Л, с. 62), *запрегать, запрегай* (Л, с. 107), *колодезя* (Л, с. 61), *паметуца* (Л, с. 113); закономірний рефлекс носового заднього ряду – у випадку *замуж* (Л, с. 120).

Авторка позначила й окремі явища, пов'язані з позиційною реалізацією сучасних голосних, зокрема [а] як вияв ненаголошеного [о] перед складом із наголошеним [а]: *камандовать* (Л, с. 73), *хавав* (Л, с. 97), *хавайса* (Л, с. 105); лабіалізацію [є] > [о] після м'якого консонанта: *вітьор* (Л, с. 69), *весьоли* (Л, с. 120), *всьой* (Л, с. 131), *всьо* (Л, с. 80); [и] як варіант ненаголошеного [е], але тільки в першому складі в словоформі *до чирина* (Л, с. 125); [а] як позиційну реалізацію ненаголошеного [е], проте лише у випадку *в рабринах* (Л, с. 57), пор.: *ребро*. Натомість збережено ненаголошений [о] в дієслівному суфіксі -ова-: *камандовать* (Л, с. 73), *годовать* (Л, с. 73), *ночовать* (Л, с. 67), *переночовать* (Л, с. 101), *дяковать* (Л, с. 105), *виратовать* (Л, с. 119), *войовать* (Л, с. 123), *пошкодоваліса* (Л, с. 95), *вратовав* (Л, с. 84).

Виразними явищами проілюстровано в текстах релевантні особливості середньополіської говірки на рівні консонантизму. У мовленні персонажів практично послідовно маніфестовано історичну м'якість плавного бокового в позиції перед [е]: *плєчах* (Л, с. 128), *лєгусенько* (Л, с. 129), *біленького, залєтїв, пролєтіла* (Л, с. 63), *пролєтю* (Л, с. 67), *плєче, лєжит, шелєстїт, малєньку, помалєсєньку* (Л, с. 64), *лєхчий* (Л, с. 68), *сиплє* (Л, с. 51), *цилєньки* (Л, с. 62) тощо. Передано депалаталізацію [в'] із розвитком додаткової артикуляції [й] перед [у]-рефлексом *е в дієслівних формах мин. ч. на зразок *в'юв* (Л, с. 88), *прив'юв* (Л, с. 113), *дов'юв* (Л, с. 120), *вив'юз* (Л, с. 100), *прив'юз* (Л, с. 131). Великою кількістю прикладів зафіксовано ствердіння вібранта: *радюжкою* (Л, с. 105), *градки* (Л, с. 110), *прамо,*

поратовать (Л, с. 120), *ратуйте* (Л, с. 112), *виратував* (Л, с. 118), *виратовать*, *напрамик* (Л, с. 119), *гарачого* (Л, с. 125), *гарачої* (Л, с. 104), *гразна* (Л, с. 133), *вечерать* (Л, с. 45), *потерала* (Л, с. 76), *в бураках* (Л, с. 61) та ін. Авторка виразно підкреслює депалаталізацію глухого свистячого африката: *споницу* (Л, с. 64), *молодїцу* (Л, с. 56), *худубци* (Л, с. 60), *німец* (Л, с. 123), *німца*, *німци* (Л, с. 105), *копица* (Л, с. 112), *в сорочци* (Л, с. 88), *завушніци* (Л, с. 119), *по серцу* (Л, с. 120), *з Луцка* (Л, с. 100), *танцує* (Л, с. 129), *вранци* (Л, с. 83), *циле* (Л, с. 64), *циленьки* (Л, с. 62), зокрема й зі стягненням подовженого у відповідних формах зворотних дієслів: *опозорица* (Л, с. 81), *накинуца* (Л, с. 64), *робица* (Л, с. 50), *купаца* (Л, с. 19), *б'юца* (Л, с. 75), а також ствердіння глухого свистячого фрикативного в деяких позиціях: *свато* (Л, с. 20), *панский* (Л, с. 64), *влітюс* (Л, с. 69), *позалітюс* (Л, с. 66), зокрема й у зворотних дієсловах: *впросїласа* (Л, с. 62), *грїйса* (Л, с. 39), *задамса* (Л, с. 57), *буйтеса* (Л, с. 100), *не буйса*, *вспокойса*, *злекаласа* (Л, с. 105), *зобравса* (Л, с. 111), *викинуліса* (Л, с. 61), *приснілосо* (Л, с. 118), так само зі стягненням подовженого в дієслівних формах 2 ос. одн. теп. ч. та майб. ч.: *волочїса* (Л, с. 105), *журиса* (Л, с. 74), *втопи́са* (Л, с. 37), *заліпи́са* (Л, с. 61) та ін. Спорадичне стягнення подовжених приголосних відображено й у випадках *на веселя* (Л, с. 79), *гулечку* (Л, с. 110), *Немечину* (Л, с. 103) та ін.

Простежено характерну для частини середньополіських говірок тенденцію до опускання [г], пор.: *нанївавса* (Л, с. 106), *лянь* (Л, с. 97), *залєдав* (Л, с. 60), *долєдїв* (Л, с. 135), *злумїлі* (Л, с. 61), *рудки* ‘грудки’ (Л, с. 125), також *риби* ‘гриби’ (Л, с. 62) та словоформи і похідні *риба* (Л, с. 67), *рибув* (Л, с. 62), *рибок* (Л, с. 67), *рибки* (Л, с. 68), *рибови́ца* (Л, с. 67), або заміни [г] іншими приголосними, зокрема [в]: *вуркі* ‘огірки’, *вурки* ‘гіркий’ (Л, с. 61), *вурко* ‘гірко’ (Л, с. 92), *повуркне* ‘згіркне’ (Л, с. 110), [й]: *моялки* ‘могилки’ (Л, с. 69). Відображено заміну [д'] > [й]: *сеїш* ‘сидиш’ (Л, с. 20), *сеят* ‘сидять’ (Л, с. 87), [ф] > [хв]: *хвайна* (Л, с. 53), *хвігурїстка* (Л, с. 37), *хвартух* (Л, с. 56); втрату [й] у ряді позицій в основах слів: *прїде* (Л, с. 87), *прїдут* (Л, с. 74), *вишла* (Л, с. 63), *пришла*, *одошла*, *знашлі* (Л, с. 64), *поминїцу* (Л, с. 72), *в поминїцах* (Л, с. 60).

У текстах передано й типові для середньополіської говірки наслідки прогресивної асиміляції за способом творення [мй] > [мн']: *мняса* (Л, с. 111), *времне* (Л, с. 120), *семню* (Л, с. 100), *мняхкенько* (Л, с. 20); регресивної дисиміляції за способом творення [чт] > [шт]:

штири (Л, с. 62), *штирадцатілітню* (Л, с. 131); словоформа *споницу* (Л, с. 64) засвідчує регресивну асиміляцію за м'якістю та місцем і способом творення [дн'] > [н':] з наступним стягненням подовженого.

З місцевої говірки перенесено в художній текст також форми з аферезою: *слунчика* (Л, с. 20), *нача* (Л, с. 56), *начої* (Л, с. 93); протезою: *Голю* (Л, с. 88), *гочи* (Л, с. 76), *гочей* (Л, с. 104), *гокно* (Л, с. 98), *із гукон* (Л, с. 111), *в гармею* (Л, с. 131), *вумна* (Л, с. 123), *вучони* (Л, с. 69), *вучу* (Л, с. 114), *вучить* (Л, с. 95); епентезою: *вивучиш* (Л, с. 96), *вивучу* (Л, с. 123), *радіво* (Л, с. 123); синкопою: *туко* (Л, с. 20), *сьодні* (Л, с. 20); апокопою: *пра* (Л, с. 69), *чо'* (Л, с. 110), *нічо-нічо* (Л, с. 115), *мо'* (Л, с. 68); неетимологічним голосним між будь-яким приголосним та сонорним: *метер* (Л, с. 104).

Серед форм іменників абсолютно переважають інновації фонетичного характеру, пов'язані з типовою для місцевої говірки рефлексациєю давніх голосних чи специфікою депалаталізації приголосних. До виразних архаїзмів в галузі субстантивної словозміни можна віднести форми с. р. давнього різновиду на *-ьје: *Крупов'є* (Л, с. 98), *Застінне* (Л, с. 63), *сніданне* (Л, с. 70), *вдобренне* (Л, с. 127), *весілле* (Л, с. 120), *платте* (Л, с. 117), *дівованне* (Л, с. 120), *клочче* (Л, с. 106), *клоччем* (Л, с. 106), *лістем* (Л, с. 110); форми Р. в. одн. з історичною флексією -а (-я) колишніх *-ǫ-основ ч. р.: *коровая* (Л, с. 80), *з ліса* (Л, с. 108), *з світа* (Л, с. 131); форми Р. в. та Д. в. одн. давніх основ на *-ї та *-r з закінченням -и: *крови* (Л, с. 104), *од печи* (Л, с. 62), *вашуй матери* (Л, с. 90), *твоюй матери* (Л, с. 68); форми іменників ч. р. з суфіксом -ин, які в Н. в. мн. зберігають флексію *-е консонантних основ: *Залішане* (Л, с. 79), *Літвичане*, *Кривичане* (Л, с. 63), *Селяне* (Л, с. 127); форму Р. в. мн. з історичною нульовою флексією іменників чоловічого роду: *сім год* (Л, с. 100); колишню двоїнну форму *два дня* (Л, с. 113). Часом авторка з рідної говірки запозичує у свої тексти деривати, які відрізняються від літературних відповідників морфемною структурою: *не буде житки* (Л, с. 112), *два пачечка* (Л, с.), *животко боліт* (Л, с. 100).

Із-поміж небагатьох інновацій аналогічного походження в системі субстантивної словозміни спостережено наслідки взаємодії форм тв. гр. та м'як. гр. в О. в. одн. іменників І відм.: з *горею* (Л, с. 61), але *пуд сподніцою* (Л, с. 105), у тому самому відмінку – вирівнювання форми іменника III відм. за зразком І відм.: з *матерою* (Л, с. 88); поширення флексії Р. в. мн. -ей з давніх *-ї-основ на інші іменники: *бабей* (Л, с. 69), *дроцей* 'дріжджів' (Л, с. 111), а закінчення

Н. в. мн. іменників с. р. давніх *-jǫ-основ – на відповідні форми ч. р.: *вчителя дурни* (Л, с. 122). К. в. жіночих та чоловічих імен м'як. гр. оформлений за допомогою флексії -є: *Буле* (Л, с. 72), *Танє* (Л, с. 97), *Ганє* (Л, с. 116), *Надє* (Л, с. 123), *Мутє* (Л, с. 128), *Антосє* (Л, с. 131), *Тодосє* (Л, с. 91), *Федє* (Л, с. 118).

У текстах трапляються діалектизми з галузі словозміни інших іменних частин мови. Передано, зокрема, втрату кінцевого [й] у закінченнях прикметників, родових займенників, порядкових числівників ч. р.: *святи Ілля* (Л, с. 19–20), *вун живи* (Л, с. 134), *добри вечор* (Л, с. 83), *чорт лиси* (Л, с. 84), *добри день* (Л, с. 110), *штапель весьоли жовти* (Л, с. 120), *собака здорови таки* (Л, с. 63), *туман таки* (Л, с. 63), *якись незнакоми ліс* (Л, с. 68), *яки Ілля?* (Л, с. 19), *сьоми год* (Л, с. 96). Виявлено випадок вирівнювання форми тв. гр. за зразком м'як. гр.: *платтє моднє* (Л, с. 117).

У мн. прикметники, часто й родові займенники оформлені за допомогою стягненої флексії -и: *зарази волочащи* (Л, с. 51), *розумни люди* (Л, с. 69), *всі живи* (Л, с. 76), *гочи хорошузни голуби* (Л, с. 76), *всі молоди гарни* (Л, с. 86), *друбни шкаматки* (Л, с. 117), *музиканти чужи* (Л, с. 120), *вчителя дурни* (Л, с. 122), *здихоти яки* (Л, с. 52), *яки гочи* (Л, с. 76), *яки риби?* (Л, с. 60), *наши забегалі* (Л, с. 64), *якись Літвичанє* (Л, с. 63). Указівні займенники представлені й нестягненими формами ж. р. та мн.: *тая баба* (Л, с. 60), *тиї хлопци* (Л, с. 108), *тиї слова* (Л, с. 120). Зауважено форму Р. в. вказівного займенника ж. р.: *з теї сторони* (Л, с. 69), яка склалася через аналогію до історичної форми м'якого різновиду *сеи*.

Займенник 1 ос. одн. в Д. в. представлений архаїчною формою *м'ні* (Л, с. 51). Предметно-особові займенники після прийменника не мають приставного [н]: *на шиї в його* (Л, с. 64), *придут по його* (Л, с. 135), *по йому ставлятимут* (Л, с. 88), *в юм* (Л, с. 135), *на юм* (Л, с. 119), *до її доходіт* (Л, с. 63), *в їх є* (Л, с. 92), *для їх було* (Л, с. 64), *поставила на їх* (Л, с. 63), *на їх дівлюса* (Л, с. 64). Відображено й місцеву специфіку в оформленні інших займенників, зокрема присвійного ж. р. *єї*, пор.: *єї следи* (Л, с. 118), означальних *всьой*, пор.: *всьой мир* (Л, с. 111), *всьой руд* (Л, с. 113), *кажди*, пор.: *каждому посилає* (Л, с. 135), *з каждой сторони* (Л, с. 84), *начий 'інший'*, пор.: *начої молитовки* (Л, с. 93), вказівного *гетой 'цей'*, пор.: *в гетой світ* (Л, с. 113), *в гетум лісі* (Л, с. 121), *гетим лістєм* (Л, с. 110), *гети за шо* (Л, с. 108), *з гетих лесув* (Л, с. 135), питально-відносного *шо*, пор.: *шо робіть* (Л, с. 63), *шо юй не так* (Л, с. 100), *шо ти баяла* (Л, с. 52),

зокрема форми 3. в. *вушо*, пор.: *в вушо перебереса* (Л, с. 100), *за вушо нанівавса* (Л, с. 106).

Помічено використання говіркових прикметникових дериватів із суфіксами *-узн-*, *-усєньк-* (*-усєньк-*) для підкреслення більшого вияву відповідної ознаки: *гочи хорошузни* (Л, с. 76), *сосонки рувнусєньки* (Л, с. 69), *сорочку новусєньку* (Л, с. 92); форми вищого ступеня порівняння *довжиша* (Л, с. 80); форм числівників *пійсят* (Л, с. 131), *первим* (Л, с. 63), *перва* (Л, с. 95), *первими* (Л, с. 67).

Специфіку дієслівної словозміни проілюстровано через інновації, зокрема інфінітиви на *-ть*: *вечерать* (Л, с. 45), *плавать* (Л, с. 19), *робіть* (Л, с. 63), *бачить* (Л, с. 64), *ночовать* (Л, с. 67), *камандовать* (Л, с. 73), *навіть їсть* (Л, с. 45); форми зворотних дієслів зі «стверділим» постфіксом: *боятіса* (Л, с. 68), *задіраца* (Л, с. 81), *купаца* (Л, с. 19), *накинуца* (Л, с. 64), *почнеца* (Л, с. 81), *дівіца* (Л, с. 84), *б'юца* (Л, с. 75), *спотикнеца* (Л, с. 68), *журиса* (Л, с. 74), *розплатьвавса* (Л, с. 113), *впросіласа* (Л, с. 62), *повернуласа* (Л, с. 64), *подьвіласа* (Л, с. 68), *задамса* (Л, с. 57), *втописа* (Л, с. 37), *грийса* (Л, с. 39), *подівіса* (Л, с. 67), *нагніса* (Л, с. 68), а в с. р. – з постфіксом у варіанті *-со* (очевидно, *-о* – наслідок аналогії до закінчення с. р.): *приснілосо* (Л, с. 118), *случилосо* (Л, с. 131), *хотілосо* (Л, с. 117), *поменялосо* (Л, с. 120), *завісілосо* (Л, с. 131); форму 2 ос. одн. наказ. сп. *ни* 'пий' (Л, с. 112); форми 1 ос. одн. теп. ч. та майб. ч. дієслів II дієвідм. на зразок *просю* Лотоцька 74), *седю* (Л, с. 117), *блудю* (Л, с. 68), *мутю* (Л, с. 63), *пролетю* (Л, с. 67), *полетю* Лотоцька 127), де відсутність шиплячого в кінці основ пов'язана з аналогією до форм інших осіб.

Морфологічних архаїзмів виявлено небагато, а саме: форми 3 ос. теп. ч. і майб. ч. на *-т*: *ставит* (Л, с. 62), *ходіт*, *держит* (Л, с. 63), *седіт* (Л, с. 64), *седят*, *п'ют*, *закусьвають* (Л, с. 62), *думают* (Л, с. 64), *розказвають* (Л, с. 69), *розломит* (Л, с. 62), *вхопит* (Л, с. 52), *полетят* (Л, с. 61), *подумают* (Л, с. 63), *здохнут* (Л, с. 72), *пектімут* (Л, с. 111), *ставлятімут* (Л, с. 88); форми 2 ос. мн. наказ. сп. на *-те*: *ходіте* Лотоцька 51), *йдіте* Лотоцька 111), *пустіте* Лотоцька 98), *скажйте* Лотоцька 74), *дівітеса* (Л, с. 97), *подівітеса* (Л, с. 104).

Діалектну специфіку на рівні морфемної структури дієслів авторка маніфестувала дериватами з суфіксом *-ва-*: *розказваю* (Л, с. 119), *розказвають* (Л, с. 69), *розказвав* (Л, с. 95), *розказвалі* (Л, с. 64), *отказвайте* (Л, с. 111), *закусьвають* (Л, с. 62), *розплатьвавса* (Л, с. 113), *впросьвалася* (Л, с. 67), *одшутьвайтеса* (Л, с. 81).

Із говірки в художній текст перенесено специфічні прислівникові утворення чи варіанти: *сюда* (Л, с. 99), *кудой* (Л, с. 119), *зарє* ‘зараз’ (Л, с. 50), *зарєнько* ‘т. с.’ (Л, с. 61), *завтре* (Л, с. 66), *завтреки* (Л, с. 61), *позавтре* (Л, с. 87), *тамєки* (Л, с. 98), *тутєки* (Л, с. 99), *потомики* (Л, с. 106), *вчорєки* (Л, с. 68), *ондєки* (Л, с. 110), *ондєчки* (Л, с. 51), *теперєки* (Л, с. 19), *теперєчки* (Л, с. 91), *шинєнько* ‘щойно’ (Л, с. 122), *важєнько* (Л, с. 117), *впереді* (Л, с. 63), *додоми* (Л, с. 81), *тожєть* ‘теж’ (Л, с. 91), зокрема й форми вищого ступеня порівняння прислівників: *далєй* (Л, с. 88), *затішній* (Л, с. 115), *гарній* (Л, с. 119), *частій* (Л, с. 120), *теплій* (Л, с. 106), *сподручній* (Л, с. 58), *лєхчий* (Л, с. 68), *довжій* (Л, с. 79), *хутчий* (Л, с. 79), *скорий* (Л, с. 75). У реченнях *Тепло мені од того і душі високо* (Л, с. 114), *Вже оньо ліс бізєнько* (Л, с. 115) передано діалектні особливості наголошення прислівників.

Виявлено відмінності від літературної мови в оформленні службових слів, наприклад, засвідчено прийменники *крєме*, пор.: *крєме мене* (Л, с. 119), *кєлє* ‘коло, біля’, пор.: *кєлє колодєзя* (Л, с. 61), *кєлє Колійки* (Л, с. 62), *кєлє дороги* (Л, с. 64), *кєлє перєсїчки* (Л, с. 66), *кєлє пєнька* (Л, с. 68), *кєлє берєзїни* (Л, с. 116); частки *оньо* ‘тільки’, пор.: *оньо хлїба хай возьмє* (Л, с. 116), *ши* ‘ще’, пор.: *ти ши ж її застала* (Л, с. 63), *оньо* ‘он’, пор.: *оньо, в сорочку новусєньку вбрався* (Л, с. 92), *ань* ‘т. с.’, пор.: *ань воно шо* (Л, с. 84), *нє* ‘ні’, пор.: *Ох нє!* (Л, с. 63), *алє* ‘гаразд’, пор.: *Подуйте завтра корову, алє?* (Л, с. 79), *будто* ‘буцім, ніби’, пор.: *будто йті не можу* (Л, с. 105), *даже*, *дажєть* ‘навіть’, пор.: *даже єслі збрєхав* (Л, с. 112), *Дажєть, не привєді Господі, ти б когось вбила* (Л, с. 113), *гєто* ‘це’, пор.: *Мєнє Вуля звать, а гєто Тєтяна* (Л, с. 99). З мовлення поліщуків перенесено деякі сполучники, зокрема єднальні *да*, *да й*, пор.: *сєїш соби да в’язєш* (Л, с. 20), *зловлю да надаю* (Л, с. 50), *волочив да й у борщ умочив* (Л, с. 32), *збирала да й бачу* (Л, с. 68); умови *єслі*, *коб*, пор.: *Єслі б приїхали вучони, да зробилі розкопки, да якись би кості нашлі – ото вжє точнє доказатєльство* (Л, с. 69), *Коб знала, чиї ви, соколи, мо’ б як рудних сповєстїла* (Л, с. 109); допусту *хоть*, пор.: *Алє я ходїла, хоть сєрцє й тьопалоса* (Л, с. 69).

Письменниця з рідної говірки взяла й діалектну лексику. Виявлено, зокрема, характеристики людини за різними ознаками: *берємена* ‘вагітна’, пор.: *Марина берємена була* (Л, с. 62), *вумни* ‘розумний’, пор.: *То йді да попитай, як ти така вумна* (Л, с. 123), *показушнїца* ‘жінка, яка все робить, щоб справити враження’, пор.: *Ох*

і показушниця! (Л, с. 57), *обдертюха* ‘обірванка’, пор.: *Так вже мені хотіло, щоб твоя маті... перестала називать обдертюхою* (Л, с. 117); назви, пов’язані з побутом та господарюванням: *полоски* ‘вузькі та довгі наділи землі’, пор.: *За дурни полоски чуть детей не потеряла* (Л, с. 76), *рабрина* ‘бокова частина воза або саней, зроблена з поздовжніх і поперечних жердин’, пор.: *Попереду їде віз, де в рабринах... дванадцять горщиків* (Л, с. 57), *кухро* ‘скриня’, пор.: *Иди бери в кухри* (Л, с. 80), *бляха* ‘деко з листового заліза’ і *метки* ‘нитки, на які нанизують гриби для сушіння (?)’, пор.: *Весь простір біля печі займали оті бляхи з нанизаними на «метки» грибами* (Л, с. 62), *запон* ‘фіранка’, пор.: *Ще за мить з-під «запона» – фіранки вигулькнула дідова голова* (Л, с. 39); найменування одягу, взуття, прикрас: *заматанка* ‘тепла хустка’, пор.: *Бубніла, вив’язуючи заматанку* (Л, с. 129), *гумовці* ‘гумові чоботи’, пор.: *Ти тим часом знайди гумовці та перевзуйся* (Л, с. 46), *галька* ‘вишиття на подолі сорочки, спідниці’, пор.: *По гальци зеленого багато і вона зелена* (Л, с. 80), *кутас* ‘прикраса-китиця’, пор.: *Ши й хустку тую морковну з кутасами возьми* (Л, с. 80), *завушніци* ‘сережки’, пор.: *Якусь обновку купит: чи хусту, чи матерії, чи завушніци* (Л, с. 119), *кошель* ‘гаманець’ і *карман* ‘кишеня’, пор.: *Я бачила, якого кошеля в карман хавав* (Л, с. 97); номени рослин, грибів та суміжних понять: *кашка* ‘маргаритка, стокротка’, пор.: *Колісь ми називалі їх кашка. А теперека бач – марга-рит-ки* (Л, с. 36), *бульба* ‘картопля’, пор.: *В когось піч топиться..., і бульбою вареною пахне* (Л, с. 44), *гарахи* ‘вид грибів’ і *качало* ‘велика кількість грибів на одному місці’, пор.: *Ви гарахув циле качало знашли?* (Л, с. 64), *рибовище* ‘грибні місця’, пор.: *Поки вона зайде на свої рибовища, я вже там пролетю* (Л, с. 67); дієслівну лексику: *баять* ‘говорити’, пор.: *А шо ти баяла, шо чорт їх не вхопит?* (Л, с. 52), *отвечать* ‘відповідати’ і *одшутьваца* ‘віджартовуватися’, пор.: *Не отвечайте, або одшутьвайтеса* (Л, с. 81), *заліпица* ‘забруднитися’, пор.: *Не, ти у всьому чистому – ши заліписа* (Л, с. 61), *додубить* ‘донести’, пор.: *Де б то, людоньки, сама все додубила* (Л, с. 57), *задаца* ‘підняти’, пор.: *А шо, хлопци, пуддасте, чи сама задамса?* (Л, с. 57), *тьопаца* ‘калататися (про серце)’, пор.: *Але я ходіла, хоть серце й тьопалоса* (Л, с. 69), *потерать* ‘втратити’, пор.: *За дурни полоски чуть детей не потеряла* (Л, с. 76), *щитать* ‘рахувати’, пор.: *Двісті девеносто штири, друбози не щитала* (Л, с. 62), *мутіть* ‘обманювати’, пор.: *Направду! Дальбу присяльбу я не мутю!* (Л, с. 63), *помніть* ‘пам’ятати’, пор.: *Не помню*

чого, але тоді в ліс пошла не селом, а через город (Л, с. 63), опаздувать ‘запізнюватися’, пор.: Шоб не опаздувала оно, бо ши ж їхать (Л, с. 79), ослобоніть ‘звільнити’, пор.: Ослобонів од муки тяжкої – страху (Л, с. 134), полетіть ‘побігти’, пор.: Бачила, Федька Борсучиха вже полетіла (Л, с. 79), викинуца ‘почати рости (про гриби)’, пор.: Хто розніс новину, що на решті «викинуліса риби»? (Л, с. 61); прислівникову лексику: откуль ‘звідки’, пор.: Да откуль я буду їхать, откуль приєждати – до тебе зайду (Л, с. 84), откудова ‘т. с.’, пор.: А откудова ви ідете? (Л, с. 99), окочи ‘коли’, пор.: А окочи розчинять будут? (Л, с. 111), влітјос ‘минулого року’ і позалітјос ‘позаминулого року’, пор.: Гето ж влітјос чи позалітјос розказвалі (Л, с. 69), наметусь ‘навпаки’, пор.: Стала, зняла чоботи, обула їх наметусь (Л, с. 68), напрамик ‘навпростець’, пор.: Од його вже до села рукою подать, якщо напрамик через ліс іті (Л, с. 119), пошти ‘майже’, пор.: Келе Колійки пошти завше риби росли (Л, с. 62), мигом ‘миттю’, пор.: Заре мигом отправлю на кухню бульбу скребті (Л, с. 97), оп’ять ‘знову’, пор.: Йду, йду – глядь, оп’ять я на тому місці, де була пов часа назад (Л, с. 68); назви зі сфери обрядовості: волочильне ‘великодній подарунок’, пор.: Несемо їй з батьками волочильне: паску та яйця (Л, с. 53), шишка ‘сливова гілка, обгорнута прісним тістом, висушена в печі та прикрашена барвінком і квітами (нею прикрашають весільний коровай)’, пор.: Мо’ й шишку дадут (Л, с. 80), наметки ‘шматки полотна завдовжки 3–4 м’ і запивать ‘сватати’, пор.: Чи сватам наметок хватіт, як запивать придут (Л, с. 74); абстрактні поняття: моченька ‘сила’, пор.: Шось геть моченьки нема (Л, с. 116), доказательство ‘доказ’, пор.: Якись би кості нашілі – ото вже точно доказательство (Л, с. 69), вдавольствіє ‘задоволення’, пор.: Сам од того вдавольствіє получит (Л, с. 69), времне ‘час’, пор.: А тоді, дітя, таке времне було, шо й риба були жадни (Л, с. 67), час ‘година’, пор.: Я на Казімирисі їх за час наризала (Л, с. 64), присвята ‘менші релігійні свята, коли можна працювати’, пор.: А серпанкові сорочки, які Єва одягає і в свята і в присвята (Л, с. 74), следующий ‘наступний’, пор.: Следующий раз захочеш зо мной по риби йті – в мене будеш ночовать (Л, с. 67), послідній ‘останній’, пор.: Ніна Гарахайчиха, послідня сплюха в селі, і тая корову вже видоїла (Л, с. 67); поодинокі діалектизми інших тематичних груп: друбоза ‘дрібнота’, пор.: Двісті девеносто штири, друбози не щитала (Л, с. 62), мусіть ‘мабуть’, пор.: Мусіть восім (Л, с. 45), дальбу присяльбу ‘присягаю’, пор.: Направду! Дальбу присяльбу

я не мутю! (Л, с. 63), ровер ‘велосипед’, пор.: Вони стоялі келе колодезя, як я на ровери з лісу їхала (Л, с. 61), ружжо ‘гвинтівка’, пор.: Я собі її на плече виваліла, хай думают, шо то ружжо (Л, с. 64), шкаматки ‘шматки’, пор.: І роздерут мене вовки на друбни шкаматки (Л, с. 117), здихота ‘здихля’, пор.: Гето ж бач, здихоти яки, куди повилазілі (Л, с. 52), косма ‘волосся’, пор.: Туй лярви косма її погани повидеру (Л, с. 125), пуд молодіцу ‘спосіб зав’язувати хустку’, пор.: Хустка, зав’язана під бороду, а в найспекотніші дні «пуд молодіцу» (Л, с. 56), вовчур ‘вівчарка’, пор.: Вона ж собі думає, шо то Васіль зо своїм вовчуром (Л, с. 63).

Лексичні (як, зрештою, й інші) діалектизми вживано в основному в репліках персонажів, що індивідуалізує їхнє мовлення, надає йому виразного місцевого колориту. Часом такі слова трапляються в авторській мові – тоді здебільшого (але не завжди) їх подано в лапках, як-от: *Ще за мить з-під «запона» – фіранки вигулькнула дідова голова* (Л, с. 39), *Хто розніс новину, що нарешті «викинуліса риби»?* (Л, с. 61), *Ні, це не я пішла – бабуся, в льох по сметанку до «наліснікув»* (Л, с. 30) та ін.

Значення специфічних діалектних лексем переважно прокоментовано в посторінкових примітках. У кількох випадках там подано загальноновживані відповідники навіть до специфічних фонетичних діалектизмів; часом це виправдано, як-от: *вуркі* ‘огірки’, *вурки* ‘гірки’ (Л, с. 61), але, наприклад, у випадку *гочі* ‘очі’ (Л, с. 76) пояснення видається зайвим; натомість варто було вказати літературні відповідники до варіантів із утраченим [г], як-от: *нанівавса* (Л, с. 106), *лянь* (Л, с. 97), *залєдав* (Л, с. 60), *долєдів* (Л, с. 135), із розвитком [д'] > [й]: *сеїш* (Л, с. 20), *сеят* (Л, с. 87) тощо.

У деяких випадках семантику діалектизму можна зрозуміти з контексту, тому примітки й немає, як-от: *Колісь ми називалі їх кашка. А теперека бач – мар-га-рит-ки* (Л, с. 36), *Ним були встелені тонкі листи заліза з загнутими краями – бляхи, на яких сушили гриби* (Л, с. 62). Отже, специфічну лексику письменниця обережно й умотивовано увела в художній текст, доклавши зусиль, щоб читач, навіть не обізнаний з тонкощами поліської говірки, розумів, про що мова.

Щоправда, значення кількох лексичних діалектизмів із контексту все ж не зовсім зрозуміле (а примітка, на жаль, відсутня), як-от: *Мамо, дайте свою сподніцу ліпатову* (Л, с. 80), *Хлопци за мною талаєю ходілі* (Л, с. 119), *Задушиши, чеплеє мала* (Л, с. 93), *Вибирай,*

Тетяно, клочче одінакове, щоб гамбулами потомеки не лізло (Л, с. 106), *І це все завдяки їй, Уляні, рябому, криворукому потельте, як зі злості називала її свекруха* (Л, с. 74). У випадку *сподніцу ліпагову*, мабуть, мова йде про жіночий одяг із легкої шерстяної тканини – *альпаги* (*альпаки*). Лексема *талая*, можливо, позначає зграю, отже, вжита в переносному значенні. Діалектизм *чепля*, очевидно, мотивований дієсловом *чіплятися*. *Гамбули* – назва якогось (?) дефекту волокна. Словоформа ж *потельте* видається цілком непрозорою. Варто було ці випадки прокоментувати в примітках.

* * *

Серед сучасних авторів, які першими вдалися до «олітературення» поліського діалекту, – відомий прозаїк Микола Закусило. У романах «Книга плачів» та «Грамотка скорблячих» він майстерно й умотивовано використав елементи середньополіської говірки рідної Овруччини, причому достатньо повно й системно представив діалектні риси на всіх мовних рівнях.

Найбільше зацікавлення в романах Миколи Закусила викликає місцева лексика, яка відображає колорит поліського мовлення, специфіку побуту, господарювання, особливості рельєфу та ін. Значну частину діалектних лексем, позначених у творах письменника, кваліфіковано як виразні архаїзми праслов'янського походження. Із поліської говірки Микола Закусило перейняв чимало росіянізмів, близько десятка полонізмів, окремі запозичення з інших мов.

Поліські лінгвальні елементи фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів Микола Закусило використовує в основному в діалогах персонажів, а також в авторських роздумах і спогадах, які в обох романах послідовно виділено курсивом. Натомість локально марковані лексеми, окрім того, спостережено і в звичайній авторській мові, особливо тоді, коли письменник намагається підкреслити специфіку місцевого побуту, господарювання чи ландшафту. У такий спосіб Микола Закусило забезпечив і мовну характеристику героїв, і відображення поліського колориту. На жаль, письменник рідко пояснює значення діалектних слів, а деякі з них із контексту не зовсім зрозумілі, окрім того, мають затемнену мотивацію. Частина таких лексем фіксують спеціальні праці, проте читачеві зручніше було б

сприймати текст, якби сам автор більш послідовно коментував значення діалектних номенів у посторінкових виносках.

Роман-гризайль Миколи Закусила «Норинчанка і птах», а саме «Непорочний текст», – однозначно цікавий авторський експеримент зі створення «олітературеного» діалекту [с. 146], тобто такого художнього тексту, який цілком орієнтовано на говіркове мовлення. Проте прискіпливий аналіз «Непорочного тексту» дає підстави стверджувати, що поліське мовлення, особливо на фонетичному рівні, Микола Закусило відображає не цілком послідовно. Письменник, окрім того, не стилізує текст під якусь одну конкретну говірку, а радше створює надто узагальнений художній образ середньополіського діалекту, нагнітаючи елементи з різних говіркових груп правобережного Полісся (часом ці явища в одній говірці просто не могли б співіснувати). Деякі начебто північноукраїнські варіанти слів насправді витворено фантазією автора. Новації на рівні графіки й орфографії за умови відсутності пунктуаційного оформлення і членування тексту на речення створюють враження штучного «язичія», подекуди унеможливають сприйняття і розуміння змісту написаного.

Олександр Кулеш на сторінках своїх книг активно використав різнорівневі локально марковані явища, щоправда, в основному в мовленні персонажів. Найбільш повно відображено одиниці фонетичного рівня, меншою мірою – риси словозміни, зовсім принагідно – поліські синтаксичні явища. Набагато рідше, порівняно з М. Закусилом, Олександр Кулеш вводить у діалоги своїх персонажів поліську лексику, але, на жаль, так само не пояснює значення специфічних назв. У місцевому словнику помічено кілька виразних архаїзмів і полонізмів; домінують слова, які мають прямі відповідники в російській мові (очевидно, якась частина з них може бути кваліфікована як росіянізми).

У кількох творах автор вдався до більш сміливого експерименту – зробив спроби цілком писати говіркою, тобто використав діалект як літературну мову. Ідеться про три замальовки, об'єднані під назвою «У жовтому комбінезоні жмель» (К, с. 39–44), а також про невеличкий текст «Єє очі смаяліса» (ХКС, с. 69). Ці твори можна вважати сучасними писаними пам'ятками середньополіського говору.

Володимир Даниленко північноукраїнські лінгвальні явища використав винятково в мовленні однієї з героїнь – баби Павці. Найбільш докладно й точно передав особливості середньополіської

фонетики, менш повно – специфіку словозміни. Локальні явища синтаксичного рівня, по суті, не знайшли свого відображення, окрім хіба що фонетичних варіантів прийменників та сполучників і сполучних слів. Говірка бабусі не тільки точно відтворює лінгвальний колорит житомирського Полісся. У повісті винятково діалогами створено цю героїню, передано її характер, а це можна вважати цікавим і вдалим художнім експериментом автора.

Книжка прозових мініатюр Олени Лотоцької «Нині зозуля кувала» засвідчила чергову (цілком цікаву й успішну) спробу актуалізувати мовлення поліщуків через художній текст. Авторка позначила (в основному в діалогах персонажів) релевантні особливості практично всіх рівнів (найповніше і найдетальніше – фонетичного) середньополіської говірки Дубровиччини, одночасно не створивши проблем читачеві в сприйнятті творів, бо увела локально марковані одиниці органічно й обережно, умотивовано.

Розділ 4

Східнополіський говір у романі Володимира Дрозда
«Листя землі»

Володимир Дрозд – прозаїк, журналіст; народився в с. Петрушин на Чернігівщині. У великий роман-дилогію «Листя землі» органічно увів елементи східнополіської говірки. Дружина письменника Ірина Жиленко в передмові до книги відзначила: «Складна метафоричність тексту, алегорії, міфи, притчі, казки – весь огром духовності українського народу плюс вкраплення поліського діалекту – все це зробило твір не для “масового читача”» (ЛЗ-1, с. 6). Разом із тим діалектолог, фаховий читач, знайде в цьому тексті чимало відомостей про мовлення поліщуків Чернігівщини.

У новозакритих складах на місці *o Володимир Дрозд допускає написання o, що відображає відповідний монофтонгічний рефлекс: *вол* (ЛЗ-1, с. 146), *кошки* (ЛЗ-1, с. 392), *вóйни* (ЛЗ-2, с. 62), *вольний* (ЛЗ-1, с. 400), *йон* (ЛЗ-1, с. 40), *больш* (ЛЗ-1, с. 41), *сход* (ЛЗ-1, с. 47), *ноччу* (ЛЗ-1, с. 159), *рóдна* (ЛЗ-1, с. 280), *скільки* (ЛЗ-1, с. 37), *скільки* (ЛЗ-1, с. 130), *кончилося* (ЛЗ-1, с. 400), *горькая* (ЛЗ-1, с. 51), *родня* (ЛЗ-1, с. 264), *война* (ЛЗ-2, с. 50), *позней* (ЛЗ-1, с. 255), *уповночі* (ЛЗ-1, с. 208), *нутренность* (ЛЗ-1, с. 165), *большак* (ЛЗ-1, с. 393), *осьмуху* (ЛЗ-1, с. 373) та ін., зокрема й у префіксі, прийменнику *отъ: *одки* ‘звідки’ (ЛЗ-1, с. 45), *одкуль* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 437), *оттуль* ‘звідти’ (ЛЗ-1, с. 211), *одлякувать* (ЛЗ-1, с. 209), *одгрохав* (ЛЗ-1, с. 66), *од розказань* (ЛЗ-1, с. 58), у префіксах *до-*, *по-*, *про-* у випадках на зразок *дождешся* (ЛЗ-1, с. 392), *пойшли* (ЛЗ-1, с. 44), *упознала* (ЛЗ-1, с. 49), *прозвисько* (ЛЗ, т. 1, с. 50) та ін. Монофтонг [o] закономірно збережено й у структурі прислівника, прийменника **poslě* (ЕСУМ, т. 4, с. 414): *опосля* (ЛЗ-1, с. 258), *послей* (ЛЗ-1, с. 385), *после Спаса* (ЛЗ-1, с. 164), *послі Троїці* (ЛЗ-1, с. 77), *послей того* (ЛЗ-1, с. 69), а також у випадках, де [o] – з *ъ, як-от: *возьми* (ЛЗ-1, с. 143), або один [o] – у відкритому складі, а другий – з *ъ: *одомстить* (ЛЗ-1, с. 40). У префіксі **подъ-*, у прийменнику **крозь* зауважено два рефлекси *o – [o] й [y]: *подлетки* (ЛЗ-1, с. 341), *пуднавеска* (ЛЗ-1, с. 578), *пуддєвкою* (ЛЗ-1, с. 688), *крозь землю* (ЛЗ-1, с. 100), *крузь дереція* (ЛЗ-1, с. 240); у префіксі *розу-* в дериваті *розузнав* (ЛЗ-2, с. 296) [y] постав на місці нового [o].

Кілька прикладів ілюструють поліську рефлексію **e* в закритих складах, зокрема в наголошеній позиції в основному перед твердим приголосним зауважено монофтонг [o]: *жонка* (ЛЗ-1, с. 51), *жонкою* (ЛЗ-1, с. 199), *жонку* (ЛЗ-1, с. 36), *жонці* (ЛЗ-1, с. 199), *маладзьонка* ‘молодиця’ (ЛЗ-1, с. 67), *завльотка* ‘дівчина, яка любить гуляти з хлопцями’ (ЛЗ-1, с. 72), *йой* ‘ій’ (ЛЗ-1, с. 49), переважно перед м’яким консонантом – [e], приголосний перед яким зберігає м’якість або зазнав депаталізації: *ей* ‘ій’ (ЛЗ-1, с. 41), *сельські* (ЛЗ-1, с. 205), *сельські* (ЛЗ-1, с. 319), *женський* (ЛЗ-1, с. 328); в ненаголошеній позиції – [e] після твердого консонанта: *гребень* (ЛЗ-1, с. 79). У випадку *беріг* (ЛЗ-2, с. 20) поява [i] на місці [e], мабуть, має характер гіперизму.

Відповідно до **ě* зауважено [e] в основному після м’якого приголосного: *детки* (ЛЗ-1, с. 36), *дівку* (ЛЗ-1, с. 36), *лета* (ЛЗ-1, с. 55), *влетку* (ЛЗ-1, с. 223), *позалетось* (ЛЗ-1, с. 222), *спевки* (ЛЗ-1, с. 271), *хатев* (ЛЗ-1, с. 57), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143), *наїзділась* (ЛЗ-1, с. 40), *бег* (ЛЗ-1, с. 45), *чалавек* (ЛЗ-1, с. 58), *навек* (ЛЗ-1, с. 70), *вєсть* (ЛЗ-1, с. 217), *пеють* ‘співають’ (ЛЗ-1, с. 271), *дєди*, *прадєди* (ЛЗ-1, с. 42), *не гнєви* (ЛЗ-1, с. 39), *лєчення* (ЛЗ-1, с. 447), *бєжить* (ЛЗ-1, с. 240) та ін.; лише зрідка [e] – після твердого консонанта: *стрелася* (ЛЗ-1, с. 520), *пуднавєска* (ЛЗ-1, с. 578), *вєчною* (ЛЗ-1, с. 65), *лекарства* (ЛЗ-1, с. 447), *семено* ‘сім’я’ (ЛЗ-1, с. 307), *стрекає* ‘зустрічає’ (ЛЗ-1, с. 679); по одному разу – [a]: *стракатись* ‘зустрічатися’ (ЛЗ-1, с. 577), [o]: *ходьом* ‘ходімо’ (ЛЗ-1, с. 43).

Володимир Дрозд проілюстрував також монофтонг [i] відповідно до **i*, а отже, і збереження м’якої чи пом’якшеної вимови приголосних у цій позиції: *калі* (ЛЗ-1, с. 38), *калісь* (ЛЗ-1, с. 170), *калі-не-калі* (ЛЗ-1, с. 603), *рабіть* (ЛЗ-1, с. 53), *зрабів* (ЛЗ-1, с. 142), *рабілось* (ЛЗ-1, с. 67), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143), *радіна* (ЛЗ-1, с. 240), *дікий* (ЛЗ-1, с. 146), *повреділось* (ЛЗ-1, с. 520), *напрасліци* (ЛЗ-1, с. 149), *тапіло* (ЛЗ-1, с. 209), *лєсніцями* (ЛЗ-1, с. 59), *наїзділась* (ЛЗ-1, с. 40) та ін. Часом з’являється [i] на місці **у*: *вороні* ‘ворони’ (ЛЗ-1, с. 45), *мабіть* ‘мабуть’ (ЛЗ-1, с. 72), пор. *быти* ‘бути’. Іноді на місці звукосполучення **кы* трапляється [к’і]: *сколькі* (ЛЗ-1 с. 39), *од люлькі* (ЛЗ-1 с. 41). Збереження м’якої вимови приголосних перед [e] передано лише в кількох словоформах: *менєй* ‘менше’ (ЛЗ-1, с. 442), *осє* ‘оце’ (ЛЗ-1, с. 79), *чалавєчє* (ЛЗ-1, с. 45).

Відображено специфіку позиційної реалізації окремих сучасних голосних у переднаголошених складах маніфестовано розвиток

ненаголошеного [о] в [а] (так зване «акання»): *кранива* (ЛЗ-1, с. 330), *па гаршки* (ЛЗ-1, с. 37), *чалавек* (ЛЗ-1, с. 58), *гаравать* (ЛЗ-1, с. 49), *рабіть* (ЛЗ-1, с. 53), *зрабів* (ЛЗ-1, с. 52), *рабітимуць* (ЛЗ-1, с. 277), *маладъон* ‘молодий’ (ЛЗ-1, с. 288), *маладъонка* ‘молодиця’ (ЛЗ-1, с. 67), *маладухою* (ЛЗ-1, с. 85), *хлапаки* (ЛЗ-1, с. 56), *парабки* (ЛЗ-1, с. 577), *гарадок* (ЛЗ-1, с. 75), *калі* (ЛЗ-1, с. 38), *калісь* (ЛЗ-1, с. 170), *яго* ‘його’ (ЛЗ-1, с. 36), *яна* ‘вона’ (ЛЗ-1, с. 101), *яни* ‘вони’ (ЛЗ-1, с. 100) та ін. Натомість збереження [о] без розвитку в [а] ілюструє дієслівна форма *помогало* (ЛЗ-2, с. 55); у структурі лексеми *сольтисони* заміна [а] > [о], мабуть, має гіперпоправний характер. В основному в наголошеній позиції зауважено лабіалізацію [е] > [о], яку супроводжує м’якшення передньоязикових, за винятком шиплячих: *потъомки* (ЛЗ-2, с. 71), *льогшою* (ЛЗ-1, с. 483), *льогка* (ЛЗ-1, с. 397), *льогкі* ‘легені’ (ЛЗ-1, с. 328), *польогку* ‘полегкість’ (ЛЗ-2, с. 67), *подъонно* (ЛЗ-1, с. 165), *Артьомом* (ЛЗ-1, с. 349), *ужо* (ЛЗ-1, с. 45) *розлучонка* (ЛЗ-1, с. 172), *з пасъом* (ЛЗ-1, с. 417), *ручоньки* (ЛЗ-1, с. 414), *ніжоньки* (ЛЗ-1, с. 679) та ін. Посилення лабіалізації і підвищення артикуляції ненаголошеного [о] > [у] засвідчено лише у випадках *дохтурам* (ЛЗ-1, с. 266), *дохтурів* (ЛЗ-2, с. 66), *кумедія* (ЛЗ-2, с. 71), *кумедь* ‘т. с.’ (ЛЗ-2, с. 94), *кумедіянти* (ЛЗ-2, с. 71).

Володимир Дрозд відобразив деякі діалектні явища в системі консонантизму, зокрема заступлення [ф] звукосполученням [хв]: *галіхва* (ЛЗ-2, с. 399), *хвантазія* (ЛЗ-1, с. 293), *маніхвеста* (ЛЗ-1, с. 299), *прохвесором* (ЛЗ-1, с. 293), *хвამілія* (ЛЗ-2, с. 72), *хвермер* (ЛЗ-2, с. 130), *хвеєрверки* (ЛЗ-2, с. 431), *хвартух* (ЛЗ-1, с. 406), *хвіцер*, *хвіцери*, *хвіцерик* (ЛЗ-1, с. 535), також одиничним [х]: *хундамент* (ЛЗ-1, с. 609), *хундаментах* (ЛЗ-2, с. 355), *хунти* (ЛЗ-1, с. 456), *грахіт* (ЛЗ-1, с. 342), *арихметика* (ЛЗ-2, с. 84); розвиток [л] > [в] у слові *горівка* (ЛЗ-1, с. 69). Кількома прикладами відзначено ствердіння вібранта: *вітруган* (ЛЗ-2, с. 10), *повітра* (ЛЗ-2, с. 52), *стрелася* (ЛЗ-1, с. 520), *стрекає* ‘зустрічає’ (ЛЗ-1, с. 679), часом – африката [ц']: *гарцають* (ЛЗ-1, с. 79), *напрасліци* (ЛЗ-1, с. 149), але у випадку *брюкви* (ЛЗ-2, с. 261) м’якість [р'], очевидно, має характер гіперизму.

Маніфестовано позиційні зміни в групах приголосних, зокрема регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [д'б] > [йб]: *свайбу* (ЛЗ-2, с. 362), [кт] > [хт]: *дохтори*, *дохторах* (ЛЗ-1, с. 404), *дохтурам* (ЛЗ-1, с. 266), [чт] > [шт]: *што* (ЛЗ-1, с. 141), *штоб* (ЛЗ-1, с. 242); прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [мн'] > [мл']: *сумлівався*, *сумлівається* (ЛЗ-1, с. 220), *сумліви* (ЛЗ-1, с. 228)

і под. Лексема *коклетки* (ЛЗ-1, с. 541) відображає прогресивну асиміляцію на віддалі за місцем творення [к..т] > [к..к] або регресивну дисиміляцію на віддалі за місцем творення [т..т] > [к..т]. Очевидно, поліетапність комбінаторних звукових змін зумовила звукову структуру словоформи *римбу* ‘ринву’ (ЛЗ-2, с. 67), пор. вихідне пол. *gynna*, *gynwa*, що продовжує нім. *Rinne* (ЕСУМ, т. 5, с. 77). Метатезу на відстані передано в словоформах *шолупиння* ‘лушпиння’ (ЛЗ-1, с. 479), *ліворвери* (ЛЗ-1, с. 285), *ліворверами* (ЛЗ-1, с. 298), *по соші* (ЛЗ-2, с. 559), *на соші* (ЛЗ-2, с. 604).

Простежено випадки усічень та скорочень у звуковій структурі слів. Утрату початкового голосного ілюструють лексеми *рештанти* (ЛЗ-1, с. 626), *єростати*, *єроплани* (ЛЗ-1, с. 669), *Зраїль* (ЛЗ-1, с. 584), *скристий* (ЛЗ-1, с. 339), *хвіцер*, *хвіцери*, *хвіцерик* (ЛЗ-1, с. 535), *Лександр* (ЛЗ-1, с. 328), *ніверситету* (ЛЗ-1, с. 293), початкового звукосполучення – *струмент* (ЛЗ-1, с. 293), *телігенція* (ЛЗ-1, с. 483), *лісапетою* ‘велосипедом’ (ЛЗ-1, с. 447), *скусії* ‘дискусії’ (ЛЗ-1, с. 441); скорочення одиничного звука чи складу в середині слова – *ренгені* (ЛЗ-2, с. 267), *патрет* (ЛЗ-2, с. 649), *аглійських* (ЛЗ-1, с. 375), *стіко* (ЛЗ-1, с. 468), *революцьонера* (ЛЗ-2, с. 235), *релюцьонери* (ЛЗ-1, с. 211); стягнення подовженого приголосного – *дарованя* (ЛЗ-1, с. 84), *од’їсися* (ЛЗ-1, с. 41); усічення кінця слова – *мо* ‘може’ (ЛЗ-1, с. 63), *маб* ‘мабуць’ (ЛЗ-1, с. 65), *кумедь* ‘комедія’ (ЛЗ-2, с. 94).

Появу протетичного [й] передано в лексемах *йондечки* ‘он’ (ЛЗ-1, с. 79), *елемент* (ЛЗ-1, с. 436), *йон* ‘він’ (ЛЗ-1, с. 41), *яна* ‘вона’ (ЛЗ-1, с. 101), *яно* ‘воно’ (ЛЗ-1, с. 57), *яни* ‘вони’ (ЛЗ-1, с. 100), *ето* ‘це’ (ЛЗ-1, с. 216), так само у випадках з аферезою: *єростати*, *єроплани* (ЛЗ-1, с. 669); за аналогією оформлено словоформу *єнералом* (ЛЗ-1, с. 350). Приставний [в] представлено у *вумний* (ЛЗ-2, с. 442), *двоє вутят* (ЛЗ-1, с. 72), натомість без протези [в] зауважено форму *осьмуху* (ЛЗ-1, с. 373). Епентезу [й] ілюструють структури *радійо* (ЛЗ-1, с. 447), *шпійони* (ЛЗ-1, с. 483), *піяніну* (ЛЗ-1, с. 272), *окіяни* (ЛЗ-2, с. 244), *тіятр* (ЛЗ-2, с. 15), *тіятри* (ЛЗ-2, с. 15), *кумедіянти* (ЛЗ-2, с. 71), *радіяція* (ЛЗ-2, с. 47), [в] – *каравулив* (ЛЗ-1, с. 49), *савуну* (ЛЗ-2, с. 130). Появу неетимологічних груп приголосних простежено в лексемах *ахкадемії* (ЛЗ-2, с. 130), *пантронташ* (ЛЗ-1, с. 441), *вистягла* (ЛЗ-1, с. 161), *гайсали* (ЛЗ-1, с. 299). У випадку *гильготин* ‘гільйотина’ (ЛЗ-1, с. 304) представлено заступлення [й] > [г], як зауважив сам автор, через зближення із лексемою *гильготати*

‘лоскотати’. Натомість збереження етимологічного [й] засвідчено в словоформі *пайшла* ‘пішла’ (ЛЗ-1, с. 164).

На рівні словозміни іменників найвиразніше передано відмінності супроти літературної мови в реалізації категорії роду переважно іншомовних лексем. Значення ж. р., а не с. р. чи ч. р. мають субстантиви у випадках *піаніна тая* (ЛЗ-1, с. 577), *піяніну привезли* (ЛЗ-1, с. 272), *повітра тая* (ЛЗ-2, с. 52), *маніхвеста зветься* (ЛЗ-1, с. 299), *у біноклю дивилася* (ЛЗ-2, с. 235), *бутиль трьохлітрову* (ЛЗ-2, с. 66), *своя череня* (ЛЗ-1, с. 345), *лісанетою* (ЛЗ-1, с. 447), ч. р., а не ж. р. – *гильготин* (ЛЗ-1, с. 304), *увесь Європ* (ЛЗ-1, с. 434), *город Одес* (ЛЗ-1, с. 581), с. р., а не ж. р. – *прем'я одержав* (ЛЗ-2, с. 249). У випадках *роля легка* (ЛЗ-2, с. 244), *ролю судді* (ЛЗ-2, с. 31) іменник зберігає значення ж. р., але засвідчує результат вирівнювання за зразком субстантивів І відм. м'як. гр. Окремі іншомовні субстантиви, які в літературній мові не відмінюються, Володимир Дрозд відмінює за традицією народного мовлення: *мулинем червоним* (ЛЗ-2, с. 563), *галіхва не носив* (ЛЗ-2, с. 399), *у галіфах* (ЛЗ-2, с. 235), *по соші* (ЛЗ-2, с. 559), *на соші* (ЛЗ-2, с. 604), *піяніну привезли* (ЛЗ-1, с. 272). У конструкціях *попадетесья в чéку* (ЛЗ-1, с. 668), *непа тая почалася* (ЛЗ-2, с. 55) відображено специфіку відмінювання аббревіатур, пор. загальноновживані невідмінювану *чека* ‘скорочена назва Надзвичайної комісії для боротьби з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією’ та відмінювану, але ч. р. *неп* ‘нова економічна політика’.

Інші діалектні явища субстантивної словозміни передано лише спорадично. Ознаки архаїчності мають флексія -’е іменників с. р. м'як. гр. на зразок *знаттє* (ЛЗ-1, с. 120), *видіннє* (ЛЗ-1, с. 568), *мужиччє* (ЛЗ-1, с. 214); закінчення -и М. в. іменників ж. р. III відм.: *по любости* (ЛЗ-1, с. 149); нульова флексія Р. в. мн. іменників ч. р. та с. р.: *год сто було* (ЛЗ-1, с. 372), *за сто год* (ЛЗ-1, с. 650), *дев'яносто год* (ЛЗ-2, с. 329), *нікого з одногодок* (ЛЗ-1, с. 317), *сім аршин* (ЛЗ-2, с. 593), *двоє плать* (ЛЗ-2, с. 178). Закінчення -а Н. в. мн. іменників ч. р. у випадках *обода* (ЛЗ-1, с. 577), *мої года* (ЛЗ-1, с. 663), *годика два* (ЛЗ-2, с. 34), *чотири годика* (ЛЗ-2, с. 40), мабуть, відображає зв'язок із колишньою двоїною; можливо, такого ж походження словоформа *мебеля* ‘меблі’ (ЛЗ-1, с. 646). У випадку *семено* ‘сім'я’ (ЛЗ-1, с. 307) суфікс -ен- поширено з форм непрямих відміків, а закінчення -о відображає результат аналогії до іменників с. р. на зразок *село*, *болото*. Інші специфічні явища іменникової словозміни мають суто фонетичний характер, зокрема рефлексію *o > [o] в

закритому складі маніфестують форми Р. в. мн. іменників ч. р. *годков* (ЛЗ-1, с. 39), *з дєдов* (ЛЗ-1, с. 67); депалаталізацію [ц'] у кінці основ – словоформи *лесніцями* (ЛЗ-1, с. 59), *напрасліци* (ЛЗ-1, с. 149).

Численні іменникові форми ілюструють відмінності супроти літературної мови в морфемній структурі чи способі творення, як-от: *дєтва* ‘дітвора’ (ЛЗ-2, с. 70), *мужитва* ‘мужики’ (ЛЗ-1, с. 672), *людова* ‘люди, люд’ (ЛЗ-1, с. 71), *людоти* ‘люду, людей’ (ЛЗ-1, с. 87), *родак* ‘родич’ (ЛЗ-1, с. 273), *людяка* ‘людина’ (ЛЗ-1, с. 229), *розумняки* ‘розумаки’ (ЛЗ-1, с. 176), *дєваками* ‘дівчатами’ (ЛЗ-1, с. 246), *хлопаки* ‘хлопці’ (ЛЗ-1, с. 299), *гордяка* ‘гордій’ (ЛЗ-1, с. 330), *грамотяка* ‘грамотій’ (ЛЗ-1, с. 328), *знатяка* ‘знавець’ (ЛЗ-1, с. 338), *з тижняку* ‘з тиждень’ (ЛЗ-1, с. 257), *дощаки* ‘сильні дощі’ (ЛЗ-1, с. 60), *роботайло* ‘робітник’ (ЛЗ-1, с. 42), *щебетайло* ‘щебетун’ (ЛЗ-1, с. 42), *лепетайло* ‘лепетун’ (ЛЗ-1, с. 328), *матка* ‘мати’ (ЛЗ-1, с. 40), *датку* ‘подання’ (ЛЗ-1, с. 50), *гомонки* ‘гомону, розмови’ (ЛЗ-1, с. 50), *польогку* ‘полегкість’ (ЛЗ-2, с. 67), *роботько* ‘робітник’ (ЛЗ-1, с. 50), *фотко* ‘фото’ (ЛЗ-2, с. 295), *носцики* ‘носки взуття’ (ЛЗ-1, с. 165), *мерлюки* ‘мерці’ (ЛЗ-1, с. 72), *од завидьок* ‘від завидків’ (ЛЗ-1, с. 165), *дівчук* ‘дівчина’ (ЛЗ-1, с. 251), *дівчучка* ‘дівчинка’ (ЛЗ-1, с. 210), *з голодухи* ‘з голоду’ (ЛЗ-1, с. 159), *маладуха* ‘молодиця’ (ЛЗ-1, с. 143), *житуху* ‘життя’ (ЛЗ-1, с. 228), *жінощини* ‘жінки’ (ЛЗ-1, с. 221), *женщини* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 476), *красивлюга* ‘красуня’ (ЛЗ-1, с. 644), *красолицею* ‘красунею’ (ЛЗ-1, с. 625), *лодирі* ‘ледарі’ (ЛЗ-1, с. 439), *багатиня* ‘багач’ (ЛЗ-2, с. 390), *взувачки* ‘взуття’ (ЛЗ-1, с. 57), *обувка* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 298), *жованик* ‘жованка’ (ЛЗ-2, с. 129), *молодьон* ‘молодець, парубок’ (ЛЗ-2, с. 13), *молодьонком* ‘молодцем, парубком’ (ЛЗ-2, с. 68), *маладьонка* ‘молодиця’ (ЛЗ-1, с. 149), *молодайки* ‘молодиці’ (ЛЗ-1, с. 146), *у колясах* ‘у колясках’ (ЛЗ-2, с. 14), *горобенята* ‘малята горобців’ (ЛЗ-1, с. 643), *свиненя* ‘маля свині’ (ЛЗ-1, с. 160), *куреник* ‘курінь’ (ЛЗ-1, с. 373), *скуситель* ‘спокусник’ (ЛЗ-1, с. 651), *глитавка* ‘глотка’ (ЛЗ-1, с. 674), *болотина* ‘болото’ (ЛЗ-1, с. 674), *молодіж* ‘молодь’ (ЛЗ-1, с. 675), *грамотник* ‘грамотій’ (ЛЗ-1, с. 221), *давена* ‘давнина’ (ЛЗ-1, с. 79), *зеленок* ‘зеленець’ (ЛЗ-1, с. 191), *жисть* ‘життя’ (ЛЗ-1, с. 53), *жистечка* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 51), *спечище* ‘сильна спека’ (ЛЗ-1, с. 55), *ремество* ‘ремесло’ (ЛЗ-1, с. 62), *одев* ‘одяг’ (ЛЗ-1, с. 164), *глибач* ‘глибина’ (ЛЗ-1, с. 284), *уборни* ‘вбиральні’ (ЛЗ-1, с. 469), *нутренность* ‘нутро’ (ЛЗ-1, с. 164), *льогкі* ‘легені’ (ЛЗ-1, с. 328), *братеник* ‘брат’ (ЛЗ-1, с. 395), *братішка* ‘братик’ (ЛЗ-1, с. 378), *лєчення* ‘лікування’ (ЛЗ-1,

с. 447), у *пічурці* ‘у пічці’ (ЛЗ-1, с. 88), на *месті* ‘на місці’ (ЛЗ-1, с. 319), *гололедиця* ‘ожеледиця’ (ЛЗ-2, с. 306), із *подумок* ‘із думок’ (ЛЗ-2, с. 109), *придумки* ‘видумки’ (ЛЗ-1, с. 243), *накритка* ‘покритка’ (ЛЗ-1, с. 68), *поверхник* ‘верхняк’ (ЛЗ-2, с. 259) та ін.

Специфіку в морфемній структурі чи способі творення ілюструють прикметникові форми *горісну* ‘горьову, горьовану’ (ЛЗ-1, с. 391), *задаваста* ‘задавакувата’ (ЛЗ-1, с. 164), *природиста* ‘породиста’ (ЛЗ-1, с. 84), *чужовенна* ‘зовсім чужа’ (ЛЗ-2, с. 390), *добренний* ‘дуже добрий’ (ЛЗ-1, с. 688), *бідовенний* ‘дуже бідовий’ (ЛЗ-1, с. 625), *високенна* ‘дуже висока’ (ЛЗ-1, с. 149), *красивенна* ‘дужа красива’ (ЛЗ-1, с. 316), *гладенна* ‘дуже гладка’ (ЛЗ-1, с. 497), *трудненну* ‘дуже трудно’ (ЛЗ-2, с. 66), *скупердезна* ‘дуже скупа’ (ЛЗ-1, с. 141), *видкий* ‘видний’ (ЛЗ-2, с. 89), *страшкій* ‘страшний’ (ЛЗ-1, с. 401), *спечне* ‘спекотне’ (ЛЗ-2, с. 53), *молодній* ‘молодий’ (ЛЗ-1, с. 362), *сиротинную* ‘сирітську’ (ЛЗ-2, с. 10), *куриний* ‘курячий’ (ЛЗ-2, с. 34), *матчину* ‘мамину’ (ЛЗ-1, с. 76), *людяцька* ‘людська’ (ЛЗ-1, с. 53), *справжнецька* ‘справжня’ (ЛЗ-2, с. 15), *горделива* ‘гордлива’ (ЛЗ-2, с. 449), *шкуратним* ‘шкірним’ (ЛЗ-1, с. 80), *сплошним* ‘сполоханим’ (ЛЗ-1 с. 263), *скаженійший* ‘скаженіший’ (ЛЗ-2, с. 116) та ін., також дієприкметники *поранетий* ‘поранений’ (ЛЗ-2, с. 66), *зранетою* ‘зраненою’ (ЛЗ-2, с. 14), *переломатою* ‘переломаною’ (ЛЗ-1, с. 410) і под.

Володимир Дрозд використовує повні нестягнені форми Н. в., З. в. прикметників, дієприкметників та родових займенників ж. р. і с. р.: *отруйная хмара* (ЛЗ-2, с. 47), *Марусина тая* (ЛЗ-1, с. 328), *такая цегла* (ЛЗ-2, с. 68), *жисть трудную* (ЛЗ-1, с. 418), *войну тую проклятую* (ЛЗ-2, с. 268), *тую підстелюху* (ЛЗ-1, с. 258), *сюю власть* (ЛЗ-1, с. 371), *земельку нашую* (ЛЗ-2, с. 252), *у якую утюрився* (ЛЗ-2, с. 116), *щось страшкеє* (ЛЗ-1, с. 360), *теє бачила* (ЛЗ-1, с. 260), *сеє усе* (ЛЗ-1, с. 608), *такеє зчинилося* (ЛЗ-1, с. 246), *нашеє горе* (ЛЗ-1, с. 439) та ін., зокрема зауважено архаїчні форми Н. в. с. р. із флексією -оє: *многоє* (ЛЗ-1, с. 74), *тоє буде* (ЛЗ-1, с. 349), *тоє фотко* (ЛЗ-2, с. 295), *такоє* (ЛЗ-1, с. 441), *самоє вікно* (ЛЗ-2, с. 50) та ін. Виявлено одиничну форму Н. в. мн. з нестягненим закінченням -иє: *такіє не треба* (ЛЗ-1, с. 255). У конструкції *нема гіршей долі* (ЛЗ-1, с. 308) у прикметнику зауважено флексію -ей, яка розвинулася фонетично з колишнього закінчення м’як. гр. -єи.

Відповідно до давніх форм Р. в. вказівних займенників ж. р. *тои, сеи* Володимир Дрозд використовує архаїчні структури *тої, сеї*:

пор: *тої весни* (ЛЗ-2, с. 65), *тої душі* (ЛЗ-1, с. 72), *од людяки сеї* (ЛЗ-2, с. 268); частіше трапляється варіант *сьої*, який відображає аналогію до *тої*: *власі сьої* (ЛЗ-1, с. 404), *сьої ночі* (ЛЗ-2, с. 227), *сьої родини* (ЛЗ-1, с. 458), *осьої пори* (ЛЗ-2, с. 242) та ін., такого ж походження форма *усьої*, пор.: *усьої роботи* (ЛЗ-1, с. 352). Принагідно відзначаємо: у формах указівного займенника **сеи* послідовно вживано кореневе [с], а не [ц], пор. також: *сього хліба* (ЛЗ-1, с. 283), *сього не буду* (ЛЗ-1, с. 638) та ін. Окрім того, простежено випадки вживання займенника *етой* ‘цей’ та його варіантів: *етого богохульника* (ЛЗ-1, с. 83), *етого діла* (ЛЗ-1, с. 468), *ета буде моєю* (ЛЗ-1, с. 43), *сталося ето* (ЛЗ-1, с. 471) та ін. У словосполученні *на хазяйстві свому* (ЛЗ-2, с. 90) зауважено стягнену форму М. в. присвійного займенника *свій*.

Форма Д. в. займенника 2 ос. одн. *табє* (ЛЗ-1, с. 41) < *тобѣ* відображає рефлексію **ě* > [e] й так зване «акання». Передано також фонетично зумовлені форми предметно-особових займенників, зокрема в Н. в. зауважено приставний [й]: *яна* (ЛЗ-1, с. 101), *яно* (ЛЗ-1, с. 57), *яни* (ЛЗ-1, с. 100), у формі ч. р. – також [о]-рефлекс **о*: *йон* (ЛЗ-1, с. 41); словоформи Д. в. займенника ж. р. *ей* (ЛЗ-1, с. 41), *йой* (ЛЗ-1, с. 41) < *ѣи* ілюструють варіативність розвитку в закритому складі **e* > [e], [o]; у Р. в. відзначено відсутність приставного [н] після прийменника: *у яго на небі* (ЛЗ-1, с. 320), *у яго осталися* (ЛЗ-1, с. 84), *до яго возносяться* (ЛЗ-1, с. 321), *до його хилився* (ЛЗ-1, с. 362), *до єї завльотився* (ЛЗ-1, с. 596), у цих самих словосполученнях засвідчено форму займенника ч. р. *яго*, що відображає так зване «акання», та форму займенника ж. р. *єї*, яка розвинулася фонетично з давньої *ѣи*.

У формах займенників *скольки* (ЛЗ-1, с. 37), *скільки* (ЛЗ-1, с. 130), *кольки* ‘кілька’ (ЛЗ-1, с. 306), *стольки* (ЛЗ-2, с. 69) відображено розвиток **о* в [o], а також варіативність *-ки / -ко*. Форма Р. в. заперечного займенника *нічогенно* ‘нічого’ (ЛЗ-2, с. 279) засвідчує продуктивний у цих говірках аугментативний суфікс *-енн-*; спорадично фіксована словоформа *што* (ЛЗ-1, с. 141) розвинулася із **чѣто* через регресивну суміжну дисиміляцію за способом творення. Виявлено неозначені займенники з часткою *кой-*: *кой-що* (ЛЗ-1, с. 639), *кой-шо* (ЛЗ-2, с. 13), *кой-чим* (ЛЗ-2, с. 13), присвійний займенник *наський* ‘наш’, пор.: *окрім наського полотна* (ЛЗ-1, с. 164).

Відмінності супроти літературної мови в морфемній структурі ілюструють числівникові форми *шестерко* (ЛЗ-1, с. 373) та *перві* ‘перші’ (ЛЗ-1, с. 681).

Специфіку дієслівних форм передано через інфінітиви з відкритими основами та суфіксом *-ть*, закритими – *-ті*: *розгулювать*, *думать* (ЛЗ-1, с. 71), *поминать*, *одроблять* (ЛЗ-1, с. 77), *одлучить* (ЛЗ-1, с. 75), *буть* (ЛЗ-1, с. 85), *єсті* (ЛЗ-1, с. 143) та ін.; стягнені форми 3 ос. одн. теп. ч. дієслів III класу на зразок *виверта* (ЛЗ-1, с. 392); словоформи 3 ос. одн. дієслів II дієвідм. на зразок *робе* (ЛЗ-1, с. 51), *баче* (ЛЗ-1, с. 143), що відображають аналогію до відповідних форм I дієвідм.; архаїчну форму теп. ч. дієслова *бути* – *єсть* (ЛЗ-1, с. 607), її варіант *єстяка* (ЛЗ-1, с. 84) з формально демінутивним суфіксом; зумовлену, *мабуть*, аналогією форму 1 ос. мн. наказ. сп. *ходьом* (ЛЗ-1, с. 43), де відповідно до **ѣ* вжито [о]. Словоформа *закусював* (ЛЗ-1, с. 471) ілюструє відсутність заступлення [с] > [ш] у кореневій морфемі. Дієприслівник *гляючи* ‘дивлячись’ (ЛЗ-1, с. 304), похідний від дієслова II дієвідм. *глядіти*, переофомлений за зразком похідних від дієслів I дієвідм. Відмінності в морфемній структурі ілюструють дієслівні форми *родаємося* ‘родичаємося’ (ЛЗ-2, с. 448), *родався* ‘родичався’ (ЛЗ-2, с. 445), *гадкую* ‘згадую’ (ЛЗ-2, с. 346), *розкасирували* ‘скасували’ (ЛЗ-1, с. 328), *гарцапає* ‘гарцює’ (ЛЗ-1, с. 67), *загарцав* ‘загарцював’ (ЛЗ-1, с. 66), *привічає* ‘вітає’ (ЛЗ-2, с. 32).

Володимир Дрозд виразно відобразив специфіку морфемного складу прислівників, зокрема використав архаїчні відзайменникові структури *когда* ‘коли’ (ЛЗ-1, с. 467), *тогда* ‘тоді’ (ЛЗ-1, с. 471), *тади* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 54), *туда* ‘туди’ (ЛЗ-1, с. 615), особливо активно – адвербативи з основами **-куль*, **-туль*, **-сюль*, **-вьсюль* у просторому та часовому значеннях [21, с. 38–43]: *одкуль* ‘відколи’ (ЛЗ-1, с. 184), *адкуль* ‘звідки’ (ЛЗ-1, с. 72), *одтуль* ‘звідти’ (ЛЗ-2, с. 32), *оттуль* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 211), *одсюль* ‘звідси’ (ЛЗ-2, с. 123), *одусюль* ‘звідусіль’ (ЛЗ-1, с. 305), *зодусюль* ‘т. с.’ (ЛЗ-2, с. 120), *повсюль* ‘повсюди’ (ЛЗ-1, с. 361), *ніодкуль* ‘нізвідки’ (ЛЗ-2, с. 389), *одкулясь* ‘звідкись’ (ЛЗ-1, с. 617), *покуль* ‘поки’ (ЛЗ-1, с. 54), *докуль* ‘доки’ (ЛЗ-1, с. 165), *допокуль* ‘т. с.’ (ЛЗ-2, с. 244), *дотуль* ‘доти’ (ЛЗ-1, с. 165), *досюль* ‘досі, до цього часу’ (ЛЗ-1, с. 285), *досюль* ‘до цього місця’ (ЛЗ-2, с. 123), за аналогією навіть *довкуль* ‘довкола’ (ЛЗ-1, с. 367); лише спорадично зауважено варіанти з основами **-коль*, **-сель* на зразок *одкілясь* ‘звідкись’ (ЛЗ-1, с. 552), *досель* ‘досі’ (ЛЗ-1,

с. 77). За традицією народного мовлення письменник поширює основи прислівників формантом *-а*: *тута* (ЛЗ-2, с. 300), *тепера* (ЛЗ-1, с. 89), *колися* (ЛЗ-1, с. 495), *деся* (ЛЗ-2, с. 257), *одкіляся* ‘звідкись’ (ЛЗ-1, с. 552), також формально демінутивними суфіксами: *тутки* (ЛЗ-1, с. 419), *тутака* (ЛЗ-1, с. 71), *туточки* (ЛЗ-1, с. 77), *отуточки* (ЛЗ-1, с. 306), *теперки* (ЛЗ-1, с. 367), *теперка* (ЛЗ-1, с. 305), *теперека* (ЛЗ-1, с. 77), *теперечки* (ЛЗ-1, с. 346), *осьдечки* ‘ось тут’ (ЛЗ-1, с. 235), *частюка* ‘часто’ (ЛЗ-1, с. 408), *байдужки* ‘байдуже’ (ЛЗ-1, с. 160), *завтрашки* ‘завтра’ (ЛЗ-1, с. 100), *завтрака* ‘т. с.’ (ЛЗ-2, с. 13), причому це саме явище охоплює навіть дієслово *єстяка* ‘є’ (ЛЗ-1, с. 84), модальні слова *можечки* ‘може’ (ЛЗ-1, с. 74), *очевидьки* ‘очевидно’ (ЛЗ-1, с. 164), допустовий сполучник *хайдечки* ‘хай’ (ЛЗ-1, с. 216), порівняльний сполучник *начечки* ‘наче’ (ЛЗ-1, с. 140), вказівні частки *осьдечка* ‘ось’ (ЛЗ-1, 207), *осьдечки* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 139), *йондечки* ‘он’ (ЛЗ-1, с. 79). Зауважено також прислівники з іменними суфіксами, перенесеними із базових прикметників, – аугментативним *-енн-* та демінутивним *-еньк-*: *добренно* ‘дуже добре’ (ЛЗ-1, с. 50), *давленно* ‘дуже давно’ (ЛЗ-2, с. 61), *багатенно* ‘дуже багато’ (ЛЗ-2, с. 92), *довгенно* ‘дуже довго’ (ЛЗ-2, с. 106), *чистенно* ‘чисто’ (ЛЗ-1, с. 407), *ближченько* ‘ближче’ (ЛЗ-2, с. 15), *легшенько* ‘легше’ (ЛЗ-2, с. 55) та ін. Письменник часто використовує форми вищого ступеня порівняння прислівників із кінцевим формантом *-ей / -ей*: *позней* (ЛЗ-1, с. 477), *раней* (ЛЗ-1, с. 273), *болеї* (ЛЗ-1, с. 199), *меней* (ЛЗ-2, с. 94), *далей* (ЛЗ-1, с. 209), *давней* (ЛЗ-1, с. 52), *частей* (ЛЗ-2, с. 29), *хужей* (ЛЗ-1, с. 244), *хужей* (ЛЗ-1, с. 629), *легшей* (ЛЗ-1, с. 496), *легчей* (ЛЗ-1, с. 676), *большей* (ЛЗ-1, с. 130), *меншей* (ЛЗ-1, с. 184), *лучшей* (ЛЗ-1, с. 120), *луччей* (ЛЗ-1, с. 219), *дужчей* (ЛЗ-1, с. 341), *хутчей* (ЛЗ-1, с. 76), *ближчей* (ЛЗ-1, с. 667) та ін.; формант *-ей / -ей* наявний також у структурі прислівників *завгодей* ‘заздалегідь’ (ЛЗ-1, с. 509), *погодей* ‘згодом’ (ЛЗ-1, с. 57), *негадей* ‘невдовзі’ (ЛЗ-2, с. 97), *невдовжей* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 194), *здавней* ‘здавна’ (ЛЗ-1, с. 121).

Зауважено й інші діалектні адвербативи: *другодні* ‘наступного дня’ (ЛЗ-1, с. 164), *опосля* ‘потім’ (ЛЗ-1, с. 258), *послей* ‘т. с.’ (ЛЗ-1, с. 385), *січас* ‘зараз’ (ЛЗ-1, с. 41), *сей час* ‘зразу ж’ (ЛЗ-1, с. 217), *льовко* ‘гарно’ (ЛЗ-2, с. 70), *страшко* ‘страшно’ (ЛЗ-1, с. 69), *уранні* ‘вранці’ (ЛЗ-1, с. 222), *насоправде* ‘насправді’ (ЛЗ-1, с. 161), *сперва* ‘спершу’ (ЛЗ-1, с. 148), *навзирки* ‘назирці’ (ЛЗ-2, с. 254), *наглядки* ‘зовні, з вигляду’ (ЛЗ-1, с. 658), *поглумки* ‘глузливо’ (ЛЗ-1, с. 72),

ні гадки 'байдуже' (ЛЗ-1, с. 224), *навдибачки* 'навдибки, навшпиньки' (ЛЗ-1, с. 165), *лисачком* 'підлешуючись' (ЛЗ-1, с. 176), *доста* 'досить' (ЛЗ-1, с. 50), *босака* 'босоніж' (ЛЗ-1, с. 299), *босяка* 'т. с.' (ЛЗ-1, с. 54), *бігма* 'бігом, швидко' (ЛЗ-2, с. 22), *щогодика* 'щороку' (ЛЗ-1, с. 618), *за дармовицю* 'задарма' (ЛЗ-1, с. 52), *на дармовицю* 'за чий-небудь рахунок' (ЛЗ-2, с. 22).

Володимир Дрозд відтворив деякі явища поліського діалектного синтаксису. На рівні словосполучення зауважено варіанти загальновживаних прийменників *від*, пор.: *мерли од голоду, од холоду, од хвороб* (ЛЗ-1, с. 420); *після*, пор.: *сватай післяй того* (ЛЗ-1, с. 69), *другодні після Спаса* (ЛЗ-1, с. 164), *невдовжей після японської* (ЛЗ-1, с. 194), *уже опосля війни* (ЛЗ-1, с. 605); *окрім*, пор.: *окроме тебе є* (ЛЗ-1, с. 72); *крізь*, пор.: *крозь землю провалилися* (ЛЗ-1, с. 100), *в'ється крузь деревця* (ЛЗ-1, с. 240); *довкола*, пор.: *стовпи довкуль вигону* (ЛЗ-1, с. 140), *довкуль нас степ* (ЛЗ-1, с. 54); *навкруг*, пор.: *проходки навкруг церкви* (ЛЗ-1, с. 70); також прийменник *об* із М. в. для вираження часових відношень: *були об ту пору* (ЛЗ-1, с. 325), *буваю об таку пору* (ЛЗ-1, с. 508), *об Різді було* (ЛЗ-1, с. 527), *об Різді поженемося* (ЛЗ-1, с. 56).

На рівні простого речення простежено випадки так званої пошанної мн., коли підмет виражено іменниками на зразок *мама, тато*, а означення, присудки мають форми мн.: *Мама кличуть* (ЛЗ-1, с. 328); *Тато, як живі були, ходили* (ЛЗ-1, с. 796) та ін. Еквівалент заперечного речення – частка *не*, пор.: *Не, Вовчар уже тади у червоних служив* (ЛЗ-1, с. 370); *Ой, не, не так яно було* (ЛЗ-1, с. 338). У простих реченнях зауважено вказівні частки *осьдечка, осьдечки, оде* 'ось', *ондечки, йондечки* 'он', *се* 'це', *ето* 'т. с.', пор.: *Загляніть осьдечка у душу мою!* (ЛЗ-1, 207); *І осьдечки я тобі гомоню* (ЛЗ-1, с. 139); *Оде його батько розказував* (ЛЗ-1, с. 66); *Ондечки начальники мринські і пакульські стоять* (ЛЗ-2, с. 94); *Йондечки один чоловік у Мньові до скрині докопався* (ЛЗ-1, с. 79); *Не пужайся, се дікий вол* (ЛЗ-1, с. 146); *Єто пише Михаль* (ЛЗ-1, с. 471); *Што ето за земля Горіхова щаслива* (ЛЗ-1, с. 241) та под.

Володимир Дрозд використовує єднальний сполучник, підсилювальну частку *да*, пор.: *Дядьки знову гомонять да псють* (ЛЗ-1, с. 271); *Да тільки жалів я панночку* (ЛЗ-1, с. 101), *Да тільки нема Латки і в помині* (ЛЗ-1, с. 218); підсилювальну частку, сполучник *дак*, рідко – *даки*: *Дак йон такий і був-бо* (ЛЗ-1, с. 69), *Дак у тої завльотки даровання – сім день поля* (ЛЗ-1, с. 72), *Дєвки виганяли з*

хати, хто куриє, дак мені все чисто видно (ЛЗ-1, с. 69), Як ти зрабів таке добро мені та моїм дєткам, дак оддам і труну (ЛЗ-1, с. 52), Прийшов, щоб тебе бить, даки ти з душею своєю поганою не розпрощаєшся навек (ЛЗ-1, с. 70); протиставний сполучник *зате* у варіанті *затеє*, пор.: *Затеє з молоком теперечки будете* (ЛЗ-1, с. 346); порівняльний сполучник *начечки* ‘наче’, пор.: *І як наблизиться яно до стовпа, то начечки грім гримить* (ЛЗ-1, с. 140); порівняльні сполучники *анєж*, *анєй*, пор.: *Краще, мовляв, їм на каторзі бути, анєж у сьому селі* (ЛЗ-1, с. 228), *На іконах я красивіший, анєй насоправде* (ЛЗ-1, с. 222), *Далєй бачив, анєй мужик простий* (ЛЗ-1, с. 673); допустовий сполучник *хайдечки* ‘хай’, пор.: *Хайдечки що хоч зі мною роблять, а знайду я для людяк пакульських землю Горіхову* (ЛЗ-1, с. 216).

У підрядних реченнях зауважено сполучні слова *когда* ‘коли’, *калі* ‘т. с.’, *одкуль* ‘відколи’, ‘звідки’, *покуль* ‘поки’, *докуль* ‘доки’, пор.: *Когда згоріла економія, батько поїхав кудись далеко шукати нову роботу* (ЛЗ-1, с. 472); *Калі ж йон біля мене сидів, як ось ви, на лавочці, а я ще молода людяка була* (ЛЗ-1, с. 38); *Я вже надивився, одкуль у вас за економа роблю* (ЛЗ-1, с. 184); *Чому не питаєш, одкуль я туточки узявся* (ЛЗ-1, с. 145–146); *У сьому селі, одкуль їм виходити не дозволено* (ЛЗ-1, с. 228); *Знать і не вірити, покуль ціну велику не заплачено* (ЛЗ-1, с. 90); *Битиму тебе, докуль душа твоя не вернеться до пекла* (ЛЗ-1, с. 70) та под.

Володимир Дрозд із рідної поліської говірки перейняв виразні слов’янські архаїзми, зокрема *вивериця* ‘білка’, що пов’язаний із псл. **věverica* (ЕСУМ, т. 1, с. 342), пор.: *Виверицею сковзував униз* (ЛЗ-1, с. 232); *сівер* ‘північ’, що пов’язаний із псл. **sěverь* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 5, с. 249), також похідні *сіверний* ‘північний; холодний, пронизливий’, *сіверець* ‘холодний пронизливий вітер’, пор.: *Червоні з сівера підходять* (ЛЗ-1, с. 627), *Сіверний вітер гнав холодну дощїнь стїною* (ЛЗ-1, с. 438), *Холодний вітер, сіверець, із-за Невклі віяв* (ЛЗ-1, с. 193); *сирін* ‘обледеніла кірка на снігу’, що пов’язаний із псл. **sernъ* ‘світло-сірий’ (ЕСУМ, т. 5, с. 219), пор.: *Сніжок смоктала, сирин розбивши* (ЛЗ-1, с. 582); *муж* ‘чоловік’, пов’язаний із псл. **mъžь* (ЕСУМ, т. 3, с. 530), також похідне збірне *мужва* ‘мужики’, *мужеський* ‘чоловічий’, пор.: *Я удова, без мужа, а важна, дитя ношу* (ЛЗ-1, с. 183), *Ви, мужва сіра* (ЛЗ-1, с. 216), *Жодне око мужеське не минало* (ЛЗ-1, с. 149); *сябро* ‘друг; спільник по роботі’, що пов’язаний із псл. **sębrь* (ЕСУМ, т. 5, с. 495), пор.: *Будьте*

щасливі, сябри (ЛЗ-1, с. 264); год 'рік', що пов'язаний із псл. *godъ 'т. с.' (ЕСУМ, т. 1, с. 544–545), також похідне *одногодок* 'ровесник', *щогодика* 'щороку' а ін., пор.: *Я вже сьомий год саме дуб'є гризу* (ЛЗ-1, с. 41), *Болей нікого з одногодок не осталося* (ЛЗ-1, с. 317), *Було у мене щогодика курей десятків десять* (ЛЗ-1, с. 618); *клокати* 'кричати', пов'язаний зі звуконаслідувальним псл. *klok- (ЕСУМ, т. 2, с. 464), пор.: *Серце зболене клокає* (ЛЗ-1, с. 672); *ручий* 'охочий, беручий', що продовжує псл. *rčь- 'швидкий' (ЕСУМ, т. 5, с. 150–151), пор.: *Не дуже йон до роботи ручий* (ЛЗ-1, с. 289); *обчий* 'спільний', що пов'язаний із псл. *obytjo 'те, що навколо', пор.: *Усе обче буде* (ЛЗ-1, с. 329); *уйма* 'величезна кількість', що пов'язаний із псл. *ujta 'збиток, нестача' (ЕСУМ, т. 6, с. 26), пор.: *Уйма землі, де тепер хати, для землеробства вивільниться* (ЛЗ-1, с. 329); *оратай, ратай* 'орач', що пов'язаний із псл. *ortajь (ЕСУМ, т. 5, с. 29), пор.: *Се свідчу я, Нестор, чиї діди й прадіди з роду оратаї* (ЛЗ-1, с. 86), *Тепер усі ми робітники, ратаї на землі* (ЛЗ-1, с. 174); *довг* 'борг', що пов'язаний із псл. *d'lgъ (ЕСУМ, т. 2, с. 99–100), також похідне *довжність* 'посада', пор.: *Обікрав мене... за довги твої* (ЛЗ-1, с. 143), *Яків увесь свій вік... прошвендяв, на довжностях колоначальницьких* (ЛЗ-1, с. 90); *ушула* 'пазовий стовп каркасної будівлі', що пов'язаний із псл. *šula 'стовп', хоч існує версія про запозичення лит. šūlas 'т. с.' (ЕСУМ, т. 6, с. 487), пор.: *І впала матка моя стара між двох ушул* (ЛЗ-1, с. 219); *чолопочок* 'маківка', що продовжує псл. *čelорокъ (ЕСУМ, т. 6, с. 340), пор.: *На всю жисть залишився слід од цієї невеселої пригоди на моєму чолопочку* (ЛЗ-1, с. 472); *челядь* 'прислуга', що пов'язаний із псл. *čel'adъ (ЕСУМ, т. 6, с. 293), також похідні *челядник* 'слуга', *челядка* 'служниця', пор.: *Челядь і кухар вбралися в чистий одяг* (ЛЗ-1, с. 166), *А йон, басурман, жалів мене, коли катував руками своїх челядників?!* (ЛЗ-1, с. 58), *А ким же я буду, пане, для вас — челядкою чи любовницею?* (ЛЗ-1, с. 163); *страп'я* 'одяг, лахміття', що пов'язаний із псл. діал. *stręp- 'щось обтріпане' (ЕСУМ, т. 5, с. 433), пор.: *Було у мене страп'я трохи, свого і свекрушиного* (ЛЗ-1, с. 442); *блюсти* 'берегти, охороняти', що продовжує псл. *bljusti 'т. с.' (ЕСУМ, т. 1, с. 214), пор.: *Зобов'язаний був вищою владою обчу лінію... твердо блюсти* (ЛЗ-1, с. 462–463), *Красивенна була, і блюла себе, хоч і вдова, як незайманка* (ЛЗ-2, с. 34); *хахли* 'місце, пропущене при косінні', що продовжує псл. *xoxoľ < *koxoľ (ЕСУМ, т. 6, с. 205–206), пор.: *Попустив Мартин коней, щоб скубли хахли край дороги* (ЛЗ-1, с. 146).

Результатом переосмислення вживаного в поліських говорах архаїзму когут ‘півень’ (Лис., с. 100), який продовжує псл. **kokotъ* (ЕСУМ, т. 2, с. 489), стали іменники *кугути* ‘зневажливо про селян’, *кугутка* ‘селянка’, *Що розумне тії кугути сельські могли сказать?* (ЛЗ-1, с. 520); *Се божевільна якась кугутка* (ЛЗ-1, с. 445).

Безпосередній зв’язок із давніми основами зберігають локально марковані лексеми *вутя* ‘качєня’, пов’язаний із псл. **qtu* ‘качка’ (ЕСУМ, т. 1, с. 440), пор.: *Уляна – удовка, чотири вугли в неї та двоє вутят у подолі* (ЛЗ-1, с. 72); *студорга* ‘великий холод’, пов’язаний із псл. **studъ*, **studa* ‘прохолода, свіжість, мороз’ (ЕСУМ, т. 5, с. 456–457), пор.: *І студорга тут страшенна, кості од морозу ломить* (ЛЗ-1, с. 223); *позалєтось* ‘позаторік’, що є дериватом від псл. **lētosъ* ‘найближчого (минулого) року’ (ЕСУМ, т. 3, с. 269), пор.: *Позалєтось у твоїм царстві уже народився той, хто дошки з твоїми парсунами на цвинтарях палитиме* (ЛЗ-1, с. 22); *доблягузкувати* ‘плести нісенітниці’, що продовжує псл. **bleu-* ‘вивергати з себе’ (ЕСУМ, т. 1, с. 206), пор.: *Бабські язики теперечки доблягузкують* (ЛЗ-1, с. 608); *сукрачче* ‘нерівності на поверхні землі’, що, можливо, пов’язаний із псл. **kъrjakъ* ‘кущ, корінь’ (ЕСУМ, т. 3, с. 115), пор.: *Віз мій розсипався на дорожньому сукраччі* (ЛЗ-1, с. 223), *Воза на сукраччях підкидає* (ЛЗ-1, с. 224); *хемереча* ‘лісова хаща’, яке за посередництвом діал. *мереча* ‘т. с.’, контамінованого із хмиз, продовжує псл. **merča* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 3, с. 441), пор.: *Там така хемереча понад лугом* (ЛЗ-1, с. 147); *болботати* ‘белькотати’, *бальботати* ‘т. с.’, які пов’язані з псл. **b^olb-* (ЕСУМ, т. 1, с. 225), пор.: *Людяки бальбочуть* (ЛЗ-1, с. 362), *На людяку болбочете* (ЛЗ-1, с. 149); *перекулитися* ‘перекинутися через голову’, що продовжує іє. **keu-* ‘кривити, згинати, звертати’ (ЕСУМ, т. 3, с. 133); *нескосирний* ‘неприхильний’, рідко – *скосирний* ‘прихильний’, можливо, похідний від *косорий* ‘з рогами; рогатий’, яке продовжує псл. **kosorъ*, **kosorъ* ‘серп, ніж, коса’ (ЕСУМ, т. 3, с. 52), пор.: *Зосталася яна саменька, яко перст, у світі великому, до сироти нескосирному* (ЛЗ-1, с. 406), *До людяк йон скосирний* (ЛЗ-1, с. 278); *обшмуглений* ‘стертий’, пов’язаний із діал. *шмугляти*, яке продовжує псл. діал. **smuliti*, *smuljati* ‘робити безрогим; позбавляти вух, хвоста, шерсті’, видозмінене під впливом псл. **smugati* ‘швидко рухатися’ (ЕСУМ, т. 6, с. 448), пор.: *І кожна п’ядь землі пам’ятала її ноги босі, стернею поколоті, обшмуглєні сухотрав’ям* (ЛЗ-2, с. 11); *глижжє* ‘грудки землі’, мабуть, як і діал. *глизавий*, *глизький* ‘глевкий, в’язкий’,

пов'язаний з псл. **glъzdati* (ЕСУМ, т. 1, с. 524), пор.: *Женемося ми гуртом за тим псом, глижжям кидаємося* (ЛЗ-2, с. 70); *збеленіти* 'роздратуватися', пов'язаний з *белена* 'блекота', яке продовжує псл. **belna* (ЕСУМ, т. 1, с. 165), пор.: *Мурахи збеленіли, заметушилися, забігали* (ЛЗ-2, с. 51); *йомка* 'чаплія', похідний від псл. **imati*, **jęti* 'брати' (ЕСУМ, т. 2, с. 296–297), пор.: *Дак я заслонкою піч затулив і заклав йомкою* (ЛЗ-2, с. 418); *смурніти* 'хмурніти', похідний від псл. **smur-* 'темний, хмурий' (ЕСУМ, т. 6, с. 331), пор.: *Буває врем'я... коли уранні – уже смурніє на вечір* (ЛЗ-1, с. 507); *здіваться* 'знущатися', можливо, пов'язаний із псл. **dęti* 'говорити' (ЕСУМ, т. 2, с. 255), пор.: *Що ж ви, дядьку, з нас так здіваєтеся* (ЛЗ-1, с. 493). Дієслово *бурать* 'руйнувати', мабуть, пов'язане з діал. *бурити* 'т. с.', яке кваліфікують як 'результат перерозкладу і деетимологізації псл. **ob-oriti* "обвалити, зруйнувати"' (ЕСУМ, т. 1, с. 301), пор.: *Прийшов... Семирозумову криницю бурать* (ЛЗ-2, с. 116). Лексеми *обиденній* 'зроблений протягом одного дня', *обиденник* 'рушник, витканий чи вишитий протягом одного дня' пов'язані з прислівником діал. *обиденъ* 'за день', що «вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення **объ инъ дьнь*» (ЕСУМ, т. 4, с. 131), пор.: *Лише вовки, лисиці та пси здичавіли риськали б по ній, якби не рушник обиденній, що його виткала для мньовчан* (ЛЗ-2, с. 574), *І годилося не полотно на рушник-обиденник* (ЛЗ-2, с. 590).

Більшість же локально маркованих лексем – це специфічні поліські слова, що в основному мають прозору мотивацію: *парки* 'зв'язані докупи два кулики, що їх використовували для покриття будівлі', пов'язане з *пара*, пор.: *Крівлю Остап вивів як на показ: чотирисхилу, спина рівненька, вишита парками* (ЛЗ-1, с. 66); *большак* 'найстарший за віком', пов'язане з *більший*, пор.: *Ти – большак між нас* (ЛЗ-1, с. 393); *очоловічитися* 'одружитися; вийти заміж', пов'язане з *чоловік*, пор.: *Очоловічився, узявши за себе попову наймичку* (ЛЗ-1, с. 373), *Ще я не очоловічилася, ще я у матки рідної жила* (ЛЗ-1, с. 554); *убіж* 'бідняк', пов'язане з *убогий*, пор.: *А був у нас у Пакулі Федот Темний, убіж, звичайно* (ЛЗ-1, с. 619); *гризь* 'ломота, ревматизм', пов'язане із *гризти*, пор.: *Гризь-гризища, іди на дубища* (ЛЗ-1, с. 325); *непуть* 'негідник', пов'язане з *путь*, пор.: *А калі збрехав, непуть, з живого шкуру зніму* (ЛЗ-1, с. 670); *потяжка* 'прибуток', пов'язане з *тягти*, пор.: *Знав, яку і хто потяжку з колективу має* (ЛЗ-1, с. 608); *потяганочка*, *пацяганка* 'чоловічий

кожух, покритий матерією', пов'язане з *тягти*, пор.: *І зняли вони з Дарини потяганочку, добренну ще, на хутрі* (ЛЗ-1, с. 581), *Кожухок-пацяганка на ньому* (ЛЗ-1, с. 567); *напиначка* 'велика вовняна хустка', пов'язане з *напинати*, пор.: *Узяла яна ту напиначку* (ЛЗ-1, с. 161); *топтуха* 'різновид снасті, сак', пов'язане з *топтати*, пор.: *Візьми... риби, що я учора топтухою зачерпнула* (ЛЗ-1, с. 331); *рушанне* 'ущерб місяця', пов'язане з *рушати*, пор.: *Місяць ще був тільки на рушанні* (ЛЗ-1, с. 582); *дерилюд* 'здирник', пов'язане з *дерти*, *люди*, пор.: *Наш батюшка скупирдяй, дерилюд* (ЛЗ-1, с. 619); *зальотка*, *завльотка* 'дівчина, яка любить гуляти з хлопцями', пов'язане з *залетіти*, пор.: *Завльотку Килину П'явчину узяв* (ЛЗ-1, с. 72), *А була у Демида зальотка одна* (ЛЗ-1, с. 684); *гробки* 'поминки', пов'язане з *гріб*, пор.: *Калі гробки в селі, підводами йому у двір калачі та буханки з могилки возили* (ЛЗ-1, с. 619); *крутьолний* 'меткий', пов'язане з *крутити*, пор.: *Кріпко крутьолний йон був* (ЛЗ-1, с. 577); *пуднавеска* 'повітка', пов'язане з *висіти*, пор.: *У пуднавесці обода на колесо одягали* (ЛЗ-1, с. 577); *толешиній* 'торішній', пов'язане з **то лето* 'той (минулий) рік', пор.: *На картоплину гнилу, толешиню... дивилися як на сонейко* (ЛЗ-1, с. 604); *кулидка* 'буханка хліба', *кулидочка* 'невелика буханка', можливо, пов'язане з *колода*, пор.: *Приніс кусень сала, кулидку хліба, кислих огірків* (ЛЗ-2, с. 414), *Дозвольте йому узять хоч кулидочку хліба* (ЛЗ-1, с. 279); *поруха* 'знищення (?)', пов'язане з *рух*, *рушити*, пор.: *Змій огнедихий над землею літатиме і буде поруха на все живе* (ЛЗ-1, с. 340); *тапіло* 'трясовина', пов'язане з *топити*, пор.: *Закрутив головою, аж тапіло збрижилось* (ЛЗ-1, с. 209); *запатилок* 'панчоха', *мабуть*, пов'язане з *тил*, пор.: *Мамо, розв'язуй запатилок... та діставай скарби свої* (ЛЗ-1, с. 337); *пішкувати*, *спішкувати* 'іти, ходити', *попішкувати* 'піти', *пропішкувати* 'пройти', пов'язане з *пішки*, пор.: *Я пішкую нашими полями під виспиви жайворонків* (ЛЗ-1, с. 157), *Спішкували чоловіки до церкви* (ЛЗ-1, с. 75), *І попішкував Нестор вздовж залізниці* (ЛЗ-1, с. 46), *З етапом пропішкував Нестор до Києва* (ЛЗ-1, с. 47); *тепличина* 'вирій', пов'язане з *теплий*, *тепло*, пор.: *З тепличини летіли журавлі* (ЛЗ-1, с. 37); *носодрал* 'пихата людина, чванько', пов'язане з *ніс*, *дерти*, пор.: *Для такого, як ти, носодрала, колішня плуга у гурті знайдеться* (ЛЗ-1, с. 331); *майовать*, *маювать* 'гуляти; бути неодруженим', 'вигадувати, обманювати', 'світити, сліпити (?)', *мабуть*, пов'язане з *маяти*, пор.: *Буду женити тебе, Устиме, сьої осені, досить табе майовать* (ЛЗ-1, с. 258), *Маладьонка уміла*

маювать і виплітатъ химороди (ЛЗ-1, с. 149), Сонечко так маювало, так маювало (ЛЗ-1, с. 646); засльозаний ‘заплаканий’, пов’язане зі сльоза, пор.: Його очі, засльозані, сумні, пам’ятатиму (ЛЗ-2, с. 70); лупавки ‘очі’, пов’язане з лупати, пор.: Вовчі лупавки у яго осталися (ЛЗ-1, с. 84); притьопаний ‘несповна розуму’, пов’язане з тьопнути ‘вдарити’, пор.: Дак і пан Опанас був мужик ладний, хоч і притьопаний (ЛЗ-1, с. 149); чавунка ‘вужькоколійна залізниця’, пов’язане з чавун, пор.: Чавунка везла Нестора цілу ніч (ЛЗ-1, с. 46); другодення ‘наступний день’, другодні ‘наступного дня’, пов’язане з другий, день, пор.: На другодення налетів з поля вітер (ЛЗ-1, с. 229), Се було калі б не у вівторок, другодні после Спаса (ЛЗ-1, с. 164); невихажалка ‘незаміжня дівчина’, пов’язане з невиходити, пор.: Дак то усе ви, баби, молодайки та дівки-невихажалки, од завидьок (ЛЗ-1, с. 165); нежонач ‘неодружений парубок’, пов’язане з нежонатий, пор.: Ти в нежоначах досюль (ЛЗ-1, с. 67); лапотник ‘обірванець’, пов’язане з лапотъ, пор.: Сьогодні він – голова, а завтра – лапотник останній (ЛЗ-2, с. 361); доброхот ‘добррозичливець (?)’, пов’язане з добрий, хотіти, пор.: Доброхоти підкажуть властям, де мій курінь (ЛЗ-2, с. 420); затирашка ‘страва, що готується з рідкого тіста, яке набирається ложкою й опускається в окріп’, пов’язане з затирати, пор.: Напоїла я хлоп’я затирашкою тою (ЛЗ-2, с. 429); прогорниця ‘частина жорен’, пов’язане із прогортати, пор.: Невидимий хтось замість зерен у прогорницю ківшем людяк бідолашних сипле (ЛЗ-2, с. 259); лея ‘злива’, пов’язане з лити, пор.: Доці лили і лили леєю непроглядною (ЛЗ-1, с. 447); некосъ ‘некошена трава’, пов’язане з не косити, пор.: Тамочки, округ болота, некосъ така височенна була (ЛЗ-1, с. 496); підстелюха ‘жінка легкої поведінки’, пов’язане з підстелити, трав’янка ‘т. с.’, пов’язане з трава, трав’яний, пор.: І вже на тую злидоту, на тую підстелюху, на тую трав’янку Оксану і оком не веде (ЛЗ-1, с. 258); колодки ‘вечорниці’, пов’язане з колода, пор.: Ми ж із нею на колодках разом гуляли (ЛЗ-1, с. 164); одмолодь ‘стан людини, коли виглядає молодшою’, ‘молодий ліс’, пов’язане з молодий, пор.: Ледве упізнав її, пайшла, пайшла в одмолодь очевидьки (ЛЗ-1, с. 164), Я в одмолоді під Страхоліссям збирав гриби (ЛЗ-1, с. 164); розходні шляхи ‘перехрестя’, пов’язане з розходитися, пор.: Піді серед ночі на розходні шляхи (ЛЗ-1, с. 207); погородній ‘селянин, у якого не було польової землі, а лише город’, пов’язане з город, городній, пор.: Був Гаврило із погородніх, латки землі, окрім грядки біля хати, не мав (ЛЗ-1, с. 206); шаландати ‘бродити, лазити’,

мабуть, пов'язане з *шаланда*, або це афективне утворення, пов'язане з *шаліти*, пор.: *Яни голову сушили, де ти шаландаєш* (ЛЗ-1, с. 256).

У деяких випадках мотивацію затемнюють різнотипні фонетичні модифікації, які відбулися в структурі слова, зокрема через деетимологізацію: *голощок*, *олощок* 'ожеледь; лід, оголений від снігу', очевидно, 'результат фонетичної видозміни первісного *голишок*, пов'язаного з *голий* (*голиш* < лід >) з пізнішим зближенням кінцевого *-шок* зі словом *щока*' (ЕСУМ, т. 1, с. 555), пор. у контексті: *Морозцем по голощоку земельку вхопило* (ЛЗ-1, с. 567), *І ми, хлапаки, з теплого череня та по струп'ю мерзлomu, по олощоку босоніж до церкви* (ЛЗ-1, с. 299); *маторженик* 'печиво з домішкою лободи', очевидно, складне утворення з основ *мак*, *ржаний* 'житній', тобто результат модифікації **макоржаник* (ЕСУМ, т. 3, с. 367), пор.: *З лободи та висівок маторженики пекли* (ЛЗ-1, с. 604); *сівериця* 'жайворонок', пов'язане з *сивий*, *сиворакша* (ЕСУМ, т. 5, с. 225), пор.: *І запитувала вона про Богданку свою у сівериць* (ЛЗ-1, с. 582); *напрасліца* 'даремне обвинувачення', пов'язане з *напрасний* 'несправедливий', пор.: *Не гомоніть, мужики, зайвого, напрасліци не вигадуйте* (ЛЗ-1, с. 149); *кіки* 'кукурудза', пов'язане з *кий* (ЕСУМ, т. 2, с. 442), пор.: *Ступай... та ламай кіки* (ЛЗ-1, с. 681); *путинка* 'сорт яблук', очевидно, результат видозміни варіанта *путівка* 'т. с.', який пов'язують із ойконімом *Путивль*, гідронімом **Путивь* (ЕСУМ, т. 4, с. 640), пор.: *З усіх яблук путинки любив* (ЛЗ-1, с. 650); *захло* 'згин дороги', очевидно, пов'язане з діал. *кло* 'кут, ребро, грань, виступ у предмета', *ікло* (ЕСУМ, т. 2, с. 226), пор.: *І доїхали яни до захла, так у нас старі люди поворот дороги називають* (ЛЗ-1, с. 280).

Деякі використані Володимиром Дроздом специфічні лексеми можна кваліфікувати як семантичні діалектизми, як-от: *спина* 'верх даху', пор.: *Крівлю Остап вивів як на показ: чотирисхилу, спина рівенька* (ЛЗ-2, с. 66); *могилки* 'кладовище', пор.: *Прийдуть інгуші – нікого не помилують, і не буде Горіхової землі в Пакулі, а будуть могилки* (ЛЗ-1, с. 302); *день* 'міра земельної площі, близько 1 га', пор.: *Даю я табе дванадцять днів поля* (ЛЗ-1, с. 306); *важна* 'вагітна', пор.: *Я удова, без мужа, а важна, дитя ношу* (ЛЗ-1, с. 183); *плаха* 'шматок розколотої навіпіл деревини, колоди; брус', пор.: *Дубових плах не вистачило, добудовували в закидь, між ушул* (ЛЗ-1, с. 66); *накидка* 'знаряддя для лову риби', пор.: *Риба сама до нього у волочок, та в ятір, та в накидку іде* (ЛЗ-1, с. 62); *вершувати* 'викладати верх стіжка', пор.: *Я на стогу сіна вершкую* (ЛЗ-1, с. 220).

На сторінках роману зафіксовано типові для поліського мовлення полонізми: *бутелька* ‘пляшка’, пов’язане з пол. *butelka* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 1, с. 308), пор.: *Діставав він із закутку бутельку із сивухою* (ЛЗ-2, с. 361); *люстро* ‘дзеркало’, яке продовжує пол. *lustro* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 3, с. 328), пор.: *Прилаштувала люстро* (ЛЗ-1, с. 73); *слаква* ‘сльота’, яке продовжує пол. діал. *śląkwa* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 5, с. 295), пор.: *І повіялася слаква несусвітня, дощем холодним мочило нас* (ЛЗ-1, с. 221); *кодло* ‘рід (нейтральна назва)’, яке вважають видозміною пол. *godło* ‘умовний знак, символ’, пор.: *Кодло моє од віку в Пакулі, правда твоя* (ЛЗ-1, с. 39); *гильготати* ‘лоскотати’, що, припускають, пов’язане з пол. *giełgotać* ‘белькотіти’, діал. *giełkać się* ‘розважатися’ (ЕСУМ, т. 1, с. 491), пор.: *Не гильготала вона* (ЛЗ-1, с. 304); *потарганити* ‘потягнути, повезти’, *затарганити* ‘затягнути, завезти’, *притарганити* ‘притягти’, що пов’язані з пол. *targać* ‘смикати, тягти, рвати’ (ЕСУМ, т. 5, с. 522), пор.: *Посадять тебе у тюрму, потарганять у краї сибірські* (ЛЗ-1, с. 216), *Нас трьох, як дітей репресованих, – затарганили під Брест* (ЛЗ-1, с. 493), *Були такі, що й кулемети притарганили* (ЛЗ-1, с. 382); *нараяти* ‘порадити’, що пов’язане з пол. *raić* ‘радити’ (ЕСУМ, т. 6, с. 35), також похідне *нараяний* ‘якому порадили’, пор.: *І нараяли йому людяки піти опівночі на Вишневу гору* (ЛЗ-1, с. 141), *А назавтра кличе його пан Опанас, нараяний Уляною Несторкою* (ЛЗ-1, с. 207); *підгейстер* ‘деталь воза’, що пов’язане з пол. діал. *podgierty* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 4, с. 390), пор.: *Вовк слідом біг, прип’ятий до підгейстра* (ЛЗ-1, с. 146).

Володимир Дрозд, порівняно з іншими письменниками-вихідцями з Полісся, використав суттєво менше запозичень із російської мови: *вушлий* ‘хитрий, кмітливий, спритний’, що продовжує рос. *ушлый* ‘т. с.’ (ЕСУМ, т. 6, с. 58), пор.: *Кровинку нашу смоктатимуть, бо вушли од роду* (ЛЗ-2, с. 408); *одчебучити* ‘виробити, вибудувати’, що засвідчує переосмислення рос. *отчебучить* ‘сказати дурницю’ (ЕСУМ, т. 1, с. 395), пор.: *Такі хороми одчебучив* (ЛЗ-1, с. 149); також *конєшно* ‘звичайно’ (ЛЗ-1, с. 351), *ружжо* ‘гвинтівка’ (ЛЗ-1, с. 232), *вскорі* ‘невдовзі’ (ЛЗ-2, с. 70), *плотник* ‘тесляр’ (ЛЗ-2, с. 180), *плотницький* ‘теслярський’ (ЛЗ-2, с. 15), *мечтать* ‘мріяти’ (ЛЗ-2, с. 67), *нонішній* ‘теперішній’ (ЛЗ-2, с. 68), *больниця* ‘лікарня’ (ЛЗ-1, с. 419), *чулка* ‘панчоха’ (ЛЗ-1, с. 468), *пойнять* ‘зрозуміти’ (ЛЗ-1, с. 474), *пошти* ‘майже’ (ЛЗ-1, с. 498) та ін.

Старослов'янізмами в українській мові визнано лексеми *супружниця* 'дружина', *супружество* 'шлюб', що пов'язані зі стсл. *сжпржгъ* 'пара волів; подружжя; чоловік; товариш' (ЕСУМ, т. 5, с. 478), пор: *Зосталися ми удвох з супружницею моєю дорогою* (ЛЗ-1, с. 620), *Благословив ти супружество наше* (ЛЗ-1, с. 620–621); *вредний* 'поганий', *повредітьсѧ* 'зіпсуватися', що пов'язані зі стсл. *врѣдъ* 'отрута; виразка, рана' (ЕСУМ, т. 6, с. 42), пор.: *Не вредний комендант був, не* (ЛЗ-2, с. 449), *Дивувалася я з того, думала – йому в голові повреділося* (ЛЗ-1, с. 72); *врем'я* 'час', пов'язане зі стсл. *врѣмѧ* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 1, с. 432–433), пор.: *Буває врем'я... коли уранні – уже смурніє на вечір* (ЛЗ-1, с. 507).

Володимир Дрозд маніфестував деякі запозичення з неслов'янських мов (окремі з них поширені в українській мові за польським чи російським посередництвом): *шиндрити* 'обшукувати', що, мабуть, пов'язане з нім. *schinden* 'лупити, чистити' (ЕСУМ, т. 6, с. 416), пор.: *По хатах ми шиндрили, усе перевертали* (ЛЗ-1, с. 639); *маштарка* 'комірчина для збруї', яке через пол. *masztarnia* 'стайня' пов'язане з нім. *ta(h)rstal* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 3, с. 425), пор.: *Ковзнула з клуні до маштарки, комірчини в стайні, де збруя кінська* (ЛЗ-1, с. 263); *могозей* 'комора', що через рос. діал. *магазей* 'т. с.' пов'язане з гол. *magazijn* 'склад' (ЕСУМ, т. 3, с. 351), пор.: *А в могозеях Мартинових хлібець був* (ЛЗ-1, с. 598); *бакай* 'глибока яма', яке пов'язане з крим.-тат., тур. *bok* 'кал, гній, бруд' (ЕСУМ, т. 1, с. 119), пор.: *Згряя котів крилатих шуганула в бакай* (ЛЗ-1, с. 697); *мажара* 'віз', *мажа* 'т. с.', що пов'язане з крим.-тат. *маџар* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 3, с. 358), пор.: *Запряг я конячку у мажару* (ЛЗ-1, с. 609), *Мажя батькова зосталася* (ЛЗ-1, с. 143); *чекмень*, *чекмель* 'довгий суконний каптан', що пов'язане з крим.-тат. *čäktän* 'верхній одяг', тур. *çekten* 'т. с.' (ЕСУМ, т. 6, с. 292), пор.: *На бричці він сидів, залізом кований, у шапці-кубанці і в чорнім чекмені наопаи* (ЛЗ-1, с. 430), *А завтрашки налетіло з Мрина жандарів, ой налетіло, усі в чекмелях синіх* (ЛЗ-1, с. 100); *бахур* 'розпусник', що пов'язане з гебр. *bāxūr* 'юнак' (ЕСУМ, т. 1, с. 153), пор.: *Подушкою старого бахура задушила* (ЛЗ-1, с. 58); *борах* 'коханець', пов'язане із власним ім'ям *Барух*, *Борух* гебрейського походження, пор.: *Се йон на тебе око поклав, у борахи набивається* (ЛЗ-1, с. 160); *горувати* 'тяжко без відпочинку працювати', похідне від запозиченого з давньоісландської мови **гаръ* чи **гарь* 'данина; взяття в неволю' (ЕСУМ, т. 1, с. 476–477), пор.: *Я над полоттям саме горувала* (ЛЗ-1, с. 79). Дієслово

вкнапитися ‘встрянути (?)’, пор.: *Вкнапився Нестірко у боріння з Богом* (ЛЗ-2, с. 123), можливо, пов’язане з нім. *Кнарре* ‘юнак; наймит; паж; підмайстер’ (ЕСУМ, т. 2, с. 472–473).

До афективних утворень віднесено локально марковані лексеми *желібать* ‘їсти’, *пожелібать* ‘поїсти’, пор.: *Пирій желібав, сам себе лікуючи* (ЛЗ-2, с. 69), *Там уже – грядки коло хат, щось знайдеться пожелібать, осінь таки ж* (ЛЗ-2, с. 298); *мельтешити* ‘часто міняти напрям руху’, пор.: *Три дні не з’являвся на вулиці Коршак, та й у дворі не мельтешив* (ЛЗ-2, с. 408); *карабкаться* ‘дертися, видиратися нагору’, пор.: *Сміливці карабкаються на дзвони* (ЛЗ-2, с. 75); *утюриться* ‘закохатися’, пор.: *Утюрився йон, як у дівку* (ЛЗ-2, с. 116); *перехняблений* ‘згорблений’, *перехнябившись* ‘згорбившись’, пор.: *Повернувся Громницький до людей спиною перехнябленою* (ЛЗ-1, с. 492), *Сама вона впряглася у возика з гноєм і, перехнябившись, навпіл склавшись, волочить його по краю грядки* (ЛЗ-1, с. 483); *на викиштель* ‘викинути геть’, пор.: *Стружку з мене до кості моєї селянської зняли і з міліції – на викиштель* (ЛЗ-2, с. 13); до звуконаслідувальних – *райкати* ‘квакати’, також у переносному значенні *зарайкали* ‘заговорили’, пор.: *Райкали жаби в озерці* (ЛЗ-1, с. 146), *Зарайкали по селу* (ЛЗ-1, с. 100); *крахати* ‘каркати’, пор.: *Не крахай, як ворона* (ЛЗ-1, с. 672); *галайдакати* ‘теревенити’, пор.: *Людова до сих пір галайдакає* (ЛЗ-1, с. 71); *клекотень* ‘лелека’, пор.: *Уже перелітні, чужі, клекотні бродили по луку* (ЛЗ-1, с. 146).

Деякі поліські лексеми мають затемнену мотивацію: *муторно* ‘нестерпно; страшно’, пор.: *Сьогодні і тобі, синку, кріпко муторно прийшлося* (ЛЗ-2, с. 50); *скумасний* ‘страшний’, *скумасно* ‘страшно’, пор.: *Юхим заревів голосом скумасним, наче звір поранений* (ЛЗ-1, с. 395), *Самій удома страшно, скумасно* (ЛЗ-2, с. 182); *замандьоритися* ‘виникнути, з’явитися (про бажання зробити щось)’, пор.: *Замандьорилося синам моїм і невісткам на переселення їхати* (ЛЗ-1, с. 336); *шмаляти* ‘тікати, забиратися геть’, пор.: *Шмаляй одсюль і не оглядайся* (ЛЗ-2, с. 256); *плуганитися* ‘повільно пересуватися’, пор.: *Пустелею плуганився* (ЛЗ-1, с. 238); *бузгорак* ‘невисокий горб, пагорбок’, пор.: *А на піщанім бузгораці догоряла халупчина кострищем погребовим* (ЛЗ-1, с. 693); *напугуритися* ‘настовбурчитися’, пор.: *Дак яна уся напугурилася до мене* (ЛЗ-1, с. 165); *дзузлий* ‘набряклий, брезклий’, пор.: *Дядько уже був дзузлий* (ЛЗ-1, с. 208); *калабушити* ‘хльоскати’, пор.: *Сіллю солили та батогами калабушили* (ЛЗ-1, с. 58); *сектіти* ‘сочитися’, пор.: *З-під*

могили цементової, жива вода сектіє (ЛЗ-2, с. 121); пом'яхи 'якісь квіти', пор.: *Йде по стежці, пом'яхами та айстрами обсаджений* (ЛЗ-2, с. 560). Це стосується лексеми *понедетка*, *понедетка*, значення якої з контексту не зовсім зрозуміле, а сам автор, на жаль, не вважав за потрібне його пояснити, пор.: *Нема у мене, понедетка, нема і не нюхала* (ЛЗ-1, с. 440), *В'яжи рушники, понедетко, в'яжи рушники* (ЛЗ-1, с. 579).

* * *

На відміну від Володимира Лиса, Юстини Королько, Миколи Закусила, Олександра Кулеша, Володимира Даниленка, Олени Лотоцької, порівняно невеликою кількістю прикладів Володимир Дрозд передав специфіку місцевої фонетичної системи (послідовно в «пакульському» звуковому оформленні представлено фактично лише кількості слів). Принагідно, окремими штрихами письменник позначив діалектні явища словозміни та синтаксису, натомість достатньо повно відобразив специфіку поліського словотворення.

Окрім того, Володимир Дрозд використав великий за обсягом місцевий словник, зокрема поліські локалізми, які в основному мають прозору мотивацію, семантичні діалектизми, афективні утворення, виразні архаїзми праслов'янського походження. На сторінках роману простежено типові для поліського мовлення полонізми, церковнослов'янізми, запозичення з німецької, румунської, турецької, кримськотатарської, угорської, гебрейської мов. Використано суттєво менше, ніж в інших письменників-поліщуків, запозичень із російської мови.

Говіркові елементи Володимир Дрозд використовує в зазвичай дуже розлогих розповідях та спогадах персонажів (традиційних діалогів на сторінках роману, по суті, нема). Авторська мова орієнтована на літературний стандарт, хоча в ній також маніфестовано локально марковані явища, переважно лексичні. Це виправдано з огляду на бажання автора максимально точно і достовірно відобразити місцевий мовний колорит, специфіку рельєфу, побуту і господарювання, забезпечити мовну експресивність.

Висновки

До введення поліських говорів у сучасну українську художню літературу найбільшою мірою і з найвищою майстерністю та переконливістю долучилися прозаїки Володимир Дрозд, Микола Закусило, Олександр Кулеш, Володимир Даниленко, Володимир Лис, Наталка Бабіна, Олена Лотоцька, поети Олексій Диковицький і Степан Сидорук, поетеси Марія Сарнацька, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко. Північноукраїнські діалектні явища у творах цих авторів використано неоднорідно.

За ступенем насиченості художньої мови говірковими елементами розмежовано два типи текстів. Твори Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко, Марії Сарнацької, Олексія Диковицького, Федора Климчука, окремі – Олександра Кулеша написані суціль говіркою. Такі тексти доводять спроможність діалекту як самодостатньої і довершеної мовної системи реалізувати художні задуми автора. Різномірні поліські елементи виконують свої функції так само, як і літературна мова, – забезпечують образність, експресивність, характеротворення, етнографічну достовірність. Ці твори так точно відображають народне мовлення, що їх можна вважати сучасними писемними пам'ятками поліського наріччя.

Другий тип представляють прозові твори Володимира Дрозда, Миколи Закусила, Володимира Даниленка, Наталки Бабіної, Володимира Лиса, Олени Лотоцької, більшість прозових текстів Олександра Кулеша, поезії Степана Сидорука. Ідеться про авторів, які пишуть літературною мовою, але вдаються до стилізації під діалект для відтворення стихії поліського мовлення, мовної індивідуалізації персонажів, передачі особливостей місцевого побуту, господарювання, рельєфу тощо.

У межах другого типу розмежовано два різновиди текстів за співвіднесеністю говіркових елементів із конкретним типом мови твору – мовою персонажів чи мовою автора. Перший різновид – твори Олександра Кулеша, Володимира Даниленка, Олени Лотоцької, у яких різномірні північноукраїнські елементи використано тільки в мовленні персонажів, зокрема в прямій та невластивій мові, у внутрішніх монологіях. Авторська мова в їхніх творах цілком орієнтована на літературний стандарт. Другий різновид представлено прозовими текстами Миколи Закусила, Володимира Лиса, Володимира Дрозда, Наталки Бабіної. Діалоги, репліки, внутрішні

монологи, спогади персонажів так само стилізовано під говірку, але різнорівневі діалектні елементи трапляються й у фрагментах власне авторського тексту – роздумах, описах, спогадах тощо (Микола Закусило в романі «Грамотка скорблячих» виділяє такі фрагменти курсивом). Водночас авторський текст в основному зберігає орієнтацію на літературну мову. Специфічна лексика в мові автора цілком виправдана з огляду на необхідність передати реалії побуту і господарювання поліщуків, специфіку поліського рельєфу та ін. Стилізацію авторської мови під говірку на фонетичному і граматичному рівнях можна трактувати як самоціль. Водночас насичення авторської мови говірковими елементами – це свідомий художній прийом із метою створення максимальних ефектів природного мовлення та суб'єктивної оповіді. Звичайно, така художня практика більш достовірно відображає народнорозмовну стихію, але ускладнює сприйняття тексту пересічним читачем, який не обізнаний з усіма деталями мовлення мешканців Полісся. Останнє зауваження особливо актуальне з огляду на те, що більшість авторів майже не коментує значення специфічних лексем, а з контексту воно не завжди зрозуміле.

Письменники-поліщуки використали північноукраїнські лінгвальні явища різних рівнів, проте в їхньому застосуванні виявили певну специфіку. Зрозуміло, що найбільш повно і послідовно говіркові риси всіх рівнів представлено у творах Юстини Королько, Марії Сарнацької, Олексія Диковицького, Федора Климчука, які писали суціль говіркою.

Серед авторів, які вдавалися до стилізації під діалект, поліське мовлення на всіх рівнях найповніше і найбільш послідовно відтворив Микола Закусило: на фонетичному рівні не просто відображено всі основні риси середньополіських говірок, але й передано варіативність багатьох звукових процесів; на лексичному рівні використано велику кількість місцевих назв реалій побуту, господарювання, природи тощо. Різнорівневі говіркові елементи використав і Володимир Лис, зокрема більш чи менш послідовно маніфестував основні фонетичні особливості поліського мовлення, меншою кількістю прикладів – найвиразніші явища словозміни і синтаксису (щоправда, дуже детально відтворив відмінності супроти літературної мови в займенникових формах), а також представив у великому обсязі місцеву лексику. Приблизно однаковою мірою локально марковані явища різних мовних рівнів передав і Степан Сидорук. У творах

Володимира Дрозда найбільш повно ілюстровано саме специфічну поліську лексику, порівняно невеликою кількістю прикладів – місцеві явища фонетичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Олександр Кулеш та Володимир Даниленко найповніше і найпослідовніше відобразили говіркові риси фонетичного рівня, меншою мірою – явища словозміни (та й то в основному фонетично зумовлені інновації). Олена Лотоцька найвиразніше маніфестувала поліську фонетику, активно використала локально марковану лексику, натомість специфіку говірки на рівні словозміни позначила не так активно і яскраво. У тексті Наталки Бабіної говіркові риси фонетичного та морфологічного рівнів представлено радше принагідно, не так системно, як в інших авторів.

Для кожного письменника характерний свій корпус північноукраїнських лінгвальних елементів, кількість і комбінація яких у різних авторів неоднакові. Серед загальнополіських фонетичних процесів в текстах всіх авторів із різною мірою послідовності й частотності відображено такі: відмінна від [i] рефлексія *o в наголошених закритих складах та монофтонг [o] на місці *o в ненаголошених закритих складах: *вин, буоль, ноч, стул – война*; відмінна від [i] рефлексія *e в наголошених закритих складах: *щельно, пєч, шисть, жонка, жуонка, жунка*; відмінна від [i] рефлексія ненаголошеного *ě: *дитей, беда, хлєбина, вадро*; лабіалізація [e] > [o] перед твердим приголосним та в займеннику *все*: *льогко, дальоко, всьо*; ствердіння [p'] перед голосними заднього ряду: *бурак, вітруган*; протетичні приголосні; різнотипні скорочення та спрощення. Усі автори, крім Олексія Диковицького та Федора Климчука, ілюстрували розвиток звукосполук *gy, *ky, *xy в [g'i], [k'i], [x'i]: *Руській, хитрий, гідкі*. Усі письменники, крім Степана Сидорука, показали різну рефлексію ненаголошеного *o в структурі прийменників та префіксів *оть > од, *подь > пуд: *оддати, од їх – пуддєвка, пуд столом* (варіант *пуд-*, правда, і у Володимира Дрозда – тільки спорадично).

Опрацьовані тексти на фонетичному рівні відображають протиставлення говірок різних північноукраїнських діалектів та говіркових груп. У творах, які ілюструють специфіку західнополіського говору, позначено монофтонг [и] < *o в закритих складах: *вин, стілько* (Володимир Лис, Федір Климчук, одиничні випадки – у Марії Сарнацької); посилення лабіалізації ненаголошеного [o] > [y]: *гувурити, чулувік* (Володимир Лис, Марія

Сарнацька, Олексій Диковицький, лише кілька випадків – у Степана Сидорука); підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e] > [и]: *типерка, нима* (Володимир Лис, Степан Сидорук, Марія Сарнацька, Олексій Диковицький, Федір Климчук); підвищення і звуження артикуляції наголошеного [a] > [e] чи [i] після м'яких приголосних: *п'єть, тежко, чісом*, а також збереження історичної м'якості шиплячих у цій позиції: *дивчета, мішєли, жіль* (Володимир Лис, Степан Сидорук, Марія Сарнацька); можливість появи [y] відповідно до ненаголошеного *o в закритому складі не тільки у прийменнику *пуд*, але і в інших позиціях: *до кунця, на кунціє* (Володимир Лис, Федір Климчук, Марія Сарнацька, Олексій Диковицький, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко); [и] на місці ненаголошеного *ě: *дитей, симня, гришити* (Володимир Лис, Федір Климчук, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко, Олексій Диковицький, Степан Сидорук); ствердіння [ц'] перед рефlekсами наголошеного *ě: *цилий, целі* (Володимир Лис, Юстина Королько, Олексій Диковицький). У творах Володимира Лиса, які співвідносні з волинськополіським ареалом, простежено обниження артикуляції наголошеного [и] > [e]: *купєти, зрубєла*. У творах Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко, що маніфєстують підляську говірку, представлено дифтонг [yo] < *o в закритому складі: *буоль, злуосць* (лише в кількох словоформах це явище фіксує Микола Закусило); [iє], [иє] на місці наголошеного *ě: *цвїєт, гриєх*; [yo] перед твердим приголосним та [iє], [иє] перед м'яким приголосним на місці наголошеного *e: *жуонка, постїєль, щїєльно*. Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко, Степан Сидорук указали м'яку вимову [ц']: *сонцє, гулиця*; м'яку вимову губних перед [a]-рефлексом *ę: *м'ягка, дев'яти, скрипят*; фонему [ф]: *фалишивих, фалямї*.

Тільки в романі Володимира Дрозда, який співвідносний зі східнополіським ареалом, відображено реалізацію ненаголошеної фонемі [o] у звукові [a]: *маладьонка, гаравать*.

В авторів, тексти яких співвідносні з середньополіських діалектом (у Володимира Даниленка, Миколи Закусила, Олександра Кулєша, Олєни Лотоцької), а також в Олексія Диковицького, який відтворив специфіку пінської говірки з ареалу західнополісько-середньополіського пограниччя, позначено ствердіння свистячого в постфіксі зворотних дієслів: *подівівса, подєлас, додумацца*. Найчіткіше у творах Олександра Кулєша, Миколи Закусила, Олєни

Лотоцької маніфестовано тенденцію до депалаталізації губних перед ненаголошеними рефlekсами *ě: *беда, вадро* (натомість у Володимира Даниленка всі приголосні перед ненаголошеним *ě зберігають м'яку чи пом'якшену вимову); ствердіння губних перед рефlekсом *e з розвитком додаткової артикуляції [й], зокрема формах на зразок *повйоз, прив'юз*. У творах Олександра Кулеша простежено рефlekсацію ненаголошеного *ě > [a] після стверділих губних: *вадро, смаяліса*. Олександр Кулеш та Володимир Даниленко показали [a] на місці *e після губного, який зазнав звичайного ствердіння без розвитку додаткової артикуляції: *сватие, патнадцат, застават*; реалізацію ненаголошеної фонемі [e] після губних, [p] та шиплячих у звукові [a]: *валікій, прічанівса, рацєнт*. У текстах Миколи Закусила і Володимира Даниленка представлено ствердіння губних перед [e]-рефlekсом наголошеного *ě з розвитком додаткової артикуляції [й], після [м] – [н']: *п'єре, об'єд, три мнєсеци*; у Миколи Закусила – також [e] на місці *e після губного, який зазнав звичайної депалаталізації: *дивецца, ставет, жабєча*. У текстах Олександра Кулеша, Миколи Закусила простежено підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [a] > [e] після [й]: *єкраз, єкіє*.

У текстах Миколи Закусила, Олександра Кулеша, Володимира Даниленка, Володимира Дрозда представлено такі фонетичні явища: [o] на місці наголошеного *o в закритому складі: *конь, ноч, вольний* (таке саме явище ілюструє Олексій Диковицький, проте паралельно з рефlekсом [y]); [e] на місці наголошеного *e в закритому складі: *пєч, жмєль*; [e] на місці наголошеного *ě: *пєвень, тєло, влєтку, горєх*; розвиток *y > [i]: *віще, рібалка, мабіть* (найбільш послідовно явище відобразив Олександр Кулеш, спорадично – Володимир Дрозд). Олексій Диковицький, Олена Лотоцька активно використали структури з [y]-рефlekсом наголошеного *o в новозакритому складі: *буль, найгури* (Олексій Диковицький – паралельно з [o]).

Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко, Микола Закусило засвідчили ствердіння вібранта перед наголошеним *ě: *риєчка, грєх*; Олена Лотоцька в цій позиції показала депалаталізацію губних, [p'], [ц']. У текстах Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко помічено відсутність сполук типу «губний + [л']» у дієслівних формах на зразок *терпю, дивюса*. У мові Олександра Кулеша, Володимира Даниленка маніфестовано збереження м'якої вимови приголосних перед [e]: *далєко, тєпєр*; Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко це явище відображають в основному тільки щодо [л'] та [ц']: *шелєст, сонцє*,

Олена Лотоцька – тільки щодо [л']. У текстах письменників-поліщуків, за винятком Володимира Лиса, Федора Климчука, Наталки Бабіної, Олексія Диковицького, Марії Сарнацької, відображено збереження *i та м'яку вимову попереднього приголосного: *одін, чуті, гусі, смоліна* (Володимир Лис передає це явище лише спорадично після губних). Практично всі автори, крім Володимира Даниленка, виявили тенденцію до ствердіння шиплячих у ряді позицій: *плєчи, ноччу* (щоправда, Володимир Лис, Марія Сарнацька, Федір Климчук показують збереження м'якості шиплячих перед [а] або [е], [і] < [а]: *щєстє, жяль*). Усі автори, крім Юстини Королько, Зої (Софії) Сачко та Степана Сидорука, маніфестували ствердіння [ц'] у кінці основ іменників: *граница, конець, напраслиця*. Більшість письменників, крім Юстини Королько та Зої (Софії) Сачко, показала заміну [ф] > [хв], [х]: *хвантазія, хронт*. Усі твори, за винятком текстів Володимира Дрозда, засвідчили можливість рефлексії ненаголошеного *ε як [е]: *памнєть, погледає, злекавс*. Олена Лотоцька та Федір Климчук проілюстрували опускання [г]: *нанівавса, залєдав, риби 'гриби'*; Олена Лотоцька – також розвиток наголошеного *ě > [и] після губних, вібранта та [ц]: *чоловик, ридко*.

На рівні словозміни автори-поліщуки найчастіше фіксують інновації, які відображають наслідки різних фонетичних процесів. Власне морфологічних інновацій, зумовлених дією граматичної аналогії, небагато. Усі автори, крім Володимира Дрозда та Федора Климчука, позначили закінчення *-ою* та *-ом* в О. в. одн. іменників м'як. гр. та міш. гр. відповідно I відм. та II відм.: *долоньою, куньцьом*. Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко та Микола Закусило маніфестували флексії *-ою, -єю* у формах О. в. одн. іменників III відм.: *радосьцьою, кров'єю*. Усі автори, крім Володимира Лиса, представили форми непрямих відмінків предметно-особових займенників без приставного [н] після прийменника: *в їє були, коло його стояв*. Письменники – вихідці з Західного Полісся використали форми М. в. одн. іменників ч. р. та с. р. із закінченням *-ові*: *в воздухові, на сінові*, а також форми Р. в. прикметників ж. р. тв. гр. із флексією *-еї*: *з лївеї ноги*; Володимир Лис – форми непрямих відмінків предметно-особових займенників із приставним [н] незалежно від наявності прийменника: *бачив неї, відучив неї*, а також присвійний займенник *неїн* 'її'; Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко, Степан Сидорук – форми Р. в. мн. іменників ж. р. та с. р. із закінченням **-овь*: *з деревуов, селянів*; Олена Лотоцька, Федір

Климчук та Олексій Диковицький – форми Р. в. мн. з флексією *-ей*: *думей, коровей*; Степан Сидорук – форми М. в. одн. ч. р. на зразок *на світанці, в подарці*, О. в. мн. *людьмима, дитьмима*; Наталка Бабіна та Федір Климчук – специфічну форму іменника *мати* в непрямих відмінках – *матера*; Микола Закусило та Володимир Дрозд – форми 3 ос. одн. дієслів на зразок *робе, заголосе*; Олександр Кулеш – форми 1 ос. мн. дієслів із флексіями *-ом, -омо*: *йдом, подождомо* тощо. Олена Лотоцька використала зворотні дієслова мин. ч. с. р. із постфіксом *-со*: *случилосо, приснілосо*; Володимир Лис, Наталка Бабіна, Степан Сидорук – вказівний займенник *тамтой, тамтий*; Олексій Диковицький та Федір Климчук – вказівний займенник *гетой*; Юстина Королько – вказівний займенник *сіети*; Володимир Лис, Наталка Бабіна, Федір Климчук – займенник 2 ос. мн. у варіанті *ви-те* або *віте* та ін.

Серед архаїчних словозмінних явищ усі автори зафіксували закінчення *-є* в іменниках с. р. на зразок *щастє, ключє*; повні нестягнені форми прикметників ж. р., с. р. та мн.: *земля сухая, старое цілованє, люде молодіє*; Володимир Лис, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко, Микола Закусило, Володимир Дрозд, Олексій Диковицький – двоїнні за походженням форми Н. в. мн. іменників ч. р.: *голоса, края*; Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко та Микола Закусило – більшу супроти літературної мови продуктивність флексії *-а* у формах Р. в. одн. іменників ч. р.: *горизонта, края* (одиночні випадки трапляються в більшості авторів); Володимир Лис, Федір Климчук, Олексій Диковицький, Юстина Королько, Зоя (Софія) Сачко – історичні форми Р. в. прикметників ж. р. м'як. гр. з закінченням *-ей*: *завтрашней ночі*; Олександр Кулеш, Олена Лотоцька, Федір Климчук, Володимир Дрозд – нульову флексію у формах Р. в. мн. іменників ч. р.: *сто год, кілька рік*; Володимир Лис, Наталка Бабіна, Федір Климчук, Степан Сидорук, Зоя (Софія) Сачко – закінчення *-ох* або *-ух* у формах М. в. мн.: *в літьох, в гостюх, -ом* або *-ум* у Д. в. мн.: *гусюм, дитьом*; Степан Сидорук – форми М. в. одн. на зразок *на світанці, в подарці*; Степан Сидорук і Марія Сарнацька – форму 3. в. предметно-особового займенника с. р. *є* 'його'; Степан Сидорук – складені форми майб. ч., що продовжують так званий перший майбутній: *меш заходити, мете везти*; форми мин. ч. та умовного способу з особовими енклітиками, що переважно зазнали зрощення зі службовими словами: *щоби-м вертався, кім жесь би не був* (поодинокі залишки цього архаїчного явища трапляються й у

Володимира Лиса); зворотні дієслова, які не лексикалізовані з *ся*: *ся не взнати, ся наладять*.

Із поліської діалектної лексики в сучасному художньому тексті репрезентативними виявилися номени різних тематичних груп. Найбільшу кількість і розмаїття локально маркованих лексем маніфестували Володимир Лис, Юстина Королько, Степан Сидорук, Микола Закусило та Володимир Дрозд. Володимир Лис використав волинськополіські найменування одягу, взуття і суміжних понять: *маринарка, майтки, пацьори, шальоха*; меблів і кухонного начиння: *люстро, поренжа, куфер, бутелька*; страв, напоїв: *гомачка, пумнєтуха, самограй*; рослин: *трускавки, димка, бульба, ведмеді*; тварин та комах: *боцюн, дзік, петрусь, прусак*; місцевого рельєфу: *ружок, калабаня, ланке*; найменування людей за різними ознаками: *кобіта, менцизна, охверма, затєнтий, політок, любовальниця* тощо; анатомічні і фізіологічні назви: *льошки, жолудок, груба*; транспортну лексику: *крипа, таксувка, самольот*; суспільно-політичну термінологію: *осаднік, постерунок, жолнєж, тміна*; дієслівну лексику: *довгарати, погрумічати, сагонити, сабанити* тощо. Юстина Королько послуговується підляськими назвами конкретних побутових предметів: *запалкі, гузік, капсель, криж, ліна, тафля, фотель*; дієслівною лексикою: *лапати, пукати, жлобіті, кісіті, переочиті, кляскаті*, а також назвами процесів, станів та дій: *вищєчка, самобуйство, жищє*; прикметниками-найменуваннями фізичних якостей предметів та різних рис людини: *зімни, квасни, шари, штивни, звінни*; анатомічними та фізіологічними номенами: *твар, женса, шпон, взрок*; абстрактною лексикою: *літосьць, ульга, сказа*; прислівниковою лексикою: *дзісь, барзо* тощо. Микола Закусило використав середньополіські назви одягу та взуття: *бунда, опиначка, обувачка*; найменування різних знарядь праці, деталей упряжі: *п'яло, венджі, кантарка, бухша, ремячє, цибля, шершебка*; назви будівель та їхніх частин: *вистєбка, овшула, арцаб, легар, лобовики*; найменування рослин: *космачі, ятельник, лабузиннє*; назви тварин: *коршун, ополоник*; анатомічні і фізіологічні номени: *культя, гергавка, полєнбица, оточини*; найменування, що відображають специфіку місцевості: *мозглятник, хмарєча, ковдобанка*; назви людей за діяльністю: *сучкоруб, протравник*, а також фізичними ознаками та поведінкою: *пультатий, мизатий, дзьоба, шараміжник*; різну дієслівну лексику: *блюдити, раяти, окрияти, повнєжуваца, скацапніти, вихарашати, згирица*; абстрактну лексику: *туск, луч*,

год, жичка тощо. Зі східнополіської говірки Володимир Дрозд переніс на сторінки свого роману найменування людей за різними ознаками (чимало з них мають емоційно-оцінне забарвлення): *муж, сябро, орамай, большак, убіж, дерилюд, зальотка, носодрал, лапотник, підстелюха, доброхот, ручий, нескосирний, крутьолний*; дієслівну лексику: *клокати, блюсти, доблягузкувати, очоловічитися, шаландати*; метеорологічну термінологію: *сівер, сирін, студорга, лея, голощок*; назви, що відображають специфіку поліської місцевості: *сукрачче, глижже, хемереча, бакай*, тваринного світу: *вивериця, вутя, сівериця*, рослинності: *кіки*; назви будівель та їхніх частин: *ушула, парки, пуднавеска, маштарка, могозей*; назви одягу: *пацяганка, страп'я, напиначка, чекмень*; назви страв: *затирачка, маторженик*; абстрактну лексику: *обчий, уйма, напрасліца, потяжка* тощо. Натомість на сторінках творів Олександра Кулеша специфічну лексику середньополіської говірки представлено небагатьма одиницями: *леса, стовб, п'ятно, сварцало, музкий, нельго*.

Використані письменниками-поліщуками локально марковані лексеми неоднорідні з погляду походження. У творах Юстини Королько абсолютну більшість специфічної лексики складають полонізми: *запалкі, гузік, капсель, криж, ліна, тафля, женса, взрок, вищечка, штивни, дзюрка, ходнік, шпон, смок, літосьць, ульга, сказа, кісіті, жлобіті, дзись, барзо, лепі* тощо; помітний відсоток – росіянізми чи церковнослов'янізми: *одіночество, пространство, часи, воротнік, більйо, вісок, чародей, сохраняті, проише, разни* тощо; виявлено також кілька праслов'янських архаїзмів: *жешкі, мнуого, ворочатіса*. Волинськополіська лексика, яку використав Володимир Лис, із погляду походження майже рівною мірою представлена запозиченнями з польської мови: *маринарка, майтки, станік, пацьори, поренжа, таксувка, лагодзінки, трускавки, кобіта, охверма, осаднік, жолнеж* тощо; запозиченнями з російської мови: *заявленіє, месность, победа, звестіє, отдел, сельсовет, свадьба, больниця* тощо; іншими локально маркованими лексемами з прозорою мотивацією: *гомачка, пумнетуха, городник, самограй, ружок, політок, лупень, любовальниця, вирва, довгарати* тощо. Виявлено кілька семантичних діалектизмів: *горох, бульба, бакун, диньки, ведмеді, прусак, могилки, груба, понести*, праслов'янських архаїзмів: *попруга, жолудок, попудити, лучитися*, а також одиничні германізми через польське посередництво: *крипа, гвер, куфер*. У складі лексики середньополіської говірки в мові Миколи Закусила

основні групи з погляду походження – це локально марковані лексеми із прозорою мотивацією: *четвертуха, ціпуга, вилошник, лайнула, опинанка, обувачка, горбель, здвиж, оточини, петерик* тощо, а також виразні праслов'янські архаїзми або деривати з архаїчними коренями: *летось, п'яло, вистебка, овшула, блюдити, окрияти, культя, туск, год, мозглятник* тощо. Помітну групу складають росіянізми (а може, церковнослов'янізми): *отєчество, сцєпленіє, ружжо, храбриє, загноєніє, считати, почти* та ін. Виявлено з десяток полонізмів: *арцаб, легар, венджі, раяти, поленбица, без, шихля, дзьоба* та ін.; стільки само семантичних діалектизмів: *кухонька, завод, бульба, шлях, трубити, плаха, козлики* та ін.; одиничні запозичення з німецької (*букша, цибля, шершебка*), угорської (*кантарка, бунда*), румунської (*бовкун*) мов, з їдиш (*скацапніти*).

Специфічна східнополіська лексика, маніфестована Володимиром Дроздом, з погляду походження представлена так само найперше локально маркованими словами із прозорою мотивацією: *парки, большак, очоловічитися, убіж, топтуха, напиначка, чавунка, другодні, нежонач, невихажалка, доброхот* тощо, а також праслов'янськими архаїзмами чи дериватами з архаїчними твірними основами: *вивериця, сівер, сирин, муж, сябро, год, клокати, ручий, обчий, ушула, чолопочок, челядь, страп'я, блюсти, кугути, вутя, студорга, позалєтось, сукрачче* тощо. Невеликі групи складають семантичні діалектизми: *спина, могилки, день, важна, плаха, накідка, вершувати*, полонізми: *люстро, слаква, кодро, гильготати, нараяти, підгейстер*, росіянізми: *вушлий, одчебучити, ружжо, плотник, мечтати*. Запозичення з інших мов одиничні, зокрема з німецької: *циндрити, маштачка*, з тюркських: *бакай, мажа, чекмень*, гебрейської: *борах*.

Різнорівневі північноукраїнські лінгвальні елементи, найперше лексичні, в сучасних белетристичних текстах виконують важливі художні функції: вони відображають поліську ментальність та світобачення, забезпечують мовну експресивність та художню переконливість і достовірність відтворення місцевого мовного колориту, особливостей побуту і господарювання, організації громадського життя, специфіки рельєфу та природи краю, а також мовну та етнографічну ідентифікацію персонажів.

Список використаних джерел

Художні твори

- Б – Бабіна Н. Бодай, Будка. Хтось тихий мовчить у темряві. Мінськ, 2019. 255 с.
- В – Королько Ю. Вірші. *Над Бугом і Нарвою*. 1997. № 1 (29). С. 11.
- ВЗР – Королько Ю. В зелені рук. *Український літературний провулок*. 2007. Т. 7. С. 19–45.
- ГС – Закусило М. І. Грамотка скорблячих. *Вечеря на дванадцять персон: житомирська прозова школа*. Київ, 1997. С. 373–518.
- Д – Дыковецький О. Оньдэ. Варшава, 2021. 415 с.
- ДМ – Лис В. С. Діва Млинища Харків, 2016. 368 с.
- ЖГС – Сидорук С. Журавлі гнізда стелять над Бугом. Люблін, 2005. 160 с.
- ІЧП – Лис В. С. Іван і Чорна Пантера. Харків, 2012. 320 с.
- К – Кулеш О. М. Колодязько. Житомир, 2001. 72 с.
- КП – Закусило М. І. Книга плачів. Київ, 1999. 159 с.
- Л – Лотоцька О. Нині зозуля кувала. Львів, 2020. 136 с.
- ЛЗ-1 – Дрозд В. Г. Листя землі. Київ, 2009. Кн. 1. 703 с.
- ЛЗ-2 – Дрозд В. Г. Листя землі. Київ, 2011. Кн. 2. 622 с.
- НП – Закусило М. Норинчанка і птах. Чернівці, 2015. 136 с.
- П – Сачко З. Паэмы. Беласток, 2000. 29 с.
- ПМП – Лис В. С. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї. Харків, 2014. 240 с.
- С1 – Сарнацька М. Пуклулися своєю зимлі. Люблін, 2012. 76 с.
- С2 – Сарнацька М. Вірші. *Український літературний провулок*. 2006. Т. 6. С. 123–126.
- С3 – Сарнацька М. Вірші. *Український літературний провулок*. 2007. Т. 7. С. 162–163.
- С4 – Сарнацька М. Вірші. *Український літературний провулок*. 2008. Т. 8. С. 107–109.
- С5 – Сарнацька М. Голя. *Над Бугом і Нарвою*. 2010. № 5 (111). С. 17.
- С6 – Сарнацька М. Пришла весна од Буга. *Український літературний провулок*. 2005. Т. 5. С. 176–179.
- СВЖ – Сидорук С. Скликуються всі журавлі. Люблін, 2013. 152 с.
- СМ – Даниленко В. Тіні в маєтку Тарновських. Київ, 2012. 180 с.

СС – Лис В. С. Соло для Соломії. Харків, 2013. 368 с.

СХ – Лис В. С. Стара холера. Харків, 2018. 272 с.

СЯ – Лис В. С. Століття Якова. Харків, 2010. 240 с.

ХКС – Кулеш О. М. На хуторі Куріна Сліпота. Житомир, 2000.

70 с.

ШОВ – Сачко З. Шчэ одна вэсна. Беласток, 1995. 33 с.

Я – Клімчук Ф. Д. Яныс. Львів, 2015. 98 с.

ЯТО – Королько Ю. Я така одінока. *Український літературний провулок*. 2006. Т. 6. С. 117–122.

Лексикографічні праці

Арк. – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000.

Т. 1: А – Н. 2000. XXIV + 354 с.

Т. 2: О – Я. 2000. 458 .

ДСБ – Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад. М. М. Аляхновіч і інш. Мінск, 1989. 294 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ, 1982–2006.

Т. 1: А – Г. 1982. 632 с.

Т. 2: Д – Копці. 1985. 570 с.

Т. 3: Кора – М. 1989. 550 с.

Т. 4: Н – П. 2004. 654 с.

Т. 5: Р – Т. 2006. 704 с.

Т. 6: У – Я. 2006. 704 с.

Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ, 1974. 260 с.

СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. Мінск, 1979–1986.

Т. 2: Д – Л. 1980. 728 с.

Т. 3: М – П. 1982. 536 с.

Т. 4: П – С. 1984. 616 с.

Т. 5: С – Я. 1986. 563 с.

Тур. – Тураўскі слоўнік: у 5 т. Мінск, 1982–1987.

Т. 1: А – Г. 1982. 255 с.

Т. 2: Д – К. 1982. 271 с.

Т. 3: Л – О. 1984. 311 с.

Т. 4: П – Р. 1985. 360 с.

Т. 5: С – Я. 1987. 423 с.

Фасм. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Москва, 1964–1973.

Т. 3: Муза – Сят. 1971. 827 с.

Т. 4: Т – Ящур. 1973. 852 с.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. У. Мартынаў. Мінск, 1978–2006.

Т. 2: В – Вяшчэль. 1980. 344 с.

Т. 3: Г – Ішчэ. 1985. 408 с.

Т. 7: Мгла – Немарасць. 1991. 315 с.

MSJP – Mały słownik języka polskiego / red. E. Sobol. Warszawa, 1999. 1181 s./

SGP – Karłowicz J. Słownik gwar polskich. Kraków, 1903. Т. 3. 502 s.

SJP – Słownik języka polskiego / przez S. B. Linde. Warszawa, 1814. Т. VI. 1080 s.

Використана література

1. Аркушин Г. Л. Деякі словотвірні діалектизми у творах Лесі Українки (відсубстантивні суфіксальні іменники) та їх західнополіські відповідники. *Науковий вісник Волинського державного університету. Філологічні науки*. 1998. № 7. С. 44–46.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія. Луцьк, 2012. 256 с.
3. Аркушин Г. Л. Лексика берестейських говірок і «поліська волода». *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови*. Ужгород, 1989. С. 6–8.
4. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся. Луцьк, 2014. 236 с.
5. Аркушин Г. Л. Прослідки означеного артикля в західнополіських говірках та його фіксація в творах Лесі Українки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. 1999. № 15. С. 88–93.
6. Аркушин Г. Л. Словотвір антропонімів в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику і їх паралелі в сучасних західнополіських говірках. *Науковий вісник Волинського державного університету. Філологічні науки (лесезнавство)*. 1999. № 10. С. 5–9.
7. Аркушин Г. Л. Словотвір займенників у творах Лесі Українки на волинську тематику та їхні сучасні західнополіські відповідники. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2003. С. 369–374.
8. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород, 1960. 416 с.
9. Бегаль О. Діалектизми у творах Лесі Українки. *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza*. Lublin; Łutsk, 2001. S. 173–175.
10. Богдан С. К. Лінгвістичні раритети в збірці Лесі Українки «На крилах пісень». *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2009. Т. 5. С. 487–503.
11. Бондаренко Д. В. Стилiстична функція лексичних діалектизмів в українській художній літературі. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі*. Житомир, 1983. С. 180–181.
12. Бондарчук Л. І. Народнорозмована лексика в «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Культура слова*. 1996. Вип. 46 / 47. С. 27–31.
13. Бублейник Л. В. Особливості художнього мовлення. Луцьк, 2000. С. 69–76.

14. Бублейник Л. В. Мовні барви Волинського Полісся в художній прозі Лесі Українки. *Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край*. Луцьк, 1998. С. 200–202.

15. Бублейник Л. В. Народна мовна стихія в листуванні Лесі Українки. *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури*. Луцьк, 2001. С. 22–23.

16. Гаврилюк Ю. Пропозиції запису підляських діалектів. Більськ, 1998. 17 с.

17. Голоюх Л. В. Діалектизми в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» як засіб реалістичного відображення життя волинського краю. *Минуле і сучасне Волині*. Луцьк, 1985. С. 161–164.

18. Гримашевич Г. І. Поліський світ у поетичній творчості Миколи Никончука. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 1 (22). С. 339–348.

19. Гриценко П. Ю. Діалектизм. *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2004. С. 146–147.

20. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела. *Культура слова*. 1983. Вип. 25. – С. 32–38.

21. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники з суфіксами *-лі, *-ль, *-лє у західнополіському говорі. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. 2001. № 9. С. 35–43.

22. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники на -ки, -ка. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012. Вип. 14: Актуальні проблеми сучасного мовознавства. С. 26–38

23. Громик Ю. В. Особливості іменної словозміни в українських говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. 2006. № 7. С. 282–291.

24. Громик Ю. В. Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне. *Літопис Волині*. 2008. Ч. 4. С. 135–141.

25. Громик Ю. В. Прислівники зі значенням ‘тут, у цьому місці’ в західнополіських та суміжних говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 24. С. 93–99.

26. Громик Ю. В. Розмовні та діалектні варіанти прислівників у творах Лесі Українки та їх фіксація в сучасних західнополіських

говірках. *Науковий вісник Волинського державного університету. Філологічні науки*. 1998. № 7. С. 57 – 60.

27. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства. Івано-Франківськ, 2009. С. 347–360.

28. Демчук Л. П., Карпенко О. П. Спостереження над текстом і мовою «Лісової пісні» Лесі Українки. *Культура слова*. 1991. Вип. 40. С. 21–24.

29. Денисюк І. О., Міщенко Л. І. Дивоцвіт: джерела і поетика «Лісової пісні» Лесі Українки. Львів, 1963. 93 с.

30. Дмитренко Н. С. Волинізми у творчості Лесі Українки. *Нова педагогічна думка*. 2011. № 4 (68). С. 95–97.

31. Должикова Т. І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2001. Вип. 24. С. 137–139.

32. Дружук І. Фонетичні діалектизми в романі Володимира Лиса «Століття Якова» і їхні відповідники в згоранській говірці: порівняльний аспект. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 77–86.

33. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство*. 2008. Ч. 1. С. 198–205.

34. Єрмоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти. *Рідне слово*. 1972. Вип. 6. С. 6–17.

35. Жилко Ф. Т. Говори української мови. Київ, 1958. 172 с.

36. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1955. 315 с.

37. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. *Мовознавство*. 1973. № 1. С. 3–15.

38. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. 1982. Вип. 22. С. 39–41.

39. Зінчук Р. С. Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса «Стара холера»: морфологічний рівень. *Лінгвостилістичні студії*. 2020. Вип. 12. С. 62–72.

40. Зінчук Р. С. Діалектні явища іменної словозміни в прозових творах і фольклорних записах Лесі Українки та їх відповідники в сучасних західнополіських говірках. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2009. Т. 5. С. 557–571.

41. Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці»: розмова Тадея Карабовича про «Наш голос». *Український літературний провулок*. 2008. Т. 8. С. 175–181.
42. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко [та ін.]. Київ, 1978. 540 с.
43. Історія української мови. Фонетика / М. А. Жовтобрюх [та ін.]. Київ, 1979. 368 с.
44. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі. *Рідне слово*. 1971. Вип. 5. С. 52–56.
45. Козачук Г. О. Лексичні діалектизми у прозових творах Лесі Українки. *Українське літературознавство*. 1972. Вип. 16. С. 79–85.
46. Кумеда О. П. Вказівні займенники в мові першодруків П. Куліша. *Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти*. 2010. Вип. 2. С. 30–37.
47. Кумеда О. П. Джерела варіантності в мові першодруків творів П. Куліша. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 10. С. 131–136.
48. Кумеда О. П. Дієслівні форми в мові першодруків П. О. Куліша. *Мовознавчий вісник*. 2011. Вип. 12–13. С. 46–50.
49. Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2011. 20 с.
50. Кумеда О. П. Лексичні регіоналізми в першодруках П. Куліша. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 31–36.
51. Кумеда О. П. Рефлекси давнього *ѣ* в мові творів П. Куліша. *Філологічні науки*. 2008. С. 69–75.
52. Кумеда О. П. Рефлекси праслов'янського проривного [g] у мові першодруків П. Куліша. *Лінгвістика*. 2013. № 3 (30). С. 21–27.
53. Кумеда О. П. Риси східнополіського консонантизму в мові першодруків творів П. О. Куліша. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Кн. 1. С. 63–67.
54. Кумеда О. П. Форми іменників II відміни в мові першодруків П. Куліша. *Література та культура Полісся*. 2010. Вип. 59: Спадщина П. Куліша і її роль у розвитку української мови, літератури та культури. С. 122–128.
55. Лесів М. Підляська говірка у віршах Софії Сачко. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2010. Вип. 9: Західнополіські говірки в просторі та часі. С. 343–359.
56. Лесів М. Українські говірки в Польщі. Варшава, 1997. 496 с.

57. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови. Київ, 1998. 162.
58. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 3–12.
59. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української мови в першій половині ХІХ ст. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 13–16.
60. Матвіяс І. Г. Вплив говорів на українську літературну мову. *Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі*. Київ, 2008. С. 125–128
61. Мацюк З. С. Фразеологічні одиниці в епістолярії Лесі Українки та їхні західнополіські відповідники. *Літопис Волині*. 2008. Ч. 4. С. 154–156.
62. Мойсієнко В. М. Звідки родом дядько Лев? *Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2001. № 7. С. 87–88.
63. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика*. 2010. № 3 (21), ч. 1. С. 223–227.
64. Ніколаєнко І. О. Риси західнополіського діалекту в романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Лінгвістика*. 2012. № 1 (25), ч. 1. С. 149–156.
65. Ніколаєнко І. О. Функція діалектизму в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. *V Международные Севастопольские Кирилло-Мефодиевские чтения*. Севастополь, 2011. С. 221–229.
66. Ольховик Т. І. Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука. *Велике лядо*. Житомир, 1997. С. 144–149.
67. Омельковець Р. С. Назви лікарських рослин у творах Лесі Українки на волинську тематику та їх сучасні відповідники. *Науковий вісник Волинського державного університету*. 1999. № 15. С. 123–125.
68. Перковська М. Західнополіські фонетичні діалектизми в романі В. С. Лиса «Соло для Соломії». *Scripta manent: молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики*. 2015. Вип. 2. С. 32–33.
69. Покальчук В. Ф. «Волинізми» у творах Лесі Українки. *Тези доповідей Львівської міжобласної діалектологічної наради*. Львів, 1958. С. 23–24.
70. Покальчук В. Ф. «Волинізми» у творах Лесі Українки. *Леся Українка*. Луцьк, 1957. С. 57–76.

71. Пулатова Л. Й. Полонізми у мовно-поетичній картині світу Володимира Лиса (на матеріалі роману «Століття Якова»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 229–231.

72. Сагаровський А. А. Варіанти форм у «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Співець мужності і краси*. Луцьк, 1986. С. 108–109.

73. Спанатій Л. С. Діалектизми та їх місце в мовному і метамовному дискурсі (на матеріалі роману «Століття Якова» В. С. Лиса). *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Т. 219, вип. 207. С. 109–112.

74. Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха. *Над Бугом і Нарвою*. 2012. № 2 (120). С. 33–34.

75. Тичина Є. Г. Про діалектизми в мові художніх творів. *Українська мова в школі*. 1955. № 1. С. 26–30.

76. Українська діалектна морфологія. Київ, 1969. 198 с.

77. Халін В. В. Полісся і полісизми в поезії М. В. Никончука. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 1 (22). С. 369–374.

78. Цыхун Г. А. Пра заходнепалескую літаратурную мікрамову (праект М. Шэляговіча). *Загароддзе-3: матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі «Палессе у ХХ стагоддзі»*. Мінск, 2001. С. 23–28.

79. Шылягович М. М. Принципы зложиння жітвјежі (поліськії) лытырацькії мовы. *Жітвјежа (поліська) штудійно-прахтыцька конферыэнція*. Пынськ, 1990. С. 92–93.

80. Яручик В. П. Діалектизми у листах Лесі Українки з Колодяжного. *Ukrainiskie i polskie gwary pogranicza*. Lublin; Łutsk, 2001. S. 177–180.

81. Яручик В. П. Українська поезія, творена в Польщі після Другої світової війни. Луцьк, 2010. 227 с.

82. Жітвјежа (поліська) штудійно-прахтыцька конферыэнція. Пынськ, 1990. 98 с.

Для записів

Для записів

Для записів

Наукове видання

ГРОМИК Юрій

ЯВОРСЬКИЙ Андрій

**ПОЛІСЬКІ ДІАЛЕКТИ
В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг 17,67 ум. друк. арк., 16,72 обл.-вид. арк.

Наклад 300 пр. Зам. 54. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.